

Barcode - 99999990295334
Title - Pushti Bhakti Sudha Varsh -3 Ank -1 Thi 12
Subject - Literature
Author - Shah,Nagin Das
Language -
Pages - 379
Publication Year - 1923
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

दृष्ट फंड वरफयी गेट.

वर्ग ३ शु] श्रीकृष्णार्ज ५१३८, येन

पुष्टिभक्तिसुधा.

— शु ११ श्रीनवला ४३४ [२५० १]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनु स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शनय एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानमि मा यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञानु द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रयेष्टुं च परतप ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

वाडीलाल नगीनदाम् शाह,
जी. ए. अक्षय्य जी, वडीलाल शाह

नोवावर, ३१ २-०-०

१९२० अ. ५१।

આવશ્યક નિવેદન.

- ૧ આ માસિક મંબધી અવધો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- ૨ આ માસિક દરેક માસની કૃપ્તુ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
- ૩ આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારેવધારો કરવો પ્રકાશકની હિજ્જાધીન છે.
- ૪ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
- ૫ વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
- ૬ આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
- ૭ કોઈ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબ સાથે ટિકટ બિલ્લી તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ.
- ૮ આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મનવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુમ્બાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો:-

લેખકો:-

૧ અલ્હોપનિપત્યેમંથર	ડૉ. શા. સ. ગણુપતિરામ દાલીનામ ગાંધી.
૨ મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મહતાસા	M. D. B. V., LL. B
૩ શ્રીનવનીતપ્રિયાદેવ	ડૉ. ઉત્તમવાય ગમદેવજી પંડ્યા.
૪ જ્ઞાનમયે સ્વચ્છાધ્યાનમ્	ડૉ. ના. સં. જ્યોત્સનામ બુધદેવ ગાંધી
૫ શ્રીગુણાદિતુ સ્વસેવકાને પત્ર	ડૉ. ગણુપતિ તુલસીદાસ તેલીવાલા B. A.
૬ મહાતુભારી શ્રીગોપાલકમજી	" " " " " "
૭ લેખકોને નિવેદન	" " " " " "
૮ સ્વીચર	" " " " " "
૯ વિદ્વન્મહન	ડૉ. નાતુભાઈ નાગાયણુદેવ ગાંધી, એમ્. એ. એ. પૂર્વેત બી
૧૦. પ્રમેયનાર્ણવ	ડૉ. ના. મ. વસનતરામ દુર્ગિજી ગાંધી

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ ब्रह्मोपनिषदर्थसङ्ग्रहः ॥

श्रीकृष्णाय नमः ॥ ब्रह्मोपनिषदि तु शौनकः कार्यतः शास्त्रान्तरता वा
नगरे वागादीनां देवानां प्रतिष्ठापकभ्याङ्गिरसं सम्पृच्छति । तत्र दिव्य
इत्यादि । कथं सृजन्तीत्यन्तेनोक्तो यः स तु ते एकैकशः सङ्ग्रहो वेति तत्कार्य-
स्यैव कथङ्कुरप्रश्नः प्रथमः । ततः कस्यैव महिमा बभूवेति तेऽपि किं स्वप्न-
हिम्नान्पमहिम्ना वेति महिमवतः प्रश्नो द्वितीयः । यो ह्येष महिमा बभूव क
स्य इति महिमस्वरूपप्रश्नस्तृतीयः इति त्रय एव प्रश्नाः । तत्र त्रिभिरपि ब्रह्मण एव
पृष्ट्यादुत्तरस्य ब्रह्मविद्यात्वं स्वयं श्रुतिर्वदन्ती वक्रमुखेनोत्तरं वक्ति । तत्रापि
भयाणां सामान्यमुत्तरं प्राणो ह्येष आत्मेति । स एव प्रश्नोत्तरभूत इत्यर्थः ।
कथमेवमित्याकाङ्क्षायां ब्रह्मणि महिमवति ज्ञाते सर्वं सुखेन ज्ञायत इति द्वितीय-
भ्योत्तरं प्रथमता उदति आत्मन इत्यादि । कथमेवमित्याकाङ्क्षायामाह देवाना-
मित्यादि । कुत इत्याकाङ्क्षायां तस्य स्वरूपमाह अनिधनमित्यादिना । न
ह्येतादृशस्यास्य महिम्ना ते कथं सृजन्तीत्याकाङ्क्षायामेतस्य तन्नियामकत्वं
सदृशान्तमाह स निष्कञ्चतीत्यादिना । तथा च लूतास्थानीयः पर आत्मा,
तन्तुः प्राणो, महिमरूपजीवः, जालस्थानीया नाड्यः, मक्षिकास्थानीया वागादयः,
ताम् सुपुप्तौ ब्रह्मणि नयति । सुपुप्तौ ब्रह्मण्येव लीयत इत्यत्र गमकमाह सुपुप्तो
ब्रूत इति । उत्थितः सन् सुखमहमस्वाप्समित्यानन्दानुभवं ब्रूते । आनन्दश्च
ब्रह्म । ननु तत्रैव नयतीति शुभाशुभकर्मसु सत्सु कथं ब्रह्मानुभव इत्याकाङ्क्षायां
तदानीं तदसंभर्गमाह यथैवेत्यादि । तर्हि नित्यं सुखं तत्रास्तीत्यत्र किं मानमि-
त्यत आह यथा कुमार इति । एव केवलस्यान्दकत्वमुक्त्वा सृष्टिरूपं कार्य-
मयस्थानयं निवृणोति चेद् एवैत्यारभ्य शुभाशुभं निरुक्तमस्येत्यन्तम् ।
नियमने दृष्टान्तमाह देवस्य स सम्प्रसारोऽन्तर्यामीत्यादी । तथाचान्तर्हित
एव सर्वान्निष्कञ्चतीति तं न कोऽपि जानातीत्यर्थः । महिम्नः स्वरूपं सदृशान्तमाह
चर्वरः पुष्करः पुरुषः प्राणो हिंसा परामिति । वक्रगामित्वाद्यागादिपु-
ष्टिकरत्वात्पुष्टिपनात्प्राणनकारित्वाद्विषयत्वादपरत्वादेव शरीरस्तन्महिमरूप इ-

* श्रीमद्भगवद्गीतायां पुरुषोत्तमसङ्ख्योपनिषदर्थसङ्ग्रहाख्यप्रथमस्कन्धे एव इति प्रतिभाति । एतद्व्यतिरिक्तं
चेत् मूर्धन्यकृता वयं केचित्तोत्सामिभिः । यदि समस्तोऽप्युपनिषदर्थसङ्ग्रहो विद्यमानस्तर्हि प्राक्तन्यं नीयताम्भाभिरिति
स्वभावद्वयमिति ।

त्यर्थः । ईदृशोऽपि न तन्माद्भिन्न इति वक्तुं पुनः ब्रह्मणः स्वरूपमाह परापरं ब्रह्मात्मेति । अतः सर्वं तदभिन्नमित्यर्थः । पुनर्माहात्म्यमाह देवता चेदग्रतीति । एवं ज्ञानस्य फलमाह य एवं वेदेत्यादि । एवं परब्रह्मणो नियामकत्वं स तन्महिमरूपस्य शरीरस्य साक्षिणः स्वरूपं जानातीति तृतीयस्योत्तरफलपर्यन्तमुक्तम् ॥ समाप्तः प्रथमः खण्डः ॥

एवं महिमस्वरूपमुक्त्वा महिमवतो ब्रह्मणः स्वरूपं परिचापयितुं द्वितीयखण्डे भिन्नप्रक्रमेणाह अथेत्यादि । ततो द्वितीयखण्डे अथास्य पुरुषस्य चत्वारि स्थानानि भवन्ति नाभिर्हृदयं कण्ठं मूर्ध्नेति । तत्र चतुष्पादं ब्रह्म विभातीति प्रकृत्य जागरितं स्वप्नं सुषुप्तं तुरीयमिति चतुष्पादानिर्दिश्य किमवस्थारूपा एव पादा उतातिरिक्ता इत्याकाङ्क्षायां जागरिते ब्रह्मा स्वप्ने विष्णुः सुषुप्ते रुद्रस्तुरीयं परमक्षरमिति । तत्र पादानां स्वरूपं चोक्त्वा स आदित्यः स विष्णुश्चेश्वरश्च स पुरुषः स प्राणः स जीवः सोऽग्निः स ईश्वरः स जाग्रदित्यनेन त्रिभ्यस्तुरीयस्योत्कर्षमप्युक्त्वा ततोऽप्युत्कर्षाय चतुष्पादमात्रात्मकतावारणाय चाग्रे पठ्यते तेषां मध्ये यत्परं विभाति स्वयममनस्कमश्रोत्रमपाणिपादं ज्योतिर्विचर्जितं न तत्र लोका नल्लोका देवा नदेवा वेदा नवेदा यज्ञा नयज्ञा माता नमाता पिता नपिता स्नुषा नस्तुषा चाण्डालो नचाण्डालः पौलकसो नपौलकसः श्रमणो नश्रमणः पशवो नपशवस्तापसो नतापस इत्येकमेव परं ब्रह्म विभाति ह्रद्याकाशं यस्मिन्निदं सञ्चरति विचरति यस्मिन्निदं सर्वमोत्तमोत्तं सं विभोः प्रजाः सत्यपरं न तत्र देवा नपयः पितर ईशाने प्रतिबुद्धः सर्वविदितिति । अत्र तेषां प्रोक्तानां चतुर्णां पादानां मध्ये यत्परं ब्रह्म विभातीति ब्रह्मणश्चतुर्षु ब्रह्मादिषु पादेष्वनुमानमुक्त्वा तत्स्वरूपमाह स्वयमित्यारभ्य विचर्जितं नेत्यन्तेन । अत्रामनस्केत्यन्तर्धद्विरिन्द्रियशरीरनिषेधोत्तरं विचर्जितं नेत्यनेन मन आदिरादित्यनिर्णयमुपेक्ष्य तेषां प्रतिप्रमवात्परब्रह्मण्यप्राकृताकारो बोधितः । तथा च यथाम्मदादिषु मजातीयविजानीयस्वगतद्वैतं तथा न ब्रह्मणि, किन्तु तत्कार्यं स्वयमेव करोतीति त्रिभिर्द्वैतमज्ञेयं स्वयमेव सर्वकार्यमित्यर्थः । न 'चापाणिपादो जवनो गृहीत' इति श्रुत्युक्ततत्कार्यकर्तृत्वमस्तु न नृ तत्तद्वृषतापीनि याच्यं, प्रतिप्रमय्याकोषान् । न च श्रुत्यन्तरविरोधः, 'चक्षुषश्चक्षुः श्रोत्रम्य श्रोत्रं' इत्यादिश्रुत्यन्तगानुरो रादृक्तश्रुतापि कार्यदाया अत्राकृतनन्ममर्पणं याचकाभावात् । अत एव पश्चिच्छेद-

यातीतत्वसिद्धेः श्रुतेऽर्थे दृष्टविरोधस्याकिञ्चित्करत्वात् । न च ज्योतिर्वर्जितमित्येक पद, तथासति तन्मानप्रतिपत्तवेऽपि ज्योतिःसाहित्यस्य द्वैतापादकत्वेन ज्योतीरूपमित्येवार्थो ग्राह्यः, नदाप्युत्तरवाक्यस्वारस्यात्सर्वाकारत्वस्यैव सिद्धेर्व्याख्यानलेशमात्रपर्यवसानात् । पदभेदपक्षस्यैव ज्यायस्त्वात् । अत एवोत्तरवाक्ये 'लोका नलोका' इत्यादिनोपलक्षणविधया लोकाद्यनुवादपूर्वकं लोकादीन्निषिध्य 'इत्येकमेव परं ब्रह्म विभाती'तिशब्देनोक्तप्रकारवाचिना एकस्यैव परब्रह्मणस्तद्रूपेण विभावनं वदति । यदि सर्वाभावमभिप्रेयात् न लोकादीननुवदेत् । निषेधप्रतियोगिवाचकपदाभ्यामेव चारिताध्यात् । इतिशब्दस्य हेत्वर्थकत्वेऽप्यनुवादकबलादुक्तार्थस्य पारिशेष्यादेव सिद्धेरप्रत्यूहत्वात् । नञः पर्युदासार्थत्वं तु प्रकारवाचित्वमेवेतिशब्दस्य सिध्यतीतिपूर्वोक्तस्यैवार्थस्य तेनापि सिद्धिः । एवं तत्स्वरूपमुक्त्वा तस्यैवान्तर्यामित्वमग्रे वक्तुमुपासनादायभिव्यक्ति चाभिप्रेत्य तस्य स्थानमाह हृदयाकाश इत्यादि । आधारस्वरूपमाह तत्सुपिराकाशमिति । कार्यमाह यस्मिन्निदं सञ्चरतीत्यादि यस्मिन्निदं सर्वमित्यादि च । तथा च यत्सर्वस्य कारण यत्र विभोः स्वस्यैव प्रजा अपरब्रह्मरूपा विभुनियम्याः सन्तीति सर्वप्रकारेणाधार तदित्यर्थः । एव सन्दर्भेण विरुद्धधर्माश्रयत्वेन महामहिमवत्त्वं समर्थितम् । एवं ज्ञातुरप्युत्कर्षमाह न तत्र देवा इत्यादिना । एवं नारायणकृतटीकानुरोधिनाः प्रसिद्धपाठम्यार्थ उक्तः । शङ्करानन्दकृतव्याख्यायां तु तुरीयमक्षरं स आदित्यो ब्रह्मा विष्णुश्चेश्वरश्च स्वयम्भुवनस्कमश्रोत्रमपाणिपादं ज्योतिर्विदितं यत्र लोका नलोका इत्यादि प्रववदुक्त्वा एकमेव तत्परं ब्रह्म विभाति निर्वाणं न तत्र देवा ऋषयः पितर ईशते प्रतिबुद्धः सर्वचिद्येति पाठः । तदापीश्वरश्चेत्यन्तेन शबलं तौरीयं रूप निरूप्याग्रे स्वयमित्यादिना विभातीत्यन्तेन चतुष्पादस्य ब्रह्मणः स्वरूपमस्मद्वाख्यानरीतिकमेव सिध्यति । यद्यपि वर्जितं नेत्यत्र विदितमितिपठितं, तथापि कथं विदितमित्याकाङ्क्षायां यत्र लोका नलोका इत्याद्युत्तरं वाक्यमेवान्वेतीति पूर्वोक्त एवार्थो यतः । यत्तु ज्योतिः प्रकाशस्वभावं, विदितं स्वयम्प्रकाशमानमिति तेन व्याख्यात तदमद्गतम् । ज्योतिःपदेनैवार्थादेव स्वयम्प्रकाशमानत्वसिद्धेरन्यतरवैयर्थ्यपौनरुक्त्ययोरापत्तेः । एवमप्यनुवादकपदेभ्योऽनृद्य सङ्गाहकतत्पदाच्चीकरीतिः कार्याप्रतिरोधात् । बाधकाभावे तत्पदस्य मनिहितपरामर्शिताया एकीचित्यात् । अन्यथा वैयर्थ्यापाताच्च । तस्मादुक्तार्थो निष्प्रत्यूहः । एवं सति न तत्र देवा इत्यादिनोक्तमनन्येश्वरत्वमापि निर्व्याजं

તત્રૈવ પર્યવસ્યતિ । તથા એકો દેવ इत्यादिमन्त्रेणान्तर्यामित्वं सर्वकर्मफल-
दातृत्वमपि तस्यैव । साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्चेति निर्गुणपदात् ।
तदग्रे एको मनीषी निष्क्रियाणां बहूनामेकं सन्तं बहुधा यः करोति
तमात्मानं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां ज्ञान्तिः शाश्वती नेतरेषामिति-
पूर्णज्ञानक्रियाशक्तिमत्त्वे एकस्यापि तुरीयस्यावस्थात्रयत्वेन बहुधाकरणं चाऽस्त्वा
तस्यानुग્રहेणात्मनि तद्दर्शने शाश्वतज्ञान्तिरूपं फलमपि तत् एवोक्तं भवति । तदग्रे
जीवस्यावस्थात्रये स्थानभेदो मूर्द्धन्यैवैक्यमित्यपि योगिनां तत्रैक्यानुभावा-
योक्त्वा यतो वाच इति मन्त्रेण तादृशानन्दप्राप्यत्वेन जीवस्य सम्बन्धि-
त्वं वदन् ज्ञातुर्मुक्तिरपि तद्व्यानेनैवोक्तेति ब्रह्मोपनिषदर्थसङ्ग्रहः समाप्तः ॥ ।

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજિજ્ઞાસા.

(અનુસધાન વર્ષ ૨ જુ ૫૪ ૧૯૯)

ગોવિંદભટ્ટ—નહિ જ, માતાપુત્રના અને ભાઈબેનના પ્રેમમા શૃગાર-સંભોગને ધ્યાન નથી
પ્રે. ફેરજજ—તેમ જ પ્રભુભક્તિમા પણ શૃગારને-દામને ધ્યાન નથી, એમ હું માનુ છું ભ-
ક્તનો પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ માતાપુત્ર તથા ભાઈબેનના પ્રેમ જેવો જ નિર્મલ અને
તેથી પણ વધારે હિમ્મત પ્રકારનો હોવો જોઈએ વસ્તુતઃ શૃગાર-દામ અત દોષિત
છે, દોષથી જ એનો જન્મ છે, અને પ્રભુભક્તિની સાથે તેની મગનિ ભક્તિને
હુણિત કરે છે, એમ માર માનવું છે જેમ ભાઈ બેનનો પ્રેમ પવિત્ર છે, માતા-
પુત્રનો પ્રેમ પવિત્ર છે, અને તેમા દામના અકુર બિલકુલ નથી, તેટલો જ નિર્મલ,
નિષ્કામ અને તેથી પણ વિશેષ પવિત્ર પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ હોવો જોઈએ દોષિત
દામનો-શૃગારનો-અકુર એ પ્રેમમા અન્યાય છે

કુસુમ મુગી મુગી બેમી ન્હી હતી, અને આ મહત્તની વાર્તાચિત ધ્યાન વગર, રસ વગર,
સામગ્રી હતી, એને તેમા જાદુ ચમજ પડતી ન હતી પ્રે ફેરજજ એવી મ્લો કે એનો મનમાં
કોણ જાણે શું એ ચર્ચ આશ્યુ, અને પ્રે ફેરજજને સમિત વદને પછયુ “ તમે પ્રભુને આપ્યો
છો ? તમે પ્રભુના દર્શન કર્યા છે ? ”

પ્રે ફેરજજે આ પ્રશ્ન સાંભળી, કુસુમના સુદર અને નિર્મલ વદત તરફ સાનદાયીથી જોયું,
અને વહાનથી જોયો “ ના, બેન ! ”

કુસુમ—ત્યારે પ્રભુને શું ગમે છે ને શું નહિ, તેની તમને શું ખબર ? બાપુજી તો રોજ પ્રભુની
સેવા કરે છે, અને જાણે છે તે કહે છે, તે તમે કેમ માનતા નથી ?

પ્રે ફેરજજે તેના સુદર, ઉચ્ચા કોલા મુખાવિદ તરફ જોયું તે તેનો દામજ ઉપાનમ્મ ચ-
મ્લો, હમ્લો અને જોયો “ બેન, તારા જોડસી શ્રદ્ધા પ્રભુએ મને આપી નથી ! ”

કુસુમ—તમારી આખમાં પ્રભુ છે જ ક્યાં કે પ્રભુ તમને શ્રદ્ધા આપે ?

કુસુમની આ નિર્માદ ખંડેખરી હતી, પ્રે ફેરજજ તે સમજ્યો, પણ શાષ્ટ્યુ ઉતર આપી શક્યો નહિ,

જ્યારે કુસુમ પ્રશ્ન કરતી હતી, ત્યારે સર્વમંડલી ઉત્સાહથી તેના તરફ ભેંતી હતી ગાર્ગીએ આનંદથી કુસુમને પોતાના ખોલામાં લીધી, તેની કામલ ડોક ઉઘી કરી, સુદર વદનપર એક કાટિ કરી, અને કુસુમના જ પ્રશ્ન ચાલુ રાખતી હોય તેમ પોતાના પવિત્ર, પ્રભાવશાલી વદનથી પ્રે. ફેર-જળને પૂછ્યું “માતાપુત્રનો, ભાઈએનનો પ્રેમ તમે કર્તવ્ય માનો છો ? તે દોષિત નથી ?

પ્રે. ફેરજળ (હસીને)—એ પ્રેમમાં શું દોષ હોય ? નથી જ માટે જ એ પ્રેમ હું કર્તવ્ય અને પવિત્ર માનુ છું

— ગાર્ગી (હસીને)—અને પતિપત્નીના પ્રેમને દોષિત, અકર્તવ્ય અને અપવિત્ર માનો છો ?

પ્રે. ફેરજળ—હા, કેમકે એમાં દોષિત કામના અકુર છે

ગાર્ગી (હસીને)—દોષિત કામનો પ્રશ્ન પછી લઈશું પણ માતાપુત્રનો અને ભાઈએનનો પ્રેમ વસ્તુતઃ અકર્તવ્ય વા દોષિત નથી ?

પ્રે. ફેરજળ—(આશ્ચર્યથી બુકુદિ ઉઘી કરીને)—માતાપુત્રનો ભાઈએનનો પ્રેમ દોષિત ? તમે તો નવાઈની વાત કહે છો !

ગાર્ગી—શુદ્ધ જ્ઞાનમાં એ પ્રેમ બાધક નથી ?

પ્રે. ફેરજળ—શુદ્ધ પ્રેમને હું જ્ઞાનનો બાધક માનતો નથી, પણ સહાયક માનુ છું

ગાર્ગી—જ્ઞાન શું તે કહેશો ?

પ્રે. ફેરજળ—(વિચાર કરીને) આપના પ્રશ્નનો ભાવાર્થ હું સમજી શકતો નથી

ગાર્ગી—કોઈ પણ મનુષ્યને જ્ઞાન થયું ક્યારે કહેવાય ? એ મારો પ્રશ્ન છે

પ્રે. ફેરજળ—હું સમજી શકતો નથી, મને જ્ઞાન થયું નથી, હું કહી શકતો નથી

ગાર્ગી—(કુસુમને ખોલામાં બે હાથે ડાબીને)—બેન, જ્ઞાન થયું ક્યારે કહેવાય તેના લક્ષણ કહી જા.

— નકલથી મુશ્કેલી ગાના માંડ્યું —

અમાનિત્વમદંભિત્વમર્હિસા ક્ષાંતિરાર્જવમ્ ।

આચાર્યોપાસનં શૌચં સ્થૈર્યમાત્મવિનિગ્રહઃ ॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥

असक्तिरनभिप्વङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥

मायि चानन्ययोगેન भक्तिरव્યभिचारिणी ।

निवિक्तदेशसेवित्वમरतिर्जनસંસાદિ ॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्व तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्જ્ઞાનમિતિ પ્રોક્તમજ્ઞાનં યદતોડન્યથા ॥

અર્થ—અમાનિપણ, અહિંસાપણ, અહિંસા, ક્ષમા, સરલતા, આચાર્યોપાસના, શુદ્ધિ, ચિરતા, ઇંદ્રિયોનો આત્મામાં નિગ્રહ, ઇંદ્રિયોનો વિષય તરફ વૈરાગ્ય, અનહકાર, જન્મ મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થા વ્યાધિ વગેરે દુખોના દોષનો અનુભવ, પુત્ર દાર ગૃહ વગેરેમાં અનાસક્તિ અને તેમનો અસંગ, ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં સર્વદા સમચિત્તા, પ્રભુને વિષે અનન્ય અખલિત લક્ષિત, એકાત દેશનું એવન, જનસમૂહ પર અપ્રીતિ, અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં નિરત નિષ્ઠા, તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થનું દર્શન,—આ જ્ઞાન કહેલું છે, એનાથી જે જે વિરુદ્ધ તે અજ્ઞાન

“एतज्ज्ञानम्” એ ગાંધો કુસુમ ભાર દબને યોગી, અને તેણે પ્રેા, ફેરજજ સામુ જોયું પ્રેા ફેરજજે ગીતાની આ સુદર પક્ષિઓ શંકા આજે જ પહેલ વહેલી માલલી ન હતી, સેંકડોવાર પોતે વાચી હતી, અને મોટી મોટી ટીકાઓ પણ જોઈ હતી, પણ જ્યારે આમાના એકેક શબ્દ એણે કુસુમના કામલ કહમાથી નીકળતા સાલક્યા ત્યારે એના મગજપર નરીન અસર થઈ અસક્તિ-રનમિષ્વગ પુનરાવૃત્તિઓ એ સાલકતા વાર જ એના હૃદયમાં નિશ્ચય થયો કે માતાપુત્રનો, ભાઈએતનો પણ પ્રેમ પોતે ધારતો હતો તેમ કર્તવ્ય નથી, એ તો અજ્ઞાન છે, અને એ આસક્તિ અને સંગ શુદ્ધજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ છે, અજ્ઞાન છે મયિ જ્ઞાનવ્યયોગેન મક્તિરવ્યમિચારિણી એ સાલકતા જ પોતે માત્ર શબ્દ પડિત છે, કુસુમના કહેવા પ્રમાણે એને પ્રભુના દર્શન થયા જ નથી, એમ પણ એના હૃદયની ખાત્રી થઈ. તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકોના ઘણા વર્ણોના લાખા અભ્યાસ પછી પોતે માત્ર કોંઈક શબ્દજ્ઞાન સિવાય બીજું કશું જ મેલવ્યું નથી, એમ એને પ્રતીત થયું જ્યાં સુધી અતરની સર્વે શકનો નિરાસ ન થાય ત્યાંસુધી ખરું જ્ઞાન મધ્યમ મુજેલ છે એ એણે અનુભવ્યું. પોતાનો સર્વ અહકાર છોડી દઈ નિરભિમાનથી મનમાં ઉદ્ભવતી શંકા મેંજ પણ સતાડ્યા વગર તે બોલ્યો—“પુત્ર, દાર વગેરે પર પ્રેમ અકર્તવ્ય છે એમ શાસ્ત્રાજ્ઞ છે, પણ એ પ્રેમ કેમ અકર્તવ્ય છે તે હું સમજી શકતો નથી જો એ જ્ઞાનમાં બાધક હોય તો પ્રભુ પુત્ર, દાર વગેરે આપે છે શું કરવા?”

ગાર્ગી—પુત્ર, દાર, ગૃહાદિ વસ્તુન શું છે? જ્ઞાનીને મન શું હોવા જોઈએ?

પ્રેા, ફેરજજ—તે સર્વ બ્રહ્મ છે, સર્વ સરિવદ બ્રહ્મ.

ગાર્ગી—તો અત્મસ્વરૂપને અન્યથા માનવું, અને તેની સાથે પુત્ર, દાર વગેરે અજ્ઞાનમૂલક પ્રેમ આસક્તિ કરવા, અને પ્રભુને—હૃદયમાં સર્વદા ચિરાંજતા પ્રભુને ભૂલી જવા એ અજ્ઞાન નહિ? એવી પ્રેમાસક્તિનો નિષેધ કરવો ઉચિત નથી?

પ્રેા ફેરજજે પોતાની ભૂલ સ્વીકારી, તો પણ તેની શકનો નિરાસ થયો નહિ અને શુદ્ધ મનથી, સરલતાથી બોલ્યો “ત્યારે આપ પતિને પતિ માનતા નથી?” આ પ્રશ્ન કરી ગાર્ગી અને ગોવિંદભટ્ટના પ્રભાવશાલી વદનો તરફ દિશુકતાથી જોવા લાગ્યો.

ગાર્ગી હસી પડી, પ્રેા ફેરજજની સરલતાથી આનંદ પામી, અને બોલી “આપણા મર્વેના શરીર પ્રભુના મદિર છે, તેના અતરગમ્યાનમાં હૃદયમાં પ્રભુ સર્વદા ચિરાંજ છે, તેની પવિત્ર મેવામાં નિત્ય તત્પર રહેવું, અનન્ય ચિત્તથી તે પ્રભુમાં પ્રેમ-આસક્તિ કરવી, અને માતાપુત્ર, ભાઈએત, પતિપત્નીએ એકેકને પ્રભુએવામાં પ્રભુની આજ્ઞા પાલવામાં સદાય કરવી એ કર્તવ્ય છે, નહિ કે એકેકના શરીરઉપર મિથ્યા મોહ ફગી, વિપાસક્ત થઈ પતિત થવું. માતાએ પુત્રના શરીર ઉપર પ્રેમ-આસક્તિ ગખવી એ મોહ છે, જેને ભાતના શરીરપર પ્રેમ-આસક્તિ રાખવી એપણુ મોહ છે, અને પત્નીએ પતિના શરીર ઉપર આસક્તિ ગખવી એ પણ મોહ છે, એ સર્વે જ અજ્ઞાનમૂલક છે.”

પ્રેા ફેરજજ છેક ઝખવાણો પડી ગયો. ગાર્ગીનું દિવ્ય, તેજસ્વી, સુદર, પવિત્રવદન અને તેના લીલચુ સર્વદર્શી તવમ્પર્શી હૃદયમેદક લય અનુની અસરથી તે ચક્રિત થઈ ગયો, ગાર્ગીના સુદર પણ

કામન ઉપાવશગમિત શબ્દો તેના હૃદયમાં તીરની માફક મોચરા પેદા, અને તેમણે તેના હૃદયના પાપને પકડીને ભેડું. માવસહિત પકડાયેલા ચોર આમ તેમ મિથ્યા ફાફા મારે, તેમ પ્રો. ફેરજનજ બહેઆકળો ચર્ધ જેવા લાભો એમ પાપ મિનિટ વીની ગર્ધ, એટલામાં ગોવિંદભટ્ટ બોલ્યા—
“હિંદુશાસ્ત્રમાં લગ્ન વિષયવાસના તૃપ્ત કરવાનો કટ્ટાકટ નથી, પણ પતિપત્નીએ એકેકને સહાય ચર્ધ ભગવદર્થે ધર્મક્રિયાઓ કરીને-પ્રભુએવા કરીને-મોક્ષ મેલવવાનું ઉત્તમ સાધન છે”

નિમ્તેજ વનથી પ્રો. ફેરજનજે ઉચ્ચ ગોવિંદભટ્ટ સામુ જોયું તેના મનમાં લગ્નસબંધી પતિપત્નીના વાસ્તવ સબંધ વિષે ધણા પ્રશ્ન ઉઠ્યા, અને જે પાપી શકા એના મનમાં હતી તેના સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરતા એને બહુ વચ્ચે લાભો છતાં ધીમેધીમે બોલ્યા “પતિપત્ની ધર્મક્રિયા પ્રભુએવા ભવે કરે, પણ-વસ્તુતઃ-(ધણે જ ધીમેથી)-વિષયવાસના-તૃપ્ત કરી-એ-પતિપત્નીનો મુખ્ય આશય હોતો નથી? નહિ તો પુરુષને સ્ત્રીની અને સ્ત્રીને પુરુષની શી જરૂર?”

ગોવિંદભટ્ટ—હિંદુધર્મ સત્તાનોત્પત્તિની મના કરતો નથી, પણ ગર્ભાધાન-વિધિ હિંદુશાસ્ત્રમાં વિષયવાસનાની તૃપ્ત્યર્થ નથી, પણ ધર્માર્થ અથવા મોક્ષાર્થ છે વિષયવાસના તો સર્વથા ત્યાગ્ય જ, હેય જ છે

પ્રો. ફેરજનજ—ત્યારે વિષયવાસના સર્વદા મનુષ્યને હાનિકારક જ છે? તેમાં કશું પણ ફાયદો નથી?

ગોવિંદભટ્ટ—એમાં શું શક? શમ દમ વગેરે પરસપત્તિ ઉન્નતિશાસ્ત્ર છે, વિષયવાસના અવોગતિને પહોચાડનાર છે ત્યાં સુધી વિષયનો આવેશ દેહમાં હોય ત્યાં સુધી પ્રભુનો આવેશ થતો જ નથી વિષયાક્રાન્તદેહાના નાવેશ સર્વથા હરે એમ શ્રીમદ્ભક્તભાવિયાર્થ સંન્યાસનિર્ણયગ્રંથમાં આજ્ઞા કરે છે

પ્રો. ફેરજનજ—ત્યારે પ્રભુએ સ્ત્રીરૂપ વિષય ક્યો જ શું કરવા?

ગોવિંદભટ્ટ—ઓ અત વિષય નથી, તે બ્રહ્મ છે, પ્રભુનું મદિર છે માત્ર મનુષ્યના હૃદયમાં સત્તાઈ રહેલી પાપી વાસના જ તેને વિષય કરે છે એ વામના દુષ્ટ છે, અર્થથા ત્યાગ્ય છે જેમ મનુષ્યને પ્રભુએ સ્વસેવા માટે ઉત્પન્ન કર્યો છે, તેમ સ્ત્રીને પણ સ્વસેવા માટે જ ઉત્પન્ન કરી છે, તેમજ ઝાડ, ફલ, ફુલ, પશુ, પક્ષી સર્વે પ્રભુએ સ્વસેવાર્થ જ ઉત્પન્ન કર્યા છે. મનુષ્યે તેમાં આમંત્રિત કરીને ઉપભોગ કરવાનો નથી

ફેરજનજ—ફવાદિ, ધાન્ય, વગેરે મનુષ્યને માટે ખાવાને પ્રભુએ ઉત્પન્ન કર્યા નથી? અને તે ખાવાને મુખ પણ આપ્યું નથી?

ગોવિંદભટ્ટ—નહિ જ ફલ, ધાન્ય, પ્રભુએ પોતાની મેવા-લીલા-માટે ઉત્પન્ન કર્યા છે એમાંની કોઈપણ વસ્તુનો મનુષ્ય મુખ-જીભવાને આધીન થઈને ઉપભોગ કરે છે તો તે પાપ કરે છે તે તુ અતિ અથ પાપા યે પચત્યાત્મકારણાત્ ॥ તમે ગીતાના બીજા ત્રીજા અધ્યાય ભૂલી ગયા લાગો છો, નહિ તો આવા પ્રશ્ન ન કરો

પ્રો. ફેરજનજ—હું ભૂલી ગયો નથી, પણ ત્યાં સુધી એ શકાયો હૃદયમાંથી ખસતી નથી, ત્યાં સુધી એ અધ્યાયોનું હાર્દ મગજમાં ઉતરતું નથી-જો મનુષ્ય ફલ, ધાન્ય વગેરે ખાય નહિ, તો જીવાય કેમ?

ગોવિંદભટ્ટ (હસીને)—મનુષ્ય મરી શકે ખરો?

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિત્ ।
 નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ ॥
 અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ।
 ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥

મનુષ્ય મરી જાય છે, એ લય અજાતીને છે, જ્ઞાતીને નથ—

પ્રો. ફેરજજ—ત્યારે પ્રભુએ મનુષ્યને મુખ શુ કરવા આપ્યું ?

ગોવિંદભટ્ટ—પ્રભુના શુભગાન કરવા માટે જ.

પ્રો. ફેરજજ વિચારમાં પડ્યો ગોવિંદભટ્ટ અને ગાર્ગી મામે આભારની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. એના મનમાં એ બંને કોઈ અત્યુત્તમ કોટિના મનુષ્ય લાસવા લાગ્યા વિષયવૃત્તિમાં પોતે તો માત્ર કામ જ ગણતો હતો, પણ આ બંને મહાત્મા તો ખાતુ પીતુ એ પણ વિષયવૃત્તિ-પશુવૃત્તિ ગણે છે, અને એમના આચરણ પણ એમના ઉચ્ચ વિચારને અનુકૂલ જ છે, એમ એમના પ્રસંગથી એની ખાતરી થઈ ગઈ એ દેવી જીવો અદ્વૈતિક છે, લોકાત્મક છે, એમ એનું હૃદય સમજ્યું, અને આભારથી એ બંને મહાત્માઓ આગલ નમ્યુ ગોવિંદભટ્ટજીએ કૃપા કરીને આગલ ચત્રાચ્યુ, “વસ્તુત પ્રભુએ પોતાની આત્મામાંથી રમણાર્યે આ સૃષ્ટિ સૃજી દેરક મનુષ્યના હૃદયમાં પોતે બિરાજે છે અને પોતાની એવાને માટે મનુષ્યને હાથ, પગ, ચક્ષુ, કર્ણ વગેરે સર્વ ઇન્દ્રિયો આપી છે પ્રભુ-એવા ન કરતા એ ઇન્દ્રિયો અત પ્રભુની વસ્તુઓની ચોરી કરી આપણને પ્રભુથી વિમુખ ન કરે એની મનુષ્યે ખાસ સલાહ લેવાની છે

યત્તતો હ્યપિ કૌતેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ

ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાર્થાનિ હરંતિ પ્રસભં મનઃ ॥ ૨ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—હું કૌતેય, વિદ્વાન્ પુરુષ વન દે છે તે છતા બલવાન્ વેગવાન્ ઇન્દ્રિયો તેનું મન એકાગ્ર હરણુ કરે છે (પ્રભુથી વિભિન્ન કરે છે)

તાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય યુક્ત આર્મીત મત્પરઃ ।

વગ્ને હિ યમ્યેન્દ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૨ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—તે સર્વે ઇન્દ્રિયાનો સંયમ કરીને, મારું ધ્યાન કરીને, ચિત્ત મારામાં યોજીને જેસવું જોતી ઇન્દ્રિયો વન છે, તેની શુદ્ધિ મિથર છે.

જે મુખ પ્રભુનાં શુભગન કર્યું નથી, તે પાપી છે, અને પ્રભુપ્રસાદી ન લેતા પ્રભુની વસ્તુ અન ખાધ જાય છે તો તે વિશેષ પાપ કરે છે

જે ચતુ પ્રભુના ઈર્ષન કરતા નથી, અને સુદર દૃશ્ય ચીત્તે હૃદયમ્થ પ્રભુને અર્પણ ન કરતા સ્વત ઉપભોગ કરે છે તો વિશેષ પાપ કરે છે

જે કર્ણ પ્રભુના કીર્તન શ્રવણ કરતા નથી, તે પાપી છે, અને સુદર શ્રાવ્ય વસ્તુ હૃદયમ્થ પ્રભુને અર્પણ ન કરતા અત ઉપભોગ કરે છે તો વિશેષ પાપ કરે છે એ પ્રમાણે સર્વે ઇન્દ્રિયાનું સમજવું. એક પણ ઇન્દ્રિય બગાડવું વરા ન હોય, તો પુરુષ યોગાદ મર્યાદી મુકે છે, ને હૃદયમાં બિગાજતા પ્રભુથી વિમુગ્ધ પાડી દે છે. માટે સર્વે ઇન્દ્રિયાનો સંયમ કરીને ખાલ વસ્તુથી-વિષયથી રિગ્ત મૂકીને તેમને પ્રભુ એવામાં યોગી એ એક મોટું કર્મ છે ”

પ્રો. ફેરજન—મો આગળ નવી સૃષ્ટિ ખડી થઈ - અજો નિત્ય વગેરે શબ્દ સાબળતાં જ તેની ખાતરી થઈ હતી કે નિત્ય જીવને ખાવાને માટે પ્રભુ મુખ આપે એ વાસ્તવિક નથી, ખાવું એ આવશ્યક નથી, પણ સદાસર્વદા પ્રભુના ગુણગાન કરવા એ જ વસ્તુ કર્તવ્ય છે તેમ જ અહીં પ્રભુના દર્શન માટે જ છે એમા પણ એનો સશય દબ્યો તે વિચાર કરવા લાગ્યો “અહીંને પ્રભુ કરતા બીજી કયી વધારે સુદર વસ્તુ મળશે ? હમ્મત ચરણ વગેરેનો પણ પ્રભુસેવા કરતા બીજો કયો સદુપયોગ થઈ શકે ? વળી સર્વથી નિષ્કટ, અતરંગ, હૃદયરિચત આત્માના આત્મા પ્રભુ જ છે તેને મુકી ભટકવામા શો ફાયદો ?” અતે તે બોલ્યો—

પ્રો. ફેરજન—માતાપુત્રનો ભાઈમેનનો, પ્રેમ વસ્તુત અચાનખૂલક છે, અને દોષિત છે એ હું બરાબર સમજ્યો મનુષ્યે પોતાનું મન અને સર્વે ઈંદ્રિયો બાહ્ય વસ્તુઓમા જતા અટકાવીને તોશન શાત કરીને પ્રભુમેવામા યોજવાના છે એ પણ હું સમજ્યો હવે કૃપા કરી ભક્તિમૃગારનું મહત્ત્વ શું છે તે સમજવશે ?

ગોવિંદભટ્ટ—હજી તમને મૃગાર ભક્તિનો બાધક લાગે છે ?

પ્રો. ફેરજન—હા

ગોવિંદભટ્ટ—આશ્ચર્ય !

ગાર્ગી—(હસીને) હું એમની શક્ય નિવારણ કરીશ (પ્રો. ફેરજનને) વર્ષની છ ઋતુ હિંદુ શાસ્ત્રમા કહી છે તે આપને ખબર હશે

પ્રો. ફેરજન—હા

ગાર્ગી—તેમાની શિશિરઋતુ વનસ્પતિના પાદડા ખેરવી નાખે છે, તેમને વૃદ્ધ કરી મૃતપ્રાપ્ત કરી નાખે છે, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—હા

ગાર્ગી—ત્યારે એ સર્વનો સહાર કરનાર ઋતુ દોષિત પાપી નથી ?

પ્રો. ફેરજન—એ તો એનો સ્વભાવ છે, એમા દોષ શું ?

ગાર્ગી—ગ્રીષ્મ સર્વ સૃષ્ટિને અસહ્ય તાપથી બાને છે, તે પણ સ્વત દોષિત નથી ?

પ્રો. ફેરજન—મને તો એ સર્વે તે તે ઋતુના સ્વભાવ લાગે છે, એમા પાપ શું ?

ગાર્ગી—વસંત વસ્તુમાત્રને નવયૌવન આપી, જીવનના નવા અકુર મુકી, મૃગાર સજ્જરી, કામસ્થિતિ ચત કરી, નવા પત્ર, નવા પુલ્લ, નવી સુદરતા અર્પે છે, તે સ્વત કામથી દોષિત નથી ?

પ્રો. ફેરજન—એ વસંતનો અભાવ છે, એમા કાંઈ દોષ નથી

ગાર્ગી—તેમ જ મનુષ્યની બાલ્ય, યૌવન અને વૃદ્ધાવસ્થા સ્વાભાવિક નથી ?

પ્રો. ફેરજન—અક્ષબત, તે સ્વાભાવિક છે, એમા સ્વત કાંઈ દોષ નથી

ગાર્ગી—તેમા વૃદ્ધાવસ્થામા ઈંદ્રિયનિગ્રહ સુગમ છે, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—હામ્મો નિર્મલ ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ સુગમ હોય જ

ગાર્ગી—અને યુવાવસ્થામા ઈંદ્રિયો ઘણી જ વધારે બલવાન હોય છે, નહિ ?

પ્રો. ફેરજન—હા. એ અવસ્થામા ઈંદ્રિયનિગ્રહ બહુ વિદ્ય છે, પણ તે કરવો આવશ્યક છે

ગાર્ગી—અને એ બલવાન ઈંદ્રિયોનો સયમ કરી, તેને પ્રભુ અભિમુખ કરી પ્રભુના વિનિયોગમાં યોજવી જોઈએ, નહિ વાર ?

પ્રો. ફેરજન—અવશ્ય.

ગાગી—પણ યૌવન જે મનુષ્યમાં નવીન જીવન, નવીન હાવ ભાવ, નવી સુદૃઢતા, નવી સૃષ્ટિ, નવો શૃંગાર, નવો કામ ઉત્પન્ન કરે છે, તે જ્વન દોષિત નથી?

પ્રેા ફેરજજ—ના, તે તો યૌવનનો સ્વભાવ છે, યૌવનની સ્વાભાવિક સુદૃઢતા છે.

ગાગી—ત્યારે શૃંગાર-કામ-સ્વત જ-મથી જ દોષિત નથી?

પ્રેા ફેરજજ—ના!

આ ઉત્તરની સાથે પ્રેા ફેરજજના હૃદયની સર્વે મલિનતા નાશ પામી અને તેની શકાનું તેને સંતોષકારક સમાધાન થઈ ગયું.

ગાગી—(હાસીને) તે યૌવનની સ્વાભાવિક સુદૃઢતા છે ?

પ્રેા ફેરજજ—હા!

ગાગી—વળી મનુષ્યનો જીવાત્મા શુદ્ધ થાય છે ?

પ્રેા ફેરજજ—ના, તે નિમ્ન અને સદાસર્વદા સર્વગુણ, સર્વજનસંપન્ન હોય છે.

ગાગી—ત્યારે એ સર્વગુણસંપન્ન સુંદર જીવાત્મા, એ યૌવન, એની સ્વાભાવિક સુદૃઢતા, એને શૃંગાર, એની બલવાન દૃષ્ટિઓ એ સર્વેનું મનુષ્યે શું કરવું ઉચિત છે ?

પ્રેા ફેરજજ—જેમ ઉપર કહ્યું તેમ બહારની સર્વે વસ્તુમાથી સર્વે વિષયોમાથી સંપૂર્ણ રીતે સંયમ કરીને હૃદયસ્થ પ્રભુના વિનિયોગમાં યોજવા એ જ કર્તવ્ય છે, પણ તે અત્યંત કઠિન છે, દોષ વિરહ મનુષ્ય જ કરી શકે.

ગાગી—ત્યારે એવી રીતે પોતાનો સર્વગુણસંપન્ન જીવાત્મા, યૌવન, તેની સ્વાભાવિક સુદૃઢતા, શૃંગાર અને બલવાન દૃષ્ટિઓ જે મનુષ્ય બાહ્ય સર્વે વસ્તુ-વિષયને તૃણવત્ ગણી, શુદ્ધ અત કરણથી પૂર્ણસંયમસંહિત સંપૂર્ણ નિગ્રહથી માત્ર હૃદયસ્થ જ નહિ પરંતુ બહિષ્કૃત પ્રકટ સાક્ષાત્ પ્રભુના વિનિયોગમાં લઈ શકે તે ઉત્તમ અને પૂજ્ય નહિ ?

પ્રેા ફેરજજ—(આસ્થાદિત હૃદયથી) બેશક ઉત્તમોત્તમ, પરમ પૂજ્ય !

ગાગી—એવાં મનુષ્યો તમે જોયા-સાંભળ્યા છે ?

પ્રેા ફેરજજ—(આનંદાશ્રુસંહિત) મીરા-ગોપિકાઓ !

ગાગી—ગોપિકાઓ સુદર છતાં, સુવાન છતાં, ખગ અત કરણથી સત્યાગતા સર્વ વિષયોના સંપૂર્ણ ત્યાગ કરીને, સર્વાત્મભાવથી, હિંદુ આર્તિથી, હૃદયસ્થ બહિષ્કૃત પ્રભુપામે, રસમાત્રના શૃંગ અગ્રગણ્ય શૃંગારમતા અધિવાતા કૃષ્ણ પામે જઈ શકી, પોતાના સુદર જીવાત્માને લઈ જઈ શકી-અરે ! ત્વરાથી અસ્તવ્યસ્ત વસ્ત્રાલંકાર સંહિત દોડી ગઈ, અને તે સુદર, સુવાન, નિઃસ્પૃહિત સંપૂર્ણ ગેને દૃષ્ટિના નિગ્રહવાલી, સર્વાંમસાવવાળી વ્રજભીમતિનીઓનો તે હૃદયસ્થ બહિષ્કૃત સુંદર રસમય, કોટિકર્ણલાલસ્યમય પ્રભુએ અગ્રીકાર કર્યો, અને તે આશ્ચર્ય, ઉચ્ચૈતસ્ય રસમય પ્રભુએ તે મધમી, સર્વાંમમત્તવાન સુદર બહો સંહિત નિર્મલ, પવિત્ર, અસ્ત્રપ્રભોગ-રસભોગ કર્યો, અને ચોં લોકને પવિત્ર કરનાર, સદમકામ-દેવના સમૂહને અંખસાણા કરી નાખે એવો રાસ રચ્યો, એ રામની બલિદારી, સુંદરના નિર્મલતા, પવિત્રતા, રસમયતાનું કાલકે બાન તમને થાય છે ?

જેમ સામાન્ય મનુષ્યો નાટકનો પડદો ખુલ્લો તેના પાંચો, તેની સીનમીનરી વગેરેમાં હિતુકતાથી તાલીન થઈ જાય છે, જેમ પ્રભાતમાં ઉમા પર્વતો ઉપર કરનો કોઈક ગનિક મનુષ્ય ધડી ધડીમાં નીતનના

ધાગણ કરતા સૃષ્ટિસૌદર્યનું પાન કરવામા તથોન થઈ જાય છે, તેમ પવિત્ર થયવા હૃદયવાસો, ઉત્સુક થયેલો, પ્રો ફેરજજ ગાર્ગીના મુખારવિદમાથી ખરતા સુદર શબ્દોની ગૂઢ રસિકતાનું પાન કરવામા તન્મય થઈ ગયો એના હૃદયનું અવરોધ રહેલું આવરણ એકદમ ખુલી ગયું, અને એને રાસગ્ર્ય પરમાત્માના, સુદર વજરીમતિનીઓના અને ત્રિવ્ય રાસલીલાતાં દર્શન થયા એના પવિત્ર થયલા હૃદયમા સર્વ લીલા સૃષ્ટિ ખડી થઈ ગઈ, અને એનો અતરામા એ લીલાનું પાન કરવામાં લીન થઈ ગયો એ અલૌકિક દિવ્ય દર્શન કરતા એનો આત્મા ધરાયો નહિ, અને બાહ્ય સર્વ મંડ-લીનું સર્વ વસ્તુનું અનુસધાન ભૂતી તે અર્ધા કલાક સુધી અતંમુખ થઈ ધ્યાનસ્થ-સમાધિષ્ઠ થઈ બેઠી રહ્યો.

X X X X X X

આ પવિત્ર દર્શન પ્રો ફેરજજને એલ્લાને નહિ, પણ તે મડલીમાના સર્વેને થયા એક માત્ર વિચિત્રરીતે જ ન થયા, તો પણ તેના હૃદયમા ઘણા નવા નવા વિચારો આગ્યા, અને પવિત્રતાનો સુદરતાનો જે લાભ એને આજે થયો, અને તેનાથી એના હૃદયમા પવિત્રતાનો જે પાસ બેઠો, તે કોઈ કાંઈ પણ ભૂમાય એવો તો ન જ હતો.

અતે ગાર્ગીએ પ્રો ફેરજજને પૂછ્યું “ હવે કાંઈ તમારે પ્રશ્નજ છે? ”
પ્રો ફેરજજના અસુમાથી આભારના અને આત્મના અશ્રુ પડ્યાં તેણે ગાર્ગી અને ગોવિદભટ્ટ-ને સાધાર્ણ પ્રણામ કર્યો, અને કહ્યું “ મારી હૃદયી આજે તમે સફલ કરી, મને કૃતાર્થ કર્યો ’
ગાર્ગી—એમા અમે કાંઈ વિશેષ કર્યું નથી તમને જે કાંઈ મળ્યું તે તમારા આર્જવ સરલતાને લીધે જ છે

અપૂર્ણ

॥ શ્રીહરિરાયવિરચિતં શ્રીનવનીતપ્રિયાષ્ટકમ્ ॥

- અલકાવૃતલસદલિકે વિરચિતકસ્તૂરિકાતિલકે ।
- ચપલપશોદાવાલે શોભિતમાલે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૧ ॥
- મુલરિતનૂપુરચરણે કટિવદ્વક્ષુદ્રઘણ્ટિકાચેરણે ।
- દ્વીપિકરજકૃતભૂપણભૂપિતહૃદયે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૨ ॥
- કરધૃતનવનવનીતે હિતકૃતજનનીવિભીપિકાભીતે ।
- રતિમુદ્દહતાચ્ચેતો ગોપીભિર્વશ્યતાં નીતે ॥ ૩ ॥
- વાલદશામતિમુગ્ધે ચોરિતદુગ્ધે વ્રજાહ્નિનાભવનાત્ ।
- તદુપાલમ્ભવચોભયવિભ્રમનયને મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૪ ॥
- વ્રજકર્દમલિસાદ્ધે સ્વરૂપસુપમાજિતાનદ્ધે ।
- કૃતનન્દાહ્નિરિદ્ધિવિવિધવિહારે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૫ ॥
- કરવરધૃતલઘુલકુટે વિચિત્રમાયૂરચન્દ્રિકામુકુટે ।
- નાસાગતમુક્તામણિજટિતવિભૂપે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૬ ॥

અભિનન્દનકૃતનૃત્યે નિરચિતનિજગોપિકાકૃત્યે ।

આનન્દિતનિજભૃત્યે પ્રહસનમુદિતે મતિર્મેઽસ્તુ ॥ ૭ ॥

કામાદપિ કર્મનીયે નમનીયે વ્રહ્મરુદ્રાયૈઃ ।

નિઃસાધનભજનીયે ભાવતનો મે મતિર્મૃયાત્ ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ.

પ્રભુપ્રેમપરાયણુ આહરિગયચરણુ આ અપ્રકમા શ્રીનવનીતપ્રિય પ્રભુનુ બાલભાવનું અત્યંત રમણીય સ્વરૂપ અસરકારક રીતે વર્ણવે છે આ અપ્રકમા અનુસધાનથી રવબુદ્ધિ પ્રભુપ્રવણુ થાય એ નિઃસશય જ છે

મારી મતિ ચતુર યશોદાબાલ શ્રીનવનીતપ્રિય પ્રભુમા (આસક્ત) થાઓ પ્રભુ કેવા છે ? પ્રભુના શ્રીમુખ ઉપર શુ ઝળા વળેલા કેશ વિટાપલા હોવાથી જાણે ગોબાયમાન ભમરીઓ વિટાપતી હોય ને શુ તેવુ શ્રીમુખ શોભે છે, વળી હસ્તૂરીનું તિલક પણ સુંદર રીતે કરેલુ છે, અને સુંદર માલા પણ શ્રીક-
ઠમા શોભી રહી છે. ૧

વળી પ્રભુ કેવા છે ? પ્રભુના ચરણુમા નૂપુર રણુકાર કરી રહ્યા છે, અને કટિભાગમા નાજુક ધુધરીઓવાલુ આલરણુ પણ શોભી રહ્યુ છે હૃદય પણ સિંહનખથી યુક્ત ભૂપણુથી ભૂષિત છે એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૨.

શ્રીહસ્તમા તાણુ નવનીત ધારણુ કરેલુ છે હિનકારક માતા તરફની ખીકથી ભય પણ પામે છે, રૂક્ષતા શ્રીગોપીજનોને જ વશ થતા પ્રભુમા મારા અંત કરણની પ્રીતિ થાઓ. ૩

બાલશા મતિવડે મુગ્ધ અને વ્રજયુવતિઓના લવનમાંથી દુધને પણ ચોરી જનાર, વળી તેમના કપકાભરેલા વચનના ભયથી વિભ્રમયુક્ત નયનવાલા પ્રભુમા મારી બુદ્ધિ થાઓ, ૪.

શ્રીઅંગે વ્રજના પદને લીપનાર, અને સ્વરૂપની શોભાથી કામદેવને પણ છતનાર, અને શ્રીનદરાયણના આગણુમા આળોટવુ વગેરે વિવિધ વિહાર કરનાર પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૫.

સુંદર.શ્રીહસ્તમા નાની લકડી ધારણુ કરેલી છે શ્રીમસ્તક ઉપર ચિત્રવિચિત્ર મયુરઅંદ્રિકામુકુટ પણ ઝલકી રહ્યો છે નાસિકા પર આવેલા મુક્તામણિયુક્ત રોભાવાળા એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૬.

હર્ષથી નૃત્ય કરનાર અને સ્વીય ગોપીજનોના કૃત્ય કરવામા તત્પર નિજ સેવકોને આનંદયુક્ત કરનાર, સુંદર હાસ્યવડે મુદિત એવા પ્રભુમા મારી મતિ થાઓ ૭

કામદેવથી પણ સુંદર, બ્રહ્મા અને રુદ્ર વગેરેને પણ નમન કરવા યોગ્ય નિઃસાધનપુરુષોએ ભજવા યોગ્ય અને ભાવાભક્ત શ્રીઅંગવાન પ્રભુમા મારી બુદ્ધિ થાઓ. ૮.

૧ શ્રી ગોપીજનને શ્રીઓ માનનાગ અને હીનાધિકારી ગણનાગ અસ્વસ્થચિત્તવાલા જને પોતાના બુદ્ધિજનકથને જ પ્રકટ કરે છે. વેદાન્તોક્ત પરમફલરૂપ પુરુષોત્તમ જેને પ્રાપ્ત હોઇ વરા વર્તે છે તેવા શ્રીગોપીજન એકલમ અધિકારી નથી એમ માનવુ એ અબુદ્ધિવિલામ જ છે. પરમફલરૂપ પુરુષોત્તમ શ્રીગોપીજન વિના અન્યને પ્રાપ્ત નથી શ્રીપુરુષોત્તમરૂપ પરમફલને પ્રાપ્ત શ્રી ગોપીજન પ્રતિ ઉદ્ધવ તેમજ સાક્ષાત્ બ્રહ્માનું પણ એતાદૃશ મતભ્ય છે.

વન્દે નન્દવ્રજમીના પાદરેણુપર્મીક્ષણશ

“શ્રીનદરાયણના વ્રજની શ્રીઓના ચરણુગર્વિની રત્ન ને અભીક્ષણુરા હુ(ઉદ્ધવ) વદન કરું છું ન સ્ત્રિયો વ્રજસુંદર્ય પુત્ર તો મુતય ક્ષિણ ।

નાદ શિવય શેષધ ધોધ તામિ સમા ક્ષતિત્

હે પુત્ર શ્રીગોપીજન “શ્રી” નથી, પરંતુ તે તો અરે શ્રુતિ છે હુ (બ્રહ્મા) શિવ રોષ અને બરમી હોઇ ક્ષયચિત્ પણ તેમની સમાન નથી

જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્.

एतादृशे तु पुलिने त्रिभङ्गललिताकृतिम् ॥

वर्हिपिच्छशिरोभूषं सरोजसदृशाननम् ॥ १२ ॥

શ્લોકાર્થઃ—આવા તટ ઉપર ત્રિભંગલલિત પ્રભુનું ધ્યાન કરવું જેમનું શિરોભૂષણ મયૂરપિચ્છ છે, અને કમલમરખું જેમનું મુખ છે એ શ્લોકાર્થ થયો.

રહસ્ય —આપ શ્રી ભગવત્કીલાસ્થાનનું વર્ણન કરીને હવે રાસરથ સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. તેમા આકૃતિ સાથે જ શૃંગારનું પણ વર્ણન છે તે શૃંગાર સર્વભાવાત્મક છે મયૂરપિચ્છના શૃંગાર ધારણ કરવાથી આપે ભક્તપારવશ્ય બતાવ્યું છે નૃત્યન્મયૂરાનુકરણ એ શ્રીસુખોદિનીના વાક્યથી મયૂર જેમ નિજપત્ની સાથે સ્નેહપરવશ થઈ નૃત્ય કરે છે, તેમ પ્રભુ પણ સ્વીય ભક્તના નિસીમ સ્નેહને પરવશ બની રાસાદિલીલામા નૃત્ય કરે છે આ જ વર્હિપિચ્છશિરોભૂષણનું તાત્પર્ય છે કમલસદૃશ મુખ દહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, આ સ્નેહમાર્ગમા ભગવન્મુખાગવિન્દના દર્શનથી જ સાયુજ્યાદિ મુક્તિચતુષ્થનો પણ અનાદર પુષ્ટિભક્તો કરે છે, વીશ્યાલવાવૃત્તમુગ્ધ એ શ્લોકના શ્રીસુખોદિનીમા આપે આ વાત પ્રતિપાદિત કરી છે, માટે પુષ્ટિભગવદીયોએ પ્રથમ પ્રભુને નિરખતા શ્રીમુખકમલનું દર્શન પ્રથમ કરવું કારણ કે શુદ્ધપુષ્ટિભક્તિસૂચક મુખાગવિન્દ જ છે પુષ્ટિભક્તોના હૃદય તાપની શાન્તિ તેમા જ છે. અત્ર પ્રમાણભૂત વેણુગીતનું આ વાક્ય છે યૈર્વા નિર્પાતમનુરક્તકટાક્ષમોક્ષ એ વેણુગીતશ્લોકમા શ્રુતિરૂપા મળસીમનિનીઓ આશા કરે છે કે ‘સ્નેહભરેલા કટાક્ષનો મોક્ષ જેમા છે એવા મુખાગવિન્દનું જેણે પાન કર્યું છે—અર્થાત્ દષ્ટિદ્વારા અતઃપ્રવેશ કર્યો છે, તેણે જ દરિયોનું સાફલ્ય કર્યું છે’ માટે પૂર્વોક્ત અશ્લોકિકમનથદ્રધવલીકૃત શ્રીયમુનાતટ ઉપર શ્રીત્રિભંગલલિત પ્રભુનું ધ્યાન કરવું. ત્રિભંગી એટલે ત્રણ અવયવથી ટેડા—વાકા. કારણ કે પોતે ભગવદીય રસમા એટલા બધા નિમગ્ન થઈ ગયા છે કે ટેડા હિલા રહ્યા છે શરીરથી, કટિથી અને ટીંચણથી લૌકિકમા ટેડા થવાથી દુર્ગકૃતિ થાય છે, પરંતુ આ તો લલિત સુદર છે, અર્થાત્ આમ થવાથી સુદરતામા પુષ્કલ વધારે થયો છે આ સ્વરૂપનો વિશેષ ભાવ લલિતત્રિભંગસ્તોત્રમા અવલોકવો.

श्रीमद्गोस्वामिनां स्वसेवकेभ्यः पत्रम् ।

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ । સ્વાસ્તિ શ્રીગોવર્ધનનાથપાદપદ્મરાગેષુશ્રીકૃષ્ણદાસરામ-
દાસગ્વાલભટ્ટનરસિંહદાસયાદવદાસગાયવદાસગોપીદાસસ્વામિદાસમન્નાલાલદા-
ર્ભીષ્મગોવર્ધનધારિદાસઅજયાદામોદરદાસસધૂકૃમનાપ્રમૃતિપુશ્રી ૬ વિઠ્ઠલના-
થાનામાશિષાં કોટિઃ । મદ્રમિદ્ધ માવત્કં સતતમાગાસ્મહે । અપરચ । સેવા
સમ્યક્ કાર્યા । ગ્વાલભટ્ટઃ સમ્યક્ શાકાદિસેવાં કરોતીતિ શ્રુતમ્ ।
સંતોષો જાતઃ । સમ્યક્ શિક્ષણીયથ્થ । અગ્રે વ્યંજનાદિકં યથા ભવતિ તથા
ત્રિધેયમ્ । ભોગશાકમિત્રી સમ્યગ્ દદ્વા દેયા । યથાગત્તિ સર્વે ભોગા
નિર્વાહાઃ । ચતુર્થમહરે મલ્લિકાર્જનાર્થે કથિન્નિયોજ્યઃ । યદિ યસુનાજલનિ-
ર્વાહઃ સેવકૈર્ભવેત્તદા તથૈવ કાર્ય પરન્તુ અતિક્લેશેન ન કાર્ય મત્સ્વામિનઃ કોમલ-
સ્વભાવાત્ ।

અન્યચ યવનાદયો ટાકુરદ્વારે આગચ્છન્તિ । યથાપૂર્વે ભાષણમિલનપ્રસાદા-
ટિકં કાર્યમ્ । યદપિ હાર્દ ન ભવતિ વાહ્યતોઽપિ કાર્યમ્ । સાવધાનૈઃ સહપર-
મ્પરસ્નેહૈરવાહિદૃષ્ટિભગવત્સેવૈકપરૈઃ સ્થેયમ્ । કાપિ ચિન્તા ન કાર્યા । શ્રીગોકુલ-
જીવિનઃ સતત ભદ્રમેવ કરિષ્યતિ ।

અહં યથા શીઘ્રદર્શનં પ્રાપ્નોમિ તથા વિધેયં પ્રત્યહમ્ । ભવત્સ્વધિકં કિં
લિખામિ । ચિન્તા કાપિ ન કાર્યા । પત્રં મુહુર્મુહુઃ પ્રેષણીયમ્ । તત્રત્યઃ સર્વસ-
માચારો લેખનીયઃ । હરિવંશ્યસ્ય નતયઃ । અત્રાહં દુગ્ધં વહુ પિવામિ । રામદાસઃ
પાયસાદિકં ગૃહ્ણાતુ । દુગ્ધોદનપ્રસાદઃ કૃષ્ણદાસસ્યાપિ મધ્યે મધ્યે દેયઃ ।
સર્વૈઃ કૃષ્ણદાસસ્યાજ્ઞાયાં સ્થાતવ્યમ્ । મર્યાદાયાં સર્વૈઃ સ્થેયમ્ ।

ન સ્વાધ્યાયવલં ન યાગજવલં નો વા તપસ્યાવલ
નો વૈરાગ્યવલં ન યોગજવલં નાપ્નુવતભક્તેર્વલમ્ ।
નૈવ જ્ઞાનવલં ન ચાન્યદપિ યત્કિંચિદ્વલં મેઽસ્તિ કિ-
ત્વદ્ય શ્વોઽપિ યદા તદા તવ કૃપાકૃતેક્ષણ મે વલમ્ ॥ ૧ ॥

॥ इति श्रीमद्विठ्ठलेश्वरलिखितं पत्रं संपूर्णम् ॥

સ્વસેવકોને શ્રીગુસાંજીજીનું પત્ર.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ । સ્વરિત શ્રીગોવર્ધનનાથજીના અરણ્યકમલમા જેમનો અનુગામી (પ્રેમ) છે
જેવા શ્રીકૃષ્ણદાસ, રામદાસ, આલભટ્ટ, નરસિંહદાસ, યાદવદાસ, રાધાદાસ, ગોપીદાસ, સ્વામિદાસ,
મન્ના, લાલદાસ, બી.મ, ગોવર્ધનધારિદાસ, અગ્ન્યા, હામોદરદાસ, સંકુ, દુભના પ્રભુતિને (વગેરેને)
*શ્રી ૬ વિદુલનાથની કાઠિશ આશિષ અત્ર કુશલ આપ પણ હશે એમ સતત આશા રાખીએ છીએ
પિરોપ, સેવા સમ્યક્ (સારી રીતે) કરવી આલભટ્ટ શાક વગેરેની સેવા કરેછે એ સાબશ્યુ,
સતોપ થયો એને સારી રીતે શિક્ષણ આપવું અગાડી વ્યવનાદિક વગેરે જેમ થાય તેમ કરવું.
બોગ શાક મિત્રી સારી રીતે શુદ્ધ કરીને આપવી. સર્વ બોગ યથાશક્તિ નિભાવવા અતુર્ય પ્રદૂરે
(ખપોરના આરેક વાગે) મલ્લિકા (બોગગના ટુલ) લાવવાને કાઠિને યોગ્યતા, જે શ્રીકૃષ્ણનાજીનું જલ
સેવકો વડે નિભાવાય તો તેમ જ કરવું, પરંતુ અનિચ્છેશથી (ખટુ કદથી) ન કરવું, કારણ કે મારા
સ્વામીનો અમાન પ્રેમન છે

ખીતુ, યવનનોડા મહિર આવેછે (તેમની સાથે) લાવણુ, મિતન, પ્રમાદાદિક કરવું, (ખાતું
મળવું, પ્રમાદ વગેરે આપવો) યદપિ મન ન મળે તથાપિ બદારથી તો રાખવું (પ્રકટ પેર કરવું
નહિ.) સાવધાન, પરસ્પરનોહવાણા, આન્તરદૃષ્ટિવાળા અને કેવલ ભગત્સેવામા તત્પર થવું કાઈ
પણ ચિન્તા કરવી નહિ, શ્રીગોકુલમા નિવાસ કરનાગએનું પ્રભુ નિત્ય કથ્યાણુ જ કરશે

* કેટલાક શ્રી ૧૦૮ નો આશરુ કરે છે, અને કેટલાક તો શ્રી ૧૦૦૮ લખવાનો પ્રારંભ પણ
કરી ચુકેલા છે. શ્રી ૧૦૦૦૮ લખવાનો પ્રમાર થાય તે પહેલા વાચકવર્ગ વિચારમા લેશે કે શ્રી-
ગુસાંજી કયતા નિજ પત્રમાં શ્રી ૬ જ લખે છે આમાર્પને શ્રી ૬ લખવાની જ મર્યાદા છે.

મને જોમ (શીખ-જલ્દી) દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ હમેશા કરું, આપને અધિક (૧) લખું ? કાંઈ પણ ચિન્તા કરતી નહિ પત્ર વારવાર મોકલવું. તત્ત્વ (તમારા ત્યાના) સર્વ સમાચાર લખવા હરિવશ્યના પ્રણામ અહિં હું બહુ દુઃખ લઉં છું ગમતમે પાયસાદિક (દુધવર) સર્વ લેવું, દુધવરનો પ્રસાદ વખતોવખત કૃષ્ણદાસને પણ આપવો. સર્વેએ કૃષ્ણદાસની આજ્ઞામા રહેવું. સર્વેએ મર્યાદામા રહેવું.

નથી ખ્યાધ્યાયનું બલ, નથી ચેતનું બલ, નથી વૈરાગ્યનું બલ, નથી યોગનું બલ, નથી વિહિત-માર્યાદિક વૈદિક લક્ષિતનું પણ બલ, નથી જ્ઞાનનું બલ, જે કંઈ બલ માત્ર છે તે બીજું કંઈ નથી, પરંતુ આજે અથવા કાલે જ્યારે અથવા ત્યારે આપનું કૃપાકટાક્ષ તે જ માત્ર બલ છે.

૧. અત્ર પત્રનું લાપાન્તર સમાપ્ત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણદાસે જ્યારે શ્રીગુસ્તીને શ્રીનાથજીના મદિરમાથી વળ્યા હતા, તે સમયનું આ પત્ર છે એમ અનુમાન થાય છે, જે હમાણા જ અપદ્ધ થશે. આ પત્ર શ્રીગુસ્તીએ મદિરના માણુમે ઉપર લખેલું છે આ પત્રમા પણ પૂર્વપત્રવત્ લૌકિક અને અલૌકિક વિષયમા શ્રીગુસ્તીની કુશલતા પ્રત્યક્ષ થાય છે.

૨ શ્રીકૃષ્ણદાસ શ્રીમદાચાર્યજીના સેવક હતા શ્રીનાથજીના પ્રથમ અધિકારી હોવાનું માન એમને છે મદિરનો બનહાર એમની અધ્યક્ષતા નીચે ચાલતો. કંઈ કારણસર એમણે શ્રીગુસ્તીને શ્રીનાથજીના મદિરમાથી વળ્યા હતા શ્રીમદાચાર્યજી અને તેઓશ્રીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીગોપીનાથજીના તિરોધાન પછી આચાર્યની ગાદીના સબધમા શ્રીકૃષ્ણદાસે કદાચિત્ આમ કહ્યું હોય એમ અનુમાન થાય છે શ્રીગોપીનાથજીના પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજીનો અથવા શ્રીગોપીનાથજીના વહુજીનો પક્ષ શ્રીકૃષ્ણદાસે કયો હોવો જોઈએ. જ્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી પણ લીલામા પધાર્યા, ત્યારે ગાદી વિષે અન્ય ગતિ નહિ હોવાથી સમાધાન થયું હશે, અને શ્રીગુસ્તીને શ્રીનાથજીની સેવા પણ પાત્રી પ્રાપ્ત થઈ હશે.

૩ રામદાસ શ્રીનાથજીના મુખ્ય પરિચારક હતા.

૪. ચાલલદનુ ચોવખાણુ પત્રમા જ કરાયું છે.

૫ નરસિંહદાસ, યાદવદાસ, રાવદાસ, ગોપાલદાસ, મજા, લાલદાસ, બીજમ, ગોવર્ધનધાગિદાસ, અજયા, દામોદરદાસ વગેરે શ્રીનાથજીની સેવામા રહેલા પરિચારકો છે આ સર્વ શ્રીગિરિરાજમા જ રહેતા.

૬ પ્રથમ સેવાની આવશ્યકતા દર્શાવીને તેનો પ્રકાર પણ શ્રીગુસ્તીએ દર્શાવ્યો છે. મેવકો પ્રમ-નતાથી સેવા કરે તો જ પ્રભુ અગીકાર કરે, ઉદરભરિ ભાકુતી નોકરો રાખીને સેવા કરાવવાનો જે પ્રચાર હાલ ચાલી રહ્યો છે, તે પ્રચાર શ્રીગુસ્તીના મન્તવ્યથી અમને તો અત્યન્ત વિપરીત લાગે છે. શોચનીય છે કે હાલ તો મદિરના માણુમે વેડીઆઓની માફક માત્ર વેડ ઉતારનારા જ હોય છે દાસ-ત્વભાવથી નિરપેક્ષ સેવા કરનારા પરિચારકોજ મદિરમા હોવા જોઈએ પ્રભુનો સ્વભાવ કોમલ છે, તેથી કલેશથી સેવા કરનાર વેડીઆઓની સેવા પ્રભુ અગીકાર કરી શકતા નથી.

૭ યવનનું રાજ્ય હતું, અકબર બાદશાહના સમયમા પણ આપણો તે લોકો સાથે કેવો સબંધ હતો તે આ પત્ર દર્શાવે છે. તેઓ ભગવત્સેવામા ઉપદ્રવ ન કરે માટે ઉપરઉપથી મિત્રતા રાખીને પણ કેવલ ભગવત્સેવામા જ તત્પર રહેવું એ તાત્પર્ય છે આજા છે કે શ્રીગુસ્તીના ગામેગામ દ્રવ્યોપાર્જન વાસ્તે પધારતા વસ્ત્રો આ પત્રના આ વાક્યનું મનન કરીને એ પ્રમાણે આચરણુ

૧ વેદાધ્યયન ૨ યાગજન્ય યજ્ઞથી, અગ્નિહોત્રાદિથી પ્રકટ થતું

૩. પ્રભુની કૃપા એ જ પરમ બલ છે, એનાથી જ સર્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કરશે અમને તો નિશ્ચય છે કે જો તેઓ એમ કરશે તો એમનું ઐહિક અને પારલૌકિક બન્ને અવશ્ય સુધરશે, અન્યથા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનું શિક્ષાસ્વેકાંક્ષા ફલ પ્રાપ્ત થવામાં અત્તગત નહિ રહે.

૮. 'મને જેમ જલદીથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય એમ કરવું' આ વાક્યથી એમ અનુમાન થાય છે કે શ્રીગુરુસાહેબ શ્રીનાથજીમાં નથી, અને એ નહિ હોવાનું કારણ શ્રીકૃષ્ણદાસે વર્જેલા એ હોવાને હશે. આમ અનુમાન કરવામાં અન્ય પણ ઉપપત્તિઓ છે પત્રની અંતે એક શ્લોક છે, આ શ્લોક શ્રીગુરુસાહેબજીત અદ્ભુત વિરક્તિમાં પણ દૃઢમાન થાય છે, અને આ વિરક્તિઓ શ્રીગુરુસાહેબજીએ વિરહાવસ્થામાં એટલે જે સમયે શ્રીનાથજીમાંથી એમને વર્જેલા હતા તે સમયે લખાયેલી છે એમ આખ્યાયિકા પ્રસિદ્ધ જ છે કદાચિત્ એમ પણ સંભવે છે કે આ વિરક્તિના શ્લોકો શ્રીગુરુસાહેબજીના પત્રોમાંથી પાછલથી અગૃહીત થયવા હોય.

'હું હુધ બહુ પીઉં છું' એ વાક્ય પણ આનું જ અર્થન દેરે છે. શ્રીગુરુસાહેબજી પ્રભુવિરહને લીધે કદાચિત્ કંઈ પણ અન્ન નહિ લેતા હશે એમ બળી એઓશ્રીના સેવકોને સત્તાપ થાય તો તે માં થાઓ એવી દરુણામય છંછાથી આ વાક્ય લખાયું હોય એમ લાગે છે યદ્યપિ પ્રભુવિરહમાં અત્રનો ત્યાગ કર્યો છે, કેવલ દુઃખ ઉપર જ રહે છે, તથાપિ તેનું પુષ્કલ પાન કરું છું, તેથી મારા આગેય વિષે નિશ્ચિન્ત રહેતો એ તાત્પર્ય છે.

૯. કૃષ્ણદાસે પોતાને વર્ણ્યો છે, છતાં શ્રીગુરુસાહેબજી કૃષ્ણદાસ પ્રતિ કેવું વર્ણન છે તેનું એઓશ્રીના આધુનિક વસ્ત્રો મનન કરશે, અને જો તદનુસાર આચરશે તો તેમાંથી સર્વનું કલ્યાણ જ થાય એ નિ સંશય છે.

૧૦. આ પત્ર અમને એક જુના પુસ્તકમાંથી મળ્યું છે આ પુસ્તક આપનારનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ આરા પચાસસાઠ પત્રો લા. મા. વે. લ. પ. ગદ્યલાક્ષના પુસ્તકાવલમાં અમે જોયા છે, પરંતુ કોણ જાણે શા કારણથી આમાંથી અમકર પ્રાર્થના છતાં એના લખનારનો અમને કોઈ પણ પ્રકારે આપવાની આનાદાની કંઈ છે મદાન પરિશ્રમ લઈને ગદ્યલાક્ષને જે પુસ્તકોનો સમ્રદ કર્યો તે સમ્રદ સાપ્રદાયિક વિહાનોના પણ ઉપયોગમાં આવતો નથી અને આની છિન્નભિન્ન દુર્લભસ્થામાં છે એ બળી ગદ્યલાક્ષના પરવોદવાસી આમાને કેટલો ખેદ થતો હશે તેનો કાર્યવાહક વિચાર કરશે ખરો કે ?

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૬૭ થી)

૫૮ આખ્યાનમાં શ્રીગુરુસાહેબ અને શ્રીકૃષ્ણની અત્યંત દર્શાવતા ભગવત્શ્રીવાનો ગુણાનુવાદ કરીને શ્રીગોપાલદાસજી મમમ આખ્યાનમાં તે જ પદ્ધતિને અનુમરે છે. 'સમ્યદો પરામતિ યથા દેવે તથા ગુણે' એ શ્રુતિનું સાક્ષાત્ દર્શન આ શ્રીગોપાલદાસજી છે ગુરુભક્તિનો એમનામાં એટલો બધો અનિશ્ચય છે કે આખ્યાન વાચતા આપજીને કદાચિત્ કદાચિત્ સંશય થાય છે કે આ તે શ્રીગુરુસાહેબજીનું વર્ણન છે કે શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન બળકડનું મનન્ય એવું છે કે શ્રીકૃષ્ણનું જ રૂપાન્તર આ દિગ્દર્શ્ય શ્રીગુરુસાહેબજી છે, અર્થાત્ અમ્મય એક જના અપમેદથી પ્રભુ વિવિધ પ્રકારે લીધા છે છે, તેથી કિ કદાચિત્ શ્રીકૃષ્ણરૂપનું અને કદાચિત્ ગુરુસાહેબજીનું વર્ણન કરે છે, અને એ આપજીને મિલ લાગે નથાપિ ભક્તકવિની દૃષ્ટિથી તો બન્ને એક જ છે, એટલે સર્વે એઓશ્રીઓ તો શ્રીગુરુસાહેબજી જ વર્ણન કરું છે. મમમ આખ્યાનમાં પ્રથમ જે તુક વડે શ્રીગુરુસાહેબજીની પૂનિ દર્શિત કરે છે.

આપ એવા કરી ગીખવે શ્રીહરિ
ભક્તિપક્ષ વૈભવ સુદૃઢ કીધા
આપની લીલા તે વદન પેતે કહી
ઉચ્ચાર આનન્દ અધિક દીધા. ૧
વેદધિમધ્ય નવનીત જે ભજનરસ
મયિત માધુરી જીવે અવણે પીધા
તકસમ કર્મપથ રનેહરસહીન જે
સ્વેત ભણી વિમુખ તાણી લીધા ૨.

આટલેથી ભક્તકવિ સતોપ ન માનતા સ્વહૃદયમા રજુરેલુ શ્રીમદ્ગોસ્વામીનું અધિક માહાત્મ્ય દર્શાવે છે

નદનદનરૂપે રાસગીત્રા કરી પેતે ન ઉચ્ચરી છાની રાખી
દિવસ એકાદની ઉત્તરાકુવર પ્રતિ વ્યાસનદન વિમલ વદન ભાખી
બ્રહ્માદિ મહામુનિ અતિજ્ઞાનપારગતા તે મધુસિંધુની કહીએ માખી
ન કાંઈ હુવો ન હોય એ રૂપસમ તેહના સકલ નિજ નિગમ સાખી
એ પ્રભુ રસપુજ ભુવચક ભાગ્યહીન જીવ જેણે કશિકા ન ચાખી.

*

*

૧

*

વિશુધ વાણે વસુમતી ઉપરે શ્રીવલ્લભકુવરની ટહેલ કરવા

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ગોસ્વામીનું માહાત્મ્ય દર્શાવી શ્રીમત્પ્રભુચરણ પ્રભુની જે પ્રકારે સેવા કરતા હતા તે દર્શાવે છે

દ્યોતથી વેગે પાઉ ધારીઆ ગિરિ ભણી શ્રીગિરિરાજધરણનો તાપ હરવા
કૂલ ફેટે ભયો વસન વાદ્યાતણાવિવિધ ભૂપણ તે અગ ધરવા
તુરગ ચાલ્યો વાયુવેગે ઉનાવડો ભણે નૌકા ચાલી સિંધુ તરવા

૧

૨

૩

૪

વિવિધ કુસુમાવલી પાટસૂત્રે કરી ગનસરી શોભિતા કરે શૃંગાર
વિવિધ કુસુમાવલી અથિત હાથે કરી, એક એકને કંઠે આરોપે હાર

૧

૨

૩

૪

વ્યગ્ન શીતલ વાયુ મુકુર કરકમલ ધરી દેખાડતા મોહે સકલ સસાર

આ પ્રમાણે સેવાનો પ્રકાર ભક્તકવિ દર્શાવે છે, અને 'એક એકને કંઠે આરોપે હાર' એ શબ્દોથી પરમ ગુપ્ત રીતે પરમપુરુષાર્થરૂપ શ્રીપ્રભુવશીકરણ અને સાનુભાવતા શ્રીમત્પ્રભુચરણને સિદ્ધ થયા છે એમ પણ દર્શાવીને પુનઃ ભક્તિભાવથી શ્રીમદ્ગોસ્વામીના ગુણ ગાતા ગાતા આખ્યાનનો ઉપસહાર કરે છે

દાસનો દાસ ભણે સકલ સમગ્ન સુણે, શ્રીવિકુલ આપનું બિરદ પાવે

હારે કંઈય ક્ષણભૂયણ નાદ નાના હોડતા
ગાન ગાયે ને મુર મુહાયે શ્રીનવનીતપ્રિયજને પોદતાં.
સધ્યામમે શૃંગાર નૃતન ફૂલ ગુથે સૌ મવી
મદન જોખા નિગખતા તે, સદમી મન પામ્યા રણી

આ તુલસી પ્રથમ પદ્ધિમાં શ્રીગોપીનાથજીના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, અને દ્વિતીયમાં
એઓપીના મુનુનું વર્ણન છે શ્રીગોપીનાથજી શ્રીચમુન્દજીના ન્યેદ બધુ છે એઓપીનું મેત્ર સ્વરૂપ
શ્રીમન્મોહનજી પીનાથજીની બાહ્યમા વિગતે છે તે છે એમ કેટલાકનું માનવું છે, શ્રીમદ્વા-
પ્રભુજીના સામાન્ય પ્રથમ પ્રતિનિધિ શ્રીગોપીનાથજી છે એઓપીના રંગેના મન્દોમાં એક ગાથાદીવર
અને કેટલાક મન્દુર પદ્ધતિમાં આ મા લે ભવ ગદ્યના ધર્મપુસ્તકાલયમાં લેવા છે એ
અને ભવ મન્દીરના પદ્ધતિમાં ગદ્યના એ એક મન્દુરના પદ્ધતિમાં ગદ્યના એ એક મન્દુરના પદ્ધતિમાં ગદ્યના

બીજા ગ્રન્થો પણ હશે, પણ તે ગ્રન્થોનો લાભ સપ્રદાયને મળે નથી, કારણ કે એઓશ્રીના અન્તર્ધાન પડી એઓશ્રીના પત્ની દક્ષિણમા તત્ત્વગણમા જઈને વસ્યા હતા શ્રીગોપીનાથજીના સર્વ ગ્રન્થો પણ એઓશ્રીના પત્ની સાથે જ લઈ ગયા હતા એમ લોકવાયકા છે શ્રીગોપીનાથજીના એક પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજી હતા તેઓશ્રીનું બાળ્યાવસ્થામા અન્તર્ધાન થવાથી શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રથમ લાવના વશની દુનિશ્રી ત્યાંથી જ થઈ છે

અત્યંત તુકમાં ભક્તકવિ શ્રીગુનાધજીનું પુન સ્મરણ કરે છે શ્રીગુનાધજી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના દ્વિ-
તીય પુત્ર છે એઓશ્રીનું મેઘ્ય સ્વરૂપ શ્રીનવનીતપ્રિયજી છે હાલ એ સ્વરૂપ શ્રીનાથદ્વારમા ખિરાજે છે શ્રીમદાચાર્યજીનું સેઝ સ્વરૂપ શ્રીનાથજી છે, શ્રીગોપીનાથજીનું શ્રીમદ્દનમોહનજી છે, અને શ્રીગુનાધજીનું શ્રીનવનીતપ્રિયજી છે આ સ્વરૂપની મેવા કરવાનો સર્વ વશ્યોને સમાન અધિકાર છે શ્રીનાથદ્વારના નિલકાથિત રક્ષકમાત્ર (keeper) છે, પરંતુ આ ત્રણે સ્વરૂપની સેવાના અધિકારમા તો શ્રીગુનાધજીના સર્વ વશ્યોને તેમ જ પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વ વખ્સુવોનો સમાન જ અધિકાર છે એની વિમ્મતિ થવી ન જોઈએ

પ્રથમ તુકથી આગલીને ભક્તકવિ એક એક તુક વડે શ્રીગુનાધજીના સમ બાલકોનું વર્ણન કરે છે, શ્રીગુનાધજીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીગિરિધરજી છે એઓશ્રીના જ વશમા શ્રીમદાચાર્યજીનું પ્રતિ-
નિધિત્વ ઉતરેલું છે હાલ મિગજતા શ્રીગોવર્ધનલાલજી શ્રીમદાચાર્યજીના શ્રીગોપીનાથજીના અને શ્રીગુનાધજીના જ્યેષ્ઠ વશ્ય હોવાથી એઓશ્રીના સાક્ષાત્ પ્રતિનિધિ છે ઉપયુક્ત ત્રણે સ્વરૂપોના રક્ષકત્વનો અધિકાર એઓશ્રીને પ્રતિનિધિ તરીકે જ પ્રાપ્ત થાય છે

જેવી રીતે શકરાચાર્યના મુખ્ય પ્રતિનિધિ શૃંગેરીમંદના શકરાચાર્ય છે તેમ શ્રીમદાચાર્યના પ્રતિનિધિ એઓશ્રી છે, અને સપ્રદાયનો ઉત્કર્ષ કરવામા શ્રીનિલકાથિત મહારાજશ્રીએ ઉક્ત મંદના હાલના શકરાચાર્યના કાર્યનું અનુકરણ દૃઢ આગ્રહથી કરવું જોઈએ એમ કરવાથી એઓશ્રીને અંદુક અને પરનૈદિક અમૃતત્વ પ્રાપ્ત થશે શકરાચાર્યે જેમ સ્વમાર્ગીય ગ્રન્થોનો એક ઉત્તમ સેટ (set) સુવાચ્ય રૂપમા ઉપાગ્યો છે તેમ શ્રીગોવર્ધનલાલજીએ પણ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના મુખ્ય પ્રતિનિધિ તરીકે સપ્રદાયના સર્વ નહિ તો કેવલ શ્રીમહાપ્રભુજીના અને શ્રીગુનાધજીના જ ગ્રન્થોનો સેટ સુવાચ્ય રૂપમા ઉપાગ્યો જોઈએ આ કાર્ય કરવામા પ્રભુએ એઓશ્રીને તન મન ધનની અતુટ્કલ સામગ્રીનું પણ દાન કરેલું છે, તથાપિ શૃંગેરીમંદના શકરાચાર્યનું અનુકરણ કરવામા જે શિથિલતા થાય છે તે સંપ્રદાયના અભાવમા જ પર્ણવસાન પામે છે એ નિસર્ગય છે શ્રીગોવર્ધનલાલજીના આશ્રયમા સાપ્રત્યયિક વૈયાકરણ શીખકવિ પણ રહે છે, તેમજે એઝાદ બે સંપ્રદાયગ્રન્થો પૂર્વ પ્રવૃત્ત પણ કરેલા છે, તેથી તેમને મુદ્રણકાર્યનો કાષ્ટક અનુભવ પણ છે, શ્રીનાથદ્વારમા મુદ્રણ પણ છે, એટલે મહારાજશ્રીને તો માત્ર વચનથી જ કામ કરવાનું રહે છે એઓશ્રીના મનમા એવી કાંઈ હજી થાય તો જ સપ્રદાયનું શ્રેય થઈ રહે એમ હોવાથી પ્રભુપ્રતિ અમારી પ્રાર્થના છે કે પ્રભુ ઉક્ત ગોપ્તામીશ્રીને આ કાર્યમા પ્રોત્સાહિત કરે

શ્રીગિરિધરજીનું મેઘ્ય સ્વરૂપ શ્રીનવનીતપ્રિયજી નથી પરંતુ શ્રીમયુગનાથજી જે, શ્રીવદ્નાથજીની શિથિલતાથી શ્રીગિરિધરજી શ્રીનવનીતપ્રિયજીના ધણી થઈ પડ્યા, અને પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીદા મોદજીને શ્રીનવનીતપ્રિયજીનું અને દ્વિતીય પુત્ર દીક્ષિત શ્રીગોપીનાથજીને શ્રીમયુગનાથજીનું સ્વરૂપ દાયમાગમા પંડારી આપેલું શ્રીનવનીતપ્રિયજી અને શ્રીમયુગનાથજી એક જ સિદ્ધાસન ઉપર મિગ-

જતા હતા, પણ ત્યારથી શ્રીમથુરાનાથજીનું સ્વરૂપ શ્રીગોપીનાથ દીક્ષિતજીને પ્રાપ્ત થયું, ત્યારથી તે સ્વરૂપ કોટામાં ગિરાજે છે, તેથી શ્રીમથુરેશજીના તિલકાચિત શ્રીરણુછોડાસજી કહેવાતા હમણા જ તેઓથી લીલામાં પધાર્યા તેઓશ્રીને કેટલાક શ્રીમદાચાર્યના અવતાર તરીકે પણ માને છે, તે ઉપરથી એઓશ્રીના સદાચારનું કાઠક અનુમાન થઈ શકે એમ છે ઉક્ત શ્રીમથુરેશજી પ્રથમ શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક શ્રીપદ્મનાભદ્રાસજીને માથે બિરાજતા હતા શ્રીનવનીતપ્રિયજીનું સ્વરૂપ શ્રીગુણાંકજીના પદ પુત્ર શ્રીવદ્નાથજીને દાયલાગમા આપવામા આવ્યું હતું એમ શ્રીગોકુલનાથજીના સેવક વ્યારાવાલા શ્રીગોપાલદાસનું મન છે શ્રીવદ્નાથજીના વશ્યો શ્રીનવનીતપ્રિયજીના ગૃહની જ પ્રણાલિકાનો અદ્વાવધિ અગીકાર કરતા આવ્યા છે, તે જોતા ઉક્ત શ્રીગોપાલદાસજીના મતને અનુમોદન પણ મલી શકે છે.

વૈષ્ણવોને નિવેદન.

આ માસિકનું વાર્ષિક નોંધાવર રૂ. ૨-૦-૦ બે છે, પરંતુ જે આહુકા જયેષ્ઠ કૃષ્ણ એકાદશી સુધીમા ત્રીજા વર્ષનું નોંધાવર મોકલી આપશે તેમની પાસેથી રૂ. ૧-૮-૦ લેવામા આવશે, અને તે ઉપરાંત તેમને લેટનું પુસ્તક પણ મલશે.

પ્રકાશક.

અથસ્વીકાર.

સ્વધર્મવર્ધક અને સંશયચ્છેદક—વૈષ્ણવ હરિદાસ ઝવેરદાસ અમદાવાદ તરફથી મધ્યે કે તેમનો પ્રયાસ રહ્યો છે.

પ્રકાશક.

સિદ્ધાન્તી—અહીં સર્વજ્ઞ હોવાથી તેને અવિદ્યાનો સંબંધ થઈ શકે નહિ. કારણ કે જેને જેને અવિદ્યાનો સંબંધ હોય તે તે અજ્ઞ જ હોયુ જોઈએ. જ્યાં અવિદ્યાનો સંબંધ હોય તો તે સર્વજ્ઞ હોઈ શકે નહિ પરંતુ અજ્ઞ થઈ જાય. તેથી જ્યાં અવિદ્યાનો સંબંધ હોય જ નહિ તેમ જીવ અને જ્યાં એક માનો છે તેથી જીવને પણ અવિદ્યાનો સંબંધ હોઈ શકે નહીં આ જ કારણથી જીવ પણ અજ્ઞ હોઈ શકે નહિ. જીવ અને જ્યાં એક માનો છે તેથી જીવને અજ્ઞ માનો તો જ્યાં પણ અજ્ઞ થઈ જાય. અર્થાત્ માયા અને અવિદ્યાને એક જ માનો છે તો એક જ વસ્તુના સંબંધથી જ્યાંના સર્વજ્ઞ અને અજ્ઞ એવા બે સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન કેમ થાય ?

(આ પ્રમાણે અવચ્છેદવાળો આક્ષેપ થવાથી, માયા અને અવિદ્યાને ભિન્ન માની પ્રતિબિંબ વાદથી પૂર્વપક્ષી સમાધાન કરે છે.)

પૂર્વપક્ષી—એમ નથી. જેમ જ્યાંકુસુમને લીધે લાલ દેખાતી રક્ષટિકમણિના સ્તભની હારમા પડતુ પુરુષનુ પ્રતિબિંબ લાલ દેખાય છે તેમ અવિદ્યામા પડતા જ્યાંના પ્રતિબિંબમા અસ્તવ જણાય છે એ પ્રતિબિંબ જીવ છે અને તે આપણને અજ્ઞ જણાય છે પરંતુ જેનુ પ્રતિબિંબ લાલ રક્ષટિકમણિનાં સ્તભની હારમાં પડે છે તે પુરુષ પોતે ઉજ્જ્વળ દેખાય છે, લાલ દેખાતો નથી, તેમ જ્યાં સર્વજ્ઞ રહે છે, અજ્ઞ થતુ નથી. વળી અસ્તવ અવિદ્યાનો આશ્રય કરી રહેલુ છે તેથી વસ્તુતઃ જ્યાં અને જીવ એક જ છે.

(આ મત પ્રમાણે માયા અને અવિદ્યા ભિન્નભિન્ન છે માયાના પ્રદેશમા રહેલુ ચૈતન્ય અથવા માયામા ચૈતન્યનો પડેલો પ્રતિબિંબ ક્ષિપ્ર છે અને અવિદ્યામા ચૈતન્યનો પડેલો પ્રતિબિંબ જીવ છે)

સિદ્ધાન્તી—જગતનો જન્મ ઉત્પન્ન કરનારી અવિદ્યા જેની શક્તિ છે એ જીવના સ્વરૂપનો પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ જીવ જ્યાંના અવિદ્યામા પડેલો પ્રતિબિંબ છે એમ કરી શકાય નહિ કારણ કે જ્યાં રૂપવગરનુ છે, અને અવિદ્યાપણુ સ્વચ્છ નથી રૂપવાળા પદાર્થનો જ પ્રતિબિંબ પડે, અને તે પણ સ્વચ્છ પદાર્થમા જ પડે રૂપવાળા મુખ વિગેરેનો જ પ્રતિબિંબ પડે અને તે પણ દર્પણુ વિગેરે સ્વચ્છ પદાર્થમા જ પડે રૂપવગરના જ્યાં જેવા પદાર્થનો પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ, તેમ જ અવિદ્યા જેવા અસ્વચ્છ પદાર્થમા પ્રતિબિંબ સંભવે જ નહિ ધારે કે રૂપવગરના પદાર્થનો અસ્વચ્છ પદાર્થમાં પ્રતિબિંબ પડી શકે, તો રૂપવિનાના વાયુનો અસ્વચ્છ પદાર્થ કાષ્ઠમા પ્રતિબિંબ પડેલો જોઈએ એ કદાપિ સંભવતુ જ નથી.

પૂર્વપક્ષી—અવિદ્યા સ્વચ્છ છે. અને રૂપવગરના પદાર્થનો પ્રતિબિંબ પડે છે કારણ કે રૂપવિનાના આકાશનો દર્પણુ વિગેરે પદાર્થોમા પ્રતિબિંબ પડે છે.

સિદ્ધાન્તી—એમ નથી આકાશનો પ્રતિબિંબ પડતો નથી, એ પ્રતિબિંબ આકાશનો નથી, પરંતુ એ પ્રદેશમા રહેલા પ્રભામંડલનો છે, અને પ્રભામંડલ રૂપવાળુ હોવાથી તેનો પ્રતિબિંબ પડી શકે છે, વળી દર્પણુએ પડે જે જ્યાં હોય ત્યાં તેનો પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ અવિદ્યા અને જ્યાં ઉભય સર્વજ્ઞ રહેલા છે તેથી જ્યાં જ્યાં અવિદ્યા છે ત્યાં ત્યાં જ્યાં પણ છે જ. અવિદ્યા હોય ત્યાં જ્યાં પણ રહેલુ હોવાથી અવિદ્યામા જ્યાંનો પ્રતિબિંબ પડે જ નહિ.

પૂર્વપક્ષી—દર્પણુએ પડતુ દષ્ટાન્ત અહિં ધટતુ નથી, કારણ કે દર્પણુએ પડે અને દર્પણુને સંયોગ સંબંધ છે દર્પણુએ દર્પણુ સાથે સંયોગસંબંધથી રહેલી હોવાથી તેમા તેનો પ્રતિબિંબ પડતો નથી, પરંતુ અવિદ્યા અને જ્યાં સંયોગ સંબંધથી રહેલા નથી કારણ કે ઉભય વિષુ અર્થાત્ સર્વ જ્યોત્ રહેલા છે બે વિષુ પદાર્થમા સંયોગ સંબંધ ધરી શકે નહિ અવિદ્યા અને જ્યાં સંયોગ સંબંધથી રહેના ન હોવાથી, દર્પણુએ પડતુ દષ્ટાન્ત ધટતુ નથી તેથી અવિદ્યામા જ્યાંનુ પ્રતિબિંબ પડે છે.

નિદાતી—સયોગસબ્ધ હોય ત્યાં પ્રતિબિંબ પડે નહિ એમ કહી મઝાય નહિ દર્પણરેખાની પેઠે, પ્રભામડલ પણ દર્પણસાથે સયોગ સબ્ધથી રહેતું છે તો પણ પ્રભામડલનું પ્રતિબિંબ દર્પણમાં પડે છે તેથી સયોગસબ્ધને લીધે પ્રતિબિંબ પડતું નથી એમ કહેવાય નહિ.

પૂર્વપક્ષી—જેટલા અંશમાં સયોગ હોય તેટલા અંશમાં પ્રતિબિંબ પડતું નથી દર્પણરેખામાં સર્વ અંશે સયોગ હોવાથી તેનું જરા પણ પ્રતિબિંબ પડતું નથી. પ્રભામડલનો જેટલા અંશમાં સયોગ છે તેટલા અંશનું પ્રતિબિંબ નથી, પરંતુ સયોગરહિત પ્રભામડલનો જેટલો અંશ છે તેટલાનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી સયોગ હોય ત્યાં પ્રતિબિંબ પડતું નથી.

સિદ્ધાન્તી—એ પણ સત્ય નથી, કારણ કે દર્પણથી માત્ર કમલિનીના સૂત્ર જેટલો અંતરે આપણી અંશુક્તિ ગળીએ, તે અંશુક્તિના તળીઆની પ્રભાનો સર્વાંશે દર્પણ સાથે સયોગ છે એમ આપણે કહેવું જ પડે. કારણ કે કમલિનીના સૂત્ર જેટલી અંશુક્તિની પ્રભામાં સયોગ વાળો અને સયોગ રહિત એવા ભાગ હોઈ શકે જ નહિ તેથી એ પ્રભાનો દર્પણસાથે ભરે અને સયોગ છે, તો પણ તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી સયોગને લીધે દર્પણરેખાનું પ્રતિબિંબ પડતું નથી એમ કહેવાય નહિ. પરંતુ દર્પણરેખા ત્યાજ હોવાથી તેનું પ્રતિબિંબ ત્યાં પડતું નથી, અર્થાત્ જે વસ્તુ બધા હોય ત્યાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે નહિ. બ્રહ્મ અને અવિદ્યા સર્વત્ર હોવાથી, અવિદ્યા બધા હોય ત્યાં બ્રહ્મ પણ છે તેથી બ્રહ્મનું અવિદ્યામાં પ્રતિબિંબ સભવતું જ નથી, અર્થાત્ તમારા મત પ્રમાણે જીવનું જે સ્વરૂપ છે તે યથાર્થ નથી.

વળી ‘જે સુપર્ણ સાથે રહેનાર’ ‘ગુહામાં પ્રવેશેલા જે આત્મા, કારણ કે તેમનું પ્રતિબિંબન છે’ ક્ષ્યાદિ શ્રુતિ અને સૂત્રો જીવ અને બ્રહ્મ એક રચે છે એમ કહે છે જીવ બ્રહ્મનો પ્રતિબિંબ હોય તો ઉભયતી એક જ રચે છે નિધિ સભવતી નથી કારણ કે લોહમાં બિંબ અને પ્રતિબિંબ એક જ રચે છે રહેલા કદાપિ દેખાતા નથી.

વળી અવિદ્યામાં બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ એ જીવ અને અવિદ્યાનાં એ મોક્ષ એમ તમે માનો છો. મોક્ષ સમયે અવિદ્યાનો નાશ થવાથી અવિદ્યામાં પડેલા બ્રહ્મના પ્રતિબિંબનો પણ નાશ થવાનો જ આ પ્રતિબિંબ જીવજ હોવાથી મોક્ષસમયે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર જીવનો નાશ થાય તેથી જીવના અસ્ત્યુતનો નાશ એ જ તમારા મત પ્રમાણે મોક્ષ છે પરંતુ આ મહાનિ એ મહાનું અપુરુષાર્થ છે તેથી મોક્ષ અપુરુષાર્થરૂપ થાય છે, અને જીવ પણ માત્ર પ્રતિબિંબ જ હોવાથી અલીક અર્થાત્ મિથ્યા છે. આમ હોય તો કાદ પણ પર્યોદ માટે પ્રયત્ન કરે જ નહિ કારણ કે મોક્ષની ઇચ્છા ગળનાર પુરુષ મોક્ષનું મન્ય સ્વરૂપ અને પાને બદ્ધ છે એમ જાણી, બંધનમાંથી મુક્ત થવા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે, પરંતુ તમારા મત પ્રમાણે આત્માનો નાશ એ જ મોક્ષ છે, અને પોતે અલીક અથવા મિથ્યા છે, સર્વ જગત્ મિથ્યા છે, અને આ લોહની તેમ જ પર્યોદ માટે કરવામાં આવતી સર્વ પ્રવૃત્તિ અવિદ્યાના અવ્યામયીજ થાય છે એમ જાણે ત્યારે મોક્ષ માટે શું કરવા પ્રયત્ન કરે? પર્યોદ માટે પ્રવૃત્તિ કરવાથી અસ્ત્યુતની હાનિ થશે એમ જાણે ત્યારે પર્યોદ માટે પ્રવૃત્તિ કરવા કરતાં લોહિ પ્રવૃત્તિ જ કરે અથવા ઉભય પ્રમાણની પ્રવૃત્તિ અંધાર અને સ્વસ્ત્યકાનિ એમ અપુરુષાર્થ જ પ્રાપ્ત કરવાનારી હોવાથી એક પણ પ્રવૃત્તિની પ્રવૃત્તિ કરે નહિ, અને નિર્ગતિમાર્ગમાં જ નાશ પામે. લોહમાં કરવાના કહેવા કર્મ અને વંદે નિર્મલ કરેલા કર્મમાં કારણજીવિગેય ન હોવાથી તેમ પણ પ્રવૃત્તિ કરે કરતા અવગત જ નહિ આ પ્રમાણે હોય તો સન્માર્ગનો ઉત્કેદ જ રાખે તમારો સન્માર્ગનો ઉત્કેદ કરવાના જ આગો મત પ્રત્યાજ્ઞા, તેને પણ કેવલ અસાધ્યમાં જ

‘પુટિ સ્વાર્થો પરાર્થો તુ’ વગેરે વાક્યમા તો પુટિ એટલે અનુગ્રહ જ સમજવો, પુટિભક્તિ નહિ તેમ લઈએ તો જ અન્યાર્થ લાગે તે જ પ્રમાણે મુખેધિનીછ નિબંધ વગેરે અન્યેમા પુટિશબ્દથી અનુગ્રહ અથવા તો કાદક હેઠાણે અનુગ્રહજન્ય ભક્તિ એવો અર્થ લેવો આ જ પુટિમાર્ગ એમ ઉદયવાના પુરુષેએ વિભાવના કરવી.

આ મત-યમા વળી એક સશય ઉભો થાય છે પુટિભક્તિનું જે પહેલા લક્ષણ બાધ્યુ છે તેમા ભગવત્સ્વરૂપ વિના ઇતરની આકાક્ષા હોવી ન જોઈએ એવા અર્થનું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન છે, હવે જ્યારે પ્રવાહ પુટિભક્તિ થાય ત્યારે તો પુરુષ કર્માસક્ત બની જાય છે, તે વખતે તેમા પુટિ-ભક્તિનું ઉપર બતાવેલું લક્ષણ ધરી શકતું જ નથી, તેને પ્રવાહ—પુટિભક્તિ એવી સજ્ઞા કેમ અપાય? પહેલા જે પુટિભક્તિનું લક્ષણ આપેલું છે, અને તેમા જે ભગવત્સ્વરૂપ વિના ઇતર ફક્તની આકાક્ષાનો અભાવ બતાવ્યો છે, તે તો ફક્ત શુદ્ધ પુટિભક્તમા જ જોવામા આવે છે, પ્રવાહ-પુટિ ભક્ત વગેરેમા નહિ, માટે તેઓને પુટિભક્ત એવી સજ્ઞા આપી કેમ શકાય? આ આશંકાનું શમન આ પ્રમાણે છે શુદ્ધ પુટિભક્તથી ઇતર પુટિભક્તો પણ મોક્ષમુધીની તમામ આકાક્ષાઓ રાખત જ નથી, અર્થાત્ મોક્ષમુધીની તમામ કામનાઓને તુચ્છ ગણી કાઢે છે જુઓ ‘નારાયણમા પરાયણ ભક્તો કાઠપિણુ રીતે (હૃદયમા) ભયને સ્થાન આપતા જ નથી વધુ તો શુ? પણ સ્વર્ગ મોક્ષ અને નરક એ સર્વમા સંખ્યાપણુ જ જુવે છે’ આ વાક્ય પણ શુદ્ધ પુટિભક્તની દશાનું વર્ણન નથી કરતું, જ્ઞાનમિત્ર ભક્તની દશાનું વર્ણન કરે છે ‘આવો પુરુષ તો કંગોડો ભક્તોમા પણ અમત દુર્લભ છે’ એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમા નિબંધમા ઉપર કહેલા શ્લોકમા વર્ણવેલા ભક્તને જ્ઞાનમિત્ર કહ્યો છે વૃત્ત છે તે પણ શુદ્ધપુટિભક્ત તો નથી જ, છતાં પણ પ્રભુ પ્રતિ પ્રાર્થના કરે છે કે ‘હું યોગની સિદ્ધિઓ કે મોક્ષને ઇચ્છતો જ નથી, કેમ કે આપને હોડીને હું કેની ઇચ્છા કરૂં?’ આ હેઠાણે ખ્યાલ રાખવાનો કે વૃત્ત શુદ્ધપુટિભક્ત નહિ છતાં પ્રભુસ્વરૂપ વિના ઇતર ફક્તની આકાક્ષાને હિવેએ છે, તો શુદ્ધ પુટિભક્તમા જ તેવી આકાક્ષા હોય ને ઇતરમા નહિ, એમ ન માની લેવું માટે અમે કહેલું લક્ષણ દોષરહિત છે શુદ્ધ પુટિભક્ત વિના બીજામા પણ તે ભાવ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

શ્રીહરિરાયજીએ ‘પુટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ એ નામના અન્યમા જે ભક્તિસ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે શુદ્ધ પુટિભક્તિનું જ સમજવું, સામાન્યપુટિનું નહિ વિચાર કરતાં તેવો જ અર્થ મુઠ્ઠે છે જો તેને સામાન્ય પુટિ માની લઈએ તો ‘સર્વસાધનરહિતપણુ’ વગેરે બતાવેલા ધર્મો પ્રવાહપુટિભક્તમા પણ મલવા જોઈએ, પણ તેમ નથી, માટે તે તો શુદ્ધપુટિનું જ લક્ષણ માનવું. શ્રીહરિરાયજીએ પુટિભક્તિનું અસાધારણ લક્ષણ નથી બતાવ્યું, પણ શુદ્ધપુટિના ધર્મોનું નિરૂપણ કર્યું છે.

‘રપુટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ એ મૂલઅથનું અનુસંધાન કરીને નીચેનો ભાવાર્થ—તે અથનું રહસ્ય અથકાર સંપૂર્ણ રીતે લખે છે.

૧ આવા ઉદ્દૃષ્ટ પરમ રમણીય સિદ્ધાંત ઉપર પ્રકટ થયેલા પુટિમાર્ગનું રહસ્ય નહિ સમજનાર અરાની ઓધારો વિચારશે કે આમા વિષય જેવા તુચ્છ પદાર્થનો ગંધ પણ છે?

વૃતાવૃતાનુ પુરુષ કોટિશ્વરિ સુદુર્લભ ॥

ન યોગસિદ્ધીરપુર્નમથ વા સમજ્જસ સ્વા વિરહસ્ય કાઢશે ॥

૨ આ અથનું મૂલ સાથે ભાષાતર આ માસિકમા આવી ગયેલું છે, તેથી મૂલશ્લોક ન આપતાં ફક્ત અથકારે વર્ણવેલું રહસ્ય જ શ્લોકસખ્યા પ્રમાણે આપવામા આવે છે. મૂલઅથ અને તેનું સરસ ભાષાતર મનન કર્યો પછી આ રહસ્ય સમજવામા આવે એ આવશે.

જે માર્ગમા પગમકલરૂપ પ્રભુની પ્રાપ્તિમાટે સર્વસાધનનો જ અભાવ હોય તે જ શુદ્ધપુષ્ટિ-માર્ગ છે. દશમસ્કંધના તામસ પ્રકરણના ફલપ્રકરણમા મનયુવતિઓએ જ્યારે પ્રભુનું અન્વેષણ પ્રભુના શુણ્ણ ગાન વગેરે સાધનો કર્યાં, પણ પ્રભુ મન્યા નહિ, છેવટે તે બધા સાધનો છોડીને નિ સાધન થઈને, રૂદનથી દીનતા પ્રકટ કરી, ત્યારે જ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરી શક્યા. આથી સાધનનો અભાવ તે જ પુષ્ટિમાર્ગમા સાધન એમ તાત્પર્ય નીકલે છે. આ પ્રભુનું નિ સાધનફલપણ જણાવનાર તાત્પર્ય ઉપર કઈ અરુચિ આવવાથી અથકાર બીજો પણ પક્ષ લે છે, અથવા તો ફલરૂપ પ્રભુ જ સ્વરૂપાત્મક ફલની પ્રાપ્તિમા સાધન બને છે. માટે જ શ્રીઆચાર્યજી પણ ઉપદેશો છે કે ‘પ્રભુ પહેલા બ્રહ્મા થયા, પછી વિષ્ણુ, અને પછી રુદ્ર થયા, છેવટે કૃષ્ણ થયા. બ્રહ્મા એટલે વિરહોત્પાદક થયા વિષ્ણુ એટલે વિગ્રહને વધારનાર—પોષનાર થયા. રુદ્ર એટલે વિરહનો નાશ કરનાર થયા. પ્રકટ થઈને પછી શ્રીકૃષ્ણ જ થયા, આ રહસ્ય છે ॥ ૧ ॥

બીજા સાધનની અપેક્ષા રાખ્યા વગર ફક્ત ભગવદ્ગુણથી જ લૌકિકવૈદિકસિદ્ધિ થાય તે જ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય, માટે જ મનરથ ભક્તોને કેવલ કૃપાથીજ વૈકુઠની પ્રાપ્તિ થઈ છે. મનરથોની દશા એવી હતી કે દિવસે વ્યાપારઅન્ત હોય અને રાત્રે નિદ્રાધીન બની જાય. આવા લોકોનો ઉદ્ધાર પ્રભુ અતુલકરીને નિજ સામર્થ્યથી કરે તો જ થાય, નહિ તો નહિ જ. બ્રહ્માજી પણ કહે છે કે આવા ગોકુલને વૈકુઠની પ્રાપ્તિ અત્યંત થ્રમ વડે પ્રભુએ જ કરાવી છે. કદાચ મનુષ્ય પોતે પોતાનો યત્ન કરવા જાય તો વિઘ્ન જ થાય, મતલબ કે તેનો પ્રયત્ન પાછો પડે, કઈ કામમા આવે જ નહિ. આ ભાવ નદ વગેરે અભિશાપનની યાત્રા કરવા નિકલ્યા તે પ્રસંગમા સ્પષ્ટ છે ॥ ૨ ॥

વળી જે માર્ગમા પ્રભુ જીવની યોજનાનો વિચાર કર્યા વગર જ અગીકાર કરે તે શુદ્ધપુષ્ટિ-માર્ગ કહેવાય. ‘કેવલ ભાવથી જ ગોપીજનો, ગાયો, પક્ષીઓ, મૃગો વગેરે પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શક્યા વિચાર કરાએ તો જાત્રમા તો પુરુષનો જ અધિકાર હોવાથી પણ વગેરેના મોક્ષની સભાવના—કંપના પણ ઉડી જ જાય છે. ॥ ૩ ॥

ધર્મ અવ્યોધનારા વાક્યોતુ તાત્પર્ય ભગવત્સબ્ધમા સમજીને ફલની પ્રાપ્તિમા એવસરમા પ્રતિબધ કરનારા ધર્મો છોડી ફક્ત ધર્મપ્રભુમા જ તત્પર બની જવું, તે જ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ. માટે જ ‘શ્રવણ દર્શન અને ધ્યાનથી માર્ગમા જ ભાવ રાખવો’ એ વાક્યતુ તાત્પર્ય—ગદમ્ય—સમજીને શ્રીગોપીજન પ્રભુઅરૂપમા જ આસક્ત થયા, નહિ કે તેથી વિરુદ્ધ શુદ્ધ પ્રતિ જવા મરજી કરી. ૪

જે માર્ગમા મોક્ષ સાર્થ વગેરે ચરિત્રોમા હીનશુદ્ધિ લાવીને અસભવરૂપી દોષશુદ્ધિ ન જ લાવી શકાય, અને કાલીયનાગદમન, દાવામીથી મુક્તિ કરવું વગેરેમા બીજા ચરિત્રો કરતા અધિકશુદ્ધિ પણ ન જ કમય ફક્ત પ્રભુની કામપણુ જાનની કૃતિ ઉત્તમ જ છે, એમ જાણવું તે પુષ્ટિમાર્ગ ૬

જે માર્ગમા આમિસુખમાટે જ સમગ્ર વ્યાપાર છે, ઐહિક પારનાૈકિક સુખમાટે વેદ, લોકની ત્યા જગ જ નથી તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વાક્ય છે કે, ‘પુત્ર, પતિ, દેહ, સ્વજન, શુદ્ધ વગેરેના છોડી પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણને જે તમે વગે છો, તે અનુત્તમ છે’

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

- ૧ જગત્ સત્ય છે
- ૨ જગત્, જીવ, અતર્કામી, અક્ષર ઇત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
- ૩ જીવે અવિદ્યાથી કળ્પેયો અહન્તામમતાત્મક સસાર મિથ્યા છે
- ૪ જીવ આત્મ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગાંધુતાનદ છે
- ૬ સર્વોપરિ વેગદિશાસ્રે પ્રતિપાદિત પરમદાદાપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવ જ છે.
૮. આત્મનિવેન અને પ્રમુગ્ધપતિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS.

The 'Shuddhadruta Philosophy' or 'system of Vallabhacharya,' by Mr Mahendralal T. Telwala, B.A., will be posted to any gentleman sending a half an anna stamp to—

Harman Street,
Bombay, -1

ISHVABDAS TRIDHIVANDAS VARDEEVANDAS SETHI

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક સેવા કરવાની વિભવ બુદ્ધિથી જ હોય છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજનો ખર્ચ મિતક્રમ પડતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખર્ચ ઘણી જ મર્યાદામાં કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધાવનારોને જે કાંઈ બચે તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન અથવા પ્રતિષ્ઠિત કરનારો આવશે. વંચુવબાઈઓએ આવા માસિકના પૈત્રી આદર થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ પૈત્રીના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરનારું ખાસ કલ્પનાં ગણવું જોઈએ.

वर्ष ३ शु] श्रीकृष्णार्ज ५१३८, वेराभ

पुष्टिभक्तिसुधा.

— मूल ११ श्रीकृष्णार्ज ४३५ [२१३ २]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैव वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा वृणुते तनु स्वाम ॥ १ ॥
नाहं वेदेन तपसा न दानेन न चैज्यया
शक्य एवंविधो द्रष्टु दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टु च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

वाडीलाल नगीनदास शाह,

जी. ए. कोरुयेव, जी, वडीग हार्ड प्रेस.

नोवावर, ३८ २-०-०

६६६ अहनी ३ ०-४-०

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સભથી સધયો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની રૂબરૂ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાથી છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સાડ ટિફ્ટ બિંધી તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડગ્રિલ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

પ્રકાશક

આનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧ હરિચયજીકૃતાષ્ટપદી	રા ગ મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B A
૨ મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	રા રા મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B.A
૩ જપસમયે સ્વસ્ત્યધ્યાનમ્	રા ગ અવધરામ બૃધરજી શાસ્ત્રી
૪ પ્રાકટયોગસવ.	રા. રા હરિગોવિંદરામ વજલાલ શાહ
૫ કથંગેગથી પીડાતા હિંદુઓમાટે આગેમ્યભુવન	પ્રકાશક.
૬ વ્રતોગસવ	રા વજલાલ શાસ્ત્રી
૭ વિદ્યમંડન	રા રા નાનાલાલ તારાચંદ્રાસ ગાંધી, M A, LL B
૮. The Shuddhādvait System of Vallabh	.. N N Gandhi,
M A, LL B.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(७)

(गुर्जररामेण गीयते.)

गोचरणकरणाय विपिनमिह गतवति नन्दकुमारे ॥
मम मनसा सङ्गं गतमधुना सखि सुन्दरतासारे ॥ १ ॥
वर्हिशिरोभूषणकूनरूपणवशिनयोपिनाधारं ॥
विविधकुसुममृदुपल्लवमिलदलिकुलविलसितकचधारं ॥ २ ॥
नयनमीनयुगयुतनिजनुतलावण्यसुधाकूपारं ॥
कर्णकुसुमकुलकम्बुसमाकुलगल्लपुलिनपरिवारे ॥ ३ ॥
विकासितनामाशुक्तिशुक्तमुक्ताफलरुचिराकारं ॥
चुम्बनमथनविनिःसृतविम्बाधरमधुलंभितनारं ॥ ४ ॥
कम्बुकण्ठविलुठितमुक्ताफलविरचिनमुरुचिरहारे ॥
मृदुकमनीयकलेवरसुपमाविगतमानजितनारं ॥ ५ ॥
वरदाभयलक्षणयुगशोभितकरयुगपरमोढारं ॥
तनुतरकटिविलसितविज्ञापितयुवजनकठिनविहारं ॥ ६ ॥
ऊरुयुगलरम्भापटपल्लवचरणकुसुमसुकुमारे ॥
अङ्घ्रियुगं मम शिरसि सदा कुरु बहु विलपामि मुरारं ॥ ७ ॥
श्रीवल्लभपटसरसिजसेवनमेव सदा सविकारं ॥
विज्ञापनमियदेव करोमि हरे कृपयाशु सदारे ॥ ८ ॥

(८)

(वसन्तरामेण गीयते.)

अवलोकय सखि मञ्जुलकुञ्जे ॥
रमयति श्रीगोकुलगमणीरिह गोकुलपतिरलिकोंकिलपुञ्जे ॥ ध्रु० ॥
माधविकालतिका रतिकारिणि रागिणि रुचिरवस्त्रे ॥
त्रिविधपवनकृतविरहिषधूजनमदनवृपतिसामन्ते ॥ १ ॥
किंशुककुसुमसमीकृतदयिताधररसपानविनोदे ॥
मधुपसमाहृतवकुलमुकुलमधुविकसितसरसामोदे ॥ २ ॥

नवनवमञ्जुरसालमञ्जरीबोधितयुवजनमदने ॥
 दयितारदनसमधुतिमुकुलितकुन्दचिरस्मृतवदने ॥ ३ ॥
 युवतिजनमानसगतमानमहागजमठमृगराजे ॥
 कोकिलकुलकूजितविरहानलतापितपथिकसमाजे ॥ ४ ॥
 विततपरागकुसुमसम्बन्धिसदागतिवासितगहने ॥
 कुसुमितकिंशुककैतवविस्तृतविरहिगहनवनदहने ॥ ५ ॥
 पल्लवकुसुमसमेतविपिनविस्मारितयुवजनगहे ॥
 मदनदहनदीपनविद्रावितविरहिदीनजनदेहे ॥ ६ ॥
 जगति समानशीततदितरविरचितनिजरुचिराकारे ॥
 वनिताजनसंयोगसेविजनजनितानन्दधुभारे ॥ ७ ॥
 इति हितकारिवचनमतिमानिनि मानय गोकुलवासि ॥
 कुरु रतिमतिशयकरुणारसवति वितर मति हरिदासे ॥ ८ ॥

(९)

(गान्धाररागेण गीयते.)

दर्शय मामतिदीनं सुन्दरगोकुलनृप निजवदनम् ॥
 रहसि मया मिल माधव सततं दयित विभूषय सदनम् ॥ १ ॥
 सपदि निवर्तय निजकोमलवपुषा रतिपतिकृतकदमम् ।
 शृणु करुणालय दीनतमं खलु दुःखिततावकनदनम् ॥ २ ॥
 यदापि मया कथितं दोषेण कृपापर निष्ठुरवचनम् ॥
 स्थापय मां निजचेतसि मानद विरहविविधरचनम् ॥ ३ ॥
 भवति न नाथ वियोगभरेण द्रगम्बुधिजलतरणम् ॥
 तपति हृदयमधुना हितनाशन मुहुरनुचितकरणम् ॥ ४ ॥
 किमिदमशक्यं नायक येन कृतं गोवर्द्धनधरणम् ॥
 स्वजनविहितशतदोषनिवारक मादृशदुर्मतिहरणम् ॥ ५ ॥
 त्यजसि हरे किमु दीनतम मामधुनाऽविहिताचरणम् ॥
 वितरति फलमभिलषितमनुत्तमपदकमलादरणम् ॥ ६ ॥
 सततमहं विश्वसिमि फलिष्यति मद्वरणम् ॥
 वद वदनामृतकिरणिशिशिरतररूपक इह मम शरणम् ॥ ७ ॥
 विज्ञापनमिदमेव हरे वारय विरहानलमरणम् ॥
 भवतु सदा बलुभवरचरणं मम शरणं कृतभरणम् ॥ ८ ॥

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગોપીનાથજી, અને શ્રીગુસાઈજી એ સર્વના સાક્ષાત્ પ્રતિનિધિ શ્રીતિલકાવિત ગોસ્વામી શ્રીગોર્ધનનાથજી છે, તેમ શ્રીગિરિધરજીના પ્રતિનિધિ શ્રીરણછોડલાલજી હતા તેઓશ્રી શ્રીગિરિધરજીના મેઘસ્વરૂપ શ્રીમયુગેશજીની સેવા તન મન ધનથી કરતા હતા શ્રીગિરિધરજીના વંશમા જ શ્રીગોપીનાથજી દીક્ષિતજી શ્રીવજ્રભરણજી દીક્ષિતજી થયતા છે, એઓશ્રીએ વેદ, અણ્-ભાષ્ય, વિદ્વન્મહન પ્રભૃતિ સાંપ્રદાયિક અથો ઉપર સમર્થ લેખ લખેલા છે આરણ્યછોડલાલજીની ગાદી ઉપર જે ગોસ્વામીને લેવામા આવે તે આ અથો પ્રસિદ્ધ કરવાને સમર્થ જ હોવા બેઠએ એ વંષુવોએ લક્ષમા રાખવા જેવું છે

શ્રીમયુગેશજીની ગોદમા શ્રીનટવરલાલજી બિગજતા હતા હાલમા એ શ્રીનટવરલાલજીનું સ્વરૂપ શ્રીગજનગરમા બિરાજે છે, અને તે સ્વરૂપની સેવા શ્રીમધુસૂદનલાલજી કરે છે, તેથી પ્રથમ ગૃહના ઉપનિવદાયિત એઓશ્રી છે શ્રીનટવરલાલના મંદિરમા લક્ષ્મીની અને સરસ્વતીની ઉભયની અતિશય કૃપા છે ત્યાના સરસ્વતીભડગના પુસ્તકોની યાદીના જ ત્રણ ચાર તો ચોપડા છે, તે ઉપરથી શ્રીગજનગરજી મહારાજે સંપાદન કરેલા અથસબ્રહ્મ સહજ અનુમાન થઈ શકે એમ છે પાશ્ચાત્ય ગીતિને અનુસરીને એ પુસ્તકોનું ક્લિષ્ટ પ્રકટ કરીને એ પુસ્તકો સાંપ્રદાયિક વિદ્વાનોના ઉપયોગમા આવે એવા સાધનો યોજવાનું અને તે પુસ્તકોનું સમુદ્ધરણ સુવાચ્ય રૂપમા કરવાનું કતેવ્ય પ્રથમ એઓશ્રીને પ્રાપ્ત થાય છે ગજનગરમા સંસ્કૃત કામ પણ સારી રીતે કરી શકે એવા મુદ્રણાલયો છે, અને અન્ય લક્ષ્મી ઇત્યાદિ સાધનસંપત્તિનું દાન તો પ્રભુએ એઓશ્રીને કરેલું જ છે વક્ષી આ સર્વ ઉપરાન્ત પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા પણ એઓશ્રીમા છે, તેથી શ્રીમધુસૂદનનાથજી નામમેવારૂપ પરમ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાને તત્પર થશે એમ આપણે આશા રાખીએ તો તે અયુક્ત તો નહિ જ ગણાય શારીરિક વૈદક શાસ્ત્ર ઉપર જે લક્ષ એઓશ્રી આપે છે તેના કરતા લક્ષગુણ લક્ષ સાંપ્રદાયિક સાહિત્ય પ્રગટ કરવા ઉપર તેઓશ્રી આપે એમ શ્રીનટવરજી એમની ભુદ્ધિને પ્રેરે

હાલમા બિરાજતા સર્વ ગોસ્વામી બાલકમાત્ર શ્રીગિરિધરજી અને શ્રીયદુનાથજીના જ વંશજ છે ફક્ત બાર વિના સર્વ અન્ય બાલકો શ્રીગિરિધરજીના જ વંશજો છે, કારણકે શ્રીગુસાઈજીના બીજ પાત્ર બાલકોના વંશની તો જ્યારની જ ઇતિશ્રી થયલી છે, શ્રીગિરિધરજીના વંશમા બીજ ચાર ગોસ્વામીઓ વિરે પણ કાઈ વક્તવ્ય છે, કારણકે એ ચારેને વિદ્યાના સમ્પ્રદાય પ્રાપ્ત થયલા છે, અને ચારે પાસે સાંપ્રદાયિક શાસ્ત્રીઓ પણ છે આ ચારમા પ્રથમ શ્રીજીવનલાલજી પોગ્ગલ્લવાલા, દ્વિતીય શ્રીનૃસિંહલાલજીના લાલજી શ્રીગોર્ધનલાલજી, તૃતીય મુખર્ષિના મોટા મંદિરવાના શ્રીગોહરનાથજી, અને ચતુર્થ નડીયાદવાના શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી છે

શ્રીજીવનલાલજી વિદ્યાવિનોદી કહેવાય છે, મ પ્રદાયતુ એવ કૃપાની એઓશ્રીની સંપૂર્ણ ઇચ્છા જણાય છે, અને યથાશક્તિ તે ઇચ્છા એમ અમનમા મુકે છે એઓશ્રી તરફથી આરો-ચનિર્ણય 'દ્રવ્યગુદ્ધિ' વગેરે ગ્રંથોના ભાષાતર થયા છે, અને શ્રીપુરુષોત્તમજીવિરચિત પ્રથમાન ગ્નાકર મુદ્રણ કરવાનું એઓશ્રીએ મમનનાથ શાસ્ત્રીને મોખ્ય છે સંપ્રદાયમા અસંખ્યવિતપ્રવેશવાન શાસ્ત્રી પડ્મગુણવાત (જગનનાથ) પણ એમના આશ્રિત છે, તેથી ઉક્ત મહારાજશ્રી અન્યસંપ્રદાયી તરફથી પ્રતિદાની આગ્રહા ત્વજીને સંપ્રદાયના પ્રાચીન ગ્રંથોના અન્યને સર્વેશો અવનળે તો એઓશ્રીની વિજયપતાકા અર્વેવ ફરકી ગહે એમ સંભવ છે વળી હાલમા ઉક્ત મહારાજશ્રીના ચિરંજીવ શ્રીગણેશજીનાથજીને મુખર્ષિના 'લાલવાયા' શ્રીનમ્યામનાથજીની ગાદી પણ પ્રાપ્ત થઈ છે,

તેથી મોટર વિદ્યુત આદિ ક્ષુદ્ર વિલાસ કરતા નામગેવારૂપ વિલાસ વિરોધ થાય તો સપ્રદાયને અતિશય લાલ થાય એ નિસશય છે. ઉક્ત શ્રીધનરયામલાલજીએ આસુરવ્યામોહ લીલા કરી તે પહેલાં જે ચાર વર્ષમાં મનલાલ શાસ્ત્રીની પ્રાર્થના લક્ષમાં લઈને ‘ગાયત્રીભાષ્ય’ અને ‘ગીતાભાષ્ય’ પ્રકટ કર્યા હતા. વિદ્વાનમંડળ દીકરાય સાથે છપાવવાનું શરૂ કર્યું અને સાતેક દોર્મ અર્થાત્ ૬ અચતુ મુદ્રણ થયું એટલામાં રાજ્યદમને નિમિત્તે એ લીલામાં પધાર્યા લીલામાં પધારતી વખતે એમણે જે વિલ કર્યું છે તેમાં ‘શ્રીસુગોધિનીજી’ પ્રસિદ્ધ કરવાની સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરેલી છે, એ ચિ શ્રીરણુછોડલાલજી અને એમના જનક પિતા શ્રીજીવનલાલજી વિગેય લક્ષમાં રાખીને સાપ્રદાયિક વિદ્વાન વૈષ્ણવોને પ્રસન્ન ગણશે એમ આજ્ઞા છે. દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદ્યગ્રંથો, પણ જે મહારાજશ્રી મુદ્રણ કરાવે તો સપ્રદાયની એજોશ્રીએ અમૂલ્ય એવા યજ્ઞવી કહેવાશે, અને ભાવિસૃષ્ટિમાં એજોશ્રીનું નામ ચિરમ્મરણીય થશે પરમેશ્વરે શ્રીધનરયામલાલજીને પાંચ વર્ષ વિશેષ આયુષ્યનું દાન કર્યું હોત તો મનલાલ શાસ્ત્રીની સગતિથી તેજોશ્રીએ શ્રીસુગોધિનીજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદ્યગ્રંથ તો ક્યારનાએ પ્રસિદ્ધ કર્યા હોત !

ઓગોવર્ધનલાલજી હાલમાં તો સપ્રદાયમાં અગ્રગણ્ય વિદ્વાન છે, શ્રીસુગોધિનીજીમાં નિરંતર અવગાહન કરવાનો એજોશ્રીનો પ્રયાસ સર્વથા સ્તુત્ય છે, તથાપિ અમને સમજ નથી પડતી કે શા કારણથી મહારાજશ્રી સુગૃહીતનામધેય સ્વપિતૃચરણ શ્રીનૃસિંહલાલજીએ આરબેણુ શ્રીસુગોધિનીજીનું મુદ્રણ કાર્ય હાથ ધરતા નથી મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં વાર્ષિક ઉત્સવની દિપ્પણી પ્રતિવર્ષ પ્રકટ કરનાર કલ્યાણજી શાસ્ત્રી પણ છે. અને મુદ્રણકાર્ય પણ એ શાસ્ત્રી કરી શકે એવી શક્તિનું દાન પ્રભુએ એમને કર્યું છે. ઉત્સવાદિના નિર્ણયમાં પ્રતિવર્ષ બહુ વાદવિવાદ થાય છે, તેથી ઉક્ત મહારાજશ્રીએ સપ્રદાયના સર્વ પ્રાપ્ય નિર્ણયગ્રંથોનું સત્વર મુદ્રણ કરાવી નાખવું જોઈએ. સૃષ્ટિમાં પ્રકટ થઈને પ્રત્યેક મનુષ્યે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવો જોઈએ, આપણા સપ્રદાયમાં તો ભગવત્સેવા એ જ પરમ પુરુષાર્થ છે, આ ભગવત્સેવા પણ દ્વિપ્રકારક છે, તેથી માત્ર રૂપસેવાથી જ સતોષ ન માનતાં નામસેવારૂપ પ્રાચીન ગ્રંથ પ્રસિદ્ધિરૂપ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાની દૃઢ અભિલાષા પ્રભુ ઉક્ત મહારાજશ્રીમાં શીઘ્ર પ્રકટ કરે એવી અમારી પ્રભુને ઉક્ત પ્રાર્થના છે.

મુખ્યધિક્ષા શ્રીગોકુલનાથજી તો વિદ્યાવિનયસપત્ત ગણાય છે એ મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં જે નૈયાયિકા અને જે આલકારિકા છે ‘બપરિગ્રહાચ્છાત્યન્તમનવેક્ષા’ એ બ્રહ્મચર્યાનુભાવ ન્યાય-શાસ્ત્ર વૈદિક શિષ્ટ લોકોને સમત ન હોવાથી આપણા સપ્રદાયમાં લેશમાત્ર પણ ગ્રાહ્ય નથી, અને જાવ્યદીનામસત્ત્વાન્નોપયોગ કયચન એ શ્રીમદાચાર્યજીની આજ્ઞાનુસાર લૌકિક કાવ્ય પણ સપ્રદાયમાં અનુપયોગિ છે, તથાપિ આ ચારે સાક્ષેગેને વિદ્વાનો કાર્ષ્ક સ્પર્શ છે અને તેથી મહારાજશ્રીને સપ્રદાયની સેવા કરવાનો જે કાર્ષ્ પણ ઉત્સાહ હોય તો અમારો નિશ્ચય છે કે આ ચારે વિદ્વાનો મહારાજશ્રીના તે ઉત્સાહ કોઈ પણ પ્રકારે મદ કરે એવા નથી વલી આનન્દની વાત છે કે ઉક્ત મહારાજશ્રીએ શ્રીસુગોધિનીજીનું મુદ્રણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા મુખર્ષના શિષ્ટ વૈષ્ણવો સમક્ષ કરેલી છે, તેથી ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીને શ્રીમદાચાર્યજીના પ્રાકટ્ય ગર્વની પ્રસિદ્ધિ કરવાનું સુભાગ્ય પ્રભુ શીઘ્ર દાન કરે એવી અમારી અભિલાષા અત્ર અમ્થાને નહિ ગણાય વલી ઉક્ત મહારાજશ્રી દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીના મિત્ર ગોસ્વામી શ્રીવિકુલરાયજીના વચ્ચ છે, તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉપનિષદ્ય-સમ્રહ, પૂર્વમીમાંસાભાષ્યવિવરણાદિ અનેક અમૂલ્ય ગ્રંથો ઉપલબ્ધ કરીને તેનું મુદ્રણકાર્ય, આરબશે, તો નિત્યવીલાસ્યાનમાં રમણ કરતા એજોશ્રીના પિતામહેને મહાન આનન્દ પ્રાપ્ત થશે એ નિસશય છે. તત્તમનધનની અનુકૂલ સામગ્રીનું દાન પણ પ્રભુએ એજોશ્રીને કર્યું છે, તેથી એજોશ્રીનું કાર્ય તો અન્ય સર્વ કરતા અતીવ સગ્ધ છે.

નદીવાદવાલા શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી તો હમણા જ શાસ્ત્રી મનનાથ પાસે ગ્રામજ્ઞભાષ્યના અધ્યાય દ્વયના શબ્દાર્થનું મુખ્યમા અધ્યયન કરી ગયા છે, તેથી એઓશ્રીને પણ શ્રીગોવર્ધનલાલજીની માફક શ્રીમદાચાર્યજીનો વાકપ્રસાદ કાંઈકે અરો પ્રાપ્ત થયો છે હાલ ભૂતકાળ પર ચિરાંજતા ગોસ્વામીઓમા ભક્તે કાંઈને પણ શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યના સિદ્ધાંતનો પરિચય હોય તો તેવા ગોસ્વામી માત્ર જે જ છે, ૧ શ્રીનગસિદ્ધલાલજીના પુત્ર શ્રીગોવર્ધનલાલજી અને ૨ શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી શ્રીમદાચાર્યજીની નામસેવા કરવાને એઓશ્રી બહુપરિકર થાય તો સપ્રદાય ઉપર એઓશ્રીનો મહાન્ ઉપકાર થાય એઓશ્રીને ઉપર્યુક્ત ત્રણ ગોસ્વામીશ્રીની માફક ધનની અનુકૂળ આમશ્રીનું બહુ દાન પ્રભુએ કવું નથી, તથાપિ આચાર્યવરયને યોગ્ય સર્વસામગ્રીનું તો દાન કરેલું જ છે, તેથી જે ધન આચાર્યશ્રીના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થાય તેનો વ્યય સેવાથી વ્યતિરિક્ત ધૃત્વિરૂપ અશ્વાદિ વિધેયોમાં નહિ કરતા પ્રભુની નામસેવામા જ વિનિયોગ કરે, તો શ્રીમદાચાર્યચરણને અતીવ સતોષ થાય એ સ્વભાવિક જ છે

શ્રીગિરિધરજીના વશમા વિદ્વાનો પણ ઘણા થયા છે, શ્રીગિરિધરજી સ્વતંત્ર વેદશાસ્ત્રના વક્તા છે, એવું તો શ્રીગોપાલદાસજી આખ્યાનમા જ નિરૂપણ કરે છે,

શ્રીગિરિધર નરભૂપણ બ્રાત સગલ ધુરિધાર રે રસના,
વક્તા વેદશાસ્ત્ર તણા શ્રીભામિનીજીસરધાર રે રસના.

શ્રીગિરિધરજીને આજ વેદશાસ્ત્રના વક્તા કહ્યા છે, અને શ્રીગુણાદિજી ત્યારે યોતે શ્રીવિદ્વન્મહારૂડન સ્મૃતિ હતા ત્યારે શ્રીગિરિધરજી કને માયાવાદનો પૂર્વપક્ષ કરાવતા એવી કિવદંતી પણ સપ્રદાયમા પ્રચલિત છે શ્રીવિદ્વન્મહારૂડનમા કરેલા સમર્થ પૂર્વપક્ષ શ્રીગિરિધરજી સ્વતંત્ર માયાવાદમાં પણ કેટલા કુશલ હતા તે દર્શાવી આપે છે આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે શ્રીગિરિધરજીના કરેલા અન્ય ગ્રંથો પણ હશે, અને તે ગ્રંથો શ્રીનાથકાર, શ્રીવિકૃલેશજી, શ્રીમથુરેશજી કે શ્રીનટવરલાલજીના પુસ્તકલડાગેમા તપાસ કરતા કદાચિત્ પ્રાપ્ત પણ થાય આ સર્વ કાર્ય શ્રીગિરિધરજીના મુખ્ય વશ્યોને સિર છે

આ પ્રમાણે શ્રીગિરિધરજીનું સ્મરણ કરીને ભક્તકવિ શ્રીગુણાદિજીના દ્વિતીય પુત્ર શ્રીગોવિન્દરાયજીનું સ્મરણ કરે છે

શ્રીગોવિન્દ આનન્દમય ધર્મ સંકલનું ધામ રે રસના,
શ્રીરાણીરંજન રૂડલા ભક્ત સગલ વિશ્રામ રે રસના

શ્રીગોવિન્દરાયજી અત મોટા વૈયાકરણ હતા, અને શ્રીગુણાદિજી પણ એઓશ્રીનું મત બ્યાકરણના વિષયમાં લેતા હતા એવી ગાથા સપ્રદાયમા પ્રચલિત છે મોગજ બાદશાહના સમયમા એઓશ્રી ન્યાયાધીશ હતા એમ પણ અસંકૃત સાલ્યુ છે, 'ધર્મ સંકલનું ધામ રે' એ શ્રીગોપાલદાસજીનું કવન પણ એ વાતને અનુમોદન આપે છે શ્રીગોવિન્દરાયજીને દાયલાગમા શ્રીવિકૃલેશજીના સ્વસ્થપની સેવા પ્રાપ્ત થઈ હતી, દ્વિતીય ગૃહ એઓશ્રીનું કહેવાય છે શ્રીવિકૃલેશજીની ગાદીવાલા શ્રીગોવિન્દરાયજીના વશમા પણ મહાન્ ધુરન્ધર પંડિતો અને મહાતુભાવી બાલકો થઈ ગયા છે. શ્રીકલ્યાણુરાયજીએ મોડરા ગ્રંથ નિર્મિતિ દત્તાદિ ગ્રંથો પર દિગ્વિસ્ત્રી લખી છે શ્રીહરિરાયજીએ યોગમા યોગ પૌંડ્ર ગ્રંથો લખ્યા હશે સંસ્કૃત સાપ્રદાયિક પાશ્ચિય ઉપરાત ધવલકીર્તિનાદિમાં પણ એમનું વૈદ્ય અનુપમ હતું શ્રીહરિરાયજીના ભાઈ શ્રીગોપીનાથજીએ પણ 'વાદકથા' આદિ ગ્રંથો કર્યા છે શ્રીમદ્ભક્તભાષ્ય ઉપર 'રશ્મિ' નામની ટીકા કરનાર 'ભક્તિમાર્તંડ'ના કર્તા 'આત્મવાદ' વગેરેના યોગક યોગેશ્વર શ્રીગોપેશ્વર 'સર્વવિદે' પણ આ દ્વિતીય ગૃહને જ અસંકૃત કહેલું છે, તેથી જ આ દ્વિતીય શ્રીવિકૃલેશજીના ગૃહમાં પુસ્તકોનો બહુ સારો સંગ્રહ છે. આ પુસ્તકાલય જે સાવધાનતાથી શોધવામા આવે તો ત્યાંથી ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ છે.

॥ જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્ ॥

ચન્ચલારક્તનયનમલકાવૃતભાલકમ્ ॥

શ્રુતિયુગ્મલસચ્છ્રીમન્મકરાકૃતિકુણ્ડલમ્ ॥૧૩॥

શ્લોકાર્થ:—ચચલ અને આરક્ત જેમના નયન છે, અને કેશથી આદ્ય જેમનું ભાલ છે અને પ્રકાશમાન મકરાકૃતિકુણ્ડલ જેમના શ્રવણયુગલમાં ઝળકી રહ્યા છે

રહસ્ય:—નયનમાં આરક્તપણું તથા ચચળતાનો ભાવ વિચારીએ નયનની રક્તિમાં કેવલ સ્વભક્તજનોના ગાઢ અનુરાગને સૂચવે છે જેમ સ્વામિનીભાવથી પોતાના શ્યામસ્વરૂપમાં ગૌરતાપ્રદર્શન કરાવે છે, તેમ જ ભક્તાનુરાગસૂચક નયનનું આરક્તપણું છે ચચલપણું મદવિષ્ણુર્ણિત લોચન એ વેણુગીતના શ્લોકના અનુસંધાનથી અપ્ત થાય છે જ્યારે પ્રભુ વનમાંથી ગૃહપ્રસિદ્ધિ પધારે છે, ત્યારે રવનયનચચલતાથી અવિરહતાપત્તે પ્રજાભક્તોને અનેક સયોગરસોદ્બોધ સંકેતનું સૂચન કરે છે અત્ર ચચલતા એ છે કે, જનસમુદાયમાં પણ અનેક લીલાની રક્ષિત કરાવવી શુદ્ધ પુષ્ટિપુરુષોત્તમના સ્વરૂપાત્મકા નિમગ્ન ભક્તોને સારૂપ્યાદિમુક્તિચતુષ્ટય તથા સામ્યયોગ પણ અપ્રયોજક છે, એ ભાવ અલકાવૃતમાલ અને મકરાકૃતિકુણ્ડલ શબ્દથી સૂચિત થાય છે આ ગૃહભિસાધનું વિસ્તૃત વિવેચન વૈદ્યાલકાવૃતમુક્ત એ શ્લોકના શ્રીસુખોદિનીશ્રીમાં છે, માટે વિશેષ શ્રદ્ધાસા ત્યાં પ્રર્ણ કરવી

દિવ્યાન્ગરાગલલિતં સર્વાભરણભૂપિતમ્ ॥

પીતામ્બરાવૃતં શ્રીમદ્વનમાલાવિરાજિતમ્ ॥ ૧૪ ॥

શ્લોકાર્થ:—દિવ્ય અંગરાગ—ચદનાદિથી સુદર અને સર્વ અલકારોથી ભૂપિત, પીતામ્બરને ધરનાર શ્રીમદ્વનમાલાથી વિશેષ સુશોભિત એવા પ્રભુનું ધ્યાન કરવું

રહસ્ય:—ચદન તે શુષ્ક ચદન જ નહિ, પરંતુ દિવ્ય ચદન એમ અથકાર દિવ્ય વિશેષણ યોજે છે. તેથી તે ચદન સ્વામિન્યાદિ પુષ્ટિભક્તોએ અર્પિત છે, એમ સૂચિત થાય છે જે અંગરાગથી પુલિન્દિઓ—ભીલડીઓ પણ ભગવંતીલામધ્યપાતિની થઈ તે અંગરાગ—ચદનથી પ્રભુનું શ્રીઅંગ લલિત છે સર્વાભરણ એટલે ભક્તભાવાત્મક આભરણથી પ્રભુ શોભિત છે પીતામ્બર એ ગૃહરસાન્બોધક છે ચરણપર્યંત વિસ્તૃત માલા વનમાલા કહેવાય છે, તે રમણર્તિવર્ધક છે

રસાસક્તં ગોપિકૈકાનુરક્તં ગોપિકાવૃતમ્ ॥

રાસમણ્ડલમધ્યસ્થં ગોપિકાયુગ્મમધ્યગમ્ ॥ ૧૫ ॥

શ્લોકાર્થ:—રસમાં જેમની આસક્તિ છે શ્રીગોપીજનોમાં જ જેને અનુરક્તિ છે અને ગોપિકાથી ચોતરફ ઘેરાયેલા—ગસમડલમાં મધ્ય સ્થિતિ કરનાર શ્રીગોપીજનના જોડામાં ખીરાજતા.

રહસ્ય.—શ્રીગારાદિ રસમાં નિપુણ, કેવલ પોતાના પુષ્ટિભક્તોમાં જ આસક્તિ હોવાથી અન્યત્ર આસક્તિરહિત, અર્થાત્ રસાત્મક પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ લીલાસદૃશ્યઅતિરિક્ત છોવાને આ નદદાન કરતા નથી વધાર્યું શ્રીગારરસજાતા તથા શ્રીગારરસરૂપ હોવાથી ગોપિકાદયની મધ્યમાં સ્થિતિ કરનાર અન્યથા રસાભાસ થાય અને ગોપિકાયુગલના મધ્યમાં જે રમણ છે તે જ મહારાસ—એ—કૃત્વા તાવન્તમામાન યાવતીર્વજયોપિત ॥ એકેક ભક્તે અને એકેક ભગવાન્ એ સાધારણ રાસની સ્થિતિ છે તામા મધ્યે દ્વયોદ્વયો એ રાસ કેવલ રસરૂપ છે અત્ર વિશેષ નિશાન

શ્રીગોપીજીનીથી પૂર્ણ કરવું. સુવર્ણના મણકારૂપ શ્રીગોપીજીનોના મડલ મધ્યમાન-મહામરકત મણિરૂપે આપ વિરાજમાન છે એ રાસમડલમધ્યમપદ્મ તાત્પર્ય છે. મધ્યે મળીના હૈમાના મહામારકતો યથા એ શ્લોક અત્ર પ્રમાણ છે.

શ્રુતિરૂપાગ્નિપુત્રાત્મરૂપગોપીધુજાનૃતમ ॥

નૃત્યન્તં શાસ્ત્રીત્યાપિ રસોદ્રેકેણ ચ સ્વતઃ ॥ ૧૬

શ્લોકાર્થઃ—શ્રુતિરૂપા અને ઋષિરૂપા શ્રીગોપીજીનોના ભુજથી વિદાયતા આવૃત, શાસ્ત્ર-રીતિથી નાચતા છતાં રસોદ્રેકથી એટલે ઉચ્છલિત રસ થઈ જવાથી સ્વતઃ નાચતા શાસ્ત્રમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર.

રહસ્યઃ—શ્રુતિરૂપા એટલે અન્યપૂર્વા, પ્રથમ પછેલી અને ઋષિરૂપા તે અનન્યપૂર્વા, જેમણે પૂત કર્યું તે, કુવારી જ્યારે રસવૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે શાસ્ત્રાના વિષયસ્તાવત્ યાવદ્ મન્દરસા નરા રતિચક્રે પ્રવર્તન્તે નૈવ શાસ્ત્ર ન ચ ક્રમ —ઉક્ત શ્લોકાર્થ એમ છે કે પૂર્ણ પ્રેમનો આવિર્ભાવ થતા શાસ્ત્રમર્યાદા કે ક્રમ બીજકુલ ગ્રહેતો નથી, અને જો રહે તો પૂર્ણ પ્રેમ કહેવાય જ નહીં. પૂર્વોક્ત ન્યાયથી ભક્તનેહપરવશ થઈને પોતાના આત્મારામાદિક ધર્મનો પણ ત્યાગ કરી રાસગ્ર્ય ભક્તની સાથે નૃત્ય કરે છે. અત્ર તાત્પર્ય એવો છે કે જેમ નહીનો પૂર્ણપ્રવાહ આવવાથી નિયમિત રસ્તે જલ જતુ નથી પરંતુ ચોતરફ ફેલાઈ જાય છે, અને પોતાની મરજીમા આવે તે રસ્તે વહે છે, તેમ જ શાસ્ત્રમર્યાદા પણ પ્રભુમા પૂર્ણ પ્રેમનો આવિર્ભાવ ન થયો હોય ત્યાં સુધી જ રહે છે પછી કેવલ સ્વરૂપાનુદમા નિમગ્ન થતા અન્ય સર્વતુ વિસ્મરણ થાય છે એ ગૂઢાલિસંધિનું પણ નિરીક્ષણ અત્ર કરી લેવું.

તૃતીયપુરુષાર્થીયરસક્રીડાપરં ક્વચિત્

જલક્રીડારત્ત ક્ષાપિ મદવિહ્વલલોચનમ્ ॥ ૧૭ ॥

શ્લોકાર્થઃ—ત્રીજા પુરુષાર્થ (કામ)ના, રસમા તત્પર, કોઈ વખત જલક્રીડા કરવામા આસક્ત-અને ક્યારે મદથી વીહ્વલ નેત્રવાલા.

રહસ્યઃ—તૃતીય પુરુષાર્થ કામ, તેમા, ભક્તને માટે કેવા આપ પરાયણ થાય છે કે, તાસા અતિવિહારેણ શ્રાતાના વદનાનિ સ એ શ્લોકમા-અત્યંત વિહારથી શ્રાન્ત, એવા શ્રીગોપીજીનોના મુખ પ્રભુ પ્રેમ વડે અત્યંત સુખરૂપ પોતાના શ્રીહસ્તવડે લુગા માડ્યા ભક્તાધીન થવું એ જ પ્રભુની કામગ્ન ક્રીડા સમજવી. ખરેખરા શ્રૃંગારરસમોક્તા પ્રભુ જ છે અન્ય નહીં એમ બતાવવા માટે જલક્રીડારત્ત એમ કહ્યું છે. નિજ ભક્તોને વિવિધ રસની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે નેત્રમા વિહ્વલતા બતાવે છે.

ગોપિકાસુ ચ સંસક્તં ત્રિરક્તં અન્યકાર્યતઃ ॥

एतादृशं प्रभुं श्रीमदाचार्यहृदयस्थितम् ॥ ૧૮ ॥

શ્લોકાર્થઃ—કેવલ શ્રીગોપીજીનોમા જ આસક્ત અને બીજા સર્વ કાર્યમા વિરક્તિ રાખનાર એના પ્રભુ શ્રીમદાચાર્યના હૃદયમા નિયમિત વિરાજમાન છે.

રહસ્યઃ—શ્રીગોપીજીનોમા આસક્ત હોવાથી અન્ય કાર્ય માત્રથી વિરક્તિ આપ બતાવે છે. ભગવાનનો એવો સ્વભાવ છે કે, સ્વકીય ભક્ત જન શિવાય અન્યત્ર આસક્તિવર્જિત રહે છે. યો મુદ્રક્ત સ મે પ્રિય એ શ્રીમદ્ગીતાવાક્યથી અન્યત્ર પ્રીતિરહીત છે. તદન્યજ્ઞાનવર્જિત. એ

શિક્ષાપત્રના શ્લોકથી પુષ્ટિભક્ત વિના અન્યમા પ્રિયતા આપ રાખતા નથી. કાગળ કે ચે દારાગરાન્ પુત્રાપ્તાન્ પ્રાણાન્ વિક્તમિમ પરમ્—એ શ્લોકમા કહ્યા પ્રમાણે જે ભક્તો, સ્ત્રી ધર, પુત્ર, બધું પ્રાણ વિક્ત, આ લોક, તથા પરલોક સર્વનો ત્યાગ કરી કેવલ ભગવાનની શરણાગતિ કરે છે, તેનો પ્રભુ ક્યાં પશુ પરિત્યાગ કરતા નથી. માટે અન્ય કાર્ય માત્રથી વિરક્ત છે એમ આપે આ શ્લોકમા આજ્ઞા કરી છે તે ઉપપન્ન છે શ્રીમદ્વાચાર્યના હૃદય પ્રદેશમાં પ્રભુ બીરાજી રહ્યા છે એમ કહેવાથી નમમિ હૃદયે શેષે—આ શ્લોકમા જે રસાત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન જે આપે કર્યું તે જ સ્વરૂપ ધ્યાનના વિષયમા લેવાનું છે કારણ—આ સ્વરૂપાસક્તિસાધક માર્ગમા વિબૂધાદિક્સરૂપની ભાવના ઈર્તવ્ય નથી—એ સૂચ્યબુ છે અને સર્વાત્મભાવયુક્ત અને દાસ્યભાવને પ્રાપ્ત થયેલ ભક્તના હૃદય પ્રદેશમા જ આવી ભાવના થઈ શકે છે એ પણ તાત્પર્યાર્થ ફલિત થયો લીલાવિશિષ્ટ પુરુષોત્તમના સ્વરૂપના ધ્યાનમા સર્વાત્મભાવસસિદ્ધ-દાસ્યભાવ આવરયક છે

ભાવાત્મકેન રૂપેણ સામગ્રીસહિતં તથા ॥

રસાત્મકસ્યાધિષ્ઠાનં રસવત્ હૃદયં યતઃ ॥ ૧૯ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—ભાવાત્મસ્વરૂપ, તથા ભાવાત્મક સામગ્રીસહિત એવા રસાત્મક પ્રભુ, તેનું અધિષ્ઠાન પણ રસાત્મક હૃદય જ છે

રહસ્યઃ.—પ્રભુ રસમય હોવાથી રસમય શ્રીમહાપ્રભુના હૃદયમા જ ભાવાત્મક સર્વ સામગ્રી-સહિત બીરાજે છે, માટે જ ફલાત્મક કૃષ્ણના પ્રેમ, સ્વસનિધાનમાત્રથી આપે છે અત્ર પ્રમાણ-સાન્નિધ્યમાત્રદત્તશ્રીકૃષ્ણપ્રેમા—એ નામ છે.

તથૈવ હૃદયાવિષ્ટં લીલાયાં પ્રતિગોપિકાઃ ॥

હૃદયાદેવ તત્ તાપવશાત્તુ બહિરુદ્ગતિઃ ॥ ૨૦ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—જેવી રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીના હૃદયમા પ્રભુ આવિષ્ટ છે, તે પ્રમાણે જ પ્રતિ-ગોપિકાના—એટલે પ્રત્યેક ગોપિકાના હૃદયમા રસાત્મક પ્રભુ રાસલીલામા આવિષ્ટ છે અને તે શ્રીગોપીજનોના તાપવશથી બહિરુદ્ગતિ છે—એટલે બહાર પધારે છે

રહસ્યઃ.—રાસલીલામા પ્રત્યેક ગોપીજનોના હૃદયમા પ્રભુ વિરાજમાન છે, તે જ્યારે કરદુ સુસ્વરરાજન્—એ શ્લોકમા પ્રચુરવિરહ વધવાથી રુદન કર્યું ત્યાં હૃદયપ્રદેશમાથી પ્રભુ, બહાર પધાર્યા, માટે આ પુષ્ટિભક્તિમા પ્રભુ જે પ્રકટ કરવામા વિરહતાપની જ આવશ્યકતા છે એમ આપે આ શ્લોકમા નિરૂપણ કર્યું છે અત્ર વિશેષ અનુસધાન શ્રીસુખોદિનીજીતું કરવું.

લોકવેદમસિદ્ધસ્વમધિષ્ઠાય ક્રિયાકૃતિઃ ॥

અવતારપરોક્ષે તુ મૂર્તિવેવેતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૨૧ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—અવતારશામા લોકવેદમા પ્રસિદ્ધ સ્વરૂપનું અધિષ્ઠાન કરીને ક્રિયા કરનાર—અને અનવતાર દશામા મૂર્તિમાં જ ભક્તજનોને સ્વાનુભવ કરાવનાર

રહસ્યઃ.—અવતારશામાં સાક્ષાત્ સ્વરૂપથી જ સર્વ ક્રિયા કરી અને જેમ પોતાના ભક્તોને પ્રપંચવિરમ્ભિતિપૂર્વક પોતાના સ્વરૂપમા આસક્તિ થાય તેવી ક્રિયાઓ એટલે લીલાઓ કરેછે, કારણ સાત્વિકરાગ્સાદિ ભક્તોના નિગ્રેધ માટે લોકિક લીલાનું આચરણ કરીને પણ પોતાની પૂર્ણકામવ્યાદિમર્યાદાનું ઉક્ષયન કરતા નથી, એ જ પુષ્ટિપુરુષોત્તમનું વૈક્રમ્ય સ્વાનુભવ-

દશામા અવતારકાલીન ભક્ત અનુભવ ક્રમે છે. અને અનવતારદશામા નામલીલાપ્રતિપાદક શ્રીભાગવતાદિ ત્રય તથા શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રતિપાદિત વ્રજપતિના મેવામાર્ગમા—સ્વરૂપમેવા કરનારને પણ સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ થાય છે અને એટલેપૂર્વક, ભગદીયે અગીઠાર કંઠેલી વસ્તુ હસતા હસતા આગેગે છે ચાલ્યામે કરોતિ એ વાક્ય અત્ર પ્રમાણ છે અને રૂપસેનાથી અનવતાર-દશામા પણ સાક્ષાત્ શ્રીમદ્ ગોકુલનાથની સગમસુધાની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે શ્રીમદ્વાચાર્યપ્ર-દિત આ પુષ્ટિમાર્ગનું—એ જ વૈલક્ષણ્ય કે અનવતારદશાવત્ અનવતાગદશામા પણ સાક્ષાત્ સ્વરૂપા-નંદાનુભવ થાય છે એ આ શ્લોકનો નિષ્કર્ષાર્થ છે, અર્થાત્—અવતારદશામા તથા અનવતાર-દશામાં પુષ્ટિસ્થ છવેને સ્વરૂપાનંદનુ દાન કરનાર પુષ્ટિપુરુષોત્તમના ધ્યાન કરવાનો ઉપદેશ આપ ક્રમે છે

અનુભૂતિર્ભાવતાં ભાવરૂપેણ સર્વથા ॥

અન્યેપામન્યરૂપેણ તતઃ સાધારણો મતિઃ ॥ ૨૨ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—ભગવત્સ્વરૂપમા, ભાવવાલાને ભાવરૂપથી જ સર્વથા અનુભવ થાય છે અને અન્યને અન્યરૂપથી, તેથી તે અનુભૂતિ સાધારણ બુદ્ધિરૂપ મનાય છે

રહસ્યઃ.—ભાવવાલા પુષ્ટિભક્તો ભગવન્મૂર્તિમા સાક્ષાત્ નંદકુમારની જ ભાવના કરે છે, એટલે આ જ સ્વરૂપ યશોદામગલાલિન છે આ મૂર્તિ છે અને પ્રભુ ખીજા છે એમ માનતા નથી, તારણ મૂર્તિ અને ભગવાનને ભિન્ન ભિન્ન માનનારની ગણના પ્રતીકાપાસનમા કરી તેનું ખડન શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ચે ભાષ્યમા કર્યું છે પ્રતીકાપાસન—એટલે મૂર્તિ તથા ભગવાનને જુદા માનવા તે આવી ઉપાસના આ સપ્રદાયમા સર્વથા નથી, માટે જ મૂર્તિપૂજા આપણામા કહેવાતી નથી, પણ સ્વરૂપસેવા જ કહેવામા આવે છે, આ વાત તદ્વપ તત્ર ચ સ્થિત—એ નિમિષ શ્લોકમા યત્ર હસ્ત —એ આપત્રીના વાક્યથી, જે શ્રી યશોદાસગનાલિતનો હસ્ત છે તે જ આ છે—મારા સેવ્ય સ્વરૂપનો હસ્ત છે એમ સ્પષ્ટભાવવાલાને અનુભવ થાય છે. અન્યેવા અન્ય-રૂપેણ—એટલે—અન્ય પૂજામાર્ગીયને મૂર્તિમા સાધારણ બુદ્ધિ હોવાથી તે આવાહન વિસર્જન કરે છે. મૂર્તિમા આવાહન કરી, દેવને પદગવે ત્યા મુઠ્ઠી જ દેવબુદ્ધિ પછી ધાતુબુદ્ધિ રાખે છે માટે તે જ સાધારણી બુદ્ધિ કહી છે સાધારણી બુદ્ધિ એટલે મૂર્તિ અને ભગવાન જુદા છે, એમ માન્યતાને સાધારણ બુદ્ધિ કહી છે અત્ર વિશેષ જ્ઞાસા નિમિષ તથા ભાષ્યચતુર્થાધ્યાયથી પૂર્ણ કરવી

સ્વરૂપે ચ તથા મૂર્તિ નહિ ભાવવતાં ક્વાચિત્ ॥

एवभूतं हरिं ध्यायेत् अतिदीनेन चेतसा ॥ ૨૩ ॥

શ્લોકાર્થઃ.—સ્વરૂપમા—તથા મૂર્તિમા—ભાવવા તા પુષ્ટિભક્તને સાધારણ બુદ્ધિ થતી નથી અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગમા મૂર્તિપૂજા નથી પણ સ્વરૂપમેવા છે તેમા, ક્યારે પણ સાધારણ બુદ્ધિ એટલે—આ ધાતુ મૂર્તિ છે, ભગવાન ભિન્ન છે, તેમ યાત્ર નથી આવા પુષ્ટિભક્ત માન્ય હરિનું એટલે ભક્તદુષ્પ હનનારનું ધ્યાન કરવું એમ આપ ભક્તજનોને ઉપદેશ કરે છે

રહસ્યઃ.—દીનતાપૂર્વક ધ્યાન કરવાની જ આવશ્યકતા આ પુષ્ટિમાર્ગમા છે દીનતા એ જ આ માર્ગમા ફલરૂપ મનાય છે. માટે દીનતા સહિત મેવકલાવ પોતામા રાખી દારયભાવ સહિત ધ્યાન ધરવું—ધ્યાન ધરવું એટલું જ નહી પણ દૈન્યયુક્ત ચિત્તથી શરણુમત્ર તથા પચાક્ષરમંત્રોના જપ પણ સાથે કર્તવ્ય છે મનમા દીનતા આવવાથી અને હૃદયમા પ્રભુનું ધ્યાન ધરવાથી રામસ્થ સ્વરૂપનો આવેશ જરૂર થવાનો

તતઃ સેવસ્યાતિ સર્વાત્મભાવો ભવતિ ન સ્વતઃ ॥

પુષ્ટિમાર્ગે સાધનં ચ ફલં ચાપિ મતો હિ સઃ ॥ ૨૪ ॥

શ્લોકાર્થ — દીનતાપૂર્વક ધ્યાનથી જ સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય છે પોતાના સાધનગતથી સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થતો નથી કેવલ અનુગ્રહૈસાધ્ય સર્વાત્મભાવ છે માટે પુષ્ટિમાર્ગમા સાધન તથા ફલરૂપ તે સર્વાત્મભાવ જ મનાય છે.

રહસ્યઃ—અત્ર તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, પુષ્ટિમાર્ગમા સર્વાત્મભાવની ભાવના સાધન છે, અને તે ભાવનાથી સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિ થવી તે ફલ છે એમ સિદ્ધ થયું, અને સર્વાત્મભાવ પ્રભુ-કૃપાથી જ થાય છે એ પણ મૂચન થયું આ માર્ગમા સર્વાત્મભાવનું દાન અત્યંત કૃપાપાત્રને જ શીઘ્ર થાય છે, કારણ સર્વાત્મભાવસાધ્ય અંલાદિક સામર્થ્યરૂપ પ્રથમ ફલની સિદ્ધિ ઉત્તમાધિકારીને જ થાય છે હીનમધ્યમાધિકારીને સાયુજ્યાદિ ફલનો લાભ થાય છે આ સર્વ સ્વસાધનસાધ્ય નથી, પણ ભગવત્કૃપાસાધ્ય જ છે, માટે તે સ્વતઃ અત્ર આપ આજ્ઞા કરી

एतत् सर्वं निजाचार्यकरुणालंकृतात्मनाम् ॥

भवेदतस्तदीयानां विधेयः केवलाश्रयः ॥ ૨૫ ॥

શ્લોકાર્થ.—આ સર્વ નિજાચાર્ય એટલે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની કરુણાથી અલંકૃત છે આત્મા જેનો એવા ભગવદીયોને થાય છે માટે કેવલ તેવા તાદશીય વૈષ્ણવનો જ સમાશ્રય કરવો

ભાવાર્થઃ—પૂર્વોક્ત સાધન, તથા ફલની પ્રાપ્તિ શ્રીમદ્દાચાર્યની કરુણાદષ્ટિના વર્ષાદથી જેની હૃદયભૂમિકામા નિરૂપધિન્નેહાકુરોની મૂર્તિ થઈ છે, તેને થવાની અન્યને નહી, માટે તદ્દશીય ગુરુદ્વારા સામ્રદાયિક દીક્ષા લઈને પણ નિવેદન તુ સ્મર્તન્ય સર્વથા તાદર્શજે — એ શ્રીમદ્દાચાર્યના વચનામૃતાનુક્લ તાદશીય વૈષ્ણવનો સમાશ્રય કરવો, તે તાદશીય કેને કહીયે? નિજાચાર્યચરણૈકપરાયણ અન્યાશ્રયાદિદોષવર્જિત ગમલોભવિવર્જિત, સ્વરૂપાતિગિહિત સર્વત્ર વૈરાગ્યવાન આત્સર્યોદિદોષવર્જિત અને ફલાત્મક શ્રીકૃષ્ણની સેવા તથા ક્યામા અતિઆદરયુક્ત હોય તે તાદશીય એવા તદીયની સાથે નિવેદનનું અમરણ એટલે શરણુમત્ર તથા પચાક્ષરમત્રસહિત ગદ્યાર્થનો વિચાર તથા રાસરથ અસ્વરૂપનો પણ વિચાર પૂર્વોક્ત ધર્મસહિત ભગવદીય હોય તો જ થાય, માટે જ આપે આ છેલ્લા શ્લોકમા તર્જીયાના એવું પદ મુક્યું છે આટલી આજ્ઞા કરી આપ અથની સમાપ્તિ કરે છે

આ પ્રસંગમા વિશેષ એટલું જ જણાવવાનું કે સામ્રતકાલમા શ્રીમદ્દાચાર્યપ્રવૃત્તિત શુદ્ધ પુષ્ટિ-માર્ગીય સિદ્ધાંતથી વૈષ્ણવવર્ગ તો શુ પણ કેટલાક અવપડિતમન્યમાન અને કેવલ સ્વપ્રશો માનથી જ સતુષ્ટ થનાર વર્ગ એવો નિવ્યો છે કે, શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુપગપગથી પણ લીલા ધ્યાનના હોવાને પ્રચ્યુત કરાવે છે. માટે સામ્રતકાલમા શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંતમા નિશ્ચુત હોય તેનો જ સમાશ્રય કરવો એ પણ દ્રશિત અર્થ અત્ર થાય છે.

પ્રતિ શ્રીહરિનાથજીવિગચિત જગતમયે સ્વરૂપધ્યાન નામના અથનું શુર્ભે ભાષામા વિધેયન પૂર્ણ થયું.

લેલક શાસ્ત્રી અવલરામ મૂધરજી શર્માના શ્રીસ્મરણ વૈષ્ણવકુરને ।

સત્પદ્માપાતિનો હવા તૂન નાલીચમ્ભમા । ગુણગૂર્જીત મા દોષ ગીરધીરગિવેન્દ્રિન ॥

ધ ધુકામાં શ્રીમદાચાર્યપ્રાકટ્યોત્સવનિમિત્તે મિ. ગાંધીનુ વ્યાખ્યાન,

(લેખમાટે લેખક જવાબદાર છે.)

વ્યાખ્યાનર્ત્તાએ આરભમા શ્રીમદાચાર્યચરણુ સંક્ષેપમા શ્રવનવૃત્તાન્ત દ્યુ ત્યાર પછી શ્રીમદાચાર્યચરણુ અગ્નિસ્વરૂપ છે એમ પ્રતિપાદન દ્યુ અર્થે તસ્ય વિવેચિતું નહિ વિમુર્વેશ્વા- નરાઢાકપતેરન્યસ્તત્ર વિધાય માનુવતનું માં વ્યાસચર્છીપતિ । દત્વાજ્ઞા ચ કૃપાવલોકનપટ્ટ- ર્યન્માદતોઽહ મુદા મૂઢાર્થ પ્રકર્ટકરોમિ વહુધા વ્યાસસ્ય ઘિણ્ણોઃ પ્રિયમ્ ॥ ૧ ॥ આ પ્રમાણે શ્રીમદાચાર્યચરણુ શ્રીમુગોધિનીઽ દીકનો પ્રારભ કરતા પોતાના અગ્નિસ્વરૂપનુ પ્રતિપાદન કરે છે વાણીના પતિ વૈશ્વાનર (અગ્નિ) વિના અન્ય કોઈ શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થનુ વિવેચન કરવા સમર્થ નથી, તેથી શ્રીપતિ શ્રીકૃષ્ણ ચદ્રે વ્યાસની પેઠે મને આજ્ઞા કરી, તેથી હું આનંદથી વિષ્ણુસ્વરૂપ વ્યાસને પ્રિય શ્રીભાગવતનો ગૂઢ અર્થ પ્રઽટ કરૂ છું આ પ્રમાણે પ્રારભમા જ શ્રીમદાચાર્યચરણુ શ્રીમુ ગોધિનીઽ રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરતા સ્વત જ સ્વકીય વૈશ્વાનરસ્વરૂપનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે, તત્ત્વદીપ નિમધ પર પોતાના રચેલા પ્રકાશમા પણ ‘અમિશ્વર તત્ત્વાર્થદીપ માગવતે મહત્’ એમ પોતાના અગ્નિ સ્વરૂપનુ સ્વત જ પ્રતિપાદન કરે છે શ્રીમદ્ભુલાખ્યના દ્વિતીય અધ્યાયના દ્વિતીય અંશના ૨૬મા સૂત્રભાષ્યમા પણ એ જ પ્રમાણે નિજ સ્વરૂપનુ પ્રતિપાદન કરે છે શ્રીમદ્વિદુલ્લેશપ્રણુ પણ સર્વોત્તમ- સ્તોત્રમાં વૈશ્વાનરો વલ્લભાય એ નામથી શ્રીમદાચાર્યચરણુ વૈશ્વાનરસ્વરૂપ છે તથાપિ પ્રિય છે એમ આજ્ઞા કરે છે નિરુકતમા પણ યામ્કાચાર્ય વિશ્વાનરાન્નયતિ અસુ લોક પ્રાપ્યતિ એ પ્રમાણે વૈશ્વાનર- શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે ‘સર્વે લોકાને’ એટલે અગીકાર કરેલા સર્વ પુષ્ટિ ઽવેાને ‘એ લોક’ અર્થાત્ ‘ગોકુલ’ અથવા ‘ગોનોડ’ની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તે વશ્વનર છે

શ્રીમદાચાર્યચરણુ સાક્ષાત્ પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચદ્રના મુખારવિન્દ છે અગ્નિ પુરુષોત્તમનુ મુખ છે ઽવિદ્યાલના તિમિરથી શ્રીપુરુષોત્તમના માહાત્મ્યનુ જ્ઞાન વિદ્યાનોને પણ મ્હુ નહિ, તેથી જ્યારે શ્રીકૃષ્ણચદ્રની દૈની ઽવેાને પોતાના માહાત્મ્યનુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાવી ભક્તિમા પ્રેરવાની ઇચ્છા થઈ, ત્યારે પોતાના મુખારવિન્દ વૈશ્વાનરનો જ્ઞાનપર પ્રાદુર્ભાવ કર્યો

કલિકાલતમશ્ચન્નદષ્ટિત્વાદ્વિદુષામપિ । સમ્પત્યવિષયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમમૂઢુવિ । દયયા નિજમાહાત્મ્યં કરિષ્યન્પ્રકટ્ હરિ । દાણ્યા યદ્વા તદ્વા સ્વાસ્ય પ્રાદુર્ભૂતં ચકાર હિ । સર્વો- ત્તમસ્તોત્ર. તેથી દૈવીઽવેાનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ શ્રીમદાચાર્યચરણુના પ્રાદુર્ભાવનુ પરમપ્રયોજન છે એમ સિદ્ધ થાય છે ત્યારપછી વ્યાખ્યાનર્ત્તાએ શ્રીમદાચાર્યચરણુ રચેલા ગ્રંથોના નામ આપ્યા હતા અને શ્રીમુગોધિનીઽ, શ્રીમદ્ભુલાખ્ય, તત્ત્વદીપનિમધ, પૂર્વમીમાસાભાષ્ય વગેરે ઉત્તમ ગ્રંથો રચી શ્રીમદાચાર્યચરણુ આપણુ વંશુવેા ઉપર અતિરાય અનુગ્રહ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ દ્યુ હતુ શ્રીમદ્ભાષ્ય- ણના ગ્રંથની ભાષા ઘણી કઠિન છે ગ્રંથ લખવાની પદ્ધતિ ઘણી ઉત્તમ છે પરંતુ સૂક્ષ્મ અને અર્થ ગાભીરમય લખાણુ હોવાથી, અર્થાત્ જે અર્થ ૫૦ શબ્દોમા રહી શકાય તે માત્ર ૧૦ શબ્દમા જ સચોટ રહી નાખવાથી, શ્રીમદ્ભુલાખ્ય વગેરે ગ્રંથો દીકના સાહાય્ય વિના સમજી નકાય તેવા નથી, અને તેથી જ દીકની દૃષ્ટા નહિ કરતા, માત્ર મત્ર ગ્રંથ વાચવાનો પ્રયાસ કરતા તે તે મૂલ ગ્રંથો સમજી નહિ શકવાથી કેટલાંક પાશ્ચાત્ય લોકોએ શ્રીમદાચાર્યચરણુ ‘વિદ્વાન’ જ ન હતા એવો અજ્ઞાન- મનક આક્ષેપ કરેવો છે અને વિદ્વાનોને કોઈ કરનાર કેટલાંક આધુનિક લોકો પણ તેમ જ માને છે પરંતુ આ પડિનમન્યને શ્રીમદાચાર્યચરણુ વિગ્ચિત શ્રીમદ્ભુભાષ્ય વગેરેના માત્ર અર્થ કરવાનુ જ રહેવામા આવે તો તેઓ અવશ્ય તે કાર્યમા નિરૂદ્ધ થાય, અર્થાત્ તેઓ પરીક્ષક થવા લાયક નથી એટલુ જ નહિ, પરંતુ પરીક્ષ્ય થઈને પરીક્ષા આપવા આવે તો પણ તેઓ તેમા સફલ થાય કે કેમ

એ સદ્વિધ જ છે વાણીના પતિ શ્રીમદ્વૈશ્ણવગચાર્યની ગૃહ ભાષાનો અર્થ જાણવામા મુદ્દમશુદ્ધિ તથા ઉદ્યોગ ઉપરાત તેમની કૃપાની પણ આવશ્યકતા રહેલી છે.

શ્રીમદ્ગચાર્યચરણે ઉત્તમ શુદ્ધાદિત સિદ્ધાંતનુ સ્થાપન કરી માયાવાદ વગેરે અસત્ શાસ્ત્રોનો સમૂલ ઉચ્છેદ કરી આપણા પર અતિશય ઉપકાર કર્યો છે પુષ્ટિમાર્ગનુ સ્થાપન કરીને અનન્ય ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ દ્રવ્ય આપણને શીખવી આપણા પર નિસીમ ઉપકાર કર્યો છે, તેનો પ્રત્યુપકાર કરવાને આપણે સર્વથા અસમર્થ જ છીએ.

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ગચાર્યચરણના શુભાનુવાદ કરી તેમણે વૃણુવ ગૃહસ્થે કેવી રીતે વર્તન કરવું, એ સબધમાં ઉત્તમ યોગ તત્વદીપના દ્વિતીય સર્વનિર્ણય પ્રકરણમાં આપેલો છે, એમ જાણાવ્યું હતું આ યોગ ધ્યાનમા રાખવામા આવે તો અન્યગ્રહસ્થો પુષ્ટિમાર્ગપર વ્યભિચાર વગેરેનો આક્ષેપ કરે છે તે કરે જ નહિ, અને વૃણુવો આ યોગ ધ્યાનમા રાખી તે પ્રમાણે વર્તે તો તેઓનુ આચરણ ધણુ જ મુધરે, અને પુષ્ટિમાર્ગ ભૂતલપર ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે, એમ સર્વની દૃઢ પ્રતીતિ થાય.

શ્રીકૃષ્ણચરના સ્વરૂપની જેવા ઉપચાર મળી આવે તેવા ઉપચારથી પણ ભક્તિભાવથી જ સેવા કરવી વસ્ત્ર તથા આલરણ્યથી જેમ સુદર લાગે તે પ્રમાણે પ્રેમથી અલકાર ધરવા. સર્વ પ્રકારે વૃત્તિહીન હોય તો પણ એક પ્રહર તો હરિની સેવામા વ્યતીત કરવો જ, અને નિયમ પ્રમાણે આદરથી શ્રીમદ્ગાગવતનો પાઠ કરવો વૈરાગ્ય અને સતોષ કાંઈ સમયે તજવા નહિ ‘માનના ભુખ્યા’ કદાપિ થવું નહિ અમે મોટા વૃણુવ છીએ, અમારે માટે બધી સગવડ કરવી જોઈએ, અમારા કલ્યા પ્રમાણે જ ચાલવું જોઈએ વગેરે અધમ વિચારો શુદ્ધ વૃણુવના મનમા કદાપિ આવવા જ જોઈએ નહિ સર્વની અપેક્ષા તજવી માનની અપેક્ષા કરવી નહિ આ લોકમા જે જે ઇષ્ટ છે, જે પોતાને અનિશય પ્રિય છે, જેનાથી ચિત્તમા નિવૃત્તિ થાય તે સર્વ શ્રીકૃષ્ણચરને અર્પણ કરવું

સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા વિધર્માન્નિવર્તનમ્ ॥

इन्द्रियाश्वविनिग्रहः सर्वथा न त्यजेत् त्रयम् ॥

શક્તિપ્રમાણે પોતાના ધર્મ પાળવા, પણ વિધર્મથી તો સર્વથા દૂર જ રહેવું, અને ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વોને નિયમમા રાખવા, એ ત્રણ ગુણો કદાપિ તજવા નહિ જેમ અશ્વને વશ રાખવાથી જ્યા જવું હોય ત્યા જઈ શકાય છે, પરંતુ જો અશ્વને વશ ન રાખીએ અને તે આપણને ઘસડી જાય તેમ ઘસડાઈએ તો કાંઈ સ્થાયે મોટા ખાડામા આપણને નાખી દે, તે પ્રમાણે ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વોને વશ રાખવાથી આપણને ઇષ્ટ દેશની પ્રાપ્તિ થાય છે આ ઢેકાણે ટીકા કરતા દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજ ‘રાસલીલા’ અને ‘વ્યભિચાર’મા ભેદ દર્શાવે છે, અને ભગવાનની લીલાના દષ્ટાંતથી લોકમા પ્રવૃત્તિ કરનાર અને પ્રવૃત્તિ દરાવનાર ભગવાનથી અન્યત વિમુખ છે એવો નિશ્ચય કરી તેઓના સગનો સર્વથા ત્યાગ કરી સર્વ ઇન્દ્રિયો વશ રાખવી એમ આજ્ઞા કરે છે

अतो भगवल्लीलादृष्टान्तेन लौकिके प्रवर्तकान्प्रवर्तमानांश्च विमुखांश्चित्य तत्सङ्गं परिहृत्य सर्वेन्द्रियनिग्रहः कार्यः ॥

વૃણુવોએ અહ દાર કરવો નહિ, માનની અપેક્ષાનો ત્યાગ કરવો, અને શ્રીમદ્ગાગવતનો હેતુ વિન દબાવિના, પ્રયત્નથી આદરપૂર્વક પાઠ કરવો, એ જ ક્ષિમા મોટું સાધન છે

આ પ્રકારે આપણા પર નિસીમ ઉપકાર કરીને આપણને સસારમાથી ઉદ્ધાર કરવાનો પરિશ્રમ લેનાર શ્રીમદ્ગચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવના ઉત્સવને શુભ મહામંગલમય દિવસે આપણે સર્વે મળી તેમન

ઉત્તમ ગુણોનો અનુવાદ કરવો એ આપણો પરમ ધર્મ છે, એમ કહીને મિ ગાંધીએ વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કર્યું હતું.

ત્યારપછી અધ્યક્ષ રા. રા. મોદનલાલ દુર્લભદાસે આવા ઉત્સવના દિવસે આ પ્રમાણે શ્રીમદ્-આર્યચરણનો અનુવાદ કરવો એ માત્ર આપણો ધર્મ જ છે, એમ સમર્થન કર્યું હતું. તથા અહીંના વૈષ્ણવોના અજ્ઞાન વિષે પોતાનું આશ્ચર્ય જણાવ્યું હતું. થોડા સમય પહેલાં મદિરમાં રા. રા. મંદુલસરખામ નામના એક નાગર સદ્ગુરુસ્થે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન ધિઓમોશીના સિદ્ધાંતને અનુસરીને આપ્યું હતું, તો પણ પુષ્ટિમાર્ગીય અજ્ઞાની વૈષ્ણવોને તે પુષ્ટિ-માર્ગનું જ વ્યાખ્યાન લાગ્યું હતું, એટલું જ નહિ પરંતુ આ વ્યાખ્યાન પુષ્ટિમાર્ગનું હોય અમારા બધુંમડળના ચિદ્વાલથી વિરુદ્ધ છે એમ માનીને, અમે બધુંમડળના સલાસદો ઉપર એક નનામે પત્ર કોઇ પોતાને વિદ્વાન માનનાર ભાવુક પણ અજ્ઞાની વૈષ્ણવે લખી મોકલ્યો હતો. તે પત્રમાં મંદિરનું રા. રા. મંદુલસરખામનું વ્યાખ્યાન ઘણું ઉત્તમ પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતને દબા કરનાર અને અમારા મડળને શરમ ઉપજા કરનાર હતું એમ જણાવીને બધુંમડળ માટે કેટલાક અપશબ્દો પણ લખ્યા હતા. વસ્તુતઃ તે વ્યાખ્યાન ધિઓમોશીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે આપેલું હતું, તેથી આ ગામના વૈષ્ણવોમાં કેવું દેવમય અજ્ઞાન છે, તે સહજ જણાવવા આવશે.

વળી અહીંના કેટલાક પોતાને વિદ્વાન માનનાર વૈષ્ણવો તો એવો પણ ઉપદેશ કરે છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં ગીતા તથા ભાગવત વાચવાની આવશ્યકતા નથી. પોડળ અથવા વાચવાથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ ગીતા અને ભાગવત પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રમાણ નથી. પરંતુ શ્રીમદ્દાર્શચરણ પોતે જ શ્રીમદ્ભગવતનો આદરપૂર્વક પાઠ કરવો, એ ઉત્તમ આધન છે, એમ કહે છે, તો આપણે આ વૈષ્ણવ-નમન્ય વિદ્વાનો ડોળ કરનાર વૈષ્ણવોનો યોગ્ય પ્રહાર કરવો કે શ્રીમદ્દાર્શચરણનો ઉપદેશ પ્રહાર કરવો. શ્રીમદ્દાર્શચરણના ઉપદેશથી પણ તરુદ્ધ કહેવા આ વૈષ્ણવમન્ય લેકિા સુકતા નથી એ જોવાનીય છે. આ પ્રમાણે અધ્યક્ષનું વ્યાખ્યાન થઇ રહ્યા પછી સભા વિસર્જન થઇ હતી.

હરિગોવિંદદાસ બ્રજલાલ શાહ,

શ્રીમોદબધુંમડલ ધધુના સેટકેરી

ક્ષયરોગથી પીડાતા હિંદુઓમાટે આરોગ્યભુવન.

કાચવાલા ક્ષયરોગથી પીડાતા હિંદુઓમાટેના આરોગ્યભુવનની કમીટીના પ્રમુખ અર. બાલચંદ્ર કૃષ્ણ ભાટ-કેડર નાઈટ તરફથી અમને જાહેર કરવાની એકતેમાસ થઈ છે કે, ઉપર આરોગ્ય-ભુવન અથવા મેનેટેરીયમ ઉપયોગ માટે દરેક રીતે હવે તૈયાર છે, અને જે ક્ષયરોગથી પીડાતા હિંદુ ઇન્ડિયો આરોગ્યભુવનનો લાભ લેવા માગતા હોય તેમણે ઉપલી કમીટીના જોનરરી મેકેટરી રાવબહાદુર સુદરદાસ નાગણદાસ સોલીસીટરને લખકદિનીના રસ્તા ઉપર હાલ-લકની વાડીમાં, અજર મેસર્સ દીક્ષીત ધનંડશા ને સુદરદાસ જોશીમીટરોની ઓફીસમાં નજર ૧ હમમ સ્ટ્રીટ, કોરમા મનડુ, અથવા લેખી અગ્ર ૭ કચી એટલે તેઓ પ્રમુખની સાથે સમક્ષ કરી જોય જોડાણ કરજે.

પ્રકાશક,

સાંપ્રદાયિક વ્રતોત્સવ.

(લેખ માટે લેખક પોતે જ જવાબદાર છે)

શ્રીયુત્ પુષ્ટિભક્તિસુધાના પ્રકાશક ચોચ,

નીચેના લેખને આપ પોતાના માસિક પત્રિકામાં અવગણ આપજો.

શ્રીમદ્ગોવર્ધનધરસ્મિતકાન્તિચ્છટા:સ્તુમ: ।

યામિ: ક્ષણાનિરસ્યન્તે દુર્વાદિતમસાં ઘટા: ॥ ૧ ॥

પુષ્ટિભક્તિસુધાના વર્ષ ૨ અંક ૧૨માં પૃષ્ઠ ૨૦૩ થી ૨૦૬ સુધી ૭ આક્ષેપો નાયદારમાં છપાતી સં. ૧૯૬૭-૬૮ની વ્રતોત્સવ ટિપ્પણીના ઉપર નાનાભાઈ કાલીદાસની સહીથી ડરેલા છે, તેના મતાર્થ ઉત્તર નીચે મુજબ છે.

પ્રથમ આક્ષેપ એવો છે કે સં. ૧૯૬૭-૬૮ ન્ચે શુ ૧૪ના દિવસે ગણપત કૃષ્ણ પચાગમાં અનુરાધા નક્ષત્ર ધ ૫૮ પળ ૧૮ છે, તેથી ન્ચે શુ ૧૫ ને દિવસે તારક છાયામાં જ્યેષ્ઠા ન હોવાથી એ ઉત્સવ પૂનમે ન હોવો જોઈએ, આપા વ ૧ સો ને દિવસે જ્યેષ્ઠાભિષેક હોવો જોઈએ ઉત્તર.

આ ઉત્સવનો સમય રાત્રિનો પશ્ચિમ ભાગ છે, એમ દોનોત્સવનિર્ણય બેતા સિદ્ધ થાય છે “કાલશ્ચ યામિન્યા પશ્ચિમો યામ ઇતિ નિશ્ચીયતે” બીજા દિવસના સૂર્યોદયથી પૂર્વ પૂર્વ જે ભાગ તે પૂર્વ રાત્રિનો પશ્ચિમ ભાગ કહેવાય, કેવળ તારકછાયામાં આગ્રહ નથી, પણ બીજા દિવસના સૂર્યોદયથી પૂર્વ એ ઉત્સવ થાય, એજ અથાશય છે, અને પ્રચલિત રીતિ પણ એમ જ જોવામાં આવે છે સૂર્યોદયમાં ૧૧૧ વટી ૧૧ વટી બાકી હોય અને જ્યેષ્ઠા પૂનમનો યોગ હોય તેને પણ મુકી તારકછાયા લેવી તે અચોચ છે આક્ષેપક ચૈદશને દિવસે અનુરાધા ૫૮-૧૮ લખે છે, તેથી પણ જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર પશ્ચિમ રાત્રિમાં આવી ગયું અને તે વખત પૂર્ણિમા પણ વિદ્યમાન છે તેથી જ્યેષ્ઠા તથા પૂર્ણિમાનો યોગ થયો તે અતિશય છે, અને તે વખત થોડી તારક છાયા પણ રહે છે તેથી એ જ અભિષેકનો સમય મુખ્ય છે “બ્રાહ્મો જ્યેષ્ઠ્યાં જ્યેષ્ઠર્શયુક્તાયાં ચ: પદ્યેત્પુરુષોત્તમમ્” આ પ્રમાણથી પૂર્ણિમા અને નક્ષત્રના યોગને ઉત્તમ બતાવેલ છે બીજા દિવસે અર્થાત્ આપા વ ૧ સો ને દિવસે કેવલ જ્યેષ્ઠા રહે છે પૂર્ણિમા ધ ૫૧ પલ ૪૪ છે, તેથી પૂર્ણિમા તે વખત રહેતી નથી નક્ષત્ર અને પૂર્ણિમા બનેનો યોગ મુકી કેવલ જ્યેષ્ઠામાં ઉત્સવ કરવો અંથસમત નથી, એમ નિર્ભયગમણ લખે છે “તિથિનક્ષત્રયોગાભાવે ત દોલોત્સવ-વત્કેવલનક્ષત્રમેવ ગ્રાહ્યમ્” અર્થ—તિથિ નક્ષત્રનો યોગ ન હોય તો કેવલ નક્ષત્ર લેવું, તેથી જે દેશમાં અનુગાધાની વૃદ્ધિ છે ત્યાં એકમ સોમવારનો ઉત્સવ કરવો વાજબી છે, પણ તમે જે અનુગાધાના ઘટી પળ લખો છો, તે હિસાબથી અષ્ટ રીતે તે દિવસ પૂર્ણિમા અને નક્ષત્રનો યોગ છે તેને મુકી કેવલ નક્ષત્રમાં કરવાની ભલામણ કરો છો, તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે, તેથી ટિપ્પણીમાં પૂનમનો લખેલ જ્યેષ્ઠાભિષેક ચોચ છે.

માપ્રદાયિક વ્રતોત્સવચર્યા ચલાવનારા ઉભયપક્ષને અમારી એ સૂચના છે, કે તમારે એકમેકના આક્ષેપના અનુવાદ કરવામાં વધારે સ્થવ ગેફવું નહિ પૂર્વપક્ષે કરેલા કમવાર આ ક્ષેપોનું પ્રમાણપુરુષ અને સ્વસ્થ મમાધાનપ્રતિ જ લક્ષ્ય ગણવું આ માસિક પત્રિકા છે, માપ્રાહિક કે દૈનિક નથી, એ લેખકે વિચારવું ન જોઈએ.

૨. બિજો આશ્લેષ—એવો છે કે મજકુર ટિપ્પણીમા “આપા શુ ૩ શુ રથયાના—ચાદિ ન વેગ ન વનસકેતો ૨ વુધવાર કૂ મી હોય સને એના ઉપર આમેપડનો આગય એવો છે કે ટિપ્પણીમા રથયાનામા બિજ શુ ને મુખ્યતા અને ત્રીજા શુ ને ગણતા બતાવેલ છે પડિત મુદ્દેવજી શુરવાગને પુણ્ય નક્ષત્ર નથી એમ કહે છે પછી બિજ શુ મુખ્ય કેમ ?

ઉત્તર.

પ્રચલિત પચાગોમા બિજ શુરવારે આદ્યિક પુણ્ય હોવાથી બિજ શુરવાગની મુખ્યતા બતાવેલ છે, પરંતુ બિજને આદ્યિક પુણ્ય ૨ ઘડી માત્ર છે, તેથી મેવામા અર્ચાર્ચ રહે, તેથી પૂર્વ દિવસ પણ થઈ શકે એમ લખેલ છે નિર્ણયમથોમા ગોણુ મુખ્ય મનભેદમા એવો સ્પષ્ટ લેખ છે. “ભક્તિમાર્ગે યથા સેવાસૌમ્ય તથા કાર્યમ્” તેથી બૃહત્ સ્થાનોમા મેવાસૌમ્ય એવા દુઝા નક્ષત્રના આગ્રહમા ન થાય તેથી બીજે પક્ષ પણ બતાવેલ છે, અને ગણિતથી બીજે દિવસે પુણ્ય ન આવે ત્યાં તે બીજે પક્ષ મુતરામ્ માન્ય છે ટિપ્પણીમા રથયાનામા બે પક્ષ લખવાનો આશય. કેવન પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ છે બે પક્ષ લેવાથી શાસ્ત્ર તથા મદાચાગ્રામ મેવાસૌમ્ય બનેની સિદ્ધિ થાય છે, એ જ

૩. ત્રીજા આશ્લેષનો આશય એ છે, ટિપ્પણીમા આપસ્તમ્બોની આવણી શ્રા શુ પૂનમ શુરને લખેલ છે કારણ પચાગોમા શ્રા શુ ૧૪ બુધ ઘડી ૨ પવ ૪૧ ઉત્તરા વ ૦ ૫ ૨૯ પૂનમ ધ ૫ ૫ ૪૯ અવણુ ૪ ૫ ૫ ૫૯ છે આપ્તપડનો આશય એ છે કે નિર્ણયસિંધુમા એમ લખે છે “આવળી પૌર્ણમાસી તુ સગવાત્પરતો યદિ ॥ તદૈવૌદયિકી ગ્રાહ્યા નાજ્યદૌ દયિકી ભવેત્” અર્થ—આવણી પૂર્ણીમા આદ્યિક ૧૨ ઘડીથી અધિક હોય તો જ આવણીમા લેવી, અને એથી ન્યૂન હોય તો આદ્યમા આવણી કરી ગત વર્ષમા પૂનમ ૫ રડી છે, તેથી આર્ષ વચન આધારે તો આપસ્તમ્બોની આવણી બુધવાગને દિવસે લખવી યોગ્ય હતી અર્થાત્ ટિપ્પણીમા આપસ્તમ્બોની આવણી શુરવારને લખેલ છે તે યોગ્ય નથી

ઉત્તર.

પૂર્વોક્ત “આવળી પૌર્ણમાસી તુ” એ ગાર્ગ્યવચન નિર્ણયસિંધુમા લખ્યા પછી નિર્ધર્ય આ રીતે આપેલ છે “તેન સંગવોદયવ્યાપિની મુરયા પરેશુ સગવાભાવે પૂર્વેચુરુદયા ભાવે ચૈકૈકસત્ત્વે પૂર્વેચુશ્વતુર્દશોતિપેદાત્સામાન્યવાક્યાદૌદયિકી કર્મપર્યાપ્તા ગ્રાહ્યા” અર્થ—આવણી પૂનમ માત્રાણ તથા સગવડાણ એ બનેમા વ્યાપ્ત હોય તે મુખ્ય છે પણ આદ્યિક પૂનમ થોડી હોય અર્થાત્ સગવડાણમા ન હોય, અને પૂર્વ દિવસમા ઉદયકાળ અને સંગવડાણમા ન હોય, અથવા પૂર્વ દિવસમા સગવડા પૂનમ હોય, ઉદયમા ન હોય, અને બીજે દિવસે પૂનમ ઉદયમા હોય પણ સગમા ન હોય, એના સમયમા “અતો ભૂતદિને તાસ્મિન્નોપ-કરણભિવ્યતે” એ વચનથી ચતુર્દશીમા આવણી કરવાનું નિર્ણય છે, અને “પર્વણ્યૌદયિકે કુર્મ્યુ” આ વચનથી આગ્રહ છે, તેથી કર્મપર્યાપ્ત આદ્યિક પૂનમ લેવી કર્મનો આરંભ સૂર્યો-દયથી પૂર્વ કરે તો ઉદયથી અનંતર ઘડી પા પૂનમમા આવણી થઈ શકે છે, તેથી જે તમે બતાવો છો કે આપસ્તમ્બોને પણ પૂર્ણિમા સગવડ વ્યાપ્ત ન હોય તો ચતુર્દશી વિદ્યા પૂર્ણિમામા આવણી કરી એ નિર્ણયસિંધુથી વિપરીત છે “તદૈવૌદયિકી ગ્રાહ્યા” એ વચનની વ્યવસ્થા નિર્ણયસિંધુમા પૂર્વોક્ત કરી છે, અને આ વચન કેવન એટલું જ બતાવે છે કે સંગવોદયવ્યા-પિની પૂર્ણિમા હોય તો પ્રત્યક્ષ છે, પણ એ અર્થ નથી કે આપસ્તમ્બો પણ સગવડ વ્યાપ્ત પૂર્ણિમા ન હોય તો આદ્યિક પૂર્ણિમાનો ત્યાગ કરી ચતુર્દશીવિદ્યા પૂર્ણિમામા આવણી કરી લે તેથી જ

THE SHUDDHĀDVAITA SYSTEM OF VALLABHA¹

Vallabha lived at the end of the 15th and in the beginning of the 16th century. His system has little attracted the attention of scholars on account of the verdict that "Vallabha reduced ancient Vaishnavism to sensuality" passed by the learned Doctor Bhāndārkar in his report of the Mss. of 1883, and on account of the opinion of Mrs. Besant pronouncing him to be the 'most illiterate' of all the teachers of Vedānta (*Vide* Esoteric Christianity, ch. Revelation). Our attention was however drawn to the system owing to the necessity of describing it, and we resorted to the recent publications of Vallabha's works in Benares Sanskrit and Chowkamba Sanskrit Series and after a quiet perusal of these works, to our great surprise, we found ourselves obliged to differ from the high authorities of Dr. Bhāndārkar and Mrs. Besant. We do not find even the shadow of sensuality anywhere in these works, and are tempted to believe that Dr. Bhāndārkar's verdict must have been based on the confusion of the meaning of the word "गुह्यमर्थ" as his system is popularly styled. The learned Doctor must have understood the word "गुह्य" in the sense of eating, drinking, and merry-making, which however is not the sense wherein Vallabha used it, as we shall see from the description of the system. As to the opinion of Mrs. Besant, we believe that she did not know the works of Vallabha's system, when she made the remarks, and there is no wonder if this supposition is true, for these works were unpublished at that time, and most of them are unpublished still. It is impossible that she should have made the statement, if she had only heard of the numerous works of this system referred to by Purushottama in the Prakasā on the Anubhāshya.

Vallabha's system is followed by a large number of rich and influential men in Gujrat and in Bombay. His descendants are highly revered by them. Vallabha wrote the Anubhāshya—a commentary on the Brahma-Sūtras (which is again commented on by his descendant Purushottama), Subodhini—a commentary on the Bhāgavata Purāna, a

* 1.—This is a portion of "an account of the systems of Vedānta professing to be based on the Upanishads and the Brahma Sūtras" by Mr. N. N. Gandhi, M.A., LL.B. who competed for the Mandlik Gold Medal of the year 1908.

2.—We fail to understand why the learned examiner—whosoever that gentleman may be—maketh himself bold to opine that this is "absurd" without taking the least possible trouble to assign reasons for such an unwarranted opinion. [Lili.]

commentary on the Jaimini Sutras which he refers to in his Tattwa-Dīpa Nibandha, wherein he himself gives a short description of his system, and several other works

Brahman.

The Brahman of the Vedas is described as “परमात्मा” and “भगवान्” in the Smritis and the Bhāgavata respectively. The word “परमात्मा” shows that it is supreme, while “भगवान्” shows that it is possessed of the six attributes—“power,” “fame,” etc. It is being, intelligence and bliss. It is omniscient, omnipotent, independent, and an eater. It is all-pervading, unchangeable, and the agent of the universe. Agency is also possible in Brahman like its other divine attributes. Although the agent of the universe, it is devoid of all worldly attributes. “स एव हि जगत्कर्ता तथापि सगुणो न हि” The qualities Sattwa, Rajas, and Tamas, are the effects of Prakṛiti, and Brahman is above both Prakṛiti and Puruṣa. It is thus the emanator of qualities, but not subordinate to them. This also does not preclude Brahman from being possessed of divine attributes—omniscience, omnipotence, omnipresence, etc., which are mentioned by the texts. It is the support of all, and the controller of Māyā. Māyā is a real power of Brahman, whereby it reveals itself into the form of the universe. Neither Māyā nor the universe is unreal. Brahman is of the form of bliss. The divine form and attributes of Brahman do not bring in any duality, for they are nothing apart from the essence of Brahman.

Brahman abides in all things and makes all things abide in it. The body which is illumined by it after entrance does not know it. It is only one, and yet possessed of innumerable forms movable and yet immovable, a doer (कर्तृ) and undoer (अन्यथा कर्तृ) and yet a not doer (अकर्तृ), approachable (गम्य) and yet unapproachable (अगम्य), perceptible (दृश्य) and yet imperceptible (अदृश्य), just (अविषम) and yet merciful (अनिर्घृण). It is thus possessed of all contradictory attributes—“तदेजति तन्नैजति,” “न सत्तमासदुच्यते” “सर्वेन्द्रियगुणाभास सर्वेन्द्रियविवर्जितम् । असत् सर्वभूच्चैव निर्गुण गुणभोक्तृ च । बहिरन्तश्च भूतानामचर चरमेव च । सूक्ष्मत्वात् दविज्ञेय दूरस्थ चातिके च तत्” The possession of contradictory attributes is no defect, but rather a merit (III 2 27–30) “विरुद्धसर्वधर्माश्रयत्वं तु ब्रह्मणो भूषणाय” (I.1 3)

Brahman cannot be comprehended by reasoning. It causes infatuation by appearances and disappearances (आधिर्भावतिरोभावैः). It is not perceived by the power of senses, but is revealed by its own will, when pleased by devotion (III 2 25).

The form of Brahman which is manifested when it so desires “बहु स्या प्रजायेय” etc., is technically called “अक्षरब्रह्म”. This “अक्षरब्रह्म” is the

cause of all causes. It is perceived as Vyāpi Vāṁkuntla or the abode of Puṁshōttama by the devotees, and as being, knowledge, and bliss, unlimited by time or space, and beyond qualities by persons possessed of knowledge (III 3. 54). From it spring the souls and inanimate matter. Brahman is thus both the material and the efficient cause of the universe. It persists in all things by the forms being, knowledge and bliss. It involves and evolves the universe as it desires. Thus both the cause and the effect are Brahman. Brahman possessed of the qualities mentioned in the text “अस्थूलमनष्ट, etc.,” transforms itself into the universe without being modified. Just as the desire-yielding cow or the philosopher's stone produces the desired objects without being modified, so also Brahman evolves the universe without being modified (अविकृत परिणामवाद.)

Brahman gives the fruits of actions to the various souls. Actions themselves cannot give fruits as they are inanimate and transitory (III. 2. 38). Brahman is also free from partiality and cruelty—not because it gives fruits in accordance with actions, as actions would then be the regulator of Brahman and therefore superior to it—but because the creation is made out of itself, and there can be no partiality or cruelty to one's own self “आत्मसृष्टेर्न वैषम्य नैर्घृण्य चापि विद्यते.”

The Individual Soul.

When Brahman desires “बहु स्या प्रजायेय,” the individual souls come out of it like sparks from fire. This coming out (व्युत्थरण) of the souls is not their production. Besides, there is no impropriety in the souls coming out from all-pervading Brahman, as the latter is possessed of contradictory attributes. The “bliss” part disappears from the souls, and hence they are called “निराकार,” “आकार” being synonymous with “आनन्द.”

The souls are of three kinds (1) pure, (2) bound, and (3) released. The souls are pure when they come out from Brahman, and remain so as long as they are not connected with ignorance (अविद्या). Ignorance is of five kinds, viz., ignorance of the self and the superimposition of it on the body, senses, breath, and mind. When the soul is affected by ignorance, it becomes bound (बद्ध). The soul in bondage is miserable, as the divine qualities of Brahman, viz., power, etc., have disappeared from it by the Will of the Supreme Lord. (III. 2. 5). The soul then experiences births and deaths till at last by the favour of the Supreme Lord, it is released.

जीवत्साराप्रमात्रो हि ग वनद्वयतिरेकवान् ।

व्यापकत्वश्रुतिस्तस्य भगवत्त्वेन युज्यते ॥ (तत्त्वदीप I 56.)

The soul is eternal, for no text mentions its production. Besides, several texts declare it also to be eternal "अयमात्मा सरोज्जरः" "न जायते-म्रियते वा विकश्चित्" (II. 3. 17) It is also a knower (II 3 18) It is atomic in size & its motion (गति) is predicated of it "अस्माच्छरीरात्समुत्थाय, etc" The atomic size is also laid down by texts like "आसाम्मात्रो ह्यपरोक्षं दृष्ट, etc" (II 3. 19) It however pervades the whole body by its quality of intelligence, just as a *cham-paka* is perceived in places other than where it is by its smell (II 3. 26) The qualities of Brahman, viz, intelligence, being, a seer, etc, differentiate the soul from inanimate matter, and hence it is sometimes called Brahman, just as a minister is called a king (II. 3 29) It is accordingly mentioned as all pervading in some texts. When bliss is revealed in the soul, it becomes Brahman, and it is then called Brahman, just as the heir-apparent is called a king (II. 3 30). The soul is also an agent, as the scriptures lay down actions for the soul in order that it might obtain prosperity, release, etc (II 3. 33) There is no impropriety in the soul not doing everything for its own good only, although it is an agent, for just as it sees good or evil things with the eyes, so also it does good or bad actions by the senses, and obtains good or evil fruits (II 3 37) The agency really belongs to Brahman. It comes to the souls from Brahman just like power, etc, as the soul is a part (अंश) of Brahman (II 3 41)

That the soul which is a part of Brahman is established by texts like "सदीक्ष्य विश्वा भूतानि," "समैराशो जीवलोके जीवभूतः सनातन" etc. Brahman, however, does not feel the pain or misery of the soul, just as light does not incur the faults of the things illuminated by it (II 3 46)

The soul is not to be perceived by ordinary senses, nor can any-thing illumine it so as to make it visible by the senses. It is however perceived by the mind practised in Yoga, or by the sight which perceives the Supreme Lord, or by the celestial sight of knowledge. It is said to be a mere appearance (आभास) or reflection (प्रतिबिम्ब), only because bliss has disappeared from it, which does not mean that it is false (तत्त्वदीप, I 38 59)

The Inanimate Matter.

"प्रपञ्चो भगवत्कार्यस्तद्रूपो माययाऽभवत् ।

तच्छक्त्याऽविद्यया त्वस्य जीवसंसार उच्यते" ॥ (तत्त्व I 27)

The universe is an effect of the Supreme Being. It has taken such a form owing to one of His powers, called *Māyā*, while the worldly life (संसार) of the souls is due to ignorance (अज्ञान), another power of His

The difference between the worldly life (ससर) and the universe (प्रपञ्च) is that the former is false while the latter is real. The former is dissolved at the time of final release, while the latter is never dissolved. The involution of the latter in Lord Śrī Kṛishṇa, Who diverts Himself in that way, brings happiness to all, just as night

The universe is evolved by the Will of Brahman as mentioned in the text “ बहु स्या प्रजायेय ” When such is the desire of Brahman, there spring the inanimate matter, the individual souls, and the inner souls (अन्तर्यामिण) from being, intelligence and bliss respectively. Bliss and intelligence disappear (१. माया नाम भगवतः सर्वभवनसामर्थ्यम्) from the inanimate matter, and bliss alone from the individual souls. Owing to the disappearance of bliss, the inanimate matter and the individual souls are called “ निराकार ”. This is the general method of the evolution of the universe. It is effected by Brahman in various ways. It sometimes evolves the universe (1) directly, and some times (2) through Purusha or Hiranyagarbha as is narrated in the Purānas. It sometimes evolves it (3) through the four incarnations (मूर्तय) Vāsudeva, Saṁkarshana, Pradyumna, and Anandakha, as is described in the Pañcharātra, while sometimes (4) it becomes everything itself. In this fourth mode of evolution, bliss does not disappear from anything. Sometimes, (5) the illusive world is revealed by Brahman as in jugglery, while sometimes (6) it creates the sky, etc., enters it, and then becomes the individual souls, inner souls, etc. Thus there are various modes wherein Brahman evolves the universe, and all these reflect its infinite glory.

The universe is of the form of Brahman, and it is an effect of Brahman. Thus the effect is not different from the cause, nor is it false (II 1. 14). It is neither produced nor destroyed, but it appears and disappears (आविर्भावतिरोभावस्ताडि). That form of Brahman from which its own other forms spring up, is called the “cause”, while the form that springs up is called its “effect”.

The creation in a dream is mere illusion. It is altogether false. It is shown to the souls to give them a hint about some coming event — “ यदा कर्मसु कामयेषु विषय स्वप्नेषु पश्यति समृद्धिं तत्र विजानीयात् । ”

The Means to attain Final Release.

Actions are useful in producing knowledge “ विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसा ज्ञानाशुकेन, ” and knowledge is useful in making actions more effective “ यदेव विद्यया करोति ”. Knowledge and actions are thus mutually useful.

The hearing of the scriptures, etc, have to be performed repeatedly and not only once “यथा यथात्मा परिमृज्यतेसौ मत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधानै तथा तथा पश्यति तत्त्वसूक्ष्म चक्षुर्यथैवाग्निनसप्रयुक्तम्॥ (IV 1 1) The fruit of actions is “आवृत्ति.” i. e. re-birth, and that too, repeatedly “एव त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागत कामकामा लभन्ते.” One gets the fruits of his actions. The present birth is due to actions done in the previous birth. Re-birth is also useful to one desirous of doing actions, (IV 1 2) The path of knowledge leads to “अक्षरब्रह्म”, while by devotion one attains Purushottama (IV 1 3) The knowledge which is described as leading to final beatitude is not mere knowing. It is of five forms, viz., Freedom from desire (वैराग्य विषयवैतृष्यम्), Discrimination (साहचर्य), Deep meditation (योग), Penance (तप), and devotion to Kesava (केशवे भक्ति). Devotion thus secures the highest end.

Various kinds of creation, etc., are mentioned to show the greatness of Krishna, so that there might be firm and strong love for Him, which is called devotion, and which leads to final release —

माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढ सर्वतोऽधिक

भो भक्तिरिति श्रोतस्तथा मुक्तिर्न चाप्यथा” (तत्त्वदीप. I 45)

By excessive love for the Supreme Lord, He, although independent, becomes dependent upon the devotee, sits near him (IV 1 7.) and does what he desires (IV 1 10).

There are two principal paths to release पर्यादा मार्ग and पुष्टिमार्ग. The souls in the former have to practise all means in order, while the Supreme Lord makes the souls in the latter path reach Him, although they are devoid of means. “कृतिसाध्य साधन ज्ञानभक्तिरूपं साधनेन बोध्यते, ताभ्यां विहितान्या मुक्तिर्मर्यादा तद्विहितानामपि स्वस्वरूपबलेन स्वप्रापणं पुष्टिरित्युच्यते॥” (III 3 29) “पुष्टि” means the favour of the Supreme Lord. “पोषणं तदनुग्रहः” In पुष्टिमार्ग, as it is secured by the favour of the Lord only, sins form no obstruction, and hearing the scriptures, meditation, love, etc., may be produced simultaneously or in any order. Herein, scripture-hearing etc., are also fruits and not means as they are bestowed by God and performed with love. To the independent devotees in पुष्टिमार्ग, this condition (साधनदशा) is even superior to release where there is “ब्रह्मभाव” or absorption in Brahman, for in such release, there is the enjoyment of bliss by the soul only, as the body and the senses are dissolved, while in this साधन condition, they enjoy bliss by all senses, body, mind and the soul, which are all,—Brahman.

The difference between the worldly life (ससार) and the universe (प्रपञ्च) is that the former is false while the latter is real. The former is dissolved at the time of final release, while the latter is never dissolved. The involution of the latter in Lord Sri Krishna, Who diverts Himself in that way, brings happiness to all, just as night

The universe is evolved by the Will of Brahman as mentioned in the text “ ऋदृ स्या प्रजापेय ” When such is the desire of Brahman, there spring the inanimate matter, the individual souls, and the inner souls (अन्तर्यामिणः) from being, intelligence and bliss respectively. Bliss and intelligence disappear ³(३ माया नाम भगवत्. सर्वभवनसामर्थ्यम्) from the inanimate matter, and bliss alone from the individual souls. Owing to the disappearance of bliss, the inanimate matter and the individual souls are called “ नितसार ”. This is the general method of the evolution of the universe. It is effected by Brahman in various ways. It sometimes evolves the universe (1) directly, and some times (2) through Purusha or Hiranyagarbha as is narrated in the Purānas. It sometimes evolves it (3) through the four incarnations (मूर्तयः) Vasudeva, Samkarshana, Pradyumna, and Anuruddha, as is described in the Pancharatra, while sometimes (4) it becomes everything itself. In this fourth mode of evolution, bliss does not disappear from anything. Sometimes, (5) the illusive world is revealed by Brahman as in jugglery, while sometimes (6) it creates the sky, etc., enters it, and then becomes the individual souls, inner souls, etc. Thus there are various modes wherein Brahman evolves the universe, and all these reflect its infinite glory.

The universe is of the form of Brahman, and it is an effect of Brahman. Thus the effect is not different from the cause, nor is it false (II 1. 14). It is neither produced nor destroyed, but it appears and disappears (आविर्भावतिरोभावशालि). That form of Brahman from which its own other forms spring up, is called the “cause”, while the form that springs up is called its “effect”.

The creation in a dream is mere illusion. It is altogether false. It is shown to the souls to give them a hint about some coming event.

“ यदा कर्मसु कामयेतु त्रिय स्वप्नेषु पश्यति समृद्धिं तत्र विजानीयात् । ”

The Means to attain Final Release.

Actions are useful in producing knowledge “ विविदिषन्ति यत्नेन दानेन तपसा ज्ञाशुकेन,” and knowledge is useful in making actions more effective “ यदेव विद्यया करोति ”. Knowledge and actions are thus mutually useful.

The hearing of the scriptures, etc, have to be performed repeatedly and not only once “यथा यथात्मा परिमृज्यतेसौ मत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधाने तथा तथा पश्यति तत्त्वसूक्ष्मं चक्षुर्यथैवाजनसप्रयुक्तम्॥ (IV 1 1) The fruit of actions is “आवृत्ति” i.e. re-birth, and that too, repeatedly “एव त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागत कामकामा लभन्ते.” One gets the fruits of his actions. The present birth is due to actions done in the previous birth. Re-birth is also useful to one desirous of doing actions, (IV 1 2) The path of knowledge leads to “अश्रमज्ञ”, while by devotion one attains Purushottama (IV 1 3) The knowledge which is described as leading to final beatitude is not mere knowing. It is of five forms, viz., Freedom from desire (वैराग्य विषयवैतृष्यम्), Discrimination (सादृश्य), Deep meditation (योग), Penance (तप), and devotion to Kesava (केशवे भक्तिः). Devotion thus secures the highest end.

Various kinds of creation, etc., are mentioned to show the greatness of Krishna, so that there might be firm and strong love for Him, which is called devotion, and which leads to final release —

माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढ सर्वतोऽधिक

स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तथा मुक्तिर्न चायथा” (तत्त्वदीप I 45.)

By excessive love for the Supreme Lord, He, although independent, becomes dependent upon the devotee, sits near him (IV 1 7) and does what he desires (IV 1 10).

There are two principal paths to release मर्यादामार्ग and पुष्टिमार्ग. The souls in the former have to practise all means in order, while the Supreme Lord makes the souls in the latter path reach Him, although they are devoid of means. “कृतिसाध्य साधन ज्ञानभक्तिरूप साधनेन बोध्यते, ताभ्यां विहितान्मा मुक्तिर्मर्यादा तद्विहितानामपि स्वस्वरूपदलेन स्वप्रापणं पुष्टिरित्युच्यते॥” (III 3 29) “पुष्टि” means the favour of the Supreme Lord. “प्रीतिरिति तदनुग्रहः” In पुष्टिमार्ग, as it is secured by the favour of the Lord only, sins form no obstruction, and hearing the scriptures, meditation, love, etc., may be produced simultaneously or in any order. Herein, scripture-hearing etc., are also fruits and not means as they are bestowed by God and performed with love. To the independent devotees in पुष्टिमार्ग, this condition (साधनदशा) is even superior to release where there is “ब्रह्मभाव” or absorption in Brahman, for in such release, there is the enjoyment of bliss by the soul only, as the body and the senses are dissolved, while in this साधन condition, they enjoy bliss by all senses, body, mind and the soul, which are all,—Brahman.

Final Release.

After the absorption of the soul in Brahman it appears again, when it is the Will of the Supreme Lord to endow it with the bliss of devotion which is of the form of Himself 'सर्वपात्ममननानन्द' (IV 4 1) [Thus the soul absorbed into अक्षरब्रह्म comes out again (बहिर्गमिर्भवति) by great favour and Will of the Supreme Lord, and enjoys all pleasures with Purushottama]. Jaimini thinks that the Body whereby it enjoys all these pleasures is not worldly, but a divine one of the form of truth, intelligence, and bliss, given by the Lord Himself for the purpose, while Audulomi thinks that it enjoys all these pleasures by its form of mere intelligence and has no body. The great teacher Bādarāyana is of opinion that it must have a body owing to the mention of "गृहा" in the text "यो वेद निहितगृहायाम्". Besides the enjoyments mentioned in the text "सोऽश्नुते सर्वकामासह ब्रह्मणा विपश्चिता" of a devotee, cannot belong to him without a body. The body is divine and given by the Lord for these enjoyments (IV. 4. 5 7). It depends entirely upon His Will, to whom this bliss of devotion should be given "यमेवैव वृणुते तेनैव लभ्य.".

The soul is not able to enjoy with the Supreme Lord by its natural knowledge or action. The Lord however enters it and makes it able to do so, just as one lighted lamp enters another lamp full of oil (स्नेह) with which it comes into contact, and makes it able to do the acts done by it "भर्ता सन् श्रियमाणो विमर्ति एको देवो बहुधा सन्निविष्ट."

In the enjoyments with the Supreme Lord, there is no worldly operation, for the divine sport is even beyond time and Máyá. Even when it is the Will of the Supreme Lord to conduct the sport in a very pure country on the earth like Mathurá(Muttia), which is fit for it, there is no worldly operation (IV 4 17).

The devotees and learned men do not return back to the mundane world after attaining Brahman. There can be no will of Brahman to return a devotee to the world.

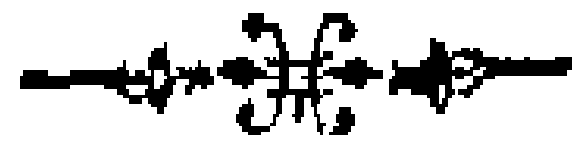
“ ये दारागारपुत्रात्तमाणा वितामिम परम् ।

हिन्वा मा शरणं याना कथं तत्स्यक्तुमुत्तरे ॥ ”

The enjoyment of the form of the attainment of Brahman can never be destroyed "न यत्र काचो विमिश्रणं प्रभु."

“ जानाते परमं तत्त्वं यशोदीप्तिगलान्वितम् । तदन्यदिति ये प्रादुरास्तुतस्तानहो दुषाः ॥१॥

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો

- ૧ જગત્ સત્ય છે
- ૨ જગત્, જીવ, અતર્કામી, અક્ષર દેવતાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
- ૩ જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેનો અહન્તામભતાત્મક સસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ આજી છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
- ૫ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે
- ૬ સર્વોપરિ વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાષાયત્ત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
- ૭ કૃષ્ણની મેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
- ૮ આત્મનિવેદન અને પ્રમુખપતિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

GRATIS

The 'Shuddhadvaita Philosophy' or 'system of Vallabhacharya,' by Mr. Mulchandri T Tehvata, B A., will be posted to any gentleman sending a half-an-anna stamp to—

Humam Street,)
BOMBAY 1)
ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETHI.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકોને સન્નિતય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્તાહિક સેવા કરવાની નિમિત્ત બુદ્ધિથી ખોલે છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજનો ખરચ મિનકુલ નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખરચ વણી જ કરકસરથી મા આવે છે, તેથી નોંધાવરમાથી જે કાંઈ બચશે તેમાંથી સાપ્તાહિક ગ્રામીન પ્રથો પ્રસિદ્ધ મા આવશે વૈજ્ઞાનિકશાસ્ત્રોએ આવા માસિકનાં પૈસા ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ યોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

प्राष्टिभक्तिसुधा.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्या न मेधया न बहुना श्रुतेन
 यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनु स्वाम् ॥ १ ॥
 नाहं वेदेन तपसा न दानेन न चिज्यया
 शक्य एवविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
 भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवविधोऽर्जुन ।
 ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

બી એ એલએમ, બી, વજીય હાઈસ્કૂલ

2025 24341 3 0-8-0

Printed by B. Miller, Superintendent British India Press Bombay and Published
by Vadilal Nagindas Esq. B.A., LL.B., Princess Street Bombay

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકમબધી સધલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં ચોખ્ખું સુધારોવધાગે કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા. પત્ર મળશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઇ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સારૂ ટિકિટ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવાં હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુણ્ડલિકાસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. હરિયાષ્ટકૃતાષ્ટપદી	૨. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૨. પ્રાચીન કીર્તનો	... કીર્તનીઆજી ચુનીલાલ ગવૈયા
૩ વિરસિ (શ્રીગુણાષ્ટકૃત)	... Mr D, B.A. LL B
૪. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	... વે. શા. સ. અવલારામ બૂધરજી શાસ્ત્રી.
૫. મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	૨. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૬. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?	... શ્રીત વૈષ્ણવ.
૭. દયારામભાઈના કાવ્ય	... રા. રા. મનમોહનદાસભાઈ.
૮. ગ્રાહકોને નિવેદન	... પ્રકાશક.
૯. પ્રમેયસ્નાર્ણવ	... વે. શા. સ. વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી.
૧૦. Śuddhādvaita 'Brahma-vāda.	... Mr. M. T. Telivala, B.A.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥
 ॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१०)

(वेलावलीरामेण गीयते.)

श्रयतु हरिर्मम मानसमधुना । परिपूरयतु चरणमधुना ॥ ध्रु० ॥
 नन्दगृहे सततं निवसन्तं दर्पणदर्शनतो विहसन्तम् ॥
 कमलसदृशमुखरासिकरसालं सृतमकरन्दकपटकृतलालम् ॥ १ ॥
 ग्रथितालकसुक्ताफलभूषं पीतपयोविरचितगण्डूपम् ॥
 जननीकृतगोरोचनतिलकं श्यामलमध्याविन्दुलसदालिकम् ॥ २ ॥
 गोपीजनमुखचन्द्रचकोरं चकितविलोकितमानसचोरम् ॥
 सुखरितनूपुरगतिविलसन्तं अङ्गुलियुगरवतो विकसन्तम् ॥ ३ ॥
 हरिनखभूषणभूषितहृदयं निजजनतापहरणकृतिसदयम् ॥
 हृदयविराजितमणिगणहारं नवनीतादापि सखि सुकुमारम् ॥ ४ ॥
 निजदेहद्युतिनिर्जितमारं वक्रविलोकनमोहितनारम् ॥
 भक्षितगोपीगृहनवनीतं स्तोभकवचनविहितसङ्गीतम् ॥ ५ ॥
 लडुकदानजातबहुहर्षं बहुविधनृत्यरचितसुखवर्षम् ॥
 सङ्गीकृतबालककृतलीलं तदुपालम्भसमयभयशीलम् ॥ ६ ॥
 महसितमातृचरणमुखदृश्यं तस्करतासमयेन स्पृश्यम् ॥
 लज्जाभरनामितनिजवदनं ज्ञापितभक्तिराहितजनसदनम् ॥ ७ ॥
 सुगन्धाननदृशितनिजरूपं वदनविविक्तभूमिजलभूषम् ॥
 श्रीवल्लभपदसरसिजवास पश्य कदापि दृशा हरिदासम् ॥ ८ ॥

(११)

(विभासरामेण गीयते.)

विजितमदननृपसुभट्टरणे । मम मतिरस्तु सुकृतवरणे ॥ ध्रु० ॥
 उपमि मुपितसकलाभरणे । मिथिलकलेवरगिरिवरधरणे ॥ १ ॥
 भञ्जनचिन्हविराजितवदने । निजसुपमाजितकमलासदने ॥ २ ॥

कुण्डसमद्युतिराजितवरदने मेघगिराकृतसालसनदने ॥ ३ ॥
 अनुनयकरणनायिकानम्रे । राधाधरमधुलेहनकम्रे ॥ ४ ॥
 जागरजनितारुणगुणनयने । निद्रालसभूयःस्मृतशयने ॥ ५ ॥
 दर्पणदर्शरचितविहसने । रहसि विपरिवर्तितानिजवसने ॥ ६ ॥
 दयितापदनतिकुङ्कुमभाले । अनुकृतदिनकरसमुदयकाले ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभपदनीरजचित्ते । हरिदासे वस तद्रतचित्ते ॥ ८ ॥

(१२)

मानय मधुदितवचनं राधे ।
 कुरु करुणामयि गोकुलरमणीमिलनविकसदपराधे ॥ १ ॥
 कुवलयदलनीले लीने तव रूपसुधाकूपारे ॥
 सुन्दरवदनविधुस्मरणाहितबहुतरमनसिजभारे ॥ २ ॥
 वर्हिपिच्छपिछिलकचभारविराजितमालतिमाले ॥
 तिलकगन्धफलमिलितमधुपकुलकुन्तलविलसितभाले ॥ ३ ॥
 भ्रूयुगचापतमालपत्रविशिखाहतयुवतिवृन्दे ॥
 मानसमृगवधवधकमानपञ्चाननभयमतिमन्दे ॥ ४ ॥
 वादितवेणुफुल्लतरनासा तरलितसचकितनयने ॥
 प्रतिविटपं प्रतिपत्रं सुन्दरि मनसा विहितमृगनयने ॥ ५ ॥
 स्फुटनिर्गतनिःश्वासमधीरे विहितविविधगुणगाने ॥
 विरहदहनकृतदेहविधूननपरिगततापनिधाने ॥ ६ ॥
 भूमिलुठननिर्विघ्नसिद्धिसम्पादितरसनिधिरूपे ॥
 मदनदेवपूजाकृतिविरचिततापपवनबहुधूपे ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभवरचरणकमलपरिचरणनिकटकृतवासै ॥
 कृपय परं दीनैककृपापर निजदासे हरिदासे ॥ ८ ॥

प्राचीन कीर्तनो.

॥ मानकुंज के पद ॥

(राग सारङ्ग.)

(१)

राधा माधो कुंज बुलावे ।

सुनी सुंदर सुरली सुख धरीके, तेरो नाम लेले गावे ॥ १ ॥

कोन सुकृतफल तेरो माई, बदनसुधाकर भावे ॥

कमला को पति पावनलीला, लोचन प्रकट देखावे ॥ २ ॥

अब चली सुग्ध विलव न कीजे, चरणकमलरस लीजे ।

एसी प्रीत करे जो भामिनी ताको सर्वस दीजे ॥ ३ ॥

सरत्सखा शशी प्ररण चंदा खेलत बनके माई ।

आ सुखकी पर भीत परमानन्द मों पे वरनी न जाई ॥ ४ ॥

(२)

चल सखी मदनगोपाल बुलावे तेरो ही नाम लेले बेन बजावे ॥ १ ॥

यह सकेत बडो मन मैआ सधन कदव मनोहर छैया ।

मीलत परमसुख अद्भुत लीला परमानन्दप्रभु बंसी लावे ॥ २ ॥

(३)

चली लेउ मील मदनगोपाले ।

भली ठोर बैठे मनमोहन कुजत बेन रमाले ॥ १ ॥

चतुर सखी मोहनजीकी पठयी शीग्वत हे ब्रजवाले ॥

मान मनाय पाय लागत तहां ओर चाल जीन चाले ॥ २ ॥

तात पिता बंधु ओर गुरुजन लाज छाड भजी लाल ।

परमानन्द प्रभु भलो मानत हे चीतवे वही मनीमाल ॥ ३ ॥

(४)

हरि को भलो मनाइए ।

मान छोडी उठी चदवदनी वहालो चली आइए ॥ १ ॥

नीवडी छांह कठवता सीतल कांसलयसेज बीछाइए ।

एक घडी जो तो बीन रहीए भोकीत बृथा गुमाइए ॥ २ ॥

दान नेमब्रत सोई कीजे जीही गोपालपति पाईए ।

परमानन्द स्वामी सो मीलके मानसी धुख बिसराईए ॥ ३ ॥

શ્રીગુસાંઈજીકૃત છઠ્ઠી વિજ્ઞપ્તિ.

॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥

મારા હૃદયમા તો સર્વદા એવો નિશ્ચય હતો કે તેનાથી એક દાણ પણ વિખુટી પડીત નહિ, પણ વિધાતાએ જ્યારે કેવલ વિપ્રયોગ કર્યો ત્યારે કહે, હવે આ દુઃખી જીવનનું શું કરું? સખિ, પ્રાણનાથની મેં બહુએ વિનંતિ કરી, અને તેમને પગે પણ પડી, પણ હા, તે સમાગમની વાત માનતા નથી, ત્યારે હવે કેમ કરું? શું કરું? સખિ, તે મારે મારે બહુ પ્રયત્ન કર્યો, તો પણ તે મન્યા નહિ. તેમાં તારો શો અપરાધ? હે સખિ, તે ધન્ય ઋતુ ક્યારે આવશે, તે ધન્ય દિવસ ક્યારે આવશે, તે ધન્ય ઘડી ક્યારે આવશે, તે ધન્ય ક્ષણ ક્યારે આવશે, કે જ્યારે વ્રજનાથને હું આદરપૂર્વક ભેટીશ? હે હૃદયપ્રિય! એવો (મારો) યો અપરાધ એમના મનમા આવી ગયો કે જેથી મારો અગસગ અંગીકાર કરતા નથી, તેની મને સમજ પડતી નથી. હે સખિ, યાદવપતિને કહે કે પ્રેમભુજંગ (પ્રેમરૂપ સર્પ) મને કરડ્યો છે. લાખા ઝાઝના વિરહથી (દોહડા) ફિમ ગણ્યા કર છું કદાચિત તારી અધરમુઘાથી જીવીશ. પ્રાણવલ્લભને બીજું કાંઈ પણ હું કહી શકતી નથી, પણ તારા નયન-કમલના કટાક્ષ જીતવાને (ઝીલવાને) દીર્ઘ કાલથી બિચુક છું. હે સખિ! અતિ આર્તિ અને પ્રેમથી મારું હૃદય હિભરાઈ આવ્યું છે. જે ગોપીઓના પ્રભુ કમલનયનીઓની સલામા મને કાંઈ વાર પણ સભારે, તો, હે ધન્ય, હું ધારું છું કે પ્રિયના વિરહથી તપેલા આ માગ નયનોથી પ્રિયનું મુખકમલ કાંઈજવાર પણ ભેદશ હે ચાતક, ભ્રમર અને કુમોની હાગની હાગે જેમા વિનોદ છે એના મંદુર અને વિમલ સરોવરો ભર્યા છે, તે જના મેવ વંચે તે જ જલ પીવું એવો તારો દુરાગ્રહ, એ તે શું? હે સખિ, મને શ્યામમુદરના દર્શન કોણુ ડગવશે? આ હંડાતા તાપ હરનાર કૃષ્ણને સદેશો પણ, કોણુ કહેશે? હું તો કોઈને ભેટી નથી તારા વચનામૃતની ધારાથી હું શીતલ થઈ છું, તો પણ આ-તુગતા એટલી બધી થઈ ગઈ છે કે હવે એક દાણ પણ ધીંગળ રહેતી નથી. અયે, સખિ, આટલું તો તારે કરવાનું જ છે કે જેથી પ્રાણેશના સંગના વિરહથી આ આકુલબાકુલ થઈ ગયલા મનનાથને કોટિ કમદેવના ગર્વ હણનાર મુખકમલથી ચોરાયલી દષ્ટિવાલીને ગમે તેમ કરીને એકમાત્ર પણ પ્રાણપ્રિયના દર્શન થાય. હે પ્રિયે! શ્રીધમ ઋતુમા દુઃખી ચાતકપક્ષી હવે છે ત્યાં મુધી જલતી, અતિ ઉષ્ણ તાપવાલી, નવા વાદલાના દર્શનની (આશા વગરની) આજ્ઞા ત્યજતું નથી. જ્યાં વાદલાનું પણ દર્શન નથી ત્યાં જલ આપવાની તો વાત જ શી? તે જનાં ચાતક હવે છે અહો, હૃદય દેટલું ઝીન છે! માગ પ્રાણપ્રિયનું નામ કદમા ક્ષણે ક્ષણે આવે છે, પણ તેટલું પણ ચાતકને મન ખસ નથી પ્રિયના અપમાનથી પ્રમદામદે કરીને કદાચિત દૂર જાય, તો પણ એની એક પણ વહાલીની ઉપેક્ષા કરવાનું તેનો નાથ ઇચ્છતો નથી. કાંઈ પણ પ્રકારથી તેનો પાછો અંગીકાર કરે છે, તેને વશ કરે છે, અને પતિને પ્રાણરૂપ ગણતી તે પ્રિયા તેનાથી જ પૂર્ણ સંતોષ પામે છે, અન્યથી નહિ. પવનના મોટા વેગથી કાંઈ ચાતકી પર્વત ઉપરથી મઝ દેશમા જઈ પડે તો તેમાં મેધનો ગો દોષ? એ જીવતી રહી એ જ આશ્રય હે જાનીઓ! હે વીતંગીઓ! હે મન ગેધનારાઓ! હે મનુષ્યોને બોધ કરનારઓ! હે મુક્તિ અને હરિભક્તિ પ્રાપ્ત કરનારઓ! કહે, ગોવ્રનાથના (શ્રી ગોવર્ધન-નાથના) ચરણ વિના કાંઈ પણ આશ્રય છે? ગોવર્ધન પર્વતના ત્રિગંભણિ, માગ સ્વામિનીના હૃદય કુંકુમથી રંગાયના અગવાલા આ મારા નાથ જ્યાં સુધી માગ શિર પર માગ હૃદયકમલના મંડવો પર વિરાજે છે, ત્યાં સુધી મને કાંઈ પણ પ્રકારનો જય નથી. હે સખિ! માગ પ્રાણપ્રિય કૃતજ્ઞતા અને કૃપાપુષ્પાનું ગ્યાન છે, મારે તેમની પ્રાપ્તિ તેમની કૃપાથી જ થશે એમ મારું માનવું છે. પ્રિયતમનાં મન, વાણી અને કર્મથી કાંઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા વિના તેમના અનુકમવખાથી માગ અખાચથી જ હું હર થઈ છું, તો હું જ અપ તેમા આશ્રય નથી તે જલં ધાર્યો, તોજનું કાંઈ

પણ રીતે તેમના ઉદાર મુખનું દર્શન જતંદો થાયો. માગે આ લોક ભલે બગડે, પરતોકની આશા પણ ભલે હમણા જ નાશ થાયો, પણ મને અનન્યને ગોકુલાધીશ ઊડરો નહિ હે નાથ, ગમે તેવી પણ હું તારા જ ચરણકમલની કિંકરી છું, કોઈ પણ રીતે જલદીથી તારા મુખારવિંદનું દર્શન કરાવ જ્યા સુધી મને અભાગશૂની ગોપીનાથ દર્શન આપતા હતા ત્યા સુધી તો મારૂ કંથાણુ જ હતું, હવે તો પ્રાણુનાથ કાણુ જાણે શું એ કરશે ॥

ઇતિ શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વરકૃત છઠ્ઠી વિસત્તિ સમાપ્ત

શ્રીહરિરાયચરણપ્રકટિતો

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ

માવાર્થપ્રકાશિકાલ્પયા ગુર્જરવ્યાસવા સમેતઃ ॥

આ ગ્રંથમા આપશ્રીએ પુષ્ટિમાર્ગીયસ્વરૂપનો નિર્ણય સુનિપુણતાથી પ્રતિપાદન કર્યો છે. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય આ ગ્રંથનું નામ છે. તેના અર્થનું અનુસંધાન કર્તવ્ય છે. મૃગ્યને પુરુષોત્તમોડ નેનેતિ માર્ગઃ પુષ્ટિમાર્ગ. અર્થાત્ અસ્મત્પ્રતિપાદિતસ્તુ ભક્તિમાર્ગો નૈર્ગુણ્યઃ એ શ્રીમદ્-આર્યના વાક્યથી શુદ્ધ નિર્ગુણ પુષ્ટિમાર્ગના સ્વરૂપનો નિર્ણય અત્ર આપે કર્યો છે. શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય નિર્ગુણ ભક્તિરૂપ લક્ષ્મી ભગવદ્બિભૂનિરૂપ અન્ય આચાર્યો રામાનુજ, માધ્વ, શંકર, વિષ્ણુસ્વામિ તથા બિશ્વમગ્ન પ્રભૃતિ સર્વેનો પરિત્યાગ કરી, કેવલ પૂર્ણાવતાર શ્રીકૃષ્ણના આસ્યરૂપ વૈશ્ણવરાચાર્યને જ વરી છે. જેમ શ્રીલક્ષ્મી સર્વ દેવતાનો ત્યાગ કરી શ્રીકૃષ્ણચરને જ વરી છે, તેમ શુદ્ધ નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તિનું વરણ શ્રીમદ્વાચાર્ય સિવાય અન્ય આચાર્યોમા સર્વથા અસંભવિત જ છે. જેમ શ્રીલક્ષ્મીજીની શોભા શ્રીકૃષ્ણચરના હૃદયપ્રદેશમા બિરાજવાથી જ થઈ, તેમ જ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિની શોભા શ્રીમદ્-આર્યના હૃદયપ્રદેશને પ્રાપ્ત થઈને જ થઈ છે. અત્ર પ્રમાણ નમામિ હૃદયે શેષે એ શ્લોકમા અનંત પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિના વિવામો શ્રીમદ્વાચાર્યના હૃદયપ્રદેશમા વિકસિત થયા છે. તેથી આ ભાવાત્મક શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય તથા પ્રકાશક શ્રીમદ્વાચાર્ય જ છે, એમ આપે આ ગ્રંથમા પ્રતિપાદન કર્યું છે. હવે મૂલગ્રંથ લક્ષ્યમા લઈએ.

સ્વમાર્ગઃ સર્વથા જ્ઞેયઃ સર્વેભ્યોતિવિલક્ષણઃ ॥

તત્સ્વરૂપં તુ દુર્જ્ઞેયં સ્વસામર્થ્યેન સર્વથા ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થઃ—સર્વથી અત્યંત વિલક્ષણ એવો સ્વમાર્ગ એટલે પુષ્ટિમાર્ગ સર્વથા જાણવો. પોતાના સામર્થ્યથી તો તે માર્ગનું સ્વરૂપ સર્વથા દુર્જ્ઞેય છે એ શ્લોકાર્થ થયો.

ભાવાર્થઃ—સ્વમાર્ગ એટલે અવશ્યે કરી સ્વકીય નિજગત નિજ શ્રીઅગતી સૃષ્ટિરૂપ પુષ્ટિ-ભક્તો, તેનો માર્ગ, એટલે પુષ્ટિમાર્ગ. અત્ર ક્ષિતાર્થ-પુષ્ટિ કાર્યેન નિશ્ચયઃ એ વાક્યથી શ્રીઅગમથી પ્રાદુર્ભૂત થયેલ પુષ્ટિમાર્ગીય જીવો તેનો માર્ગ સર્વથા જાણવો ત્યા જ્ઞેય. એ વિધિ બતાવ્યો છે, માટે સ્વાધ્યાયોધ્યેતવ્યઃ—પોતાનો આધ્યાય જેમ સર્વે જાણવો, અન્યથા પ્રત્યવાયનું શ્રવણ વેદમા છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગમા પણ સ્વમાર્ગના જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. માટે અત્ર જ્ઞેયપદનું વિધાન આપે કર્યું છે. પ્રથમ સ્વમાર્ગના જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, પ્રથમ માર્ગજ્ઞાન જ ન હોય તો આપણે તે માર્ગથી પ્રાપ્ત્યવશ્વને કેમ મેળવી શકીએ? પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્ત્ય પુરુષોત્તમ છે, પરંતુ જ્યા માર્ગનું જ જ્ઞાન નહીં, ત્યા લીલામય પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ જ દૂર છે. મહાન્ એન્નીવાત છે કે, સામ્રાજ્યમા પુષ્ટિમાર્ગપ્રજાગત્ર અથો શ્રીમદ્વાચાર્યવિરચિત તથા શ્રીવિઠ્ઠલનાથવિરચિત તથા શ્રીહરિરાયજીવિરચિત ધણા પ્રકટ છે, તથાપિ

શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગનું કેટલું અજ્ઞાન કે સાપ્રત્યક્ષ ગુરુપર પગના નિર્ણયમાં પણ ભ્રાંતિ નિવૃત્ત થતી નથી. માટે સાપ્રત્યક્ષમા સ્વમાર્ગ શુ છે, તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ જણાય તો અન્યાયવાદિ મહાનુ દોષોની નિવૃત્તિપૂર્વક ભગવતપ્રાપ્તિ થાય અને પૂર્વોક્ત ભ્રાંતિ નિવૃત્ત થાય સ્વમાર્ગનું જ્ઞાન નહિ હોનાથી માયાવાદીઓના વિવર્તવાદાદિથી સંપૂર્ણ ભરેલ ગીતા, ભાગવતાદિ ગ્રંથો વેળુવો સાબલે છે, અને ગીતા, ભાગવત, ઉપનિષદોના અર્થ પણ માયાવાદિટીકાનુકૂળ સાબલી ધણે વર્ગ બ્રહ્મ થઈ ગયો છે, અને હજી પણ થવા સભ્ય છે, માટે સ્વમાર્ગપ્રદર્શક આવા ગ્રંથનું સ્વાગત્ય અવશ્ય હૃદયગમ કરવું, એમ બતાવવા માટે શ્રીમાન્ હરિરાયચરણે સ્વમાર્ગ. સર્વથા જ્ઞેય:- સ્વમાર્ગ સર્વથા જાણવો એમ આજ્ઞા કરી તે માર્ગ બીજા સર્વ માર્ગથી વિલક્ષણ છે અહ્યાદિક-થી પણ દુર્ગમ્ય છે. શ્રીગોકુલનાથજીએ બ્રહ્માદિનામવ્યગમ્ય સ્વયં માર્ગ એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. નેમં વિરંચો ન મયો ન ઔરવ્યંગસથયા ડર્મ માર્ગના આચાર્ય બ્રહ્મા તથા જ્ઞાન માર્ગના આચાર્ય શિવ તથા ભક્તિમાર્ગના આચાર્ય શ્રીલક્ષ્મીને પણ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રસાદની પ્રાપ્તિ થઈ નથી, જે ગોપીજનને થઈ છે.

ક્રમાદિ વાક્યથી કર્મ, જ્ઞાન, માર્યાદિક ભક્તિમાર્ગથી પણ આ માર્ગનું વૈલક્ષણ્ય સિદ્ધ થઈ રહે છે, માટે આપે આજ્ઞા કરી કે સર્વથી વિલક્ષણ છે નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન વહુના શ્રુતેન અર્થ — આ પુરુષોત્તમ પ્રવચનથી નથી મળતા તથા શુદ્ધિબલથી તથા બહુ સાલકવાથી પણ મહતા નથી, કેવલ જેનાપર અનુગ્રહ કરે છે તેને જ મળે છે તદ્વત્ પુષ્ટિમાર્ગ પણ અનુગ્રહક-લભ્ય છે. સ્વસામર્થ્યથી મળે તેમ નથી, માટે તત્સ્વરૂપં તુદુક્ષયં સ્વસામર્થ્યેન સર્વથા એમ આજ્ઞા કરી. ૧

इतिचिंताकृपायुवतः कृष्णः स्वास्यं चकार हि ॥

प्रकटं सर्वसामर्थ्यसहितं विधिवद् भुवि ॥ २ ॥

શ્લોકાર્થ:—પૂર્વોક્ત પ્રદારક ભક્તવિષયિણી ચિંતાથી કૃપાયુક્ત સદ્ગુણ પુરુષોત્તમ થઈને સર્વસામર્થ્ય સહિત પોતાનું સુખારવિદ્ ભૂતલપર પ્રકટ કર્યું. અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યરૂપ આપ, પ્રકટ થયા બ્રહ્માની પેઠે.

ભાવાર્થ:—પ્રકૃતિથી પર જે અદ્વરબ્રહ્મ છે, તેમા વ્યાપિવૈકુઠ નામનું ભગવદ્દામ છે, જેને વેદમા તથા પુરાણાદિકમા ગોલોક નામ આપી વર્ણવ્યું છે અર્થાત્ તે લીલાસ્થાનમા રમણુ કરનાર પરત પર શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મે ડરણારસવશ થઈ પોતાના શ્રીઅગમાથી આવિર્ભૂત થયલા અને અનંત પરિવત્સર પરિમિત કાલે કરી પોતાથી લિપ્ત થયલા એવા અનંતલીલાસુદૃષ્ટિયુત્તરો, કે જે જીવો આ ભૂતલ પર આવી માર્ગાતરમા પ્રવેશથી અરૂપસ્થાનશૂન્ય થઈ ક્ષિણ્યમાન થયેલા અને રસામ્ભક આનંદાત્મક પુણ્યસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ તે જ પરફલ છે એ જૂલો ગયેલા જીવોને જે ધને તેના ઉદ્ધારવિષયક ચિંતા થતાં, કૃપાયુક્ત થઈને પોતાના જીવોને શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ બતાવવા સારુ સ્વમુખારવિદ્ ભૂતલપર પ્રકટ કર્યું. અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યરૂપ ધરી સાક્ષાત્ પૂર્ણપુરુષોત્તમ જ સદ્ગુણ સામર્થ્યસહિત પ્રકટ થયા. કાળુ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાદટ્ય પૂર્ણ પુરુષોત્તમઅતિરિક્ત અન્ય વિભૂતિરૂપ. મહાદેવ, નારદ, વ્યાસ, શુક, વિષ્ણુસ્વામિ નિશ્વમંગલપ્રભૂતિ આચાર્યોથી નહિ થઈ શકવાથી પ્રજ્ઞુદરીઓનો એકમાર્ગ આપે જ પ્રકટ કર્યો, માટે તે એકમાર્ગ એટલે પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ શ્રીમદાચાર્ય આપે આપ થઈને પ્રકટ કર્યો છે પ્રકટ એટલે જે વેદ, ગીતા, ભાગવતાદિ સાત્રમા નિત્ય મિદ્ધ માર્ગ છે, તેને પ્રકટ બતાવી આપ્યો. જેમ મર્યાદામાર્ગ બતાવવા સારુ બ્રહ્મા થઈને વેદ માર્ગ, કર્મ માર્ગ વગેરે પ્રકટ ભગવાન કરે છે, તેમ જ અત્ર આચાર્યરૂપ ધરી પુષ્ટિમાર્ગ દેખાડ્યો છે એ વિધિવત્ શબ્દનું તાપર્ય છે પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ શ્રીમાન્ હરિરાયજી જે શરિરમા બતાવ્યું છે.

ન લોકવેદસાપેક્ષા સર્વથા યત્ર વર્તેતે ॥

સાપેક્ષતા સ્વામિસુત્રે પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧॥

લોકવેદભયાભાવો યત્ર ભાવાતિરેકતઃ ॥

સર્વબાધકતાસ્ફૂર્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥

પૂર્વોક્ત મરિકાનો એવો અર્થ છે કે જે માર્ગમાં સર્વથા વેદની કે લોકની અપેક્ષા નહિ રહેતા સ્વામિના સુખની જ અપેક્ષા રહે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે બીજા માર્ગોની ભક્તિઓથી પુષ્ટિભક્તિમાં એ જ ભેદ છે જે માર્ગમાં ભક્તિભાવના વધારાને ક્ષીધે લોકનો કે વેદનો ભય મટી જતા સમગ્ર ખટ-પટાનો બાધ થઈ ગયો જણાય તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય અત્ર વિશેષ સમજવાનું એ છે કે જ્યારે પ્રેમ-રૂપ નદી શ્રીકૃષ્ણરૂપ સમુદ્રની તરફ વેગથી ચાલે છે, ત્યારે તે નદી લોકના તથા વેદના મર્યાદારૂપી પર્વતોને તોડી નાખે છે આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્નેહરૂપ ભક્તિ પ્રધાન છે અને અન્ય વિષ્ણુશ્વામિ રામાનુજદિઃ માર્ગોમાં મર્યાદા-ભક્તિ તથા પ્રભુના મહાત્મ્યજ્ઞાનને જ પ્રધાનપદ આપ્યું છે, માટે પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કરવા સારૂ સાક્ષાત્ પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણાનનરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્ય જ અત્ર પ્રકટ થયા છે એમ આ શ્લોકમાં પ્રતિપાદન કર્યું

રસો વૈ સ ઇતિશ્રુત્યા કૃષ્ણો ભાવાત્મકો મતઃ ॥

તથા તદાસ્યં મન્તવ્યં ભક્તાનુભવતોનુગૈઃ ॥ ૨ ॥

શ્લોકાર્થ.—વેદમાં રસનિશ્ચય તે પગ્યક્ષ જ છે, એ શ્રુતિએ કરી સદાનંદ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણ ભાવાત્મક મનાયેલા છે. તે પ્રમાણે જ પુષ્ટિભગવદીઓએ ભગવદીયના અનુભવથી તેના મુખારવિદને પણ માનવું

ભાવાર્થ.—વર્હાપીઢ નટ્યરવપુ —એ શ્લોકમાં રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ છે, એમ શ્રીમુખોધિની-શ્રીમા સારી ગીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે રસની સત્તા રમવાલાના હૃદયમાં ઝુરે છે તે રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ શ્રીશ્વામિનીઓ એટલે વ્રજસીમતિનીઓના હૃદયદેશમાં જ પ્રદર્શિત છે વેલ્ગીનમાં ભાવાત્મક રસાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ સાક્ષાત્ ટ્રીગોપીજનોને થયો, તે અક્ષણવતાં ફલમિદં એ શ્લોકના શ્રીમુખોધિનીશ્રીમા મુનિરૂપિત છે આવા ભાવાત્મક સ્વરૂપના મુખારવિદરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્ય-ચરણ ભાવાત્મક પૂર્ણપુરુષોત્તમ જ છે, એ પદ્મનાભાદિ ભક્તોના અનુભવથી જ સિદ્ધ છે માટે પ્રમાણાતરની જરૂર નથી આ શ્લોકથી એમ સિદ્ધ આપે કર્યું કે, શ્રીમદ્વાચાર્યનું અન્ય આચાર્યોની પેઠે વિભૂતિ કે અશક્તિ પ્રાક્ટ્ય નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ પૂર્ણાવતારી શ્રીકૃષ્ણનું જ પ્રાક્ટ્ય છે અન્યથા પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યત્વનો અસભવ જ થાય માટે આપના પૂર્ણસ્વરૂપનું જ વર્ણન આ શ્લોકમાં કર્યું છે

તેન ભાવાત્મકો માર્ગઃ સર્વોપિ પ્રકટીકૃતઃ ॥

મુલ્યો હિ વ્રક્ષસંવધઃ સ ભાવાત્મક એવ હિ ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ.—શ્રીકૃષ્ણાનનરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્ય ભાવાત્મક સર્વ માર્ગ પ્રકટ કર્યો તે ભાવાત્મક માર્ગમાં મુખ્ય વ્રક્ષસંવધ છે, તે પણ ભાવાત્મક જ છે તેમાં સંશય નથી

ભાવાર્થ.—આ પુષ્ટિમાર્ગ કેવલ વ્રજજનોના ભાવરૂપ છે, અને વ્રજભક્તોનો ભાવ તે જ રસાત્મક પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણચર છે આ ભાવાત્મક સદાનંદ પુરુષોત્તમ ગોપસીમતિનીના હૃદયપ્રદેશનો પરિત્યાગ કરી અન્ય સ્થાનમાં વિરાજતા જ નથી આવા ભાવાત્મક ભગવાનનો બહિરાવિષ્કાર

કર્યો તે અનિર્દુષ્ટ છે, માટે આમિનીઓના હૃદયમાં જે ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે, તે સ્વરૂપનું જ ભાવાભિરૂપ જે મુખ્યાર્વિદ તદ્દપ શ્રીમદાચાર્ય ભૂતલપર પ્રકટ થઈને સર્વ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય કર્યું માટે આવા ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીમદાચાર્ય જ છે, અન્ય મહાદેવ, નારદ, વ્યાસ, શુક, વિષ્ણુસ્વામિ, મિશ્વરમંગલાદિ ભગવદ્વિભૂતિરૂપ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય થઈ શકે જ નહીં. એ પણ અત્ર—તેન માવાત્મકો માર્ગઃ સર્વોપિ પ્રકટીકૃત. એ અર્થથી શ્રીમાન્ હરિરાયજીએ સચિત કર્યું છે, એમ સિદ્ધ થાય છે સાક્ષાદ્મગવતા પ્રોક્તં તદ્દક્ષરશ-ઉચ્યતે એ શ્લોકમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણચક્રે પ્રકટ થઈને ગદ્યમત્ર તથા પદ્યાક્ષરમત્ર શ્રીમદાચાર્યજીને આપ્યા છે ત્યાં ભાવાત્મક સ્વરૂપથી પ્રકટ થઈને બ્રહ્મસબ્ધ મંત્રનું દાન કર્યું માટે બ્રહ્મસબ્ધ પણ ભાવાત્મક જ છે, માટે જ ભાવાત્મક બ્રહ્મસબ્ધ મત્રથી સાક્ષાત્ લીલાગ્રંથ પૂર્ણસ્વરૂપ ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર આપે કરાવ્યો છે, અને હજી પણ સ્વર્ણશદ્ધારા અધિકારિવર્ગને સાક્ષાત્કાર આપ જ કરાવે છે, માટે ભક્તિમાર્ગમાં ભાવાત્મક બ્રહ્મસબ્ધની જ આવશ્યકતા છે. તાજણ એવોપયોગિ દેહની સપતિ તે બ્રહ્મસબ્ધથી જ થાય છે, અન્યથી નહિ.

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૫.)

દ્વિતીય ગૃહમાં આધુનિક સમયમાં ઇન્દોરવાલા શ્રીગોપેશ્વરજી નિવસાયિત તરીકે બિરાજે છે દ્વિતીય ગૃહના નિવસાયિત તરીકે શ્રીવિદ્યુદેશજીની મેવા એઓશ્રીને પ્રાપ્ત થઈ છે. ઘણુંપરપરાથી સાબલ્યુ છે કે જ્યારે નિવસાયિત શ્રીગોવર્ધનજીએ એઓશ્રીને અધ્યયન કરવાનો ઉપદેશ કર્યો, ત્યારે એઓશ્રીએ એવી ઇચ્છા પ્રકટ કરી કે એ ઈર્ત્ય એઓશ્રીનું હોઠ ગંધે નહિ ગમે તેમ હો, સરસ્વતીને વરવાની યોગ્યતા હોય કે ન હોય, એને વાગતે મહારાજશ્રીનો જે કંઈ પણ અભિપ્રાય હોય તેની સાથે અત્ર સંબંધ નથી, પરંતુ જે ધ્યાન એઓશ્રીએ નિવસાયિત તરીકે અવકુળ કર્યું છે તે ધ્યાનની યોગ્ય મેવા કરવાનું તો એઓશ્રીને અવગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. દ્વિતીય ગૃહને નિવસાયિત તરીકે અલક્ષ્ય કરવાની યોગ્યતા એઓશ્રીમાં છે એવું એઓશ્રીએ કાર્પથી સિદ્ધ કર્યું. જોઈએ દ્વિતીય ગૃહમાં જેવા શ્રીકલ્યાણગાયજી, શ્રીહરિગાયજી, શ્રીગોપેશ્વરજી, શ્રીગોગેશ્વરગોપેશ્વરજી પ્રભૃતિ યર્ષ ગયા છે, તેવા એઓશ્રીએ પણ થવું જોઈએ, અને તેવા થવામાં કદાચિત્ત જે ઈશ્વરજી પ્રતિદૂત લાગતી હોય તોપણ પેતાની પૂર્વે જે જે મહાત્માઓના યર્ષ ગયા છે તેઓશ્રીના ઉત્તમોત્તમ ગ્રન્થો સુવાચ્ય રૂપમાં પ્રકટ તો કરવા જ જોઈએ. શ્રીહરિરાયજીના સુંદર છોટા છોટા ગ્રન્થોનો સંગ્રહ કરીને પ્રકટ કરવો જોઈએ. શ્રીગોગેશ્વરગોપેશ્વરજીનું યલુર્વેદ ઉપર 'નવાર્ચી' ભાષ્ય, શ્રીમદ્ભાષ્યપ્રકાશ ઉપર 'રશિમ' કલ્યાદિ મહાન્ ગ્રન્થોને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની યોજનાઓ યોજતી જોઈએ. આવી જ કંઈ ઇચ્છા એઓશ્રીને શ્રીવિદ્યુદેશજીની કૃપાયુક્ત પ્રેરણાથી થાય તો એઓશ્રીનું અને વંશુવોનું પરમ કલ્યાણ થાય એ અનુક્રાસિદ્ધ છે. ઉક્ત શ્રીગોપેશ્વરજીને એક સગસ સગસવતીભંડાર વાગ્યામાં જ પ્રાપ્ત થયો છે એમની આર્થિક મમૃદ્ધિ પણ રમણીય છે.

આ પ્રમાણે શ્રીગોવિન્દગાયજીનું રમણ કરીને ભક્તદેવિ શ્રીગુસાઈજીના તૃતીય પુત્ર શ્રીઆવ-કૃષ્ણજીનું ગમણુ કરે છે.

શ્રીઆવકૃષ્ણજી બાલુરા સુદર લીનયે વાન રે રમના ।

કમલગાયન કમલાપતિ જમી કો નહિ એ મમાન રે રમના ॥

શ્રીગુસાઈજીના તૃતીય પુત્ર શ્રીઆવકૃષ્ણજી છે. બિચ્છાપીનાં ધર્મપત્ની શોભતાવદુષ્ટ હતાં. એઓશ્રીને હાવતાગમમાં શ્રીહરિકાપીરાજી પ્રાપ્ત થયા હતા. આ શ્રીહરિકાપીરા રાજા અંબરીષના

શ્રીદારીજી કહેવાય છે હાલમાં આ તૃતીય ગૃહના તિલકાયિત અસ્મદ્યુરચરણુ શ્રીનાલકૃષ્ણનાલજી છે, આ તૃતીય લાલના વશમાં અનેક મહાન ધુન્ધર બાલકો પ્રકટ થયા છે દશદિગન્તવિજયી ગોસ્વામી મહારાજાધિરાજ શ્રીમત્ પુરુષોત્તમજીએ પણ આ જ ગૃહને નવ લક્ષ શ્લોકપૂર્વ ગ્રન્થો લખીને અલક્ષ્ય કર્યું છે, તથાપિ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ મહાનુભાવી ગોસ્વામીનો જન્મોત્સવ આ તૃતીય ગૃહમાં પણ મનાતો નથી ! તૃતીય વશમાં જે જે પ્રતાપી બાલકો થઈ ગયા છે તેઓના ગ્રન્થોનું શોધન કરીને સુવાચ્ય રૂપમાં છપાવવાનું કાર્ય હાલના તિલકાયિત શ્રીનાલકૃષ્ણજીને શિર છે. શ્રીપુરુષોત્તમજીના મર્વ ગ્રન્થોને પ્રાપ્ત કરીને તે સર્વે પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનો પ્રયાસ એઓશ્રીએ જ તનમનધનથી અવશ્ય કરવો જોઈએ. વળી શ્રીદારિકાધીશજીની કૃપાથી એઓશ્રીને ત્યાં ત્રણ લાલનું પ્રાકટ્ય પણ થયું છે, અને ચતુર્થનું પણ થશે આ સર્વ લાલજીઓના ઉચ્ચ અધિકાર લક્ષમાં લઈને અને કાલ મહા કલિન આવતો જાય છે એ પણ સ્મરણમાં રાખીને, માત્ર લાલનપાલનમાં જ પિતા તરીકે એઓશ્રીનું કર્તવ્ય સમાપ્ત ન કરતા ‘ત્વં હિ નઃ પિતા ચોડસ્માકમવિદ્યાયા પારં તારયસિ’ એ શ્રુતિના અનુસાર અવિદ્યાના પારગમનરૂપ પિતા તરીકેનું કર્તવ્ય આ લાલજીઓને પ્રાચીન સમયના ધુન્ધર બાલકોની માફક કેલ્પીને બળવળે, તો વૈષ્ણવો ઉપર એઓશ્રીની મહત્તી ઉપકૃતિ થઈ કહેવાશે, અને પોતે અન્ય ગોસ્વામીઓને પણ દટાનતરૂપ થઈ પડશે મહારાજશ્રીને ત્યાં અત્યુત્તમ સરસ્વતીબંદાર પણ છે પ્રાચીન પુસ્તકોનો બહુ સારો સંગ્રહ એ પુસ્તકાલયમાં છે એ પુસ્તકાલયમાંથી મહારાજશ્રી જે પુસ્તકો અમને ઉતારી લેવાને આપે છે તેને વાંચે અમે અન્તઃકરણથી એઓશ્રીનો ઉપકાર માનીએ છીએ, પરંતુ અમારી ઉચ્ચ અને ઉચ્છેદ અલિલાયા માત્ર આટલેથી તૃપ્ત થતી નથી મહારાજશ્રીએ પોતાના સમ્મતીબંદારનું સુવાચ્ય લિસ્ટ પ્રકટ કરવું જોઈએ, અને એ પુસ્તકોનો છૂર્જોદ્ધાર સર્વે કરવાનો પ્રયાસ તનમનધનથી આજવો જોઈએ એ પણ નામચેવારૂપ પુરુષાર્થ છે, અને પુરુષાર્થ મિદ્ધ કરવામાં જ જીવનનું માર્ગ્ય છે મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં એક સ્માર્તમતાનુગ ‘પુરાણી’ પણ છે, અને તેમને પણ મહારાજશ્રી જે પત્રલેખન કાર્યમાંથી મુક્ત કરીને પ્રાચીન પુસ્તકોનું મુદ્રણકાર્ય સોંપે તો અમે નથી ધારતા કે એઓ એવા મગલ કાર્ય કરવાની અનિચ્છા દર્શાવે અત્ર મહારાજશ્રીને સ્મરણ કરાવવું પડે છે કે ગુર્જર દેશમાં ઘણું અશે વૈષ્ણવો શ્રીદારિકાધીશજીના ગૃહના છે, તેથી માયાવાદી અને દયાનદી મતાનુયાયીની માયા અને જાણથી શીવશક્તી સૃષ્ટિની શક્તિ એ એઓશ્રીનું પ્રાથમિક કર્તવ્ય છે

શ્રીદારિકાધીશજીની ગોદમાં શ્રીનાલકૃષ્ણજીનું અસ્તુપ બિરાજતું કહેવાય છે કે “આ અસ્તુપ શ્રીવદ્નાથજીને દાયલાગમાં મળ્યું, અને એઓશ્રીએ એ સ્વરૂપનો અનગીકાર કર્યો,” પરંતુ આ કિવદન્તી બહુ વિષસનીય નથી શ્રીગોકુલનાથજીના સેવક બ્યારાવાલા શ્રીગોપાલદાસજી એ કિવદન્તીને અતુમોદન આપતા નથી, એટલું જ નહિ પણ સ્પષ્ટ કહે છે કે શ્રીવદ્નાથજીને તો શ્રીનવનીતપ્રિયજીનું સ્વરૂપ દાયલાગમાં પ્રાપ્ત થયું હતું એ વાત અમે પ્રથમ જ દર્શાવી છે વળી સાત સ્વરૂપમાં શ્રીમયુરેશજી અને શ્રીદારિકાધીશ એ બે સ્વરૂપ શ્રીસ્વામિનીજી વિનાના અને મોટા ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ છે. તેથી શ્રીગુણાધિપજી જેમ શ્રીનટવરજીને શ્રીમયુરેશજીની ગોદમાં પંધરાવ્યા હતા તેમ જ શ્રીનાલકૃષ્ણજીને પણ શ્રીદારિકાધીશની ગોદમાં પ્રથમથી જ પંધરાવ્યા હતા કેટલાક વર્ષ પૂર્વે આ શ્રીનાલકૃષ્ણજીનાલજીનું સ્વરૂપ શ્રીદારિકાધીશની ગોદમાં બિરાજ્યુ દશદિગન્તવિજયી શ્રીમત્પુરુષોત્તમજીના કાકા શ્રીમજ્જરાયજીએ શ્રીનાલકૃષ્ણજીનાલજીના સ્વરૂપ ઉપર પોતાનો હક સિદ્ધ કર્યો, અને શ્રીપુરુષોત્તમજી એ સ્વરૂપને મૃગ પંધરાની લાંબા ભાષ્યપ્રકાશના મગનાચરણમાં શ્રીપુરુષોત્તમજી દર્શાવે છે કે “શ્રીમજ્જરાયજીની કૃપાથી શ્રીનાલકૃષ્ણજી મારે માથે બિરાજ્યા” વસ્તુરિયતિ આ પ્રકારની હોવાથી જે બાલક

શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીના મેવા કરે તે ત્રીય ગૃહના ઉપતિલકાયિત હોવાના જોખએ હાનમાં શ્રીવજ્રતલાલજી સુરતમાં શ્રીબાલકૃષ્ણજીની મેવા કરે છે, તેથી જેમ પ્રથમ ગૃહના ઉપનિવશાયિત હોવાનું માન શ્રીમંતુસદ્ગતલાલજીને છે તેમ ત્રીય ગૃહના ઉપતિલકાયિત હોવાનું માન એઓશ્રીને છે. શ્રીનટવરલાલજી અને શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી બંને 'ગોદ'ના સ્વરૂપ છે, અને તેથી શ્રીમંતુસદ્ગતલાલજી અને શ્રીમજ્જનલાલજી બંને 'ઉપનિવશાયિત' હોવાય છે. શ્રીધદુનાથજીના ગૃહના 'તિલકાયિત' હોવાનો એઓશ્રીનો હક એમના કૃપાપાત ભગવદીયો દર્શાવે છે ને આમ જોતા નિર્ણય છે. આ સુરતના જ મહિમા શ્રીપુરુષોત્તમજી મહાગજે આજથી ૨૫૦ વર્ષપર ગિરાજને નવલક્ષ્મીપુર સરકૃત સાપ્રદાયિક સાહિત્ય લખ્યું. સુરતવાસી શ્રીવજ્રતલાલજીને શિર આ શ્રીપુરુષોત્તમજીના અન્યો પ્રસિદ્ધ કથાનું દર્શવ્ય મોથી વધાર છે. મહારાજ શ્રીનજ્જનજીના આશ્રયમાં હાલમાં અમારા ગુરુમિત્ર મહાબલપ્રસાદ દેસાઈ છે, અને અમને આશા છે કે એઓ ઉક્ત ગોખ્યામીનો આ કાર્ય તરફ સપ્રેમ ઉત્સાહ વાલશે. જોકે હાલ તો ઉક્ત મહારાજશ્રી બાબાવધામાં હોવાથી અધ્યયન કરે છે તથાપિ જે શ્રીપુરુષોત્તમજીની ગાદી ઉપર પોતે ગિરાજે છે, તે ધ્યાન તેટલી જ ઉજ્જવલ રીતિથી દીપાવવા તરફ સ્વદષ્ટિબિન્દુ રાખશે, તો ભવિષ્યમાં શ્રીપુરુષોત્તમજીની મારફત એઓશ્રીનું પ્રાતઃકાર્ય મંગલસમગ્ન વૈષ્ણવોની ભાવિ પ્રજા અવશ્ય કરશે. શ્રીપુરુષોત્તમજીને માટે ગુજરાતી વૈષ્ણવો જેટલો અભિમાન રાખે એટલો જોડો છે. એઓશ્રી અગ્રથોમાં નગસિંહ મહેતાને પણ ઉપન્યાસ કરાવિત કરે છે, તેથી ગુર્જર ગિરામાં પણ એમનું પ્રાવીણ્ય પ્રકટ થાય છે. આ મહારાજ 'ગુજરાતી' હોવાથી અને તેમના તરફ આવું ઉત્તમ પ્રદારનું સંસ્કૃત સાહિત્ય ગુર્જર ભૂમિમાં પ્રકટ થયલું હોવાથી ગુજરાતી સર્વ વૈષ્ણવોએ આ સાહિત્યના પ્રસિદ્ધિદાયકામાં મન, વાણી અને કર્મથી સદાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઈએ. આમ થવાથી 'ગુજરાતમાં સરકૃત લેખકો જ નથી'—પદ્મા 'ગુજરાતીઓને શુદ્ધ સરકૃત જ આવડતું નથી' એવું જણપન કરનારઓનું સદૈવ સુખમર્દન થશે એ આનુષંગિક દ્વિતીય ક્ષણ પણ આપણને પ્રાપ્ત થાય એમ છે. ત્રીય શ્રીમાલકૃષ્ણજીનું અમરણ કરીને ભક્ત દરિ તરે શ્રીગુણાઈજીના અનુચ પુત્ર શ્રીગોકુલનાથજીનું સમગ્ન કરે છે.

શ્રીગોકુલપતિ અનિશ્ચુનિધિ તાનતણો પ્રતિજ્ઞિત કે રસના ।

પાર્વતીપતિ પ્રેમસુ જોલા મધ્ય કુટુંબ કે રસના ॥

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૧)

બ્રાહ્મ ધર્મનો સમૂહ નાશ કરવાને મને આસ્તિક દર્શનદર્શકોએ સ્વમિદ્ધાન્તાનુસાર પ્રયત્ન કર્યો છે એમ ન્યાય વેશિષ્ઠ સાખ્ય યોગ પૂર્વમીમામ્સા અને ઉત્તરમીમામ્સાના સૂત્રમાત્ર વાચનાએ પણ વિસ્તિ જ છે, તથાપિ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી ગદિત માત્ર પ્રાકૃત પુરુષો બ્રાહ્મ મતના ખંડનનું માન કુમારિલભટ્ટ અને શકરાચાર્યને આપવા હોય એમ પ્રતીત થાય છે. ન્યાયવૈશિષ્ઠ્યાદિની પુષ્ટિઓ કરતા ભગવાન શ્રેષ્ઠ્યામજીને જે તાના ક્ષત્રસૂત્રના અવિરોધધ્યાયના તર્કપાદમાં ભાવિ બ્રાહ્મમતનું ચૂર્ણન ખંડન કરવાને બતાવેલી ઉપપત્તિઓ અલવચ્ચ છે, તેથી બ્રાહ્મમતના સમૂહો મળવાનું માન શ્રીમદ્દેવ્યામજીને જ આપવું ઉપપત્ત છે, તથાપિ અસંગીત જનુ તે માન કુમારિલભટ્ટ અને શકરાચાર્યને આપવા નિર્ણય.

૧—આ શ્રીપુરુષોત્તમજી અને તેમની ચ ધર્મરૂપિ વિષે બહુ વક્તવ્ય છે, પણ અગ્રગ્થલ ન રાકતા અન્યથ જ તેનો વિસ્તાર કરુંગ.

૨—આ સેખ ૨૮-૨-૧૦૦૮ ના 'ગુજરાતી પંચ'માં અને ૪-૪-૧૦૦૮ ના 'આર્યપ્રજાગ'માં મિ. વિવેકએ કરેલા આલેખના ઉત્તરરૂપ 'શ્રીમંતુસદ્ગતની મહીથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો'.

મથે છે. કુમારિલભટ્ટે વેદના પૂર્વકાંડનું અને શકરાચાર્ય ઉત્તર કાંડનું મંડન કરવા યત્ન કરે છે, એટલે એ બેમાંથી કોઈ પણ સમગ્ર વેદનું મંડન કરી શક્યો નથી. વેદના પૂર્વ અને ઉત્તર ઉભય કાંડનું મંડન તો શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીએ બ્રહ્મસૂત્રના સમન્વયાધ્યાયના પ્રથમ ચરણના “જન્માદ્યસ્ય યતઃ શાસ્ત્રયોનિત્વાત” એ યોગવિભાગરહિત દ્વિતીય અધિકરણમાં કરીને તે જ અધ્યાયના તૃતીય ચરણના “અતઃ એવં ન નિત્યત્વમ્” દ્વારા સૂત્રોમાં વેદનું નિત્યત્વ પણ નિહાળે છે, અર્થાત્ બોદનું મથાર્થ ખડન કરીને વૈદિક સિદ્ધાંત સ્થાપવાનું માત્ર જૈમિનિના એકદેશી કુમારિલભટ્ટે શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના એકદેશી શકરાચાર્યને ન આપતા, જૈમિનિને અને તેથી પણ વિશેષ ભગવાન વેદવ્યાસજીને જ અભિયુક્ત પુરુષો આપના આવ્યા છે. વિશેષ બોદખડન અને વૈદિકમંડનમાં કુમારિલભટ્ટ અને શકરાચાર્યને કોઈ પણ સંબંધ નથી. કુમારિલભટ્ટ પૂર્વમીમાસક હોવાથી વેદને નિત્ય માને છે. પ્રત્યુત્તર શકરાચાર્ય તેનાથી તેમ જ પોતાના અલીક શુરુ શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીથી પણ વિરુદ્ધ જઈને વેદને ‘અનિત્ય’ કહેવાનું ધાર્ણ્ય કરે છે. વેદ જ અનિત્ય એટલે પત્ની વૈદિક વર્ણુશ્રમ ધર્મની પણ તિલાંજલિ! વેદ અનિત્ય છે એટલું જ નહિ પણ પરમાર્થતઃ વેદ ‘મિથ્યા’ છે એમ વૈદિક પશુઓ દ્વારા કરનાર શકરાચાર્યનો ઉપદેશ છે. અનિત્ય અને મિથ્યા વેદમાં ઉપદેશોલા વૈદિક વર્ણુશ્રમ ધર્મ શકરાચાર્યે કેટલા આદરથી પરમાર્થતઃ સ્વીકારેલા છે એનો ખ્યાલ કુશલ વાચક સ્વતઃ જ કરી શકે એમ છે. કુમારિલભટ્ટ વેદને નિત્ય અને અપૌરુષેય માને છે એ ઉપપત્તિ છે, પરંતુ શકરાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને અપૌરુષેય કહેવામાં વસ્તોવ્યાનાત જ રહે છે એથી પણ આગલ રીતે વેદપ્રતિપાદનનગજનનાદિકર્તા પરમાત્મ પણ પરમાર્થે મિથ્યા છે એમ જ્ઞાતે શકરાચાર્ય કહે છે ત્યારે શકરાચાર્ય કેટલા બધા આગ્રિત હોવા જોઈએ! શકરાચાર્ય આટલેથી જ વિરામ પામ્યા હોત તોએ કીકેહતુ, પણ પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ નારિતંત્ર અધર્મસામ્રાજ્ય સચવાઈ રહે એ આર્થો હેતુથી વંશી ચાર ‘ગજધાની’ સ્થાપી, સન્યાસમાં ‘રાજધાની’ સ્થાપવાની આજ્ઞા નિત્ય વેદમાં કયે અક્ષરે છે એ મિ ત્રિવેદી જણાવશે કે? શ્રીમદ્વેદવ્યાસ વિરુદ્ધ માયાવાદ ઉપનિષદીને પ્રથમ વારો બાધી બેસનાર વૈદિકમન્ય શકરાચાર્ય જ છે. વારો બાધીને પણ તે શિથિલ હોવાથી તૃપ્ત ન થયા, ત્યારે તે વારો સાચવના પાળ ચાર એવા મુકવા પડ્યા!

શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીએ બોદના ખડન વસ્તે જ ઉપપત્તિઓ સુત્રમાં સચવેલી છે તેની ઉપેક્ષા કરીને મંકપોલકપિત કલ્પના વડે બોદના ખડનનો આડબર કરીને પ્રચ્છન્ન બૌદ્ધ શકરાચાર્યે માયાવાદ ઉપનિષદો તે વાસ્તવિક આસ્તિક આચાર્ય સહન ન કરી શકે એ આભાવિક છે. એથી જ શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના આધ્યાયનને અનુસરીને શ્રીમદ્રામાનુજચાર્ય, શ્રીમન્મધ્વાચાર્ય, આમનિન્બડાચાર્ય, શ્રીમદ્વક્ત્રબાચાર્યોદિ વૈષ્ણવાચાર્યોએ શ્રીમદ્વેદવ્યાસે દર્શાવેલી શુક્તિપૂર્વક બૌદ્ધ જૈનાદિ નાસ્તિક ઉપરાંત અર્ધનાસ્તિક માયાવાદીનું પણ ખડખડન કરીને વેદને નિત્ય અને સત્ય સિદ્ધ કરીને પરપરાપ્રાપ્ત પ્રાચીન સંપ્રદાયસિદ્ધ વૈદિક ધર્મનો પ્રકાશ કર્યો એમ સર્વ અત્યંત અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનજાણે છે. વૈદિક વર્ણુશ્રમોદિ આચારવિચાર જેવા આજ પણ આ ચાર વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં ઉત્તરોત્તર દરશમાન થાય છે, તેવા પ્રચ્છન્ન બૌદ્ધમાં દરશમાન થાય છે કે? પૂર્વોક્ત ચાર વૈષ્ણવાચાર્યો જ શકરાચાર્યના દુર્મતદુર્મની નિસારતા નિરૂપણ કરી છે, એટલું જ નહિ પણ ભાસ્કરાચાર્ય, નીલકંઠાચાર્ય, અને લિલ્લુ આદિ સર્વ બ્રહ્મસૂત્રના દીકરાઓએ શકરાચાર્યના અવૈદિક દુર્મતદુર્મનું સમૂલોન્મૂલન કરી મૂક્યું છે એમ કયો વિદ્વાન નથી જાણતો? આ સર્વ ભાષ્યકારો શકરાચાર્યને એક રવે અવૈદિક અને અર્વાચીન કહે છે. સાપ્રત ગમરાજના પ્રભાવે વિદ્યાપ્રસાર દીક થવા માલ્યો છે, અને પૂર્વોક્ત સર્વ ભાષ્યકારોના ભાષ્ય મુદ્રિત થઈ ચુક્યા છે, એટલું જ નહિ પણ યુનિવર્સિટીની ખી એ, એમ એ, આદિ પરીક્ષાના અધ્યયનક્રમમાં પણ વેદ-ઉપનિષદોની બ્રહ્મસૂત્ર આદિને અવગણા આપવામાં આવ્યો છે. ત્રિભંગ્યુગમાં બ્યામ અધ્યક્ષને એથી હાનિ થાય એ આ શુદ્ધિયુગનું નૈસર્ગિક માહાત્મ્ય છે.

ધર્મને નામે ઉદ્દગ્યોપણુ ચક્રાવતાર સ્વાર્થપગણુ સર્વ દુકાનદાર આ યુગની વારંવાર નિમ્ન પણ કહે છે તેમ ન કરતા વેદાનુકૂલ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાદિ મન્થાત્મમા મંન્યામીના જે ધર્મ ઉપદેશ્યા છે તે ધર્મનું અક્ષરશ પાલન કરવાની પ્રાર્થના માધવતીર્થને મિઠા ત્રિવેદી કહે તે તો તેથી મૂલ સદગત્યાર્થના આચારવિચારનું જનસમાજને સાર લાભ થશે, અને આધુનિક શંકરાચાર્યના આચારવિચાર જેવા જ આદિ શંકરાચાર્યના આચારવિચાર હશે એમ અનુમાન કરતા જનસમાજ અદૃશ્યે કસખી સાલશે ગાથા ઓઢીને અવિદ્યાગતા અભિમાનમા ઘોલે નિવેસે મસાલ પાલવા કરતા ખીજા શ્રેયશ્ચર ઈર્ષ્યનો આદર કરવાની અમારી સૂચના માધવતીર્થ આદરશે, તો પરમાર્થે તેમની શ્રુતિ હીક ચાલશે 'વૈદિક' અને 'ભગવતીય' માં એકનું પણ તત્ત્વ સમન્વ્યા વિના લોકમા કુસપ કરવાની તામસ શ્રુતિ વિના ખીજા સાત્વિક ઈર્ષ્યની અન્વેષણા માધવતીર્થને હવે આવરયક છે શંકરાચાર્ય જે કહ્યું છે તે જ મત્ય છે અને તે વિના ખીજું ખંડુ નિમાર છે એમ જ તે માધવતીર્થ અતદ્દગ્યુથી સ્વીકારતા હોય તો મન્થામાત્રમમા પગ્ગપગ સદગત્યાર્થ વિરુદ્ધ જ કોટ્ટે ચક્રવાના દુર્વ્યમનમા જ ઈર્ષ્યપરાપણુના માનવામા આવે છે તેનું વિસર્જન કરીને બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર શ્રીમદ્માનુગ્નચાર્યાદિ પ્રાચીનસપ્રદાયપર પગ મિદ્ધ સર્વ લાખોનું પથાર્ય પરિપાટીથી થવણાદિ કર્યા પછી, તે સર્વના ખડનસ્વ એક સરકૂત નવીન દીકા શાકર-દીકા ઉપર રચવામાં એમણે કાલ વ્યય કરવો જોઈએ શંકરાચાર્ય વેદને 'અનિત્ય' અને 'મિથ્યા' માને છે તેથી શંકરાચાર્યનું મન દુષ્ટ છે એમ જે મુલાખે માધવતીર્થને પણ પ્રતીનિ થની જ હોય તો તે શંકરાચાર્યના દોષનો આકાર કરીને શંકરાચાર્યની જુવ સુધારવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરવાને માધવતીર્થે સજ્જ થઈ જવું જોઈએ માધવતીર્થ પગ્ગપરાસિદ્ધ વંશજ સપ્રદાયોને સ્વામિનારાયણવત્ સમજતા હોય તો તે બ્રાતિનું નિવારણ થોડા વખતમા જ સ્વત જ કરી લેવાની તેમને આવરયકતા માલમ પડ્યા વિના ગહેશે નહિ આ યુગ અધશ્રદ્ધાનો નથી પણ બુદ્ધ્યુત્કર્ષનો છે, એટલે આડખરમાત્રથી વાસ્તવ દિગ્વિજયની આર્ષક્ષા ગગનકુમ્ભસમાન છે

(૨)

શુદ્ધ વૈદિક મતમા વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનવામા આવતો નથી, પરંતુ 'વેદોન્તારાયણ સાક્ષાત્'—“વેદેષ્ઠ સર્વેરહમેવ વેદો વેદાન્તકુદ્વેદચિદેવ ચાહમ્” ઇત્યાદિ વાક્યાનુસાર વેદને પરમાર્થત નિત્ય સત્ય ગોપનારાયણસ્વરૂપ જ માનવામા આવે છે પરમાર્થત જે મનમા વેદને નિત્ય અને સત્ય માનવામા આવતો નથી, તે મત વૈદિક જ કહેવાય નહિ અનુયાયીઓની સખ્યામાત્રથી ઠાઈ પણ વાદ વૈદિક કહેવાય નહિ, પરંતુ નિત્ય સત્ય નારાયણસ્વરૂપ ગોપાગ વેદને જ અનુસરીને સત્પ્રદાયસિદ્ધ જે માર્ગ પ્રવર્તતો હોય તે જ વૈદિક કહેવાય, એર વિચારશીલ પુરુષોનું મન્તવ્ય છે, વસ્તુત શુદ્ધ વૈદિક બ્રાહ્મણો, મોટા લાગ હાલ પણ “વિષ્ણોચ્ચરમ્ પદમ્” શ્રુત્યુક્ત વંશજ પણ જ અવગમન કહે છે તેમ જ મધ્યમ બ્રાહ્મણો વેદને નિત્ય અને સત્ય માનીને જ શ્રીમદ્માનુગ્નચાર્યના નિશિદ્ધાદિત્વ પ્રતીનું કરીને શ્રીપુરુષોત્તમને સ્થાને ગિવતી ઉપાસના કરે છે. આવા બ્રાહ્મણો પણ વાસ્તવિક રીતે મધ્યાસામર હોવાથી માયાનાદી નથી તેઓ શિવને માયાશખર માનતા નથી, પણ બ્રહ્મસ્વરૂપે, તેથી જોઈ ઇતર બ્રાહ્મણો પણ વેદને નિત્ય અને સત્ય માનીને જ સ્વચ્છાનુમાર શક્તિ, અગ્નીન જ તુ તે માને પ્રિદિત ભગવદ્ભૂતિની જ ઉપાસના કરે છે. સમગ્ર બ્રાહ્મણમાથી આવા બ્રાહ્મણો અને તેમની સંખ્યા જે કાલ અનિન્યૂન અવગેય ગેં તે માયાવાદને અનુસરતો હશે. માયા જે આદ્ય વિગત કરીશ

૧. આમ ૧૩-૧૬-૧૯૦૬ ના ‘યુગગતી’ પત્રિકાની આલોપના ઉત્તરરૂપે તા ૧૧-૬-૧૯૦૬ ને દિવસે આલોપના ઉત્તરરૂપે ‘શ્રીમદ્ધર્મ’

નિન્યાયે કેવલ અધર્મદ્વારી જ માયાવાદને અનુમ્તિ છે પ્રજ્ઞાનત્રય ઉપર પ્રાપ્ય સર્વ લાખ્યતુ અવલોકન કરીને માયાવાદને અનુસંગનાર વર્ગે શૂન્યપ્રાય છે એમ તો માધવતીર્થ સ્વતઃ જ શોધ કરે છે

અન્યાસીના ધર્મે પણ મન્વાદિ સ્મૃતિમા પ્રસિદ્ધ જ છે, તેતુ અત્ર પિટૃપેષણ કરવાની આવશ્યકતા નથી તેવા ઉત્તમોત્તમ ભક્તિમાર્ગીય અન્યાસી સર્વવન્દ્ય છે, સ્ત્રીપુત્રાદિનો ત્યાગ કરીને ભગવદ્ગુરુનાર્ય ગ્રહણ કરતા શાસ્ત્રીય સન્યાસમા શાસ્ટોશાસાનો ઉપભોગ કરવાની આજ્ઞા નથી એમ સર્વ જાણે છે શાસ્ટોશાસાનો ઉપભોગ કરવાની આજ્ઞા વેદશાસ્ત્રમા નથી, ત્યારે પછી એવા વેદશાસ્ત્રવિરુદ્ધ માધવતીર્થોપભુક્ત દ્રવ્યપેરાની ઈર્ષ્યા શ્રીમદ્ભક્ષાચાર્યજીના અનુયાયીઓ કહે એવો જલ્પ, ‘પામર પ્રાણીના અધર્મપ્રાપ્ત અપાપ દ્રવ્યની ઈર્ષ્યા સાર્વભૌમ ક્ષિત્તિ કહે’ એવા બાલિશ ભાષણથી વ્યનિરિક્ત નથી શ્રીમદ્ભક્ષાચાર્યજીનો દનિહામ પણ શાસ્ત્રમા જ પ્રતિપદ પ્રસિદ્ધ છે, તેથી મોદક ગ્રથતુ અપવચ્ચન, મુગ્ધ અને નિર્વજ્જર વિના દત્તર કોઈ કરતુ નથી

માધવતીર્થ અશિષ્યોને ‘ગંગધાની’ના ગૃહકોણમા ગમે તે ઉપદેશ કરે, તથાપિ જ્યારે તે ઉપદેશ પ્રસિદ્ધ કરે-કરાવે, ત્યારે તેની નિપત્તપાતે સમીક્ષા થાય તે સહન કરવા જોટલી પણ તિતિક્ષાનો અભાવ ગોચનીય છે મિ ત્રિવેદીને શ્રીમન્મધ્વાચાર્યના નામતુ પણ જ્ઞાન નથી ‘શ્રીમન્મધ્વાચાર્ય’ને સ્થાને ‘માધ્વાચાર્ય’ લખે છે’ શ્રીમન્મધ્વાચાર્ય તે શાકરમતશનુદૈતમતાવલમ્બી પૂર્ણપ્રજ્ઞાચાર્યજી અથવા શ્રીઆનંદતીર્થાચાર્યજી સર્વદર્શનમગ્રહપ્રજ્ઞાધાર ગાંકરમતાનુયાયી માધવજીથી પૂર્વોક્ત શ્રીમધ્વાચાર્યજી કેવલ ભિન્ન છે એમ અત્ર જ્ઞાન કરાવવાની અમને જરૂર લાગે છે. મિ ત્રિવેદી શ્રીરામાનુજાચાર્યને સપ્રદાયી વૈષ્ણવ કહે છે, અર્થાત્ શ્રીરામાનુજાચાર્યનો વિશિષ્ટદૈત સિદ્ધાંત વેદશાસ્ત્રસપ્રદાયસિદ્ધ છે, એમ તેઓ અંગીકાર કરે છે તેથી અમને આનંદ થાય છે, પરંતુ શ્રીરામાનુજાચાર્યના શ્રીભાષ્યમા અક્ષરે અક્ષરે શકરજીના માયાવાદનું ચૂર્ણશ ખડન કર્યું છે એ મિ ત્રિવેદીએ ધ્યાનમા ગળવુ પડશે

શકરજી કે માધવતીર્થે કોઈને ગાંધિપ્રદાન કરવુ એ અમારૂં કર્તવ્ય નથી, પરંતુ વેદના ઉપજંહણરૂપ પુરાણોમા અને જ્ઞાનસૂત્રના મર્મે લાખ્યોમા તેમને મારે જે મત છે તે લોકમા પ્રસિદ્ધ કરવુ એ અમારૂં પવિત્ર કર્તવ્ય છે. માધવતીર્થે ખુલ્લા નામથી આપેક્ષ કર્યો નથી, એ જ કલિકાવના સન્યાસાભાસની સદ્ગુણ દુરિસતા !

વૈદિકમ્ભન્ય જગદ્ગુરુપદધારી માધવતીર્થે શકરજીનું મત વૈદિક છે, એમ સિદ્ધ કરવુ જોઈએ પ્રચ્છન્નપૌદ્ધ વેદના વાસ્તવિક ચોર જ છે વેદના એક દેશ ઉપર લાખ્યાભાસ ઉપજાવીને બૌદ્ધસદશ મત પ્રસારીને લોકને વ્યાકુલ કરે છે વસ્તુતઃ “ત્વમપિ ચોરઃ” નહિ પરંતુ “ત્વમેવ ચોરઃ” એમ અમારૂં કહેવું છે શુદ્ધદૈત સપ્રદાયના મૂલપુરુષવિરુદ્ધ કોઈ પણ શિષ્ટ ગ્રન્થમા જ્ઞાતાન્ત મતનું કદિન છે અશિષ્ટ અપ્રામાણિક માયિક ગ્રંથની જનસમાજ સર્વે ઉપેક્ષા જ કરે છે શકરજી વેદને પૌરુષેય માને છે એમ જ્ઞાન વૈષ્ણવે કોઈ પણ સ્થલે કહ્યું નથી શકરજી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનીને પણ અપૌરુષેય માને છે એ પ્રસિદ્ધ છે, જો કે અપૌરુષેયત્વનું શકરજીએ આપેલું લક્ષણ જ્ઞાન વૈષ્ણવ અંગીકાર કહે એમ નથી. શકરજી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે એમ મિ ત્રિવેદી પણ સ્વીકાર કરે છે, તેથી પરમ સન્તોષ થાય છે “વેદ તો સાક્ષાન્વયણુ મેળનારાપણુ છે” ક્ષત્વાદિ નિગમાનમથી વિરુદ્ધ જઈને વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનવો એ જ અપૌરુષેયત્વનું પ્રથમ લક્ષણ છે “વેદો નિત્યમર્ધાયતામ્” મા વેદને નિત્ય કહ્યો નથી, પરંતુ વેદનું નિત્ય અધ્યયન કરવાનું શકરજીને કહેવું પડ્યું છે, કારણ કે તેમ ન હો તો તે સમયના શુદ્ધ વૈદિક જ્ઞાતિજોને વેદવિરુદ્ધ પ્રચ્છન્નપૌદ્ધ મતમા પ્રવેશ કરવાનો મોદ થાય નહિ વૈદિક

ધર્મનિર્ણય કરવામાં યતિના જે વિશેષણ આપ્યા છે તે વિશેષણ પ્રાપ્ત કરીને ધર્મનિર્ણય થાય તે અદ્વૈતીય જ છે, પરંતુ ધર્મનિર્ણય કરવાના મિથ્યા તામસ સંન્યાસ ગ્રંથણ કરીને કૃત્વૃત્તિ ચત્રાવવામાં આવે એ અન્યત્ર શોચનીય છે. જ્ઞાનભક્તિવિશિષ્ટ યતિને કદાચિત્ ધર્મનિર્ણય કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો તેણે તે નિર્ણય કરવો જ જોઈએ, પરંતુ તેની સાધનસમ્પત્તિના અભાવમાં યતિમ્ભન્ય સંન્યાસીએ પદાસ્ત્વતી અહતા રાખવી એ પરમ દુષણ છે.

ગંદરજીએ પ્રથમ આસુરવ્યામોહ કરીને લોકવિપ્લવ કર્યો છે એ શાસ્ત્રસિદ્ધ ઇતિહાસનો અનુવાદ પણ મિ ત્રિવેદીથી સદન ન થાય તો નિતિક્ષાસમ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. ગંદરજીના અનુયાયીઓ તો શું પરંતુ માધવતીર્થના પણ પરમ અલીક ગ્રંથ આદ્ય શ કરજી પણ પુનઃ જન્મે તોપણ માયાવાદ વૈદિક છે એમ આ સમીક્ષાયુગમાં સિદ્ધ થવું ગગનકુસુમસમાન છે.

દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

(અનુસધાન ગત વર્ષના ૫૪ ૧૯૨)

ભવ કુલાવ ભય હિલણાદિ હરિ ઓતે એક ભાવે રે,
તો પણ દુઃખ દુષ્કૃત હરાય સુદ્ગણ પ્રબલ પ્રભાવે રે. ૧૮.
સર્વ કથ્યું એ શાસ્ત્રાધારે મનદ્વિપત રમે જાણો રે;
દયા પ્રિતમ શ્રીકૃષ્ણભક્ત તેને સર્વોત્તમ પ્રમાણો રે. ૧૯.

૫૬ રાગ જગદે

નંદકુવરસો લગા હમારા દિલ, ગિરિવરધરસો લગા. ૧.
ઝાર સખનસે લગા હમારા દિલ બિરહુ જરતમે પગા. ૨.
નહિ કોઈ દેવી નહિ કોઈ દેવા નહિ કોઈ ઐર અવતારા. ૩.
પૂરન પુરપોત્તમ અવતારી રાધા પિયુ ધ્યારા. ૪.
જડીસિમ્બન જલ પ્હોચે શિખરલગ મુખ ઇન્દ્રિયધન સારા. ૫.
દયા પ્રભુ પૂજત ચોં જગ પૂજત સાચા મન હમારા ૬.

રાગ સોરઠ મિશ્રિત ભંગવી (મારવાડી ભાષા)

પિયાબિન સૂને લાગે છે ઝગ દેશ.

નટવર છબ ફિરફિર મુખ આવત મુખપર લપટયા દેશ. ૧
કોન સુને દુઃખ ધસો કદિયે પીયુજ બમે પર દેશ. ૨.
લાધોજી કોઈ આન મિલાયે, દયાગે પ્રીતમ આગ્રજેશ. ૩.

ગ્રાહકોને નિવેદન.

‘પુષ્ટિભક્તિમુખા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન કરવામાં આવે છે કે અધિ-આવાદ માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ તૃતીય વર્ષનો ચતુર્થ અંક પ્રકટ નહિ થાય, પરંતુ દ્વિતીય આવાદ કૃષ્ણ એકાદશીએ જ તે પ્રકટ થશે.

પ્રકાશક,

જ્યા પ્રભુને સ્વીકારે કરીને અગીઝર કરવામા હવે કંઈલા સાધનો મુદ્દન હેતુભૂત થઇ પડતા નથી, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ કેમ કે સાધનમંપન્ન પુરુષો પણ તે ફળને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, જે ફળ અત્યંત અયોગ્ય પુત્રિન્દિ વગેરેને પ્રાપ્ત થયું છે 'જેને પ્રભુ વડે છે, તે વડે જ તે પ્રાપ્ય છે,' એ શ્રુતિનું અનુસંધાન કરી લેવું ૭

જે માર્ગમા ભક્તની વિશેષાવસ્થામા પ્રભુશુભાગનરૂપ ભક્તિની જ સ્વરૂપાનંદભક્તિ ફક્ત આપવામા સ્વતંત્રતા છે, સયોગસસંબધિ સ્વરૂપાવિર્ભાવની સ્વતંત્રતા નથી, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ પ્રેમના આવેગથી-આવેશથી ઉત્પન્ન થતા થવળું, કીર્તન વગેરે જ સર્વ સુખરૂપ અનુભવ આપે છે તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ. ૮

જ્યા ભગવદ્ભાવના આધિષ્ઠ્યથી પતિ, પુત્ર વગેરેનો ભવ, પર્યાવરણનો ભવ રચાત મેળવી શકતો નથી, ભગવદ્ભાવમા કાલ, કર્મ, સ્વભાવ વગેરેની બાધક તરીકે સ્ફૂર્તિ થાય છે, તે શુદ્ધ-પુષ્ટિમાર્ગ માટે જ 'અસ્વર્ગ્યમયગસ્ય એ વાક્યથી વેદનો ભવ, અને ચિચિન્વન્તિ હ્યપશ્યન્ત એ વાક્યથી લોકનો ભવ વ્રજગતાઓના પ્રેમાર્દ્ર હૃદયમા ઉત્પન્ન થવા પામ્યો ન હતો ૯

જે માર્ગમા હવનો ભગવાન માથે સંબધ થાય તે જ ફળમા સાધનરૂપ છે તે સંબધ દેહજ કે ભાવજ એ બનેમાથી ગમે તે હોયો ભેદથી વળી જે માર્ગમા સંબધ-સર્વ ઇંદ્રિયોનો પ્રભુસાથેનો સમાગમ, તે જ ફક્ત, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ છે 'પ્રભુ સાથે સંભાષણ અને મળે ત્યારે દર્શન' એ વાક્ય અન્ય પ્રમાણે છે વળી તે સંબધ પણ પ્રભુએ ભક્તને માટે ઢેલી દરજાથી જ થાય છે 'મારાથી અન્ય તેઓ (આર્ત-ભક્તો) કંઈ પણ જાણતા નથી, અને હું પણ તેથી અન્ય નથી જાણતો. આ વાક્ય પણ આ જ ભાવાર્થને સૂચવે છે ૧૦.

જે માર્ગમા પ્રભુના સંબધવાળા પદાર્થમા ભગવદ્બુદ્ધિ થાય છે, અને તેથી વિરુદ્ધમા દૃષ્યબુદ્ધિ ઉદ્ભવે છે, અને ઉદાસીન તન્મય સમશુદ્ધિ પ્રકટે છે, તે પુષ્ટિમાર્ગ માટે જ વ્રજભક્તોને ઉદ્ધવપ્રેક્ષણથી પરમાન્વાદ થયો છે આ વાક્ય આ અર્થના આધારરૂપે છે 'પ્રભુના ચરણચમલના આશ્રયરૂપ તે ઉદ્ધવને ઉત્ક્રિષ્ટ ગોપીજનો વિદ્યાર્થી વળ્યા' ૧૧.

જે માર્ગમા દેહમા મારી એવી બુદ્ધિ નથી રાખવામા આવતી, કિબ્બુના તેનું રક્ષણ પોતાનો સમજીને નહિ, પણ ભગવાનનો જ સમજીને કરવામા આવે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વળી વિરહાવસ્થામાં

૧ ચમેવૈવ વૃણુતે તેનૈવ હમ્ય '

૨ શ્રીગોપીજનો જે વખતે પોતાનો નેહના દુઃખ વિગત તીવ્ર તાપને મહી શક્યા નહિ તે વખતે, પોતાનું સંવેશ છોડી મુગ્ધીમનોહરના મધુર મુગ્ધીગવથી આકર્ષાઈ, કુગાની દરકાર કર્યા વિના રાત્રિમયે પ્રાણેરાનું પ્રેક્ષણ વગેરે કરવા આવ્યા, તે વખતે વિધવિમોહક પ્રભુએ તેમના સ્નેહાળ હૃદયને કસોટી ઉપર મુકવા વાક્યાત્મકેષાડયું છે કે —ગોપાગનાઓ ! આ તમારું કર્તવ્ય સ્વર્ગપ્રાપ્તિ માટે યોગ્ય નથી, અપયરાને આપનાર છે પણ તેના ભયથી નિર્ભય વ્રજગતાઓ તે કેમ સ્વીકારે ? વળી પ્રભુએ ખીજે લોકિક ભય બતાવ્યો છે કે તમને તમારા મન્યધિવર્ગ દ્વારા જોગે નહિ તો પછી શું કરો, તેનો કંઈ ખ્યાલ છે ? પરંતુ લોકિક ભયને લોકમા જ લીન કરી દેનારને તે શું કહે ?

૩ મગવતા સહ સજ્જાપો દર્શન મિલિતસ્વ ચ ।

૪ મદન્યત્ત ને ન જાનન્તિ નાહ તેમ્યો મનાગવિ ।

૫ इति स्म सवा परिव्रजस्तुकास्तमुत्तमशोकपदाम्बुजाप्रयम् ।

પણ થનારા ભગવદુપયોગને લક્ષ્યમાં લઇને જ શરીરગ્રક્ષણ છે. શ્રીગોપીગીતમાં આ ભાવ સ્પષ્ટ છે 'તમાગમાં જ પ્રાણુ પગેલી તમને જ ગોધ છે' આ શ્લોકનું વ્યાખ્યાન એવું છે કે અમારું પ્રાણુ ધારણુ અમારે માટે નથી, પણ તમારે માટે જ છે. ૧૨.

જે માર્ગમાં મેઘસ્વરૂપની સેવામાં રિચિત્ર પણ ઉવદારકર્મણુથી અપેક્ષા નથી, ત્યાં એવ્ય પ્રભુ પોતે જ મેવામાં ગ્રહેલા ભાવનું પોષણ કરે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ માટે જ ગોવર્ધનધન-પ્રસંગમાં (અનકટોસવપ્રસંગમાં) પ્રભુએ વ્રજમકનોને અન્યભજનથી નિવૃત્ત કરીને સ્વભજનમાં યોગને ભાવતી વૃદ્ધિ કરી ૧૩.

જે માર્ગમાં પ્રભુ ભજનનું ફક્ત આપી દઈ અપવાદ નથી કરતા, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ, આ અર્થ છે. વિગ્દના અનુભવ માટે ત્યારે પ્રભુએ ગોપિકાએને વિયોગ ઉત્પન્ન કર્યો, ત્યારે તેઓએ તે વિગ્દજન્ય તાપનો વણો જ અનુભવ કર્યો. હવે આ અવસ્થામાં શુણુગાનાદિથી અતપ્રકટ થઇને મુખ આપે (જેમ જ્ઞાનિએને જ્ઞાન દગવીને આપે છે તેમ) તો પર્યું તાપનો અનુભવ ન થાય અને વિપ્રયોગરૂપ ફક્તુ અદાન જ થાય, માટે પ્રભુ એકદમ મુખ નથી આપતા, પરંતુ તાપ વધારે છે 'સ્મૃણુના આવેશથી આત્મવિશ્લેષવને' અને '૩વિગ્દવડે જેનો આત્મા આતુર છે એવો હું અહિં આજ્યો છું' એ પ્રાસોપદેશ ઉદ્ધવનું વાક્ય આ અર્થનો નિશ્ચય કરાવે છે ૧૪.

જે માર્ગમાં સયોગાવસ્થાથી પણ વિપ્રયોગાવસ્થામાં અધિક મુખ છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વિગ્દાવસ્થામાં પવે પવે વિવિધલીલા અતર્માં પ્રકટે છે કાર્મ લીલા ભાવથી પ્રકટ થઈ અને તે અનુભવ્યા પછી બીજી લીલાની દિદલા થાય તો તેની પ્રાપ્તિ મુક છે આચાર્યશ્રી માટે જ મુગો-ધિનીશ્વમાં આજ્ઞા કરે છે કે,— 'આતુર ફક્ત જ ઉન્નૃપ છે' ૧૫.

ત્યાં સાધન અને ફક્તની વિપરીતતા છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ તેને જ સ્પષ્ટ કરે છે. ત્યાં ભાવ-નિરુપધિ એક જ પ્રાપ્ત્ય ફક્ત છે, અસ્તુપાનદની પ્રાપ્તિનું સાધન ભાવ છે, તે પહેલાં પ્રાર્થના યોગ્ય છે, માટે તે ફક્ત છે તે ભાવ પ્રભુ આપે તો જ મળે, માટે ફક્તરૂપ પ્રભુ જ ત્યાં સાધન છે માટે સાધન અને ફક્તનું સંપર્ગન્ય સ્પષ્ટ છે ૧૬.

જે માર્ગમાં ભગવતસંબંધિની કૃતિમાં, અનુભૂયમાના ભગવત્લીલામાં પણ પશ્ચાત્તાપ થાય તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ આનો ભાવાર્થ આ છે પ્રભુ ત્યારે વ્રજમાં પધારે અને વ્રજભક્તને યોગ્ય કૃતિ કરે ત્યારે તેનો આનંદ અનુભવતી વખતે વ્રજનીમનિતીગણ વનમાં રહેલી અન્ય લીલાના અનુભવા-ભાવથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે તેથી દીનતા પ્રકટ થાય છે, માનાદિ નદિ, આ એક વિવદાનું અનુભવ છે પાંચ્વા મુકુન્દસ્ય એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમાં સ્પષ્ટ છે ૧૭.

જે માર્ગમાં હવમાં ગ્રહેલી દીનતા જ દાદની પણ અપેક્ષા વગર જ ભગવત્પરિભાવમાં જેનું થઈ પડે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ વિયોગાવસ્થામાં ભગવત્પરિભાવની આર્તિ થાય છે, અને ત્યારે મિત્રન તરીકે થતું ત્યારે દીનતા પ્રાપ્ત થાય છે, તે દૈન્ય રૂપે તેનાથી અસાતર ફક્તરૂપ છે જેમ મયોગ માનને

૧. વયિ પૃતાગસત્ત્વ વિનિર્ગત ।

૨. કૃષ્ણારેણા દોષિત્વમ્ ।

૩. દદાણોઽર્થં નિજાતુરા મા ।

૪. ભાગર્ તુ પર કમ્ ।

ઉપત્ત કરે છે, તેમ વિગદ દીનતાને ઉપત્ત કરે છે, તે દૈન્ય ભગવાનને પ્રકટ કરે છે. માટે જ તે પ્રાર્થનીય હોવાથી કૃપા છે માટે જ શ્રીગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે — ‘હે^૧ ગધેશ^૨ ! તેવી કૃપા કરે કે જેથી દૈન્ય પ્રાપ્ત થાય ૧૮.

જે માર્ગમા સર્વ લૌકિકવિષયનો ત્યાગ અર્થાત્ અનુરાગથી તે વિષયનું અત્રેહણ કરવામા આવે છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ સર્વભાવથી સર્વાત્મનથી દેહાદિનું સમર્પણ જેમા છે, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ મજબૂરવપ્તગણ આવે જ આજ્ઞા કરે છે કે — ‘સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને તારા ચરણ સમીપ આવ્યા છિએ’ ૧૯.

જે માર્ગમા આ વિષય છે એમ સમજીને તો વિષયનો ત્યાગ જ છે, મમતાનો અભાવ જ છે, પરંતુ ભગવત્સંબંધી સમજીને ગ્રહણ કરવું આત્મનિવેદન કરેલાઓને તેટલો અશ જ ત્યાગ્ય છે ‘હે^૧ ઇશ ! આપે ત્રણે જગત્ ક્રીડામાટે આત્માથી બનાવ્યા છે, તેમા (પોતાનું) સ્વામિત્વ કુલુદિઓ જ માની બેસે છે’ આ વાક્યથી પદાર્થ માત્ર ભગવદ્દીય છે, અને ઉત્તમ છે, એમ કરે છે તો હવે હોય છે કૃપા મમતા જ, તો તે અનાદ્યણીયા જ છે વળી જે માર્ગમા સર્વભાવથી સર્વાત્મનથી શ્રવમા પ્રભુમગ્નણની વિષયતા હોય તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ આનો ભાવાર્થ આ છે ભક્ત બ્યાટે ભગવત્સ્મૃતિવિષય થાય—પ્રભુ બ્યાટે ભક્તને મ્મટે, ત્યાટે જ ભક્તિની સફળતા ચદનુ-સ્મર્યંતે કાલે એ વહેણવાક્યમા આ અર્થ નિગદ છે વળી ‘રદ્ધ ગયના પગુઓને નામ ઈ બોલાવે છે’ એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમા પણ મ્મટે છે ૨૦.

આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરીને ઉપસહાર કરે છે

ઉપર પ્રમાણે જેમ શ્રોતગ્રંથાયરણે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તેમ જ બીજાઓએ પણ શુદ્ધપુષ્ટિમા અશ્વધિક્યને લઈને તે જ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, પરંતુ સામાન્ય પુષ્ટિભક્તિસ્વરૂપ નથી બતાવ્યું સામાન્ય લક્ષણ તો પૂર્વોક્ત નિબધાદિસિદ્ધ છે તે છે, એમ સુજો સમજો

આ સ્થલે લાભલદ્ધૃત ‘પ્રમેયરત્નાર્ણવ’ માં ‘પુષ્ટિવિવેક’ સપૂર્ણ થાય છે.

૧ તા કૃપા કુરુ રાધેશ યયા દૈન્યમવાપ્નુ

૨. સત્યજ્ય સર્વવિષયારતન પાદમૂલ પ્રાપ્તા ।

૧ ક્રોડાર્થમાત્મન ર્દત્ત વિજગત કૃત્ત તે સ્વામ્ય તુ તત્ર કૃધિયોઽપર ર્દશ કુર્યુ ।

૨ નામભિર્તૂરગાન્ પશ્યન્, ક્વચિદાહ્વયતિ પ્રીત્યા ।

૩ અત્ર અથકાર શુદ્ધપુષ્ટિના મર્મથી અતિસ્પૃષ્ટ ન હોય, કે તે પ્રકટ કરતા બીતિસ્પૃષ્ટ થયા હોય, એમ પૂર્વતા શુદ્ધપુષ્ટિમર્મશો માટે તેમણે પ્રયુક્ત ‘અશ્વધિક્ય’ રાખેલી પ્રતીત થાય છે.

Śuddhādwaita Brahma-vāda.*

INTRODUCTION.

Before entering on the description and discussion of the system of Vallabhāchārya, let us, for a while, turn our attention to the philosophy and religion of the Vedic seers. Through the dim twilight of the bygone ages, we see the ancient sages repeating the holy verse 'we¹ worship the divine, beautiful, nescience-destroying Lord Savitar, may He turn our thoughts to Him'. We see Ārūṇi teaching his son the doctrine of 'The² knowledge of every thing by the knowledge of One'. We see Yajñavalkya³ repeating similar holy instruction to his wife Maitreyī. The sages of ancient India believed in an optimistic thorough-going pan-Theism. The bastard-theories like the doctrine of illusive scepticism were entirely unknown to them. But the poisonous current of corruption sapped the solid foundations of the old Vedic religion, and in its stead arose numerous other theories, theistic, anti-theistic, orthodox and heretical. These theories do not, in any way, supply the youthful buoyant spirit of the Vedic tunes. The optimistic spirit was turned into a pessimistic one.

The names of some of these systems are Sāṅkhya, Yoga, Nyāya, Vaiśeṣika, and the Mīmāṃsā, among the orthodox ones, and Jainism, Buddhism and the Materialism of the Chārvākas among the non-orthodox ones. We shall briefly refer to these systems without making any attempt to criticise them here, as they are already seriously criticised by Bīḍarāyana Vyāsa.

For the sake of convenience, let us take the non orthodox ones. The naturally devout mind of the Indian, cannot for a moment, entertain the soul-less materialism of the Chārvākas. Vyāsa takes no notice of it, and even though it may have some secret followers scattered here and there in India, we shall none be the worse if we entirely ignore it.

Among the un-orthodox systems, Vyāsa takes particular care to criticise the two most important of them, viz., Buddhism and Jainism. Their propounders did not accept the authority of the Vedas. There is the revolt against the old Vedic religion.

* This is an essay on the Śuddhādwaita Philosophy written by Mr. M. T. Tehrala, B.A., and submitted to the Vaishnav Parishad, the prize for which was declared and given away by Mr. R. V. Patankar, B.A. LL.B. Chief Minister of Palanpur.

१. तत्सर्वविमुक्तये नमो देवस्य धीमहि धियो यो न द्यौर्धमा ।

२. एकविज्ञानेन सर्वविज्ञानम् । छान्दोग्य

३. न हरे मेधेयि सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवति । आर्जुन । नु कामाय सर्वं प्रियं भवति । दृष्टान्तेन

The cardinal doctrines of the first are general momentariness of all existing things, general void, and coming into existence of a thing from nothing. The Buddhas do not believe in a permanent soul. The purpose of the soul is served by Ālaya¹-Vijnāna. There is no Īswara-God. Karma is the chief regulator.

The Jains are Anekanta-Vādins. Their doctrine is styled Sapta²-Bhaṅgī-naya, which they apply to all existing things. Like the Buddhas, they also do not believe in God as a creator. According to them, the human soul consists of atoms, and is of the size of the body.

The spirit of these two systems is pessimistic. Their claims to be ranked as religious systems are based on their laws of rigidly disciplining the life of man. These two systems are vehemently criticised by Vyāsa in the second Pada of the second chapter of the Brahma-mīmāṃsā.

Of all the systems which recognize the Vedas as an authority, the first and foremost stands the atheistic system of Kapila. The importance of this system can be realised from the fact that Vyāsa devotes more Padas than one for its refutation, and that it has been hailed with great enthusiasm by modern oriental and occidental scholars as 'the first singularly philosophic attempt which tries to probe into the mysterious problems of the Universe through the instrumentality of pure reason'. The Sāṅkhyas admitted two principles, Purusha and Prakṛiti. They did not accept any thing like God-Īswara. The Purushas or souls are many, all-pervading, devoid of attributes and action, intelligent etc., while Prakṛiti is the equilibrium of the three gunas Sattva, Rjas, and Tamas. When Purusha becomes conscious of Prakṛiti, the equilibrium of these three gunas is disturbed, and creation is the result, which leads Purusha into bondage. The sole aim of the Sāṅkhyas is to set free Purusha from Prakṛiti. A complete cessation of all pains and soul's existence in an unconscious connection with pure intelligence constitute absolution. The Sāṅkhya system is technically called Vikṛita-Paunāmā-Vada, the turning of milk into curds illustrates Prakṛiti's evolution into Universe.

(1) Ālaya Vijnāna comprises a series of cognitions which refer to ego.

(2) This view considers everything in the following seven ways, viz: 'somehow it is, somehow it is not, somehow it is and is not, somehow it is indescribable, somehow it is not and is indescribable, somehow it is, and is not, and is indescribable. स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, स्यादस्ति च नास्ति च, स्यादवक्तव्य, स्यादस्ति चावक्तव्य, स्यान्नास्ति चावक्तव्य, स्यादस्ति स्यान्नास्ति च स्यादवक्तव्यम् ।

With the thorough refutation of the Sankhya system, Vyasa disposes of the Yoga system in only one sūtra (2-1-3)

Setting aside the Vedic claims of the Sāṅkhyas, Vyāsa then proceeds to show that the Tāikika system, the Nyāya and Vaiśeṣika both, stand on the same level with them. Their claims to be regarded as Vedic are still poorer. Nyāya and Vaiśeṣika systems are attributed to Gautama and Kanāda respectively. They believe that the Universe has originated out of atoms. Īswara-God, whom unlike the Sāṅkhyas they accept, is only the efficient cause of the universe as a potter is of the jar. The human souls are many, all-pervading, etc. Final complete cessation of all pains is their ideal of absolution or Moksha. This doctrine is technically known as Ārambha-vāda, or A-sat-kārya-Vāda. Coming into existence of a pot which had no existence in earth before its origination illustrates the case of the Universe coming into existence though it was not there in atoms.

With Jaimini, his own pupil, the author of Karma-mīmāṃsā, Vyasa has not much to quarrel. Vyāsa in general accepts the line of reasoning established by Jaimini in his work. The only thing to which Vyasa strongly objects is the sole predominance of Karma in the regulation of the Universe. Vyāsa believes Karma as one of the inherent eternal powers of God, who through the agency of Karma controls the Universe.

The system of Vyāsa is taught by him in the Brahma-sūtras. Vyasa is the highest authority on the Vedas. To him is ascribed the division of the Veda, and the authorship of the eighteen Purāṇas including the Bhāgavata, the Mahā Bharata including the Geeta, the Vedānta or Brahma-Sūtras, and a commentary on the Pāṇjāla Yoga-sūtras. All Indian authorities recognize in him the incarnation of the knowledge of God. And to benefit the world he has rightly summarised the teachings of the Vedas in his Brahma-mīmāṃsā, removing all apparent mutual contradictions in the Vedas that may arise through the aberrant genius of several thinkers, demolishing the claims of the Sāṅkhyas and other orthodox systems to be regarded as Vedic, exposing the baselessness of the unorthodox systems like Buddhism and Jainism even from the standpoint of pure reason, and laying down a series of authoritative sūtras, which might prove difficult to a future māyāvādin commentator to reconcile with his theory of Māyā, except through the aid of fallacious reasoning, or blinking one's eyes to the significance of the whole body of the revealed Scriptures.

Though we say Buddhism has left the land of its birth, it is not the whole truth, for even at present it is to be found in a disguised form. The theory of Mâyâ in its proper light is a mild edition of Buddhistic doctrine. Its ultimate significance is very similar to Buddhism. This theory¹ comes very near to the Buddhistic doctrine of void or Sunya-Vâda. The whole theory² appears to have been propounded in a queer vein of melancholy. Though this system boasts as thoroughly Vedic, the absolute eternal truths of the Vedas in their proper light are conspicuous by their very absence. All³ seems distorted and twisted. Hence it is that the claim of this theory of Mâyâ to be regarded as Vedic is vehemently criticised by all the latter doctors⁴ of Vedânta. Some western scholars also admit that Sankara tenets are nowhere to be found in the Vedanta sūtras. To such a system it is but natural that Vallabhâchârya should be strongly opposed.

When Vallabha was born, this anti-theistic⁵ system was very prevalent, as it is even to-day through the general ignorance of the people. In spite of Ramânuja, Madhva, and others, Sankara seemed to carry everything before him on account of the unrivalled charm of his language. The whole body of the Vedanta sutras has been poisoned to the very core by the so called theory of Maya. The pure Brahma Vâda of the ancient Vedic sages was covered up by this new doctrine, having its origin in Buddhism. It was Vallabha who tried and succeeded in showing the baselessness of Mâyâ-Vâda in the Vedanta sūtras, and establishing the pure Brahma-Vâda of the Vedic seers by a thoroughly consistent interpretation of the Brahma mīmāṃsā. The Vedic doctrine of Vallabha is known as Siddhâdwaita Brahma-Vâda. This doctrine is

1 The universe, the souls, and Īśvara -acting- God are all creatures of nescience. They do not really exist. The supreme Brahman which they are pleased to term 'really existing' is devoid of all attributes. It is not intelligent, but intelligence itself. See Sankara Bhāṣya 2-1-14.

2 आनन्दमयप्रज्ञाणि दुःखान्निस्वरूपानि नाम तद्वन्मयकृतो महादुःखसंस्कारस्य प्राचल्यमेव गमयतीति दिक् । Anu—Bhāṣya Prakāśa.

3 See Sankara Bhāṣya on the आनन्दमयाधिकरण, the इहताधिकरण, the first pada of the second chapter, the third and the fourth padas of the fourth chapter of the Brahma-mīmāṃsā.

4 Ramānuja, Madhva, Bhaskara, Srikantha, Nimbarka, Bhikṣu and Vallabha.

5 See Dr. Thibaut's Introduction to Vedānta Sūtras, Vol. I.

6 ईश्वरस्य ईश्वरत्व × × × न परमार्थेन etc. See Sankara Bhāṣya on 2—1-14 Brahma Sūtras.

the natural outcome of the four¹ Prasthānas. Vallabha² has written on all these with a view to show that they unanimously teach one and the same thing. Similar attempts before and after Vallabha were made by Sankara, Bhāskara, Rāmānuja, Madhva, Srikantha and Bhikshu. It will be found by any thoughtful and unbiassed student of comparative philosophy that these systems are not the outcome of a natural and consistent interpretation. With regard to Sankara's system something has been said before, and what remains will be told side by side with the principles of Vallabha system, in order that the two systems may be distinctly grasped and their arguments weighed.

Rāmānuja and Srikantha are both Viśistadvaita-Vādins³. One is a Vaishnava, and the other is a Saiva. It deserves to be remarked that this Saiva system is altogether different from the Sāṅkara system. According to Sāṅkara, Brahman, Vishnu and Siva are mere creatures of ignorance, and are as unreal as the objects seen in a dream. But to Srikantha, Siva is the real supreme deity, as Vishnu is to Rāmānuja, Madhva, or Nimbarka, or Purushottama to Vallabha. Bhāskara and Nimbarka are both Dvaitādvaita⁴ philosophers. To the firstnamed scholar duality is due to the real limiting adjunct, while non-duality is real, to the second non-duality is *anupādika*, due to the limiting adjunct, while duality is real. Madhva is a dualistic philosopher, but Vallabha looks upon him also as a partially dualistic and partially non-dualistic one. The theory of Bhikshu is styled as Avibhigādvaita. This theory is the outcome of the mixture of Sāṅkhya, Yoga, and Vedānta.

In Purushottama's Prakāsa on the Anu Bhāṣhīya all these systems are shown to have done poor justice to the four Prasthānas. The comparison of all the Bhāṣhīs shows that the interpretation which Vallabha has put on the Vedānta sūtras is the oldest, the truest, and the best, and that the remaining systems, orthodox or opposite, have caught but partial glimpses of the eternal light of truth. The correctness of this remark will, we are sure, be brought home to every unbiassed reader and thinker.

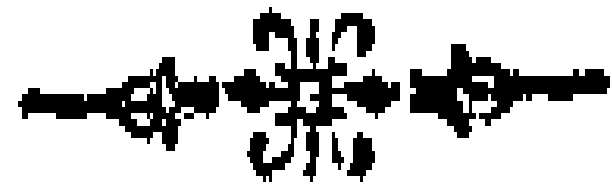
1. Vedas, Gṛta, Brahma-sūtras, and Bhāṣhīya.

2. गायत्रीभाष्य, गीतासाराध्यायकरण, भणुभाष्य and सुबोधिनः.

3. They accept non-duality, but with some reserve, that is qualified non-duality.

4. Those who partially accept duality and non-duality as well.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે.
૨. જગત્, જીવ, અતર્યામી, અક્ષર દ્વંદ્વાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેયો અહન્તામમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ આણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાઠાપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અસા જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

વિનામૂલ્ય વિતીર્ણ.

“ પુષ્ટિદિનપીઠપલ્લેહરી ”.

છપાય છે ! છુતની આખંડે બહાર પડે !!

લગભગ ત્રણથી ચાર ફોર્મનું પુસ્તક છે, તે પણ

વેબસાઇટને તદ્દન મફત !!!

પોસ્ટેજનો અર્ધો આનો માત્ર મોટલો

જાહેરાતનો જલદી ફેલાવ—જાહેર ખર્ચ આપનારાઓએ જલદી લખાણ મોકલી આપવું.
ગરેસનો છેલ્લો પૃષ્ઠોમા જ રહેશે.

૧ પેજના ૨, અર્ધનો ૩ ૧ નાણા લખાણની સાથે જ મોકલવા કૃપા કરી.
પુષ્ટિ ગ્રંથ પ્રવર્તક ફંડ—૩ ૧-૮૦૦ ને તે ઉપરાંત લગનારને ૬૬ તરફથી નીકળતા તમામ
કુલપતિવર્ગમાં મળે છે હિમાય તથા પહોંચ પણ મોકલવામા આવે છે

લખો —

મણિલાલ. એચ. ચૌહાણી,
ઉમરેશ.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના આહ્વાને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક સેવા કરવાની વિમલ શ્રદ્ધથી
જ લખે છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામા આવેલો ખર્ચ બિનકુલ
પત્રો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે માસિકની ગ્રામણી વગેરે ખર્ચ ઘણી જ દરકમરથી
રવામા આવે છે, તેથી નોંધાવવાની જે દાર્ઢ બસશે તેમાથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન પ્રધા પ્રસિદ્ધ
રવામા આવશે. વેબસાઇટમાંથી આવાં માસિકના પોતે મદદ કરુ નોંધશે, એટલું જ નહિ
પણ પોતાના મિત્રને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું નોંધશે

મુંબઈ,
પ્રિન્સેસ રોડ. ૩

મહારાષ્ટ્ર.

मुजरात

क. भा.

काल

वर्ष ३ शु] श्रीकृष्णार्द्र ५१३८, आषाढ

पुष्टिभक्तिसुधा.

शुक्ल ११ श्रीवत्सार्द्र ४३५ [अ. ३ ४]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तर्हं स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदेन तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवंपिथो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंपिथोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च पुरतप ॥ ३ ॥

अश्लेष,

वाडीलाल नगीनदास शाह,

बी. ए., एम्. एस्. सी., वकील, हार्न अर्

नो. ११३, ३१ २-०-०

१९२६ अ. ३१, ३ ०-१-०

આવશ્યક નિવેદન.

- ૧ આ માસિકમબધી સરવો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- ૨ આ માસિક દરેક માસની રૂબરૂ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે
- ૩ આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
- ૫ વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
- ૬ આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે
- ૭ કોઇ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જ્યાં સુધી ટિકિટ બિડવી, ને સિવાય જ્યાં આપવામા આવશે નહિ
- ૮ આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે દેનુંબિલ વહેંચાવવાં હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુષ્ટિભક્તિમુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

આનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧ સાપ્રદાયિક વાંચન	..	..	વે. રા. સ. મહેતાવ ગુપ્તનિગમ શાસ્ત્રી, M.A.
૨ હરિગણકૃતાષ્ટક	..	..	ગ. ગ. મુલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૩ સાપ્રદાયિક સમુદયમાહિત્ય	..	..	..
૪ મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસ	..	..	ગ. ગ. મુલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા; B.A.
૫ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	..	..	વે. શા. મ. અવલગમ જુરજી શાસ્ત્રી
૬ મુખ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મઉત્તાસ.	..	..	Mr D, B.A., LL.B., Pleader, High Court
૭ મહામંગલ પત્ર	..	..	..
૮. પદ્યમુવાલ શાસ્ત્રી	..	..	મુલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૯. વૈતાસર	..	..	..
૧૦. આહોને સ્વતંત્ર નિવેદન	..	..	..
૧૧. S'uddhūdwaita Brahma-veda	..	..	Mr. M. T. Telivala, B.A.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोर्पाजनलभाय नमः ॥

श्रीमद्गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमजीकृते

म्वलालपनविध्वंसवादे

॥ भगवच्छृङ्गारविषयकशङ्कानिरासवादः ॥

पादाटगुर्लापमक्षीरनामिकाभूषणाञ्जनैः ।

म्वलइकृतं ह्रीं योऽस्य शक्तः शटकाकलइकिताः ॥ १ ॥

मार्गेन्तः शाक्तनाभ्रान्ति कृत्वा बल्गन्ति वैष्णवैः ।

तादृशां जारजातानां मुग्धम मिट्छ्यते ॥ २ ॥

‘सहस्रर्गापां पुरुषंस्तयेर’ पुरुषो ह वै ।

नागयण’इतिश्रुत्योम्नादृशीप्सितगम् च ॥ ३ ॥

मिदः प्रमान्गिन्निद्रत पुगणेषापि दृश्यते ।

श्रीभागवतगाराहपात्रगारुडकादिषु ॥ ४ ॥

स एव वामुदेवोयं माभ्रावपुरुष उच्यते ।

श्रीपायमिनस्त्वयं जगद् ब्रह्मपुरःसम् ॥ ५ ॥

स एव वामुदेवोयं पुरुषः प्रोच्यते बुधैः ।

प्रकृतिस्पर्शगदित्यात्म्यातन्याद्वैभावादपि ॥ ६ ॥

इत्युक्तं नार्गमिहेऽयं म्यातन्यादाग्निः शिवः ।

जगत्काष्णतापन्नः शिखा मुनिपुङ्गवाः ॥ ७ ॥

मा तम्यापि भोऽच्छक्तिस्तया हीनो निरर्थकः ।

यन्मृतमंजितान्तःस्थैः पञ्चविंशद्भिर्गदुग्धैः ॥ ८ ॥

नामैः सर्गस्यवस्थामु शक्तवर्धनः स्मृतः शिवः ॥

अनिच्छतोऽपि यम्य श्रीगङ्गाव न्वयते कश्चित् ॥ ९ ॥

‘अनन्विन ते भगवन्नि’ त्यादौ शक्त्युपेक्षणम् ।

‘हमिर्हि निर्गुण’ इति तैर्गुर्ग्यं च स्मैः स्फुटम् ॥ १० ॥

तन्माभ्रावपुरुषः कृष्णः परं ब्रह्म च स स्फुटम् ।

‘परं ब्रह्म परं धाम पवित्र परमं भवान् ।

आहुन्मामृषयः सर्वे देवपितृर्नाम्नथा ।

अमिनो देवजो ब्रह्म’ इति गीतासु दर्शनात् ॥ ११ ॥

तापनीयश्रुतिषु च तथात्वमतिपादनात् ।
 तथा 'स वै नैव रम' इतिकाण्वश्रुतावपि ॥ १२ ॥
 स्वद्विधाकरणाज्जायापत्ता स्वयमभूदिति ।
 उक्तस्तस्य तथाभाव एवं माध्यान्दिनेऽपि च ॥ १३ ॥
 पुराणे ब्रह्मवैवर्ते खण्डे श्रीकृष्णजन्मनः ।
 गर्गेण नामकरण इदमेवोपबृंहितम् ॥ १४ ॥
 वर्धते सा ब्रजे राधा शुक्ले चन्द्रकला यथा ॥
 श्रीकृष्णतेजसोऽर्धेन सा च मूर्तिमती सती ॥ १५ ॥
 एका मूर्तिर्द्विधा भूता भेदा बदे निरूपितः ॥
 इय स्त्री स पुमान् किं वा सा वाक्यान्ता पुमानयम् ॥ १६ ॥
 पिताहमस्य जगतो माता धातेति गीतया ।
 पौराणैर्वचनैश्चान्यैरन्यत्राप्युपबृंहितम् ॥ १७ ॥
 अतःकृष्णस्तथा तेनालङ्कृतिर्युज्यते द्विधा ।

किञ्च,

मत्कार्यवादिनां कार्यं मत्सर्वं कारणे स्थितम् ॥ १८ ॥
 हेतुभिर्वहिगयानं भासते कच्छपाद्गयत् ॥
 'अहं सर्वस्य प्रभव' इत्युक्तः कारण हरिः ॥ १९ ॥
 तदन्तःस्थद्वयं तस्मात्तद्विदां रुचितो द्विधा ।
 भूषणानि दधत्कृष्णस्तेनैव राजते न च ॥ २० ॥
 कृष्णे सर्वस्य सद्भावात् सर्वं शुद्धशरादिकम् ।
 तत्र धार्यतया शृङ्गा म्वाध्यायम्वेतिसूत्रतः ॥ २१ ॥
 उपसंहारनियमाद्भक्तेच्छाप्ररणादपि ।
 अभिसन्धानपूर्वन्वात्क्रियाया नात्र संशयः ॥ २२ ॥
 अतोऽलङ्कृतिर्गतास्त्येव युक्तति वृध्यताम् ।

किञ्च,

'वक्षस्यधिथिनः श्रीर्धृः साक' मिन्यतः ॥ २३ ॥
 श्रीमादित्यं सदा तस्मादर्थनार्गीश्वरो यथा ॥
 द्विभिधाभरणैः प्रज्यम्नइदवापि वृध्यताम् ॥ २४ ॥
 किञ्चार्थकामभर्मेषु कृष्णेन श्रद्धितात्मना ।
 इत्युक्तं जगदे गीक्ष्य योगमायोदयं गले ॥ २५ ॥

श्रीशुकैस्तत्र मन्तव्यं कामुकानुकृताविदम् ।
 कामुका यत्र सज्जन्ते धृत्वा तन्मुद्रिकादिकम् ॥ २६ ॥
 तिष्ठन्ति सर्वदा तद्वत्तदासक्तो हरिस्तथा ।
 तद्भूषणं धारयति प्रभुत्वान्नैव शङ्कते ॥ २७ ॥
 अपि चानुकृतस्तस्य चेतिसूत्रे विचारितम् ।
 सर्वस्यैवानुकारित्वं तथा तद्विषयश्रुतौ ॥ २८ ॥
 तेन ये कामुकास्तेपि तत्कृतेरनुकारकाः ।
 अतो न्यायविचारेपि तत्कृतिर्न विरुध्यते ॥ २९ ॥
 तथा रसविचारोपि शृङ्गारो विष्णुदेवतः ।
 रसश्च स्थायिभावात्मालम्बनद्वयसंस्थितः ॥ ३० ॥
 * रसो वै स'इतिश्रुत्या रसान्माप्नुच्यते तथा ।
 अभेदवाटः श्रौतानां महतां स मतमन्ततः ॥ ३१ ॥
 तदालम्बनताभावे स्वरूपप्रच्युतोभवन ।
 रसत्वादेव हीयेत तस्मादुभयधारणम् ॥ ३२ ॥
 विद्वद्भिर्बोधकं ज्ञेयं रसत्वाभेदवाटयोः ।
 आधिदैविकवाटोपि द्वैरूप्यादव युज्यते ॥ ३३ ॥
 * प्राक् सृष्टावितराभावात्तदुक्तं पूर्वमेव हि ।
 तेनावस्थाविशेषे या नायिकार्थानता स्वतः ॥ ३४ ॥
 विरुद्धधर्माधारत्वात्मा न म्रशतन्त्र्यवाधिका ।
 पञ्चाध्याय्युदितांतर्धर्मनित्वं तत्र बुध्यताम् ॥ ३५ ॥
 अतः प्रकृत्यसम्बन्धादवगता न कापि हि ।
 किञ्च प्रभुः प्रगल्भोपि यशोदोत्संगलालितः ॥ ३६ ॥
 तासां स्तनन्धयो भाति तेनाप्येव मुगोभनय ।
 वार्धक्यलब्ध एकोयं बालः कन्येव जीवतु ॥ ३७ ॥
 इतिभावेन करणमपि नात्र विरुध्यते ।
 अतोऽत्र लोकशाम्नाभ्यां ये विद्वांसो बुधुत्सवः ॥ ३८ ॥
 ते विदित्वैवमितरान्बोधयन्तः मदुक्तिभिः ।
 खलानां वक्त्रविध्वंसकुर्वन्त्वेतन्पथद्विषाम् ॥ ३९ ॥

॥ स्वामिन्यष्टकविषयकशङ्कानिरासवादः ॥

नन्वेवं यदि तर्हि स्वामिर्नास्तोत्रमष्टकम् ।
 तासां कुतः कृतं श्रीमत्प्रभुभिर्विद्वत्पुङ्गवैः ॥ १ ॥
 अत आचार्यवाक्येषु तदभावान्नुत्तरम् ।
 तथात्वं तेन संपत्तेराधिक्यमपि युज्यते ॥ २ ॥
 अलंकृतिर्भगवतस्तत आरभ्य तादृशी ।
 पूर्वं तु गुह्यामुकुटश्रीगोपीचन्दनैः श्रुता ॥ ३ ॥
 अतः पाश्चात्यशाक्तत्वं वारितुं नैव शक्यते ।
 इति चेदुच्यते मूढ सम्पत्तिर्यदि शक्तिः ॥ ४ ॥
 तदा न ते भिक्षुकाः म्युः सदा ये तामुपासन्ते ।
 कदाचित्काचन श्रीः स्यात्तेषां तान्न त्यजेत्पुनः ॥ ५ ॥
 पूर्वं दर्शनास्ततश्चाढ्यास्ततश्चात्यन्तदुःखिताः ।
 शाक्ताः सहस्रशो दृष्टा अधुनापि त्वदादिभिः ॥ ६ ॥
 एकविंशतिपर्यायैस्तामुपास्यापि यत्नतः ।
 न लेभे माधवाचार्यो भग्नामपि कपर्दिकाम् ॥ ७ ॥
 ततः प्रव्रजितो विद्यारण्यनामाय पर्यटन् ।
 तमसि म्बलितो दृष्ट्वा तां सुवर्णशिलां ततः ॥ ८ ॥
 क्रुद्धः शत्रु समारेभे शक्ति सा गोचरा दशोः ।
 भूत्वोच्चैस्त्वज्जन्ममध्ये सम्पन्नैव हि दित्सिता ॥ ९ ॥
 विधेरतोऽधुना दृष्ट्वात्युक्तः कस्याप्यदापयत् ।
 इति प्रसिद्धं तस्मात्सा भाग्यादेव न शक्तिः ॥ १० ॥
 अपत्यं द्रविणं दारा दारा हर्म्यं हया गजाः ।
 मुखानि स्वर्गमोक्षौ च न दूरे हरिभक्तिः ॥ ११ ॥
 ईदृशैर्हरिर्वशादिवाक्यैर्गोपालमन्त्रतः ।
 सर्वं वाञ्छितसंसिद्धेस्तनन्त्रे कथनादपि ॥ १२ ॥
 सम्पत्तिः सर्ववाञ्छासिर्भक्त्या तद्वदुपासया ।
 भवतीति स्थिते शक्या शाक्तता नैव शक्तिरुक् ॥ १३ ॥
 यत्कर्मभिर्यत्तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ॥
 योगेन दानधर्मेण श्रेयाभिरितरैरपि ॥ १४ ॥

सर्वं मद्भित्तिर्योगेन मद्भक्तो लभतेञ्जसा ।

स्वर्गापवर्गं मद्धाम कथञ्चिद्यदि वाञ्छति ॥ १५ ॥

न किञ्चित्साधनं धीरा भक्त्या ह्येकान्तिनां मम ।

वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ' ॥ १६ ॥

एवमेकादशे विंशत्याये भगवतादिता ।

स्वभक्तिः कल्पतरुवद्भक्तार्थोक्ता अनिच्छवः ॥ १७ ॥

‘अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ’ ॥ १८ ॥

‘सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ’ ॥ १९ ॥

इति गीतासु चार्तापि तादृशमच्युतात्मनाम् ।

भक्तिर्हरिश्च सम्पत्तिं ददाति तेन सा तथा ॥ २० ॥

किञ्च प्रभवाज्ञयाचार्यैर्गार्हस्थ्यं कृतमित्यपि ।

प्रसिद्धं सर्वलोकेषु ततस्तेनैव सा स्फुटा ॥ २१ ॥

अतः पूर्वं तथैवेच्छा पश्चादेवमलक्रिया ।

ततः पूर्वं तथा पश्चादेवं तन्मार्गं दुष्यति ॥ २२ ॥

एवं निवृत्ते शक्तत्वे मत्तोयं च न ततो यतः ।

गुरुन्वमेतन्मार्गस्य तास्वेव प्रतिपादितम् ॥ २३ ॥

‘कौण्डिन्यो गोपिकाः प्रोक्ता गुरवः साधनं च तत् ’ ।

इति सन्यासनिर्णीतौ सुबोधिन्त्यामपि स्फुटम् ॥ २४ ॥

तच्च मार्गप्रकटनान्न तु तस्योपदेशनात् ।

एवमेकादशस्कन्धद्वादशाध्यायवास्यतः ॥ २५ ॥

एव तत्र यतः सर्वसाधनानां निषेधनम् ।

कृत्वा ततश्च सत्सङ्गात्स्वाप्तिसुत्तत्वा तदग्रिमे ॥ २६ ॥

केवलेन हि भावेन सिद्धानां स्वाप्तिमञ्जसा ।

उक्तं भावस्य परमा काष्ठा तास्वेव दर्शिता ॥ २७ ॥

ततस्तर्नैव भावेन प्रपत्तिसुपदिष्टवान् ।

अतः प्रणेज्यन्ता एव हरिरेवोपदेशकः ॥ २८ ॥

एवमत्रापि बोध्य तत्तत्स्वरूपविचारकैः ।

अतः परोक्षवादेन स्तोत्रं स्वीयमित्यपि ॥ २९ ॥

किञ्च,

पुराणे ब्रह्मवैवर्ते गवण्डे श्रीकृष्णजन्मनः ।

ऋषिमण्युपयमे जाते पृष्टेन श्रीयशोदया ॥ ३० ॥

भक्त्यात्मकं च यज्ज्ञानं तुभ्य राधा प्रदाम्यति ।

नन्दाय दत्तं यज्ज्ञानं तच्च तुभ्यं प्रदास्याति ॥ ३१ ॥

एवमुक्तं भगवता श्रीयशोदां प्रति स्वयत् ।

स्वामिभ्या उपदेष्टृत्वं तदग्रे दृश्यतेपि च ॥ ३२ ॥

‘यस्य देवे पराभक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ।

तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः’ ॥ ३३ ॥

श्वेताश्वतरशाखायां मन्त्रांपनिपटि श्रुतिः ।

एषा प्रगीयते सर्वैस्तः स्तोत्रं ततो मतम् ॥ ३४ ॥

किञ्च,

शक्तिसमर्गमात्रेण न शक्तत्वमिति स्फुटम् ।

पञ्चायतनपूजायां विभर्ता तन्निवेशनात् ॥ ३५ ॥

यदि सा देवता मुख्या इतरे च विभूतिषु ।

तदा तथान्व तन्नात्र तन्मादपि न तत्तथा ॥ ३६ ॥

अतस्तासां गुरुत्वे वा शक्तिर्यत्वे वा न दूषणम् ।

मार्गस्येति बुधैर्ज्ञेयं श्रीमदाचार्यसंश्रितैः ॥ ३७ ॥

॥ सरस्वतीस्थापनविषयकशङ्कानिरासवादः ॥

नन्वेव चेत् सरस्वत्याः स्थापनं किं निवन्धनम् ।

तेनान्याश्रयदोषश्च कथं नेत्यपि कथ्यताम् ॥ १ ॥

नच तस्या विभूतित्वान्न दोष इति साम्प्रतम् ॥

गौर्यादावपि तन्मौल्यानत्पूजाप्यापेतत्तदा ॥ २ ॥

१ एतेन श्रीगोपमाना श्रील्लाङ्कत्वमतर्गाकुर्वन्तो बहिर्मुखधर्मशास्त्रभारः श्रीमदाचार्यैकप्रकटितशुद्धपुष्टिमात्रे विष्णुस्वामिपरम्परामारोपयन्त शंया स्वमार्गानभिजा सर्वेऽपि गुतरा निरस्ता वेदितव्या ॥

पातिव्रत्यव्रती किञ्च पात्र उत्तरखण्डके ।
 गोविन्दं परमानन्दं माधव मधुसूदनम् ॥ ३ ॥
 हित्वा नान्यं विजानीते पातिव्रत्यव्रतः स च ।
 इत्युक्तलक्षणः मिद्धः स चेदन्य कथंचन ॥ ४ ॥
 भजेद् व्रतान्स्वार्थीयेत नो चेद्वाक्य वृथा भवेत् ॥
 न चैवं सति यज्ञादेर्निवृत्तिरिति शक्यताम् ॥ ५ ॥
 'यज्ञो वै विष्णु' रित्येतच्छ्रुत्या तस्याच्युतात्मता ।
 बोधिता तत्र ये देवास्ते चाङ्गत्वेन संस्मृताः ॥ ६ ॥
 'अग्निमुख' त इत्यादि श्रीभागवतवाक्यतः ॥
 यजिश्च देवप्रजाया स्मृतस्तेन तदिज्यया ॥ ७ ॥
 दारेण भगवानेव पूज्यतेऽतो न दृषणम् ॥
 तत्रान्तः स न दृष्टान्तो वक्तुमन्यत्र शक्यते ॥ ८ ॥
 किञ्च मुख्यतया पूज्या तेन नात्र विभूतिता ।
 अतोऽन्याश्रयदोषस्य दुर्वागित्यान्त साध्विदम् ॥ ९ ॥
 सा च स्रजतः शक्तिरेव किञ्च दीपा नवैव हि ।
 तस्या आगविके पैष्टा नवरात्रेण ते समाः ॥ १० ॥
 रुद्रयामलसम्प्रोक्त तन्मिन्काले तदर्चनम् ।
 'मूलेनावाहयद्देवी श्रवणेन विमर्जयेत्' ॥ ११ ॥
 इतिवाक्यादतस्तस्याः स्थापन तन्निवन्धनम् ।
 किञ्च, 'सर्वे शाक्ता द्विजा ज्ञान्या न गौरा न च वैष्णवाः ॥ १२ ॥
 यस्मादुपासते नित्यं गायत्री वेदमातरम्' ॥
 गायत्रीकल्प एवं हि विश्वामित्रो द्विजान जगौ ॥ १३ ॥
 गायत्र्युपासया शाक्ता ततोऽत्रापि तर्ह्ययताम् ।
 इति चेदुच्यते वाक्यं गायत्रीकल्पसम्भवम् ॥ १४ ॥
 गायत्र्युपासने वक्ति शाक्तत्वं न तु वै तथा ।
 हंरुपासने तत्त्वं तदर्थस्तु हरिःस्वयम् ॥ १५ ॥
 'न भर्गो नापि सविते'ति प्रहस्ने प्रपञ्चितम् ॥
 उपदेशविचारेपि वाक्यमेतद्विचारितम् ॥ १६ ॥

मया तदेतदुभय ताभ्यां बोध्यं बुभुत्सुभिः ।

अतो न तेन तत्रापि मगस्वत्याश्च प्रजनात् ॥ १७ ॥

तथाहि सा ब्राह्मणानामाजीव्या निधिभावतः ।

‘विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगामे’त्यत्र तच्छ्रुतेः ॥ १८ ॥

आजीव्यैकतरं भावं यस्त्वन्यमुपधावति ।

तत्तस्माद्विन्दते क्षेमं जाग नार्यसती यथा ॥ १९ ॥

यत्तेन ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ।

इत्यादिभिर्निजाजीव्यप्रजा भगवतोदिता । २० ॥

किञ्च ‘प्रचोदिता येन पुरे’तिशुकवाक्यतः ॥

‘विदो नागयणः साक्षात् स्वयभृ’रित्यतोऽपि च ॥ २१ ॥

भगवल्लक्षणा तस्मादभिन्नेत्यवगम्यते ।

एष सति यथा योगोऽद्वैतश्चेदमपि स्फुटम् ॥ २२ ॥

नर्हैव न तदाज्ञप्त तत्काल तत्प्रिय च तत् ।

तत्कर्तृषु तदीयत्वदाह्यायैवेति बुध्यताम् ॥ २३ ॥

किञ्च कान्त्यायनी यद्वद्भगवत्प्रापिका तथा ॥

अपार्षीति न दोषस्य लेशोऽप्यत्रेत्यलं गिरा ॥ २४ ॥

इतिश्रीवल्लभाचार्यचरणाब्जप्रसादतः ।

शङ्काः शाक्त्यविषया याम्ताः सर्वा निगृह्यताः ॥ २५ ॥

इतिश्रीवल्लभाचार्यचरणाम्बुजचिन्तया ॥

ग्वलालपनविध्वंसं कृतवान्पुरुषोत्तमः ॥ २७ ॥

इतिश्रीपीताम्बरतनुजश्रीपुरुषोत्तमकृतं भगवच्छृङ्गारविषयकं

स्वामिन्यष्टकविषयकं सरस्वतीस्थापनविषयकं

शङ्कानिराकरणं सम्पूर्णम् ॥

॥ શ્રીહરિરાયજીકૃતાષ્ટપદી ॥

(૧૩)

(નદરાગેણ ગીયતે.)

હિન્દોલે દરિરિદ્ધ સસિ વિલસતિ ॥

રાધિકયા સકલાધિકયા મહ વિવિધવિકૃતિસહિતો વહુ વિહમતિ ॥ ૧ ॥

નવજલદે ચપલાસહિતે મુરુરતિધીરં ગર્જતિ ॥

મૃદુકુસુમોપમવિન્દુગણાનભિતોઽભિરતો પરિવર્પતિ ॥ ૨ ॥

વિવિધવર્ણવમનાભૂપિતયુવતીનિકરે મૃદુ ગાયતિ ॥

મુહુરનુપદમથ મુદ્રિતનયનં નિજપતિરૂપં ધ્યાયતિ ॥ ૩ ॥

વિવિધકુસુમમકરન્દગન્ધમોહિતમધુપે સસિ વિચરતિ ॥

યમુનોપવનસતતસેવનપવને સુરજો નનુ વિકિરતિ ॥ ૪ ॥

રમણીવદનવિધૂતયમોહિતનયનકુમુદયુગલે વિકર્ચીયતિ ॥

સુન્દરતાસરસારસમજ્જનસજલતરે મુહુરદયતિ ॥ ૫ ॥

વિરચિતસુકૃતે ગોપીનિકરેઽનુપમસુખં સસિ વિન્દતિ ॥

નિજનાથે કરુણકદશા મુહુરચિરતર પ્રતિભિન્દતિ ॥ ૬ ॥

એતાદશમત્તમ્ભુલીલામથ ચિત્તમિદં વિચિચીપતિ ॥

વિષયદોષમતિષોપસિહિતકુમર્તિ ક્ષણતો વિજિનીપતિ ॥ ૭ ॥

શ્રીવલ્લભપદકમલયુગલપતિતે ટીને વસ કલ્પતિ ॥

હરિદાસેઽશ્વિલવિરચિતહાસે નિરઢવશેન ચ જલ્પતિ ॥ ૮ ॥

સામ્રદાયિક સંસ્કૃતસાહિત્ય.

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના આ અક્ષરી પ્રથમ એક ફોર્મ કેવળ સંસ્કૃત છે. આ અન્યો મુદ્રિત કરવામાં ગેદાશે, તે બાળી વિદ્યાનું વૈષ્ણવવર્ગ પ્રસન્ન થશે એમ આગા ગણવામાં આવે છે. વળી માસિકના ૨૪ વજમાથી આજ સુધી સંસ્કૃતસાહિત્યમાં ગેદાપાથી સંસ્કૃત નહિ જાણીતરો વૈષ્ણવોને વાચવાનું આવીર આપ મને તો તેમને હતાચિત અવાજ થાય તેથી ૨૪ પત્ર તો પૂર્વેનત સામ્રદાયિક ગુર્જર લેખોમાં જ ગેદાને, અને અધિક ૮ પત્ર ઉપર્યુક્ત સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ગેદાને આ માસિકનું કદ પણ એક ફોર્મ વધીને એકદરે ચાર ફોર્મ થશે.

આ યોજના અમે એવા ઉદ્દેશથી કરી છે કે સમ્રદાયમાં ઘોરા ઘોરા અન્યો એટલા બધા છે કે જેનું સ્વતંત્ર રીતે મુદ્રણ ન થઈ શકે, તેવા અન્યોનો જે સમ્રદાય શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદના મુક્તકાનયમાં છે તેનું યથાગતિ મુદ્રણ ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’દ્વારા જ બની શકે આ યોજનામાં પ્રથમ સાહાયકાન તરીકે ૩ ૧૦૧) ભરુચા ભગવદ્ધર્મપગથણ વાણવ રા જેડીસનગસ કસનદામે કર્યું છે, તેથી તેમને અતઃકલ્પપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અન્ય વૈષ્ણવોને આ પ્રકારે સંસ્કૃત સાહિત્ય મુદ્રણ કરાવવાની શુભેચ્છા જે પ્રબુદ્ધપાથી થતી હોય તો તેઓએ રા પ્રકારક સહ પત્રવ્યવહાર કરવો નિર્ણય થયેથી તે તે પુસ્તકો આ જ માસિકમાં તેમના ઉત્તેજનથી પ્રકટ થશે કમશ આ સંસ્કૃત ગ્રંથોનું ભાષાતર પણ ગુર્જર ગિરામાં આપવામાં આવશે.

આ અક્ષના પ્રથમ ફોર્મમાં શ્રીપુરુષોત્તમજીનો વાઙ્મય પ્રકટ થશે છે. ચલ્લાલપત્તવિધ્વંસવાદ નામના સાર્થક વાઙ્મયમાં ભગવદ્દષ્ટગારવિષયકશબ્દાનિરાસવાદ, સ્વામિનોસ્તોત્રાવે. પયકશબ્દાનિરાસવાદ, અને સરસ્વતીસ્થાપનાવિષયકશબ્દાનિરાસવાદ એમ ત્રણ અનાન્તર

તારી કાદવામાં આવે તો શ્રીગોકુલનાથજીના સમવર્તુ બહુ સારૂ જ્ઞાન થઈ શકે એમ છે એ દર્શવ્ય શ્રીગોકુલનાથજીના આધુનિક વેંચુવેનું છે. શ્રીગોકુલેશના મન્યો, શ્રીકવ્યાશુભદ્રજીના મયો, અને અન્ય વેંચુવ મદાનુભાવીઓના મરફત તથા પ્રાકૃત ગદ્ય તથા પદ્ય મયો પ્રસિદ્ધ દરવાનું એઓને શિર છે. ગ. નાનુભાઈ નાગમ પુસ ગાથી, એમ એ, એત એવ.બી. શ્રીગોકુલનાથજીના જ અનુયાયી છે, અને શ્રીગોકુલનાથજીની જ કૃપાથી સાંપ્રદાયિક મથમા પણ એમનો પ્રવેશ પ્રશસનીય થયો છે, તેથી આ કાર્યના નેતા થઈને સર્વ મન્યો ઉપજમ્ય કરીને એ સર્વ પ્રસિદ્ધ દરવાનો અતત પ્રયામ એમજો આગે જોઈએ

શ્રીગોકુલનાથજીને સ્વસ્થરૂપ શ્રીગોકુલનાથજી (શ્રીકૃષ્ણ) છે. એ સ્વસ્થરૂપને 'શ્રીગોવર્ધનનાથજી' પણ કહે છે પ્રચલિત નિરૂપનાયક શ્રીગોવર્ધનનાથજીના (શ્રીનાથજીના) સ્વસ્થરૂપમા વામ ભુજ ઉપર છે, ત્યારે આ શ્રીગોવર્ધનનાથજીના (શ્રીગોકુલનાથજીના) સ્વસ્થરૂપમા દક્ષિણ ભુજ ઉપર છે, તે ઉપરથી એમ સૂચના થાય છે કે પ્રભુએ દક્ષિણ શ્રીકૃષ્ણને પણ કાચિત્ ગોવર્ધન પર્વત પારણ કર્યો હશે, કેવલ નામ શ્રીકૃષ્ણ જ નહિ આ સ્વસ્થરૂપ શ્રીમદાચાર્યજીને પોતાના અશુર તમ્હથી પ્રાપ્ત થયું હતું. શ્રીગોકુલનાથજીનું ચતુર્થ ગ્રંથ કહેવાય છે એ ગાંધીના દાવના નિરૂપનાયક શ્રીકૃષ્ણના લાજ ધોડા વખત ઉપરજ નિચાલીનામા પધાર્યાં એઓથીજ ભગવાનના પ્રસ્થાવ રેખાવો અદ્યપિ સમજે છે એઓથી આપય હોવાથી એઓથીની ગાંધીએ આપજા અનિપ્રસિદ્ધ મિત્રીનન્દનનાથજીના પુત્ર 'શ્રીવદનભાચાર્યજી' લેવાયા એમ કિંદની આવે છે એ કિંદના સત્ય હોય વાન હોય, પરંતુ જે ગોખામી બાદ એ ચતુર્થ ગ્રંથના નિરૂપનાયક થાય તેઓથીજ લક્ષમા રાખવું પડશે કે પોતે 'શ્રીકૃષ્ણવિગ્રહ'ની ગાંધીએ નિરાજ છે, શ્રીકૃષ્ણવિગ્રહને સુવાચ્ય રૂપમા પ્રસિદ્ધ કરીને, પીતામહી દેવીની ઉપાસનારૂપ અન્યાયથી તો અત્યંત બિન શુદ્ધપ્રતિભક્તિમાર્ગ તેમજો પ્રત્યાવરો પડશે શ્રીગોકુલનાથજીની પ્રજાનિશ પ્રમાણે આવરીને શ્રીગોકુલેશને પ્રસન્ન રાખવાનું મદત્ત દર્શવ્ય કરીને જ કૃતકૃત્ય થવું પડશે

શ્રીગોકુલનાથજીને કેટલાક શિષ્ટ વેંચુવો શ્રીમદાચાર્યજીના અપરાવનાર માને છે, એ ઉપરથી એઓથીના સ્વસ્થરૂપ નિજાન આપજાને કાર્ક અરો થઈ શકે એમ છે 'તાત તમો પ્રતિજિમ' એ શ્રીગોપાલમંડજીનું જ્ઞાન એ વાર્તાની માફી પડે છે તે શિષ્ટ વેંચુવો એમ પણ માને છે કે આ શ્રીગોપાલમંડજીના વચન ઉપરથી એમ સૂચન થાય છે કે આ શ્રીનવાખ્યાન શ્રીગુમાજીજીની કૃતિ છે, અને શ્રીગુમાજીજી શ્રીગોકુલનાથજીને (જેમનું અન્ય નામ શ્રીરામ છે) સ્વપિતૃચરણનું પ્રતિજિમ માને છે, તેથી શ્રીગોકુલનાથજી શ્રીમદાચાર્યજીના અપરાવનાર છે એમ સૂચન થાય છે એક વેંચુવ સદગદ્ય તો શ્રીનવાખ્યાન શ્રીગુમાજીજીની કૃતિ છે એમ મિદ્દ કરવાને અન્ય ઉપપત્તિ પણ આપે છે જેવી રીતે શ્રીમાગલતના કર્તા ભગવાન હોવાથી શ્રીગણેશનું નામ નથી લેતા, તેમ શ્રીગુમાજીજી આ મન્યના કર્તા પોતે હોવાથી અપનીનું નામ અજ પગિવાગમા જાણાવતા નથી

પરંતુ શ્રીગોકુલેશને શ્રીમદ્વચમાચાર્યજીના અપરાવનાર માનવા, અને આ શ્રીનવાખ્યાનને શ્રીગુમાજીજીની કૃતિ માની એ ઉમરે મન મને નોબદુ વિચરનીર લાગતા નથી. એકવું જ નહિ પણ વસ્તુચિત્તિથી કાર્ક વિપરીત કાગે છે. આ મર્તુ મૂલ 'તાત તમો પ્રતિજિમ' એ શ્રીગોપાલમંડજીનું વચન છે, એનો અર્થ 'શ્રીગોકુલનાથ સ્વપિતા શ્રીગુમાજીજીના જ પ્રતિજિમ છે' એમ થાય છે શ્રીગોકુલનાથજીના આચાર અને વિચાર પ્રાચર એઓથીના પિતા શ્રીગુમાજીજીને મનના આપતા હતા શ્રીગુમાજીજીના અને શ્રીગોકુલેશના ઉત્તરના દર્શન વાગવા શ્રીગોપાલમંડજીને થયા હતા, તેથી ગાંધીય દદ શ્રીગુમાજીજીના અવતરૂપ આ શ્રીરામાખ્યાન મથમા શ્રીગોપાલમંડજી

૧. મહેવકીનન્દનજી અગ્યાપતિ નિવર કરે છે, અને તેમા બિન્દી કરે છે શ્રીગોકુલનાથજીના વેંચુવો દરવાર નિરૂપનો જ માથડ આજ કહે છે, તેથી ચતુર્થ ગાંધીના નિરૂપનાયક થવામા શ્રીરામીનન્દનજીના પુત્ર પૂર્વ નિરૂપનો પણ ત્યાગ કર્યો પડશે

પિતાપુત્રની તુલ્યતાનું કથન કરે એ નૈસર્ગિક અને ઉપપન્ન છે. શ્રીમહાપ્રભુજીની સર્વવ્યાપિની વિચારશ્રેણી તો શ્રીગોકુલેશના અથમા ઉપસન્ન થતી નથી. શ્રીગોકુલનાથજીનું અન્ય નામ 'શ્રીવલ્લભ' હતું, તેથી શ્રીગોકુલેશને શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના અપરાવતાર માનવામાં આવતા હોય એમ લાગે છે, પરંતુ દક્ષિણાત્યેમાં અને વિશેષે ઝરીને મહારાત્રેમાં અઘાપિ પણ પિતાનું નામ પુત્રને ધરવામાં આવે છે, તેટલા માત્રથી પૌત્રને પિતામહના અપરાવતાર માનવા એ અદ્વાતું કાર્ય લાગે છે.

વલી અથમા શ્રીગુસામીજીના પત્નીનું નામ નથી, તો શ્રીમહાપ્રભુજીના વડુજીનું અને શ્રીગોપી નાથજીના વડુજીનું નામ પણ ત્યાં ક્યાં છે? ધર્મપત્નીના નામના અભાવમાત્રથી કેવલ શ્રીગુસામીજીને અન્યકર્તા માનવા એ અયોગ્ય લાગે છે. અન્ય તરફ દૃષ્ટિ કરતાં એમ જ લાગે છે કે એ શ્રીગોપાલદાસજી જ કવન છે, અને તે તેઓની તરફ તેમની નિરનિશય ભક્તિનું જ પરિણામ છે. શ્રીવલ્લભાખ્યાન શ્રીગોપાલદાસજીની કૃતિ છે, તેની ના કહીને શ્રીગુસામીજીની કૃતિ કહેવામાં શો લાભ હશે તે મને તો સમજતું નથી.

શ્રીગોપાલદાસજી તો મૃદુ હતા અને તેવી તેમનું કર્તૃત્વ ઘટતું નથી એમ ગાઝ કરવામાં આવે તો તેનો પરિહાર અતીવ સરલ છે. શ્રીગુસામીજીના ભક્તિપ્રભાવથી અથવા નૈસર્ગિક જ પ્રભુત્વથી પ્રપન્ન શ્રીગોપાલદાસજીનો મૂકલાવ નિવૃત્ત થઈ ગયો હતો એ તો સર્વમાન્ય ઐતિહ્ય છે. શ્રીગુસામીજીની પ્રેરણા વિના શ્રીગોપાલદાસજીનું નવાખ્યાનકર્તૃત્વ સભવતું નથી, તેથી જ શ્રીગુસામીજીની પ્રેરણાથી શ્રીગોપાલદાસે નવાખ્યાનગાન કર્યું તે શ્રીગુસામીજીની જ કૃતિ નવાખ્યાન છે એમ મતવ્ય હોય. તો તે પક્ષ મને પણ અસમત નથી, કારણ કે ભગવત્પ્રેરણા વિના જ સ્વસામર્થ્યથી તો હવ કાંઈ પણ કરી શકતો જ નથી. સર્વ જીવના સર્વ કાર્ય ભગવત્પ્રેરણાથી જ થાય છે. ભગવત્પ્રેરણા તો સર્વ કાર્યમાં પરમસાધારણ કારણ છે, અર્થાત્ શ્રીમદ્દિકુલેશ્વરપ્રભુચરણસ્વરૂપ ભગવાનના કૃપાનિશયથી શ્રીગોપાલદાસજીનો મૂકલાવ નિવૃત્ત થયો ત્યારે તત્સ્વરૂપમાં તેમની સહજ આસક્તિ થઈ, અને તે આસક્તિના પ્રભાવે ભગવત્પ્રેરણાથી શ્રીગોપાલદાસજીને નવાખ્યાનગાન કર્યું. ભક્તિનું મહિમત્વ પણ ભગવાનના અપ્રમેય માહાત્મ્યનું જ અંગ હોવાથી ભક્તિમાર્ગમાં ભૂપણ છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણસ્વરૂપના શુભગાનથી સર્વાત્મભાવત નિગ્રહ એ જ પુષ્ટિભક્તિનું સર્વસ્પૃહણીય ફલ છે.

વલી ૮૪ વૈષ્ણવોની વાર્તા તથા ૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તાઓ સંગૃહીત ઝરીને શ્રીગોકુલનાથજીએ પ્રકટ કરી છે, અને જો કે વિજ્યારૂપ મોમપાનતું અસકૃત્ પાન કરનારાઓને હસને એની અનેકશ પુનઃગૃહિતિ થવાને લીધે એ વાર્તાઓના મૂલમ્બસ્વરૂપની અનિષ્ટ વિકૃતિ થઈ ગઈ છે, તથાપિ તેથી મૂલવાર્તા સંગ્રહકર્તા એમાં કંઈ પણ દોષ નથી. એ વાર્તાઓ જો કે સંપૂર્ણ નથી, તેમ જ શ્રી મહાપ્રભુજીના અને શ્રીગુસામીજીના સર્વ શિષ્યોનું વર્ણન પણ કરતી નથી, તથાપિ જો વાર્તાઓ એઓશ્રીઓ કહી છે, તેમાંથી આતુર્યવાન્ સિપિશરે યોજીત અનિષ્ટ ભાગને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી દૂર કરીએ તો એમાંથી જ શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસામીજીના સમયના વૈષ્ણવો કેવા દૃષ્ટાન્તરૂપ હતા તે આપણે સહજ જાણી શકીએ એમ છે. ૮૪ વૈષ્ણવ અને ૨૫૨ વૈષ્ણવની વાર્તાના અસ્તાનથી અયોગ્ય ઉપહાસ કરનારા સગજનો આ ઉપર ધ્યાન રાખવું અને સાસ્ત્રિક બુદ્ધિથી વિચાર કરવો તો નિશ્ચય થશે કે તેમનો ઉપહાસ અતીવ અતુચિત અને અસ્થાને છે. ૮૪ અને ૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તા અંતુના પણ વૈષ્ણવોની ગ્રામીન પ્રણાલિકાનું દર્શન આપણને કરાવે છે.

ગ્રજની ૮૪ બેઠકોનો નિર્ણય પણ શ્રીગોકુલેશ જ કર્યો છે. આ ઉપરાંત જીવેનું ડબ્બાણુ કરવાને ગુજરાતમાં પણ એઓશ્રી પધાર્યા હતા. છેક દક્ષિણસુધી પોતે પધાર્યા હતા, પરંતુ ત્યાંના બેઠકો જરૂર અને ગુજરાતના લોકો જેટલા કેમલ સગ્ગ અને આકર્ષી અન્તઃરણના નહિ હોવાથી ત્યાંથી પોતે પાછા ફર્યા લાગે છે. દક્ષિણાત્યેને વામ્તે એઓશ્રીએ પ્રયોજ્યો 'ભેસા' શબ્દ અને અનુમોદન આપે છે.

શ્રીહરિરાયચરણપ્રકટિતો ॥ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ ॥

માવો વિવાહિતો નાર્યાં યથા સ્વપુરુષે ભવેત્ ॥

તથા મમ પતિઃ કૃષ્ણ ઇતિ સમ્બન્ધતોત્ર હિ ॥ ૫ ॥

શ્લોકાર્થ—વિવાહથી સ્ત્રીનો ભાવ જેમ પોતાના પતિમા થાય છે, તેમ અત્ર અહસઅધ-થી મારા પતિ શ્રીકૃષ્ણ જ છે, એ પ્રકારનો ભાવ નિશ્ચય થાય છે, એ શ્લોકાર્થ થયો.

ભાવાર્થ—મર્ત્યલે ચરણ યથા એ પદ્યશ્લોકમા શ્રીમદ્ભગવાદના વાક્યાનુસાર અહસઅધા-નતર ભગવાન મારા પતિ છે, આમી છે, સેવ્ય છે, મારા સર્વસ્વરૂપ છે, એ પ્રમાણે પતિવ્રતા સ્ત્રીને જેમ અપતિને વિષે વિવાહાનતર અપૂર્વ ભાવનું પ્રાકટ્ય થાય છે, તદ્વત્ પ્રભુમા ભાવની શ્રદ્ધિ કર્તવ્ય છે મર્યાદામાર્ગમાં પ્રાકૃત પતિમા પણ ભગવદ્ભાવ રાખી ભજનની કર્તવ્યતા બતાવી છે ત્યારે અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમા અહસ અધાનતર, ક્રોટિકદર્પવાવણ્ય, આનંદાકાર, રસાનંદ, પૂર્ણપુરુષોત્તમ, પ્રમાણપ્રમેયમાર્ગાધીશ, પરઅહસ, સદાનંદ કૃષ્ણમા પતિશ્રદ્ધિ રાખવી એ અત્યંત ઉપપન્ન જ છે, અને વાસ્તવિક નિયાર કરતા—સ વૈ પતિ સ્યાત્ અકુતોમયં એ ભાગવતના શ્લોકથી સાક્ષાત્ અગમશ્રવા શ્રીનક્ષત્રીશ્રવે કહ્યું છે કે, આપ સિવાય પ્રાકૃત પતિમા સાક્ષાત્ પતિશ્રદ્ધિ રાખનાર સ્ત્રી મૂર્ખ છે, એ વાક્યથી યથાર્થ પતિત્વ પ્રભુમા જ છે, માટે આપે આજ્ઞા કરી કે મમ પતિઃ કૃષ્ણ —કાનકર્માદિકથી પોતે નિર્ભય રહીને સરણાગત શ્રવમાત્રનું પાલન કરે, રક્ષા કરે, અભય આપે તે પતિ શ્રીકૃષ્ણઅતિરિક્ત અન્ય હોઈ શકે જ નહીં માટે અહસઅધાનતર પતિશ્રદ્ધિથી જ ભજન કરવું એમ આપે આજ્ઞા કરી તે યોગ્ય જ છે

યથા સ્વમર્ત્યસમ્બન્ધે તસ્યા નિર્દુષ્ટતા તથા ॥

ભગવદ્ભાવસમ્બન્ધે દેહાસ્વાત્મવતામિહ ॥ ૬ ॥

શ્લોકાર્થ—જેમ પોતાના પતિના સઅધમા તે સ્ત્રીની નિર્દુષ્ટતા એટલે નિર્દોષપણ થાય છે, તેમ જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમા અહસઅધાનતર ભગવદ્ભાવસઅધમા દેહ, પ્રાણ અને આત્મા વગેરેની નિર્દોષતા થાય છે

ભાવાર્થ—બ્રહ્મસત્યધરુણાત્ સર્વેષાં દેહજીવયોઃ એ શ્લોકમા અહસઅધાનતર સર્વ દેહેદ્રિયાદિકની નિર્દોષતા થાય છે એમ આપે પ્રતિપાદન કર્યું છે આ કવિમા દેહેદ્રિયપ્રાણાત કરણ તથા શ્રવની નિર્દોષતા કરી તે અન્ય-સાધન-જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, દાન, યોગાદિથી પણ દુર્ધટ છે કલિદાવાનલેનાથ સાધનં મસ્મતાં ગતમ્ એ વાક્યથી કલિરૂપ દાવાનન અગ્નિ સઅગવાથી સાધનમાત્ર નષ્ટ થઈ ગયા છે માત્ર પ્રભુશરણાગતિ, નિવેદન, વગેરે ભગવદ્ધર્મથી જ દેહાદિકની નિર્દુષ્ટતા થઈને ભગવતપ્રાપ્તિ થાય છે અત્રપ્રમાણ શ્રીભાગવત એકાદશસ્કંધીય વાક્ય ઇદં ધર્મમનુષ્યાણામુદ્ધવાત્માનિવેદિનામ્ મયિ સજાયતે ભક્તિઃ કોન્યોર્થોસ્યાવશિષ્યતે ॥ ૧ ॥ અર્થ— હે ઉદ્ધવ આત્મનિવેદન કરનારા મનુષ્યને ઉપર કહેવા ધર્મોવડે મારામા ભક્તિ સારી રીતે થાય છે પણ તેને બીજી કોઈ અર્થ બાધી રહે છે ? અર્થાત્ કોઈ પણ અર્થ બાધી રહેતો નથી માટે જ નિવેદનાખ્ય સરકારથી ભગવદ્ભાવનો સઅધ ન થતા સર્વ દેહ, પ્રાણ, શ્રવની નિર્દોષતા આ શ્લોકમા આપે બતાવી છે.

ચાડાલી ચેદ્રાજપત્નીત્યાદિના પ્રમુણોદિતમ્ ॥

પૂર્વદોષસ્તદા નૈવ સંવંધઃ પ્રતિવંધકઃ ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ.—માગલની સ્ત્રી પણ જે રાજપત્ની થાય ત્યારે પૂર્વેના દોષ સંબંધમાં પ્રતિબંધક થતો નથી, એ પ્રમાણે શ્રીમદ્વાચ્યે વાક્ય કહ્યું છે.

ભાવાર્થ.—અત્ર તાત્પર્યાર્થ એવો છે કે બ્રહ્મસંબંધાનંતર સર્વ ભગવદીયોને તદીયપણું પ્રાપ્ત થાય છે, અત્રપ્રમાણ-સમર્પણેનાત્મનો હિ તદીયત્વં ભવેદ્દુષ્ટમ્—એ શ્રીમદ્વાચ્યવાક્ય છે બ્રહ્મસંબંધ કર્યા પછી જીવ દેહ સંબંધિ વસ્તુ માત્રમાં ભગવત્સંબંધિતાની જ શ્રુતિ થતી જોઈએ અને પોતામાં પણ સર્વ દોષનું રાહિત્ય થઈ ગયું એમ ભાવના કર્તવ્ય છે નિવેદનાનંતર પ્રથમના દોષ ભગવત્સંબંધમાં પ્રતિબંધક છે જ નહીં, કારણ દોષ જ રહ્યા નથી, પરંતુ કુજરશોચવત્ થવું ન જોઈએ અર્થાત્ સમર્પણ કર્યા પછી ભક્તિમાર્ગથી વિરુદ્ધાચરણ કરવું નહીં અન્યથા અત્રાપિ વેદનિંદાયામધર્મ-કરણાત્તથા—વેદનિંદા અને અધર્મચરણ કરવાથી હીનપોનિમા જન્મ લેવો પડે છે. માટે નિવેદન કર્યા પછી ભગવત્સંબંધ વ્યતિરિક્ત વસ્તુનો સંબંધ થવાથી બ્રહ્મસંબંધ એટલે પુરુષોત્તમનો સંબંધ થયો છે, અર્થાત્ તત્સંબંધી ભાવ જે થયો છે તેનો નાશ થાય છે, માટે જ અસમર્પિતવસ્તુનાં તસ્માત્ વર્જનમાચરેત્ એ શ્રીમદ્વાચ્યવાક્ય છે. મણિના સ્પર્શથી જેમ તામ્રાદિ ધાતુની પણ મણિમયતા વા સુવર્ણમયતા થાય છે, તેમ અત્ર પણ નિર્દોષતા થાય છે તેમાં સંશયકર્તવ્યતા નથી.

તસ્યાયં વાન્યસંવંધે તદનુચ્છિદ્રમક્ષણે ॥

સ્વસ્વામિમુક્તદાને ચ સ્વદેહાદન્યયોગતઃ ॥ ૮ ॥

મહાન્ દોષસ્તથાઽત્રાપિ મંતવ્યં ભગવજ્જનૈઃ ॥

યથા મધ્યસ્થિતાભિઃ સાઽર્પયત્યાત્માનસુત્તમમ્ ॥ ૯ ॥

શ્લોકાર્થ.—દોહ શ્લોકનો ભંગો અર્થ છે—પતિવૃતા સ્ત્રીને સ્વપતિથી અન્યના સંબંધમાં તેના અનુચ્છિદ્ર ભક્ષણમાં પોતાના સ્વામિને ભોગવવાની વસ્તુનું અન્યને દાન કરનાથી અને પોતાના દેહથી અન્યનો સંબંધ થવાથી મહાન્ દોષ પાતિવૃત્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે તે પ્રમાણે જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવન્જનોએ માનવું જેમ મધ્યમ્ય એટલે નિજપતિનો અને પોતાના મધ્યમાં રહેનાર પતિના પ્રિયસંબંધી વર્ગદ્વારા પતિવૃતા સ્ત્રી પોતાના આત્માને પતિને સમર્પે છે, એટલે તે દ્વારા પતિની પ્રથમ પ્રીતિ સંપાદન કરે છે.

ભાવાર્થ પ્રકાશિકા ટીકા.—અન્યસવઘગધોપિ, કધરામેવ વાઘતે એ શ્રીવિકૃલનાથના વાક્યા નુસાર પુષ્ટિમાર્ગમાં પતિવૃતા સ્ત્રીની માફક અન્યસંબંધ મહાન્ બાધક છે બ્રહ્મસંબંધાનંતર પતિવૃતા સ્ત્રીની માફક ભગવત્પ્રસાદ જ લેવો—અને પોતાના પ્રભુને લાયક વસ્તુ અન્યને ક્યારે પણ આપવી નહિ. અત્રપ્રમાણ અસમર્પિતવસ્તુનાં તસ્માત્ વર્જનમાચરેત્—અસમર્પિત વસ્તુનો સર્વથા ત્યાગ જ કરવો, કારણ અન્ય સંબંધરૂપ મહાન્ દોષ લાગે છે અત્ર પ્રભુને મક્કવા માટે મધ્યમ્ય શ્રીમદ્વાચ્ય અથવા તત્સિદ્ધાતાનુવર્તિ શ્રીવક્ત્રભદ્રદ્વારા પોતાના આત્માને પ્રભુને સમર્પવો આ પુષ્ટિમાર્ગમાં—તદ્વારાપુરુષે મંદેત્—એ શ્રીમદ્વાચ્યના વાક્યથી રસાત્મક પૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણના પૂર્ણ ભજના નદની પ્રાપ્તિ—અને સર્વ દેહદ્રિય પ્રાણાદિકનો સાક્ષાત્ સંબંધ શ્રીકૃષ્ણમાં થવો તે ત્રિગોપીજન-દ્વારા અથવા—તદ્રૂપ આચાર્યથી જ થાય છે, અન્યથી નહીં.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજિજ્ઞાસા.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧.)

બહુ મોડું થઈ ગયું હતું, તેથી ત્રોટ ફેરજળ ત્યાંથી રળ લઈ ઉઠ્યો, પણ એને ઉઠવાનું મન ન હતું. જ્યાં સસારની કુથલી ભૂતી જવાતી હોય, જ્યાં નિર્મળ, પવિત્ર, ઉચ્ચાશયી સગળ-નોના સન્સંગનો અનન્ય લાલ મળતો હોય, જ્યાં હૃદયમાં ધર કરી બેઠેલી સર્વ શકાનો સમૂહ નિરાસ થતો હોય, જ્યાં પ્રહલાદની મુવાર્તા થતી હોય, જ્યાં પ્રભુના ગુણગાન થતા હોય, અને જ્યાં પ્રભુની લીલાના સાક્ષાત્ દર્શન થતા હોય, ત્યાંથી કયા દૈવી જીવને ઉઠવું ગમે? તો પણ મોડું થવાથી ન છુટકે ઉઠ્યો, અને સમુદ્રતટપર થઈને પોતાને ઉતારે-પાવવા બદરપર આવેલી 'ગ્રીન્સ હોટેલ' તરફ ચાલવા માડ્યું. રાસ લીલાના આનંદમય દર્શન એને થયાં હતા, તેથી એનું હૃદય આનંદમય બની આનંદથી ઉમરાર્ધ જતું હતું, અને તે ઉમરતો આનંદ એની આસપાસના સર્વ સ્થાનપર પથરાઈ જતો હતો, અને એની પામેની સર્વ વસ્તુમાં આનંદાશ પ્રગટ થતો એને લાગતો હતો. આકાશમાંના શ્વેત કીણા તારા એને બેઠા આનંદથી હસતા હતા, એની સાથે આખમિયાવણા કરતા હતા, અને તેમના અધિકાના દેવતા એની સાથે છુપી ગોપી કરતા હતા. આકાશમાંના સ્વેત ચંદ્ર મદ હાસ્ય કરી એના મમ્તકમાંના ચંદ્ર સાથે ક્રીડા કરી આનંદની રેલ રેડતો હતો, અને મહાસાગરની ધ્રુવ કરતી ઉડી ગર્જનામાં એ પ્રત્નનાદ સાલગતો હતો, અને તેનો લય એના પચપ્રાણના, અનંકત નાદના લય સાથે એકત્ર થતો હતો. આ વખતે આનંદ અને આનંદમયની લીલા સિવાય સૃષ્ટિમાં બીજું કાંઈ ન હતું. એના ઉદ્ભાટન પામેલા (ઉપેલા) હૃદયમાં આધિભૌતિક જગત્ અને આધિદેવિક પ્રલના-આનંદના-એક જ સ્વરૂપે દર્શન થતા હતા, અને સચ્ચિદાનંદ પરમાત્માના સ્વરૂપ, ચિદ્રૂપ અને આનંદરૂપના આ'હાદ-જનક શુદ્ધ અદ્વૈતરૂપે એને દર્શન થતા હતા.

જે કંઈ એ રસ્તાપર આવતો હતો, અને એના ચતુ ઉગાડા હતા, છતાં તેઓ બાહ્ય વસ્તુઓ ન જોતા, એના હૃદયની અંદર જ જોતા હતા, અને એ હૃદયની અંદર એને આનંદની મૂર્તિ, પણ એની સાથે ખિજવાયથી કુસુમનું રમરણ થયું, અને તે જોયો "કુસુમ, કુસુમ, સુદર કુસુમ, તું હવે કરે છે, 'પ્રભુને શું ગમે છે અને તું નહિ તેની તમને શું ખમર?' નહિ જ મને શું ખમર? હું પ્રભુને જ ઓળખતો નથી, તો તેમને શું ગમે છે એ હું કેમ જાણું? 'બાપુજી તો મેં જ પ્રભુની મેંવા કરે છે' ખરી વાત, કુસુમ, ખરી વાત તારા બાપુજી પ્રભુની જ મેંવા કરે છે, તે જડ મૂર્તિની મેંવા કરવાનો દોશ કરતા નથી, રમત રમતા નથી, એ મેં આજે જ જાણ્યું 'જાણું છે તે કહે છે' હા, બેન, હા, તે જાણું છે, તે કહેતા નથી કે હું જાણું છું, પણ તે જાણું છે એ નક્કી 'હું કેમ માનતો નથી?' (હસીને) હું માનતો ન હતો, કેમકે હું જાણતો ન હતો. અને હું જાણતો ન હતો, તેથી શ્રદ્ધા ન હતી. પણ તે ખરી કમોટી કરી 'તમારી આખમાં પ્રભુ છે જ ક્યાં કે પ્રભુ તમને શ્રદ્ધા આપે?' ખરી વાત, ખરી વાત હૃદયમાં હોવા છતાં પ્રભુને હું ઓળખતો નહોતો જ, અને જ્યાં સુધી અજાનતા હોય ત્યાં સુધી આખમાં અધાર્જ જ દેખાય. જ્યારે હૃદય ખુલે, આ શરીરપર હૃદયમય પ્રભુનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય, ત્યારે જ હૃદયદ્વારમાં-ચતુમાં પ્રભુના દર્શન થાય. આહા! માટે જ શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે અક્ષિમાં જે પુરુષ દેખાય છે તે પ્રહ છે. કુસુમ, એ શ્રુતિનો અર્થ તે મને સમજાવ્યો. હું તો ધારતો હતો કે આખમાંની કીકીને અસંગના અજ્ઞાન લોકો પ્રહ પુરુષ કહેતા હશે. શું આ હૃદયની જડતા! શું અજ્ઞાનતા!" તે છેક દીન થઈ ગયો, પણ તે જ દીનતાની સાથે તે હૃદયમાં વધારે હું જોવા શક્તિમાન થયો, તે શરીરને આત્માથી લિપ્ત જોવા લાગ્યો, અને જોયો "આહા! આ

શરીર જ બાહ્ય, અનિત્ય છે, તો શરીરના સખધી સ્ત્રી, પુત્ર, વગેરે સર્વ બાહ્ય, અસખધી હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?” ખરો પ્રેમ, ખરો સખધ, પ્રભુસાથે જ હોઈ શકે છે, -એમ એની ખાતરી થઈ. માતા, પુત્ર, સ્ત્રીપુત્ર અને લાછબિનના સર્વ પ્રેમ, શ્રવ અને પ્રભુના સખધ અને પ્રેમથી હું છું-બાહ્ય છે તેની એને દૃઢ પ્રતીતિ થઈ.

ગાર્ગીની પવિત્ર, પ્રભવશાલી મૂર્તિ એની દૃષ્ટિ આગળ ખડી થઈ એના મુખારવિંદના એકેએક અણુ એને જ્ઞાનથી ખચિત દેખાયા એના પ્રત્નોત્તર એના મગજમાં પાછા તરવરી આવ્યા “ સર્વ સદિત્ત્વ વ્રહ્મ ” ખરી વાત સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, સર્વેના સખધમાં, એ સર્વે બ્રહ્મ છે એ ભુક્ત્યુ ન જ બ્લેષ્ટ એ આપણે આ જગતમાં પ્રભુની સેવાથે આવ્યા, અને તેમાં મદદ માટે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, વગેરે સર્વે મળ્યા, તો તે પ્રભુની સેવા વિસારી આપણા જ ઉપયોગમાં તેમને લેવા, એ કેવી મૂર્ખાઈ? ગાર્ગી, તને, તારા જ્ઞાતને ધન્ય છે! પણ હું કેવો પાપી? મેં શું કશું ‘આપ પતિને પતિ માનવા નથી?’ એટલે એમકે પતિની વિપયવાસના, ને તેવી જ વિપયવાસનાથી તમે વશ થતા નથી? હે અધમ મન! તું આવું પાપી વચન આ પવિત્ર મૂર્તિ આગળ કેમ બોલી શક્યું? ધિક્કાર છે તને, ધિક્કાર છે તારા દૃષ્ટ વિકારને.

પણ હે દેવી, હે પુણ્યાત્મા, તું મેહેજ પણ ગુન્ને થઈ? ના-ના, તું તો ઉલટું હસી તેં તો માન મને, મારા પાપને, દયાપાત્ર જ ગણ્યું તે જે શબ્દો મારા પાપી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં, તેના બદલામાં જે પવિત્ર શબ્દો ઉચ્ચાર્યા, તે મારા હૃદયમાં હમેશા ડોરી રાખવા જેવા છે “આપણા સર્વેના સર્ગી પ્રભુનાં મદિર છે, તેના અંતરગ મ્થાનમાં-હૃદયમાં પ્રભુ સર્વદા મિગળે છે, તેની પવિત્ર મ્થાનમાં નિત્ય તપ્ત રહેતું, અનન્ય ચિત્તથી તે પ્રભુમાં પ્રેમ-આસક્તિ કરતી, અને માતાપુત્ર, લાછબેને, પતિપત્નીએ એકેકને પ્રભુસેવામાં, પ્રભુની આજ્ઞા પાળવામાં સદાય કરવી એ કર્તવ્ય છે, નહિ કે એકેકના શરીર ઉપર મિથ્યામોહ કરી, વિપયાસક્ત થઈ પતિત થવું માતાએ પુત્રના શરીર ઉપર પ્રેમ-આસક્તિ ગખતી એ મોહ છે, બેને લાછબના શરીરપર પ્રેમ-આસક્તિ રાખતી એ પણ મોહ છે, અને પત્નીએ પતિના શરીર ઉપર આસક્તિ રાખતી એ પણ મોહ છે એ સર્વે જ અજ્ઞાન મૂલક છે” અહાહા! ધન્ય છે, ગાર્ગી, ધન્ય છે હું તને સાદાગ પ્રણામ કરું છું હું પાપી છું એ જ રાક્ષા મને બસ છે.

ગોવિંદભટ્ટની લગ્ન, તેજસ્વી મૂર્તિ એના મોઢા આગળ આવી ઉભી એના મન્ત્રગાના વિચાર થાય જ રહ્યા “ હિંદુ શાસ્ત્રમાં લગ્ન વિપયવાસના તૃપ્ત કરવાનો દ્રઢાક્ષર નથી” હું જેમ જેમ હિંદુધર્મનો વધારે વિચાર કરું છું, જેમ જેમ હું વધારે ઉઠા ઉતરું છું, તેમ તેમ તેની ઉત્તમતા, તેનું સ્વયં અને સૌહર્દ્ય, વધારે ને વધારે મને માલમ પડે છે સત્તાનોત્પત્તિની મના નથી, તેની તો આજ્ઞા છે, પણ વિપયવાસના ત્યાગ્ય છે શાબાશ, ગોવિંદભટ્ટ, વકીલ બારિસ્ટરોને પણ આ તારતમ્ય જડે નહિ, પશ્ચિમ તરફના મહાન રાજ્યોના તત્ત્વ ચક્ષાવનાર પ્રધાનોને, અને ત્યાના ધર્મશુરોને આ તત્ત્વ જડ્યું નથી ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા, વગેરે હાલના સુધારાની ટોચે ચઢેલા દેશોમાં વિપયવાસનાની તૃપ્તિ એ કાર્ય અને સત્તાનોત્પત્તિ એ અકાર્ય ગણાય છે, તેથી ત્યાંના વિચારગીર પુરુષો વિચારમાં પડ્યા છે કે હવે શું કરવું? તમારું કહેવું યથાર્થ છે ધર્મોદ્ધરો કામોદ્ધર એમ ગીતામાં કહેનાર કૃષ્ણનો ભાવાર્થ પણ આ જ જણાય છે ” ગીતાના શુદ્ધ, સરસ જ્ઞાન આગળ આખી દુનીયાના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન એને છુલ્લુદ, દુર્બલ લાગ્યું.

આમ વિચાર કરતો કરતો તે આવતો હતો, પણ તે આવતો હતો તેનું એને જ્ઞાન ન હતું. આખરે તે ‘ગ્રીન્સ હોટેલ’ના દરવાજા આગળ આવ્યો અને તે બધ દીણ ત્યારે જ એને ખબર પડી કે ઉતારે આવી પહોંચ્યો છું. બટન દાખતા દરવાજા ઉઘડી ગયા, અને તે માળખે પોતાના રૂમમાં ગયો વેટરે

કહ્યું ” “ સાખ ડિનર ગેડી છે ” “ નહિ ચ્હૈતા ” એમ કહી વેટરને રમત આપી, ફ્રેસ બદલી, પોતાના બીજાનામા પડ્યો. પણ તેનું ચિત્ત તો પોતે તે દીવમે જે જે સુંદર વચનામૃત સાંભળ્યા હતા તેના વિચારમાં ગુથાયલું હતું, અને હૃદય, કુસુમ, ગાર્ગી, પુરુષોત્તમ અને ગોવિંદભટ્ટ પાસે હતું તેને ઉર્ધ્વ આવી નહિ, અને મનમા તરંગ આવવા લાગ્યા, “ હવે મારે બર્લિન જઈને શું કરવું છે ? મારી સ્ત્રી ન્યુફ્રેન્સીને સસાર ગમે છે, સોસાઈટીમાં મજા આવે છે. હવે તે તે આનંદ ભોગવે જેનું ચિત્ત મારા દશ વર્ષના સમાગમથી વિષયથી નિવૃત્ત થઈ શક્યું નહિ, તે હવે સુધરે એમ લાગતું નથી તેને સારું પુષ્કળ દ્રવ્ય છે હવે તે સસારની મજા ભોગવે તેણે મને પોતાના હાવભાવથી ભોળવી મારી સાથે લગ્ન કર્યા પણ શરીરલગ્નથી હૃદયલગ્ન થઈ શક્યા નથી. તે ઉઠ્યો અને નીચે પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રી ઉપર એક પત્ર લખ્યો

“મારી બહાલી ફ્રેન્સી,

ગયા મેલમા તને પત્ર લખ્યા પછી વિગેષ એટલું જ કે આર્યાવર્તના ઉચ્ચાશયી, સાત્વિક, અહમિત્ સંજ્ઞાનોના સમાગમ ઇશ્વરકૃપાથી મને પ્રાપ્ત થયો છે, અને હવે હું તેમના સમાગમનો અલભ્યલાભ છોડી પાછો તારો સગ કરવા જર્મનિ આવવા ઇચ્છતો નથી. તારા ઉપયોગ માટે પુષ્કળ દ્રવ્ય મેં તને સોંપ્યું છે, એટલે તારી સ્વેચ્છા પ્રમાણે સોસાઈટીમાં પોવકા ને કુલકા પહેરીને મ્હાલજે, બૉલમા, ડેન્સમા, અને થીએટરમા જજે, અને એ બધાથી ધરાય, અને રાગ ચોષો થઈ વિરાગ થવા લાગે, અને કોઈ એવી વસ્તુની તને જરૂર જણાય કે જે બળ્લરમા અને સોસાઈટીમા ન મળે, પણ આર્યાવર્તના શુદ્ધ સાત્વિક પ્રદેશમા જ મળતી હોય, તો મને લખજે, મારી પામે ચાલી આવજે, હું તને ખુશીથી તે મેળવી આપવા પ્રયત્ન કરીશ

હા તારા અસગમા આનંદમાનનાર, જજ.

પત્ર લખી, ક્વરમા મુકી, બધ કર્યો, અને બટન ઉચ્ચ કરી દીવો હોવવી સુધ્ધિગયો. મગજ કાંઈક શાંત થયું, પણ વિચારત્રેણી ચાલુ જ રહી ‘થ્રીન્સ હોટેલ’ કાંઈ ધર્મનું સ્થાન ન હતું, કે ત્યાં ધાર્મિક વિચારોને પુષ્ટિ મળે. ત્યાંના વિકારી વાતાવરણની એના ચિત્તપર જેમ જેમ વધારે અસર થતી ગઈ, તેમ તેમ બલ્ય દર્શન, ઉચ્ચ વિચારો, અદૃશ્ય થતા ગયા, અને તેના ચિત્તમાં મલિનતા પ્રસરવા લાગી. અર્ધ જાગ્રત અવસ્થામા અતે મલિનતાના ભારથી દબાયલું મન મલિન શકાઓ કરવા લાગ્યું “ મને રાસવીલાના દર્શન થયા ખરા, પણ—પણ એમા શું ? આખા જગતમા, વિશાળ બોમમા, સર્વત્ર વ્યાપી રહેનાર પરમેશ્વર ક્યા, અને આ લીલાતત્ત્વ ક્યાં ? એ સુંદર છે તેમા શું થયું ? બે હસ્ત, બે ચરણ, બે અક્ષુ, મુખ, નાસિકા, એ સર્વ દેહીને હોય છે, અને પરમેશ્વરને એવા નાશવાન દેહસાથે શું સબંધ ? માટે એ પરમેશ્વર તો હોઈ જ ન શકે દેવકીના ગર્ભમા ઉત્પન્ન થનાર, યશોદાના ઉત્સગમા ખેલનાર, ગોકુલની ગોપીઓ સાથે ક્રોડ કરનાર, બલ્લરામનો ભાઈ, વસુદેવનો પુત્ર, કસને મારનાર—આ સર્વ મનુષ્યત્વસૂચક છે, બલે કૃષ્ણ મોટેા યોગી હો, હવે તેણે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, પણ તેથી તે જગતના મૂલ કારણસ્વરૂપ સર્વત્ર વ્યાપક પરમેશ્વર હોઈ જ કેમ શકે ? અમુક દેશકાલમા સકુચિત કોઈપણ વસ્તુ કે મનુષ્ય પરમેશ્વર કેમ કહેવાય ? તે તો દેશકાલને આધીન છે વળી યાદવોના નાશસાથે કૃષ્ણનો દેહ પણ પડ્યો, માટે કૃષ્ણને પરમેશ્વર માનવો એ તો હમઅક્લ કહેવાય પરમેશ્વરનો દેહ પડ્યો સાબળ્યો છે ? વળી પરમેશ્વરને બીજો કાંઈ ધર્મો નથી કે સ્ત્રીઓ સાથે રાસડા ગમે ? અને તે પણ મધ્યરાત્રે, જગતમા આખા નમોમહત્તમા અગણિત તારા છે, તે સર્વમા આ પૃથ્વી તો ઘણી જ નાની છે તેમાનો એક નાનો સરખો દેશ તે ભરતખંડ, તેમા આખી સૃષ્ટિનો કર્તા બાવક તરીકે જન્મે, અને છોદરીઓ અને

સ્ત્રીઓ સાથે જોને, એ માનવુ-મનાવવું એ ગાડપણુ નહિ તેા શુ ? ખ્રિસ્તિઓ ઇસુને પરમેશ્વરના હોકરો માને છે, મુસલમાનો મહમદને ઇશ્વરનો પેગમ્બર માને છે, પારસીઓ ઝેરોન્દરને ઇશ્વરનો અવતાર માને છે, પણ એ બધાનો સારાંશ એ જ કે મનુષ્યના સાકડા મનને હાથપગવાળો, હસતો, બોલતો પરમેશ્વર જોઈએ છે મનુષ્યની ટુકડી શુદ્ધિ પરમેશ્વરની મહત્તા બરાબર સમજી શકતી નથી અસલના આર્થોએ પરમેશ્વરને 'બ્રહ્મ' સમજા આપી, અને વેદે 'નેતિ નેતિ' કહી બ્રહ્મમાં સર્વ શુભનો નકાર કહી બતાવ્યો, પણ સાધારણ મનુષ્યો આ બારિકી નહીં સમજવાથી રામ, કૃષ્ણ, વગેરે મનુષ્યોને જ દેવ તરીકે પૂજે છે, એમાં તેમનો બહુ વાંક નથી, પણ તેથી રામ, કૃષ્ણ, વગેરે પરમેશ્વર થઈ શકતા નથી "

આવા વિચારોમા તેનું મસ્તક ગુચવાયુ, અને તે વિચારના વમળમા પડ્યો, તે ખિન્ન થયો, ચીડવાયો, અને ગુસ્સે થયો, પણ આવા ફેરફારનું કારણ સમજી શક્યો નહિ. તેની સાત્ત્વિક સમજ-શક્તિ હજાર્ધ જર્ધ ઉપર શકાના, મલિનતાના પડ બધાયા હતા તે મલિનતાને કાઢનાર કંઈ ન હતું એટલે એને શુ સમજ પડે ? અર્ધો ઉંવતો, અર્ધો જાગતો તે પડી રહ્યો, અને મલિનતા તેના મસ્તકમા વધારે ને વધારે પ્રસરવા લાગી. તેને સ્વપ્ન દેખાવા લાગ્યા. ગાર્ગી, કુચુમ, ગોવિંદભટ્ટ અને પુસ્ત-પોતમની મૂર્તિઓ પાછી તેના મોઢા આગળ આવી, પણ તેના વિકારી ચિત્ત આગળ તે ખાલી ખોખા જેવી નરવરતી ઉભી અને તે પણ જતી રહી, અને તેની સ્ત્રી ન્યુફેન્સીની મૂર્તિ તેની સામે આવી ઉભી તે મોડી રાત્રે નાચપાર્ટીમાથી આવી હતી શરીર ઉપર ઘણો જ કીમતી ઝીણું 'ગાઉન' પહેર્યો હતો, અને છાતી આગળના ભાગથી તે ખુલ્લો હતો, જેથી તેનાં અર્ધ હકાલલા, અર્ધ ઉપડેલા કુચુમગલની મોહકતામા વધારો થતો હતો તેની સુદર લાખી વીવામા બેાર જેવડા મોટા સફેદ મોતીની માળા આવી રહી હતી તેના એકેકના ઉપર બરાબર મેઢેલા નાના રાતા એટ ક્રાટિ કરવાને તકની રહ્યા હોય એવા લાગતા હતા, અને કાઈક મદિરા-પાનથી રક્ત, અને કાઈક ઉધથી ઘેરાયલી તેની લાલ આંખો, જોનારને કામવશ કરતી હતી, અને તેના મસ્તક ઉપરના સોનેરીવાળના વનમા પાંચસાત હીરાડપી આગીઆ ઝગમગ કરતા હતા તેનું સ્વેનવદન કોઈની રતાશથી છવાયુ, અને પ્રેમ, ક્રોધ અને દયાના મિશ્રિત ભાવથી ફેરજજ સાસુ એક શ્વાસ નાખી તે બોલી " What does your childish letter mean? Surely your brain has lost its tenacity. Come, come away with me Don't give way to idle fancies and vague chimeras. No good has ever come of it Mad men have ever neglected enjoyments near at hand, and have rushed headlong after idle toys * " એમ કહી બે હાથે તેનું વદન પોતાની છાતી સાથે ડાબ્યું, તેના માથાપર પોતાના સુદર હસ્ત ફેરવી પાંચ સાત ક્રાટિ કરી, પોતાના કામચ હસ્તથી તેને વાસા પર ધામડ્યો, અને ગાફુન (ઘાવરા) ના ખીસામાથી સ્નજેડિત પંખો લઈ તેને વા નાખવા મંડી. થોડી વારમા બલિનમા પોતાના સુદર સામગ્રીથી ભરપૂર સુશોભિત શયનગૃહમા તેને લઈ ગઈ, અને પ્રથમની માફક તેને સર્વ પ્રકારનું સુખ આપવા લાગી

પ્રોફેસરના સુખમા આજે કાંઈ પ્રકારની મણા રહી નહિ અદૃશ્ય વાજીવો અને દૃશ્ય સુદર પક્ષીઓ ત્યા જોવા કરી રહ્યા હતા. શ્રીગીયન ગાર્ડની, શરીરના દરેક અવયવો અને નાડીઓને

* અર્થ —આવો મૂર્ખાઈભરેલો પત્ર લખવાની મતલબ શુ ? તમારું બેજુ ખમી ગયું જરૂર છે. ચાલો, મારી સાથે ચાલો. ખોટા તરંગો અને રોષસહ્યના વિચારો છોડી દો એમાથી કદી કરો મારનીકળ્યો નથી મૂર્ખ માણસો હમેશા હાથમા આવેલા મોજશોખને છોડીને ખોટા તરંગો પાછળ આંખ મીચીને મોડે છે

પણ સ્પષ્ટ દર્શાવનાર અને આંખ તથા ચિત્તને આકર્ષણ કરનાર મૂર્તિઓ અને છબીઓ ત્યાં ટેર-થી ગોઠવી દીધેલી હતી, જાતજાતના કીમતી એટ સુદર બાટલીઓમા ભરી મુક્યા હતા, અને આખું શયનગૃહ તેથી મનમગ્ન થઈ રહ્યું હતું, નાજુક સ્પ્રીંગના પલંગ, 'ફર'ની બનાવેલી સુવાળી સેન્ને, અને એ સર્વેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી ન્યુફેન્સી આપણા પ્રેક્ષકને સર્વ પ્રકારનું સુખ આપવા ઉત્સુક હતી ફેરજન પૂર્ણ આનંદથી તેથી સાથે ખેલતો હતો. ઘડીકમાં તેના વાળમાના હીરાને આગીઆ સમગ્ર પકડવા જતો, તેના કામળ કણક જેવા શરીરપર પોતાના હસ્ત ફેરવી આનંદ લેતો, તેની સાથે કાવુ કાવુ ખોલતો, તેના શ્વેત ગાનપર કાટિ કરતો, અને ન્યુફેન્સીના સુખમાં તન્મય થઈ ગયો હતો. આખરે તેણે તે લતનાના ઉપસી આવેલા સુદર કુચયુગલપર અને ઘેરાપડી આપે તરફ મોહક દષ્ટિ કરી, એટલે મદહામ્ય કરી તે રમણી તેના શરીર ઉપર વાંકી વળી, અને ઉત્સુકતાથી તેના ગાન ઉપર એક હુકાળી ટાટિ કરી, અને રમતમા પોતાના બંને હાથ તેની આપે ઉપર જોઈ ગયા. પ્રેક્ષક ફેરજન તેના હાથ ખમ્મેડી, આપે ઉઘાડી તેને સુખપાશમા બીડવા જાય છે એટલામા ત્યાંથી બર્ગિનનું સુદર શયનગૃહ ઉડી ગયું, ન્યુફેન્સી અદશ્ય થઈ ગઈ, અને 'મીન્સ હોટેલ'મા એક નાનો રૂમ તેની દષ્ટિએ પડ્યો. તેની આંખો દાખનાર તેની રમણીના કામળ હસ્ત ન હતા પણ સામેની બારીમાથી કમળગતા સૂર્યના કિરણ તેના સુખ અને આખપર પડ્યા હતા, તેથી તેણે જ આપે 'ભરથી મીઠી પાછી ઉઘાડી હતી, અને ઉઘડતા જ તેનું ચપ્પન નષ્ટ થઈ ગયું.

વાચનાર ! ફેરજન મોહવશ થયો હતો, પણ તેને દોષ હતો નહિ મનુષ્યનું શું ગમ્યું ? ફરી ફરીને સતત પ્રયત્ન કરવા છતાં ફેરજન મનુષ્ય ઈંદ્રિયપર વિજય મેળવી શક્યા છે ? ઘણા સમય સુધી સાવધાનપણે ઇંદ્રિયમન કરવા છતાં, લાગ મળતા અવગેય ગહેલી વાચના મનુષ્યને પુતળાની માફક નવાવતી નથી ?

એક મહામંગલ પત્ર.

'આજનો દિવસ મગવકર છે, નિવ્યના નિયમ પ્રમાણે પ્રાતઃકાળે ચાગેક વાગે જાગૃત થઈ હું ભગવત્તામનો વિચાર કરતો પથારીમા જ બેઠો, રાત્રિની ગત નિદ્રા પણ સુખદ હતી, 'ભગવાન્ જ મારે શરણ છે,' એમ મને ઘણો વખત સ્ફુરતું અને તેથી બહુધા મારું ચિત્ત-આનંદમા રહેતું, પણ આજનો આનંદ કંઈ વિશ્વલ હતો, સમય જતો ગયો તેમ આનંદમા વૃદ્ધિ થતી જ આવી પ્રથમ બાલવયમા પિતાજી સાથે હું શ્રીવૃન્દાવન ગયો હતો, ત્યાં શ્રીયમુનાપાન સમયે મારામાં જે વિશ્વલ આનંદ પ્રકટ્યો હતો, તેમ જ શ્રીનાથદ્વારમા જનને અતિપ્રિય શ્રીગોવર્ધનધરણના દર્શનમયે મારા અંતરમા જે વિશ્વલ આનંદ જ્વાળી રહ્યો હતો, તેવો જ આનંદ આજે અતિદીર્ઘ સમયે મારા અંતરમા પ્રકટે છે, એમ મને ભાન થતા લાગ્યું. આ આનંદ અતિદીર્ઘ સમયે પુનઃ કયા ભગવત્પ્રેરિત સંકેતથી પ્રકટે છે, તે હું કળી શક્યો નહિ. બાવ્યાવસ્થામા મારા ચિત્તાદિનાં જોઈતો વિકાસ નહિ હોવાથી તે સમયે મારા અંતરમા પ્રકટેલા આનંદનો સ્પષ્ટ અનુભવ હું કરી શક્યો ન હતો. સામેના ગૃહમા ભગવાનરાસ નામના ભાણેક વૈષ્ણવ રહેતા હતા, તેઓ દિવસનો ઘણો સમય ભગવત્સેવામા જ બ્યતીત કરતા હોમશનો ઉઠવાનો સમય થયો હોવાથી જય શ્રીયમુને મહારાણિ ! શ્રીગુસાંઈજીપરમહયાસ ! શ્રીમહાપ્રભો ! શ્રીગિરિરાજધરણ ! દત્તાદિ મગલમય ઉચ્ચાર કરતા તેઓ જાગૃત થયા હોમશા ઉઠ્યા પછી તેઓ બારીએ આવતા અને મારી સાથે પ્રસન્નતાપૂર્વક ભગવત્સમગ્ન કરતા. આજે પણ તેઓ બારી પામે આવ્યા અને મને મધુર સ્વરથી બોલાવી ભગવત્સમગ્ન કર્યા. ભગવાનરાસ સાથેના આજના ભગવત્સમગ્નમા મને હોમશ દરતા અતિવિશ્વલ આનંદનું ભાન થયું, મારા આજના આનંદને તેઓ સમન્વ્યા હોય તેમ હમતા અને પ્રસન્ન

વદનથી પૂછવા લાગ્યા, “ભાઈ ગોપાલદાસ ! આજે આપ કંઈ અપૂર્વ આનંદમાં જણાવ્યો છે !” મેં મદ મદ હસતા કહ્યું, “પ્રિય ભાઈ ! નિજજનોને ઉભયપ્રકારના આનંદનું દાન શ્રીમહાપ્રભુ સ્વનિર્મિત સમયે સ્વતઃ જ કરે છે, આજના આનંદનું કારણ મને સમજાતું નથી હશે ! જેણે કશું કરીને આ અનુપમ આનંદને અંતરમાં પ્રકટાવ્યો છે, તે જ શ્રીવલ્લભપ્રભુ ન્યૂન વા અધિક સમયમાં સ્વેચ્છાને પણ પ્રકટ કરશે જ.” ભગવત્સેવામાં વિલગ થશે એમ વિચાર આવતા જ થોડા સમ્રાધાનપૂર્વક હું બારીએથી અંદર આવ્યો, અને સ્નાતાદિ કાર્યોમાં યોગ્યો. આજે ભગવત્સેવા સમયે પણ અધિક આનંદ થતો હતો. ભગવત્સેવાથી પરવારીને શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન માટે હું બેઠકે જવા નિકળ્યો, દારમાંથી બહાર નિકલતાં જ સામેથી પ્રજ્ઞવદને અને મહા-તિથી આવતી ગાયના દર્શન થયા. ગાયના કપોલભાગમાં મગલસૂચક કુકુમ્બ તિલક કરેલું હતું, અને ચરણભાગમાં મધુરશબ્દ કરતા ઝાઝરો શોભતા હતા. તે ગાયનું દર્શન અલૌકિક હતું, અને તે ભગવદ્દીક્ષાનું સ્મરણ કરાવતું હતું હું આગલ ચાલતું શરૂ કરું છું, એટલામાં વળી એક નાનો વૈષ્ણવ બાલક શ્રીમહાપ્રભુજીના દર્શન કરીને બેઠકથી આવતો જણાયો, તે અતિ પ્રસન્નતાથી મંદહાસ્યપૂર્વક શ્રીયમુનાષ્ટકનો યમોઽપિ મગિનોસુતાન્કયમુ હન્તિ દુષ્ટાનપિ પ્રિયો ભવતિ સેવનાત્તવ હરેર્યથા ગોપિકાઃ શ્લોકાર્ધ બોલતો અને તેથી પ્રકટેલા દિવ્ય આનંદથી મગ્ન થતો ધીરે ધીરે નાચતો આવતો હતો, તેની મુખમુદ્રા અતિતેજસ્વિની હતી, અને તે સંપૂર્ણ અભયનું ભાન કરાવતી હતી. બારીએ હોલેલા ભગવાનદાસના પત્ની લલિતાબહેન આ જોઈને અતિ હર્ષથી બોલ્યા, “ભાઈ ! આજે શુકન તો ઘણા સારા થાય છે તમને આજે કંઈ સારો લાભ થશે અમે પણ તેમાં ભાગ પડાવીશું. ભાઈના લાભમાં બહેનનો ભાગ તો ખરો જ” મેં કહ્યું, “લલિતાબહેન ! ભગવાનને પ્રિય જનોના વચનો સત્ય જ હોય છે, આપના લાભપ્રદ વચનોથી જે અનુપમ લાભ પ્રાપ્ત થશે, તે આપણા સર્વને માટે જ હશે. દર્શનાર્થ પ્રવૃત્તિ હોવાથી પ્રાપ્ત પ્રસંગોના વિચારોમાં નહિ મેકળતા હું બેઠકમાં ગયો, દર્શન કરતા જ હું આનંદમગ્ન થઈ ગયો. મારાં નેત્રો વિકસ્યા અને જાણે કાંઈ રમણીય પ્રદેશના અવલોકનમાં મગ્ન હોય તેવું મને ભાન થવા લાગ્યું. સર્વાંગ આનંદથી ઉભરાવા લાગ્યું. અહ્ય સમયમાં માત્ર ચિત્ત ગૂઢ પ્રતિ વચ્ચે હમેશાં હું ઘણું ધીમેથી ચાલતો, પણ આજે કાંઈ દેવી બલથી પ્રેરાયેલો અતિવરાથી ચાલવા લાગ્યો. હમેશાં જે દપાલ આવતી તે મારી આંતરા વિના મારા કાર્યવ્યવસ્થાપક વર્ગમાંથી કાંઈ જ વાચતું નહિ અને તે વ્યવસ્થાપૂર્વક મારા બેસવાના ખડમાં ટેબલ ઉપર મૂકવામાં આવતી. ઘેર આવી મેં મારા બેસવાના ખડમાં એવેશ કર્યો, અને વચ્ચે હોતારીને ટેબલ પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી, તો સુદર હરિ રંગનું એક કવર અને કેટલાક પત્રો મારી દૃષ્ટિએ પડ્યા. મેં આતુરતાથી તે કવર હાથમાં લીધું, અને તરતજ તે મારા સ્નેહી મિત્ર પુરુષોત્તમદાસનું છે એમ મને જણાયું. તેની ઉપર લખેલા અક્ષરો સુદર અને આકર્ષક હતા. તે સારી ઢબથી લખાયેલા મરોહદાર અને ઘાટિલા હતા, તેથી જ તે આકર્ષક હતા તેમ ન હતું, પણ તેમાં નૈસર્ગિકતાથી રહેલી કાંઈ દિવ્ય શક્તિથી જ તે આકર્ષક હતા. મેં કવર ફેંડ્યું, અને પત્ર વાંચતું શરૂ કર્યું, જેમ જેમ હું વાંચતો ગયો તેમ તેમ તેમાં રહેલા ગૂઢ સંકેતો સ્પષ્ટપણે જણાવા લાગ્યા. પત્ર પૂર્ણ થયું. તે ઉત્તમોત્તમ સંકેતોને સૂચવતું હતું તે પત્ર કંઈ વિલક્ષણ જ હતું. પ્રથમ પ્રાપ્ત થયેલા આહવા-નક અને દિવ્ય સંકેતસૂચક દર્શનોનો ગૂઢ હેતુ શોધતો હતો, તે મને પત્ર વાંચ્યા પછી અતિસ્પષ્ટ રીતે સમજાયો. આ પત્રથી મને ભગવત્સંબંધી ઉત્તમોત્તમ ભાવોને દઢ કરનારા વિવિધ વિચારો સ્ફુર્તા.

આકાશમાં મેઘનું ચઢી આવવું, શીતલ પવનનું વાવું, અને વિજળીઓના ચમકારા થવા, એ જેમ વર્ષાનું સૂચન કરે છે, તેમ ભવિષ્યમાં થનારા વિવિધ વ્યવસ્થાનું સૂચન પ્રથમથી થતા વિવિધ સંકેતિક દેખાવોથી થાય છે. પરિચિત ફલને પ્રકટાવનારા બનાવોનું સૂચન પરિચિત માહાત્મ્યવાળી વસ્તુઓ અને વ્યક્તિઓ દ્વારા થાય છે, અને અપરિચિત ફલને પ્રકટાવનારા બના-

વેળા સૂચન અપરિચિન્ન માહાત્મ્યવાદી વસ્તુઓ અને જનો દ્વારા થાય છે. અઢીકિંક અપ્રાકૃત રસના દાનપૂર્વક ભગવતપ્રાપ્તિ એ જ ઉત્તમોત્તમ ફલ છે, ભગવતપ્રાપ્તિ વિના અન્ય ફલો પરિચિન્ન અર્થાત્ અન્ય જ કહેવાય છે. ભક્તોનું માહાત્મ્ય અત્યંત અધિક છે, તેથી ઉત્તમોત્તમ ફલને પ્રકટોર્વનારા બનાવેલું સૂચન સ્વસમાન માહાત્મ્યયુક્ત ભક્તો દ્વારા થાય છે, ગાય ભક્તકોટિસ્થ છે તેનું માહાત્મ્ય અત્યંત અધિક છે. દર્શનાર્થે પ્રયાણસમયે ભક્તકોટિસ્થ ગાયનું અત્યંત પ્રદુલ્લભને અને મહાગતિયુક્ત દર્શન લીલાસ્થ ગાયનાં દર્શન જેવું હતું, આવું દર્શન કઈ ઉત્તમ ફલને જ સૂચવે છે, ગાયના દર્શન પછી તરત જ લીલાત્મ ભક્તના દર્શન જેવું તે બાલકનું દર્શન થયું, તે પણ પ્રથમદર્શનથી સૂચવાતા ઉત્તમ સંકેતને વિશેષ દૃઢ કરે છે. તે બાલકની વાણી અત્યંત નિર્ભય અને ઉચ્ચલાયુક્ત હતી તે બાલક શ્રીયમુનાષ્ટકનો જે શ્લોકાર્થ બોલ્યો હતો, તે ઉત્તમોત્તમ અને ગૂઢ ભાવથી પૂર્ણ હતું. તેમા ભક્તોની પૂર્ણ નિર્ભયતાનો બોધ સ્પષ્ટપણે થતો હતો. તેના ભાવર્થ આ પ્રમાણે હતો. 'ભગિનીના પુત્રો દુષ્ટ હોય છતાં યમ પણ તેમનો નાશ કરતો નથી, જે શ્રીયમુનાષ્ટની સેવા કરે છે, તે ગોપીજનોની પેઠે શ્રીહરિને પ્રિય થાય છે.' ભગવતપ્રાપ્તિનું સાક્ષ્ય પણ ભગવાનને પ્રિય થયું એ જ છે. શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તો શ્રીયમુનાષ્ટના બાલકો છે. તેમનું અમરત્વ અને હરિપ્રિયત્વ ઉભય પ્રકારે સિદ્ધ છે. શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તો ભગવાનને પ્રિય છે તેઓ સ્વકર્તવ્યરૂપ શ્રીયમુનાષ્ટની સેવા નિરતર સાધે છે, એવકાને નિરતર સેવ્યની એવા જ વિહિત છે. નિરતર શ્રીયમુનાષ્ટની એવા કરનારા શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તો અત્યંત પવિત્ર હોય છે. લોકમા પણ માતાની નિરતર એવા કરનાર પુત્ર પવિત્ર ગણાય છે. પવિત્ર મનુષ્યોને યમનો ભય હોતો નથી, તો અત્યંત પવિત્ર એવા શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તોમા તો કોઈ પણ પ્રકારના ભયનો સભવ જ નથી. દુષ્ટ જનો ભગવાનને પ્રિય હોતા નથી, તેમ જ દુષ્ટજનોના તમોરૂપ અધકારથી આવિષ્ટ મતિ શ્રીયમુનાષ્ટ જેવા સર્વોત્તમ ભક્તની સેવામા પ્રવીણ હોતી નથી. અનુભવી જનોને તો અખંડ અમૃતત્વપણે વિરાજતા હરિપ્રિયજનોમા દુષ્ટપણાની અને તેથી પ્રાપ્ત થતા મૃતત્વાદિ ભયની લેશ પણ રાકા થતી નથી. લોકમા માતાની નિરતર સેવા નહિ કરનાર બાલકો સ્વધર્મેમા પ્રમાદવાન હોવાથી દુષ્ટ કહેવાય છે, છતાં માતૃવ (મામે) તેમનો વધ કરતો નથી, કારણકે તેમને કથનમાત્રમા પણ બાલકપણું સિદ્ધ છે, તેમ શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તો જેઓ શ્રીયમુનાષ્ટની સેવા નિરતર નહિ કરતા પ્રમાદવશ હોય છે, તેઓ પણ કથનમાત્રમા શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તો (બાલકો) હોવાથી નિર્ભય જ છે, બાલકોટિમા તેમનો પ્રવેશ હોવાથી જેમ બાલકને સ્વકર્તવ્યરૂપ સ્વમાતાની સેવાનો બોધ કોઈ સમયે પણ થશે, તેમ નિરતર સેવા નહિ કરતા શ્રીયમુનાષ્ટના ભક્તોને કોઈ સમયે પણ સ્વકર્તવ્યનો બોધ થશે જ. ભક્તકોટિમાં પ્રવેશ એ જ જીવનું પરમ ભાગ્ય છે, જ્યારે તેમનું સ્વકર્તવ્યમા પ્રવર્તવું થશે, અર્થાત્ તેઓ જ્યારે સ્વકર્તવ્ય રૂપ શ્રીયમુનાષ્ટની સેવાને સાધશે, ત્યારે તેમને અમૃતત્વ અને હરિપ્રિયત્વરૂપ ઉત્તમોત્તમ ફલનો અનુભવ થશે. આવા ઉત્તમ ભાવથી ભરેલા મધુર વચ્ચેને વદતા તે ઉચ્ચશ્રદ્ધાયુક્ત બાલકનું દર્શન ઉત્તમ ફલનો જ બોધ કરે છે. આ વિચારો મને પત્ર વાંચ્યા પછી જ સ્પૂર્ષા, અને પ્રાપ્ત થયેલા વિવિધ શુભદર્શક મંગલ શકુનનું ફલ શું છે, એ પણ ત્યારે જ સ્પષ્ટ જણાયું. પ્રિય આઈ, આલો હવે આપણે પ્રથમ તે દિવ્ય ફલને અર્પનારા પત્રનું માહાત્મ્ય શું છે તે વિચારીએ, અને પછી તે પત્રના સ્વરૂપનું સદર્શન કરીએ.

(અપૂર્ણ.)

૧. શ્રીમદ્દક્ષિણાચાર્યજીવિરચિત શ્રીયમુનાષ્ટકથી બાલક વૈષ્ણવોનો મોટો ભાગ જાણીતા જ હશે. પ્રાત કાલમા પ્રતિદિવસ શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ પ્રત્યેક વૈષ્ણવને સર્વોત્તમ સુખદાતા છે. શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ વૈષ્ણવોના પ્રત્યેક પ્રકારના હિતને જ સાધે છે, એ નિસરાય છે. ઉત્તમોત્તમ સુખોને મઝ્ઝનાર ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો પ્રાત કાલમાં પ્રતિદિવસ શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ કરે એ સ્વાભાવિક જ છે.

પડ્મગુણલાલ શાસ્ત્રી,

વૈષ્ણવોના લાભનો વિચાર કરતા એમ વિજ્ઞાન થાય છે કે એકાદ વર્ષથી વૈષ્ણવોના તે લાભને અનેક રીતે હાનિ થઈ છે. ગત વર્ષમા રા. લલુભાઈને આ લોકમા સપ્રદાયની એવાનો ત્યાગ કરીને પરલોકનો આદર કરવો પડ્યો. ભગવદ્ધર્મપરાયણ લલુભાઈ પ્રથમ થિયોસોફિસ્ટ હતા, જેમાથી તેઓ સર્વાંશે મુક્ત થઈ શક્યા ન હતા, અને તેથી એમના “શ્રીકૃષ્ણગીતામૃત” આદિ ગ્રંથોમા ‘શ્રીગોપીજનનક્ષત્ર’ તરફ ઉદામીનતા અને થિયોસોફિની ગંધ સુગંધ વૈષ્ણવોને પ્રતીત થાય છે, તથાપિ સપ્રદાયની જે સેવા એમણે પોતાના અંતિમ દશેક વર્ષોમા કરી છે, તે કેવલ સ્વધર્મ પ્રતિ પોતાના પ્રેમના પરિણામરૂપે હતી એકદરે સ્વયં સમયમા સપ્રદાયની એમણે જે સેવા કરી છે, તેને વાસ્તે એમને જેટલો ધન્યવાદ વૈષ્ણવસૃષ્ટિ આપે તેટલો આછો જ છે, પરંતુ ‘વલ્લભાસૌ કેવલમીશ્વરેન્દ્રા’ એ ન્યાયે સપ્રદાયની એવારૂપ પોતાના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા વિના જવું પડ્યું, તેને વાસ્તે યોગસ્થિતિ તો વૈષ્ણવોને ખેદ થાય એ આભાવિક છે એમના ચિ રા મોતીનાથભાઈ સ્વપિતાએ આરભેલું કાર્ય ઉત્સાહથી ચલાવે એવી ઇચ્છા જે વૈષ્ણવો રાખે, તો તે અયોગ્ય તો નહિ જ ગણાય.

રા લલુભાઈના પરલોકગમનને સ્વયં સમય થયો નહિ એટલામા તો સાપ્રદાયિક એક અન્ય પડિતને પણ પોતાની સ્વરૂપ વયમા ઇશ્વરેન્દ્રાથી આ લોકનો ત્યાગ કરવો પડ્યો. આ પડિત રત્નગોપાલભટ્ટ કાશીસ્થ પ્રસિદ્ધ ગોસ્વામી શુદ્ધાદૈત્યમાર્તણ્ડકાર શ્રીગિરિધરજીના આશ્રિત રામ-કૃષ્ણભટ્ટના પૌત્ર હતા. ગુર્જર વૈષ્ણવોમા આ પડિત સુવિખ્યાત નથી, તથાપિ પ્રાચીન સંસ્કૃત અમૂલ્ય સાહિત્યનો જીર્ણોદ્ધાર સ્વયં સમયમા એમણે જે ઉત્સાહથી કર્યો છે, તેને વાસ્તે વૈષ્ણવો સર્વથા સર્વદા એમના ઋણી છે. સંસ્કૃત પ્રાચીન સાહિત્ય ઉત્તમ સ્વરૂપમા મુદ્રણ થાય ત્યારે વિદ્વાન્ વૈષ્ણવો તે વાચી શકે, અને જ્યારે તેઓ વાચીને રહસ્ય સમજે, ત્યારે જ યથાર્થ રીતે વૈષ્ણવોને તે તે ગ્રંથોનો લાભ આપી શકે. આ રીતે પરપરાથી પણ વૈષ્ણવોએ અને ગોસ્વામીઓએ પણ નિશ્ચય સ્મરણમા રાખવું જોઈએ કે સંસ્કૃત સાહિત્યનું શુદ્ધ અને ઉત્તમ સ્વરૂપમા ન્યા સુધી મુદ્રણ થયું નથી, ત્યા સુધી એના યથાર્થ અનુવાદ વા ભાષાન્તરની અભિલાષા રાખવી એ મૃગજલસમાન છે. કદાચિત્ ત્વરાથી જે ભાષાન્તર વા અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થાય તો તેનું આયુષ્ય ચિરંજીવિ થાય એ બહુસંશયગ્રસ્ત છે. આ દૃષ્ટિથી જોતા વૈષ્ણવ સમુદાયની જે મેવા રત્નગોપાલભટ્ટે કરી છે, તેથી વૈષ્ણવ પ્રજાને એમનું તિરોધાન પણ ખેદપ્રદ લાગે છે.

આ પ્રમાણે આ જે વૈષ્ણવોના તિરોધાનનું વિસ્મરણ થયું નથી, એટલામા તો સપ્રદાયમા આધુનિક સમયમા પ્રાચીન પદ્ધતિથી ઉછરેલા શાસ્ત્રી તરીકે પ્રથમ પડિતને યોગ્ય એવા પડ્મગુણલાલ શાસ્ત્રીને પણ આ લોકનો ત્યાગ કરીને પરલોકગમન પ્રાપ્ત થયું. સપ્રદાયની જે અમૂલ્ય મેવા એમનાથી થઈ છે તેને વાસ્તે વૈષ્ણવો સદા તેમનો ઉપકાર માને છે, અને આ વર્ષના શ્રીપુરુષોત્તમમાસમા શુદ્ધ એકાદશીને મગત્રવારે સાપકાને ૬૫ વર્ષની વયે એમના અકસ્માત તિરોધાનથી વૈષ્ણવોને સહજ ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

શાસ્ત્રી જગન્નાથનું વૈષ્ણવત્વ એમના મામા પ્રેમજીભાઈથી ઉતરી આવેલું કહેવાય છે, પરંતુ ત્યારથી એઓ શ્રીનૃસિંહજીમહારાજના આશ્રયમા રહ્યા, ત્યારથી એમના સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ એમણે પોતાના પરિશ્રમથી જ કરી. આ શાસ્ત્રીના સાંપ્રદાયિક જીવનકાર્યના જે ભાગ પ્રકટ થઈ શકે છે, ૧. શ્રીનૃસિંહજીના આશ્રયમા ગીતે એમણે કર્યું તે, અને ૨. શ્રીજીવનજાલજીના

આશ્રયમાં રહીને ક્યું તે શ્રીનૃસિંહલાલજીના આશ્રયમાં એમણે શિક્ષાપત્ર, વૃત્તાસુરચતુસ્તોત્રી, શ્રોતુઓધિતીપ્રથમઅન્ધ, શુદ્ધાદૈત્યમાર્તણ્ડ, શિક્ષાસુધાકર, વાર્ષિક ટિપ્પણી, પોડશઅન્યનો મજ્જાલામાં સદૃશ અનુદાન, લક્ષિતહસ, અને પોડશઅથમાંથી કેટલાકની સુવિનિર્મિત કીકાઓ પણ પ્રકટ કરી

શ્રીનૃસિંહલાલજીના સબધમાં રહીને પડિત ગદ્દૂલાલની વિષ્ણુસ્વામિપરપરાનું નિપુણતાથી એ શાસ્ત્રી ખડન કરતા 'આચાર્યપરપરા' અને 'ગુરુપરપરા' એ બે ગ્રંથોથી પડિત ગદ્દૂલાલના પક્ષનો એમણે સમગ્ર નિરાસ કર્યો છે, અને એને જ પરિણામે પડિત ગદ્દૂલાલને સદૈવને માટે મુંબાપુરીના ત્યાગ કરવો પડ્યો એમ કહેવાય છે. વિષ્ણુસ્વામિપરપરાનો કુલક તે સમયમાં બહુ પ્રચલિત હતો, અને સત્યનો આશ્રય કરીએ તો આપણે કહેવું જોઈએ કે ઉભય પક્ષ દેવથી મુક્ત ન હતા મનમેદ ભને હોય, પણ તેથી તે જ મનમેદને દારણ માનીને દેવ ક'પવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે, આચાર્ય-પરપરાને વાસ્તે નિષ્પક્ષતાથી વિચાર કરતા માલમ પડે છે કે શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના ગ્રંથોમાં તેમ જ શ્રીગુ-સાધજીના ગ્રંથોમાં આ 'નિર્ણય' સપ્રદાય વિષ્ણુસ્વામિના 'સગુણ તામસ' સપ્રદાયથી અત્યંત ભિન્ન છે એમ વિષ્ણુસ્વામિપરપરાનિકેદ્દ સ્પષ્ટ વાક્ય હોવાથી, એ પરપરા તેઓશ્રી ઉપર આરોપની એ તો સર્વથા અનુચિત લાગે છે, અને તેમ કરવામાં પડિત ગદ્દૂલાલે અર્વાચીનત્વની મિથ્યા ભીતિથી સ્વ-પાડિયતો દુરુપયોગ કર્યો કહેવાય. સામા પક્ષે પણ પડિત ગદ્દૂલાલની વિદ્વતાનું સ્વરૂપ સમગ્રતા પિના જ જુનમ અને ત્રાસ વર્તાવવામાં તે પડિતને અન્યાય કર્યો છે. વસ્તુતઃ વિષ્ણુસ્વામિની પરપરા શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ સ્વીકારી નથી, તેથી પડિત ગદ્દૂલાલે બનાવેલી વિષ્ણુસ્વામિની પરપરા સમગ્ર પ્રમા-ણના અભાવમાં માનવી અયુક્ત છે. વિષ્ણુસ્વામિની પરપરા શ્રીમદ્દાચાર્યથી પછીના અધકારયુગમાં કાંઈએ અડાવી હોય, તેનું કાંઈક સ્મરણ પડિત ગદ્દૂલાલને પ્રાપ્ત થયું હોય, અો તેના બંને અર્વાચીનત્વભીતિથી સ્વપાડિયને તે માર્ગે પડિતજીએ દોરવ્યું હોય, તો પણ તે યુક્ત છે એમ ન કહી શકાય. વસ્તુતઃ વિષ્ણુસ્વામિપરપરા કાંઈ પણ પ્રાચીન મહાનુભાવી વિદ્વાન ગોખામીના લેખમાં જોવામાં આવતી નથી, તેથી અમારું મતલબ એમ છે કે વિષ્ણુસ્વામિપરપરાનું પ્રતિપાદન કરનારા કહેવાતા પ્રાચીન ગ્રંથો-ચંદુનાથવિજય, સપ્રદાયપ્રતીપ, ચરિત્રચિન્તામણિ, શાડિવ્યસહિતા, વગેરે ગ્રંથો-પ્રાચીન નથી પણ અર્વાચીન જ છે. ૫ ગદ્દૂલાલની પૂર્વતા કાંઈ પણ ગ્રંથમાં પ્રાચીન મનાતા પણ વસ્તુતઃ અર્વાચીન ઉક્ત ગ્રંથોનો ઉપન્યાસ નહિ મનવાથી એ ગ્રંથોની કપિતતા સુદૃઢ થતી જાય છે. આ વિષયમાં જગનશાસ્ત્રી બહુ ઉકેટ ન હતા. સત્યને ખાતર સત્ય કહેવું એ નિયમ તે સમયે સર્વથા ખનાનો ન હતો, અને તેને લીધે ગોપિકાના અષ્ટ ગુરુત્વનું વિશેષ પ્રતિપાદન નહિ કરતા શાસ્ત્રીજી શ્રીપુરુષોત્તમથી જ અટક્યા, જે કે અસાનપર્વત એમણે ગદ્દૂલાલની વિષ્ણુસ્વામિપરપરાનો સીકાર તો ન જ કર્યો, એટલું જ નહિ પણ આ વિષયમાં એમણે એક અન્તિમ લેખ પણ 'સમીક્ષા' - રૂપે 'પુ ભ સુ' ના વર્ગ ૨ ના અક ૯-૧૦ માં પ્રકટ કર્યો હતો.

આ ઉપરિ ઉસવનિર્ણયવિષયમાં પણ એમને ૫ ગદ્દૂલાલની સહ મનમેદ થયો હતો, જેને પરિણામે સપ્રદાયમાં જે ટિપ્પણીઓ અવાપિ પર્વત પ્રકટ થાય છે.

મન ૧૬૫૬ માં શ્રીનૃસિંહલાલજી નિત્યવીનામાં પધાર્યો, ત્યારપછી શાસ્ત્રીજી પોરબદરવાના શ્રીજીવનનાંજીના આશ્રયમાં રહ્યા. એઓશ્રીના આશ્રયમાં એમણે આમ્નાયત્ત્વભાસ્કર, શંકરજયન્તીનું જયન્તીનું અવનોદન, વૈદિકત્રાવૈદિકત્વવિચાર, નીહારભાસ્કર, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, અત્તકરણપ્રબોધ, વગેરે ગ્રંથો કર્યા છે. સર્વોશે નિચાર કરતા આ મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં શાસ્ત્રીજીએ કરેલી સપ્રદાય-મેવા સમયના પ્રમાણમાં બહુ અ'પ છે. શાસ્ત્રીજી જ્ઞાનથી પ્રજ્ઞોગ નાગર હતા, અને જ્ઞમનગરના નિવાસી હતા. કાર્યભારમાં જન્મથી જ કુશલ હતા, તેથી મહારાજશ્રીનો કાર્યભાર ચલાવવામાં બહુ

અમૂલ્ય સમયનો એમણે વ્યય કર્યો છે એમના અન્તિમ અથોમા આગ્રહ શબ્દોને અતિશય ઉપયોગ આ અનુમાનને સમર્થન કરે છે. મહારાજશ્રીના આશ્રયમાં રહીને કાર્યભારમાં પડ્યા ન હોત તો કંઈ વધારે સારું કાર્ય એમને હાથે અવશ્ય થાત જ એમ અમારું માનવું છે.

શાસ્ત્રીજીને અને અમારો મેલાપ એમના પરદોઝગમન પહેલાના રાત્રિવારે સાયકાને થયો હતો. શાસ્ત્રીજીએ પોતાનો અવસાનસમય નિકટ છે એમ દૃઢતાથી જણાવ્યું હતું, અને તેથી ગુર્જર ગિરામાં શ્રીમદ્ભુલાપ્યતુ અને શ્રીમદ્ભાગવતતુ શુદ્ધ સાપ્રદાયિક ભાષાન્તર-એ બે કાર્ય-અપૂર્ણ રહી જતાં જાણી એમને મહાન્ ખેદ થતો હતો. અમને તે સમયે એમ નહેતું લાગતું કે શાસ્ત્રીજી આટલા સ્વરૂપ સમયમાં જ દેહત્યાગ કરશે. અમે તો 'એ કાર્ય સત્વર થશે, આપ નિશ્ચિન્ત રહો,' ઇત્યાદિ શબ્દોથી એમનું આશ્વાસન કર્યું હતું. શાસ્ત્રીજીની પરપરાસબન્ધમાં અમારી સાથે એકવાક્યતા થઈ હતી. જગનશાસ્ત્રીએ બ્રહ્માને આચાર્ય કહ્યા છે તે પણ બ્રહ્મવાદના જ, પુષ્ટિમાર્ગના તો નહિ જ, પુષ્ટિમાર્ગમાં તો કેવલ શ્રીસ્વામિનીરૂપ અને ભગવદ્રૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી જ આચાર્ય છે.

જ્યારે અમે શાસ્ત્રીજીને મલવા ગયા ત્યારે એ 'કંથા ગોઢી' ઉપર શાસ્ત્રીજી સૂતેલા હતા. શાસ્ત્રીજીની નૈસર્ગિક રસિકતા તો તે સમય પણ કેશમાના સુગન્ધ તેવથી પ્રત્યક્ષ થતી હતી. શાસ્ત્રીજી બહુ અશક્ત હતા એમનાથી સ્પષ્ટ જોવાતું પણ ન હતું તેમ ઉઠાતું પણ ન હતું જે જગ્યાએ શાસ્ત્રીજીને રાખ્યા હતા તે મદિરમાંના ચોરડા અવ્યવસ્થિત ધર્મશાલા જેવો લાગતો હતો, અને આવા ધુરન્ધર શાસ્ત્રીની 'વિદ્યાવિનોદી' કહેવાતા શ્રીજીવનલાલજીના આશ્રયમાં પણ આ દશા થતી જોઈને અમને મહાન્ ખેદ થયો. જ્યામુખી સપ્રદાયમાં કેવલ વિદ્યાને નિસ્વાર્થપણાથી આદર આપવામાં નહિ આવે ત્યામુખી કંઈ પણ શ્રેયની આશા વ્યર્થ છે. શાસ્ત્રીજીને શ્રીજીવનલાલજી માત્ર ૩૧ ૪૦) જ માસિક તરીકે આપતા હતા એમ કહેવાય છે આ રકમ પણ એમના પાંડિત્યના પ્રમાણમાં તો અતીત સ્વરૂપ જ કહેવાય. સાપ્રદાયિક વિદ્વાનનો જ્યાં મુખી સત્કાર નહિ થાય, અને જ્યાં મુખી તેમના શબ્દોનો દુર્યો કરીને તેમના ઉપર દ્વેષારોપણની કુટેવ બાંધ ન થાય ત્યામુખી શું શ્રેય થઈ શકે? અમારે ત કહેવું જોઈએ તથાપિ સત્યને વાસ્તે કહેવું પડે છે કે ઉક્ત શાસ્ત્રીજીને એમના અમારી સાથેના સબન્ધને લીધે મહારાજશ્રી અપ્રસન્ન થતા, અને તેથી શાસ્ત્રીજીને રાજીનામું આપવાનો પણ પ્રસંગ આવ્યો હતો. સત્ય ઉપર આમ દુષ્ટ થતું જોઈને એમણે અમારી સમક્ષ અશ્રુપાત પણ કર્યો હતો. આ વાર્તા જાણ કરીને કોતું હૃદય નહિ ભેદાય?

કેવલ શોક પ્રદર્શનવામાં આપણું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી. પડિત ગદૂલાલથી વિરક્ત સમર્થ રીતે બાથ ભીંજાર શાસ્ત્રીજીનું સ્મરણ કોઈ પણ રીતે ચિરસ્થાયિ થાય એમ અમારી અભિલાષા છે. આ કાર્યથી એમના નામથી એક ફૂડ એકલું કરી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન સાહિત્યનું મુદ્રણ કરાવવું જોઈએ.

કેવલ જગનશાસ્ત્રીનું જ નહિ પણ પડિત ગદૂલાલના નામથી પણ સાપ્રદાયિક અથમાલા પ્રકટ થવી જોઈએ. ૫. ગદૂલાલના પણ સમગ્ર અથોનો સમ્મલ કરી ઉત્તમ રૂપમાં છપાવીને ઉભય પ્રતિસ્પર્ધાએ સપ્રદાયની જે સેવા કરી છે તેના ઉપકારના પ્રયુપકારરૂપે તેઓના નામ ઉભય અથમાલા સહ યોજવાં જોઈએ.

થોડાક જ સમય ઉપર મને પોરબંદરવાલા શ્રીજીવનલાલજીના દર્શન થયા હતા, અને સાપ્રદાયિક સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવાની અમારી શુદ્ધ ઇચ્છા તેઓશ્રીને જણાવતા રૂ. ૧૦,૦૦૦) મુખી સંસ્કૃત સાહિત્યના મુદ્રણાર્થે વ્યય કરવાતું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું હતું. એ જ યોજનાને વાસ્તે મહારાજશ્રીને એક વાર ફરીથી હું મળ્યો હતો, પરંતુ દર્શન ખુબતા પહેલા મહારાજશ્રી પુરુષોત્તમભટ્ટજીનો સત્કાર કરવામાં વ્યય હોવાથી અને દર્શન પછી ભાટિયા ગૃહસ્થ સહ વાર્તાલાપમાં નિમગ્ન હોવાથી, ઉપવૃક્ત ઇચ્છા હું એઓશ્રીને પ્રત્યક્ષ દર્શાવી શક્યો નથી, તેથી તે અત્ર જ દર્શાવું છું. મહારાજશ્રી અમારી આ

પ્રાર્થના જે લક્ષમાં લેશે તેા એઓશ્રીને હસ્તે સાંપ્રદાયિક વિદ્યાની કદર થયલી કહેવાશે. મહારાજશ્રી એ ૩ ૧૦,૦૦૦ માથી ૩ ૩,૦૦૦ ઇમનશાસ્ત્રીના નામની ગ્રંથમાલામાં રોકશે, તેા અવશ્ય શાસ્ત્રીજીના પરલોકવાસી આત્માને આનન્દ થશે બાકીના રૂપિયામાથી મહારાજશ્રી ‘બાલ પ્રયોધિનીજી’ના અનુસાર શ્રીમદ્ભાગવતનું ગુર્જર ગિરામાં શુદ્ધ ભાષાન્તર અને વેદાન્તસૂત્રના અણ્ણભાષ્યાનુસાર અનુવાદ સાથે, શ્રીપુરુષોત્તમજીના વાદ્યથો, સાંપ્રદાયિક નિર્ણય ગ્રંથો, ઇત્યાદિનું મુદ્રણ કરશે, તેા શાસ્ત્રીજીએ અન્તિમ વર્ષોમાં મહારાજશ્રીની જે સેવા કરી તેનો યથાર્થ પ્રત્યુપગર કર્યો લોકમાં કહેવાશે, અને શાસ્ત્રીજીનો પરલોકવાસી આત્મા આ મગન કૃત્યને વાસ્તે મહારાજશ્રીને પુન પુન ધન્યવાદ અર્પણે એ નિસશ્ય છે

સાંપ્રદાયિક વ્રતોત્સવ.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૬)

ખીજે દિવસે શ્રવણ નક્ષત્ર અત્યંત અધિક હોય અર્થાત્ સાજ સુધી પોચો હોય ત્યારે મધ્ય છોડી શ્રવણમાં પણ પારણા થઈ શકે એના આશય પણ એ છે કે એવા સ્થાનમાં જે વ્રત થઈ ચુક્યા છે, પછી સાજ સુધી ત્રીજા દિવસમાં રહેવાથી દુષ્કરતા સમજી શ્રવણમાં પણ પારણા કરવાની શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આજ્ઞા આપી છે, તેથી એમ ન સમજવું કે પારણા શ્રવણમાં જ કરવા, નહિ તેા જેમ દ્વાદશીમાં પારણા ન કરવાથી દોષ છે, તેવા એમાં દોષ લાગે, કારણ કે “ઉભયાન્તે પારણ મુરયઃ પક્ષ” એ અથસિદ્ધ છે ધર્મસિંધુમાં તેા સ્પષ્ટ એમ લખેલું છે કે વિષ્ણુશ્રીખન યોગ હોય ત્યારે જ અસંભવમાં શ્રવણ મધ્યમાં પારણા કરવા અને વિષ્ણુશ્રીખન ન હોય ત્યારે કેવળ મધ્ય ભાગને છોડનાર છે, તે અનભિષ્ઠ ભ્રાન્ત છે ધર્મસિંધુ—“યે તુ માત્રે શ્રવણમધ્યવર્જનમાત્રેણ નિપેદ્ય ચારિતાર્થ્ય મન્યમાના વિષ્ણુશ્રીસલ્લયોગાભાવેપિ શ્રવણમધ્યમાત્ર ત્યક્ત્વા મુન્જતે તે નિત્ય શ્રવણદ્વાદશીમાહાત્મ્યાનભિજ્ઞા ભ્રાન્તા एव” પ્રતાનમાં પ્રથમ “શુદ્ધન્યૂનાયાં દ્વાદશ્યા શ્રવણયોગો દ્વિતીયદિને ચ સ્વરૂપ શ્રવણ” એ વ્યવસ્થા કરી પછી ‘શુદ્ધાધિકાયા’ ઇત્યાદિ કહીને જે હાલમાં રોકા રહી કે પ્રથમ કહી આવ્યા છે કે શુદ્ધ ન્યૂના દ્વાદશીમાં શ્રવણ હોય અને ત્રયોદશીમાં થોડો હોય તેા ત્રયોદશીમાં “ઉભયાન્તે પારણ” કરવું, પણ એવી જ ગ્રંથિનિમા ત્રયોદશીમાં સ્વરૂપ શ્રવણ ન હોય તેા એવી વ્યવસ્થા તેના વાન્તે મનાવે છે કે—“દ્વિતીયદિને ચ મૂય શ્રવણ તદા શ્રવણમધ્યમાગસ્ત્યાજ્ય.”—એટલે ખીજે દિવસે અર્થાત્ ત્રયોદશીમાં શ્રવણ ભૂય અનિ અધિક હોય અર્થાત્ જેમાં પારણા કરનામાં અતિ વિવ્રળ થતો હોય તેા શ્રવણ મધ્ય ભાગ છોડી દેવો એ જ સર્વથા પૂર્વાપર જોતા અથાશય છે, નહિ તેા “ઉભયાન્તે પારણ કાર્ય” એ સર્વે અથ સમત છે કાઈ અસંભવમાં એક તરાનમાં પારણા છે ત્યારે રાા વાગ્યા પછી ‘ઉભયાન્તે પારણ’ એ સિદ્ધ થાય તેા સર્વથા શ્રવણમાં પારણા ન કરવા—બુજો, ધર્મસિંધુમાં વામન દ્વાદશી પારણા વિષે આ રીતે ખુલાસો કર્યો છે—“ઉભયાન્તે પારણ મુરયઃ પક્ષ.-અન્યતરાન્તે ગૌણઃ તત્ર વિષ્ણુશ્રીસલ્લામાવે ત્રયોદશ્યામુભયાન્તે પારણમ્” તેથી સિદ્ધ એ થાય છે કે એવા સમયમાં શ્રવણ સમાપ્તિમાં જ પારણા કરવા મધ્ય માગ ત્યાગ અગત્યવિષયક જ સમજવો તેથી શ્રીપુરુષોત્તમજીનો એ આશય નથી કે શ્રવણ મધ્ય છોડી શ્રવણમાં જ પારણા કરવા તેથી દિપ્પણીમાં અતિ યુક્ત લખેલું છે કે રાા વાગ્યા પછી પારણા કરવા

૬. છઠો આક્ષેપ.—પૌર્ણ ગુ ૧૨ સો “પુન્રદા પક્ષાદશીવ્રતમ્” એમ દિપ્પણીમાં છે આક્ષેપક કહે છે કે મુખાર્જના પચાગમાં દરમી પૃષ્ઠ ધડી અને ઉપર કાંઈએક પવો છે, પછી અવિદ્ એકાદશી છોડવી પુટિમિદ્ધાન્તવિરુદ્ધ છે

ઉત્તર.

ટિપ્પણીનિર્માણસમયમા અમારા જોવામાં જે પંચાંગો આવ્યા હતા તેમા દશમી પપ ઘડી ઉપર હતી તેથી દશમીવિદ્ધ રવિવાર એકાદશીમા વ્રત લખ્યું નથી—સોમવારમા જ શાસ્ત્ર-પ્રાપ્ત લખેલ છે. અમારા જોવામા જે પંચાંગો છે, તેના નામ નાથદાર, કાન્દેલીના સર્વ હસ્ત-લિખિત પંચાંગોમાં પૌષ શુ ૧૦, શની, ઘડી ૫૫, પલ ૧૫ છે નાથદારીય સુખદેવજીનું બના-વેલું સુદર્શન પંચાંગ જે મુબારકમા છપાયેલ છે, તેમા પૌષ શુ. ૧૦, શની, ઘડી ૫૫, પલ ૧૨ છે ધવલપુરના ગગારામ જોતિપીતુ બનાવેલ મુબારક, 'વેંકટેશ્વર પ્રેસ'માં મુદ્રિત દગ વર્ણિય પંચાંગમા પૌષ શુ ૧૦, ઘડી ૫૫, પલ ૩૨-૬૨-૬૨ ગવાલિયરમા પૌષ શુ ૧૦, ધ ૫૫, પલ ૩૨ છે બીજા એવા પંચાંગોની સખ્યા અધિક છે, જેમા દશમી પચપન (૫૫) ઘડીથી અધિક છે.

આ રીતે અનેક પંચાંગોના આધારથી પૌષ શુદ્ધી ૧૦, ઘડી ૫૫ હોવાથી ટિપ્પણીમા દ્વાદશી વ્રત લખેલ છે તે અતિયુક્ત છે મથુરામા પૌષ શુદ્ધી ૧૦ ફેટલી આવે છે તેના વાસ્તે ગોસ્વામી શ્રીગોપાલલાલજીના આશ્રિત પંડિત ચુનીલાલજી જોતિપીજીએ ગણીત કર્યો હતો, તેમા પણ મથુરાજીના અક્ષારથી દશમી પપ ઘડી આવી હતી, તેથી મથુરામાં પણ સર્વત્ર દ્વાદશી વ્રત થયું હતું, પણ ગોકુલમા બીજી ટિપ્પણીના આધારથી ઘણા મહિનામાં પહેલા દિવસ રવિવારમા જે વ્રત થયું તે દશમી વિક્રમા થયું તેજ અથોગ્ય થયું હતું મુખ્યજીના પંચાંગોને સાર્વભૌમ સમજી સર્વત્ર ગત વર્ષમા પૌષ શુદ્ધ ૧૧ રવિવારે જ એકાદશી વ્રત સત્ય છે, અને દ્વાદશી વ્રત લખનારને દ્વાવિંશદપરાધનો એક અપરાધ લાગુ પડે છે, એમ સુભાષિત કરનાર અમારા સુહૃદ્વર્ગોને પ્રણામ કરી, આ લેખ સમાપ્ત કરવામા આવે છે—ઇતિશુભમ્

સ શાસ્ત્રી નન્દકિશોરજીનો શિષ્ય વ્રજલાલ શાસ્ત્રી.

ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

ફેટલાઃ ગ્રાહકોની એવી ઇચ્છા છે કે 'શ્રીજન્માષ્ટમી પર્યન્ત નોજાવર ભરી દેનાર પાસેથી પૂર્વવત્ રૂા ૧-૮-૦ લેવા અને શ્રીજન્માષ્ટમી પછી રૂા ૨-૦-૦ લેવા' વૈષ્ણવોની આ ઇચ્છાને અમે અનુમોદન આપીએ છીએ, જેથી વૈષ્ણવોએ પણ બનતા સુધી જન્માષ્ટમી પર્યન્તમાં જ નોજાવર મોડલી આપવાનું લક્ષમા રાખવું, શ્રીજન્માષ્ટમી પછી મોકલનાર પાસેથી રૂા ૨-૦-૦ નોજાવર લેવામા આવશે

આનન્દથ લગવદ્ધર્મપરાયણ ઉત્સવલાલ રામકૃષ્ણ પંડ્યા અને નટપુરથ લગવદ્ધર્મપરાયણ ત્રિભુવનદાસ પીનાબરદાસ શાહ, 'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ની અલિપ્તદ્વિને અર્થે તનમનથી જે સતત પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે તેને માટે તે ઉભયે ભક્તોના પ્રસિદ્ધિમા ઉપકાર માનવામા આવે છે

CHAPTER I

PRAMĀNAS

From the times of Vyāsa, it has been the practice of Indian writers on philosophy to divide their writings into four parts, *viz* Pramāna, Prameya, Sādhana, and Fala. Vallabhāchārya also follows the same. The first Chapter consists of discussions on Pramānas. First the Pramānas, their province, their number and meaning are determined, and then we come to what is established by these Pramānas. This is what is technically termed Prameya. In the third Chapter, *viz* Sādhana, the ways and means to realise or attain the Prameya (Brahmasvarūpa) are discussed and ascertained. The last or Fala Prakarana describes the fruits which are to be achieved through these Sādhana. This is the general arrangement adopted by Vallabhāchāryan writers, and therefore we shall also follow the same lines in the description of the system.

Before the atheistic wave of Buddhism had passed over India, before the Sāṅkhyas had declared the supreme independence of the human mind, the prevailing authority in India in spiritual matters was Veda with all its divisions and sub-divisions. The Vedic seers believed Veda to be their sole guide. But what with the corruption of the Post-vedic times, and what with the materialistic tendencies of the Charvākas, the supreme authority of Veda on spiritual matters was greatly impured. Buddha not only questioned the authority of Vedas, but rejected it altogether. The Jains followed the same course. The distinction between earthly (Laukika) and unearthy (Alaukika) was blurred, and the Charvākas with all their vehemence condemned Vedas and asserted the supreme authority of perception alone. The Bauddhas, on the other hand, did not believe in mere materialistic enjoyments, but they accepted two Pramānas, *viz* perception and inference as means to right knowledge.

Among the orthodox writers, the Sāṅkhyas, the Tārkikas and the Mīmāṃsakas accepted the testimony of Vedas, hence they are called Āstikas. It should also be noted that notwithstanding the unanimous acceptance of the Vedic testimony, the value of it did not stand on the same footing with all of these. And as we proceed from the first to the second and from the second to the third, the weight of the Vedic testimony gradually increases.

The genuinely philosophical spirit in which the Sāṅkhyas write and their rigid system of rising from the known factors of experience to the unknown by logical demonstration, thus arriving at a knowledge of final cause, is admired by all the scholars who have seriously occupied themselves with their system. With Sāṅkhyas the knowledge of formal existence is gained by perception, of things beyond senses by inference, and of what cannot be determined by either, by Vedic testimony. Like modern sceptics they depended solely on perception and inference, but whenever their perception and inference could be

supported by the Vedas, they corroborated the same by means of the Vedas. They thus accept the authority of the Vedas, but at the same time they insist that the Vedas should always be interpreted in the light of perception. They would even accept Smṛiti as authority if they are in harmony with perception. Thus in Kapila's doctrine for the first time in the history of the world, the complete independence and freedom of the human mind were established, and full confidence in its own powers was boldly asserted.

The Naiyāyikas elaborated the science of Indian logic. They introduced a chapter on the discussion of the means of right knowledge (Pramāṇa) in their works. This method has found great favour with other writers also. The Naiyāyikas accepted four Pramāṇas, viz perception, inference, analogy and word or Vedic testimony (Āpta-vākya). The Vedic testimony does not stand on the same level with perception and inference, but occupies a somewhat subordinate position.

The Mīmāṃsakas accepted six pramāṇas. They added Arthāpatti and Anupalabhi to the four of the Naiyāyikas. Śāṅkara also does the same, but with him these Pramāṇas are truly speaking (paramārthataḥ) mere figments of nescience. He would tell us that a right goal could be reached even by taking to a wrong path! His Pramāṇas are really unreal, but they will lead one to the real realisation of Brāhman in one's self!

Lastly we come to Vyāsa. He accepts Ś'ruti or revealed scriptures to be the real Pramāṇa. The words Pratyaksha and Anumāna as used by Vyāsa in his *Brahma Mīmāṃsā* to mean Ś'ruti and Smṛiti respectively and not perception and inference. Vallabhāchārya does not swerve from the lines that are chalked out by learned Bīḍarāyana Vyāsa. Like Vyāsa he believes word of the revealed texts (Ś'abda) to be the only Pramāṇa in the consideration of spiritual matters (Alaukika-arthas). Perception and inference are to be accepted in the light of Ś'ruti or Vedas. The perception or inference of a Rājasa or Tāmasa person whose internal vision has been blinded, cannot be relied upon. Reason when in agreement with the revealed scriptures may be accepted as authoritative (Pramāṇa).

But a question may be asked, why should reasoning be accepted in the light of the Vedas—why should reasoning be bound down by them? No doubt in matters of ordinary experience, reason is our surest guide. But there is a limit beyond which reason cannot go. The realisation of the supreme is an experience of the few ble-sed Rishis. We have no experience of the supreme, and hence our reason based as it is on our experience, cannot be very safe. We are so full of conflicting moods and motives that our reason is very frequently liable to err. Our experience is very limited, our minds are not pure, our hearts are surrounded by local environments, hence based as it is on these, reason is not sufficient enough to grasp the supreme which is unlimited by time,

place, and circumstance. The ancient sages, on the other hand, were free from our shortcomings. Born of the divine element (Divi-sampatti) in the land of plenty, the ancient Hindu sages led a pure life and by constant meditation penetrated into the deepest mysteries of Being, and in their inspired moments caught glimpses of Truth. What they saw in their inspiration, what was revealed to them in their holy communion, they collected together. This collection is the Veda. It is knowledge. It is absolute. It is unchanging. It is eternal wisdom. It is Truth—Brahman. Hence there is nothing wrong, if our reasoning is accepted in the light of the Vedas.

Again, the preconceived notions of different persons vary. Even if they accept the same premises, they will inevitably come to different conclusions, because in coming to a conclusion they will import their own experience also—the bias of their own minds. One man will say that Karma¹ is supreme, another will say that Diva² is supreme, the third will say that the surroundings of each man determine the final result, and thus best intellects are bound to differ. It will be seen that a particular man at a particular time in world's history rules his fellow-creatures so far as reason is concerned, but in the very next age after him, his conclusions may be doubted. Thus Buddha ruled in his age, but now and for a long time past his conclusions have been doubted.

The safest course, therefore, is to accept the views of Rishis embodied in our most sacred Vedas, the Vedas—whom we revere, and whose authority we accept as final. Such is the explanation why all orthodox systems unanimously accept the authority of Vedas. Of course with those who do not accept the same authority, only reason is the common platform, but it should always be borne in mind that it is not the surest guide.

Vedas were revealed to the ancient sages in their deepest meditation, and the highest truth was experienced therein by them. This truth was the nature (Swarûpa) of the supreme deity. The experience of the sages is unlimited by time, place and circumstance. Hence Vedas are said to be not composed by any mortal (Apaurusheya) and regarded as self-evident testimony (Swatah-pramâna), and eternal. With Vedas, their letters, words and sentences, as describing³ the supreme deity, are regarded as eternal. This is the conclusion accepted by Vallabhâchârya⁴, that is, in consideration of transworld subjects (Alaukika-arthas) Vedas are the highest authority. Reasoning, percep-

1 Actions done in previous life

2 God's will

3 वर्णोऽपदानि सर्वाणि भगवद्वचनकत्वात्

सर्वार्थान्येव सर्वत्र व्यवहरत्ये तथापि तु

शक्तिसक्रीचतो लोके विशेषव्यापनानिवै ॥ 2 153 तत्त्वविनिबन्ध

4 The view of Badarayana Vyasa is the same. This is clear from Sûtras तर्कापनिष्ठान्न-
व्यन्ययानुमेयमिति चेदेव न्यविर्वात्मसङ्ग and अतस्तेऽनु शब्दमूलत्वात्. The view of the Śruti itself is
the same (नैषामतिस्त्वर्कणापनेया).

tion, inference and other Smritis¹ are to be accepted as authoritative in so far as they are in agreement with Vedas

Now a question may arise as to what is signified by this vague term 'Vedas.' The word 'Vedas' means different things to different writers. Some modern writers look upon the Samhitâ portion to be the real Vedas, some consider Upanishads to be Vedas. To some the Karma-kânda comprises Vedas, others look upon the Jnâna-kânda as 'Vedas'. Some even insert Upâsanâ-kânda between Karma-kânda and Jnâna-kânda. One does not quite understand why these writers lay stress on a particular portion of Vedas. It has been the practice from the earliest times to call the Vedic literature down to Upanishads (included) as S'ruti (revealed), and hence one would naturally be inclined to look upon the whole Vedic literature comprising Samhitâs, Brâhmanas, Âranyakas and Upanishads as Vedas. Vedas in the opinion of Vallabhâchârya include the whole Vedic literature consisting of Samhitâs, Brâhmanas, Âranyakas and Upanishads. The authority of all these stand on the same level. Vallabhâchârya does not lay any special stress on Karma-kânda as the Jaminîyas do, or on Jnâna-kânda as S'ankaras do. With him both carry equal weight. Each is useful in its own way. These two Kândas are complementary. The Karma-kânda describes the supreme as the Lord of Sacrifice (Yajna-rûpa), while the Jnâna-kânda describes the supreme as Brahma (Brahma tanu). Both² together thus describe the supreme as possessed of knowledge (Jnana) and action (Kriyâ). This is the highest ideal of the supreme that is conceived of in Vedas.

The next question is how to correctly understand the meaning of Vedas. The holy verse³ declares that the meaning of Vedas is divine (Alaukika). Reasoning as such is unable to grasp it, but it can be grasped through penance (Tapas), Vedic reasoning, or the favour of the supreme deity. With us mental or physical penance is difficult to uncertainty, in the absence of the purity of soul, body and mind, the favour of the supreme deity is impossible, while Vedic reasoning appeals to most as unsound. Thus the difficulty of understanding Vedas correctly is very great indeed, and though the mountain of difficulty is not possible to overcross, passage has been cut from immemorial times to serve the required purpose.

Vedas are accented and they are composed in metres'. The correct pronunciation and recitation can be secured only when one has a thorough knowledge of the laws of phonetics and metre. The importance of phonetics can be realised from the fact that a slight change of accent changes the whole meaning of a word. In Indras'atru, 'the slayer of

1 विगोपे तु भनपेक्ष्य स्यात् भसति हि अनुमानम् । पूर्वमीमातागूढः ।

2 यज्ञरूपो हरिः पूर्वकाण्डे ब्रह्मसु परे ।
भवतारी हरिः कृष्णः श्रीभागवत इत्येते ॥ (1) ॥ सत्त्वदीयः)

3 अलौकिको हि वेदार्थो न युक्त्या प्रतिपद्यते ।
तपसा वेदयुक्त्या तु प्रसादस्वरसात्मना ॥ (अनुभाष्य)

Indra' was turned to 'one of whom the slayer is Indra' Metres on the other hand keep in tact the letters of Vedas These two Angas (subordinate lores) together give one the knowledge of the literal text of Vedas (Swarûpa of Vedas)

After correctly learning the text (Swarupa) of Vedas, one proceeds to understand the meaning. In the right understanding of the meaning of Vedas, two things are required, viz the knowledge of words and that of grammar The first is obtained by the aid of Nirukta, the second by the aid of Pânini

In Vedas, there are ritualistic ceremonies These ceremonies require to be performed at a particular time and place The method of the rituals must also be known The knowledge of the Vedic calendar is given in Jyotiḥ-S'âstra and the knowledge of the method is given in the Kalpa-sûtras

Thus Phonetics, Metre, Etymology, Grammar, Vedic calendar and the Kalpa sûtras, these six¹ together, are useful to grasp the literal text, the meaning and the ritual sacrificial ceremonies of Vedas, and hence the proper designation of the Angas has been given them It is as such that they stand on the same level with Vedas

With Vedas the²four supplements to Vedas (Upavedas) also deserve to be mentioned These are the science of medicine (Âyur-veda) of Rig-veda, science of war (Dhanur-veda) of Yajur-veda, science of music (Gandharva-veda) of Sâma-veda, and science of architecture (Sthapatya) of Atharva-veda. The first helps to preserve sound health, by which a right performance of rituals (Dharma-siddhi) is achieved. The second secures one a complete safety in absence of which a right observance of the performance of rituals (Dharma-rakshâ) becomes, impossible The third gives the knowledge of the Science and Art of music by which mental affliction (Udvega) is removed, and the fourth gives the knowledge of architecture by which the Sacrificial altars (Yagna-kundas), etc., are exactly built. The close connection existing between the four Upavedas is obvious, first health, then protection, then music, and lastly architecture. Such is the utility of the four Upavedas.

To rightly understand Vedas, Purânas, Nyâya, Dharma and Mimânsâ are also necessary The Purânas illustrate Vedas The Purânas comprise the eighteen Purânas including Bhîgavata, and historical epics, viz the Mahâbhârata and the Râmâyana The Nyâya means Vedic logic, made use of by learned sages like Sâmkhyâyana in deciding the meaning of the Vedic passages This Nyâya may also mean ethics (Nîti Sastra). This Nyaya should by no means be confound

1 शिक्षा छन्द स्वरूपे तु निरुक्त व्याकृतिस्तथा ।

अथै ज्योतिस्तथा कल्पो ह्यनुष्ठाने प्रयोजकः ॥ २ ७३ तत्त्वदीप

2 आरोग्ये धर्मसिद्धिः स्याद्रक्षा च धनुषो भवेत् ।

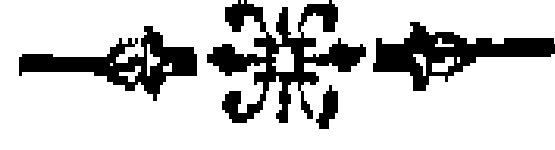
उद्देगहानिर्गन्धवे स्थापत्य च सुगारिषु ॥ २ ७३ तत्त्वदीप

ed with the Nyāya system of Gautama. Smritis like that of Manu and the Bhagavad Geetā comprise the Dharma group. They all contribute to a correct understanding of the Vedas. Last but not the least stand the two Mīmāṃsās. They have been written with the express purpose of solving the doubts, that may arise through the defective power of reasoning (Buddhi-dosha) and difference in individual temperaments (Swabhāva-bheda) of several thinkers. The Pūrva-mīmāṃsā of Jaimini solves the doubts of the Karma-kāṇḍa, while in the Uttar-mīmāṃsā Vyāsa does the same with reference to the Jñāna-kāṇḍa.

These eighteen¹ lores are necessary for understanding the true meaning and scope of the Vedas. This is the view of Vallabhāchārya. He further adds that the meaning of the Vedas is divine (Alaukika), and as such it cannot be understood by independent reasoning. It² can be understood by religious penance, Vedic logic, and grace of God. The result of this long dissertation is summarised by Vallabhāchārya in the opening verses of the first Chapter of his Tattva-dīpa Nīlānḍha³. For the true understanding of divine objects (Alaukika arthas) Vedas should first be resorted to, but when there arises a doubt in the meaning of the Vedic passages, it should be solved by the aid of the Bhagavad Geetā, the doubts of Geetā by the Sūtras of Vyāsa, and those of Vyāsa-sūtras by Śrīmad Bhagavatā. The consistent and natural meaning which evolves from all these combined is the real Alaukika-artha. Any work which agrees with this is to be recognized as an authority. The works like Yoga Vasishtha, Ātma and such other Purāṇas, and a few Upanishads, though attributed to the highest authority, are also to be rejected, because their contents conflict with the established doctrines of the Vedas.

Thus it will be seen that Vallabhāchārya resorts to the Veda and its exegetical Smritis and Purāṇas in the consideration of the Alaukika-artha (Brahma), but that as far as this world is concerned, three more Pramāṇas may be accepted. These are perception, inference and tradition. By perception is meant the perception of a person whose internal vision has been purified through religious practice, which is of course always true. The gist of what Vallabhāchārya has said about Pramāṇas is that so far as Alaukika artha is concerned the word of the Veda alone is the Pramāṇa⁴, though in Laukika-artha three more Pramāṇas may be partly useful.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, જીવ, અતર્પામી, અક્ષર ક્ષ્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેવેળા અહન્તામમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ આત્મ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણતુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ-વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમગ્રાંથપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhâdwaita Philosophy' or 'System of Vallabhâchârya,'
by Mr Mulchandra T. Telivala, B A, will be posted to any gentleman
by applying to—

Humam Street, }
BOMBAY, 1. }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસળધી સપ્તમે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યેઝ સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઈચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વેદાન્તાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ વ્યક્તિની ખર્ચ મંગાવવી હોય તો જવાબ સાડ ટિકટ ખિડી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખર્ચ છપાવવી હોય કે હેન્ડવ્રિલ વહેંચવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુષ્ટિભક્તિમુખા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. સાપ્રદાયિક વાત્સલ્ય	...	...	વે. શા. સં. ગણુપતિરામ કાલીદાસ
૨. હરિરાયજીકૃતાદ્યદી	...	...	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેજીવાલા,
૩. શ્રીવલ્લભશરણાદ્ય	...	...	રા. રા. હિસવલાચ રામકૃષ્ણ
૪. મહાતુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી	...	...	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેજીવાલા,
૫. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય	...	...	વે. શા. સં. અવલરામ ભૂધરજી
૬. વેદને અનિત્ય અને નિત્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?	...	...	શ્રીત વૈષ્ણવ અને
૭. પ્રમેયરત્નાર્ણવ	...	...	વસંતરામ હરિકૃષ્ણ
૮. Suddhānta Brahma-vāda	...	...	Mr. M. T. Tehrani

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥
॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

॥ भक्तिरसवादः ॥

श्रीमद्वल्लभनन्दनचरणरजःपुञ्जकृपयातः ।

भक्तिरसस्य स्थायी स्नेहो मन्मानसे जयति ॥ १ ॥

नन्वपूर्वमिदं कुत उच्यते,

कथं ?

अश्रुतत्वादसिद्धत्वा उभूतेरभावतः ।

अन्तर्भावाच्च तत्तु रसो भक्तिर्न कुत्रचित् ॥ १ ॥

तथाहि, नहि वेदपुराणकाव्येषु कचन भक्तिरसः श्रूयते, किञ्च, प्रिभावा-
दिभिरभिव्यज्यमानः स्थायी भावो रस इति रसशब्दे प्रसिद्धं, भक्ति-
स्त्वागन्धत्वेन ज्ञान वा निष्ठायामनारूपमुपासन वा श्रवणादिनवक वा
तत्र तत्र स्थित, तत्राययोः ज्ञानोपासनयोः स्थायी भावो न कचित्सिद्धः,
ज्ञानस्य त्रिक्षणावस्थायित्वात्, नान्त्यः अनेकेषामेकस्य धारिणो विरुद्धत्वात्,
कीर्तनवन्दनार्थानां वागादिधर्मत्वेन भावत्वाभावेन रसत्वस्याशक्यवचनत्वाच्च,
नापि स्नेहो भक्तिः, तस्येन्द्राविशेषरूपत्वेन तत्र भक्तित्वम्याप्रसिद्धेः, न चाति-
रिक्त एव स्नेह इति वाच्य, इष्ट्यमाण एव म्लिग्ध इतिप्रयोगदर्शनेन तत्र तथा-
त्यन्तेश्चगात्, अतो न स्नेहातिशयोपि भक्तिरसः, नागनुभूयते रसिकैः, न च पर-
मप्रियायामनुभूयत एव स्नेहरस इति वाच्य, तस्य स्त्रीपुत्रेतियोगित्वेन नायिकाना-
यकावलम्बनकत्वेन शृङ्गार एवान्तर्भावात्, पित्रादिस्नेहस्य तु तद्भावेन भक्ते रसत्व-
स्याशक्यवचनाच्च, नापि भगवद्भक्तेस्तथात्वं, उक्तभावावाधकस्य तत्रापि तौल्यात्,
पुंसामपि तस्या भक्तेः दर्शनाच्च, 'गोप्यः कामाद्वयात्कंसो द्वेषाच्चैद्यादयो नृपाः
संवन्धाद् वृष्णयः स्नेहाद्ययं भक्त्या यय विभो' इतिसप्तमस्कन्धीय नारदवाक्ये
स्नेहभक्त्योर्भिन्नतयोद्देशाच्च, अतः कंसादिभयस्य भयानकस्थायिनीव गोपिका-
दिकामस्य शृङ्गारस्थायिनि रत्याख्येऽन्तर्भावात्तदितरस्या रतेस्तु 'रतिर्देवादिविषया
भावा' इत्यादिभ्युक्तोक्तेर्भावेनन्तर्भावाद्भरतादिप्रणति नाख्यशास्त्रे शृङ्गारादीनामष्टानां

निरूपणादपि युक्तैः शान्तस्यापि नवमस्याङ्गीकाराद् दशरसवादिना भोजस्यापि
मते भक्तेरगणितत्वात्तान्त्र एव रसाः, न त्वतिगितो भक्तिरसोर्वाति प्राप्ते, '

अभिधीयते—

श्रुतत्वाल्लोकसिद्धत्वादनुभूतंश्च भेदतः ।

तेभ्यो निगितो मन्तव्यः साङ्गो भक्तिरसो बुधैः ॥ १ ॥

तथाहि भक्तिस्तावद्वापालतापनीये श्रूयते 'भक्तिरस्य भजनं तदिहामुत्र
फलभोगनैराश्येनास्मिन्मनःकल्पन'मिति, तन्मनःकल्पनं किस्वरूपमिति
जिज्ञासायां, नारदपञ्चरात्रे तन्निष्कृष्यते 'माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु मुद्वदः
सर्वतोधिकः स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तथा मुक्तिर्न चान्यथे'ति, शाण्डिल्यसूत्रेऽपि
'अथातो भक्तिजिज्ञासे'ति प्रतिज्ञाय 'सां परानुरक्तिरीश्वर' इति
तस्या लक्षणं क्रियते, अनुरक्तिश्च स्नेह एव, स्निग्ध एवानुरक्त इति प्रयोग-
दर्शनात्, स्नेहश्चानेच्छाविशेषः, विशेषस्य निर्वक्तुमशक्यत्वात्, न च सुखविषयिणी
सा स्नेह इति युक्तं, स्वर्गकामनायामपि तथात्वप्रसङ्गात्, तिरश्चामपि
पुत्रादिविषयकस्नेहस्येच्छारूपत्वाभावेन तस्य स्नेहत्वाभावप्रसङ्गाच्च, ननूक्त-
मिष्यमाणविषयिणी सा स्नेह इति, तन्न, स्वर्गस्य शत्रुहननादेश्चेप्यमाणत्वात्
तद्विषयकच्छायां स्नेहादिपदप्रयोगस्य क्वाप्यदर्शनात्, स्निह्यामि प्रीणाम्यनुर-
ज्यामि नेच्छामीति विरुद्धानुव्यवसायाच्च, अत एव नाराध्यत्वेन ज्ञानं ज्ञानान्तरं
वा सः, अत एव न यत्नोऽपि सः, अनुकूलबुद्धिर्वद्यत्वाच्च न द्वेषादिरपि,
स्वविषयकत्वात् लौकिकसुखरूपोऽपि, प्रत्यक्षत्वाच्चादृष्टरूपोऽपि न, अतो मनो-
धर्मान्तरमेव स इति निश्चयः ।

सापि न क्षणिकः, कालान्तरे तत्कार्यस्य दर्शनानद्विषयकसंस्कारं माना-
भामाच्च, किन्तु स्थाय्येव, अत एव काव्यादावप्युच्यते, 'आविर्भावदिने न
येन गणितो हेतुस्तर्नायानपि क्षीयेतापि न चापराधविधिना नत्या
न यद्वर्धते पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहः साम्प्रतं प्रेम्णा तस्य
गुरोः किमयं करवै वाङ्निष्ठितालाघव'मित्यादौ, एवं स्थायित्वे तस्य
सिद्धे मातुः पुत्रे पीयूषप्रतिवादिनस्त्रिजगतीदुःखद्रुहो गुरोर्हृत्कर्पश्च-

१. भगवति । २. भक्ति । ३. भक्ते । ४. पित्रादिविषयनेच्छा । ५. वेदस्य । ६. स्वर्गे-
शत्रुहननादिविषयनेच्छायाम् । ७. बुद्धिर्वाङ्निष्ठितालाघवे । ८. स्नेह । ९. शत्रुत्वादिहननेऽत्रातिव्या-
सेदुक्तात्वात् । १०. वेदस्येति शेष । ११. प्रेम्णा । १२. येन हेतुर्न गणितस्तस्य प्रेम्ण इतियोजना ।
१३. स्नेहस्य ।

भवतीति रसत्वमपि तस्य सुघटमेव, अत एव तत्स्मरणादौ दुग्धलावो
यथासभवं व्यभिचारिणश्च तत्र प्रसिद्धा एव, अत एव श्रीमदुद्धवागमने उक्त,
‘यशोदाकर्ण्य नामानि कृष्णस्याचरितानि च शृण्वन्त्यश्रुणि चास्त्राक्षीत्स्नेह-
न्नुतपयोधरे’ति, एवमेव पितृभ्रातृमित्रादिष्वपि द्रष्टव्यं, अत एव श्रीनन्दादीनां
तादृशानि तत्र वचांसि. शौनकस्य च ‘तदश्मसारं हृदयं वतेदं यदृक्षमाणैर्ह-
रिनामधेयैः न विक्रियेताय यदा विकागे नेत्रे जलं गात्ररुहे च हर्ष’ इति
भक्ते रसेत्वं कण्ठतोऽप्युक्त, ‘निगमकल्पतरोर्गलित फल शुकमुखादमृतद्रवसं-
युतं पिवत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुका’ इत्यत्रोक्तो
भागवतो रसो भक्तिरस एव, ‘यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णे परमपूरुषे भक्ति-
रुत्पद्यते पुंसः शोकमोहभयापहे’ति भक्त्यर्थमेव भागवतसहिताप्रणयनकथनात्तत्र
श्रीभागवतप्रतिपाद्यमानस्य भागवतरसस्य भक्तिरूपताया एव सिद्धेरिति,
अत एव शृङ्गाररसस्तद्विन्नतयानुभूयत एव रसिकैः, यत्तु शृङ्गारस्यैव
डाववस्थाभेदौ संयोगो विप्रलम्भश्चेति सर्वैरुच्यते, तत्त्वविचारितर-
मणीयं, मात्रादिष्वप्यनिपिडमयोगविप्रलम्भयोरुपलब्धेः, अतः स्नेहस्यैव
तौ भेदौ, वस्तुतस्तु रतिरपि स्नेहविशेष एव, एव सति शृङ्गारस्यैव रसत्वं न
केवलं स्नेहस्येत्यत्र त्रिनिगमकाभावादुभयोः पार्थक्येन रसत्वं स्वीकार्यं,
तथा च नायिकायां नायकस्य तस्मिन्स्तस्याश्च या रतिः सा शृङ्गारः, मात्रा-
दीनां पुत्रादौ तेषां च तेषु या रतिः स केवलं स्नेहरस एव इति सिद्धं,
भगवद्विषयिकाया निरुपाधिकाया द्विविधाया अपि रतेरलौकिकत्वेन मुख्यरस-
रूपत्वं, ‘रसो वै म’ इति श्रुतेर्भगवतो रसस्वरूपत्वात्, लौकिकस्य तूपाधि-
जन्यत्वात्तदाभासत्वमिति ज्ञेयं. तेन भक्तिरसस्य तेभ्योतिरिक्तत्वं निःप्रत्यूहं,
श्रवणादिर्नयके तु तज्जनकत्वान्तर्गम्यो गो भाक्तः, अतो न शङ्कोलश इति दिक् ।
इति श्रीमल्लीलार्णवचरणकाष्मीरजरजोतुरागारक्तः श्रीव्रजपतिरतिप्राप्तनिखिलः ।
पयोदश्रीहारिद्युतिहरितडित्तुल्यवसनाभिधावान् स्नेहस्य स्वभजनरसत्वं व्यरचयत् ॥

॥ इति श्रीमद्रूपतितनयश्रीपीताम्बरविरचितो भक्तिरसवादः सम्पूर्णः ॥

१. स्नेहस्य । २ श्रीभागवते । ३ भक्तिरसभिनतया । ४ युधिष्ठिरस्य स्नेहस्या भक्तिर्नारदस्य
श्रवणादेरुपोतेभ्योके भिन्नत्वेन कथनेऽपि न दोषो नारदस्य कीर्तनप्राचुर्यश्रवणात् कीर्तनस्य नवधान्त पातित्वान् ।
५ रसरूपभक्तिजनवत्त्वात् । ६ भक्तिपदप्रयोग । ७ इय कृतिर्वस्तुन श्रीम पुरुषोत्तमगोश्यामिन्नरणानामेव ।

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ विग्रहवादः ॥

नमामि भगवद्रूपं सच्चिदानन्दपूरितम् ।

कायवाङ्मनसा शश्वद्देववृन्दैर्निषेवितम् ॥ १ ॥

नन्वादाविदमेवासङ्गत, यद्देवानां विग्रहवत्त्वं, कुतः? मन्त्रमयत्वस्वीकारात्, तथाहि, तस्य मध्यमपरिमाणवत्त्वनियमेनैककालावच्छेदेन सर्वावाहने तथैवाहुतिदाने तेषां ग्रहणासामर्थ्यवत्त्वेन तथात्वात्, अन्यच्च, वृश्रवधायारब्धमखेन शतमखेनेन्द्राय स्वाहित्युक्ते तद्भिन्नेन्द्रस्वीकारात्, नन्विष्टापत्तिरिति चेदनवस्थापत्तिः, नोक्तं भविष्यति चेद् विधिन्यूनतया फलानवाप्तिः, तस्य फलावाप्त्यर्थमेव तत्करणात्, तस्मादुक्तदूषणपराहत्येन्मयत्वस्वीकारस्त्वावश्यक इति चेन्न, 'स न इन्द्रः कामवरं ददातु स एवैनं भूतिं गमयति तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिश्च तर्पयति इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत' इत्यादिश्रुतिव्याकोपात्, तथाहि मन्त्राणां जडत्वे तन्मयानामपि तत्त्वेन कामवर्दाने तृप्तौ चासमर्थत्वात्, किञ्च, अहल्याकामयमानस्य सहस्रदृशो गौतमागमने निष्क्रमणायात्तरूपान्तर्गम्य ततो निष्क्रमणासामर्थ्यात्, न हि घटः पटो भवति जडत्वात्, अतस्तृप्त्याद्यर्थं विग्रहवत्त्वादिस्वीकारस्यावश्यकत्वात्, नच पूर्वोक्तदूषणापत्तिरिति वाच्यं, वक्ष्यमाणरीत्या तत्समूहस्य निरस्तत्वात्, तथाहि, 'एकमेवाद्वयं ब्रह्म सर्वं खल्विदं ब्रह्म पुरुष एवेदं सर्वं नेह नानास्ति किञ्चने'त्यादिश्रुत्या सर्वस्य चिदात्मकत्वमवधार्यत इति तु निर्विवाद, स्वनामव्युत्पत्त्या च, एव सति सर्वपदस्यासङ्गुचितवृत्तितयात्र तत्त्वं नात्र तत्त्वमिति वक्तुमशक्यं 'आनन्दं ब्रह्मणो रूपं सच्चिदानन्दं ब्रह्म आनन्दो ब्रह्मति व्यजाना'दिति श्रुत्या तस्य च स्वरूपं सच्चिदानन्दात्मकं, तत्र चांशत्रयं सत्त्वं चित्त्वमानन्दत्वं चेतिभेदेन, तत्र संदशमात्रेण जडाः, उद्भूतसच्चिदंशेन जीवाः तन्मध्यपातिनो देवा अपीति विग्रहवत्त्वं, पूर्णव्रितयागः स्वयमेवेति, ननु जीवस्यांशद्वयवत्त्वं तदा यदा किलांशत्वं, तदेवासंभवि, केषाञ्चिदविद्यायां तस्य ब्रह्मप्रतिविम्बत्वस्वीकारात्, दर्पणादौ मुखप्रतिविम्बवत्, सङ्गतश्चायं पक्षः, तथाहि तस्यांशत्वं तु 'यथाग्नेः क्षुद्रा विम्फुलिङ्गाः यमैवांशो र्जावलंके अंशो नानाव्यपदेशादि'त्यादिश्रुतिस्मृतिसूत्रैः, तत्त्वयौक्तिक, विपरीतधर्मवत्त्वात्, नह्यग्न्यंशं विम्फुलिङ्गे मेकवच्च दृष्टं श्रुतं वा केनचित्, ननु विम्फुलिङ्गे यत्किञ्चिदौष्ण्यमिवास्यापि यत्किञ्चिज्ज्वल्यं वर्तत इति कथम-

तत्त्वमिनि चेत्, तत्त्वमेव चेत् मुक्तमेवात्र नु प्रत्युत विपरितधर्मव्यभिचयित्यरोचा-
 मैव, तथाहि, मरुमगीचिकादौ जलभ्रमः शृक्तौ च रजतभ्रम इत्यादि स्पष्टमेव
 दृष्टमनो नाशो भवितुमर्हति, नन्वेवं तर्हि 'यथाग्ने'रित्यादीनां का गतिरिति चेत्,
 मैवं, औपचारिकत्वेन समाधेयत्वात्, अत एव वस्तुतो न किञ्चिदिति चेत्, न,
 बाधानधिकरणोक्तत्वात्, अत्र जलान्तरालविरचितदुर्गमग्रेकृत्य तत्सहायभूत-
 समरतो जेतुमिच्छामि? तत्रैतावत्पापण्डपाण्डित्यपद्धतिस्तदा यद्यविद्यायां तत्त्व-
 निविम्वपतनं, तदेव तु महद्दुस्तरं, तथाहि त्वदुक्तब्रह्मणो नीरूपत्वेन तस्याश्चाति-
 मलिनत्वेन तस्या कस्य प्रतिविम्बः? नन्वेवमपि तथाप्येवमेव चेत्, मरुतोऽपि
 काष्ठे तत्तथान्तु, किञ्च, कदाचित्त्वदुर्बुद्ध्याग्रहेण तस्य स्वरूपत्वमिति मनुष्ये पर-
 मविद्यायामतिमलिनायाममलत्वं तु सर्वथायसम्मतमेव, तथापि तत्त्वं चेत्तथा तदा
 दृष्टोऽतिपाण्डित्यप्रकाशमन्व, तस्मान्पूर्वोक्तश्रुतिस्मृतितत्त्वसूत्रप्रतिपाद्यस्तदग एव
 जीवो नत्वविद्याश्रयकत्रह्यविम्वरुप्रच्छन्नान्तिककृतयुक्तिकप्रतिविम्बः, एवं च
 नान्यपि साधु सङ्गच्छन्ते, मुख्यांशत्वात्, ननु वैपरीत्यस्य का गतिरिति चेत्,
 भगवदिच्छेत्, तथा च दर्शयति सूत्रकारः, 'पराभिध्यानात् तिरोहितं नतो ह्यस्य
 बन्धविपर्यया' इति, स्यादेतन्मान्तु प्रतिविम्बः किन्त्वाभास एव, तथाहि, अङ्गु-
 लीसम्पर्कजनितचन्द्रानेकत्वमद्विद्यातस्तथा भासते ब्रह्मेति तदेव जीवपदवाच्य-
 मिति चेत्, न, अन्याय्यत्वात्, कस्याभास इतिविचारो 'न ब्रह्मणः भ्रमायो-
 गात्, न जीवस्य तादृशाभासविपर्यया' इत्यादिना, न हि चन्द्रस्य भ्रम-
 श्रन्दाणां वा, विस्तरात् त्वाकग्रन्थे विद्वन्मण्डने प्रतिपादितमतो नात्र तथा, नन्वेवं
 तर्हि जीवे कृतो नानन्दांशः? 'उपमि क्लृष्ट इदानीं सुखी'न्यादिप्रतीतिवलादिति
 चेन्न, तस्य तत्र व्यभिचारित्वात्, तत एवांश इत्युच्यत इति चेत्, तदपि न, कदा-
 चिद्भाविदुःखोत्पत्तिमभ्यात्, न हि तदुत्पत्तौ तदगोऽपि वर्तत इति सर्वथादिसम्म-
 त, किञ्च, पूर्वोक्त'पराभिध्याना'दितिसूत्रेऽपि तथैव प्रतिपादितमंशत्वेऽपि, अत
 एव 'तत एव तिरोभावा' इत्याग्न्य 'सूत्रकार' इत्यन्त श्रीमत्प्रभुचरणाः, ननु चिदग-
 स्यापि भगवद्वर्त्मत्वेन तस्य चात्रापि सत्त्वेन तत्तुल्यतयानन्दांशस्याप्यपेक्षया तदंश-
 मापि स्वीकृतिरिति कथमंशद्वयकथनं युक्तमिति चेत्, न, तत्तुल्यताया अनवधानविजृ-
 म्भितत्वात्, नश्चलुकम्पया कदाचिद्गजादिदानतः सेवको गजा भवति, तन्मत्त्वेऽपि
 नायमीश इति लोक एव सिद्धत्वात्, किञ्च, ब्रह्मणः व्यापकत्वादस्य च 'स्वयं
 निहत्ये'न्यादिश्रुत्युक्तपरिवर्तनविहारान्यथानुपपत्त्याऽणुत्वान्नद्रासत्वमिति कथं
 तौल्यम्? अतएव विद्वन्मण्डने जीवाणुत्परादे 'स यदा अन्मा' इत्याग्न्य
 'निर्गवे' इत्यन्त श्रीमत्प्रभुचरणाः, नन्यानन्दांशस्य भगवद्वर्त्मत्वादेवात्रासत्वमिति-

यद्युच्येत तर्हि चिदंशस्यापि तत्समानयोगक्षेमत्वादेवाप्रासत्त्वमिति वक्तव्यमिति चेन्न, स्वरूपहान्यन्यथोपपत्तिभिर्या तत्स्वीकारस्यावश्यवक्तव्यत्वात्, तत एव सोऽपि स्वरूपात्मको न तु धर्मात्मकज्ञानात्मकः, अत एव 'सच्चिदानन्द'मित्यारभ्य 'सर्वमनवद्य'मित्यन्तं प्रभवः, तस्मादानन्दांशतिरोभूता जीवाः सच्चिदंशेनोद्भूता इति फलितं, तत्र मदंशमात्रवृत्तिजडेष्वापि सत्ता परब्रह्मण एव उभयांश-मात्रवृत्त्यणुजीवेष्वापि तस्यैव तदा किं पुनर्देवेषु तत्सत्तायाः प्रश्नोऽपि? तथा सति तस्यैव विग्रहवत्त्वेन तदश्रवृत्तिदेवेष्वपि तद्वत्त्वमनुक्तमागतं, ननु तस्यापि तद्वत्त्वसत्त्वे तस्य मध्यमपरिमाणवत्त्वनियमेनाव्यापकत्वादिदोषाः सङ्गच्छेयुरिति चेत्, न, अज्ञेयत्वात्, ननु कुत एवं? गृहाण, तस्यानुमानविवयैव ज्ञेयत्वं सिध्यति, तथाहि घटादिपक्षैककार्यत्वसाध्यकसावयवत्वलिङ्गकपटदृष्टान्तकदृष्टान्तेन कुलालादिसिद्धिर्यथा तथा सर्वत्र सावयवत्वेन कार्यत्वजिज्ञासायां क्षित्यादौ तथादर्शनेन ज्ञानोपपत्तौ कार्यस्य कर्तृजन्यत्वनियमेन तद्वर्धगतत्वेन कर्तृत्वस्य सामान्यकर्तृसिद्धिः, तथा सति क इत्याकाङ्क्षायां कुलालतन्तुधायादिषु तत्कर्तृत्वासामर्थ्यग्रहणनानुक्तेश्वरसिद्धिः, तथा च दृष्टान्तीययत्किञ्चिद्धर्मस्यापि दार्ष्टान्ते अवश्यवक्तव्यत्वाच्छरीरत्वज्ञानादिमत्त्वसिद्धिः, जन्यत्वाद्यसिद्धिर्यत्किञ्चित्पदात्, मुखचन्द्रमादृश्यमाह्लादजनकत्वधर्ममादायैवेतिवत्, ननु शरीरत्वे पुनः पूर्वोक्तदूषणापत्तिरिति चेत्, तन्नादरणीयं, अन्वयव्यतिरेकमिदम्य तस्य यावता दूषणपरिहारस्तावलक्षणकमेव, साधनीयत्वात्, कावन्वयव्यतिरेकाविति चेत्, यत्सत्त्वे यत्सत्त्वं यदभाव यदभाव इत्येव, तथा च शरीरित्वसत्त्वे कर्तृत्वसत्त्वं तदभावे तदभाव इत्यागतं, ननु ज्ञानादिकमेव कुतो न तत्साधकमिति चेत्, न, मुक्तात्मसु तद्वत्स्यपि तथा दर्शनात्, एवं च सावयवत्वानित्यत्वज्ञानापेक्षितकर्तृरूपसर्वकर्तृत्वान्यथानुपपत्तिवलात्सिध्यन्न कर्ता स्वयमेव सकलदेशगतकार्योत्पत्त्यनुपपत्त्यादिदूषणगणानवच्छिन्न एव शरीरज्ञानादिमानेव सिद्धः, स चेश्वर एव, ननु सर्वकर्तृत्वमीश्वरस्यैवेति को वा नियमः? घटादौ कुलालादीनां तथा दर्शनादिति चेत्, अवैहि, तत्तत्कार्यं हि तत्तद्विषयकज्ञानस्य कारणत्वमिति तु तवापि सम्मतं, तथा च सर्वकार्यं सर्वविषयकज्ञानस्य कारणत्वमित्यप्यादरणीय, एवं च 'यः सर्वज्ञः सर्वविदि'त्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यनस्त्वविशिष्टस्येशितुः सर्वकार्यकरणे को वा सन्देहः? ननु प्रत्यक्षबाधो घटादिपि सति चेत्, तैवेव, न ब्रह्मविदा, यत एतन्तस्येच्छयैव तेषां तत्तत्कार्यकरणे प्रवर्तमानत्वात्, अन्यथानवच्छिन्नघटादिवारापत्तिः, किञ्च, यो हि यद्विच्छया यदधीनत्वं सति यत्कार्यं प्रवर्तते तस्य तद्विच्छया तदधीनत्वेन प्रवर्तितत्वाद्वान्तर-

व्यापारत्वमेव, तथा च भगवद्विच्छया तदधीनत्वे सति सर्वस्य सर्वकार्ये प्रवर्ति-
तत्वात्तत्त्वमेवेति मतं, अवान्तरकुलालादीच्छया दण्डादिद्वारा भ्रम्यादयर्थेतिवत्,
ननु तादृशानां जडत्वात्तथा कल्प्य प्रकृततद्भिन्नत्वान्न तथा कल्पनीय, तथा च
स्वच्छयैव कुतो न प्रवृत्तिरिति कुलालादीनां स्वतःकर्तृत्व सिद्धमेवेति पुनः प्रव-
वन् इति चेत्, मूर्खो भ्रान्ति न त्यजति कुञ्जरशौचवत्, अग्रे यद्येवं स्यात्तदा
कुलालादीनां तदेकपरत्वेनानवच्छिन्नवदादिधारापत्तिरिति पूर्वमेवावादि, यद्वा,
प्रयोज्यप्रयोजकभावेन हि द्वेधा व्यवहारप्रवृत्तिः, तथा च तन्मात्रे तदधीनः स
इति तु युक्तं, नतश्च 'सर्वस्य वशी सर्वस्येशान' इति श्रुत्या प्रयोजको हि भग-
वान्प्रयोज्याश्च जीवा इति मन्तव्यं, तथा सति तेषां चेतनत्वेऽपि कर्तृत्वे
सत्यपि न स्वतःकर्तृत्व किन्तु गौणमेव, तथा च मुख्ये संभवति तस्मिन्स्तत्क-
ल्पनाया अन्याय्यत्वात्तेषु तत्त्वज्ञानमज्ञानत एव, किन्तु 'स्वतन्त्रः कर्तृ'त्यनुशा-
सनाच्चैवं, इतरेषां स्वातन्त्र्याभावात्, तस्मात्पूर्वोक्तदृपणगणानवसरितक्षित्या-
दिपक्षकाद्यनुमानविधया जगत्कर्तृत्वेन तादृश ईश्वरः सिद्धः, एतदपि स्वयुक्त्यु-
त्तरकालपराहतमुखान्स्तार्किकानां प्रत्यक्षानुभावकानां, भगवद्गीयानां तु 'सहस्र-
शीर्षा सर्वतः पाणिपाटान्तं तमोस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये अनेकबाह्वदरवक्त्रनेत्र'
दशमस्कन्धीयशङ्करस्तुतौ 'नाभिर्नभोग्निर्मुख' 'आनन्दमात्रकरपादमुखोद-
रादिः' 'शरीरश्चोभयेऽपि ही'त्यादिसहस्रश्रुतिस्मृतिपुराणतन्त्रमंत्रालङ्कारादेव तथै-
वैश्वेश्वरः सिद्ध इति किमल्पसामर्थ्येनानुमानेन? तथा च सर्वधर्मविशिष्टो
भगवानेव सर्वत्र सर्वरूपतया बलि भुङ्क्त आयात्यपि च, अत एव 'यक्ष्ये
विभूर्तीर्भवतस्तत्सम्पादय नः प्रभो' इत्यादियुधिष्ठिरोक्तिः, अतो न बाध-
कावकाशः, ननु वार्ता पुनरागङ्गते, 'इन्द्राय म्याहे'त्यादौ का गतिरिति
चेत्, एतदायमधारय, सोऽपि स्वेष्टफलावाप्त्यर्थं 'मिदि परमेश्वर्य' इति धातुप्रतिपा-
द्यमहेन्द्रायेश्वरायैव वितरतीति किमनुपपन्नम्? तस्य तु सर्वशक्तिः 'परास्य शक्ति'-
रित्यादिश्रुत्युक्तत्वेन तथात्वात्, अत एव 'ये धातुशब्दा यमार्थ उपदेशे प्रकीर्तिताः
तथैवार्थो वेदराशेः कर्तव्यो नान्यथा काचिदि'ति वार्गीशचरणाः, तथा चोक्त-
या रीत्या देवेषु विग्रहवत्त्वमेवेति, ग्रहिलतया कदाचित्तदभाववत्त्वमिति वदन्तः
कर्मिणोऽकर्मिण एव, अत एवोक्तं 'श्रूयतेपि हीन्द्रादीनां देवानामप्रत्यक्षत्वं
विग्रहवता'मिति विद्वन्मण्डने प्रभुचरणैः, ननु देवादिबलिभोक्तृत्वं भगवतस्तर्हि
तेषां कथं तृप्तिरिति चेत्, न, कीदृग्रह्याण्डविग्रहस्य तस्य तृप्तावेतद्गर्भगतत्वेन
तेषां सुतरां तृप्तत्वात्, गोसुखे गर्भसुखवत्, अत एव 'सर्वदेवमयो हरिः'
'सर्वदेवममस्कारः' 'यथा तरोर्धूलनिषेचने'त्यादीनि वचनान्यपि सङ्गतानि

स्युः, द्वितीयस्कन्धऽपि 'ब्रह्मर्चम्काम'मित्यारभ्य 'यज्ञे तत्पुरुषं
पर'मित्यन्तमाखिलाज्ञानान्धकारनिराकरणेन जगन्मित्रेण श्रीशुकेन, अत एव
श्रुतिगपि 'तेदं ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासत' इत्याह, अर्थस्तु
श्वेतकेतो यदिदमुपासते नाम यदिदंत्वेन वरुणत्वेनैन्द्रत्वेनोपासते तन्न,
किन्तु तद्ब्रह्मैवेति विद्धि, अत एव 'यज्ञरूपो हविः पूर्वकाण्ड' इति तत्त्वदीपे श्रीम-
दाचार्यचरणाः, किञ्च, भगवतो रूपत्रयं, आधिदैविकमाध्यात्मिकमाधिभौतिक-
मितिभेदात्, आधिभौतिको विग्रहवानिन्द्रादिः, आध्यात्मिको मन्त्राधिष्ठातृत्वेन
तदादिः, आधिदैविकः स्वयमेव, एवं चेत्पूर्वोक्ता नानवस्थापि, ननु तर्हि
लाघवा'द्विष्णवे स्वाहे'त्यादिकमेवान्तु इष्टापन्नौ श्रुतिविरोध इति चेत्, 'मैवं,
'यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव
विदधाम्यह स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनर्माहते लभते च ततः कामान्म-
यैव विहितान्दितानि'त्यादिभगवद्वाक्यैस्तत्तत्कामनया तत्तत्कर्मणि प्रवृत्तस्य
तत्तद्रूपेणैव तत्तत्फलं दाम्यामीत्यादि तदिच्छयैव तथेति समाधेयत्वादिति
सर्वमनवद्यम् ॥

विद्वलेशकृपालेशाद् देवविग्रहसंज्ञया ।

बहिर्मुखकृता शङ्का क्षणमात्रे निराकृता ॥ १ ॥

अविचारदशाया हि स्वभावस्तु फलिष्यति ।

कदाचित्ते न दृष्यन्ते तच्छृङ्खलानां कुत्रहलम् ॥ २ ॥

भविष्यति न मन्देहस्तद्गुणार्थं मनो वचः ।

समाप्तो विग्रहबोधः ॥

राजलीलापतिः कृष्णः प्रभुः श्रीद्वारकेश्वरः ।

एतेनैव प्रसन्नोस्तु किमल्पैर्देवतान्तरैः ॥ १ ॥

१ आदर्शपुस्तके श्रीमदप्रथमतोऽभिधानेनुरक्तम्यमानेऽशीयदृष्टिनिर्तीये प्राचीनेति प्रतिभाति श्रीनृप-
दीपनियन्त्रविदून्मण्डनादिप्रमाणोपन्यासान्छीमद्गोस्वामि श्रीपुरुषोत्तममहाराजाविरचितप्रण्यस्त्रप्रमाणन्यन्यागाश ।

२ जागन्मलयनविध्वंसनाद् विग्रहमादर्येतास्तर्षेपि वादप्रन्यासानां वाक्यार्थार्थाश्वरश्रीमद्गोस्वामिर्भाषादृष्ट्या
एतेरन्वयप्रना इति तेषामुच्यते । मारास्तुन ॥

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१४.)

(श्रीरागेण गीयते)

चल सखि खिन्नं सुखय निकुञ्जे गुञ्जति सरसमधुपकुलपुञ्जे ॥
 मानय वचनं परिहर मानं किं कुरुषे भज विरहितमानम् ॥
 उचितमये निजपतिसन्मानं सुखमनुभव पीयूषसमानम् ॥ १ ॥
 विविधवर्णवसनं परिधेहि भूषणमपि नासादिषु देहि ॥
 निशि विजने सति सरभसमे हि जीवनफलमिदमेवमेवेहि ॥ २ ॥
 अवलोकय सखि सकलकलेशं निजकरधवलितकाननदेशम् ॥
 लीलासमकालिकचित्तेन सुसुदितफलनिश्चयसन्देशम् ॥ ३ ॥
 भावय भामिनि भावितरूपं गोगोकुलसाधारणभूषम् ॥
 निःश्वासैरिह तनुपे धूपं पूजय बहु भोजय रसरूपम् ॥ ४ ॥
 विविधलतापल्लवशतवलितं कुसुमितविटपिविविधफलफलितम् ॥
 ब्रजनाथेन दृशा परिकलितं वृन्दावनमवलोकय ललितम् ॥ ५ ॥
 सेवय पल्लवविगचितशयन स्फलय मुन्दरि मामकनयनम् ॥
 किमिति तनोपि वृथैव निलयन निजहाटि कुरु पुरुरससञ्चयनम् ॥ ६ ॥
 तडिटिव जीमूते यदि सततं राजसि सुखमनुभवसि सुविततम् ॥
 अनुमतमस्मार्कं न हि विहित वीजनमपि कुरुते यदि सुरतम् ॥ ७ ॥
 कथितुमिदं सुखयतु हरिदास श्रीवल्लभपदयुगाविश्वासम् ॥
 श्रीभागवतविचारविलास कृपय कृपापर दर्शय गसम् ॥ ८ ॥

॥ श्रीहरिरायजीविरचितश्रीवल्लभशरणाष्टकम् ॥

निःसाधनजनोद्धारकरणप्रकटीकृतः ॥

गोकुलेशस्यरूपः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥ १ ॥

निःसाधनजनोद्धार करवाने भक्त यथया (भाक्षात्) गोकुलनाथनि श्रीकृष्णना भुज्या-
 विष्णुप श्रीवल्लभप्रभु भाउ शरणु छे-आथय छे

भजनानन्ददानार्थं पुष्टिमार्गप्रकाशकः ॥

करुणावरणीयः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥ २ ॥

(નિત્યત્વને) ભગવાનનું દાન કરવા પુષ્ટિમાર્ગેના પ્રસંગ દ્વારા (એમની) કરુણાએ જ વરવા યોગ્ય, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

સ્વામિનીભાવસંયુક્તભગવદ્ભાવભાવિતઃ ॥

અત્યલૌકિકમૂર્તિઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૩ ॥

સ્વામિનીભાવસંયુક્ત ભગવદ્ભાવ વડે ભાવિત, અતિઅલૌકિકસ્વરૂપવાન શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે.

શ્રીકૃષ્ણવદનાનંદો વિયોગાનલમૂર્તિમાન ॥

ભક્તિમાર્ગઙ્ગિજમાનુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણના મુખદમયંત્રના આનંદરૂપ, (ભગવદ્-) વિપ્રયોગાભિસ્વરૂપ, ભક્તિમાર્ગરૂપ કમલના (પોપટ) સૂર્ય, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે.

રાસલીલારસભરમમાક્રાંતાઽસ્થિલાંગમૃત્ ॥

ભાવરૂપાસ્થિલાંગઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૫ ॥

રાસલીલારૂપ રમના પૃથ્વી સારીરીતે વ્યાપ્ત શીઘ્રગતે ધારણુ કરનારા, જેનું સંપૂર્ણ શીઘ્ર ભાવરૂપ છે એવા શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

શ્રીભાગવતમાત્રાર્થાવિર્ભાવાર્થાવતારિતઃ ॥

સ્વામિસંતોષહેતુઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૬ ॥

શ્રીભાગવતના (શ્રીભાગવતમા વિગત્તમાન ભગવત્રીયાના) ભાવરૂપ અર્થને આવિર્ભાવ કરવાને પ્રસ્ટ થયેલા અધ્યાત્મી (શ્રીગોવર્ધનનાથજી) ની સંપૂર્ણ પ્રમત્તનારૂપ હેતુ, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

વલ્લર્થવિલ્લભાંતઃસ્થલીલાનુભવવલ્લભઃ ॥

અન્યાસ્ફુરણરૂપઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૭ ॥

શ્રીગોપીજ્ઞનાપતિ (શ્રીકૃષ્ણ) ની નિગૂઢ લીલાઓના અનુભવમાં પ્રીતિરાગા, (શ્રીકૃષ્ણની ગોપ્ય લીલાઓના અનુભવ વિના) અન્યસ્ફુરણથી નંદિત, શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

જિતાંભોજપદાંભોજવિભૂષિતવસુંધરઃ ॥

સદા ગોવર્ધનસ્થઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥ ૮ ॥

કમલને પરાગત્વ કરનારાં (અનિમુદ્ગ) ચમ્પુકમલ વડે જૂથિને ગોભાવનાથ, શ્રીગિરિના ઉપર મદ્ય વિગત્તમાન શ્રીવલ્લભપ્રભુ મારું શરણુ છે

અનન્યસ્તન્મના નિત્યં પંઠયઃ શરણાટ્કં ॥

સલભેત્સાધનાઽભાવયુક્તોપ્યેતત્પદાશ્રયમ ॥ ૯ ॥

શ્રીવલ્લભપ્રભુમાં સદામ મનરાગો જે અનન્યતન્મ પ્રતિનિ (આ) ચમ્પુકમલ નો પાડ કરે તે (પોતાના ઉદારને માટે) સર્વમાધનથી નંદિત દેવ તેપણુ શ્રીવલ્લભપ્રભુના ચમ્પુકમલના (દેહ) આશ્રયને પામે.

॥ ઇતિ શ્રીઘરિદામગિચિતં શ્રીવલ્લભશરણાટ્કં સંપૂર્ણમ ॥

મહાનુભાવી શ્રીગોપાલદાસજી.

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના ચતુર્થ પુત્રનું સ્મરણ કરીને લક્ષ્મી કવિ એઓશ્રીના

પ્રથમ પુત્ર શ્રીરઘુનાથજીનું સ્મરણ કરે છે-

“શ્રીરઘુપતિ અનિગળગતિ રતિપતિ કરું બિહાર જે રસના,
જનપીછન એ સદા મધ્યમમલિરત્નમય હાર જે રસના.”

શ્રીમદ્ગોસ્વામીના પ્રથમ પુત્ર શ્રીરઘુનાથજી છે, એઓશ્રીના ધર્મપત્નીનું નામ શ્રીજનપીછ હતું, શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી એઓશ્રીનું મંત્ર સ્વરૂપ છે આ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી નારાયણદાસ બ્રહ્મચારીના પ્રથમ સેવ્ય હતા પ્રથમ ગૃહના પ્રથમ તિનકાવિત શ્રીરઘુનાથજી જ હતા શ્રીરઘુનાથજી પ્રથમ વિદ્વાન ન હતા એક સમયે એનાના પ્રક્રમમા શ્રીગુસામજીએ એઓશ્રીને ‘મઙ્ગુગામાનય’ એમ કહ્યું, તે સમયે સંસ્કૃતજ્ઞાનના અભાવને લીધે નહિ સમજવાથી એઓશ્રીને પરમ ખેદ થયો, ત્યારપછી એઓશ્રી શ્રીમદ્ગોકુલનાથજીની સમીપ ગયા, અને શ્રીમદ્ગોકુલનાથજીએ જ એઓશ્રીને વિદ્યાદાન કર્યું શ્રીરઘુનાથજીના કેટલાક સ્વતંત્ર રીતોનો સિવાય નિર્નિરૂપ અન્ય પણ ગ્રંથો છે લક્ષ્મીદાસ ઉપરિ એઓશ્રીની ટીકા ઉપનમ્ય છે, પોદગ્રન્થમાના કેટલાક ગ્રંથો ઉપરિ પણ એઓશ્રીએ ટીકાઓ કરેલી છે એઓશ્રીના વશમા પણ મહાધુરધર વિદ્વાન ગોસ્વામીઓ થઈ ગયા છે જે સ્વરૂપે પ્રભુએ સંસારસર કર્યો છે તે જ સ્વરૂપ આ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીનું કહેવાય છે, અને તેથી આ રમેશ પ્રભુની પેતા કરનારા શ્રીરઘુનાથજીના વરયોના ગ્રંથો પણ ગસલર હોય છે શ્રીરઘુનાથજીના પોત્ર શ્રીદેવકીનન્દનજી મહાધુરધર વિદ્વાન હોના ઉપરાંત અર્નાદિક કાવ્ય કરવાની શક્તિ ધરાવતા હતા એઓશ્રીવિરચિત ‘રસાદિધિકાન્ય’ કેટલેક દૌનેગના પુસ્તકાલયમા છે, બાક્યઓ-ધાદિ પોદગ્ર ગ્રંથ ઉપરિ પણ એઓશ્રીની ટીકા ઉપનમ્ય છે શ્રીદેવકીનન્દનજી સિવાય અન્ય વિદ્વાન મહાનુભાવી બાનકોએ પણ આ ગૃહને અનકૂત કરેલું છે. શ્રીવિદ્વન્મંડન ઉપરિ એક વિસ્તૃત ટીકા પણ આ જ વશમાના કોઈ મહાનુભાવી બાનકે કરી છે, એમા શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીને જ નમન કરેલું છે ‘યદ્યપિ શ્રીરઘુનાથજીના વરયો શ્રીરઘુનાથજીની ઉપનિષદના જેવી સગવડ દુર્લભ વાક્યોવાલી ભાષા લખતા નથી તથાપિ એ ગ્રંથોમા શ્રીમદ્વાર્ણાશ્રમા, શ્રીમદ્પ્રભુચરણમા, અને શ્રીમદ્ગોકુલચંદ્રમાજીમા નિરૂપણ પ્રીતિ અને લક્ષ્મી પ્રતિપદ જાહે છે.

શ્રીમદ્ગોકુલચંદ્રમાજીનું સ્વરૂપ અતિસુકુમાર છે તેથી જ બાનકોને માથે એઓશ્રી મિગત્યા તેઓ પણ આચારમાં બહુ સુકુમાર થયા અપ્રાપ્તિપર્યન્ત શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીની એવા અનિસુકુમારતાથી થાય છે

પૂર્વે જણાવી ગયા તે પ્રમાણે શ્રીરઘુનાથજીના વશની ઇતિહાસ થઈ ચુકી છે આધુનિક તિલકાવિત એઓશ્રીના સાક્ષાદ્ વશ નથી, પરંતુ શ્રીગિરિધરજી (પ્રથમ ભાવ) ના વશ છે, અને પ્રથમ ગૃહની ગાદી ઉપરિ લેવાયતા છે

૬૦ અથવા ૭૦ વર્ષ ઉપરિ આ અવસ્થા જ્યપ્તમા મિરાજતું હતું ત્યાં એક માયાવાદીએ ૧૪ પ્રશ્ન તિનકાવિત શ્રીગોવિન્દપ્રભુને પૂજ્યા, પરંતુ એ પ્રશ્નો તકાલ ઉત્તર અપાય એનું નહિ હોનાથી, મહારાજશ્રીને જ્યપ્તરો ત્યાગ કરવો પડ્યો અમુક સમય એ અવસ્થા બીકાનેરમા મિરાજ્યું હોત એ સ્વસ્થ કામચત્રમા મિગતે છે ઉપરુક્ત ૧૪ પ્રશ્નનું સમર્થ પ્રત્યુત્તર કેટલાક વર્ષ પછી મહાગત પડિત ગૃહનાને સંકુત ‘સતિસદ્ધાન્તમાર્તઙ્ગ’મા આપેલું છે

પ્રથમ ગૃહના આધુનિક સમયના તિનકાવિત આપણા નુપસિદ્ધ શ્રીમાન દેવકીનન્દનાચાર્યજી છે. આ ગોસ્વામી મહારાજશ્રીની મુખપુરોના વૈષ્ણવો ઉપરિ નિર્નિશય કૃપા છે, જેને પાંચુએ મહારાજશ્રી રમેશ પ્રભુની એનાનો પણ બાંસીબેઠને ત્યાગ કરીને અત્ર મિરાજે છે ભાવુક વૈષ્ણવો કહે છે

કે દુર્જન મનુષ્યો જે એઓથીના સાક્ષાત્ દર્શન કરીને કૃતાર્થ નથી થતા તેમને જેવન કૃપાથી દર્શન આપીને કૃતાર્થ કરવાને મહાગજથી રથ નાટકાદિમા પધારે છે, અને મોટાદિમા વિગાળને આ મોહમયીમા અત્ર તત્ર વેપ્પુવેાનુ દર્શનથી જ હિત કરવાને વિચરે છે. ઉક્ત ગોસ્વામિશ્રીના આ પ્રકારે દર્શન અમને પણ વારવાર થયા છે મહાગજથીનુ નિવક, હસ્તમાનો સ્પર્શકનો એગ્રેષો, શ્રીઅંગ ઉપરિ દેખીના સાદાં પણ અસ્પૃશ્ય અને કસચિત્ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર સાથે આવીવં વર્ણવતા એઓથીના દર્શન અમને પણ થયા છે મહારાજથીનો પરિચય વિદ્યાભ્યાસ એઓથીના પિતા ધીરોવિન્દપ્રમુખના પરિશ્રમને આભારી છે પડિત ગદૃલાવના ગાદ મંજલથી જે, પડિતના કેટલાક સમ્બારો મહારાજથી ઉપરિ અસ્થિ થયલા છે મંજુ બાપલુથી વાદીને પ્રસન્ન કરીને તેનું સ્વધિરે પ્રિયત્વ સપાદન કરવાની અપૂર્વ પદ્ધતિ આ મહાગજથીમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે પ. ગદૃલાવના સગમથી જ પ્રાદુર્ભસી છે શ્રીનૃસિંહવાનજીના લાલજી શ્રીગોવર્ધનનાયજીના સન્દર્ભા મહારાજથીના સર્વ પ્રવાન 'યેન કેન પ્રગટેણ' લોકપ્રિયતાસપાદનાર્થ જ છે. વધપિ અંતુના અનિવાર્ય મયોગોને વીધ એઓથીની લોકપ્રિયતામા કાદક ન્યૂનતા થઈ છે, તથાપિ એકસમય મહારાજથીએ તે અપાદન રંગમા સપૂર્ણ વિનય મેલગ્યો હતો કાલસકળિને અંત્રીન થઈને પ. ગદૃલાવ અને મહારાજથી ઉભય અનિશ્ચ મનુને વિશેષ માન આપીને સ્વશાખાના તંત્રિરીયતા શીશાધ્યાયના 'સત્યાન્ન પ્રમદિતવ્યમ્' એ વચનને મહાયથી અનુમગ્તા, અને 'સત્ય દ્યુવાત્' કરતાં પણ પ્રિય દ્યુવાત્' પર અધિક લક્ષ અર્પણ કરતા.

વેપ્પુવેા એથી મેવા લેવામા પણ મહાગજથીની કુલવતા અદિતીય છે એ દાશવ્યના પ્રભાવે કહેવાય છે કે મહારાજથીએ ૩૦ લક્ષ રૂપિયાનુ ઉપાર્જન કર્યું છે રૂપિયાનો અંક કદાચિત્ અનિશ્ચોક્ત હોય તથાપિ મહારાજથીની આધુનિક સમૃદ્ધિ અમાધાગલુ છે વધપિ મહારાજથી આચાર્યવરય હોવાથી જ આટલુ દ્રવ્ય સપાદન કરી શક્યા છે, તથાપિ તેથી મહારાજથીની દ્રવ્યોપાર્જન કરવામા અમાધાગલુ રક્ષિત અને કાનઅતી કાર્ષી પણ પ્રકારે ન્યૂનતા નથી. અન્ય ગોસ્વામી બાવકો પણ આચાર્યના જ વરય છે, તથાપિ તેઓની આમનાથી વિપરીત આર્થ ગિયનિ મહારાજથીની રક્ષિતો જ ઉદ્દેશ્ય છે જ મહારાજથીને માત્ર વિચારવાનુ એટલુ જ છે કે આ સર્વ દ્રવ્ય શ્રીમદ્વા પ્રવૃત્તી કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થયુ છે, અને તેજ દ્રવ્ય પ્રવૃત્તી મેવાને માટે જ વેપ્પુવેાએ એઓથીને નિરોધન કર્યું છે, તેથી અવ્ય દુઃખી તરીકે હોવાથી એ સર્વ દ્રવ્યનો વિનિયોગ આભામા નદિ પર્યંતુ પ્રતુમા જ થશે જોઈએ મહારાજથીની અસ્પર્ધવામા આમભિ હોય તો તેમા, અને નામમેશમાં આસક્તિ હોય તે તેમા, તથાપિ ભગવદ્વર્તિક્ષિત કાર્ષી પણ અધરે આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થાય તો માત્ર એટલુજ અનુમાન થઈ ગઈ કે એ દ્રવ્ય ભગવદ્દ્રવ્ય નથી, અથવા તો ભગવદ્દ્રવ્યનો અન્યથા ઉપયોગ થશે જે ગૃહના સ્વન તિરકાવિત છે તે ગૃહના અમર્ય ગ્રયોની અવગ્યા થાય છે, નામમેશ કરીને મહારાજથીને જો તે જુ કરવાની નુમંજ થાય તો તો આ દ્રવ્યનો સદુપયોગ જ થયે કહેવાય, અને એ સદુપયોગથી દાતાનુ અને દાન મદજુકરનાર દિભજનુ પદ્મ દત્તાનુ થાય. આ વિષમા મહારાજથીએ પોષ્ણદવાવા શ્રીજીવનનાવજીતુ અનુકરણ કર્યું જોઈએ શ્રી નૃસિંહ ગણજીના નિરોધન પડી માત્ર આ જ મહારાજથી નામમેશ વધાયક્ષિ કર્યા છે છે.

વેપ્પુવેા પામેથી પ્રાપ્ત ભગવર્થ દ્રવ્યનો વિનિયોગના પ્રમાણમાં જ પ્રાચીન પ્રત્યનુ મમુદગ્નુ આચરય છે આ વિષમા મહારાજથીની શિથિલતા નિમેશ છે મહારાજથીના પ. વર્ણના જ્ઞાનમા એક પ. પ્રચીન સાપ્રકાશિત પ્રત્યનુ એઓથીએ નરદવ્યથી મુદ્દજુ કરાવ્યુ નથી, એટલુ જ નહિ, પરંતુ અન્ય કેટલાક ગોસ્વામીએને તે કાર્ષી તરફ તેમને દોષાં નથી 'પુત્રમુ' ના આ વર્ણના દિલીપ અકર્ષી પ્રતિભામન્યમુદ્દજુસજ્જમા અમુક ગોસ્વામીએના દર્શન વિશે અને અમતા કરી હતી, તે સમયે ગજવજમા શ્રીજીઉપાસનાનો વસ્ત્રપ્રસન્ન હોવાથી મહારાજથી તથા અન્ય ગોસ્વામી બાવકો પણ

ત્યો બિગળતા હતા એ અક વાચીને મહારાજશ્રીએ અમારા રાખ્દોને અન્યથારૂપ આપીને જાણે કે અમે સર્વ ગોખામીઓને હુકમ કરતા નહિ હોય શું એમ અમને વર્ણવ્યા મહારાજશ્રી કહે છે, 'એ લોક અપની ગર્દન પર ચઢ બેઠનેકુ આને હે, પન અપન સમ ગોખામી મીલકે એ લોકકી ગર્દનપર બેઠેગે' ।।' સદ્ગત જગનનાસ્ત્રીએ અમને મહારાજશ્રીનું આ સલામણું કથું હંતુ પરંતુ અમને સમજ નથી પડતી કે મહારાજશ્રીને આવા ગમ્દોના ઉચ્ચાર શા વાન્તે કરવો પડ્યો ? આપ સર્વ ગોખામીઓ તો વૈષ્ણવોની ગર્દનપર ચઢેલા જ છો, તેમ અમે વૈષ્ણવોને તમને ગર્દન પરથી ઉથલાવી ફેંકી દેવાની સ્વપ્ને પણ ઇચ્છા નથી અમારી તો એવી ઇચ્છા છે કે 'તમે સર્વ શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુમાઈજીની પ્રાચીન પ્રણાલિકાનો, અન્ય સર્વ ધનિગનો ત્યાગ કરીને, સર્વાશે સ્વીકાર કરો' આમ કરવાથી અમારા પિતામહોએ જેમ અત કરણથી આપના પિતામહોનું દાસ્ય સ્વીકાર્યું હતું, તેમ અમે પણ આપનું મન વાણી કર્મથી સ્વીકારશું પ્રાચીન પ્રણાલિકાનો સ્વીકાર નહિ થાય તો તેનું પરિણામ વૈષ્ણવોની અને આપની ભાવિની પ્રગત ભેશે મહારાજને હુકમ કરવો એ અમારું કર્તવ્ય નથી, તેથી અમે ક્યાંપિ હુકમ તો કરીશું જ નહિ, તથાપિ જે અમને એઓને 'વાન્તે શ્રેયસ્કર લાગે તે શુદ્ધ અત કરણથી સત્ય સ્વરૂપમા એઓશ્રીને નિવેદન કરું તો આનંદજન છે મહારાજશ્રીઓને અમારા વચનનો સ્વીકાર વા અસ્વીકાર કરવો એ ન્વેદ્યજનીન છે જગતનાસ્ત્રી કહેતા હતા કે 'શ્રદ્ધિવક્રીનન્દનજીની એવી આજ્ઞા છે કે પુસ્તકોનું મુદ્રણ કરવું એ વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય છે, મહારાજનેનું કર્તવ્ય તો માત્ર સેવા કરવાનું જ છે, મહારાજે અન્ય નું કરે ?' આ અભિપ્રાયના સત્યતાસત્યત્વનો નિર્ણય પડી કરીશું, પરંતુ મહારાજશ્રીનું આ વચન શ્રીમદ્સૂક્તનાવજીના રાખ્દોમા 'નામ્કજી' જેવું નથી ? પં વળતા જીવનમા મહારાજશ્રીએ શ્રીગો- કુવચદ્રમાજીની સેવા કેટલા વર્ષ કરી ? તે તો પાંને નિઃસ્વનત્તજીને પૂછે મેવાના વિષયમા મહારાજશ્રીને મથુરાવાસા શ્રીગોપાલનાવજીએ શિક્ષા કરી ન હતી શું ? વહી આ અભિપ્રાય પણ અયુક્ત છે મહારાજનેના પિતામહોના અગાધ પરિશ્રમથી જખાયના ગ્રન્થોને ક્રીટપતગાદિના ભક્ષણ માથી સમુદ્ધરણ કરવાનું કર્તવ્ય શું એઓના વશ્યોનું ન હોઈ શકે ? ન હોઈ શકે એમ જો કહેવામા આવે તો આથી મહત્તી કૃતમતા અન્ય કયી હોઈ શકે ? જે પિતામહોના વંશ્ય હોવાથી અમા- ધારણ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ, તે જ પિતામહોના નામ વિશ્મરણમા અગ્રેસર થવું એ પણ કાલની જ બનિહારી ! વહી મહારાજેના પિતામહોના ગ્રન્થો સર્વથા ભગવદ્વિષયક છે, તેથી તેગ્રન્થોના મુદ્રણથી પ્રભુની નામમેવા જ થાય છે, અર્થાત્ મેવાના વિષયમા જ પ્રાચીન ગ્રન્થનું સરક્ષણ અન્તર્ગત છે શ્રીગોવિંદપ્રભુએ ઉક્ત મહારાજશ્રીને પડિત તરીકે મનાવવાને વાસ્તે કેટલાક ગ્રન્થો એઓશ્રીના નામથી યોજાવ્યા હતા આ ગ્રન્થમાના કેટલાક પ ગદ્યલાલના પુસ્તકાલયમા અમે જોયા છે એ ગ્રંથોનું પણ મુદ્રણ બ્યાગે મહારાજશ્રીથી નથી થયું તો પડી અન્યની વાર્તા સુદ્ધ જ પુસ્તકનું મુદ્રણકાર્ય વૈષ્ણવોનું પણ છે મહારાજશ્રીએ ચન્દ્રમાગમા એક હસ્તલિખિત પુસ્તકનો સંગ્રહ કર્યો હતો, તે પણ પ્રભુની ઇચ્છાથી નહ થયો કહેવાય છે કે આ ચન્દ્રમાગના પુસ્તકાલયમા પ્રાચીન મહાત્મલાવીઓના નામથી કેટલાક નવા ગ્રન્થોની યોજના પડિતોને હાથે થઈ, તેથી આચાર્યશ્રીએ શ્રીમદ્દમિશ્વરૂપે પ્રવૃત્ત થઈને એ સર્વ પાપક્રમચનો પ્રલય કર્યો વસ્તુતઃ શ્રદ્ધિવક્રીનન્દનજીની સાધનસપત્તિ એટલી બધી છે કે મહારાજશ્રી માત્ર વચનથી જ સર્વ ગ્રંથોનું મુદ્રણ કરાવી શકે એમ છે, તેમ જના પણ મહારાજશ્રીની આવા સગ્લ અને મગન કાર્યમા ઉદાસીનતા પ્રભુની એમને હમ્તે મેવા નહિ સ્વીકારવાના ચિન્હરૂપે ભાસતીજણાય છે મહારાજશ્રીની સાપ્રદાયિક જ્ઞાનના વિસ્તાર પ્રતિ એટલી બધી અરુચિ છે અને લોકો જ કહે છે કે એમના અને શ્રીજાવકૃષ્ણવાવજીના પ્રભાવથી શ્રીમદ્વૈ- ષ્ણવપરિષદ જેવી સાપ્રદાયિક જ્ઞાનપ્રસારક સભા સુરતમા એમના દર્શન કર્યા પડી, ફરીલામ બેસી છે.

પડિત ગઢૂલાલના વચનમાત્રથી મહારાજશ્રીએ અને તેમના પિતાએ વિષ્ણુસ્વામિપર પરાનો સ્વીકાર કર્યો છે. પડિત ગઢૂલાલના 'વચનમાત્રથી' જ હહેવાતુ તાત્પર્ય એટલું જ છે કે આપિપર્મન્ત સાપ્રદાયિક પાંડિત્ય એઓથીમા છે, એમ માનવાને અનુમાનસામગ્રી મળતી નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ મહારાજશ્રીના કેટલાક આચાર્યો તો સપ્રદાયવિરુદ્ધ જ લાગે છે, આથી મહારાજશ્રીએ સ્વઅજ્ઞાનમા પડિત ગઢૂલાલના સમ્બોધનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ લાગે છે. આના જ કાર્ષ્ક કારણથી મહારાજશ્રી શુદ્ધ નિરુપધિ ભક્તિના સ્થાનમા ગોપાલાદિની સત્તમ ઉપાસના કરે છે. આ પણ પ. ગઢૂલાલના ઉપદેશનું જ પરિણામ છે. પ. ગઢૂલાલનું સાપ્રદાયિક પાંડિત્ય ન્યૂન ન હતું, તથાપિ કોણે જાણે કંઈ ભીતિથી એ પડિતે વાદિમોઘને માટે અથવા કોઈ અન્ય કારણથી, શુદ્ધપુષ્ટિનું નિગૂહન કરીને ઉપર્યુક્ત વિષયનો પ્રચાર કર્યો હોય પણ વિષ્ણુસ્વામિપર પરાનું પ્રત્યક્ષ સ્વીકૃત્વ કરનારા મહારાજશ્રીએ એમના ત્રણ સિદ્ધો સિવાય અન્ય કોઈ નથી. શ્રીગોવર્ધનજાત નિવૃત્તકાપિત, શ્રીદેવકીનન્દનશ્રી, અને શ્રીશ્રવન-લાલશ્રી આ ત્રણે ગોસ્વામીશ્રીએ એમના પાંડિત્યથી અન્નર્ધને સાપ્રદાયિક જ્ઞાનના અભાવમા એ પરપરાનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ અનુમાન થાય છે.

તોફામા એવી માન્યતા છે કે હવે મહારાજશ્રીએ સ્વતઃ ભાષણ નહિ કરતાં ભાગત મહામહાલના સુપ્રસિદ્ધ દીનદયાલશર્મા જેવા વક્તાઓને ગળાને અનેક વ્યાખ્યાનો કરાવી વેળગુણેને ઉપકૃત કર્યા છે, પરંતુ વસ્તુતઃ એમ કરવામા પણ મહારાજશ્રીની સપ્રદાયને કંઈ લાભ થયો એમ માનવું અધિક્કાર લાગે છે, પ્રચુત એથી સપ્રદાયને કેટલીક હાનિ થઈ છે. 'સનાતન ધર્મ'ની પદ્ધતિ પ્રમાણે મર્તિપૂજન આદ્યાદિ વિષયો ઉપરિ ભાષણ અપાવ્યા, તે પણ પુષ્ટિમાર્ગના જ્ઞાનની ઉપેક્ષામા જ, નહિ તો મર્તિપૂજન ઉપરિ પુષ્ટિમાર્ગમા વ્યાખ્યાન જ ન હોઈ શકે. મન્ત્રાધીન દેવતાની પ્રતિષ્ઠાપાસના પુષ્ટિમાર્ગમાં થતીજ નથી, અને જે લોકો કરે છે તેમને એ ફલપ્રદ હોય એમ શ્રીમદ્ભાષ્યકારે માન્યું પણ નથી. પુષ્ટિમાર્ગમા તો સાદ્યાં ભાવગમ્ય પ્રભુના સ્વરૂપની જ મેવા થાય છે, તેની મૂર્તિની નહિ. પુષ્ટિમાર્ગમા મર્તિપૂજન ન હોય, પણ સ્વરૂપસેવા જ છે. પુષ્ટિમાર્ગમા સેવ્ય સ્વરૂપ મન્ત્રાધીન નથી, પણ ભાવગમ્ય છે. પ્રભુના સર્વવ્યાપકત્વથીજ સ્વરૂપની પૂર્ણ મેજનતા મિદ્ધ થાય છે.

૪લી પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રીમદ્ગોવર્ધનશ્રી દ્વારા પ્રભુમા સપૂર્ણ નિગેધ પ્રાપ્ત થવાથી લોકિક દેહત્યાગ કર્યા પછી, શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભી નિત્યનવવલીલામા પ્રવેશ થાય છે. આવા જ આશયથી ત્યારે કોઈ ગોસ્વામી વા મહાનુભાવી વૈષ્ણવનો લોકિક દેહપાત થાય છે ત્યારે 'ગોકુલનિવાસ કર્યો' એમ પારિભાષિક શબ્દો ઉચ્ચારાય છે. આદ્ય તો પિતૃવોદ્ધમાં વસતા પ્રેતના આત્માની નાસ્તિને વાગ્દે છે, પણ બ્યાંડે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમા લોકિક દેહત્યાગ પછી (અને પહેલા પણ) નિયમગત્તીનામધ્ય-પાત થાય તો પછી અમન્દ આનન્દ અનુભવનારને કર્મજન્ય દુષ્ણની સંભારના જ નથી, તો પછી શાન્તિ વા સમનની અપેક્ષા પણ રાં હોઈ શકે? વસ્તુતઃ પુષ્ટિમાર્ગનું આત્મ સત્ય સ્વરૂપ માત્ર શ્રીગો-કુલનાયક જ સમન્તા હતા, અને એમના પ્રસાદથી જ એમના વૈષ્ણવો અને ગિઓએ એનો કંઈક અનુભવ કર્યો છે. મહારાજશ્રીએ જે આદ્યાદિ થાય છે તે પણ એક લોકરુદ્ધિ જ સમજવી, બાકી ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટિથી તો આદ્યાદિ નિર્ગંધ લાગે છે. અથાપિ પર્વન્ત આદ્યાદિ જે પુષ્ટિમાર્ગમાં થાય છે તે પણ લોકિક રીતિથી લોકસમ્મત થઈ જાય છે, બાકી શુદ્ધપુષ્ટિમા આવા વિડબ્બનની કંઈ પણ અપેક્ષા હોય એ અસંભવિત છે. શુદ્ધપુષ્ટિમા તો મર્તિ ભાવો પ્રભુમા જ રોમે, અને તે સિવાય જે અન્ય થાય તે તો કથરામાધર્મતા અન્યાય જ.

વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારે હોવાથી આવા વિષયો ઉપરિ વ્યાખ્યાનો થાય એ તો વૈષ્ણવોને એમની પ્રાચીન પ્રણાલિકામાથી પ્રચ્યુત કરવા સિવાય અન્ય કંઈ ફલ માધી નકે એમ લાગતું નથી. આવા વિષયો ઉપરિ લાપણો મહારાજશ્રીઓ નિજ પ્રતિપત્તિ બધે કરાવે, પણ લોકોના મનમા એવું ન હસવા દેવું જોઈએ કે એવાં કર્મમાર્ગીય વ્યાખ્યાનોને પુષ્ટિમાર્ગ સહ સબધ છે, અથવા તો પુષ્ટિમાર્ગ સનાતન ધર્મનો અન્તર્ગત એક ક્ષેત્ર છે. પુષ્ટિમાર્ગ તો પ્રભુના જેવો વિરુદ્ધધર્માશ્રય છે. વિશાલમા વિશાલ હોવા છતાં સકુચિતમા સકુચિત છે. પ્રભુમા અન્યન્ત નિગોધવાલો દેવ, દાનવ, મનુષ્ય, યક્ષ, ચેતન, જડ, કોઈ પણ અધિકારી છે, જ્યારે નિગોધશૂન્ય વે શા સ યથાર્થ બ્રાહ્મણ હોય કે મહા સામર્થ્યવાન દેવ હોય, ગમે તે હોય, પરંતુ તે સર્વથા અનધિકારી છે.

મહારાજશ્રી અન્ય સ પ્રદાયના પડિતના વ્યાખ્યાનમા પ્રતિષ્ઠાથી અવશ્ય પધારે છે, પરંતુ જ્યારે એઓશ્રીના કનિષ્ઠ ભાઈ કામવનવાલા શ્રીગોપાલલાલજીએ એમને નિમન્ત્રણ આપ્યું, ત્યારે અસ્પર્શના અતરાયથી ત્યાં આવેલા છતાં દ્વારમાથી જ એઓશ્રી પાછા ફર્યાં ! આવા વર્તનથી એમના ભાઈને પગ્મ ખેદ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે એઓશ્રીના મુખમાથી એમ નિકળું કે 'વહુજીઓ સાથે નાટકમાં જતા હશે ત્યાં પણ અસ્પર્શમા રહેતા હશે ?'

મહારાજશ્રીને વહી આચાર્યપદ ધારણ કરવાનો બહુ શોખ છે. સ્વનામ સાથે સ્વતઃ આચાર્યની પદવી ધારણ કરનાર આચાર્યવશ્ય તરીકે એઓશ્રી પ્રથમ જ છે. સ્વનામસહ આચાર્યપદ યોજવામા વિશેષ શુ લાભ હશે તે તો મહારાજશ્રી જાણે. અમને તો વૃથા આડખર સિવાય અન્ય કંઈ લાગતું નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ એથી એમનું શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી તરફ ભક્તિશયિત્ય સૂચવાય છે. શ્રીમદાચાર્યજી પછી એમના સર્વ વશ્યોએ સ્વતઃ આચાર્યપદ ધારણ નહિ કરતાં દામપદ અગીકાર કરેલું, એવું કારણ એમ મથી કે તે વશ્યોમા શ્રીમાન્ દેવકીનન્દનજી આચાર્યપદ ધારણ કરવાની યોગ્યતા કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન હોય, પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજી 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ' અદ્વિતીયત્વ દર્શાવવાને આચાર્યશઃ તો કેવળ શ્રીમહાપ્રભુજીમા જ સ્થલ કર્યો, અને યદપિ શ્રીગુસાઈજીની યોગ્યતા શ્રીમહાપ્રભુજી કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન ન હતી, તથાપિ એઓશ્રીને માટે પણ આચાર્યપદ નહિ ધરતા શ્રીમતપ્રભુચરણપદ જ ધર્યું. અતઃ સાપ્રદાયિક ગ્રન્થોમા શ્રીમહાપ્રભુજી 'આચાર્યા' અને શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુસાઈજી 'પ્રભુચરણા' એમ વિશેષ સન્માયીપ્રાય ઓલખાય છે. એઓશ્રીઓના પછી શ્રીમાન્ હરિધનચરણો, અને દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પણ, વારંવાર શ્રીમદાચાર્યજી, શ્રીપ્રભુચરણ, અને શ્રીહાકુરજીના દામ્યની જ અભિલાષાપૂર્વક પ્રાર્થના કરેલી છે. જો કે વૈષ્ણવોના સર્વ આચાર્યવશ્યો તો આચાર્ય જ છે, અને સર્વથા જો આચાર્યસન્માયી વૈષ્ણવો મહારાજોને વ્યવહારે તો તે અનુચિત તો નથી જ, તથાપિ મહારાજોએ પોતે તો સ્વસ્વરૂપનો વિચાર કરતા આ દાસ્યામક સપ્રદાયમા શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભના કમનીય દામ્ય વિના અન્યની હજી રાખવી એ એક મહામોહ જ સમજવો. વહી પ્રાચીન પદ્ધતિ એવી છે કે પ્રધાનચતુષ્થ પઠ લાખ કરનાર જ આચાર્ય પદાધિસ્થ વાસ્તવિક રીતે થઈ શકે, અને શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાઈજી પછી એમના કોઈ પણ વશ્યે એવું નહિ કરવાયી આચાર્યપદ યોગ્યતાથી ગ્રહણ કરી ગણાય નહિ, તથાપિ જો કોઈ ગ્રહણ કરે તો દક્ષિણમા જેમ યકશ્વન 'આચાર્ય' બની બળ છે તેમ બનવા જેવું થાય છે. આવું આચાર્યપદ ધારણ કરવામા કંઈ વિશેષ હોય એમ અમને તો લાગતું નથી, પછી તો મહારાજશ્રી સ્વતઃ જાણે.

ત્રિદોષપ્રપ્તને સર્વત્ર વિવિધાન્તરની જ રક્તિ થયા કરે એ સ્વાભાવિક છે સાધાન વિદ્યાનને અમારા લેખમાં તેવી રક્તિ થતી નથી, એટલે મિત્રિવેદીની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે

વેદ, શ્રીકૃષ્ણવાક્ય, બ્રહ્મસૂત્ર, અને સમાધિલાપા એ પ્રસ્થાનચતુષ્ટયને અનુસરીને લખાયલા શ્રીમદ્બ્રહ્માચાર્યજીથી પ્રારબ્ધ તેમના અવાવધિ સર્વ અનુયાયીના સર્વ ગ્રન્થ શિરમાવન્ધ જ છે, એમાં પ્રશ્ન શું ?

‘માયાવાદી’નો અર્થ કહી ચુક્યા છીએ, પિષ્ટપોષણ કરવાનું કારણ નથી વ્યાસજી ‘માયાવાદી’ છે એમ અમે કહ્યું નથી. યત્રાસ્તુ સર્વ અક્ષરને માયાએ કળીને બ્રમણ કરાવનારથી (printer થી) કદાચિત્ તેમ થયું હોય તોયે ગુર્જરગિરાના વ્યાકરણનું અપા’પ જ્ઞાન પણ જેને હોય તેને તે તરત સમજાય તેમ છે, છતાં મિત્રિવેદી જેવા એક અદ્વિતી જ અવલોકન કરનારને પણ બ્રાન્તિ ન થાય તેવા હેતુથી શુદ્ધિપત્ર આપ્યું હતું, અને તે પણ તા. ૧૮ મીના અન્ધા મમમ પત્રમાં સુમુદ્રિત જ છે. વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને શ્રીમદ્ભાગવત સર્વ શુદ્ધ બ્રહ્મવાદી જ છે, માયાવાદી નથી.

‘इन्द्रो मायामिः पुरुष ईयते’ શ્રુતિમાં માયાવાદ નથી, પરંતુ બ્રહ્મવાદ જ છે. ઇન્દ્ર (પરમાત્મા) બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને અનેકરૂપ જણાય છે સર્વત્ર એક જ સર્વરૂપ બ્રહ્મ વ્યાપક છે, તથાપિ બ્રહ્મની સ્મૃતિ ન થતા ભેદસ્મૃતિ થાય છે તે બુદ્ધિની વૃત્તિઓને લીધે છે. અતઃ ‘માયામિઃ’ વડે ‘અનિર્વચનીય સદસદ્વિલક્ષણ’ શાસ્ત્રપાગિભાષિત ‘મિયા માયા’ સમજવાની નથી નિઘણ્ટુ અને અનેકાર્થકાપમાં ‘માયા’નો ‘બુદ્ધિ’અર્થ સુપ્રસિદ્ધ જ છે. બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને પરમાત્મા અનેકરૂપ જણાય છે આ શ્રુતિમાં ‘માયામિઃ’ મા બહુવચન અને ‘ઈયતે’ એ માયાવાદીથી વિરુદ્ધ જાય છે. સર્વ બ્રહ્મ છે, તથાપિ સર્વમાં બ્રહ્મની સ્મૃતિ થતી નથી અને ભેદની સ્મૃતિ થાય છે, એ બુદ્ધિવૃત્તિઓનું કાર્ય છે. નામરૂપાત્મક જગત્ માયાકાર્ય નથી, પરંતુ અહતામમતાત્મક સસારની ભેદસ્મૃતિ માયાઓનું કાર્ય છે. માયાએ કરીને ઇન્દ્ર પુરુષરૂપ ‘થતો નથી’, પણ માત્ર પુરુષરૂપ ‘દેખાય છે’ પરમાત્મા અનેકરૂપ ધાગણ કરે છે તે માયાનું કાર્ય નથી, પરંતુ ભિન્નરૂપ જણાય છે એ માયાઓનું અર્થાત્ બુદ્ધિવૃત્તિઓનું કાર્ય છે. જેની બુદ્ધિવૃત્તિઓ સ્થિર છે તેને સર્વત્ર બ્રહ્મસ્મૃતિ થાય છે, અને જેની બુદ્ધિવૃત્તિઓ બ્રાન્ત છે તેને ભેદસ્મૃતિ થાય છે. ઇતર સન્દિગ્ધ શ્રુતિઓનો પણ આ પ્રણાલીથી અર્થ ઘટાવી લેવો. ઘટાવતાં ન આવડે તો અભિરુતને પૂરેછા કરવી, તપસ્યા કરવી, પણ શ્રુતિહત્યા કરવી નહિ. ‘इन्द्रो मायामि’ આદિ શ્રુતિમાં પણ માયાવાદ નથી, વસ્તુતઃ રાક્ષસ જ માયાવાદી-મિયાવાદી-મૂળવાદી છે. શુદ્ધદૈત બ્રહ્મવાદીની તો સદા સર્વદા જ્ઞાનભક્તિનિષ્ઠ સત્યાયોમા જ અગ્ર ગણના છે.

જે અક્ષરશત્રુમાં શ્રીમદ્બ્રહ્માચાર્યજીના સંસ્કૃત ગ્રન્થોનું અવલોકન કરવાનું બધ ન હોય તેવા નિર્મલ શ્રેણુ જતુ અપત ગોચનીય છે. સંસ્કૃતગુને તો શ્રીમદ્બ્રહ્માચાર્યજીના આચારવિમાળ નિમર્ગત હ્રદયગમ ધર્મ પડે છે. દ્વેષમૃદુલ પુસ્તકભાસ સંદેવ ઉપેક્ષ્ય છે. મિત્રુક સન્યાસપાદીના અધર્મોપાન્નિત અપા’પ દ્રવ્યની ઈર્ષ્યા સાર્વભામ ક્ષિતીન્દ્ર કરે એ જલ્પ નિર્મલ જ છે.

મિત્રિવેદીને આખરે ભાન આવ્યું તો ખરૂં કે માધરાજ અને મન્યાચાર્ય વિભિન્ન વ્યક્તિ છે. રાક્ષસજના ભાવ્યાભામથી વિરુદ્ધ શ્રીરામાનુજ, શ્રીમદ્વ્ય, શ્રીનિર્માદ, શ્રીમદ્બ્રહ્માચાર્યજી, મિત્રુ, અને ત્રીનકક એ સાત આચાર્યોએ ભાવ્ય પ્રકટ કર્યા છે એ માટે ભાવ્યકરોએ રાક્ષસજના દુર્મ તદ્દમનુ સમુદોન્મસન કરી મૂક્યું છે. માધરાજમાં કાઈ વિદ્યા અને રાક્ષસજ માટે વેશ પણ અભિમાન હોય તો આ સર્વ ભાખ્યનુ મનનાદિ તો દર રદ્યું. પણ યથાનિધિ શ્રવણમાત્ર કરીને, ઊદ્ગ્ર-ત્વદની અવધાગણા કરીને આ સર્વ ભાખ્યના પ્રત્યુત્તરરૂપ જગન્માન્ય [સંસ્કૃત લેખ મિદ્ધ કરવા

બદ્ધપરિકર થવું જોઈએ, એ સૂચનાનું અમે પુનઃ અમરણ કરાવીએ છીએ. ‘અદ્વૈતસિદ્ધિ’ આદિ ગ્રંથના નામ ગણાવવાથી માયાવાદ વૈદિક સિદ્ધિ થતો નથી. શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યજીના સિદ્ધાંત શુદ્ધાંત સંપ્રદાયમાં ‘ભાષ્ય,’ ‘પ્રકાશ,’ ‘તત્ત્વદીપનિબંધ,’ ‘આવરણબગ,’ ‘વિદ્નમણ્ડન,’ ‘સુવર્ણસૂત્ર,’ ‘પ્રહરત,’ ‘પરિહરભિદિપાન,’ ‘પ્રાલગ્નન,’ આદિ લક્ષ્યાધિ ગ્રંથરત્નમા માયાવાદપાપણ્ડનું ખડખડન કર્યું છે. સર્વત્રસ્વત્ર શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યજીના અનુયાયીઓને શ્રીરામાનુજદેવે ‘હવાલો’ આપેલો પડતો નથી.

જગત્તે મિથ્યા માનનારને શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે જ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ષોડશાધ્યાયમાં ‘આસુર’ કહ્યો છે. આસુર ‘બ્રહ્મવાદી’ હોઈ શકે નહિ, તેનો અધિકાર જ માયાવાદમાં છે. ‘સર્વે રાત્નિવદ્ બ્રહ્મ’ ઇત્યાદિશ્રુત્યુક્ત બ્રહ્મવાદનો આદર જેવો શ્રીવદ્ભક્તભાષ્યજીએ કર્યો છે. તેવો ઇતર વેદશુભાચાર્ય પણ કરી શક્યા નથી, તો પામર માયાવાદીનો બ્રહ્મવાદમાં અનુપ્રવેશ જ કેવો ? શુદ્ધાંત બ્રહ્મવાદી જ શુદ્ધ ‘વેદાન્તી’ છે.

ઓનાથદારાદિ આદિવામના મહાપુરતજ્ઞાણની નિરીક્ષા તો ફર રહી, પરંતુ પંડિત શ્રીમદ્ગુણાનંદના પુસ્તકજ્ઞાણની એકાદ વાર નિરીક્ષા કરી હોય તો શ્રીમદ્ભક્તભાષ્ય ઉપર કેવા કેવા શિષ્ટ વિશિષ્ટ દર્શાદિગ્તવિજયી વિદ્વત્કેસરીઓએ ટીકા કરેલી છે તે સમજાય એમ છે. ‘પ્રદીપ,’ ‘વિવરણ,’ ‘પ્રકાશ,’ ‘રશ્મિ,’ ઇત્યાદિ આદિભાષ્યની ટીકાઓમાંથી ‘પ્રકાશ’ તો મુદ્રિત પણ છે. ‘શ્રીમદ્ભક્તભાષ્યપ્રકાશ’ જેવો એક પણ પ્રામાણિક ગ્રંથ શકરજીના ભાષ્યાભાસપર મિત્રિવેદી બતાવી શકશે ખરા કે ? શિષ્ટ પુરુષો બ્રહ્મવાદનો જ આદર કરે છે, માયાવાદનો આદર કરતા નથી. શકરજીના માયાવાદને ‘શિષ્ટાપરિગ્રહ’ દોષ નહે છે. ‘શ્રીમદ્ભક્તભાષ્ય’ શિષ્ટસમત છે, અને તેથી જ ‘બાલબોધ’ આદિ સમસ્ત પ્રકરણત્રય પણ શિરસામાન્ય છે, એટલે પુષ્ટિમાર્ગના વૈદિકત્વ વિષે બે મત નથી.

શકરજીને ‘પ્રત્યક્ષમૌલ્ય’ શ્રીશિવજીએ ક્યે રચ્યે કહ્યો છે એ વિષે મિત્રિવેદીને છતાંસા હોય તો ‘પદ્માક્યપ્રમાણસૂત્ર’નામધારી માધવજીને જ પછી લેવું જ્યાં વેદ અનિત્ય અને મિથ્યા છે, ત્યાં શિવજીના તેવા વચન પણ અનિત્ય અને મિથ્યા છે, એટલે ‘પ્રત્યક્ષમૌલ્ય’ પણ અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે, તેનો માયાવાદ પણ અનિત્ય અને મિથ્યા જ છે એમ મનન કરીને બધા જગ્યા પણ ઠડા થઈ જવું ‘પદ્માક્યપ્રમાણસૂત્ર’નામધારીથી તેવા વાક્ય નહિ બતાવાય તો પછી અમે પ્રસિદ્ધિમાં બતાવીશું.

વસ્તુતઃ શકરજી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે તેથી શકરજી અવૈદિક છે એમ મિત્રિવેદીનો આતર નિશ્ચય થઈ જ ગયો છે, એટલે રવેન્દ્રાચારી જ નિગ્રહસ્થાનમાં આવી પડ્યા છે. હવે માધવજીને સાડે લગાડવા અકાડતાડવ અને અપ્રસ્તુત પ્રસંગ ન કરતા, શકરજીને પ્રસિદ્ધિમાં ‘અવૈદિક’ અગીકાર કરવામાં જ ખૂણ છે. વાદિપ્રતિવાદીના જયપરાજયનો વિનિર્ણય કરવાનું કામ વિવેચક સમીક્ષકાનું છે. શકરજી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, એમ મિત્રિવેદી સ્પષ્ટ અગીકાર કરે છે, એટલે નિગ્રહસ્થાનનું લક્ષણ ક્યા ઘટે છે તે વિચારી લેવું સ્વકીય વૈદિકતાના સમર્થનની પ્રતિજ્ઞાનો સન્યાસ કરવો એ તો જ્ઞાતિવ્રતરૂપ સન્યાસપાપણ્ડનું લક્ષણ જ છે. અમતસમર્થનાર્ય એક પણ ઉક્તિ કે યુક્તિ ન આપતા સાક્ષાદ્ભગવત્પ્રોક્ત પુષ્ટિમાર્ગ વિષે વિનંદા આગબીને અપ્રસ્તુત પ્રસંગમાં પડતા પણ નિર્દોષજીને લક્ષ્મણ ક્યાથી હોય ! પુષ્ટિમાર્ગ ‘નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યઃ’ ઇત્યાદિ સહસ્રાવધિશ્રુતિસિદ્ધિ હોવાથી સદૈવ વૈદિક જ છે, પરંતુ અપરમાર થવાથી મિત્રિવેદીને બ્રાન્તિ થાય છે.

દુર્ગમ્નાયનત્વતરંગિણી ભૂમણ્ડલના ક્યા અપ્રસિદ્ધ કાણુમાં પ્રવહે છે તે જાણવાની અમને દરકાર નથી, તથાપિ જો તેનું અતિપ્રવહણ થશે તો નિયામક સાગરનો પણ પ્રાદુર્ભાવ થશે.

વેદમા શુદ્ધ અદ્વૈત જ છે પરમાર્થ દશામાં ભેદદષ્ટિનો અત્યંત અપગમ થાય છે, એટલે વિશેષતઃ જગતમા પણ અહત્વ અનુભવાય છે વેદને મિથ્યા માનનાર નાસ્તિક કહેવાય છે. સ્વમતપ્રમાણે સ્વસિદ્ધાંતને સર્વ જ 'વૈદિક' કહે, પરંતુ 'વસ્તુતઃ વૈદિક' સિદ્ધાંત કયો છે એ સમીક્ષક જાણે છે 'નિમ્નક્રિતિ' શબ્દ અશુદ્ધ છે, 'નિરુક્તિ' જોઈએ. સંસ્કૃત ભણો, પછી વાદ પ્રાપ્તો. શુદ્ધ અદ્વૈત સિદ્ધાંત વૈદિક જ છે, માયાવાદ વૈદિક નથી, તેથી શ્રીરામાનુજાદિ સાને ભાષ્યકારોએ તેને પુનઃ પુનઃ ખડ્યો છે સંસ્કૃત જાણ્યા વિના પોતાનું ઘર જ તપાસાયું નથી, તેથી અહત્વવાદલવનની નિરીક્ષાનો આડળર ક્રૂતા ઉપહાસમા ઉપસંહાર થાય છે.

પ્રસ્તુત પ્રસંગ 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?' એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો છે 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર પણ વૈદિક કહેવાય' એમ સિદ્ધ કરી આપો, એટલે નિમ્નહસ્થાન, પ્રતિજ્ઞાહનિ અને અપ્રસ્તુત પ્રસંગમાથી મુક્તિ આપીશું. તે સામર્થ્ય ન હોય તો માધવજીનો કારભાર કરીને ઉદરપોષણમાત્ર કર્યા કરો, શાસ્ત્રચર્યા કહિને છે

'બાલગોષ્ઠ' અને 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્માદાભેદ' અથ વિષે મિત્રિવેદીએ પ્રશ્ન કર્યો તેનું શાસ્ત્રીય સમ્રમાણુ સુષ્પટ ઉત્તર અમે આપી ચુક્યા છીએ હવે શાકર મત વૈદિક છે એ જ મિત્રિવેદીએ નવગસ કાઢીને સિદ્ધ કરવાનું છે શક્યજી ફરીથી અવતરે તોએ શાકર મત વૈદિક છે એમ હવે કાઈ પ્રેક્ષાવાન અગીકાર કરે એમ રહ્યું નથી

પુષ્ટિમાર્ગમા લોક અને વેદની અપેક્ષા નથી, લોક અને વેદનો ભય પણ નથી પુષ્ટિમાર્ગમા લોકના, વેદના અને સર્વના નિષામક પરમાત્માની જ અપેક્ષા છે, એટલે તેમા લોક અને વેદની પૃથક્ અપેક્ષા ન જ હોય જોદોઅમા નવમ પ્રપાઠકમા નારદ અને સનત્કુમાર ભક્તના ભૂમનિઘાપ્રસંગમા "આત્મતઃ પચેદ્ સર્વમ્" કહીને ભક્તને પરમાત્માની જ અપેક્ષા છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ કર્યો છે તૈત્તિરીયોપનિષદમા આનંદમયસ્વરૂપપ્રસ્તાવમા આનંદમય સ્વરૂપનું પાન કરનારને કોઈનું પણ ભય નથી એમ 'યતો ઘાત્તો નિઘર્તન્તેઽપ્રાપ્ય મનસા સહ આનંદઃ દ્રહ્મણો વિદ્વાન્ન વિભેતિ કુતશ્ચન' શ્રુતિ સ્વતઃ જ આશા કરે છે લૌકિક અન્નમય પ્રાણમય, અને વૈદિક મનોમય વિજ્ઞાનમય એ સર્વમા સર્વાન્તર આનંદમય પુરુષ જ ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ છે પરમકાષ્ઠાપત્ત આનંદમયના આનંદની માત્રામાત્રમા અન્નમયાદિ લૌકિક વૈદિકની ઉપજીવિકા ચાલે છે. આનંદમય પરમાત્માની ઉપરિ કાંઈ નથી, તેથી આનંદમય પુરુષોત્તમના સ્વરૂપામૃતનું પાન કરનાર ભક્ત સ્વરૂપામૃતના ઉન્માદમા સાધનભૂત મનોમય વેદની પણ અપેક્ષા અથવા ભીતિ ન રાખે એ પુષ્ટિમાર્ગનું પગમ બૂપણુ છે ફલ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ સાધનને માયાવાદિવત્ મિથ્યા માનવામા આવતું નથી, પરંતુ અહત્વ જ માનવામા આવે છે, એવી પરમવૈદિકતા પુષ્ટિમાર્ગની છે લોકવેદાનીન જ્ઞા વૈદિક પુષ્ટિમાર્ગનો સગલ ભાગમા સર્વોત્કર્ષ મિદ્ધ કરવાનું માન શ્રીમદ્ભગવદ્ગિત્યરણુને ઘટે છે "પરમાત્મામા મુદ્દત્ સર્વતોધિક્ સ્નેહ મિદ્ધ યથા પછી માહાત્મ્યજ્ઞાન પણ ગૌણ છે. વેદ, ગીતા અહત્વ, અને સમાધિભાષાની યથાશ્રુત એત્વાક્યતા કરતા શુદ્ધાદ્વૈત અહત્વવાદના અવર્તનપૂર્વક પુષ્ટિમાર્ગ વિના ધતર કાંઈ પણ સિદ્ધ કરવાની વૈયુષ્યના કેવલ હાન્યજનક છે માધવજી તો શું પણ તેમના અતીક શુરુ સારજી પણ પુનઃ જન્મે તોએ માયાવાદ વૈદિક છે એમ આ સમીક્ષાયુગમા મિદ્ધ થનુ ગગનકુમુદમમાન છે

માયાવાદકરીન્દ્રદર્પદલનનાસ્વેન્દુરાજોદ્ધત—

શ્રીમદ્ભાગવતાલ્યદુર્લભસુધાર્વર્ષણ વેદોક્તિમિઃ।

રાધાવલ્લભમેવયા તદુચિત્તેષ્ણોપદેશૈરપિ

શ્રીમદ્ભનામર્ષયમદર્શો માર્ગી ન મૂનોમ્સ્વપિ ॥

(૪)

તા ૩ છતાં 'મુખર્ષિ સમાચાર'માં રા 'કપડવણ્જકર ત્રિવેદી'ની સહીથી જે લેખ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે તેવું ઉત્તર ગ્રાંથ વૈષ્ણવ રાવાડીતાત્ત્વ ત્રીનિશ્ચય શાહ તરફથી તા. ૨૮-૩-૦૯ના 'ગુજરાતી પત્ર'માં અને તા ૪-૪-૦૯ના 'આર્યપ્રકાશ'માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તા ૪-૪-૦૯ના 'ગુજરાતી પત્ર'માં રા ત્રિવેદી તરફથી શ્રીમદ્ભલાચાર્યના સિદ્ધાન્ત વિષે કેટલાક પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યા હતા, તેના પણ સતોપકારે ઉત્તર તા ૧૧-૪-૦૯ના 'ગુજરાતી પત્ર'માં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા છે, તથાપિ રા 'તટસ્થ'ના ઉપશાંતિ મતાર્થે ઘટિચિત્ લખવામાં આવે છે તેને આપના પત્રમાં અત્યંત આપવા કૃપા કરશે.

'તટસ્થ' પુછે છે કે 'નામદાર મુખર્ષિ હાઇ કોર્ટે કરાવેલા પ્રચ્છન્નશાક્ત અને લૌકિકમોક્ષવાદી વૈદિક તા રીતે ફગી રાકે છે ?'

ઉત્તરમાં જણાવવું પડે છે કે હાઇ કોર્ટે આદિ ન્યાયસંસ્થાનું કામ વ્યાવહારિક ન્યાય આપવાનું છે, બ્રહ્મવાદ, માયાવાદ, પ્રકૃતિનાદ, પરમાત્માનાદ દત્તાદિ વાદમાં કયો વાદ વૈદિક છે અને કયો વાદ વેદવિરુદ્ધ છે તે નિર્ણય કરવાનું કામ હાઇ કોર્ટે આદિ ન્યાયસંસ્થાનું નથી, અને તેથી જ શ્રીમદ્ભલાચાર્યના વૈદિક સિદ્ધાન્તને નામદાર મુખર્ષિ હાઇ કોર્ટે કદાપિ પ્રચ્છન્નશાક્ત અથવા લૌકિકમોક્ષવાદી કહ્યો જ નથી શ્રીમદ્ભલાચાર્યનું શુદ્ધ બ્રહ્મવાદી ભગવત્પરાયણ છે, એમ જગત્પતિમાં સર્વત્ર સુવિખ્યાત જ છે.

રા 'તટસ્થ' જણાવે છે કે બૌદ્ધનો પરાજય કર્યાનું માન મેક્સમુલર આદિ પાશ્ચાત્ય પડિતો આદિ શકરાચાર્યને આપે છે, અને ગોમેશચંદ્ર દત્ત આદિ દત્તિહાસવેખકો તે વાત કબુલ રાખે છે, વિરોધમાં રા 'તટસ્થ' સી જે ઘોષના પુસ્તકમાંથી ખોતાનો સર્વોત્તમ માન્ય ઉલ્લેખ પણ કરે છે એ સર્વ આડખરનું ઉત્તર નીચે પ્રકારે છે ઉલ્લેખમાંથી એમ ફક્ત થાય છે કે શકરાચાર્ય કાદમ્બ પછી અષ્ટમ શતકમાં થયા. રા 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાં શકરાચાર્યનો કાલ આપ્યો છે તે કાલ માધવતીર્થ આદિ શકરમતાનુયાયીઓને જ માન્ય નથી એમ તેમના ગુરુમ્હાનમાંથી વારંવાર નીકળતી આંશોપત્રિકામાં અપાતી શકરાખંડસખ્યાથી સિદ્ધ થાય છે. માધવતીર્થના મતપ્રમાણે શકરાચાર્યને ૨૩૭૭ વર્ષ થયા, અર્થાત્ કાદમ્બની પૂર્વે પાંચમા શતકમાં શકરાચાર્ય થઈ ગયા એમ માધવતીર્થના મતવ્યથી વિરુદ્ધ રા 'તટસ્થ'નો ઉલ્લેખ છે. રા 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાંથી એમ પણ ફક્ત થાય છે કે શકરાચાર્ય સ્વતઃ ચાર મહા સ્થાપ્યા, પરંતુ પ્રો મુવ શુદ્ધ શાકર છતાં આ વાત અંગીકાર કરતા નથી, એમ માધવતીર્થના કેસમાં પ્રો મુવની જુબાની ઉપરથી સ્પષ્ટ નિશ્ચય થાય છે. રા 'તટસ્થ'ના ઉલ્લેખમાંથી જે સિદ્ધાન્ત જ્યાં માધવતીર્થ અને પ્રો મુવ જેવા શાકર જ અંગીકાર કરતા નથી ત્યાં તે ઉલ્લેખ કોઈ પણ રીતે વળનદાર ગણાય નહિ વસ્તુતઃ ભારતવર્ષના પ્રાચીન ઇતિહાસનું સર્વમાન્ય એક પણ પુસ્તક અઘાવધિ પ્રસિદ્ધ જ થયું નથી એ ગોચરનીય છે. બૌદ્ધધર્મનો સમલ નાશ કરવા સર્વ આશ્મિક દર્શનકરોએ સ્વસિદ્ધાન્તાનુસાર પ્રયત્ન કર્યો છે એમ ન્યાય, વૈજ્ઞેયિક, સામ્ય, યોગ, પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસાના સૂત્રમાત્ર વાચનારને પણ સુવિદિત જ છે. બૌદ્ધનું યથાર્થ ખડન કરીને વૈદિક સિદ્ધાન્ત અપવાનું માન જેમિનિના એકદેરી કુમારિલભટ્ટ કે શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના એકદેશી શકરાચાર્યને ન આપતા જેમિનિને અને તેથી પણ વિરોધ ભગવાન વેદાસજીને જ અભિયુક્ત પુરુષો આપતા આવ્યા છે. બૌદ્ધમતના ખડનનું માન અભિયુક્ત પુરુષો કુમારિલભટ્ટને આપતા નથી, કારણ કે યદ્યપિ કુમારિલભટ્ટ

૧. 'કામિઆવાડ, મહીકાકા, રેવાકાકા અને પાનણપુર ગ્રંથ'માં મિ 'તટસ્થ' કરેલી ગા-કાનું ઉત્તર આ ખડમા આપવામાં આવ્યું છે. તે જ મામાહિકમાં તા ૬-૫-૧૯૦૬ ના અકમાં આ વિભાગ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો.

વેદને નિત્ય અને અપૌરુષેય માને છે, તથાપિ કુમારિજલદ કેવલ કર્મવાદી છે અને તે સર્વપ્રવર્તક કર્મનિયામક ઇશ્વરનો પણ અંગીકાર કરતા નથી. એવા કર્મજડ મીમાંસક વિષે શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતાના દ્વિતીયાધ્યાયમા નીચે પ્રમાણે નિજ અભિપ્રાય આપે છે —

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં પ્રવદન્ત્યવિપાશ્રિતઃ ।

વેદવાદરતા : પાર્થ નાન્યદસ્તીતિવાદિનઃ ॥

કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ ।

ક્રિયાવિશેષવહુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિં પ્રતિ ॥

ભોગૈશ્વર્યપ્રસન્તાનાં તયાપહતચેતસામ ।

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાર્થો ન વિધીયતે ॥

બૌદ્ધમતના ખડનુ માન અભિપ્રુક્ત પુરુષો શકરાચાર્યને તો આપતા જ નથી, કાગ્લુ કે શક-ગચાર્યે તો બૌદ્ધનુ ખડન કરવાને બદલે વેદમા પ્રવેશ કરીને બૌદ્ધમતનું મડન કર્યું છે. ગર-ગચાર્યે ઉપનિષદ્, ગીતા, અને બ્રહ્મસૂત્રનો અનર્થ કરીને સમગ્ર બ્રહ્મવાદનો ઉચ્છેદ કર્યો છે. પામર બૌદ્ધ તો વેદને જ માનતો નથી, પરંતુ પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ શકગચાર્ય તો વેદને પ્રમાણ માનવાનો ને મનાવવાનો આડખર કરીને વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહીને વેદની નિશાળગ્નિ કરે છે. જૈનમથુદ સતતજ બુદ્ધિબદ્ધ બૌદ્ધ મતનુ સ્થાપન કરે છે, પરંતુ શકરાચાર્ય તો વેદને માનવાનો અને પગમ વૈદિક આચાર્ય શ્રીમદ્વેદ્યામણના બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય લખવાનો ભગીરથ આડખર કરીને વેદ અને વેદવ્યાસ ઉભયથી વિરુદ્ધ માયાવાદનન પ્રસારીને બૌદ્ધમતનું ખડન નહિ પ્રત્યુત્ત મડન કરે છે. શ્રુતિમા, ગીતામા કે બ્રહ્મસૂત્રમા વેદને કયે સ્થલે મિથ્યા અને અનિત્ય ક્યો છે તે કાર્ણ શકર બતાવને ખરો કે? શ્રુતિ ગીતા સૂત્રમાં વેદને સત્ય અને નિત્ય માન્યા છે, બ્રહ્મને આતદાકાર માન્યુ છે, જીવને આણુ અને અશ માન્યો છે, જગતને બ્રહ્મનુ સત્ય કાર્ય માન્યુ છે, અને માખ્ય યોગ તપ વૈરાગ્ય અને લક્ષિત એ પચ અંગ વડે અથવા સાક્ષાત્ ભગવદ્નુબદ્ધથી ‘પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માની છે. આ સર્વથી વિરુદ્ધ શકરાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, બ્રહ્મને કેવલ નિગદ્ય માને છે, જીવને જ બ્રહ્મ કંઈપણે વ્યાપક માને છે, જગતને પરમાર્થત મિથ્યા માને છે, શુરુ સાધનમપત્તિ મરને મૃયા માનીને લોકમાં વ્યામોહ કરે છે. બ્રહ્મસૂત્રના દ્વિતીયાધ્યાયના તર્કપા-દમા ૨૬મા સૂત્રમા બૌદ્ધખડનપ્રસ્તાવમા શ્રીમદ્વેદ્યાસઙ્ગ આજ્ઞા કરે છે કે ‘અમત્સાથી સર કાર્ય થઈ શકે નહિ,’ સત્ બ્રહ્મમાથી જ સત્ કાર્ય થઈ શકે, તથાપિ શકગચાર્ય સંસદ્વિલક્ષણુ અમત્સપર્યવાય અવિદ્યાને જગત્નુ કાગ્લુ કહે છે. ૨૬ અને ૨૭મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદ્યાસઙ્ગે કારણને સત્ કહ્યું છે, તેથી વિરુદ્ધ જઈને શકગચાર્ય કારણને અમત્ કહે છે. આગત ૨૮મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદ્યાસઙ્ગ આજ્ઞા કરે છે કે ‘કાર્ય સત્ય છે, કાગ્લુ કે કાર્યની ઉપવચ્ચિ થાય છે.’ શકગચાર્ય આથી વિરુદ્ધ જઈને કાર્યને અમત્ માને છે. ૨૯મા સૂત્રમા શ્રીમદ્વેદ્યાસઙ્ગ અપદ્ કરે છે કે ‘આ જગત્ અખાદિત્ત મિથ્યા નથી, કાગ્લુ કે સ્વપ્નાદિ અને જગત્મા બદ્ધ વૈમર્શ્ય છે, જગ-તને મિથ્યા માનતા મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાવાત થઈ જાય’ આ સર્વથી વિરુદ્ધ શકગચાર્ય જગ-તને અસત્ય માને છે, અને મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાવાત કરી મુકે છે. આના વેડોદી, વ્યામદોદી, જગદ્દોદી, પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ મડને બૌદ્ધમતના ખડનુ લેનમાત્ર પણ માન ન આપતા અભિપ્રુક્ત ગ્ચિતપ્રક પુરુષા સદામર્ષદા તે માન શ્રીમદ્વેદ્યામને જ આપે છે તે અન્યત્ર ચોખ્ખ છે. ધ્યાન વૈષ્ણવ વેદોદ્ધ અને વેદ્યામદોદ્ધ સદત ન કરી શકે એ ઉપપત્ત છે, કાગ્લુ કે ‘માયેત્યમુગ’ ‘અમન્યમપ્રતિષ્ઠતે જગદાદુર્ગનોશ્વરમ્’ ત્યાદિ વાક્યમા પણ આપવાને ‘અખુર’ ક્યો છે.

રા 'તટસ્થ' 'શ્રૌત વૈષ્ણવ' ગ્રન્થોના અર્થ અને તેમને માન્ય પ્રમાણુ ગ્રંથોના નામ પુછે છે ! 'શ્રૌત' એટલે 'વૈદિક', અને 'વૈષ્ણવ' એટલે 'બ્રહ્માખ્યતરાનદાવિષ્ટ શ્રીકૃષ્ણનો સબધી.' 'શ્રૌત વૈષ્ણવ' એટલે વેદાદિમતપ્રમાણુમિદ્ધ બ્રહ્માખ્યતરાનદાવિષ્ટ શ્રીકૃષ્ણનો સબધી પૂર્વ અને ઉત્તર ઉચ્ચાદ્યાત્મક વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને સમાધિભાષા એ પ્રસ્થાન ચતુષ્ટયને અનુદૂત શ્રીમદ્વાચાર્યચણુધી પ્રારબીને અગ્રાનધિ સર્વ મહાનુભાવી અનુયાયિમાત્રના યથો બ્રહ્મવાદમા મરોરો અમ્માન્ય છે

વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણગાઝ્યાનિ વ્યાસસૂત્રાણિ ચૈવ હિ ।

સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તચ્ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧ ॥

ઉત્તરં પૂર્વમન્દહવારકં પરિકીર્તિતય ।

અવિરુદ્ધં તુ યત્ત્વસ્ય પ્રમાણં તચ્ચ નાન્યથા ।

एताद्विरुद्धं यत्सर्वं न तन्मानं कथंचन ॥ २ ॥

પારમાર્થિક બ્રહ્મવાદમા લાઇમય કેસ આદિ વેશમાત્ર ઉપયુક્ત થઈ શકતો નથી, તથાપિ રા 'તટસ્થ'ની તેરી જ રૂતિ હોયે તો માધવતીર્થાન્ધી વિરુદ્ધ કાર્થ થોડા કેસ થયા નથી, એટલે તેનુ પણુ રહમ્ય જનસમાજમા મુકવાની અમને ફરજ પડશે

जीर्णतार्णपर्णाकीर्णविविधमतभवनमये वर्णपुरे स्वय वसन् दूषणदहनमुद्धा-
वयन निजभवनदाहं किं नानुसंधत्स इतिचेदायि देवानांमिय न वेत्ति किं युक्ति-
कनकपंकसंधटितविविधनिगममहामणिविरचितं ब्रह्मवादभवन मम ॥

'પુષ્ટિપ્રવાહમયોદામેદ' અન્યનુ રહમ્ય રા ત્રિવેદી સમજી શક્યા નથી એ તા ૧૧-૪-૦૯ ના 'ગુજરાતી પત્ર'મા તે તે મોક્ષના તાત્પર્યાર્થ વિસ્તારથી આપીને મિદ્ધ કર્યું છે પુષ્ટિમાર્ગલક્ષ-
ણાનિ અન્ય વિષે રા ત્રિવેદીનો પ્રશ્ન છેક તા ૧૮-૪-૦૯ ના 'ગુજરાતી પત્ર'મા આપ્યો છે, તથાપિ તેનુ પણુ સ્પષ્ટ ઉત્તર શ્રૌત વૈષ્ણવે આગનુ પણુ વિસ્તારથી મોકલી આપ્યું છે

માધવતીર્થે કયી ચોપડી ભૂમડવના કયા કોણુમા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી છે તે જાણવાની અમને ફરજ નથી માધવતીર્થને સપ્રદાયની સમીક્ષા કરવાની આકાક્ષા હોય તો તેણે તે ચોપડી શ્રીનાથ દાર, શ્રીરંગ, શ્રીત્રિપટ્ટી, શ્રીઉકૃષ્ણ આદિ ધામમા વિગજમાન સર્વ વૈષ્ણવાચાર્યોને મોકલી આપવી, જેથી તેનુ યથાર્થ ઉત્તર મળે અરણ્યરુદિન ત્યાગ કરીને સાક્ષાત્ વૈષ્ણવાચાર્યોની સન્મુખ થવાનુ માધવતીર્થમા વીર્ય ન હોય તો તે તે સપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રીઓને તે ચોપડી મોકલી આપવાથી પણુ પરાઃમુખ માધવતીર્થને ન્યાય મ'યા વિના રહેશે નહિ ન્યાય યાચનારે કદાપિ અધીર થવુ નહિ

રાકગચાર્યના ભાષ્યથી વિરુદ્ધ શ્રીરામાનુજ, શ્રીમધ્વ, શ્રીનિમ્બાર્ક, શ્રીવદ્વલ્લભ, શ્રીભાસ્કર, મિસુ, અને નીલકંઠ એ સાને ભાષ્યકારોએ અમ્યસિદ્ધાતાનુસાર ભાષ્ય લખ્યા છે એ સાતે ભાષ્યકારો પૃથક્ પૃથક્ પણુ ગાઝરમતોન્મૂનન કરવામા અતીવ નિપુણ છે, એટલે કોઇ પણુ આચાર્યને ખીજ આચાર્યની 'ઓથ' લેવાની જરૂર નથી, એટલુ જ નહિ પણુ જેવુ માયાવાદકરીન્દર્પદવન શ્રીમદ્ વત્તમાચાર્યશાસ્ત્રે શ્રીમદ્ભુમાધ્યાદિથયનખપજરે કરીને કર્યું છે તેવુ ખીજ કોઇ પણુ આચાર્યથી થવુ કહિત છે એમ સાબિમાન કહીને પ્રમેદ પામીએ છીએ

તા ૮-૪-૦૯ ના 'દેવી મિત્ર'મા આપેલી વાત નિમ્ને છે, કાગણુ કે પ્રામાણિક ગ્રંથોથી તે વિરુદ્ધ છે શ્રીવિષ્ણુસ્વામીના સચણુ ભક્તિસપ્રદાયથી શ્રીમદ્વત્તમાચાર્યજીનો ગુણાતીત ભક્તિસપ્રદાય વિભિન્ન છે શ્રીમદ્વત્તમાચાર્યજીને 'ગાદી' જ ન હતી, કે પદ્મજ થાય શ્રીકૃષ્ણાસ શૂદ્ર ન હતા, પરતુ હિજ

હતા શકરાચાર્યના સપ્રદાયમા કપિત શિષ્યપરંપરા છે, તેથી પદ્મશ મળવે પણ ખરો, પરંતુ શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યજીના સપ્રદાયમા તો વૈદિક પુત્રપરંપરા છે, તેથી પદ્મશ સંભવતો જ નથી શ્રીગોકુળના-થઈતી અનન્ય ભક્તિથી જહાંગીર સદાસર્વદા પ્રસન્ન જ રહેતો એટલું જ નહિ પણ પેલા પાપકિ-ગિગેમણિ કાવનેમ્યવતાર ચિદ્રૂપનો અતે માનવિધ્વસ જ થયો, એ મોગલવશના ઇનિહામવિદ્ને મુવિદિત જ છે જહાંગીરની જહાંગીરીમા પણ તિલકમાત્રા વૈદિક મનાયા હતા ।

અહનિર્ણયમા અત્તવાદ અને માયાવાદ ઉભય વાદના મુખ્ય અન્યોના અધ્યયન વિના ખીન્ન પ્રાકૃત સાધન વ્યર્થ છે અત્તવાદ અને માયાવાદ ઉભયમાથી કયો વાદ વૈદિક છે તે નિર્ણય કરવાનું કામ હાઇ કોર્ટનું નથી, પણ વેદશાસ્ત્રસપત્ર પિદ્ધરોનું છે એમ અમે કહી ચુક્યા છીએ પાપ-કીર્તિ શાસન કરવાને હાઇ કોર્ટ આદિ ન્યાયસભ્યા સમર્થ જ છે

શકરાચાર્ય તેમના વાડામા ભવે માન્ય હોય શાંકરમતાનુયાયી એડ્યુગેટ બહાર પડશે તો શ્રીવલ્લભસિદ્ધાંતાનુયાયી પણ સજ્જ જ છે શાંકરમતાનુયાયી પ્રજ્ઞની અદ્વ સખ્યા વિષે વિચાર તો તા ૧૧-૪-૦૯ ના 'ગુજરાતી પત્ર'મા થઈ જ ગયો છે અપદ્મ, કમલ, આદિ સુરભિ કુસુમવિરલ્લ હોય છે, અને કદક તો સર્વત્ર વિદ્યમાન હોય છે, તથાપિ લોકવેદમા અપદ્મદિ કુસુમનો જ સુગન્ધ પ્રસરે છે ભીખાલિરક્ષિત અનત દુરત્યય કૌરવસૈન્યસાગરને શ્રીકૃષ્ણપરાયણ પાડવો વત્સપદ કરીને તરી ગયા । શ્રીકૃષ્ણના દ્રોહીનો આ લોકમા પણ કદાપિ વિજ્ય થતો જ નથી

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ ।

તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ભુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

મહારાજ લાઇમસ કેસમા અન્યમાર્ગથી મુગ્ધ પડિતોથી પ્રકરણઅન્યોના પણ અર્થ થઈ શક્યા નથી, તો આણુભાષ્યના અર્થ તેમનાથી થશે નહિ એ તેમના નિશ્ચયથી મહાઅન્ય કોર્ટમા આવવામા આગ્યા ન હતા પરંતુ હાઇ કોર્ટનું કામ વ્યવહારનિર્ણય કરવાનું છે, અહનિર્ણય કરવાનું નથી, એમ મહાનુભાવીઓ જાણતા હતા સપ્રદાય શ્રીમદ્વલ્લભાષ્ય પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું છે, તેની નિરીક્ષા કરવાથી રા 'નટસ્થ' આદિને ભાન આવશે કે શાંકરમતાનું કેવું ખડખડતું તેમા થયલું છે વેદને અનિય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક, શકરાચાર્ય વેદને અનિય અને મિથ્યા માને છે, તેથી શક-રાચાર્ય અવૈદિક છે, એ નિર્દુષ્ટ વિશુદ્ધ અનુમાનનું ખડન 'કુસુમગગનવત્' નહિ પણ 'ગગન-કુસુમવત્' છે.

પુરન્દરમદોદ્ભવપ્રચુરવૃષ્ટિસંપીઢિતસ્વકીય-

નરગોકુલાવનપરાયણો લીલયા ।

સ્મિતામૃતસુવૃષ્ટિભિઃ પરિપુષોષ તાન્ યો ગિરિં

દધાર ચ સ એવ દિ શ્રુતિશિરસ્સુ સંરાજતે ॥ ૧ ॥

માયાવાદાદિવાર્ટૈર્વ્યવહિતમિવ તં વ્રહ્મવાદં પ્રકાશ્ય

શ્રીમત્કૃષ્ણાજ્ઞયા તદ્રતિપથ ઉદિતો દૈવજીવાવનાર્થમ્ ।

યેસ્તાન્ શ્રીકૃષ્ણરૂપાન્ પ્રથિતગુણગણાન્ શ્રીમદાચાર્યવર્યાન્

ધ્યાયં ધ્યાય નમામિ સ્વહિતમવહિતસ્તત્કૃપાદૃષ્ટિવૃષ્ટયા ॥ ૨ ॥

અધિકારવિવેક.

અથકાં પુષ્ટિનો વિવેક કરીને હવે તેના અધિકારિઓનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે

હવે પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારસંબંધ વિચારાય છે અધિકારવિમર્શન કરતા નિશ્ચય થાય છે કે જેમા ભગવદ્કૃપા ઉતરી હોય તે અધિકારો 'આ' આત્મા પ્રવચનથી નથી મળતો; બુદ્ધિથી કે બહુશ્રુત થાયથી પણ નથી મળતો ' આ શ્રુતિ ઉપરના નિશ્ચયને વધારે દઢ કરે છે ભગવદ્કૃપાનું પ્રત્યક્ષ નથી થતું. તેનું કાર્ય જે પુષ્ટિમાર્ગમા રુચિ છે, તે વડે પ્રભુકૃપાનું અનુમાન થાય છે, કેમ કે ભગવદ્કૃપાવિના પુષ્ટિમાર્ગમા રુચિ જ ન ઉદ્ભવે નિષ્પધના કૃપાયુક્તસ્ય એ શ્લોકના વ્યાખ્યાનમા, અપ્ત નિરૂપણ છે કે, માર્ગમા થતી રુચિને લઈને ભગવદ્કૃપાજ્ઞાન નિશ્ચિત થાય છે આ મર્વ ઉપરથી પુષ્ટિમાર્ગના અધિકારિનું સ્વરૂપ આ નિષ્પન્ન થાય છે પુષ્ટિમાર્ગીય ક્ષણ આપવાની ઇચ્છાથી ઉદ્ભૂત થયેલી જે ભગવદ્કૃપા, અને તેથી જેની પુષ્ટિમાર્ગમા રુચિ થાય તે અધિકારી આની રુચિ ઉત્પન્ન થવામા કેટલાક પ્રકાર કહેવામા આવે છે દૈવી છવોમા જે છવને પ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગમા અગીકાર કર્યા છએ છે, તેને પ્રભુકૃપાથી સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પત્રી તકપાથી સેનાદિરહે પ્રમગાનુમાર વયાસભવ શ્રવણ, તનુમમેવન વગેરે ભજનનો અનુભવ થયા પત્રી આ માર્ગમા રુચિ થાય છે 'એર પ્રમાણે થયના વિશુદ્ધ અતકરણવાલા ભગવદ્દીપની ભગવદ્ધર્મમા જ રુચિ થાય છે,' એ વાક્ય અવપ્રમાણ છે આની રુચિનાનો અધિકારી પુષ્ટિમાર્ગમા હોવો જોઈએ. ત્યારપત્રી માર્ગમા રુચિપૂર્વક શ્રવણાદિમા પ્રવૃત્ત થાય એટલે ચિત્તમા ભગવદ્દેશ થાય પત્રી ચિત્તશુદ્ધ થાય પત્રી શ્રવણાદિની અનુવૃત્તિ થાય દ્વિતીયસ્કંધમા નિરૂપણ છે કે - 'કર્ણના ઝિદ્ધારા નિગ્ગજનના ભાવરૂપી કમલમા પ્રવિષ્ટ થઈને પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ પાપનો નાશ કરે છે જેમ શરદ્ઋતુ જલના માલિન્યનો નાશ કરે છે, તેમ શુદ્ધ-નિષ્પાપ થયેલો પુરુષ કૃષ્ણના ચરણમૂલને ત્યજતો નથી ' આની રીતે શ્રવણાદિની આવૃત્તિ થવાથી ભગવાનમા રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે 'હેક અગ ! શ્રદ્ધાથી અનુપદે ભગવદ્ધ્યાને સાભવતા સાભવતા મારી પ્રભુમા રુચિ થઈ,' આ વાક્ય ઉપરના સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય કરાવે છે આ રુચિ અનુભવમા ન આવે એવી પગેક્ષ રુચિ કહેવાય છે આ રુચિ શ્રવણ વગેરેથી અને સંપુરણોનો સત્કાર, દર્શન વગેરેથી પ્રકટ છે, માટે પ્રથમ કક્ષાની અમળની. ચંદ્રસુધ્યાસિના યુક્તા એ સ્વાખ્યા વ્યાખ્યાનમા-શ્રીમુખોધિનીમા 'સર્વ રથયે' અનૌકિક પદાર્થમા માહાત્મ્યના શ્રવણથી રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે' એમ વ્યાખ્યા કરી આ જ રુચિ સૂચરી છે, એમ મળતું તે રુચિ એક પ્રકારની ભક્તિ જ છે પ્રથમ મંદધના શ્રીમુખોધિનીમા ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ ઉક્ત છે-૧ રુચિ, ૨ શ્રવણાદિ, ૩ પ્રેમ આ ત્રણ પ્રકારે છે ત્યાર પત્રી અનુભવમા ન આવે એવી ભગવદ્કૃષિરહે શ્રવણાદિરૂપ ભજન થાય અને પત્રી ભક્તિવર્દિનીમા બતાવેલી દિશા અનુસાર બીજરૂપ ભાવ-સુદ્ધભક્તિ વૃદ્ધિ પામે છે તે ભાવ ભગવાને પહેલેથી જ-જીવત પ્રાપ્ત કરાવ્યા પત્રી, પુષ્ટિમાર્ગીયવ છવમા સિદ્ધ થાય માટે સુદ્ધભરૂપ રાખ્યો છે, એમ

૧ નાયમાત્મા પ્રવચનેન લખ્યો ન મેધયા ન વહુના યુતેન ॥

૨ એવ પ્રવૃત્તસ્ય વિગુદ્ધચેતસતતદ્ધર્મે એવાત્મરુચિ પ્રજાયતે ॥

૩ પ્રવિષ્ટ કર્ણરન્ધ્રેન સ્વાના માવતરોજહમ્ ॥ ધુનોતિ શમલ રૂપ્ણ. સલિલસ્ય યથા શમ્ ॥

ધૈતાત્મા પુરુષ કૃપણાદમૂલ ન મુચ્ચતિ ॥

૪ તા યદ્વયા મેડનુદ વિગુપ્ત પ્રિયશ્રવસ્વદ્ધ મમામવદ્ધુચિ ॥

બાણી લેવું તે જ બીજાભાવ કહેવાય છે. તે જ ભાવ ઉપર કહેલી પરાક્ષ રુચિથી અવણાદિની સદા-
પતા મેલવી અન્તરમા ભગવત્સ્મૃતિ કરે છે. અવણાદિવડે આભાવિક ભગવાન પ્રકટ થાય છે, એ દ્વિ-
તીયસ્થાના નિમિત્તથી એમ નિશ્ચય થાય છે. આવી રીતે અન્તર્ભગવત્સ્મૃતિ થવાથી કષ્ટક અનુભવથી
રુચિવિરોધ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રત્યક્ષ રુચિ કહેવાય છે. તે રુચિથી તે બીજાસ્થાન ભાવ
અવણાદિસાધનમત્રથી વધી જઈને પ્રેમરૂપ થાય છે તે સ્નેહ પ્રભુથી ઇતર જોટના વિષયમા રાગ
હોય તેની નિવૃત્તિ કરે છે ‘સ્નેહથી રાગની નિવૃત્તિ થાય’ એ ભક્તિવૃદ્ધિની અથવા ભગવાનથી
ભિન્ન પદાર્થમા થતા રાગની નિવૃત્તિ કરનાર જે ભગવદ્ભાવ તે સ્નેહ એમ એનું લક્ષણ છે સ્નેહ
પંત્રી મેલા અને અવણાદિ વાગ્યાર થાય એટલે ને જ સ્નેહ વૃદ્ધિ પામી આસક્તિરૂપ બની જાય
છે. તે આસક્તિરૂપ સ્નેહ તો ભગવત્સબધરહિત સર્વ પદાર્થને બાધક જ દર્શાવે છે. ભક્તિવૃદ્ધિની
પ્રકરણમાં પણ એમ જ છે—‘આસક્તિથી ગૃહમા અરુચિ થાય છે’ અરુચિ એટલે મુદ્દલે રુચિ નહિ
એમ નહિ, પણ રુચિવિરુદ્ધ ભાવ થાય છે અરુચિમા ‘ન’ વિરોધાર્થમા છે ‘અગૃહમ્થોનુ બાધકત્વ
અને અનાત્મત્વ ભામે છે, એવું ત્યા જ વિવરણ છે તે આસક્તિ એટલે ભગવાનથી ઇતર વિષયમા
બાધકત્વની મૂર્તિ કરાવનારો ભાવ તે જ આસક્તિરૂપ ભાવ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામી વ્યસનરૂપ થઈ
જાય છે વ્યસન એટલે દેહના ધર્મો, જેમા વિશેષ ત્યજ્ય વ્યસનરૂપ ભાવને પ્રાપ્ત થયેલી ભક્તિ,
માનસી મેલા કહેવાય છે ‘ઈશ્વરમા ઉત્કૃષ્ટ અનુરાગ’ તે જ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ’ એમ ભક્તિસૂત્ર વર્ણવે
છે ‘જ્યાં શ્રીકૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યાં જ ભક્ત કૃતાર્થ થાય,’ એમ ભક્તિવૃદ્ધિનીમા આગ્રહ
છે ‘પ્રભુમા ચિત્તનુ પગેવાવું તે મેલા, અને તેની સિદ્ધિ માટે તનુજન અને વિતન છે,’ આ
પ્રમાણે મુક્તાવલીપ્રકરણમા પણ તે જ અર્થનું વિવરણ છે મુક્તાવલીપ્રકારમા આવું વિવરણ કરતા
તા નાવેદન’ એ એકાગ્રમથ્થના વાચ્યનો ઉપન્યાસ કર્યો છે ‘જેમ ગંગાજલની સમુદ્રમા અવિ-
રત (તૂટે નહિ એવી) ગતિ છે, તેમ જ અવિરિજન-એન્સરખી મનની ગતિ (પ્રભુ પ્રત્યે)
થાય ત્યાં જ નિર્ગુણ ભક્તિયોગનું લક્ષણ કહેવાય’ આ પ્રમાણે તૃતીય સ્થાનમા તેવી જ ભક્તિ
બતાવી છે આ સ્થોત્રના જ બ્યાખ્યાનમા જેમ કાવિઃ ગતિ ગોપિજાની છે, એમ કહી મુખ્યસક્ત
તો તે જ છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે માટે વ્યસન સુધી માનનું આવગળું છે એથી જ મુગોધિની અને
નિમિત્તમા પ્રમાણ, પ્રમેય અને સાધન એ ત્રણ પ્રકરણથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનનું નિરૂપણ
કરીને આગલ કલ્પનું નિરૂપણ કર્યું માટે શ્રીમદ્ભાગવત વગેરેમા, શ્રીમદ્વાયર્થની ઉક્તિમા અને શ્રીમ-
દ્વિઠ્ઠવેશની ઉક્તિમા જના બધા ‘સાધનો કલ્પ પ્રેમસુધી જ છે’ એમ જણાય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રેમ અને
વ્યસનનો અમેદ માની કર્યું છે, એમ ધારવું પ્રેમમેત્રાડત વગેરે વાચ્યમા પણ પ્રેમમેત્રા રાજ્યથી માનમી
મેલા વ્યસનશબ્દવાચ્ય જ સમજવી

આ પ્રમાણે ભગવાનમા રુચિ થતા પંત્રી અવણાદિ માનનો કરવાથી સિદ્ધ થતી પ્રેમભક્તિની
પ્રથમ-અવસ્થા ‘પ્રેમ’ કહેવાય છે, મધ્યમ-અવસ્થા ‘આસક્તિ, પગિપાદ-અવસ્થા વ્યસન’ કહેવાય છે

૧ સ્નેહાદાગોવિનાશ સ્થાન ।

૨ આમત્તયા સ્વાદ્વિહારુચિ ।

૩ ગૃહમ્થાના વાધકત્વમનાત્મન ચ મામને ।

૪ સા પરાનુરોક્તિરોભરે ।

૫. યદા સ્વાદ્વક્ષન વૃણે વૃતાર્થે સ્વાતંત્ર્ય દિ ।

૬ ચેતન્ન પ્રવળ મેશ તોનિર્ગવ તનુવેતના ।

૭ મનોગોવેરોચ્છિન્ના યથા ગદ્ગામ્ભિગોડચુર્મી । લક્ષ્ય મલ્લિયોમ્ભવ નિર્ગુણસ્ય લુપ્તહત્તુ ।

CHAPTER II

PRAMĒYA-BRAHMAN

Section 1.

In the preceding Chapter the data on which Vallabhâchârya bases his conclusions regarding theology and metaphysics are given. This Chapter proceeds to give a detailed account of the conclusions arrived at by him on the basis of the same data. This is technically known as PramĒya. The PramĒya comprises of Brahman, Jīva, Jagata, etc., and as Brahman is everything Jīva, Jagat, etc., the word PramĒya is very often restricted in its meaning of Brahman alone. So we now consider Brahman or the Supreme as conceived of by Vallabhâchârya on the authority of the revealed scriptures. It is very essential to grasp this for round the Supreme as the centre the whole philosophy and theology of Vedic scriptures turn.

To a beginner it becomes a great puzzle, as to what Brahman is, specially when he meets with passages in scriptures apparently contradicting one another, and an enormous diversity of opinions among the exponents of Vedic scriptures. One¹ passage of the Upanishads describes Brahman as devoid of any attributes, while the other² as possessed of all attributes. Sankara gives it as his opinion that Supreme Brahman is absolutely free from any attributes while Rāmānuja goes to the other extreme, and declares that the supreme Brahman is possessed of all attributes. Even in the times of Bâdarâyana a great conflict of opinions existed among the great doctors of Vedānta. This fact is testified to from the Vedānta Sūtras themselves which are introduced to refute or mention their opinions.

The Supreme³ is described by different names in different Prasthānas. It is known as Brahman in the Upanishads and the Vedānta Sūtras, as Paramātmā in the Geetā, as Bhagavan in the Bhāgavata. A cursory glance at the Vedānta Sūtras will convince the unbiassed reader that Vyāsa describes Brahman as possessed of all attributes and all powers. The idea that Brahman is absolutely devoid of attributes does not seem to have at all occurred to him when he summarised the teachings of the Upanishads in his Vedānta Mimāṃsā. The Vedic⁴ passages describe Brahman as one who is omniscient and omnipotent, the ruler and the controller of all. The powers, knowledge-omniscience and activity are all inherent in Brahman. They are not the figments of ignorance. The very name Sacchidānanda by which Brahman is very

1 अस्थूलमनण्वहस्वमदीर्घम्, etc

2 य सर्वज्ञ सर्वशक्ति

3 वेदान्ते च स्मृतौ ब्रह्मलिङ्गं भागवते तथा । ब्रह्मेति परमात्मोति भगवानिति शब्दयते ॥ तत्त्वदीप

4 'यः सर्वज्ञ सर्वशक्ति' 'सर्वमयं वशी सर्वम्येशान'

5 स्वाभाविकी ज्ञानबलक्रिया च ।

often spoken of informs us that it is not absolutely void of attributes. The supreme¹ Brahman is all-pervading, unchangeable, almighty, omniscient, absolutely independent and free from the attributes originating from Prakriti, viz., Sattva, Rajas and Tamas. The supreme Brahman is all-pervading, that is, it is free from the limitations of space, time, and substance (Vastu and Svarupa.) Hence² also it is void of three distinctions within itself (viz. Sijātiya-Jiva, Vjātiya-Jagat, and Svagata Antaryāmin). Brahman inheres in all these (Anusyūta.) The supreme Brahman³ is possessed of all such attributes like truth, purity, mercy, tolerance, etc. It is the support of all. The māyā is its real positive power. It is not all in all but one of the many. The supreme Brahman is bliss (Ānandākāra.) It is beyond all worldly things. It⁴ is both the material and efficient cause of the Universe. When the supreme Brahman wills to sport outside, it evolves this universe, etc., but when otherwise, it involves in. Bhāgavata⁵ also declares that the supreme Lord is the Prakara of all Vibhaktis. The learned Bādarāyana Vyāsa asserts⁶ that the same unchangeable supreme Sacchidānanda Brahman is both doer and enjoyer. It⁷ is the internal self (Antaryāmin.) It is Vaiśvanara. It is supported and supporter. It is Bhūmān, Akshara, Prasas'aka, Sēta, Vidharana, Ahahatapapman, Dahara, Jagat-kampana-kartā, Para-jyotiḥ, Ākāś'a, Avyakta, Śukshma, etc., etc. It is through the supreme that the sun shines, the waters flow, the winds blow. All⁸ who see, breathe and hear, draw their living from the supreme Nirguna Brahman. Everything and anything is due to the supreme Nirguna Brahman, not a particle of anything can move without its divine will.

In the supreme Brahman there is no difference like body and soul as it is with us. It is all-bliss. Just as there is nothing but gold in a gold-ornament, similarly there is nothing but eternal infinite bliss in Brahman Nirguna. Its⁹ hands, feet, eyes, mouth, hands, belly and everything are pure bliss. It¹⁰ stands pervading all. All¹¹ these attributes are eternal, natural, inherent and non different from Brahman. Just as the

1. सच्चिदानन्दरूपं तु ब्रह्मव्यापकमव्ययम् । सर्वशक्ति स्वतन्त्र च सर्वज्ञ गुणवर्जितम् ॥ T. D. 66. 1.

2. सजातापरिजातीयस्वगतैतवर्जितम् । T. D. N. 67. 1.

3. सत्त्वादिगुणसाहसैर्मुक्तमोक्षनिके सप्त । सर्वधार वक्ष्यमायमानन्ताकारत्तमम् ।
मायस्त्रिरूपशर्याना सर्वथा तद्विलक्षणम् ॥ T. D. N. 64. 1.

4. जगत् समावायि स्यात् तदेव च निमित्तकम् ।

कदाचिद्रूपते स्वस्मिन् प्रपञ्चेऽपि कश्चित्सुखम् ॥ T. D. N. 69. 1.

5. यत्र येन यतो यस्य यस्मै यदायथा यदा ।

6. जन्माद्यस्य यत् तदाव्ययोनित्यम् । V. S. I. 1. 2. अजायत यत्प्रहणात् । V. S. I. 2. 9.
स्यादिह भगवान् साभान् प्रभानपुरुषेश्वर ॥ T. D. N. 70. 1.

7. See Vyasa Sūtras Samanvayadhyaya.

8. मया स भन्नं भोने य विपश्यति य प्राप्नोति य शृणोति, etc. अमरेंद्र 10. 12. 4.

9. आनन्दसादकमव्ययोऽसादि N. P. R.

10. सर्व भावृष्ट निष्ठति । गीता.

11. प्रजापतिवद्वत्तेजस्यम् । V. 9. 2. 28.

light of the sun is conceived of as different from the sun, but at the same time it cannot be imagined to exist independently of the sun, similarly the attributes of Brahman cannot be spoken of as independent or separate from Brahman. The attributes are inherent and non dual in Brahman. They do not exist independently of Brahman. Vallabhāchārya does not limit the attributes of Brahman. Brahman¹ is possessed of infinite Aprākṛita² gunas and free from any Prākṛita Guna. Brahman is all-disire,³ all smell,⁴ all-form⁵

• The view that Brahman is possessed of all attributes is not liked by some Indian thinkers, viz, S'āṅkaras. Their argument is that this way of conceiving the svarūpi of Brahman does not give an equally prominent scope to the Vedic passages, which describe Brahman as absolutely devoid of any attributes. In support of their view they further add that by the contrivance of accepting higher Brahman and lower Brahman, an equal scope would be given to the conflicting passages of the Upanishads, for affirmative S'rutis may be accepted as describing lower Saguna Brahman, while negative S'rutis, higher Brahman. Thus unlike Rāmānuja their view if accepted helps one best to harmonize the apparently contradictory S'rutis. Dr. Thibaut in his introduction to his translation of S'āṅkara Bhashya seems to be timidly inclined to the same view after advocating the view of Rāmānuja in the preceding portion of his introduction.

This view of looking at the Upanishads though plausible, does not stand to reason on a critical examination, nay as will be presently seen, it is liable to very great and weighty objections, some of which are the same which they urge in their own favour. Firstly the distinction between higher and lower Brahman is never suggested in the Vedānta Sūtras. Vyāsa is unanimously accepted as the highest authority so far as the consistent interpretation of Upanishads is concerned, and when Vyāsa never hints at this distinction, one would naturally hesitate to accept this distinction as one in harmony with the teachings of the Upanishads. Believers in the eternal wisdom of the Vedas cannot like Dr. Thibaut accept this distinction as a successful weapon of harmonising the conflicting Vedic texts, while admitting at the same time that this mode of interpretation is not countenanced by the Vedic passages taken separately.

Secondly the objection to the distinction of two fold Brahman of S'āṅkara becomes more glaring, when one knows that this lower Brahman is ultimately unreal. Its omnipotence, omniscience, etc., are all creatures of nescience-thus transforming the Saguna-lower Brahman into a shadow

1. प्रकृतेनावस्यम् हि प्रतिषेधति ततो ब्रवीति च भूय । V S 3 2 22

प्रकृतधर्मानाश्रयमप्राकृत निखिलधर्मरूपमिति ।

2 The word Prākṛita conveys a complex idea. It means born of Prakṛiti, belonging to world, not-divine. Aprākṛita means opposite of Prākṛita.

3 सर्वकाम 4 सर्वगंध 5 सर्वरूप Brahman desires all, smells all, assumes all forms

of non-existence. It would therefore show that the so-much-talked-of prominence to all the Vedic texts is illusory. It is only in appearance. Thus it will be seen that the view that S'ankara alone can reconcile the mutual contradictions of Vedic passages by introducing a higher Brahman as referring to S'rutis describing Brahman as devoid of attributes, and a lower Brahman referring to S'ruti passages describing Brahman as omnipotent, omniscient, etc., remains objectionable for the same reason.

Thirdly the propounders confute the very theory by want of consistency. Once they declare that Brahman, supreme, is devoid of all attributes, then again they assert that it is eternal, pure, intelligent and free. It is impossible to conceive Brahman as absolutely devoid of attributes. Without the divine attributes in Brahman one would get not knowledge, but opposite of knowledge.

The question of a faithful and harmonious interpretation of mutually conflicting passages of the Upanishads has been treated by Vyāsa. The difficulty of this problem is enhanced by the fact that Vaidikas are always anxious to look on all passages of the Vedas with an equal reverence. The passage describing Brahman as Nirākāra carries as much weight as the passages describing Brahman Sākāra. Like Sankara they would not like to subordinate one to the other.

The solution of this difficulty as given by Vyāsa is worthy of his powerful genius. One is reminded of Vyāsa's great zeal in refuting the Sāṅkhya doctrine. To completely crush their claims on the Vedas it is not impossible that he might have the idea of still more carrying on with his success. By denying the attributes of Prakṛiti of Sāṅkhyas in Brahman, he gives a rude shock to the Vedic claims of the Sāṅkhyas. This exactly coincides with the view that the negative S'rutis deny only the Sattva, Rajas, and Tamas, the attributes of Prakṛiti in Brahman, while the positive S'rutis describe the Aprākṛita-unearthly divine attributes of Brahman. Thus Vyāsa evolves a pleasing and harmonious meaning from the mutually conflicting passages of the Upanishads and at the same time gives an equal scope and prominence to all of them without the least violence to them.

Again, only what belongs to this world, what is seen in this world can be negated in Brahman, but what is beyond this world, what is divine cannot be so done in it. S'rutis when they describe Brahman as Ānandamaya, omniscient or all-doer, they speak of the divine Alaukika-Aprākṛita attributes of Brahman, but when they describe it as one without parts, Nirayana-Asthūla, 'Neti-neti,' Nirguna, etc., they do not negative the divine attributes spoken of Brahman before, but only the Prākṛita attributes. This interpretation of the Vedic passages completely harmonises with the wording of the Vedic verses. In the first part of the verse we meet with a negative conception, while in the second part with the positive. In the first, Brahman is described as one beyond mind and

speech, while in the second part the person who has obtained bliss of Brahman is past all fear. Hence¹ only the 'Prakṛita' attributes are denied in Brahman by sentences like 'Neti-neti' but not the Divya-divine attributes like those in sentences 'He is certainly bliss,' etc., spoken of Brahman before. This way of harmoniously interpreting the Śruti passages is at a very great advantage as being easy and natural, and obviates the necessity of dreaming of two Brahmanas, viz., Saguna or lower and Nirguna or higher.

Vyāsa, it appears, does not stop here, he is not fully satisfied with this and he boldly goes a step further, when he² declares that Brahman is possessed of even contradictory attributes. When Brahman is possessed of all attributes there is nothing incongruous if it is possessed of contradictory ones.

That this is the view of Vyāsa can be seen from the line of reasoning adopted by him in the following Sūtras. The view of the opponent who maintains that Brahman is Avyakta³ i.e., one which is beyond conception, which is described only negatively in Śrutis and Smritis, is refuted⁴ by Vyāsa by saying that when Brahman is pleased through devotion, it does manifest itself at its own sweet will. Numerous passages⁵ from the Upanishads and Geetā give testimony to the fact that Brahman is seen and realised, and hence it is not Avyakta. In numerous passages of the Upanishads Brahman is described as possessed of contradictory attributes. It⁶ is the smallest and the biggest. There⁷ is none greater than Brahman, nor his equal, and at the same time it is equal to a gnat and also to an elephant. Sitting,⁸ it goes to a distance, while lying, its motion covers everything. All this would go to show that Brahman is possessed of contradictory attributes, if only they are interpreted such as they are without the twisting wand of Māyā. Brahman is partless, still it develops this universe etc. from itself without undergoing the least change in itself. It⁹ runs without feet, catches without hands, sees without eyes, hears without ears. It is all-pervading, still it resides in the heart of all individuals. It is merciful and

1 प्रकृतैतावस्व हि प्रतिषेधनि ततो ब्रवीति च भूय । V S 2 2 22

2 उभययतदेशान् अहिकुण्डलवन् । V S 3 2 27

3 तदव्यक्तमाह हि V S 3 2 23 I

4 अपि सराधने प्रत्यक्षात्मानाभ्याम् । V S 3 2 24

5 यमेवैश्वर्ये तेन लभ्य । त पश्यने निष्कल आश्रयान् । कश्चिद् धीर प्रत्यगात्मानमेतन् । पश्यन्ति य यो गिन । भक्त्या तु अनन्यया शक्य अह एवाविधोऽर्जुन जातु द्रष्टु च तत्त्वेन प्रवेष्टु च परतप । etc

6 अणो अभीयान् महतो महीयान् ।

7 न तस्यामश्रम्यधिकश्च भूयते, समो मशकन समो नाशन ।

8 आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वत्र ।

9 अवाणिपाशो जवनी मलतो पश्यत्यचभु म शृणोत्यकर्ण । न तस्य कार्यं करण च विद्यते स्वभाविका जनिबलक्रिया च ॥ etc

just Brahman is with attributes (Sadbarmaka) and without attributes (Nirdbarmaka) with form (Sākāra) and without form (Nirākāra) Nirvishesha and Savishesha, firm (Kūtastha) and moving (Chala) It is beyond our reasoning All these attributes are not due to nescience (Māyika), but they are real and non-dual from Brahman Beyond speech and thought as it is, one attaining its bliss is fearless. The nature¹ (Swarūpa) of Brahman is so wonderful that even so called contradiction (Virodha) in it is merit The² whole of this wonderful creation takes place within itself To Brahman³ the creation of this whole universe is a mere sport, so much so that, if any one were to sing this glory of Brahman he would get Moksha. Thus Brahman is one and infinite One⁴ as it is, it manifests itself in infinite forms Unborn⁵ it is born At the time of incarnation it does not fall from his original state, hence, it is sung as (Achyuta) infallible The wheel (a symbol of fire) and couch (symbol of water, Garuda and serpent bearing mutual and natural animosity) are to be seen in the presence of Vāmadeva This mythology illustrates the Vedic truth that Brahman is possessed of even contradictory attributes

No incredible demand is made on the credulity when Brahman is defined as possessed of contradictory attributes This has been the belief of the Vedic seers from the times immemorial Lord Krishna teaches the same thing, when he teaches Arjuna ' I am⁶ the beginning and end of the universe ' Even S'ankara is unconsciously teaching the same thing In his commentary on the Vedānta Sūtras (2-1 7) he first writes that partless Brahman evolves this universe from within itself without undergoing the least change, but soon after this, his zeal for the theory of nescience baffles him and he hazards to twist the real truth, subjecting himself thereby to a justly severe criticism⁷ of Vallabhāchārya

It has been pointed out that Brahman is possessed of all attributes even those that appear to be contradictory—appear⁸ to be—because Brahman being possessed of infinite powers and attributes, the apparent contradiction is no demerit in Brahman but it suggests the highest glory of the greatest Brahman

1 विरोधस्तु ब्रह्मणो भूषणाय Anu Bhishya

2 आत्मनि चैव विचित्राश्च हि । V S 2 1

3 लोकवन्तु लीलाकैवल्यम् । V S 2 1 नस्य लीलास्वप्न्यन्यस्य तत्कार्त्तनं मास ।

4 एकोहवद् स्याम् । छारीय

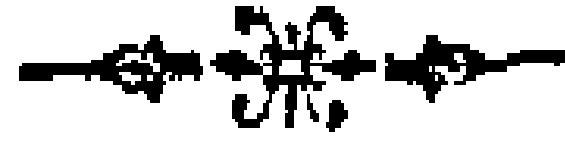
5 अजायमानो बहुधाभिजायते ।

6 अहं सर्वस्य जगत् प्रभवः प्रलयस्तथा । Geet 1

7 एव परिहृतेऽपि दोषे स्वमस्याऽनुपपत्तिमुदाहृत्य सर्वसत्त्वं वदन्मन्दमतिं सङ्घिरूपेक्ष्य, श्रुतेस्तु शङ्कमुल्लङ्घ्यात् । 2 1 27

8 सर्वभवासमर्थे नान्यत्र विरोधानावाच्छ A, B 2. 1 27

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે
૨. જગત્, જીવ, અત્યામી, અક્ષર ઇત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. જીવે અપિઘાતી કલ્પેત્સો અહન્તામમતાત્મક સસાર મિથ્યા છે
૪. જીવ આણ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાવ્યાપ્ત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The ' Suddhâdwaita Philosophy ' or ' System of Vallabhâchârya, ' by Mr Mulchandra T Telivala, B A, will be posted to any gentleman by applying to—

Humam Street, }
BOMBAY, 1 }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક સેવા કરવાની વિમલ શુદ્ધિથી જ લખે છે, તેથી બીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજતો ખરચ ખિલકુલ થતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની જીપામણી વગેરે ખરચ ઘણી જ કરકસરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નોંઝાવરમાંથી જે કંઈ ખચશે તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. વૈજ્ઞાનિકોએ આવાં માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

મુંબઈ,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ. }

પ્રકાશક.

वर्ष ३ लु] श्रीकृष्णार्ज ५१३८, भा. ५८

पुष्टिभक्तिसुधा.

पृष्ठ ११ श्रीकृष्णार्ज ८३५ [अ. ३]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहूना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनु स्वाम् ॥ १ ॥
नाह वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवाविधो द्रष्टुं दृष्टानमि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वेनन्यया शक्यः भ्रमेवाविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च पातय ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

वाडीलास नगीतदास शाह,

भा. अ., कान्हाजी, वकील, हार्ज रोड

मो. ११२, ड. २-०-०

६४६ अ. ३१, ३ ०-९-०

આવશ્યક નિવેદન.

- ૧ આ માસિકસભધી સવયો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે રે
- ૨ આ માસિક દરેક માસની દૃષ્ટિ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે
- ૩ આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમા યોગ્ય સુધારેલધાગે કરવો પ્રકાશકની હકાધીન છે
- ૪ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે
- ૫ વર્ષનું નોંધવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
- ૬ આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વાં પત્ર મલરો તેમને વગર નોંધવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
- ૭ કોઇ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સાર ટિકેટ બિડવી તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
- ૮ આ માસિકમાં જાહેર ખમર છપાવવી હોય કે હેન્ડ્રમિત વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

આનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧ શ્રીદરિશાપજીનાદેવદા	૨૧ ગ. મૂલચ દ્રુલસીદાસતેલીવાલા, B A
૨ માર્ગમ્યરૂપનિર્ણય ..	૨૨ શા. સ અવલરામ બૂધગટ શાસ્ત્રી
૩ શાસ્ત્રાર્થ	Mr. D. B A., LL.B., Pleader,
૪ મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજીજ્ઞાસા	High Court
૫ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર	
વેદિક કહેવાય કે ? ..	શ્રીન વેંજુર
૬ વ્રતોસર્વનિર્ણય ..	૨૩ ગ નાતાબાઈ નાલીદાસ
૭ રસીકાર, અવધોદન દત્તાદિ ..	પ્રકાશક
૮ પ્રમેયબાળવ ..	વે. શા. અ. વમતરામ હરિદૃષ્ટ શાસ્ત્રી.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
॥ श्री गोपीजनलभाय नमः ॥
॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१५)

(भैरवरागेण गीयते)

वन्दे शरणगताभयदम् ॥

निजविरहाकुलमानसजनजीवनपरितोषनिजाशयदम् ॥ १ ॥
निरुपधिकरुणारसपरिपोषिततोषितभक्तभजननयदम् ॥
निजनामस्मरणातुरनिजजनविरचितविविधपापलयदम् ॥ २ ॥
ब्रजयुवतीजनजीवनमूल परिहितकर्षुरपीतदुकूलम् ॥
निजविद्वेपिजनप्रतिकूलं दूरीकृतजनमानसशूलम् ॥ ३ ॥
वारितविरहमनोगतमानं शोषितविषयमहाविषयानम् ॥
विदलितविविधविकसद्ज्ञानं सम्पादितसाधनगुणगानम् ॥ ४ ॥
कौटिभदनदेहद्युतिललितं रासादिकलीलाशतवलितम् ॥
समुदितसर्वभावजनकलितं कलधुरलीमधुराधरचलितम् ॥ ५ ॥
सङ्गीकृतगोकुलकुलबाल गोचारणगतिरतिगोपालम् ॥
आगतसुरविद्वेषिकराल परिपालितलीलायहुतालम् ॥ ६ ॥
सन्व्यागतिसन्तोषितभक्तं ब्रजयुवतीजनलीलासक्तम् ॥
समुदितमदननयनमदरक्तं सफलितविविधरमणानिजभक्तम् ॥ ७ ॥
श्रीवल्लभपरचरणाधार सततसेवितस्मृतसंसारम् ॥
कृपय सदा हरिदासमसारं तारय परिगतजलधिमपारम् ॥ ८ ॥

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય.

અતસ્તથૈવ હિ સ્થેયં યત્ર તત્સદ્ગતસમ્ભવઃ ॥

તે દુર્લભાઃ સ્વલુ કલૌ તાન્ પરામૃશ્ય સંવસેત્ ॥ ૧૨ ॥

શ્લોકાર્થ — માટે જ્યાં ભગવદ્ભક્તનો સગ થાય ત્યાં જ રહેવું, જો કે ક્ષિપ્રતા તેવા નાદગ ભગવદીય દુર્લભ છે, તો પણ તેને શોધીને સારી રીતે તેની સાથે નિવાસ કરવો.

ભાવાર્થ.—ભગવદ્ભક્તના નિવાસસ્થાનમાં જ ભગવદ્વિર્ભાવ મુપ્રસિદ્ધ છે. જ્ય મદર્યો જિજ્ઞાસુલોકયેદસ્વાતાં એ ગણપત્યાધ્યાધીના શ્લોકાનુસાર લોક વેદ અને અં એટલે સ્વપ્રીય આત્મા, દેહાદિ, બધુવર્ગ, એ સર્વનો જોમણે મારે માટે પરિત્યાગ કર્યો છે, તેવા ભગવદીયોના હૃદયમાં ભાવાત્મક અસ્વરૂપી મિથન હું નિત્ય પોવણુ કરું છું, અર્થાત્ ત્યાં નિત્ય હું વિગળમાન છું વિસૃજતિ હૃદયં ન યસ્ય સાક્ષાત્ એ શ્લોકમાં પ્રભુ પોતે અનન્ય ભક્તના હૃદયનો કદાપિ ત્યાગ કરતા નથી એમ કહ્યું છે. પૂર્વોક્ત ભગવદીય જ્યાં રહેતા હોય ત્યાં જવું નહિ મલે તો ગોધીને પણ તેવાનો જ સગ કરવો, કાગળ કે કપિત્રદેવજીએ આજ્ઞા કરી છે કે મહત્સેવાં દારમાહુઃ મહાનુભાવી ભગવદીયની એવા મોક્ષનુદાર છે, તેમાં પણ પુષ્ટિભક્ત હોય તો ભગવન્નીવાસબધી વિચાર થાય છે, તે જ કૈવલ્ય છે. હરિની લોકસદૃશ લીલાતુ વર્ણન તે પણ કૈવલ્ય છે અત્ર લોકવચ્ચુ લીલાકૈવલ્યમ્ એ વ્યાસમુન પ્રમાણ છે, તેથી ભગવદીયની સાથે રહીને લીલાતુભવ નિત્ય કરવો, એ અત્ર ક્ષિપ્રાર્થ નિબંધ થાય છે.

અતઃ સ્થેયં હરિસ્થાને ઇતિ પ્રમુવચઃ સ્ફુટમ્ ॥

યતો ભાવઃ સુસંરક્ષ્યો વર્ઢનીયશ્ચ સર્વથા ॥ ૧૩ ॥

શ્લોકાર્થ.—માટે હરિસ્થાનમાં રહેવું એ પ્રદરનુ શ્રીમદ્વાયર્થનું વાક્ય સ્ફુટ છે, કાગળ કે આ અનન્ય પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવની જ મારી રીતે રક્ષા કર્તવ્ય છે, અને ભાવની જ રક્ષિ પણ સર્વથા કર્તવ્ય છે એ શ્લોકાર્થ થયો હવે ભાવાર્થ ઉદઘાટન કરીએ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવરક્ષિ કરવા હરિસ્થાનમાં રહેવાની આવશ્યકતા છે અત્ર ઋગ્વેદ શ્રુતિનું અનુસંધાન કરવું તા વાં વાસ્તુત્યુષ્મસિ ગમધ્યૈ યત્ર ગાયો મૂરિનૃજ્ઞા અયાસઃ ।

ભાવાર્થ.—મત્તગમ અથવા શ્રીગોપીજન તથા માધવ એટલે પુરુષોત્તમ એ ઉભયના અમણુધાન શ્રીગોકુલરૂઢાવનાદિકની કમના નિગુણશ્રુતિરૂપા શ્રીગોપીજનોએ કરી છે, અને તેતિગીય ઉપનિષદમાં પણ ભગવન્નીવાસસ્થાનમાં રહેવાની શ્રુતિરૂપાની ભાવના જ સંભવાય છે, તદ્વત માધવન્નાપેત્ર ભગવતીરે પણ હરિસ્થાનમાં કે જ્યાં નિત્ય રીલાતુભવ થવાનો મભવ છે ત્યાં રહેવું કાગળ કે પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવની ગ્યા તથા રક્ષિ ત્યાં જ થાય છે પરંતુ ત્યાં પણ ભાવની રક્ષિ કરવે તેમાં મુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમાં મહાનુભાવ ભગવદીયનો જ મગ કરશે તે ભગવતીરોમાં પણ અનન્ય ભગવતમાં તુટ દોય, કમનોમવિવર્ઢત દોય, નિરપેક્ષ દોય, શ્રીમુગધિન્યાદિદ ભાવાત્મક મગ બનણુનાર દોય, પ્રાપ્ત પ્રપન્થમાં અનાસન્ન દોય, અને શ્રીકૃષ્ણ મગને પુરુષોત્તમમાં જ નિત્ય ર્જન કરાવનાર અસ્વરૂપા મદિતરધાગનાર દોય તેવાનો મગ કર્યો પડિન દોય અને આચાર્યના વાક્યથી અન્યથા ઉપદેશ કે તો સસનિષ્ઠેક બળ્પીને તેનો સગ છે તે દુષ્ટનો જ છે એમ માનીને તેનો અને તેના મગનો ત્યાગ કરવો, કાગળ કે ભાવાત્મક માર્ગ કેવલ ભાવાત્મક ભગવતીયની સાથે જ્યામગ કરીએ તો જ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ હરિસ્થાનમાં પણ નાદસની સાથે જ રહેવું એ તાત્પર્યાર્થ છે.

શાસ્ત્રાર્થ.

શ્રીમત્મહર્ષગુણગણાન કૃત આચાર્યચક્રચૂડામણિ શ્રીમજ્જીવનસાસણ તથા
શ્રીઅનિરુદ્ધસાસણ તથા પરમસામ્યવાન વેણુવે,

મુર્છિત સ પ્રદાયનુ મહાવન કરવાને ગઈ કાલે જ ઉભયે ગોસ્વામીઓએ જે વચનમુધાવૃદ્ધિ કરી છે, તેના પ્રમાણમા મારે લેખ વિપ્રુટમાત્ર પણ નથી, તથાપિ આપણા વર્ગમા વાચન પ્રતિ આદર વધે નહિ, ત્યા સુધી ઉત્તરિ મુદ્દર જ છે, તેથી અપ્રદાનનો 'શાસ્ત્રાર્થ' આપ સર્વેની સમક્ષ સામાન્ય સમ્બોધામા મૂકવાને આ પ્રયત્ન કરવામા આવે છે એમ ધ્યાનમા ગળીને, મારી મતિ અતીવ અગ્નિ હોવા છતા 'શા-
સ્ત્રાર્થ' જેવો ગડન વિષય હાય ઉપર લેવાની મારી ધૃષ્ટતાને આપ ક્ષમા કર્યો. સાપ્રત્યિક પંડિ-
તોને પણ પોતાના પ્રાવીણ્યનુ પ્રદર્શન કરવામાત્રનુ જ આ મ્થલ નથી, પરંતુ સાપ્રત્યિક સિદ્ધાન્ત
મતુર રચિકર કમનીય ભાષામા સમજાવીને શ્રોતૃવન્દનું મન આપના સિદ્ધાન્ત તરફ અન્યત આકર્ષાય,
અને શ્રવણ તથા વાચન જે આપણા સ પ્રદાયમા હાલ પ્રાય શિથિત થઈ ગયા છે તે જાગૃ કરવાની
પુન રચિ પ્રવૃત્તિ થાય એટલે જ આ માગ 'લઘુ' લેખનો ઉદ્દેશ છે એમ ઉપોદ્ધાન કરીને મત્ર વિષય
હાય ઉપર લેવાની આજ્ઞા થાય 'હુ

વૈષ્ણવ બધુઓ, કમિ વિષય સરમ ભાષામા મૂકવાની હાલ જેમ મને જરૂર પડે છે, તેવી જ
જરૂર શ્રીમદ્વાચાર્યને પણ પડી હતી, અને કહિત સિદ્ધાન્ત રચિકર ભાષામા સમજાવીને આર્થ જનોની
જ્ઞાનિ દૂર કરીને શુદ્ધ વૈદિક માર્ગમા આસક્તિ કરાવવાને શ્રીમદ્વાચાર્યે પણ ભાષ્યસુબોધિન્યાદિમા પ્રતિ-
પાદિત વિષયનુ જ નિરૂપણ નિમઘના 'શાસ્ત્રાર્થ' પ્રકરણમા એ જ આગયથી પુન કહેલું હોવાથી, શ્રીમ
દ્વાચાર્યની જ સરણિથી હુ ચક્રિચિત્ત યથામતિ અનુવાદ કરુ છુ, તેનો આપ આદર કરશે.

લેખમા અને વાચકો સાંપ્રત કાલમા જે લક્ષ્યવધિ અન્યો વા વ્યાખ્યાનો કરે છે, તે પ્રકટ કરતી
વખને તે અન્યો ક્યા અધિકારીને અર્થે ક્યા પ્રયોજનને ઉદ્દેશીને અને ક્યા વિષયને અવલંબીને કરવામા
આવે છે એ પ્રારભમા જ સ્પષ્ટ કરીને પોતાના અથ વા વ્યાખ્યાનની આવશ્યકતા બતાવતા રહે તો
વાચક અને શ્રોતાની ઘણી અડચણ દૂર થાય. નામમાત્રથી વચિત થકને અથ વા વ્યાખ્યાન માટે મહત્ત્વ વા
જાનનો વ્યય કરીને પણ પર્યવ તાતમા અસતોષ જ પ્રાપ્ત કરવામા આવે છે તે ઘણે અરો દૂર થાય આ
સિદ્ધાન્ત શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ય સરસ જાણતા હતા, અને તેથી પોતાના 'નિમઘ' નામના અથમા તે અથના
અધિકારી, વિષય અને પ્રયોજન સ્પષ્ટ બતાવ્યા છે, જેથી તેવા જ અધિકારી તે વિષયમા તે પ્રયોજનને
ઉદ્દેશીને તત્પર થાય, અને જે તેવા અધિકારી ન હોય, તે વિષયની જેને આકાંક્ષા ન હોય, તે
પ્રયોજન જેને મટ ન હોય, તેઓ તે અથ વાસ્તે વૃથા શ્રમ પણ ન લે.

'નત્વદીપનિમઘ' નામના અથમા 'શાસ્ત્રાર્થ' નામનું પ્રથમ પ્રકરણ છે, અને તે પ્રથમ
પ્રકરણના મ્યુલ દષ્ટિથી પાંચ વિભાગ પડે છે. એ હમણા જ આપ સમક્ષ સ્પષ્ટ કર્યું તે પ્રકારે પ્રથમ
વિભાગમા એ અથના અધિકારી કાણ છે? એ અથનો શો વિષય છે? એ અથ ક્યા પ્રયોજનને
ઉદ્દેશીને લખાયેલો છે? ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ કરેલું છે. તે જ પ્રકરણના દ્વિતીય વિભાગમા આ જગત્ શું
છે? જગત્ જ્ઞાન્તિ છે? શું જગત્ ન હતું? અને પાછળની અસ્તિત્વમા એમનુ એમ આન્યુ ?
વા જગત્નું પણ કાઈ પૂર્વ રૂપ હતું? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો નિર્ણય કરવામા આવેલો છે. તૃતીય વિભા-
ગમા એ જ પ્રકારે જીવમધી નિર્ણય કરવામા આવ્યો છે. જીવનો દેહ વા દંદ્રિય જીવ છે? વા
દેહ, દંદ્રિય પ્રાણ, અતકગ્ણથી મિત્ત જીવ નામનો કાઈક પદાર્થ છે? જીવના શા ધર્મ છે? જીવમા
જ્ઞાન પ્રધાન છે કે અજ્ઞાન? જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે જીવ વધી જ્ઞાતા પણ છે? જીવનુ પરિમાણ શું

છે? હવે દેહજેટલો જ લામો પહેલો છે? વા હવે પરમાણુજેટલો છે? વા હવે આકાશજેટલો આપડ છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો નિર્ણય આ તૃતીય વિભાગમાં કરેલો છે ચતુર્થ વિભાગમાં એ જ પ્રકારે બ્રહ્મના અરૂપનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે બ્રહ્મનામનો કોઈ પદાર્થ છે કે માત્ર આરિત્ય લોક શ્રદ્ધામાત્રથી જ બ્રહ્મ છે બ્રહ્મ છે એમ માને છે? બ્રહ્મનું શું અરૂપ છે? બ્રહ્મ સત્ત્વગુણ જડ છે કે તે હવત્ ચેતન છે? કે જડ અને હવથી કોઈ વિચક્ષણ સ્વરૂપ બ્રહ્મનું છે? બ્રહ્મ સધર્મક છે કે નિર્ધર્મક છે, અર્થાત્ બ્રહ્મમાં કોઈ શુભ છે કે બ્રહ્મમાં કોઈ શુભ જ નહીં? બ્રહ્મમાં આકાશ છે કે બ્રહ્મ નિરાકાર છે? બ્રહ્મમાં ક્રિયાશક્તિ વસ્તુત છે કે બ્રહ્મમાં ક્રિયાશક્તિનો આગેપમાત્ર જ અસાતી શ્રદ્ધાનું પુરુષો કરે છે? બ્રહ્મ ને હવ જ છે કે હવથી કોઈ અધિક છે? ઇત્યાદિ બ્રહ્મ વિષયક પ્રશ્નો નિર્ણય એ વિભાગમાં કરી રહ્યા પછી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરવા વાગે છે તે શું સાધન કરવા જોઈએ, અને હવ તે તે સાધન કરીને બ્રહ્મપ્રાપ્તિ કરે છે ત્યારે તેને કેવો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખ્યાલ છે. ઉપસહાગવિભાગમાં આપીને, પોતાનો નિર્ણય વેદશાસ્ત્રસમત છે, અને શ્રુતિ યુક્તિ અને અનુભૂતિથી નિષ્પક્ષ માતિની દૃષ્ટિથી જોતાં બ્રહ્મવાદ વિના ખીજા કોઈ સિદ્ધાન્ત ઉપર આવી જ ન શકાય એમ દિઠિમવાદ કરીને શ્રીમદ્વાયાર્પયરણે આ પ્રથમ 'શાસ્ત્રાર્થ' પ્રકરણ સમાપ્ત કર્યું છે.

દંડશુભા ઓ, પશ્ચિદ્માં અનેક શાસ્ત્રીઓને યથાશક્તિ બોલવાનું મન થાય એ સ્વાભાવિક છે અને એની સફળ વૃત્તિને અનુમતીને જ હું આપણા સિદ્ધાન્તનું અનુવાદરૂપે આ પ્રતિપાદન કરું છું. એટલે મારું આખ્યાન શ્રવણ કરીને પણ જોમને તેમાં સદેહ હોય તેને અતમા તે પુન આચારના પ્રશ્નો જ અમાશ્રય કરવો પડશે આચાર્યના પ્રશ્નો ઉપર આપનો અભિરુચિ થાય અને શ્રીમદ્વાયાર્પણે નિજ પ્રશ્નોમાં કેવા સરસ વિષયનું કેવી સરસ રીતિથી પ્રતિપાદન કર્યું છે તે જોઈને આપને તેમના પ્રશ્નોનું મનન તો દૂર ગયું પણ શ્રવણ કરવાની પણ આકાંક્ષા થાય તો મને ઉદ્ધમ પડેન થશે એમ માનીશ આચાર્યના અને તેમના પ્રાચીન વિદ્વાન અનુવાચીના પ્રશ્નો ઉપર આપની અભિરુચિ આવિર્ભાવ પામે એ જ અત્ર મારી આકાંક્ષા છે.

'પુરુષ'નું શું લક્ષણ? એને વાસ્તે અત્યંત અને પાશ્ર્વ્ય ધુરંધર પડિનોએ વિચાર કર્યો છે અને હજી પણ નેઓ વિચર કર્યા જ નથી છે, પણ શ્રીમદ્વાયાર્પણે પુરુષનું લક્ષણ આપતા ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરે અથવા કરવાની યોગ્યતા ધરાવે તેનું નામ 'પુરુષ' એમ આપી કરી છે તે યોગ્ય જ લાગે છે પુરુષનો પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ પ્રયોજનને ઉદ્દેશીને થતી જોઈએ તેમાં અધમ પુરુષો અર્થ અને કામમાં, મધ્યમ લોક ધર્મમાં, અને ઉત્તમ લોક મોક્ષમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં પણ અર્થ અને કામ હીન છે, ધર્મ મધ્યમ છે, અને મોક્ષ ઉત્તમ છે, મારે મોક્ષને 'પરમપુરુષાર્થ' પણ કહેવામાં આવે છે અદ્વતામમતાના આગેપિન અધનનો અત્યંત અપવાદ થઈ જતા માની લીધેલા દુષ્ટની અત્યંત નિવૃત્તિપૂર્વક પરમ નિગ્રહિ અગણિત આનંદની પ્રાપ્તિને પ્રાપ્ત પુરુષો 'મોક્ષ'સત્તા આપે છે, અને આપ સર્વ આ પશ્ચિદ્માં પધાર્યા છો તે પણ વસ્તુત આ મોક્ષકાંક્ષાનો જ વિચાર કરાવે. આપના અર્થનો, આપના કામનો, અને બીજી શરૂ તો આપના ધર્મનો પણ વિનિયોગ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા મા થઈ શકેનો હોય તો તે સમજવા જ આપ સર્વનું અત્ર સમેતન થવું છે. અર્થકામ પ્રાપ્ત કરવા કરતા પણ આ જગત શું છે? આ હવ શું છે? આ જગત, હવ, મર્થ શા વાગે? ઇત્યાદિ અનેક પ્રશ્ન ઉત્તમ વિચારક સમક્ષ ઉપગિયન થાય છે આવી હતાશા થાય તે તૃપ્ત કરવી એ જ શાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ છે, મારે

શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણમાં પ્રથમ શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ય પ્રનિષ્ઠા કરે છે કે “પ્રાણબલે સાર્વિક લોભે પણ આવી હ્રાસામાં અવેદિક અનાર્થ માર્ગમાં ન હોવાય તેથી વેદશાસ્ત્રસિદ્ધ સિદ્ધાંતનું જ હું પ્રનિષ્ઠાદન કરીશ” અન્યતનામમ હવ તામસ ક્રોધિમાં આને, તામસ હવ રજસ થાય, રજસ હવ આસ્તિક થાય, અને સાત્ત્વિક હવ મિથ્યા જ્ઞાન વા બ્રાતિમાથી બચીને નિર્ગુણ થઈને ભગવદ્વાચ થાય એ જ શ્રીમદ્વાચાર્યવરણના અર્થનો ઉદ્દેશ છે. અર્થાત્ સાત્ત્વિક ભગવદ્ભક્ત જે મુક્તિના અધિકારી છે તેનું આ અતિમ જન્મ અન્ય અવેદિકપથરૂપ પારામાં સપડાઈને વૃથા ન બાચ એ શ્રીમદ્વાચાર્યવરણના સર્વ પરિશ્રમના હેતુ છે પૂર્વોક્ત અધિકારીને જગત્ હવ અને બ્રહ્મવિષયક પ્રશ્ન તીવ્રતાથી ઉપસ્થિત થાય છે, અને તેનું યોગ્ય સમાધાન તેમને ન મળતા, તેમનું હવન વૃથા થઈ જવાની ભીતિ રહે છે, તેમનું થાય માટે પરમકારુણિક શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ય આગળે એ વ્યોકતમાં સર્વ ‘શાસ્ત્રાર્થ’ નિરૂપણ કરે છે

આ પ્રકારે ઉપોદ્દાતનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ કરીને, દ્વિતીય વિભાગમાં જગત્સબધી જે નિર્ણય કરવામાં આવ્યા છે તે હું અત્ સ્પષ્ટ કરું છું વધુપિ બ્રહ્મવાદમાં પ્રથમ બ્રહ્મનો જ વિચાર થવો જોઈએ, તથાપિ પુનરુદ્ધતિક અર્થનો વિચાર પ્રથમ થયે છે. જ્ઞાતથી અજ્ઞાતમાં જવું એ પાશ્ચાત્ય ઉદ્દ્યોધથી પણ આપણા આચાર્યો અજાણ્યા ન હતા એ પણ આપના ધ્યાનમાં આવશે જગત્સબધી નિર્ણય આપના, શ્રીમદ્વાચાર્ય આજ્ઞા કરે છે કે પ્રપચો મગવત્કાર્ય જગત્ અથવા નામરૂપાત્મક પ્રપચ ભગવત્ ‘કાર્ય’ છે, જગત્ બ્રાતિ નહીં, બ્રાતિમને જ માત્ર આ જગત્ પ્રતીત થાય છે એમ નથી, પરંતુ સર્વભ વત્સમર્થ અર્થિન્ય અનનગાદ્ય બ્રહ્મનું માહાત્મ્યજ્ઞાન હવને થાય અને હવ માહાત્મ્યજ્ઞાનપ્રવક ભગવદ્ભક્તિ કરીને ભગવાંજનક પરમ આનન્દની પ્રાપ્તિ કરે એટલા વાસ્તે જ બ્રહ્મના પોતાના જ નિજ સ્વરૂપમાંથી બ્રહ્મે સ્વત જ તીવાએ કરીને આ જગત્તેનો આવિર્ભાવ કર્યો છે નામરૂપાત્મક જગત્ સ્વપ્રવત્ બ્રાતિ નથી, કારણ કે નામરૂપાત્મક જગત્ની સત્યતા શ્રીબ્યાસહુએ જ પોતાના બ્યાસરસૂત્રના અવિગેધાધ્યાયમાં પ્રતિપાદન કરી છે જગત્ ન હવું અને અસ્તિત્વમાં આવ્યું એમ કેટલાક કહે છે તે પણ ભૂત છે અસત્ હોય તે સત્ ક્યાથી થઈ શકે ? સત્ પદર્થ અસત્ થઈ શકતો નથી અને અસત્ સત્ ઉપર થઈ શકતો નથી, માટે આ જગત્ સત્ છે જગત્નું પૂર્વ રૂપ બ્રહ્મ છે, તેથી બ્રહ્મ ‘કારણ’ કહેવાય છે, અને બ્રહ્મમાં શી લીનાત્વડે આવિર્ભાવ પામેલું જગત્ ‘કાર્ય’ કહેવાય છે જગત્તેનો આવિર્ભાવ કરવામાં બ્રહ્મને ત્રણ ચુરુતી કે પગ્માહુ આદિ કોઈની પણ જરૂર હોતી નથી, કારણ કે બ્રહ્મ સત જ સર્વસમર્થ છે એ જ પ્રકારે જગત્તેનો આવિર્ભાવ કરવામાં પણ બ્રહ્મને અદૃષ્ટ, વાસના, સ્વભાવ, ઇત્યાદિ કોઈ અન્ય નિમિત્ત કારણની પણ જરૂર પડતી નથી, કારણ કે બ્રહ્મનું સામર્થ્ય જ સ્વત પૂર્ણાપ્ત છે જગત્ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, અને જગત્નું કારણ બ્રહ્મ વિના બીજું કાંઈ છે જ નહિ, એ મિદ્ધાત સર્વ સમજે તેથી પોતાના સિદ્ધાન્તને શ્રીમદ્વાચાર્યવરણ ‘બ્રહ્મવાદ્વેશતા’ આપે છે

હવતો દેહમાત્ર જ હવ નથી, વા ઇદ્રિય પ્રાણ અત કંઈ પણ આદિ પણ હવ નથી, પરંતુ તે બધા કરતા હવ વિનસણ છે, એ તો ન્યાયસૂત્રમાં અને સામ્યશાસ્ત્રમાં પણ મિદ્ધ જ છે, એટલે અન્ય આચાર્યોએ જે વસ્તુ વધારોગ્ય પ્રતિપાદન કરી હોય તેમાં નિષ્પક્ષપાતે સમતિ આપીને ત્યા તે લોકની ન્યૂનતા હોય તે ન્યૂનતા દૂર કરીને સાત્ત્વિક ભક્તને જ્ઞાત ન થવા દેવા એ પોતાના ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં ગંભીરે શ્રીમદ્વાચાર્ય આજ્ઞા કરે છે કે હવમાં મંદ અને ચૈતન્યાસ સ્પષ્ટ છે, પરંતુ આનંદના નિગેહન થઈ ગયો છે, અને આનંદની સાથે જ ઐશ્વર્ય વીર્ય શ્રી યશ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ પદ્ધતિના પણ તિરોભાવ થઈ ગયો છે ઐશ્વર્યેનું તિરોધાન થવાથી હવ અતીશ્વર થઈ ગયો, વીર્યેનું તિરોધાન થવાથી હવ વીર ન રહ્યો, શ્રીને તિરોભાવ થવાથી હવ અતીવ્ર થઈ ગયો, અને યશને ન્યગ્ભાવ થવાથી હવ યશસ્વી પણ ન રહ્યો જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના તિરોભાવથી હવ અજ્ઞાની અને વિપ્રાસકત થઈ ગયો, અને

૧ સાત્ત્વિકા મગવદ્ભક્તિ થે મુક્તિપ્રાપ્તિરણ ।

૨ નૈવમ્યોધ ન સ્વપ્રાદિવત । ૩ તાસતો વિચતે ભાવો નાભાવો વિચતે સત ।

સ્વરૂપિન આહુતામમતામા બધને પ્રાપ્ત થયો. એ જીવમાં જ્ઞાનધર્મ પ્રધાન છે, તેથી તત્ત્વજ્ઞ વિજ્ઞાન ભક્તિદ્વારા નિગમીત જ્ઞાનને અવિર્ભાવ થતા, અવિદ્યા શાંત થઈ જતા, જીવને પગમ માનસી સેવાનો અધિકાર સિદ્ધ થાય છે, અને માનસી સેવા દ્વીને ભગવદાનન્દ પ્રાપ્ત કરવાની પણ યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ આ ઉત્તમોત્તમ યોગ્યતાનો. જીવે ભક્તિદ્વારા અદુપયોગ રૂપે જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જ્ઞાતા પણ છે. જીવ દેહગેટયો કાળોપહોયો કે આત્મશત્રેયો આપક નથી, પરંતુ 'આત્માત્ર' છે. જીવ પ્રતિબિંબ વા આભાસ નથી, પરંતુ ભગવદશ છે, તેથી દિવ્ય દૃષ્ટિથી, યોગથી કે ભગવત્ભક્તિથી જ જીવનું પણ દર્શન થઈ શકે છે. આ પ્રકારે જીવસમગ્રી સુક્ષ્મ નિર્ણય આપી રહ્યા પછી બ્રહ્મસમગ્રી નિર્ણયપ્રસંગમાં શ્રીમદ્વાયાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે શ્રીવેદવ્યાર્થ તત્ત્વસૂત્રના અમન્વયાધ્યાયમાં જન્માદ્યધિક્કણમાં બ્રહ્મનું રેલક્ષણ આપતા જ સૂચ્યું છે કે બ્રહ્મ નામનો વાચનવિક પદાર્થ છે, અને તે જ આ પ્રત્યક્ષ જગત્તા જન્મ આદિનું શાસ્ત્રોક્ત કારણ છે. બ્રહ્મ સ્વત સત ચિત્ અને આનન્દસ્વરૂપ છે અને લીયેન્દ્રિયથી નિજ આનન્દનો તિરોભાવ કરી ને ત્યારે બ્રહ્મ જ જીવ કહેવાય છે, અને નિજ ચૈતન્ય પણ સ્વેચ્છાથી જ તિરોભૂત થઈ જાય ત્યારે બ્રહ્મ જ જગત્ કહેવાય છે. જગત્ અને જીવ એ બનેથી બ્રહ્મ અધિક છે, કારણ કે તે મૂલ સ્વરૂપ છે. બ્રહ્મમાં લૌકિક ધર્મ નથી, પરંતુ આનન્દાદિ અલૌકિક ધર્મ તો છે જ. બ્રહ્મનો લૌકિક આકાર નથી, પરંતુ કેઆનન્દરૂપ જ આકાર છે માટે બ્રહ્મ સાકાર છે. બ્રહ્મમાં અનેક શક્તિ વિદ્યમાન છે, અને તેમાં પણ જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ બે મુખ્ય છે. બ્રહ્મનો અગ જગત્ છે, અને બ્રહ્મનું કાર્ય જગત્ છે, તેથી અગ અને કાર્ય રૂપે જગત્ મૂલરૂપ આનન્દસ્વરૂપ બ્રહ્મ અધિકાધિક છે. આ પ્રકારે જગત્ જીવ અને બ્રહ્મસમગ્રી વિચાર કરી રહ્યા પછી બ્રહ્મપ્રાત્યર્થ ભક્તિની આવશ્યકતા નિરૂપણ કરીને ભક્તિની પ ચમ ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકાર્થતા સૂચવીને, શ્રીમદ્વાયાર્યચરણ અર્થોપમેવ યોગ્યથી 'શાસ્ત્રાર્થ'ની અભાસિ કરે છે.

ભાગ્યવાનુ વૈષ્ણવો, આ અનુવાદમાં બ્રહ્મવાદની યુક્તિઓ મે બહુગ નિરૂપણ કરી નથી, માત્ર મિદ્ધાનનો નિર્દેશ જ કર્યો છે, પરંતુ શ્રીમદ્વાયાર્યચરણે તો પોતાનો બ્રહ્મવાદ શ્રુતિથી અને યુક્તિથી પણ જટિલ કર્યો છે. 'આપ સર્વને તે શ્રુતિયુક્તિનું' શ્રવણ કરવાની હજી આ મારગ અનુવાદથી થઈ આવે, તો શ્રીમદ્વાયાર્યના સર્વમાન્ય સર્વોપયોગી નિયમજેવા ગ્રંથોનું સચિત્ર ભાષામાં ભાષાન્તર કરાવવું આવશ્યક છે. એવા અનેક ગ્રંથો કાષ્ઠક અગે આપણી અને તેથી પણ અધિક અગે આપણા ગુરુદેવોની એમ બનેલી શિષ્યવતાને લીધે દ્યનીય અવગ્યામાં પડેલા છે, તેનો 'અર્જુન' દ્વારા કરીને સચિત્ર ભાષાન્તર કરીને આપણા માર્ગની ઉન્નતિ દ્વીને દગદિગન્તમાં આપણો વિજયવજ સમારોપણ કરવાનું 'પ્રોત્સાહન' કરીને હું બેસવાની આજ્ઞા યાચુ છું.

૧. જોષ્ઠ યારામ્માત્રો દિ ગન્ધર્વ વ્યનિરેન્વાનુ ।

૨. જન્માદ્યસ્ય યત શાસ્ત્રયોગન્વાત્ ।

૩. સમિદાનદન્વ તુ વ્રહ્મ વ્યાપકમવ્યયમ્ ।

૪. ત્વ ગર્વ તત સતમ શનિજ્ઞાનયોગત્ ।

૫. આ વ્યાખ્યાનનું વાચન કરીને ગ આ લખ્યુભાઈએ નવાચિત શાસ્ત્રોની સહાયથી તત્ત્વ-દીપનિર્ણયનું મુર્જિત ભાષામાં ભાષાન્તર આગળ્યુ હતું, જેનું પ્રથમ પ્રકરણ ત્રણેક વર્ષ રહ્યા પ્રગિદ્ધ પણ થયું છે. કેશનિચમી પગોકુલદામજીએ ઉક્ત ગ્રંથનાં મે પ્રકરણનું વ્રજભાષામાં ભાષાન્તર કર્યું છે. અગે પ્રકરણનું યથાર્થ ભાષાન્તર અદ્વાયિ કોષ્ટ પણ ભાષામાં થયું નથી એ અન્યન્ત મોચનીય છે.

૬. પાટલપુષ્પિદને પ્રમંચે વેગામ અવલગમરામ્ત્રી કાર્યવ્યગ્રતાએ કરીને પરિષદમાં ઉગ-ચિયત ધર્મગકપા નહિ, તેથી ઉક્ત અમેરનમાં આ લખ્યો કેવલ નામનિર્દેશ જ થયો હતો.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ—૭૧)

પ્રેક્ષિસર ફેરજી ઉડ્યો, અને નિયતિયમથી પરવાગી સામે સમુદ્રતટ ઉપર જઈ એક જોયપર બેઠો તે બહુ જ ખિન્ન થયો હતો ત્યારથી તે આશુધાર્યા સ્વપ્નમાથી ઉઠ્યો હતો ત્યારથી તેના મનમા આ જ વિચારો આવતા હતા: “આ રો જીવનમ ? આ શું મનનું વૈકલ્પ ? સત્સ-મોગમને, આનંદમય પ્રભુના દર્શનને, વિષયવાસના ત્યાગ કરવાના નિશ્ચયને, તે નિશ્ચય પત્રમા લખવાને, આટલું કલાક પણ આડા ગયા નથી, એટલામા જે મને નિશ્ચય થયો હતો, તે જ મન આટલું મોહવશ શાથી થયું હશે ? આનું જ નામ વાસનાનું પ્રાપ્ત્ય. એ વાસનાનો કાય કરવાનો ઉપાય શું ? અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય (તે હશે) આજ દશ દશ વર્ષ થયા વાસનાત્યાગના પાઠ શીખ્યો અને શિખવ્યા, અને આ સ્વપ્ન તેનું પરિણામ ! અરે ! સ્વપ્નમા વિષયવાસના આટલું બલ કરે છે, તો વિષયની મૂર્તિ—જી પામે હોય તો વાસના શું અનર્થ ન કરે ? હે પડિનો ! મને તો તમારા અભ્યાસ અને વૈરાગ્યમા શંકા નથી તમારા શાસ્ત્રોમા જ આ વાસનાના બળનું દર્શન સ્પષ્ટ કરાવેલું છે. ગમશાનમા ગહેના શિવને પણ કામાસક્તિ થઈ ! તપસ્વીઓના તપ ભગ દરાવનાર અખમગઓ પણ તૈયાર ! ત્યારે શું વિષયવાસનાનો અમલ ત્યાગ કરવાનો કાઈ ઉપાય જ નથી ? ”

સાખ્ય, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ સર્વ સાધનો એના મ્હો આગળ રમતા હતા, પણ તે સર્વે કાંઈક અરો અપૂર્ણ લાગ્યા તે બોલ્યો “ પ્રકૃતિ પુરુષનો વિવેક સમજી સમજીને વાજ વાજ્યો, પણ વાસનાક્ષય ક્યા થાય છે ? યોગમલ ગમે તેટલું પ્રાપ્ત કર્યું તો પણ ધ્યાન અને સમાધિથી ઇંતર અવસ્થામા મનનો ગો ભંગેસો ? યોગી વિશ્વામિત્રને મેનકા જયારે બાલક શકુનના અર્પણ કરે છે ત્યારે યોગની તુચ્છતાનો, વિષયની પ્રમદતાનો, મનની ચચક્ષતાનો, કેવો ચિંતા નજર આગળ રમી રહે છે ! જ્ઞાનીઓને વશ કરી મન જે એટલું કંગવે છે તે બેઈ જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન ચમકે છે મન જડભગત જેવાને હરિણુ યોનેમા જન્મ લેવડાવે છે, અને ભક્તની ઉપાસના અને ભક્તિને હમે છે અણિની વખને એ સાધન શું કામના ? એ સાધનનો ઉપયોગ કરનાર મન, પણ મન જ ત્યારે વશ ન હોય, ત્યારે માધન મિચારા શું કરે ? મન તોફાન કરે ત્યારે શું કરવું ? ” એને કાંઈ સુઝયું નહી

એટલામા કુસુમ, ગાર્ગી અને ગોવિંદભટ્ટ એને સાભર્યા તે બોલ્યો, “ આ સત્જનોના મન કાંઈક વિચિત્ર રીતે રાત છે એઓ ધણા નમ્ર સ્વભાવના હોવા છતાં મનને વગ લાગતા નથી એઓ દીન હોવા છતાં વિષયવાસના અથવા કામથી એ દીનતા આવેલી લાગતી નથી. એમના મન એટલા વશ છે કે વિષયવાસનાને સ્વપ્ન પણ પ્રસંગ ન આવે એમના મનની પવિત્રતાની અનધિ ! કામ ત્યા જવાની હિમ્મત જ કરે નહિ કદાચ જાય તો તે પણ પવિત્ર થઈ આવે ! આ કુસુમ ! નથી એને સાખ્યયોગ કે જપતપની ખબર, નથી ગઈ એ જ્ઞાન લેવા કે ભક્તિ કરવા ! પણ કેવી નિર્મલ, પવિત્ર, હૃદયપ્રેમજાશવાન એની આખો ! એની સન્નિધિમા વિષય કે પાપનો સંભવ જ રો ? પ્રશ્ન અને તિમિર સાથે ગ્રહે જ દ્રુમ ? ”

પણ આ મનગ્ગનોના મન આવા વશ શાથી થયાં હશે ? એ કાઈ જુદા પ્રકારના મનુષ્ય હશે ? ઈશ્વરે કાઈ ખાસ કૃપા એમના પર કરી હશે ? જો જુદો પ્રકાર માનીએ તો તે કેવો તે કાંઈ સમજાવું નથી ખાસ કૃપા માનીએ તો તેનું કાંઈ શું તે સમજાવું નથી.

ગમે તેમ હો, તો પણ હવે મારા જેવાનો એમનાથી દૂર રહેવાથી કાંઈ અર્થ સંગ્રામે નથી જેમ જેમ એમનો અમાગમ વિગેય થતો જતો, તેમ તેમ એમના તરફથી વિરોધ લાલ મળતો જ માઁ મન એમના તરફ સપણું રીતે આકર્ષાય છે અસારમાંથી મુક્ત થવાનો પણ તો હું પોરત કરી ચુક્યો છું, અને હવે આવા મુદ્દા, પવિત્ર અમાગમર્મ આપ્રીતા વર્ષે બ્યનિન દ્વારા એના જેવું ઉત્તમ બીજું કશું નથી.”

હોટેલનું બીચ ચુકવી, ગોવિંદભટ્ટની પામે ચોપાટીપર કાઈ બગલામા રહેવાનો એના વિચાર થયો તે નિશ્ચય દૃઢ થયો, અને તેની સાથે જ એના મનમાં જે ખિત્તના સવારથી આવી હતી તેની શાંતિ થઈ પ્રકૃત વદનથી તે સામેના અગાધ સમદનુ સૌદર્ય નિહાળવા લાગ્યો, એટલામા પોતાની પામે કાયા હાથ તરફ ઢાળી ડગના, ઢાળી રોપી, ઢાળી પાટલુન, ઢાળી ભુટ, ઢાળી લાકડીવાળો કાઈ મનુષ્યનો આલાસ એને આગ્યો પ્રે ફેગજે તેની સાથે જોયું તો વિચિત્રરીય.

“કેમ છો સાહેબ સમુદ્ધુ સૌદર્ય જોનામા ક્ષીન થયા જણાવ્યો છો !”

“હા.”

“મને પણ પ્રાતકાળમા કમ્પા જવાની જરૂર પડે છે નહીં તો ખાંધિયુ પાચન થતું નથી કાઈ દહાડો બાગમા, કાઈ દિવસ પાલવા બદર, કાઈ દિવસ ચોપાટીપર, એમ કરવા મહેલું છું, અને નૃપ્તિસૌખ્યે જોવાનો લાલ અનાયાસે મળે છે જો કે આ સર્વ માયામય અને મિથ્યા છે, તોપણ કેવું મુદ્દા છે !”

“તમે આ સર્વ મિથ્યા માનો છો ? વેદમા તો ‘આ સર્વ બ્રહ્મ છે’ એમ શ્રુતિ છે.”

‘અગ્નિ, લાનિ, પ્રિયરૂપે બ્રહ્મ-નામરૂપ મિથ્યા”

“એનો અર્થ એ થયો કે આ મનુષ્ય જે જગતરૂપે દેખાય છે તે રૂપ વસ્તુ છે જ નહિ, જના દેખાય છે, અને જોનાર ચક્ષુ પણ છે જ નહિ. જના જુએ છે એટલે એક અસત્ય વસ્તુ (ચક્ષુ) બીજી અસત્ય વસ્તુ (જગત) ને જોઈને તેને મુદ્દા મુદ્દા છે આમ માનનાર જગતને બ્રહ્મનું વિવર્ત કહે છે રજપુતે મર્ષે જોડો એ વિવર્ત બ્રહ્મને જગત જેવું એ વિવર્ત પણ એ બરાબર ધડતુ નથી રજપુતે સર્પ જોનાર ચક્ષુ. પણ બ્રહ્મને જગતરૂપે જોનાર કાણ ? વળી રજપુતે અને મર્ષે બને છે તેની એકની બીજામા પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ બ્રહ્મ અને જગત બને છે ખરા ? વળી જગત અને સર્પમા જ ગાઈ, વગેરે આકાર વગેરેનું સામ્ય છે, તેમ બ્રહ્મ અને જગતમા શું સામ્ય છે ?”

વિચિત્રરીય વિચારમા પડ્યો.

પ્રો. કેરજજ—વિવર્ત માનનારી તર્કલક્ષિ ધનુ બારી છે, પણ વેદથી વિરુદ્ધ છે વિવર્ત માનવાથી જુલ્લ વિચારની બંધી શ્રુતિઓ યોગી માનવી પડે છે જન્માદિરૂપ યત વગેરે સૂત્રો યોગી માનવાં પડે છે, અને બીજામા તો જગતને અસત્ય માનનારને આધારી જ્યા છે વળી એમ સર્વ અસત્ય માનવાથી માનનાર પોતાને પણ અસત્ય કરી મુદ્દા છે, અને કાંઈ કાંઈ અગત્ય નથી, એટલું જ નહિ, પણ આ મુદ્દા સંક્રિતા કર્તા પરમેશ્વરનું માહાત્મ્ય નષ્ટ થઈ જાય છે. એના કરતા જગતને બ્રહ્મનું અવિદ્યન પરિણામ માનવાથી વેદ, ગીતા અને મૂર્તને અનુમરાય છે, અને કાંઈ પણ હાનિ

થતી નથી અને આ સુદર, અગાધ સમુદ્રને જોઈ, તેના સાદર્યનું પાન કરી, તેના કર્તાને, તેની લીલાને, અંતઃકરણથી ધન્યવાદ અપાય છે પુરુષોત્તમના મિત્ર છતાં અને ગોવિંદભટ્ટના સમાગમ છતાં તમે આમ માનો છો, એ વિશેષ આશ્ચર્ય-કારક છે

વિચિત્રવીર્ય—પુરુષોત્તમ મિત્ર છે તેથી શું થયું ? હું મને વ્યાજબી લાગે તે માનવાને સ્વતંત્ર નથી ? હજારો ગોવિંદભટ્ટ મારી સામુ આવે તો શું ?

પ્રો. કેરજજ—વિચારસ્વાતંત્ર્યની વિરુદ્ધ હું નથી પણ ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમના હૃદય તમારા કરતા વધારે શુદ્ધ, સરલ અને પવિત્ર છે, એમ અત્યારસુધીના તમારી આશંકાના પ્રસંગોપરથી મને લાગે છે અને જેવું સત્ય, શુદ્ધ, સરલ હૃદયમાં મુરૂરી શકે તેવું અન્ય હૃદયમાં મુરૂરી શકતું નથી વળી એમની મગજશક્તિ તમારા કરતા કાંઈ પણ પ્રકારે ન્યૂન જણાતી નથી યુગોપના માસાહારી, દ્રવ્યપરાયણ, પ્રતિભય પ્રદેશમાં રહેવાથી મારી બુદ્ધિ પણ મલીન થઈ ગઈ છે તેથી હાલ મેં દેશ તથા સગા સબંધીનો ત્યાગ કરીને ગોવિંદભટ્ટભટ્ટની પાસે આદિ જ રહેવાનો નિબંધ કર્યો છે એમના ધર્મમાં કાંઈક અપૂર્વ શ્રદ્ધા મને થઈ છે, અને મારું સર્વસ્વ એ ધર્મમાં અર્પણ હું તૈયાર છું માત્ર એમના જેની શાંતિ, એમના જેવું જ્ઞાન, એમના જે—

વિચિત્રવીર્ય—આપ બહુ ભોળા જણાઓ છો ઉજળું એટલું દૂધ તમે દેખો છો ! પણ આ દેશમાં સલાખીને આલસુ, નહીં તો ભુરગઈ જશે પુરુષોત્તમ મારો મિત્ર છે, અને બહુ બુદ્ધિશાળી અને શુદ્ધ હૃદયનો છે અને ગોવિંદભટ્ટ પણ વેદવેદાંત જાણવાવાળા, ભક્ત અને સારા છે પણ તેથી એમનો ધર્મ પણ સારો, એમ માનવાનું શું કારણ ? હું જે ધર્મ માનું છું તે મર્ચ બ્રાહ્મણો માને છે, અને રાકરની કીર્તિ જગજગદુર છે, એટલે ભુત્ર ખાવાનો સભવ જ નહિ કદાચ અમારું માનવું ખોટું હોય તો પણ હવેના-જાણ્યો પડિતો અમારી સાથે પણ આ ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમનો ધર્મ તો છેક જ નડામાં જ્યાં જ્યાં ત્યાં હર્યુત પુષ્ટિમાર્ગે એટલું ઠોર પુરી અને બલિસાર અરે, એ લોકોના કૃત્ય તો એટલા ખરાબ છે કે મારા મનુષ્યો હું પુષ્ટિમાર્ગનો છું એમ કહેતા પણ શરમાય છે જેના મગજની મિથિતિ છેદ નબળી થઈ ગઈ હોય, જે છેક બાયવો બની ગયો હોય, જેને પોતાની મા, બહેન, અને વડુદીકરીની લાજ લુટાવાની કાંઈ દરકાર ન હોય, તેમના પાતિવ્રત્યલગની કાંઈ ગરમ ન હોય, તે જ પુષ્ટિમાર્ગમાં જાય અથવા રહે સારા, સમજી, સભાવિત શુદ્ધ-સ્થનુ એમાં કામ નહિ એક સદ્ગૃહસ્થપર પુષ્ટિમાર્ગના કોઈ મહારાજે લાયબલ કેસ માડ્યો પરિણામ શું આવ્યું ? કેસમાં તેમના જ ધર્મપુસ્તકોમાંના ઉત્તરોપરથી, તેમની જ ગેરવર્તણૂક પરથી, સામિત થયું કે દુનિયામાં એ પથ અધમમાં અધમ છે બલિ ચાર તે કયા સુધી ? કાંઈ હદ ? વળી સાજ પડે કે પાલવા બદર, ચોપાટી, વાલકેશ્વર મહાલક્ષ્મી વગેરે સ્થાને ફરવા જવું, ‘ભુટ, શુ’ વાળા મુસલમાનોની દુકાને ભુટ ખરીદવા જવું, ‘ટેક્સ’ને ત્યાં કપડાં સીવડાવવા જવું, રાત્રીએ નાટકમાં જવું અને ગોંડો નચાવવી, એ ધર્મગુરુઓના લક્ષણ ? કયો મહારાજ એમની સુબોધિની, વિદ્વન્મણ્ડન કે અણુભાષ્ય લઈ વૈષ્ણવોને ધર્મના બે બોલ કહે છે ? ઘણા મહારાજોને તો સસ્કૃતજ્ઞ આવડતું નથી, કાંઈકને આવડે તો કાવ્ય કે વ્યાકરણ, અને કાંઈક નાનપણમાં જે બોલ બોલ્યા હોય તો પોતાને કૃતકૃત્ય માની મોટી વયે એશઆરામ અને મોજ-

ગોખ શિવાય બીજું કાઈ કરતા નથી કોટોમા કેન્ડ, સમન. વારંદ સર્વેને લાયક એ સદ્ગૃહસ્થો યદ્યં મુદ્યા છે મારે તો કાઈ નથી, પણ તમને એ ધર્મમા પડતા પડેલા ચેતાવવા, એ મારી કરજ છે

પ્રો. કેરજજ—૬ ધર્મના અભ્યાસાર્થે, ધર્મનું તરન ગોધરાને જ અદિ આગ્યા છું અને ગોવિંદ-ભટ્ટજીને તથા પુરુષોત્તમને મળ્યા પછી એ ધર્મજિંદગી મેં કાઈ અભ્યાસ કર્યો છે અને તપાસ પણ કરી છે લાયખન કેમ વિરે મેં સાંભળ્યું કે નગ્ન તે મગાવી મેં વાગ્યો છે, અને હાવતી ગિથિની સર્વ પ્રકારે હું વાંદે છું ઈનિદાસ દષ્ટિએ જોતા એમા આશ્વર્થદારકે દસુ નથી દેડે ધર્મમાં મળ પુરુષો ગયા પછી, પાછાના નેતાઓના આગ્રિય આરા ન હોય તો તે ધર્મપતિત થાય છે ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમ જેવા વળા સંજ્ઞનો આવી ગિથિને માટે મરો જ મોટા દે છે, અને વિવિધ રીતે તન, મન અને ધનવા એ ગિથિ મુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ મેં જાણ્યું છે. એમના જેવા નિશ્વાર્થા, નિડ અને ધર્માભિમાની, અભ્યસક્તા, સરળ હૃદયના, તત્ત્વને સમ જનારા છતાં દીન, અને કૃતિ અને દ્રવ્યની-અટે, કાર્ષણ્ય પ્રકારની ઇચ્છા અને આગા વગરના અન્ય સંજ્ઞનો મેં જોયા નથી ધર્મની પતિત અવસ્થામાં તે ખરામ નખાય પણ વિચારવાને તેના ગુદ તરવ ગોધી દહાડવા જોઈએ બીજા પડિનો ન માને તેથી તે ન માનવું એમા તમે જે નિચાર્યાન અનુ કોણ કરો છો તેનો નાશ થાય છે અને વિચારની કુર્મલતા પ્રદર્શિત થાય છે વધી એ ધર્મમાં ધુરધર પડિનો નથી થઈ ગયા ? મેં વરલાચાર્યના પુત્ર (વૃદ્ધનાથના તથા પુરુષોત્તમજીના થોડાક્ર અથો વાગ્યા છે, તે મદામર્થ અને વિદ્વાનોને આશ્વર્થમા ગગ્રવ કરે એવા છે અટે ' હાવમા જ એ ધર્મમા ગટલાલા નામના મહાપડિન નથી થઈ ગયા ? દેવ-વરાત્ર બાલપણથી મને અનુ ગુમાવ્યા છતાં શું તેમની પડિનાઈ ! શું તેમની વિદ્વા ! તમારા આર્થાર્થના પ્રાચીન રથગ વિદ્યાના ધામ-કાગી મેત્રમા, તમારા આખા ભારત-વર્ષના ધુરધર પડિનાતી સભામા એમને 'ભારત માર્તંડ'નો ખિતાબ આપવામા આવ્યો હતો તે તમને ખબર નથી ? મોટે હમ તો નીરક્ષીર છુટા પાડી દીરનોજ ઉપમામ કરે છે ગોવિંદભટ્ટ અને પુરુષોત્તમના સબધથી વિશેષ લાભ એ છે કે એમના શુદ્ધ આચરણથી એ ધર્મની ખુબી એકદમ દીપી નિકળે છે, અને એની આશ્વાસિત મુદરના હૃદયને આકર્ષે છે ગોવિંદભટ્ટની પ્રાર્થનામાં કાઈ બચવો છાટે મળી શકે ?

વિચિત્રવીર્ય—પાનાચદ ગેનો મગંસા છે, પણ તે મામાદારીને નહીં આપને

પ્રો. કેરજજ—મેં માસાદાગ્નો ત્યાગ કર્યો છે

વિચિત્રવીર્ય—તારે તો ઘણી જગ્યા આપને ૬ આપને ગોદવળુ કરી આપીશ હવે હું અને ભઉ છું

એમ કરી વિચિત્રવીર ગમે જતા જતા ગગામા વિચાર કરવા લાગ્યો “ આ પ્રેક્ષક કેવો નિ કષ્ટી છે ! જાતે બીજે પુરુષોત્તમ ! જાનેને લોગની, માન આમરની, કયાની દરકાર નથી ! પ્રેક્ષકને આપાવર્તના જ્યાં મોંમા પુષ્ટિમાર્ગ જ પસંદ પડ્યો ! શું દુનિયા છે ? એ પુરુષોત્તમથી જ અન્નદ નેસા છે, એમા કાઈ શક નહિ પુરુષોત્તમની ભુદ્ધિ તીવ્ર તો ખરી જ પણ એ શું કામની પડિમાનેમા બધા પડેલા મેવા નાગ નાગ બાગો આપનો હતો ? એમમાં, સસામુધાગપનિદમાં,

આધોગિકપરિપક્વતા એના જેવા નુદર લાપણો કરનાર ડાલુ હતુ ? કેટલા માત્ર આજરુ ? તે બધા ઉપર પાણી ફેરવી આજે ધરડા ખચ્ચેની માફક પુષ્ટિમાર્ગમા મિથ્યા કાલનેપ કહે છે ગોવિંદભટ્ટે એને વશ કરી નાખ્યો છે, અને એ ગોવિંદભટ્ટ આ પ્રેક્ષિસરને પણ વશ કરશે જ તેમા વળી મદદગાર પેલી ડાહી ગાર્ગી, એટલે પત્ની પૂછતુ જ શુ ? મને પણ ગર્હ કાને વશ કરવામા કાઈ આટી રાખી નથી પણ આપણે ક્યા કાયા છઈએ ? મેરુ કો, પણ હુ ? એ વાત જ શી ? ” આમ વિચાર કરતો પોતાની સર્વોત્તમ બુદ્ધિથી પ્રલાતો પોતાના કાળા કોટ પાટલુન ને ખુટ તરફ તિરકસ આંખોથી જોતો અને ચકડાનો વિચિત્રનીર્વે ધર તરફ જતો હતો.

આણી તરફ પ્રેક્ષિસર ફેરજજે વખત ગુમાવ્યો નહીં કોઈ પણ કાર્યક્રમનો નિશ્ચય કર્યા પછી મિથ્યા વખત ગાળ્યો એ એના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હતુ બીજા ચુકવી, પાનાચદ શેકને મતી, લાકુ નક્કી કરી બપોરે ત્યા રહેવા ગયો, અને આજે પાચ વાગે પુરુષોત્તમ પોતાની પામેના બગવાની ગેવેરીમા પ્રો ફેરજજને એકબે નિરાતે ઝાઝીચેરપર ગેમી વાચતો ભેઈ વિચારમા પડ્યો. અતે ન્યા જઈ તપાસ કરવા વિચાર થયો, અને ઉપર ગયો. પ્રો ફેરજજ તેને દસને ન્હોડે આવકાર ઈઈ બેસાડ્યો, અને બોલ્યો “ તમને આ પાડોશી ગમશે કે નહિ ? ” ચચત પુરુષોત્તમ સર્વ નમસ્ક ગયો હતો તે બોલ્યો “ ગોરા લોક ઝાળા લોકની પાડોશમા પોતાની રાઝખુરીથી આની ગંદુ એ તો આજે જ નેધુ ! બોચારા કાળા લોકને ગમશે તો રીક, ને નહીં ગમશે તો સહેશે. અહિ તમને નહિ ગહેવા દેવાનો કાવનો વડી શકાય એમ તો નથી ! ”

પ્રો. ફેરજજ—(ભારદ્ધનિ)—મિસ્ટર પુરુષોત્તમ, માત્ર આજરુ ઉપરથી સિત્તના ગલુની એ અજ્ઞાન છે આર્યાવર્તના જેવા સહનશીલ, ગુણુત, બુદ્ધિમાન, સદાચારી મનુષ્યો અન્ય સ્થાને મળવા મુશ્કેલ છે દરિદ્રતાને લીધે ઉપરની ટાપટીપ ન હોય તેથી નું થયું ? અભણ અને અજ્ઞાન છતા સદાચારી, ગરીબ છતા ઉદાર, મેહેજ ઉપકારને સ્મર-જુમા રાખી બદલામા છવ આપવા પગુ તૈયાર, પગેપકારમા તપર—એવા એવા મદગુણોવાળા આર્યાવર્તના લોકો છે એની મારી ખાત્રી થમ છે. આહા ! કેવા દ્રામત એ લોકોના હૃદય છે !

પુરુષોત્તમ—એવા સદગુણોની પીઠત સદગુણીથી જ રહી રહે છે

પ્રો. ફેરજજ—મિ પુરુષોત્તમ, મે બહાગની ટાપટીપ ઘણો વખત થયા છોડી દીવી છે મોસાયટીના કૃત્રિમ બધનો મે તોડી નાખ્યા છે. હુ સત્યનો ભૂખ્યો છું મે અન્ય, શાંતિ અને સતોપ અહીં જોયા, તેથી જ વગર પરવાનગીએ દોડી આવ્યો છુ

પુરુષોત્તમ—શાંતિ અને સત્ય અમુક સ્થાને અવવબાને રવા નથી, કે તે અનમા તે પ્રાપ્ત થાય માટે તમારી દોડાદોડી અર્થ વગરની લાગે છે.

પ્રો. ફેરજજ—જે જે સ્થલમા શાંત સન્નનો વમે છે, ત્યા સર્વત્ર શાંતિના નિવાસ હોય છે

પુરુષોત્તમ—પણ બ્યામુખી દોડાદોડી કરતો ત્યામુખી શાંતિ તે મ્યાનમા પણ નહિ મળે. જ્ઞાન મનુષ્યોએ જે રીતે શાંતિ પ્રાપ્ત કરી, તે રીતે વર્તવાથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે

પ્રો. ફેરજજ—તે રીત તે શાંત સન્નનોના સમાગમથી મને પ્રાપ્ત થશે જ.

પુરુષોત્તમ—તે રીત સર્વેને વિદિત છે, એમા નવુ કશુ નથી. શાસ્ત્રોમા સર્વત્ર તે સ્પષ્ટ દર્શાવેલી છે

પ્રો. ફેરજજ—શાસ્ત્રો વાચ્યાથી જ તે પ્રાપ્ત થતી નથી તેથી જ સન્સગતી જરુર સ્વીકારાયલી છે તમે કહો છો કે સર્વેને વિદિત છે, પણ મને નથી

પુરુષોત્તમ—હુ એ માનતો નથી, તે જ્ઞા કહું છુ —

આપૂર્યમાણં અચલપ્રતિષ્ઠમ્ ।

મમુદ્ગમાપઃ પ્રવિશંતિ યદ્વત્ ।

તદ્વત્ કામા યં પ્રવિશંતિ સર્વે ।

સ શાંતિમાપ્નોતિ ન કામકામૃ. ॥ ગીતા ॥ ૨ ॥ ૧૦ ॥

વિદ્યાયં કામાન્યઃ સર્વાન્

પુમાંશ્વરતિ નિઃસ્પહઃ ।

નિર્મમો નિરહંકારઃ

સ શાંતિમધિગચ્છતિ ॥ ૨ ॥ ૭૧ ॥

જ્યારે પુરુષોત્તમ મુખ્યથી આ યોદ્ધા બેસતો હતો, ત્યારે સામે સમુદ્ર ધુન્ધુ કરતો હતો, અને એ ધુન્ધુ કરતો અવાજ શાંતિની ઊંઘોની માફક બનેલા ઘુમ્મિમાં પ્રવેશ કરતો હતો, અને બનેલા અતઃકરણુમા શાંતિની રેલ રેડતો હતો. બને જણ આ શાંતિમા નિમગ્ન થઈ થોડોક સમય અવાચક બેઠી રહ્યા. આખરે પ્રો. ફેરજનજી બોલ્યા “ સર્વ ઇંદ્રિયા ગાત થવાથી, સર્વકામ ત્યાગ થવાથી આ ગાતિ અનુભવાય છે એ હું સમજ્યો, પણ આ શાંતિ તો માત્ર એક મિથિ છે એ ગાતિ અનુભવનાર કોઈક તત્ત્વ હોવું જોઈએ નહિ તો સર્વ રાજ્ય થઈ જાય ”

પુરુષોત્તમ—એવી મનની મિથિ સર્વજ્ઞ ગણે, એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. ઇંદ્રિયાના ગંગદ્રેષ, નુખ-
દુખમા ન લપટાવું એ અવશ્ય છે

પ્રો. ફેરજનજી—પણ તે અત્યંત દુર્લભ છે વાયુની ગતિને રોકવા જેવું છે

પુરુષોત્તમ—તે જા અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી તે પ્રાપ્ત થાય એમ છે.

પ્રો. ફેરજનજી—અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય મનને આધીન છે, અને મન અત્યંત ચત્ર છે કાર્ષ્ણ્ય એવી વસ્તુ નથી કે જે સર્વદા મનને વશ રાખી શકે ? મ્હાવત અકુશલા પ્રયંડ હાથીને વશ ગણે છે, તેમ મનને સર્વજ્ઞ વશ રાખનાર કાર્ષ્ણ્ય સાધન નથી.

પુરુષોત્તમ—હૈય, એમ

પ્રો. ફેરજનજી—હા

પુરુષોત્તમ—હૈય, એમ

પ્રો. ફેરજનજી વિચારમા પડ્યો “ આ વાત ખરી, એમ મનને વશ રાખનાર સર્વજ્ઞ સાધન ખરું, એમવશ મન કાર્ષ્ણ્ય સમયે ચાર કે નાગ, સેલુડ કે અધર, નીચું કે ઉચું કાર્ષ્ણ્ય પણ કાચ કરના તૈયાર થાય છે, એમવશ મન સર્પને દોરડું ફરી વાપરે છે, સમુદ્ર તરી નાચે છે, પર્વતને ઉઘેરી નાખના તૈયાર થાય છે, અને ખુશાથી પ્રાણ અર્પણ કરે છે. પણ-પણ (પુરુષોત્તમને) એમ બાક વસ્તુને અવનબીને રહે છે, અને પશ્વનાથગુણે લીધે સુખ કરતાં દુખ વિગેય આપે છે ”

પુરુષોત્તમ—એ બુદ્ધ છે. કવચમનનો વિદાસ કરામા બાકવસ્તુ સ્ત્રી—પુત્ર—મિત્ર વિગેય ઉદ્દીપત માન કે એ કવચમનના વિદાસસમયમાં અનુભવાના નુખ-દુઃખ નાપડેવેન અતઃ આનન્દરૂપ છે, આનાવિક છે. તેઓએ એ વિદાસ સમયનાં સુખ-દુઃખ અનુભવ્યાં છે, તેઓ એ અનુભવવગરનાં મનુષ્યોને જાનકર લેવા, પશુગ્રામ

ગણે છે, કેમકે એમાં જે મજા-જે મનિ-જે આનંદ અનુભવાય કે તે દુનિયાની કાર્મ પણ વસ્તુ આપી સક્તી નથી પ્રેમનગરનો ગનનો મેહેવ પ્રેમની ઝૂપડી આગળ તુરં છે મહાન અધિકાર, અદ્યક દ્રવ્ય, ગમ્યપદ્ધતી કે અર્ગનું ઈદામન પ્રેમ આગળ શુદ્ધ અને નિરસ લાગે છે

પ્રો. ફેરજજ—એ અંતુ ખન, પણ પ્રેમમા પગધીનતા નથી ? મર્યં આમીના અયુવી પ્રેમપગ-ધીન સતી દુ ખી થઇ દેહયાગ કરતી નથી ?

પુરુષોત્તમ—હા, પણ તે હૃદયના વિદ્યામતી એક દશા માત્ર (Stage) છે પતિ હૃદયના નિઃક-મનું ઉત્તમ સાધન, પ્રેમનું ઉદ્દીપન છે પૂર્ણ પ્રેમથી ખીગેલું હૃદયદ્વાર ઉપડતા તેમા સર્વદા મિગજમાન, પણ આગ્રહિત રહેલા "રસો વૈ સ." નાં દર્ગન હવને થાય છે, અને પ્રેમના તાપામિથી શુદ્ધ થયેલો જીવ, પ્રભુકૃપાથી દિવ્ય નિર્ગુણ દેહ હૃદય, મન, ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્ત કરી પ્રભુ સાથે રામકીડા કરે છે

કરી સમજે પ્રભુ બાલ્ય વસ્તુ નથી મર્યંનું ખીજ, સર્વનું અધિષ્ઠાન, અત-રંગ પ્રેમસાગર પ્રભુ પોતે છે સર્વના હૃદયમા પ્રભુ ખિગજે છે, અને આ જીવ અગ્નિના સ્પર્શિગતી માકક આગુમાત્ર છે પ્રભુ પામે, પ્રેમપામે જીવ એ જ હવનું કર્તવ્ય છે, અને મન બાલ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરાવનાર અને પ્રભુ સાથે મજાધ કરાવનાર પ્રેમ જેનું મગ્ય અને મમન આપન દુનિયામા એક પણ નથી વિવેક, વિરાગ, યોગ, જપ, તપ, ઉપાસના એ મર્યં માલ્ય છે, અને પોતાની મર્યાદામા ગ્રહી પોતાના ગતપ્ર-માણે પોતાનું કાર્ય કરે છે પણ જ્યાં મન ઉચ્છ ખન થાય છે, ત્યાં એ સરે સાધન ખપ લાગતા નથી તમને પણ તે જ ધામ્તી લાગે છે, અને તે તમારી ધામ્તી ખરી છે પણ પ્રેમ આગળ મન ગરીબ ગાય જેવું થઇ જાય છે, અને હૃદયથી કરિષ્યે વચનતત્ત્વ કહી મેવામા તત્પર રહે છે તેથી જ વિષયનું ખન પ્રેમ આગળ આનનું નથી, ઇન્દ્રિયો પ્રેમની દાસી થઈ રહે છે, પ્રાણ પોતાને પ્રેમના ગુલામ મમજે છે, અને મેશમથી પણ બાગિક, સુદર, અને ચિત્તવટ તાનણાથી સંબધ કરાવનાર એ પ્રેમ સર્વદા વિજયી નિવડે છે પ્રેમના ખન આગળ સૃષ્ટિ સ્તબ્ધ થઇ જાય છે, પરુષો અડધી કાળીઓ મ્હોમાથી મુકી દઈ પ્રેમદર્શનમા લીન થઇ જાય છે, પક્ષીઓ અનિમિષ ચાસુથી પ્રેમને જોઈ રહે છે, પાણી પોતાનો વહેવાનો સ્વભાવ ભૂલી, પોતાનું હૃદય ચીંગી, સ્તબ્ધ થઈ પ્રેમને વહેવા-જવા માર્ગ આપે છે, અર્ગના દેવતા પોતાનું સ્વર્ગીય સુખ ભુરી પ્રેમના દર્શન કરવા નિમાનમા ખેતી અનરિક્ષમા દવજે છે, પ્રેમ પોતાના પ્રતા પથો-પ્રચડ તાપથી પોતાને જે સમયે જે વસ્તુ જોઈએ તે ઉપજ કરી શકે છે અખિન જગતને ભાગમાન કરનાર સૂર્યનું તેજ પ્રેમમાથી જ ઉદ્ભવે છે, ચંદ્ર અને અગ્નિ પોતાનું તેજ પ્રેમમાથી જ ગ્રહણ કરે છે, પણ પ્રેમ પોતે અતત્ર છે. પ્રેમને કાઈની અંપક્ષા નથી આ જ રસની, શુભાગ્ની, વિપ્રયોગની, પરાદાઢ છે

પ્રો. ફેરજજ—માઈ, તારા ગમ્દો સાલળી મને આનંદ થાય કે પણ જ્યાં સુધી હૃદયમા એ અનુભન થાય નહિ, ત્યાં સુધી તા કામનું ?

પુરુષોત્તમ—પ્રભુકૃપાથી સર્વે થશે સધ્યાસમય થયો ગોવિન્દભટ્ટ પામે આવશે ?

પ્રો. ફેરજજ—આવે

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક કહેવાય કે ?

(૫)

બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદસબ્બથી સવાદ થઈ ચુક્યો. વિવેચક વાચકે સત્યાત્યનિર્ણય કરી લીધો. બ્રહ્મવાદસામ્રાજ્યની સમ્યક્ સ્થાપના થઈ ચુકી. પૂર્વપક્ષીને લૌકિક મોક્ષનું પણ ભાન કરી વીને વેદાતીત વેદાતીત પુષ્ટિમાર્ગ અત્યંત વૈદિક હોવાથી વેદનો પણ આધાર છે એમ અને સિદ્ધ કરી આપ્યું, તેમ જ મર્વ વિવેચક વાચકની પણ પ્રતીતિ થઈ ચુકી, તથાપિ રવિમણ્ડલના પ્રચલ પ્રતાપ સામે જેમ વામઃ ઉલ્લસ દટિનેય પણ કરી નહતો નથી તેમ આશ્ચર્યમોહકરણાર્થ ભગવદ્ ગાથી શરણ્ય પ્રવર્તવેલા મિથ્યા માયાવાદમાં ભ્રમણ કરતા બ્રાત્ર વિવેચીથી યુક્તિનકપકમપ્રદિત નિગમમદામણિવિગ્નિત બ્રહ્મવાદની નિરીક્ષા થઈ ચડતી નથી. એટલે વદ્વા તદ્વા કરીને ઉન્મત પ્રતાપ આપુ ગણ્યો છે, તેનું જ અત્ર નિરાકરણ કરવામાં આવે છે.

વેદાતીત વેદાતીત પુષ્ટિમાર્ગ ‘નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન વહુના શ્રુતેન યમેવૈવ વૃણુતે તેનૈવ લભ્યઃ’ ‘નાહં વેદૈર્ન તપસા ન જ્ઞાનેન ન વેજ્યયા’ ઇત્યાદિ લક્ષાવધિ શ્રુતિશ્રુતિગીત હોવાથી પરમ વૈદિક છે એમ અને અમાગ પૂર્વ લેખોમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે, તેનું તો અપમારગ્રસ્ત મિત્રિવેદીને ભાન ન ગહે તો તેમણે અમારા પૂર્વ લેખોનું પુન પુન પદન કરીને મનન નિદિધ્યામન પ્રારબ્ધા ‘પુષ્ટિમાર્ગ વેદાતીત છે’ એમ કહેવાથી પુષ્ટિમાર્ગ અવૈદિક થતો નથી વેદ ત્રૈગુણ્યવિષય છે, અને પુષ્ટિમાર્ગ ગુણાતીત નિર્ગુણ છે, તેથી પુષ્ટિમાર્ગ વેદાતીત છે ત્રૈગુણ્યવિષય વેદા નિસ્ત્રેગુણ્યો મહાર્જુન ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પણ વેદને ત્રૈગુણ્યવિષય કહે છે, અને સાક્ષાત્ ઈશ્વરેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અત્ર નિસ્ત્રેગુણ્ય વેદાતીત માર્ગ ગ્રહણ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે અત્ર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વેદવિરુદ્ધ છે અથવા શ્રીકૃષ્ણચક્રે અર્જુનને અસત્ય અવૈદિક ઉપદેશ કર્યો છે, એમ મિત્રિવેદી સિદ્ધ કરે, તો જ વેદાતીત પરંતુ પરમ વૈદિક પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર અવૈદિકત્વનો આતપ કરી નરે.

મિત્રિવેદી પડિત નથી એમ તો સ્વત જ મીધાર કરે છે, તથાપિ શાસ્ત્રાર્યમાં શ્રીત ત્રૈગુણ્યસમ હોવાનું વિદ્યાભિમાન ધરાવે છે. વાદિપ્રતિવાદીની ઉત્કૃષ્ટતા અવકૃષ્ટતાની સમીક્ષા કરવાનું કાર્ય વિવેચક વાચકદૃષ્ટુ છે સમ્મત લાગા સાથે પરપગથી જ વિદેય હોવા, ત્યા દેવવાણીમાં પ્રતિજ્ઞા કરવાનો પ્રવાસ કરતા પરપગપ્રાપ્ત નિદેષનો તેમણે સમ્યક્ પ્રકાશ કર્યો છે ઉક્ત પ્રતિજ્ઞાઓમાંથી જૂપિટ પ્રતિજ્ઞાનો ઉત્વેષ તે પૂર્વ લેખોમાં કરી ચુક્યા છે, તથાપિ અપમારગ્રસ્ત હોવાથી તદ્દિશ્રુતિપૂર્વક નવાન પ્રતિજ્ઞા પ્રારબ્ધ કરવાનો આદબ્ધ કરે છે વસ્તુતઃ જૂપિટ પ્રતિજ્ઞાનું પ્રત્યુત્તર પુન અને આપી ચુક્યા હોય, તથાપિ અપમારગ્રસ્તને પુનપુન ગમણ કરાવતું આવશ્યક હોવાથી પુન પ્રતિજ્ઞા સમીક્ષા પ્રારબ્ધી.

મિત્રિવેદીને પુષ્ટિમાર્ગના ‘ઉપામ્ય’ નહિ પરંતુ ‘મેમ્ય’ સકલવૈદિકકારણ આનદમય આનદપ્રસુર અમન ‘સ્મો યે સ’ ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત રમન્વરૂપ ‘તત્ સત્ પર બ્રહ્મ જ્ઞાનાત્મકો નિયાતનંદકલ્પરૂપ’ ઇત્યાદિ લક્ષાવધિ શ્રુતિશ્રુતિપ્રતિપાદિત નિર્ગુણ કમનીય સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણચક્ર

અવૈદિક હોવાની આશરે આનંત થઈ છે. વેદાદિશાસ્ત્રગીત પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અવૈદિક કથનાર 'કૃપિર્ભવાચક શબ્દો ગણ્ય નિર્વૃત્તિવાચક તયોરૈક્ય પર બ્રહ્મ કૃષ્ણ इत्यभिधीयते' ઇત્યાદિ લક્ષ્યાધિ શ્રુતિ અને 'મત્ત પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય પર બ્રહ્મ પર ધામ પવિત્ર પરમ ભવાન્ પુરુષ શાશ્વત દિવ્યમાદિદેવમજ વિભુ આહુસ્ત્વાં ઋષય સર્વે દેર્વાપનાંરદસ્તથા અસિતો દેવલો વ્યાસ ' ઇત્યાદિ ઋષિવર્ધવિચારસારપ્રતિપાદક સહસ્ત્રાવધિ મૂનિની હયા કરવા ઉદ્યત થયા છે. શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અવૈદિક કથનાર મિત્રિવેદીને અવધાન રહેતુ નથી કે માયાવાદનુ જ અવલગ્ન કરનાર 'સિદ્ધાન્તખિન્દુ' આદિ અથના કર્તા 'પરમહંસ પરિમાળક' (૧) મંદુસુન્નસમ્પત્તી જ 'કૃષ્ણાત્પરં કિમપિ તત્ત્વમહ ન જાને' ચંચલ ચંચુલી 'શ્રીકૃષ્ણથી પર કાંઈ પણ તત્ત્વ છે જ નહિ એમ 'મત્તઃ પરતર નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય' ઇત્યાદિ 'શ્રીકૃષ્ણ વાક્યાનુસારિણી પ્રતિષ્ઠા' જે છે. પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અવૈદિક કહીને, 'નર્ચક તદન્યદ્ દ્વિતીય કુત્ત સ્વાન્' ઇત્યાદિ દશમ્બોદાપ્રતિપાદિત 'શૂન્ય તત્ત્વમ્' એ માધ્યામિક માદ્વાદનો પ્રચલ રીતે અગીકાર કરનાર ઉપેક્ષ્ય, કેવલ હસનીય જ, છે. વલી 'ન વર્ણા ન વર્ણાધર્માચારધર્મા ન મે ધારણા ધ્યાનયોગાદયોઽપિ' 'અમે વર્ણાધર્માચાર ધર્મવિહીન છીએ, અમે બ્રહ્મની ધારણા ધ્યાનાદિ કરતા નથી' એમ અપદ પ્રતિષ્ઠાકારને પરમ પૂજ્ય માનનાર તન્મતાવલમ્બી મિત્રિવેદી દેવ-દેવ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પરમ વૈદિક વિધિથી એવા જનાર હપર અવૈદિકતાત્રેષ જે અને પોતે પર-મવૈદિક હોવાનો આડપર કરે એ કલિયુગનો પ્રભાવ નહિ તો અન્ય નુ.

શ્રીકૃષ્ણ વેદપ્રતિપાદિત પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ છે એમ સર્વ અક્ષુબ્ધાન્ પુરુષોત્તમ નિસન્દિગ્ધ પ્રતીતિ છે. 'મન્ત્યાલ મ્યસ્ત્વનન્યયા' 'સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેક શરણં વ્રજ' ઇત્યાદિશાસ્ત્રપ્રતિપાદિત અષ્ટાક્ષરમત્ર પણ પરમ વૈદિક છે. નિવેદનમત્ર પણ અકલવેદશાસ્ત્રમા જ છે, તેથી તેમા પ્રચલત બૌદ્ધનો ચચુપ્રવેશ પણ અસંભવિત જ છે. 'યથાઝ્મે હુદ્રા વિસ્ફુલ્લિગા' ઇત્યાદિશ્રુત્યુક્ત જીવચ્યુચરણુસમયથી જીવને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો વિયોગ થાય છે, અને તે સમયથી જ્યુચરિત જીવ મહસપરિવસરપરિમિતકાલપર્યન્ત પ્રભુવિયોગગતિત તાપકલેશ સહન કરે છે. તાપકલેશાદિ સહન કરતા અતે જીવ ઈશ્વરકૃપાથી સદ્ગુણોદ્ભાવ શરણુમત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, દેહ-પ્રાણાદિ સર્વ પ્રભુને સમર્પણ કરે છે, અને 'યે દારાગાર પુત્રાપ્રાણાન્વિત્તમિમ વરં હિત્વમ્ માં શરણં યાતા' એ રૂકરના સંલોકીત વિધિથી અનન્ય ભક્તિ શાસ્ત્ર કરે છે, ત્યારે પ્રભુ પણ આવા અનન્ય ભક્તનો સ્વીકાર કર્યા પછી કદાપિ ત્યાગ કરતા નથી.

પુષ્ટિમાર્ગીય સેવાપ્રકાર પણ પરમ વૈદિક છે. શ્રીમદ્દિદુર્વેગોક્ત મતોત્સવસેવાપ્રકારના સમત્વનું અભિમાન કાંઈ અન્યમાર્ગીય સેવાપ્રકાર ધરાવી શકે તેમ નથી, પ્રત્યુત તે સેવાપ્રકાર પ્રતિ અત્યાદર પ્રદર્શિત કરીને ઇતરમાર્ગાવલમ્બી પણ તેનો સ્વીકાર કરવા મંડી પડ્યા છે. મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીરાવજીને પણ અન્યન્ત આદરસહિત અમુક અમુક સ્થાને મગલાદિવિયાગ ધરાવવાનો પ્રારભ પણ થઈ ચુક્યો છે. જે સેવાવિધિનો આદરસહિત સ્વત જ અગીકાર કર્યો છે તે જ સેવાવિધિ અવૈદિક છે એમ વદતોબ્યાધાત કરતા પણ નિર્લજ્જને લજ્જા કયાથી હોય. મિત્રિવેદીને 'આત્મોધ'અન્યનુ' ભાન પ્રથમ કરાવી ચુક્યા છીએ, તથાપિ અવપર્યન્ત તે અન્ય પ્રચરણુઅન્ય ગ્રહણ કરવાની પણ તેમની શક્તિ નથી, તેથી ગ્રહણધારણુપાદ્ય ન હોવાથી 'ખાન' ઉપનામ પણ તેમને આદરણીય થઈ પડશે. 'આત્મોધ' અન્યમા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ મા. પુષ્ટિમાર્ગીના જ સિદ્ધાન્ત આપન કરતા નથી, પરંતુ સર્વશાસ્ત્રનો સંગ્રહ જે છે. લૌકિક સામ્યાયનાદિ નકપિદૃત

મોક્ષશાસ્ત્રનો તેમા વિચાર કરેલા છે, તેથી જ લૌકિક મોક્ષ તે જ પુષ્ટિમાર્ગીય પરમ ફલ છે એવો હેતુભાસ કરનાર મિત્રિવેદીની શાસ્ત્રનિપુણતાનો વાચકવર્ગને સત્વર ખ્યાલ આવશે પુષ્ટિમાર્ગી હોવાની છે એમ પુન પુન અમે પ્રતિપાદન કરીએ છીએ, તે ઉપરથી જ ને મિત્રિવેદીમા અપ પણ બુદ્ધિ હોત તો આ લૌકિક મોક્ષને અને પુષ્ટિમાર્ગને કંઈ સબંધ નથી એમ તેમની પ્રતીતિ થાત 'સ ઇલાકો ન રમતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત રમણાર્થ લગવાને જગતનો આધિભાવ ઈર્ષ્યો નન્સમયે પ્રવાહ મર્યાદા અને પુષ્ટિ એ ત્રણ મિત્રભિન્ન પ્રકારના હોય તો પણ પ્રભુએ આધિભાવ ઈર્ષ્યો પ્રવાહસ્થ હોવ અવેદિક છે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના પોડશાધ્યાયોક્ત ન્યાયે જગતને અસત્ય માનનાર હોવાથી આશ્ચર્ય છે 'મામાત્મપરદેહેષુ પ્રદિવન્તોઽભ્યસૂચકાઃ' ભગવદ્વાક્યાનુસાર મિત્રિવેદીવત્ તે હોવ શ્રીકૃષ્ણચરિતા ટોલી છે, અને તાનહ દિવત કુરાન્ સસારેષુ નરાધમાન્ ક્ષિપામ્યજસ્રમશુમાનાસુરોઽપ્વેવ યોનિષુ આસુરો યોનિમાપન્ના મૂઢા જન્માનિ જન્માનિ મામપ્રા પ્યેવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધર્મા ગાતેમ્' ઇત્યાદિ શ્લોકોક્ત ભગવન્નિશ્વપાનુસાર અધર્માધર્મ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે સકરુણ અને તેમના અનુયાયીઓ જગતને અસત્ય માનનાર હોવાથી, તદુપાસ્ય શ્રીશિ વોક્ત બ્રાન્તમાર્ગમા પ્રવૃત્ત હોવાથી, પ્રવૃત્ત બાદ હોવાથી, પ્રવાહસ્થ હોવ છે એ નિસદિગ્ધ છે ભગવાને ન્યાયે જગતનો આધિભાવ ઈર્ષ્યો ત્યારે 'અમુક ઈર્ષ્યથી અમુક ફલ પ્રાપ્ત થશે' ઇત્યાદિ ભગવદ્વિચ્છાનિર્મિત મર્યાદાનુ સર્વત્ર પ્રતિપાદન કર્યું, અને મર્યાદાનુ પ્રતિપાદન કરતા પણ 'જાયમારમા પ્રવચ્ચનેન લભ્ય' ઇત્યાદિ અહસાવધિ શ્રુતિથી પુષ્ટિમાર્ગનું પણ મ્યાપન કર્યું માત્ર વેદોક્ત મર્યાદાનુસાર જેને ફલદાન કરવાની પ્રભુતી હોય છે તે હોવ મર્યાદામ્ય છે, પરંતુ જે હોવ ઉપર પ્રભુ અનુગ્રહ કરીને શ્લોકોક્ત મર્યાદાનુસાર ફલદાન ન કરતા કેવલ નિર્જેઞ્ઞાનુસાર વરણ કરીને ફલદાન કરે છે તે હોવ પુષ્ટિસ્થ છે એ વેદશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે શ્લોકોક્ત મર્યાદાનો આદર સર્વત્ર જ કરવા ઈર્ષ્યો કદાપિ બદ્ધ નથી ને ઈર્ષ્યો કેવલ મર્યાદામદ્દ હોય તો મર્યાદાધીન હોઈને પરતજ થાય, અને 'પરઽસ્ય શક્તિર્વિધિયેવ શ્રૂયતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત ઈશ્વરના મર્મ શક્તિમત્ત્વની ક્ષતિ થાય, તેથી પુષ્ટિમ્ય હોવનું પ્રભુ ત્રણ ઈર્ષ્યોને તેનો સાક્ષાત્ અગીયાર કો જે આ પુષ્ટિમ્ય હોવો મર્યાદાસ્થ હોવાથી મિત્ર પરંતુ પરમ વેદિક છે પુષ્ટિમાર્ગ પરમ વેદિક છે, વેદનો પણ આધાર છે અને પુષ્ટિમાર્ગીય હોવો પણ પરમવેદિકમાર્ગાનુસારી છે એમ નિષ્પ્રત્યૂદ્ધ સિદ્ધ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય હોવ સંતોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રજણા વિપશ્ચિતા' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત વિપશ્ચિત્ બ્રહ્મસાથે વિવિધ ભોજ્ય ભોગવે છે આ જ પુષ્ટિમાર્ગીય હોવની ઉદ્દેશ્ય છે પુષ્ટિમાર્ગીય હોવ મોક્ષાપેક્ષાવિહીન છે. તેથી તેને વૈષ્ણવશાસ્ત્રોક્ત મોક્ષવાદી ધ્યનાર મિત્રિવેદી પુષ્ટિમાર્ગથી કેવલ અનભિન્ન છે 'વૈષ્ણવશાસ્ત્ર' અભિધાન તે ક્યા શાસ્ત્રને આધે છે તે તો તે જ જાણે, તથાપિ વૈષ્ણવશાસ્ત્ર પણ વેદ નિરુદ્ધ છે એમ અપહ આત્મપ તે કંઈ છે સકરુણા અને મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીશિવશ્રીમા અનિપ્રિય ક્રોધ વિરલ્લ હોવને મોક્ષપ્રદાન કરવાનું સામર્થ્ય પણ શ્રીકૃષ્ણચરિત્ત જ છે, તથાપિ પુષ્ટિ માર્ગીય ફલ વા સાધનપ્રદાનનું સામર્થ્ય અમમા પણ શ્રીશિવશ્રી પામે નથી શ્રીશિવશ્રી મોક્ષન નમમર્થ બને હોય, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ વા સાધનના દાનમા અમર્થ ન હોવાથી 'પુષ્ટિમાર્ગ અર્નેદાન્તિક છે' એ મિથ્યાવાદીનો પ્રવાપ મિથ્યા જ છે

મોક્ષપ્રાપ્ત્યર્થ અન્ય વૈષ્ણવ માર્ગ છે તેમનો સમાવેશ મર્યાદામા જ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય બ્રહ્મ મોક્ષાલિંગાવા ગમતા નથી તે અમે નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ હવે વૈષ્ણવમાર્ગમા મોક્ષ પરમ ફલ છે તે માર્ગ મર્યાદાહીન છે, અને મર્યાદાહીન તદ્દ્વાગ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે પુષ્ટિમાર્ગીય હોવ વિપશ્ચિત્ બ્રહ્મસાથે વિવિધ ભોગની અનિદ્ધ અભિલાષા ગમે છે, અને મોક્ષને નૃણુત્તર વૃન્દ માને છે, તેથી હવે વૈષ્ણવ માર્ગ વિદ્યમાન હતા પુષ્ટિમાર્ગ સપ્રયોગન જ રહે છે.

પુષ્ટિમાર્ગ વેદનો પણ આધાર હોવાથી અવૈદિકત્વગ્રાધિતીન પરમવૈદિક છે. પુષ્ટિમાર્ગ મોટાતીન વેદાતીન હોવા છતાં પરમ વૈદિક છે એ અમે પુન પુન અપેક્ષા નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ.

પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકવેદાદિ લય નથી તેનું પૂર્વ લેખોમાં અપેક્ષા કરી ચુક્યું છે. ‘સાપેક્ષતા સ્વામિસુત્રે’ એ અંતે ‘આમી’ શબ્દ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર મારે જ યોજેલો છે. મિત્રિવેદીએ અપિતાર્થ ધરાવવા પ્રયાસ કરતા પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગીય કોઈ કીકનો આશ્રય કરવો જોઈતો હતો. કીકોમાં અત્ર ‘દિષ્ટવા પુત્રાન પત્રોન્ દેહાન્ સ્વજનાન્ ભવનાનિ ચ દિત્વાવૃણોત યૃય યત્ક-પ્પાન્ય પુરુષ પરમ્’ મોક્ષાનુસન્ધાન કહેલું છે, તેથી ‘આમી’ શબ્દ શ્રીકૃષ્ણાર્થ જ યોજેલો છે. એમ મિત્રિવેદીએ અપેક્ષા પણ અમ લીધા હોત તો તેમને લાન થાત.

પરમ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિરુદ્ધર્થધર્માશ્રય છે એ બ્રહ્મમુખમાં સાધનાધ્યાયના દ્વિતીય પાઠમાં ‘નરવાનતોઽપિ પરસ્યોમયાલિદ્ધ સર્વત્ર હિ’ ઇત્યાદિ સૂત્રપ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત છે. શ્રીકૃષ્ણને કોઈ અવાપ્તિ નથી, તથાપિ સપ્રેમ ભક્તોપહીત અપાપ વસ્તુનો પણ ભગવાન અત્યાદરમદ્ સ્વીકાર કરે છે. ‘પત્ર પુણ્ય ફલં તોય યો મે મન્ન્યા પ્રયચ્છતિ’ ઇત્યાદિ ગીતાધ્યાય અત્ર પ્રમાણ છે. તેમ જ બ્રહ્મને મુખાપેક્ષા નથી, તથાપિ અનન્ય ભક્તના મેનાપેદાગથી કમનીયાકૃતિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અનિપ્રમત્ત થાય છે, અને અનન્યભક્ત પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રસન્ન ગણના એ જ સ્વકીય પરમ ધર્મજાણ છે, અને તદર્થ જ લોકવેદભય ત્યાગ કરીને પ્રભુ પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટાકંઠ ભાવ રાખીને તનમન ધનથી સર્વથા નિગ્નતર તત્પર રહે છે.

ગોસ્વામી આચાર્ય માયે વાણુનો નિગ્નતર દમ્ ગ્રાનુસાર મહાવાસમાં આવે છે તદર્થ કોઈ પ્રગ-ગ્ની ‘હી’ છે જ નહિ આચાર્યદર્શનવદનાદિ કરવામાં આવે તેમાં વેશ પણ અવૈદિકત્વભાવિ નથી, મત્યુત તે વેદશાસ્ત્રપ્રતિપાદિતાર્થ છે. આચાર્યદર્શનાદિ કરીને વૈષ્ણવો યથાશક્તિ ઉપાયન અપ્રમત્તનામાત્રથી કરે છે, તેથી ‘મહેર્યાનીના દેવે ક્યો મારે મહારાજે નિયમિત શીની આગા રાખે છે,’ એ કેવલ અસત્ય ભાવણ છે. ક્યાપિ વિવાદાર્થ આ કુદ નિર્વજ્જ આત્મ સત્ય માનીએ, તથાપિ તેથી પુષ્ટિ-માર્ગની ક્ષતિ થતી નથી. આવા મદમ્ નિર્વજ્જ વ્યક્યાતેય થાય, તથાપિ શુદ્ધદ્વિતમાનાત્ય પ્રચલ પ્રતાપસદ્ પ્રદાનને કેવલ વ્યક્યાતેયથી જ જો મિદ્ધાન્તનુ અવૈદિકત્વ મિદ્ધ થતું હોય તો મિત્રિવેદીના પગથ અંતે અંતે અનિવાર્ય નિષ્ફોળથી પ્રતિનિધિદ્વાગ ઉપાનહ-ઉપાયનને ફરી કરનાર માંડવડનું મત વૈદિક કહેવાય કે ? મુદ્ધાચાર્ય ઉપાયન સ્વીકારે તે ઉપયુક્ત છે પણ અન્યાસાદ્યર કરનાર યનિમ્મન્ય માધવડ પ્રતિનિધિદ્વારા ઉપાનહ ઉપાયન સ્વીકારે તેમાં કોઈ વૈદિક આધાર મિત્રિવેદી દર્શાવે કે ?

ગાદર મતમાં માત્ર વેદને જ મિથ્યા માનવામાં આવતો નથી, પરંતુ સદ્ગ જગત્તને મિથ્યા માનવામાં આવે છે તે અમને મુવિન્નિ જ છે, અને તેથી પણ તે બ્રાન્ત માર્ગ વેદવિરુદ્ધ છે. ‘સ્તમાદેશમપ્રાક્ષો ચેતાશ્રુત શ્રુત મગતિ’ ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત એકવિજ્ઞાનેનસર્વવિજ્ઞાનપ્રતિજ્ઞાની હાનિ જગત્તને મિથ્યા પ્રતિપાદન કરનાર માયવાદમાં અપેક્ષા જ છે. શરૂ પરમાર્થત વેદને મિથ્યા માને છે, પરંતુ માત્ર બનહારમાં લોકમાન્તિ ઉપત્ત કરવાને વેદને સત્ય કહે છે, એ જ અર્વાચીન પરમના-ગ્નિદ માદ્ધનુ પ્રથમ લક્ષણ છે. પરમાર્થત મિથ્યા એટલે મિથ્યા જ વેદને પરમાર્થત મિથ્યા માનનાર મર્વથા અવૈદિક છે. વેદને બ્રાન્તાવગ્રામાં મિથ્યા માનીને પણ પરમાર્થત તેને સત્ય માનનાર ક્યાપિ વૈદિકત્વનું અભિમાન કરી શકે, પરંતુ બ્રાન્તાવગ્રામાં અત્ય માનીને પરમાર્થત મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક હોવાથી ક્યાપિ વૈદિકતાભિમાન કરી શકે નહિ.

મોક્ષદાતાને તેમાં વિચાર કરેલા છે, તેથી જ લૌકિક મોક્ષ તે જ પુષ્ટિમાર્ગથી પરમ ફલ છે એવો દેવતામાત્ર ક્યારે મિત્રિવેદીની લાઝનિપુણતાનો વાયકવર્ગને સત્ય ખ્યાલ આવશે પુષ્ટિમાર્ગ લોકાતીત છે એમ પુન પુન અમે પ્રતિપાદન કરીએ છીએ, તે ઉપરથી જ તે મિત્રિવેદીમા અંધ પણ શુદ્ધિ હોત તે આ લૌકિક મોક્ષને અને પુષ્ટિમાર્ગને કાંઈ મંબધ નથી એમ તેમની પ્રતીતિ થાય. 'સ યકાકો ન રમતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત રમણાર્થ ભગવાને જગત્તે આવિર્ભાવ કર્યો તન્સમયે પ્રવાહ મર્યાદા અને પુષ્ટિ એ ત્રણ મિત્રનિત્ય પ્રકારના જીવનો પણ પ્રભુએ આવિર્ભાવ કર્યો પ્રવાહસ્થ જીવ અર્થદિષ્ટ છે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના યોગશાધ્યાયોક્ત ન્યાયે જગત્તે અમન્ય માનનાર હોવાથી આશુર છે, 'મામાત્મપરદેહેષુ પ્રદિવન્તોઽમ્યસૂચકા.' ભગવદ્ગીતાનુસાર મિત્રિવેદીયત્વ તે જીવ શ્રીકૃષ્ણચરના કોટી છે, અને તાનહ દ્વિપત ક્રૂરાન્ સત્તારેષુ નરાધર્મોન્ ક્ષિપામ્યજન્મમનુમાનાશુરોષ્વેર યોનિષુ આશુરો યોનિમાપન્તા મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ મામપ્રાપ્યેવ કૌન્તેય નતો યાન્ત્યધર્મો ગતિમ્' ઇત્યાદિ સ્તોત્રોક્ત ભગવન્નિશ્ચયાનુસાર અધર્માધર્મ અવરથા પ્રાપ્ત કરે છે શક્ય અને તેમના અનુયાયીઓ જગત્તે અસત્ય માનનાર હોવાથી, તદુપાસ્ય શ્રીકૃષ્ણ વોક્ત બાન્તમાર્ગમા પ્રવૃત્ત હોવાથી, પ્રવૃત્ત બાદ હોવાથી, પ્રવાહસ્થ જીવ છે એ નિસદ્ધિ છે ભગવાને જગત્તે જગત્તે આવિર્ભાવ કર્યો ત્યાં 'અમુક કાર્યથી અમુક ફલ પ્રાપ્ત થશે' ઇત્યાદિ ભગવદ્વિનિર્મિત મર્્યાદાનુ સર્વત્ર પ્રતિપાદન કર્યું, અને મર્્યાદાનુ પ્રતિપાદન કરતાં પણ 'નાયમાત્મા પ્રરચ્ચનેન લભ્ય' ઇત્યાદિ અદસારાધિ શ્રુતિથી પુષ્ટિમાર્ગનું પણ સ્થાપન કર્યું માત્ર વૈદાન મર્્યાદાનુસાર જેને ફલદાન કરવાની પ્રભુની હજી છે તે જીવ મર્્યાદાસ્થ છે, પરંતુ જે જીવ ઉપર પ્રભુ અનુગ્રહ કરીને વોક્ત મર્્યાદાનુસાર ફલદાન ન કરતા કેવલ નિજેજીવનુસાર વરણ કરીને ફલદાન કરે છે તે જીવ પુષ્ટિસ્થ છે એ વેદાન્તપ્રસિદ્ધ છે વોક્ત મર્્યાદાનો આદર સર્વત્ર જ કરવા ઈચ્છા કર્યા બદ નથી જે ઈચ્છા એવ મર્્યાદાનુસાર હોય તો મર્્યાદાધીન હોઈને પરત્ર થાય, અને 'પરાસ્થ શક્તિર્થર્થધૈય ધૃયતે' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત ઈશ્વરના મર્્યા શક્તિમત્ત્વની લક્ષિ થાય, તેથી પુષ્ટિસ્થ જીવ પ્રભુ સભુ કરીને તેનો સાક્ષાત્ અગીકાર કરે છે આ પુષ્ટિસ્થ જીવો મર્્યાદાસ્થ જીવોથી ભિન્ન પરંતુ પરમ રેદિષ્ટ છે પુષ્ટિમાર્ગ પરમ રેદિષ્ટ છે, વેદનો પણ આધાર છે, અને પુષ્ટિમાર્ગથી જીવો પણ પરમરેદિષ્ટમાર્ગનુમાર્ગ છે એમ નિષ્પ્રત્યુદ્ધ મિદ્ધ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગથી જીવ સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રત્તણા વિપશ્ચિતા' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત વિપશ્ચિત્ત્વ બ્રહ્મસાથે વિવિધ ભાગ મોગર છે આ જ પુષ્ટિમાર્ગથી જીવની ઉત્કૃષ્ટ ઉદ્ધાર છે પુષ્ટિમાર્ગથી જીવ મોક્ષાપેક્ષાવિહીન છે, તેથી તેને વૈષ્ણવશાસ્ત્રોક્ત મોક્ષાદી ક્યારે મિત્રિવેદી પુષ્ટિમાર્ગથી કેવલ અનભિન્ન છે 'વૈષ્ણવશાસ્ત્ર' અભિધાન તે ક્યા શાસ્ત્રને આપે છે તે તો તે જ જાણે, તથાપિ વૈષ્ણવશાસ્ત્ર પણ વેદ વિરુદ્ધ છે એમ મ્પટ આનંધ તે જે જે શક્યજ્ઞતા અને મિત્રિવેદીના ઉપાસ્ય શ્રીગિરજીબ અનિશ્ચિત્ત્વ માત્ર વિગ્ધ જીવને મોક્ષપ્રદાન કરવાનું સામર્થ્ય પણ શ્રીકૃષ્ણચરદત્ત જ છે, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગથી કેવલ સાધનપ્રાપ્તનું સામર્થ્ય સ્વપ્નમા પણ શ્રીગિરજીની પામે નથી. શ્રીગિરજી મોક્ષદ તમમર્થ બન હોય, તથાપિ પુષ્ટિમાર્ગથી ફલ વા માધવના દાનમા સમર્થ ન હોવાથી 'પુષ્ટિમાર્ગ અનૈષ્ઠન્તિષ્ટ છે' એ મિત્રિવેદીનો પ્રનાપ મિથ્યા જ છે

મોક્ષપ્રાપ્ત્યર્થ અન્ય વૈષ્ણવ માર્ગ છે તેમનો સમાવેશ મર્્યાદામા જ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગથી મમ્મ મોક્ષાસ્થિતિવા રાખના નથી તે અમે નિરૂપણ કરી ચુક્યા છીએ હવે વૈષ્ણવમાર્ગમાં મોક્ષ પરમ ફલ છે તે માર્ગ મર્્યાદાનુમાર્થ છે, અને મર્્યાદાજીવ તન્દાગ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે પુષ્ટિમાર્ગથી જીવ વિપશ્ચિત્ત્વ બ્રહ્મસાથે વિવિધ ભાગની અનિદ્ધ અભિધાન રાખે છે, અને મોક્ષે વૈષ્ણવ વૃત્ત અને છે, તેથી હવે વૈષ્ણવ માર્ગ વિવિધાન જ્યાં પુષ્ટિમાર્ગ સપ્રયોજન જ રહે છે

પુષ્ટિમાર્ગ વેદનો પણ આધાર હોવાથી અવૈદિકત્વગધવિહીન પરમવૈદિક છે. પુષ્ટિમાર્ગ વેદાતીત વેદાતીત હોવા છતાં પરમ વૈદિક છે એ અમે પુનઃ પુનઃ અપેક્ષા કરી ચુક્યા છીએ.

પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકવેદાદિ ભય નથી તેનું પૂર્વ લેખોમાં અપીકરણ થઈ ચુક્યું છે. 'સાવે-ક્ષતા સ્વામિસુખે' એ અર્થે 'સ્વામી' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર માટે જ યોજાયો છે. મિત્રિવેદીએ દિપિતાર્થ ધરાવવા પ્રયાસ કરતા પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગીય કોઈ દીકરો આશ્રય કરવો જોઈતો હતો. દીકરોમાં અત્ર 'દિષ્ટ્યા પુત્રાન્ પતોન્ દેહાન્ સ્વજનાન્ ભવનાનિ ચ દિત્વાલુણીત યય ચત્ક-પ્ણાપ્ય પુરુષ પરમ્' શ્લોકાનુસંધાન કરેલું છે, તેથી 'સ્વામી' શબ્દ શ્રીકૃષ્ણાર્થે જ યોજાયો છે. એમ મિત્રિવેદીએ અપેક્ષા પણ થમ લીધા હોત તો તેમને ભાન થાત.

પરમ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિરુદ્ધસર્વધર્માશ્રય છે એ બ્રહ્મસૂત્રમાં સાધનાધ્યાયના દ્વિતીય પાદમાં 'નસ્થાનતોઽપિ પરસ્પોમયલિદ્ધ સર્વત્ર હિ' ઇત્યાદિ સૂત્રપ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત છે. શ્રીકૃષ્ણને કોઈ અવાપ્તિય નથી, તથાપિ સપ્રેમ ભક્તોપહત અપાપ વસ્તુનો પણ ભગવાન અન્યાસ્પર્શ સ્વીકાર કરે છે. 'પત્ર પુષ્પ ફલ તોય યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ' ઇત્યાદિ ગીતાવાક્ય અત્ર પ્રમાણ છે. તેમ જ બ્રહ્મને મુખાપેક્ષા નથી, તથાપિ અનન્ય ભક્તના એવાપ્રત્યર્થી ડમનીયાક્રિતિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અતિપ્રમત્ત થાય છે, અને અનન્યભક્ત પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રમત્ત ગણવા એ જ સ્વકીય પરમ ધર્મ જાણે છે, અને તત્ત્વ જ લોકવેદભય ત્યાગ કરીને પ્રભુ પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટ ભાવ રાખીને તનમત્ત મનથી સર્વથા નિગ્તર ત પર રહે છે.

જોનામી આચાર્ય સાવે વૈષ્ણવો નિગ્તર હજીનુસાર મહાવાસમાં આવે છે તત્ત્વ કોઈ પ્રકારની 'કી' છે જ નહિ આચાર્યદર્શનવદનાદિ કરવામાં આવે તેમાં પણ અવૈદિકત્વભીતિ નથી, પ્રત્યુત્ત તે વેદગાસ્ત્રપ્રતિપાદિત કાર્ય છે. આચાર્યશ્રેણીનાદિ કરીને વૈષ્ણવો યથારાત્રિ ઉપાયન અપ્રસન્નતામાનથી કરે છે, તેથી 'મહેરગાનીના દેઃ ક્યો માટે મહારાજે નિયમિત શીની આગા રાખે છે,' એ કેવળ અસત્ય ભાવણ છે. હકાપિ વિવાદાર્થ આ દુષ્ટ નિર્વજ્જ આક્ષેપ મન્ય માનીએ, તથાપિ તેથી પુષ્ટિ-માર્ગની ક્ષતિ થતી નથી. આગા સદસ્ય નિર્વજ્જ વ્યક્ત્યાક્ષેપ થાય, તથાપિ ગુહ્યક્રાંતસામ્રાજ્ય પ્રચલ પ્રતાપમહ પ્રગલ્ભે કેવળ વ્યક્ત્યાનપથી જ ભે સિદ્ધાન્તનું અવૈદિકત્વ સિદ્ધ થતું હોય તો મિત્રિવેદીના પૂજ્ય અર્થે અર્થે અનિર્વાય નિઃશ્વેભથી પ્રતિનિધિદારા ઉપાનદ-ઉપાયનને સ્વી-કારનાર માધવજીને મન વૈદિક કહેવાય કે ? શૃદ્ધાચાર્ય ઉપાયન સ્વીકારે તે ઉપયુક્ત છે. પણ અન્યામાડબર કરનાર યતિમ્મન્ય માધવજી પ્રતિનિધિદારા ઉપાનદ ઉપાયન સ્વીકારે તેમાં કોઈ વૈદિક આધાર મિત્રિવેદી શ્રદ્ધાએ કે ?

શાકર મતમાં માત્ર વેદને જ મિથ્યા માનવામાં આવતો નથી, પરંતુ સદ્ગત્તે મિથ્યા માનવામાં આવે છે તે અમને સુવિદિત જ છે, અને તેથી પણ તે બ્રાન્ત માર્ગ વેદવિરુદ્ધ છે. 'તમાદેશમપ્રાક્ષો યેનાશ્રુત શ્રુત મયતિ' ઇત્યાદિ શ્રુત્યુક્ત એકવિતાનેનર્મવિજ્ઞાનપ્રતિજ્ઞાની હાનિ જગત્તે મિથ્યા પ્રતિપાદન કરનાર માયાનાદમાં અપેક્ષા જ છે. શક્ય પર્માર્થત વેદને મિથ્યા માને છે, પરંતુ માત્ર વ્યવહારમાં લોકબ્રાન્તિ ઉપત્ત કરનાર વેદને સત્ય કહે છે, એ જ અર્વાચીન પરમના-મિત્ત યોદ્ધનું પ્રથમ લક્ષણ છે. પર્માર્થત મિથ્યા એટલે મિથ્યા જ વેદને પર્માર્થત મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક છે. વેદને બ્રાન્તાવસ્થામાં મિથ્યા માનીને પણ પર્માર્થત તેને સત્ય માનનાર હકાપિ વૈદિકત્વનું અભિમાન કરી શકે, પરંતુ બ્રાન્તાવસ્થામાં સત્ય માનીને પર્માર્થત મિથ્યા માનનાર સર્વથા અવૈદિક હોવાથી કાપિ વૈદિકતાભિમાન કરી શકે નહિ.

‘મિથ્યા’ અને ‘અનિય’ શબ્દનો અર્થ એક જ નથી ‘સય’થી વિરુદ્ધ તે ‘મિથ્યા,’ અને ‘નિયથી’ વિરુદ્ધ તે ‘અનિય’ એમ ઉભય શબ્દ સિત્તલિત અર્થ પ્રતિપાદન કરે છે ‘મિથ્યા’ અને ‘અનિય’ પર્યાય શબ્દ હોય તો તદ્વિરુદ્ધ ‘સય’ અને ‘અનન્ત’ શબ્દ પણ પર્યાય થાય. ‘સય’ અને ‘અનન્ત’ શબ્દને પર્યાય કથનાર ‘સત્ય જ્ઞાતમનસ્તં બ્રહ્મ’ શ્રુતિમા જ પુનરુક્તિ દોષ આગેપે છે, પરંતુ શ્રુતિહન્યાર્થ બદલપરિહર શકરહતા અનુસારીને મિથ્યા અને અનિય શબ્દ પર્યાય કહેનાં વેદવિપ્લવ થશે એ અનુસન્ધાન પણ ક્યાથી રહે !

વેદ અને જગત્ ઉભય સન્ધ છે, મિથ્યા નથી ‘સર્વે સ્વામિવદ્ બ્રહ્મ’ ‘અનત્યમપ્રતિષ્ઠ તે, જગદાદુરનોસ્વરત્ત’ ઇત્યાદિ લક્ષ્યાવધિ શ્રુતિશ્રુતિ જગત્તિ ન્યતુ પ્રતિપાદન કરે છે, અને અનિય કથનારને ‘અમુર’ અભિમાન અર્પે છે ‘વેદો નાણયગ સાક્ષાત્’ ઇત્યાદિ શ્રુતિ વેદને પણ સય પ્રતેપાદન કરે છે. વેદ અને જગત્ ઉભય સન્ધ સર્વ સત્ય વૈદિકતા હૃદયમા પ્રકાશવા કરે છે, અને તે અમે સિદ્ધ કરી ચુક્યા છીએ, તેથી અત્ર પિટ્ટોપેશ કરવાની આવશ્યકતા નથી.

મિથ્યા વન્તુ કદાપિ પ્રમાણ થઈ શકે નહિ પરમાર્થેત વેદામિત્ય પણ જે અગીકાર ન કરે તે વેદપ્રામાણ્ય પણ કેમ સ્વીકારી શકે ? પરમાર્થેત ગરહ્ય વેદામિત્ય સ્વીકારે છે કે ? અસ્તિત્વ જ સ્વીકારતા નથી તો પ્રામાણ્યની તો જ્ઞાન જ શી ? બોદ આત્મવદિ વેદનુ અપ્રામાણ્ય માનીને પણ તેનું સન્ધન જ (અસ્તિત્વ) માને છે, પરંતુ પ્રચ્છન્નબોદ ગરહ્ય તો વેદને પરમાર્થેત અપ્રમાણ્ય અને અમન્ય માને છે । । આ પ્રકારે બોદ અને આત્મવદિ પશુ વેદને તુચ્છતરંગણુતાર પરમર્થ દિશ્તવનો આકાશ કરે એ જ આ કલિયુગનો ઉચ્ચ પ્રતાપ !

શ્રીમદ્વાયર્થચરણે નિપુણે શુદ્ધાદેન માર્ગની જ પ્રગણા કરી છે, માયિક શાકર મતી પ્રથમા કાપિ કી ની શાકર મત નિપુણ ની પાતુ પ્રગણ્ય હોતો જ્ઞાન્તિ ઉપજ કરવાને મિત્રિવેદીના ઉપાન્ય તામય દેવ શ્રીગોપરતિ હોસારી અવન્ય તામય છે આ તામય માતાવાદનું તે શ્રીનાથાયચરણે અહુમાન્ય તત્ત્વત્રી આદિ ગ્રંથજ્ઞોમા અથને અથને ખડખડન કર્કુ છે ‘હન્દ્રો માયાને પુહરુદ્દરને’ શ્રુતિમા ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ ‘બુદ્ધિવૃત્તિ’ જ દાય છે આ શ્રુતિના અર્થનું જ્ઞાન મિત્રિવેદીને અમે સારી ચુક્યા છીએ. ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ અત્ર ‘બુદ્ધિવૃત્તિ’ લીધો, તેથી સર્વત્ર અમારે તે જ અર્થ લેવો પડે એમ નિર્ણય નથી શબ્દ અનેકાર્થ છે આ સ્થલે અમે નિવૃણુ અનેકાર્થકાવમાથી અર્થ લીધો છે ‘માયા’ શબ્દનો અર્થ ‘મમ માયા દુરત્યયા’ ઇત્યાદિ વાક્યોમા ‘અન્ય લગવનસર્વલવનસામર્થ્ય’ થાય છે, અસત્ય સદસદ્વિલક્ષણ શાકર ‘માયા’ થતો નથી અત્ર લગવાનત્રી ‘માયા’ કહી છે, પરંતુ ‘હન્દ્રો માયામિ’ શ્રુતિમા ‘જીવત્રી’ માયાઓ કહેલી છે, તેથી ત્યા નિવૃણુકત ‘બુદ્ધિવૃત્તિ’ અર્થ યોગ્ય જ છે.

શ્રીમદ્વાયર્થચરણુકત પ્રકરણગ્રન્થ અમારે પ્રમાણ જ છે, અમે કોઈ સ્થલે આ ગ્રન્થને અપ્રમાણ ક્યા નથી, તથાપિ પ્રકરણગ્રન્થ અપ્રમાણ માનતા હોઈએ તેની જ્ઞાન્તિમા મિત્રિવેદી બ્રમણ ક્યા કરે છે, એ માયાવાદનો જ માયિક પ્રભાવ લાગે છે.

‘અદ્વૈતસિદ્ધિ’ આદિ શાકરગ્રન્થનું પણ ચૂર્ણન ખડન પ્રકાશ, પ્રાચીનગત્તાદર આદિ મન્થરત્તોમા કરેલું છે. હો માર્ગ વૈદિક છે તે નિર્ણય કરવાનું કાર્ય મુખ્ય ન્યાયાસનની નથી ત્યા ન્યાયશાસ્ત્રીઓ પ્રાચીન સંસ્કૃતિનલિત છે, અને સંસ્કૃતિનલિત પુરુષે વૈદિકતાવદિત્તવનો નિર્ણય કોવો છે એનું સભાવણ ઉન્મત્તપ્રતાપ નહિ તો અન્ય શુ ? મુખ્ય ન્યાયાસનથી કોઈ સમયે ધર્મસંગથી નિર્ણય થયો નથી અને ઘણે પણ નહિ મિત્રિવેદીને બ્રહ્મવાદમાં થતી શકાર્તુ સંપૂર્ણ સમાધાન થઈ ચુક્યું હવે ઇકરણપ્રવર્તિત માયાવાદ સર્વથા અવૈદિક છે એ સિદ્ધ કરીએ છીએ.

માયાવાદોઽવૈદિકઃ વેદમિદ્યાત્વાનિત્યત્વાઙ્ગીકારાત્ ॥ ૧ ॥

નિર્વિશેષબ્રહ્મપ્રતિપાદકત્વાત્ ॥ ૨ ॥

નિર્વિશેષજ્ઞાનાસમ્ભવેન મોક્ષાસમ્ભવાત્ ॥ ૩ ॥

જીવસ્ય જ્ઞાતૃત્વાનઙ્ગીકારેણ જ્ઞાનાનુપપત્તેઃ ॥ ૪ ॥

જગદસત્યત્વપ્રતિપાદકત્વાત્ ॥ ૫ ॥

વાચ્યજ્ઞાનેનૈવ મોક્ષશાસ્ત્રુપદેશાત્ ॥ ૬ ॥

આત્મનાશરૂપમોક્ષસ્વીકારાત્ ॥ ૭ ॥

પ્રજ્ઞાદ્દૃષ્ટિપાતિત્વાત્ ॥ ૮ ॥

શ્રીશિવોક્તાસંઘાત્તપ્રવર્તિતત્વાત્ ॥ ૯ ॥

એકચિત્જ્ઞાનેન સર્વચિત્જ્ઞાનપ્રતિજ્ઞાનુપપત્તેઃ ॥ ૧૦ ॥

માધ્યમિકમતપ્રવેશાત્ ॥ ૧૧ ॥

૧. વેદને 'ન માતા પિતા ચા ન દેવા ન લોકા ન વેદા ન યજ્ઞા ન તીર્થે મુગ્ધનિ' ઇતિ અને અને મિ'ના પ્રતિપાદન કરેલા હોવાથી માયાવાદ અવૈદિક છે.
૨. માયાવાદ 'અત્ર નિર્વિશેષ' એમ પ્રત્યાપ કરે છે, પરંતુ વેદાદિ શાસ્ત્ર નિર્વિશેષ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરતા નથી.
૩. અત્ર નિર્વિશેષ હોય તો અજ્ઞેય થાય, અમજ્ઞાન કદાપિ પ્રાપ્ત થાય નહિ, અને મોક્ષપ્રાપ્તિ સર્વથા થાય જ નહિ.
૪. માયાવાદમાં મોક્ષશાસ્ત્રનું મુખ્ય નિધન જ્ઞાન શ્રીકાર્ત્તુ છે તથાપિ જ્ઞાન જ્ઞાતા સ્વીકારેલો નહિ હોવાથી તે કદાપિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ.
૫. જગત્ને અસત્ય વત્તર માયાવાદીઓ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના વેદાદિશાસ્ત્રનિરૂપિત આશુચી કહે છે.
૬. માયાવાદી 'તત્ત્વમસિ' વાક્યમાત્રના જ્ઞાનથી મોક્ષપ્રાપ્તિ સ્વીકારે છે, તે પણ સંભવત્ નથી.
૭. મોક્ષાવસ્થામાં આત્મનાશ અગીતર કરીને મોક્ષને ઉપાદેય નહિ, પરંતુ હેય બતાવે છે.
૮. માયાવાદી જ્ઞાનોનો પ્રત્યક્ષદૃષ્ટિમા સમાવેશ થાય છે.
૯. માયાવાદ શ્રીશિવજીનિરચિત અસંઘાત્તપ્રવર્તિત છે.
૧૦. એકચિત્જ્ઞાનથી સર્વચિત્જ્ઞાન થાય છે તે પ્રતિજ્ઞા માયાવાદ પૂર્ણ કરી શકે નથી.
૧૧. માયાવાદનો માધ્યમિક બેદમતમા પ્રવેશ થાય છે.

માયાવાદ આદિ સદુપાનુપપતિમકીયું હોવાથી અત્યંત અવૈદિક છે, અને માધ્યમિક તો શુ પરંતુ તેમના પરમ અગીતર ગુણ શક્ય જુન અવતરે તો પણ 'માયાવાદ વૈદિક છે' એમ આ સમીક્ષાપુર્ણ સિદ્ધ થતું જગત્કુલમસમાન છે.

શ્રીવ્રતોત્સવનિર્ણય.

આ માસિત્પગિડાના દ્વિતીય વર્ષના આઠમા અઠમા અમે શ્રીનાથદ્રાગની વ્રતોત્સવની દિપ્પાળીની ટેકવીઠ ભૂતો પ્રકટ કરી હતી, એને નહિ મહાદ્રાગતા દિપ્પણીના યોગદ મહાશય નરદિશોરગાસ્ત્રીનું નરુચ્ચ ગદીને 'વજ્રવાદગાસ્ત્રી'ના નામથી ઉત્તર દે છે, અને અમેએ જે યથાર્થ ભૂત પ્રકટ કરી છે એને આત્મપ અમજે છે. ત્યારે હવે મહારાયે ભૂતો કરી તે તો કરી, પણ હજી અધ્યાત્મથી દર કરના નય છે. તેથી જ અમારે કરીથી વિવેકનિપુણ અમ્યાને વિદિન કરવું પડે છે કે નાસ્ત્રીછને, નિર્જુયર્મિધ્યાત્મ પ્રસિદ્ધ અધોના પાદમેઃ કરવામા પણ કાઈ અધ્યય આવતો નથી વિશેષ નુ લખનુ, મહાશય ગ્રંથ અમજી લેજો હવે અમે એમના લેખને તપાસીને પ્રયુક્ત પ્રકટ કરીએ છીએ. આઠમા અઠમા અમારે લેખ પ્રકટ થયો છે, અને ત્રીજા વર્ષના બીજા અને ચોથા અઠમા જે નાસ્ત્રીછનો લેખ છે એ અન્તે પામે ગળીને આ અમાગ લેખને વાચવાની વાચકવર્ગને સવિનય પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

મવત્ ૧૯૬૮ શક ૧/૫૩ ત્યે નુ ૧/ નનિને દિવસે “જ્યા અનુગાધા વ ૬૦ માઃ પૂર્ણ હાય અને પૂર્ણિમા ગવિતારે ૨૬૮ ગેપ હાય તે દેગોમા તો જ્યેષ્ઠભિષેક વ્ર આ ૬ ૧ મોમે પ્રાપ્ત જ છે” એનો ઉત્તર નાસ્ત્રીછના લખમા નુ છે? જે તે દેગોમા એમવારે પડવાને દિવસે જ્યેષ્ઠભિષેક નાસ્ત્રીછને સમન કે તો દિપ્પાળીમા ન લખતા લોકાને બ્રમમા કેમ નામ્યા? એ બ્રમ મહાશય કે બુદ્ધિમતા હોવાય? વળી અમેએ જ્યેષ્ઠભિષેકની વાત કરી છે અને નાસ્ત્રીછ દેવાત્મવના નિર્ણયના પ્રમાણો બાધી રહ્યા છે. કાલશ્ચ યામિન્યાઃ પશ્ચિમો યામ ઇતિ નિર્ધાયતે એ પક્તિ શ્રીપુરુષોત્તમજીનું ઉત્સવપ્રતાનમા દેવાત્મવનિર્ણયની છે એમા પણ પશ્ચિમો યામઃ એનો ‘પાડના પ્રહર’ એવો અર્થ થાય છે, પણ તેઓ તો લખે છે કે “ઉત્તર દિવસના સૂર્યોદયની પૂર્વેના ભાગ તે પૂર્વગતિનો પાડનો ભાગ હોવાય” વાચકવર્ગ અમજી ગરગે કે પક્તિમા યામ પદ છે. એનો ભાગ અર્થ કરવામાં સાદામાન રહીને અતર છે યામ શબ્દનો પ્રહર એવો અર્થ થાય છે ‘ભાગ’ અર્થ કરવો એ નિર્મૂલ છે, અને ‘ભાગ’ અર્થ કરવામા ગતિનો ઉત્તર ભાગ અર્થાત્ ‘અર્ધગતિ પડી’ એવો અર્થ માનવામા કામ, પણ પ્રમાણ નથી વળી ત્યારે ત્યે નુ. ૧૫ વ ૪૬ હેતાસીગ હાય અને અનુગાધા વ ૧૫ પીમતાવીશ હાય એ વખતે અર્ધગતિનો ઉત્તર જેને તેઓએ દ્રવિડ પ્રાણાયામની રીતે ઉત્તર દિવસના સૂર્યોદયની પહેલા પ્રરગતિનો પશ્ચિમ ભાગ’ માન્યો છે, એમા અઠ રહી પૂર્ણિમાનો જ્યેષ્ઠથી યોગ છે ત્યારે એ વખતે જ્યેષ્ઠભિષેક કરવો પ્રાપ્ત થાય છે તે તેઓને યજુન છે વા નહિ, એ પણ નપદ કરવાની આવશ્યકતા છે ઉત્સવપ્રતાનમા દેવાત્મવનિર્ણયમા જે ગતિનો પશ્ચિમ યામ હોવો છે, એમા પ્રાતર્યામે ચતુર્દશ્યા ગોવિંદપ્રતિમાં શુભામ્ એ શબ્દ વચન પ્રમાણ છે. ચતુર્દશીના પ્રાતર્યામે ચતુર્થ પ્રહરમા દેવોત્તમય કરવો એ વચનનો વિષય છે, ત્યારે જ્યેષ્ઠભિષેકનિર્ણયમા તે વચન નથી રીતે પ્રવૃત્ત થઈ શકે, એ નાસ્ત્રીછ વિપદ કરને તો ઉપદ્રા થયેલો હોવાને ત્યે નુ. ૧૬ ગનિયાગ ગળુપન કૃષ્ણાંતના પચાસમા અનુગાધા નક્ષત્ર ઘડી પદ એમણુમાઃ પદ ૧/ અઠાર છે તે પણ અમે લખેલું છે, પણ મુદ્દલુનીયથી અકૂચન ઘડી ૭૫૫ છે, એમા નિર્ણય નિયમન નિયમાન જેનો હમમદ કરવાની કાઈ આવશ્યકતા નથી ત્યારે એમણુમાઃ ઘડી અઠાર ૫૫ અનુગાધા છે, ત્યારે પેતાવીશ પગ માત્ર ત્રેસ પ્રાપ્ત થાય છે મત્તર મિનિટ જ્યેષ્ઠભિષેકમા તારકગયા રજુધર્માનુસાર તથા પુરુષસૂત્રનો મસ્યક પાઠ એ મરનો સમન્વય એ આપણી વાક્યશક્તિથી જ બને, વ્યવહારથી સરથા વિરુદ્ધ છે, અર્થાત્ પૂર્ણિમા ગવિતારે જ્યેષ્ઠભિષેક સરથા નાસ્ત્રીછ ન હોવાથી અગોચ છે.

જે નિર્ભયગમ બદ્ધનો આશ્રય લેતા હો તે તે પેલુ સમયનુસાર નિયંત્રિતના યોગના પક્ષપાતી નથી. ઉત્તરપ્રાંતના અથોમા નિધિની અપેક્ષાએ નક્કર મુખ્ય માનેડુ છે, તેથી જ્યારે નિયંત્રિતના યોગ ઈર્મજાવમાં પ્રાપ્ત ન હોય ત્યારે ઈર્મજાવ્યાપિ ક્યવ નક્કરને મુખ્ય માનેડુ છે, એથી જે દેગોમા અનુગામી તદ્દિ હોય તે દેગોમા આપ ન આ ૬ ૧ એમને જ્ઞાનયાત્રા ક્યવ હો હો, પણ મુખ્યમાં ૩ આ ૬ ૧ એમને જ્ઞાનયાત્રા ૩મ ક્યવ હોતા નથી ?

૨ જેમ પ્રથમાક્ષેપના પ્રતિનિપમા દેવોત્સવનિર્ણયનો આગ્રાપ હો હો, તેમ ત્રથયાત્રાના આક્ષેપના ઉત્તરમા હોયિતનિર્ણયનુ અનુસંધાન હો હો. બીજા નિર્ણયપ્રથોમા નિર્ભયરામડના નિર્ણયને આપ પર્ણુમાન્ય ગણો છે, તેથી બીજા પ્રથોની આવાચના કર્યા વગર નિર્ભયરામના પ્રમાણો ઉપર આપ નિર્ભર હો, પરંતુ મક્તિમાર્ગે યથા સેવાસૌકર્યે તથા કાર્યમ્ એ પક્તિ તો હોયિતને દિવમે ગ્રહણુ હોય ત્યારે ઉત્તર ક્યારે માનવો, એ જામતમા ધણા પ્રથોમા ધણા મતો છે, પણ જે મતમા એવાર્થો હોય તે મત માનવો એમ નિર્ભયગમડનો મત છે. એ ઉપર ધણો વિચાર કરવાનો છે, પણ હાલ તેનો પ્રસંગ નથી, તેથી આગળ ઉપર તે જોવાશે. હાલ તો એટલુ જ પૂજવાનુ છે કે જ્યારે આપ નિર્ભયરામડના લેખ ઉપર જ નિર્ભર હો, ત્યારે અન્યત્રાપિ કાલ-માધવીયાદો ઘોઘાયનવચનં 'સા તિયિસ્તચ નક્ષત્ર યસ્યામશ્યુદિતો રવિ'રિતિ સ્વત્પતક્ષત્ર-સુત્વે તુ નક્ષત્રમધ્યેધિવાસનમાત્ર કુત્વા નક્ષત્રમતિક્રમ્ય પ્રભોર્દોલારોહણે રથારોહણે ચ ન દ્વોષ અન્ય જાવમાધવીયાદિ પ્રથમા જોધાયનનુ રચન છે. કે 'જેમા મૂર્ચનો ઉદય હોય તે જ નિધિ અને તે જ નક્કર માનવુ,' તેથી અન્ય નક્કર હોય તો નક્કરમા અધિવાસન માત્ર રી વદને પડીથી પ્રજુને દેવમા અથવા અથમા પંચરાવવામા ગર્હ દોષ નથી. એ પ્રમાણે દેવોત્સવનિર્ણયમા નિર્ભયરામડ ત્રણે છે, ત્યારે આપાદ ૬ ૮ ગુરુવારે રથયાત્રા ગાત્રસિદ્ધ છે, તો બીજા બુધવારે રથયાત્રા કરવાનો પત્તપાત શામટે કરવો જોઈએ ? અને જ્યાં મુખ્યતા અને જ્યાં ગાલુતા હોવી એ વેળુવને ભમાવવા નહિ તો બીજુ શુ હોવાય ? માટ આપાદ ૧ ૨ બુધવારે પુન્ય નથી અને આ ૧ ૩ ગુરુવારે આદ્યિક પુન્ય છે, તેથી ત્રીજને ગુરુવારે રથયાત્રા ગાત્રસિદ્ધ છે.

૩ અમાગ લેખમા શ્રાવણો પૂર્ણમાસી તુ ત્યાદિ વચનોના આધારે આ ૧૪ બુધ સર્વ આપમ્ બીજોની શ્રાવણી શાસ્ત્રસિદ્ધ પ્રાપ્ત છે, પણ ભદ્ર મહાશયજી એના મુદાબલામા દોષ આરે વચન લખ્યા ગિવાય માત્ર નિર્ણયસિદ્ધિની પક્તિનો પાદ બદલી લખે છે, એનો વધાર્થ પાર તો આ પ્રમાણે છે - તેનોદયસગધોમયગ્યાપિની મુહ્યા પરંતુ સગધામાવે પૂર્વદુરુમયામાવે ત્રૈકૈકસરવે પૂર્વે-ચુશ્વતુર્દશીવેધનિવેધાત્ સ્મામાન્યવાસ્ત્યાત્ ઔદયિકકર્મપર્યાસા ગ્રાહ્યા અર્થ - ઉત્તર અને સંજન એ જે કાલમા પૂર્ણિમાની વ્યાપ્તિ હોય એ મુખ્ય છે બીજે દિવમે સગવધાવમા પૂર્ણિમા ન હોય અને પૂર્વદિવમે બન્ને જાવમા ન હોય અથવા એક એક જાવમા અર્થાત્ પૂર્વદિવસ સવગધાવમા હોય અને બીજે દિવમે ઉદયજાવમા હોય તો પૂર્વદિવમે ચતુર્દશીના વેધનો નિવેધ છે, તેથી સામાન્યવાસ્ત્યાપ્રાપ્ત જેમા ઉપાકર્મ ઉત્સર્જન થઈ ગઈ એટલી પૂર્ણિમા ઉત્તરગ્યાપિની હોય તો તે ગ્રાહ્ય છે એ નિર્ણયસિદ્ધિના આધારથી પણ પૂર્વ દિવમે ચતુર્દશી વ. ૨ જે પણ ૪૧ એજ્ઞાતીગ માત્ર છે તેથી વેધ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી, તો જે ઘડી એજ્ઞાતીગ પદ ઉપરાંત પ્રાત્સગવ બન્ને જાવમા જ્યામ પૂર્ણિમાને છોડી આરે વચન વિરુદ્ધ કેવન ઉત્તરનો પક્ષપાત કરવો, એ જ્ઞાતપ્રતારણા જ હોવાય વળી આર્પવચનોનો આધ કેવન પ્રથોની પક્તિઓથી નથી થઈ શકતો. તેથી પ્રાચીન પ્રથકોની પક્તિઓના ખડન નવીન પ્રથોમા આવા આવે છે, પણ કોઈ આર્પવચનનું ખડન કરતુ નથી. આર્પવચનની વ્યવસ્થા કર્યા વગર ક્યવ પક્તિઓથી નિર્ણય કરવો, અને આર્પવચનને ન માનવુ એ વિદ્વાતાનુ દ્વપણુ હોવાય, તેથી આર્પવચનપ્રાપ્ત ૧૪ બુધવારે આપમ્ બીજોની શ્રાવણી યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

ચોથા આક્ષેપ અને છઠ્ઠા આક્ષેપનો ઉત્તર મહાશયજી લખે છે કે 'એ શાસ્ત્રાનલિનતાથી નહિ, પણ એ વખતે નાયદારામાં મરડી ચાલતી હતી અને બહાર રહેવાનું હતું તેથી હસ્તદોષથી લખાયું તે છપાઈ ગયું' વિચારવાતી વાત છે કે જેનાથી લખાયું તે હસ્ત પણ આપના જ છે તો તે વખતે લખાયું તો કોઈ સમાચારપત્રદ્વારા સૂચના કરવાને પણ અવમર આપને ન મળે? એ પ્રમાણે આપણી ભૂલથી લોકો લખે એ કેવી અદ્ભુતસની વાત ગણાય? અમે અમાગ લેખમાં સાફ લખ્યું છે કે અહીં વાળ્યા પછી વામનજયંતીનાં પારણા કરવા, શાસ્ત્રીજીનો લેખ શ્રીપુરુષોત્તમજીના ઉત્સવપ્રનાનથી વિરુદ્ધ છે, ત્યારે એના જવાબમાં શાસ્ત્રીજી આધુનિક ધર્મસિંધુ નામના નિર્મૂલ અમાર્ત અંથનો આશ્રય લે છે એ તુ માત્રે શ્રાવણમધ્યવર્જનમાત્રેગ નિવેધચારિનાદ્યર્થ મન્યમાના વિષ્ણુશંખલયોગામાવોપે શ્રવણમધ્યમાત્રત્યક્ત્વા મુંજતે તે નિત્યશ્રવણદ્વારગોમાહાર્ત્ત્યાનભેદા સ્માન્તા एव 'વિ'લુપ્ય ખસ ન હોય તો પણ કેવળ અવશ્યનો મધ્યભાગ છોડીને અવશ્યમાં પારણા કરે છે તે લોકો અનલિન પ્રાન્ત છે' એમ ધર્મસિંધુમાં લખ્યું છે એમ શાસ્ત્રીજી લખે છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રનાનમાં શુદ્ધોનાયાં વિદ્ધોનાયાં વા સ્વરૂપં શ્રવણં દ્વિગોચરેન ચ મૂયસ્તદ્વા શ્રવણમધ્યમાત્રસ્ત્યાક્ય. 'શુદ્ધોના અથવા વિદ્ધોના દ્વાદશીમાં અર્ધ અવશ્ય હોય અને બીજે દિવસે અથાત્ ત્રોદશીને દિવસે અવશ્ય અધિક હોય તો અવશ્યનો મન્ય ભાગ છોડી પારણા કરવા' એમ શ્રીપુરુષોત્તમજી લખે છે. શુદ્ધોના દ્વાદશીને બીજે દિવસે અવશ્યનો મન્ય ભાગ ત્યાગ કરવાના પક્ષપાતી શ્રીપુરુષોત્તમજીને ધર્મસિંધુના આશયથી અનલિન અને ભ્રાંત મનનાર શાસ્ત્રીજીની પડિનાઇ ઠીક ઠીક ગોમે છે. વળી પુષ્ટિપ્રદાયના આચાર્યવરજી મહાદિક્ષાન્ શ્રીપુરુષોત્તમજીને જ્ઞાત કરેલા એ જ પુષ્ટિસાપ્રદાયિક પડિન વા શાસ્ત્રીપદની પ્રતિમાના દારણરૂપ કે. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે મહારાજ પિતૃપિતામહ પુરુષોત્તે શ્રી ૧૦૮ સંપન્ન દીકાવન શ્રીગે વર્ધનનાયજી મહારાજ એવી જાનના પોતાના નન્દકિશોરજી જ્ઞાત કરેનાર પડિનોને આશ્રય આપીને સપ્રદાયને ડામાડોલ દસારે છે. અમ્મ શ્રીપુરુષોત્તમજીના લેખમાં દ્વિતોયદિને ચ મૂયઃશ્રવણમ્ એનો બ્યાદરણથી અર્થ કરે છે કે 'બીજે દિવસે અવશ્ય અત્યંત અધિક હોય, અર્થાત્ સાજ પર્વત પડોચો હોય તો મન્યભાગ છોડી અવશ્યમાં પારણા થઈ શકે' એ પણ નિર્મૂલ અસંગત છે, કેમકે ઉપદ્રાસેષુ સર્વેષુ પૂર્વાલે પારણં મધેત્ એવું દેવનનુ વચન છે તેથી પારણા પૂર્વાલ્લુમાં જ શાસ્ત્રપ્રાપ્ત છે, તેથી ભૂપ પદનો સાવકાલ સુધી એવો અર્થ થઈ શકતો નથી, પણ 'પૂર્વદિવસથી અગિય અથવા પારણા દાસથી ઉપર વિદ્યમાન' એવો અર્થ થાય છે, અને તેવે પ્રસંગે અવશ્યમધ્યભાગનો ત્યાગ કરવો. બ્યાદરણમાં દ્વિવચન ત્રિમલ્લોપપદે તરવોયસુનો એવું પાણિનિબુનિત સૂત્ર છે, એથી જેના મધ્યમાં એકનો અતિશય કરેલો હો. તો તરપ્ ઈયમુન્ પ્રત્યય થાય છે, અને અન્યન અધિક અર્થ કરવો હોય તો આતેશાયને તમચિટ્તો એ સૂત્રથી તમપ્ હટ્ટન્ પ્રત્યય થાય છે, એથી શાસ્ત્રી મહાશયને બ્યાદરણની દિશાની પણ ખબર હશે કે નહિ એ પણ અશય-ગડે છે. અવશ્યનો મધ્યભાગ ત્યજવામાં પ્રમાણ્ય શ્રુતેશ્વ-મધ્યે પશ્ચિત્તિમેતિ ઇત્યાદિ પ્રનાનમાં લખેલ છે, અને નિર્ણયસિંધુમાં તો સ્પષ્ટ લખેલું છે કે, યદ્યપ્યવ નક્ષત્રાન્તેપિ પારણ પ્રતિમાતિ, તથાપિ તિથિમાત્રાન્તે જ્ઞેય, નતુ ઋતુવાન્તે, તિથિ મધ્યેપિ 'યાઃ કાશ્ચિત્તિથયઃ પ્રોક્તા પુણ્યા નક્ષત્રસયુતાઃ ઋતુવાન્તે પારણકુર્વાદિતા શ્રવણરો દ્વિણોમ્' इतिविष्णुधर्मे ધરણાન્તમાત્રેશરણાનિવેશાત્. એ પ્રમાણે અવશ્યના અતમા પારણાનો નિરેધ હોવાથી નિયમિતમાં પણ અવશ્યનાન્તનિરપેક્ષ પારણા થઈ શકે છે, માટે તિથિ-નમાં પારણા કરવા, શ્રવણાન્તમાં ન કરવા, એ વચનમિદ્ધ છે, છતાં સપ્રમાણ્ય નિર્ણયનિધુને અપ્રમાણ્ય માત્રી નિર્મૂલ ધર્મસિંધુને પ્રમાણ્ય માનવામાં શું પ્રમાણ્ય છે તે શાસ્ત્રોમહાશય સ્પષ્ટ દર્શો. વળી સાપ્રદાયિક ઉત્સવાના નિર્ણયે સાપ્રદાયિક અથોને આધારે થવા જોઈએ, તેમાં જે વિષય સાપ્રદાયિક અથમાં ન હોય તેના નિર્ણય અમુક મથને આધારે કરવો એવો નિયમ નથી, પણ તેના નિર્ણય આપણા

વિચારણથી સર્વ નિવધાક્ત આર્થવચનના આધારે કરવો પ્રાપ્ત છે તેથી, હેમાદ્રિ, માધવ, કમ-
લાદેર, નીનકદ, કારીનાથ, વિગેરેના પ્રમાણોની જરૂર નથી પણ પાત ઓડીને નિર્ણય કરવો એ જ
યોગ્ય છે

૭ છઠ્ઠા આમેપનો પ્રતિષ્ઠેપ જે શાસ્ત્રીજી કરે છે તે પણ ઉટપટાગ છે એકાદશીવિધવક આક્ષેપ
સાતમે છે, અને પોને છઠ્ઠો લખે છે અમ્તુ ન્યાયે મુખ્યધના પચાગોની સાક્ષીથી મુખ્યધ પ્રાતમા
અનિદ્ધ એગ-રીવત પ્રાપ્ત છે, ત્યારે તે તે દેશાંતરના જેવા કે મેવાડ વા મજસત્રિહિત દેશના પચા-
ગોને એમની માફક સર્વ વિદ્વાન્ સાર્વભૌમ માની શકરો નહિ, એથી નૃસિંહલાલજી મહારાજની
ટિપ્પણીમા સાફ લખ્યું છે કે 'જે દેશમા દશમી પપ પચાવન ઘડી હોય તે દેશમા એ વ્રત
સોમવારે માનવું' અને તદનુસાર ગોકુલ વિગેરેમા મનાયેલ છે તથા કાલાહલથી વા વાગાડબરથી
શાસ્ત્રીજીની ભૂલો છુપારો નહિ અમારે ઉદ્દેશ ભૂલ મુધારવાનો છે, વિગેધ વધાવવાનો નથી,
તેથી અમે ઉચિત કર્તવ્ય કરવાનો શાસ્ત્રીજીને આગ્રહ કરીએ છીએ

વંજીવોનો દાસ,

નાનાભાઈ કાલીદાસ.

અધિપતિની નોંધ—

આ વિષયમાં પડિત ગદુલાલજી અને જગન્નાથજીએ પણ પોતાના લિખિત વારંવાર પ્રસિદ્ધ
કર્યો છે તેથી પુન પિટપેયથુ કરાવુ માડી વાતીને પ્રમાણભૂત નિર્ણયથોને મુદિત કરવામા ઉભયે
પક્ષગદ્યપરિદર થયે તો અપ્રદાયની મેવા કરી કહેવાશે ન્યા નિર્ણયમા પાઠમેદ કરી નાખવામા પણ
સકાય ન આવનો હોય ત્યા ન્યાય જ અશક્ય છે

સ્વીકાર

વિજયપત્રિકોન્મૂલતકુઠાર પ્રકાશક શાસ્ત્રો જ્યેષ્ઠારામ હરજીવન જોશી, પાટણ-ગુજ-
રાત, ગત વર્ષમાં શ માધવતીર્થ પાટણમા રહીને કલહપ્રિયતાનો અનુભવ કરાવવા જે કાલાહલ કર્યો
હતો, તેનો સમ્રહ કરીને, બનેલી બામતને ખોટુ સ્વરૂપ આપીને, પોતાનો વિજય (૧) થયો છે
એમ લેણીને દેખાડવા વિજયપત્રિકા નામે એક પુસ્તક તેના અતુષાથીએ પ્રનિદ્ધ કર્યું હતુ તે
પુસ્તકની સામે આ પુસ્તક યોજવામા આવ્યુ છે, એ તેના નામ ઉપરથી જ સ્પષ્ટ થાય છે
આ પુસ્તકમા પાટણમા પહેના કલહ કાણે ઉપરિયત કર્યો, અને પરસ્પર વિસવાદો પ્રચલિત થયા
પત્રી પરિણામ શુ આવ્યુ, તેનો યથાસ્થિત ચિતાર રજુ કર્યો છે પુસ્તકના સરોધનની ઘણી જ
ઉરેક્ષા થયી લાગે છે તેથી તેમા કેટલીક અનિષ્ટ ભૂલો પણ રહી ગઈ છે શ-માધવતીર્થની
ગતવર્ષેય વિચિત્ર અગ્નિનાનો અનુભવ કરવાજેમને ઇચ્છા હોય તેમણે આ પુસ્તક સમ્રહ કરવા યોગ્ય
છે ક્રમ અદી આનના સ્ટેપ મોકળી પ્રકાશકને લખવુ, જેથી તે પુસ્તક તેમને મળશે

આ સમ્બાનો દ્વિતીય 'વાર્ષિક' રિપોર્ટ તેના ચાલકો તરફથી પ્રકટનાર્થે વળેલા વખત થયા આવેલો છે, પરંતુ મધ્યસંક્રાંતિને લઈને તેને આ માસિકમાં સ્થાન આપી રાકાયું નથી. તેજ કાગળે હમણા પણ તે સંપર્ક પ્રકટ કરવા અનક્ત છીએ, માટે સહમતો અવ તોનું અવલોકન કર્યામાં આવે છે.

‘શ્રીમદ્વેંશુપગિપ્ત’ના પ્રાદુર્ભાવ પછી પુણિમાર્ગીય વેંશુપોમા કેટલી બધી જગૃતિ પ્રસરી ગઈ છે, તેનો ખ્યાલ અથેઅથે અપાયા જતા પુણિમાર્ગીય પુનઃજાગૃતિ અને સ્વધર્મજ્ઞાન તરફ વધતી વાકરુચિ જ આપી શકે છે. અપારે ગુજરાતમા ફર્લાંગે જ કોઈ એવું મ્થન હશે કે જેમા પુણિમાર્ગીય પુનઃજાગૃતિ ન અપાયુ હોય અથવા તો અપાત્તની પ્રવૃત્તિ ન ચાલતી હોય. આ સર્વ મ્થાન ધાર્મિકઆદેયન વાસ્તવિક ‘વેંશુપગિપ્ત’નું જ પરિણામ છે, એમ કથવામા અમે હંસા પણ અતિ-શયોક્તિ જતા નથી. છેલ્લા દશ વર્ષમા જે સાપ્રદાયિક અપર્વ સમ્મૂત પ્રથો પ્રકટ થયા છે, તેના ભાષાતર રૂપમા અથવા બીજા કોઈ રૂપમા જે ગુજરાતી પુનઃજાગૃતિ અવધોડવામા આવે છે, તે સર્વ વેંશુપગિપ્તના સતત પરિશ્રમ અને તેણે પ્રમગવેલી ધાર્મિક સ્ફૂર્તિનું જ ફલ છે. સાપ્રદાયિક અનિશ્ચમા અર શક્તની અનિશ દશ વર્ષ યાદગાર થઈ રહેશે એ નિ અદિય છે.

મોહનભાઈ ભગવદ્સનિમત્ત શ્રીહરિશયનની જોડે છે તેમાં ત્યાના વૈષ્ણવોના ગુલ પ્રયાસથી એક પુસ્તકાલય સ્થાપવામાં આવ્યું છે. એ પુસ્તકાલયની જે વર્તીની ડાંગરીમાં તેના મેંટેનન્સના જાણુઓ મુજબ ૭૭૫૫૦ રૂપિયા પર્યતના સભાસદો, અને ૩૭ માસિક સભાસદો મળીને કુલ ૪૩ સભાસદો છે. પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ 'શ્રુતિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને એતન્માર્ગીયથથે મક્ત વાચવા મને એવો છે,' એમ મેંટેનન્સના જાણુઓ છે તેનો લાભ ત્યાના સુભાગ્યે વૈષ્ણવો લે છે, જેકે ૧૫૨૦ ની સખ્યા ધણી જ અપ ગણાય પુસ્તકાલયમાં ૩ ૧૪૬-૭-૯ની કિમતના ૧૮૭ પુસ્તકો છે અધુના પ્રકટ થતા એતન્માર્ગીય માસિકો પણ એમાં મગાવવામાં આવે છે આ પ્રકારે પુસ્તકાલયની સુવ્યવસ્થા ગણવાનામાટે તેના પ્રમુખ ગ રા મયુગદાસ પુરુષોત્તમદાસ દેસાઈ નથા મેંટેનન્સના જોડેનદાસ અને નારાયણદાસ એ સર્વેનો ઉન્માદ પ્રશસનીય છે પ્રાચીન ગૈરીના વૈષ્ણવોની પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપમેવાઈ વિશેષ હોય છે તેઓ નામમેવામાં અવ્ય લક્ષ આપે છે આશુનિક સમયમાં નામમેવાની અતીત આવશ્યકતા છે, તો વૈષ્ણવો સ્વરૂપમેવાસાથે નામમેવા કરવા ચુકો નહિ, એમ આશા છે. વૈષ્ણવોનું સ્વરૂપમેવાપનો પુસ્તકાલયો 'વેદોને મક્ત વાચન પૂરુ પાડવામાજ સમાપ્ત થતું નથી, પણ નદરથી થતા સાપ્રદાયિક અથોને ગલવાનું અને મુદ્દિત કરવાનું વિશાલ કાર્યક્ષેત્ર થયું સમીપમાંજ પડ્યું છે આશા છે કે મોહન પુસ્તકાલયના મેંટેનન્સના ધારે ધારે આ દિનામાં પણ પ્રયત્ન આદરીને પ્રવૃત્તિ નામમેવા કરવાને વિશેષ બદ્ધપડિત થશે.

પુષ્કિલક્ષિનુધા'ના નૃત્યપ્રવરના અગ્ર મુખીમાં છ ઓછા ગ્રાહકોને મળ્યા હશે, પરંતુ આથ
કેની વાત છે કે વળા ગ્રાહકોએ નૃતીય વર્ણન મોઝનર હ'ડ નુધી મોઝ્યુ' તરી, મા
તે મોઝ્યુસને તેમને પુન સરિનય વિનનિ કર્ણમા આવે છે આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ ઉપદેશ-
દષ્ટિએ ન બેતા પ્રત્યેક પુષ્કિલાર્ગીવ રૂપનુવે તેને હિતોચ્ચન આપવું મોઝ્ય છે, એ મુચન કનક
અન્યાવશ્યક તરી

આ પ્રમાણે અમે દેવાથી કાર્ત્ત્વેદાણે ચેમરાજથી આમકિત, કાંઈ દેકારે વ્યસન પણ કહી શકાય છે આ અર્થ આગમ્યથી મળુમે મુખ્ય ફલ તો વ્યસન પછી જ મને છે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણમા વ્યસન થાય ત્યારે જ કૃતાર્થ થાય, અન્યથા નહિ 'ત્યારે જ' શબ્દ બીજા સર્વ યોગનો વ્યવસ્થે કરે છે આ વ્યસનાભિધા જ ભક્તિ ભગવાને દેવદૂતિને આત્મનિરીરૂપ ઉપદેશી છે 'નિ'કારણ અને વ્યવધાનહિત જે પુરોચત્તમમા ભક્તિ થવી તે આત્મતિક્ષી છે ' આની ભક્તિવાત્તા લેકિા 'મારા મેન વિના માયોગ્ય, સાર્થિ મામીપ્પ, સારૂપ્ય એકત્વ આપતા પણ ગ્રહણ કરતા નથી તે જ આત્મનિઃ ભક્તિયોગ દહેવાય છે.' આ પ્રમાણે તૃતીયસ્કંધ છે આચાર્યચરણે પણ આનુ વ્યાખ્યાન કર્યું છે કે, અયત પ્રેમની ઉપત્તિ થાય ત્યારે આવુ થાય છે વ્યસન એટલે પ્રેમની પરિપાકાવસ્થા વ્યસન થવાથી સર્વસ્થયે પુરોચત્તમમુદ્ધિ અને સર્વસ્થયે ઉલ્લટ એક થાય છે.

તે જ સર્વાંભલાવ દહેવાય છે સર્વાંતમભાવ મિદ્ધ થયા પછી અદ્ધ અને બહાજ પુરોચત્તમનો આવિર્ભાવ નિગત થયા દે છે ત્યારપછી ફલના અવમરમા સેવાફલપ્રકરણમા ક્યા પ્રમાણે અનૈકિક સામર્થ્ય ફલ થશે આટલો વિસ્તાર બચ છે

આ પ્રમાણે શુદ્ધ પુષ્ટિમકોનો અધિકાર ફલસહિત બતાવ્યો

ફલ તો નિત્યથીવામા પ્રવેન થયો તે જ તે જ ગેવાફલતા વિવરણમા અનૈકિક સામર્થ્ય સારૂથી દહેવાય છે ભાષ્યના આનન્દમયાધિકરણમા અન્યત્ર અનુગ્રહયુક્ત જીવને ભગવાન સાથે (અનૈકિક) કમાશનાખ્ય જે ફલ કહ્યું છે તે કન આ છે પુષ્ટિપ્રવાહમયાદાનિરૂપણુ ત્રયમા ભગવાનજ ફલ છે એમ સ્વરૂપની જ ફલરૂપના બનારી છે તે પણ નિત્યથીવામા પ્રવેશરૂપ જ છે તે ઘણા પ્રકારનું છે નિત્યથીવામા કેટલાક ભક્તો ભક્તરૂપે, કેટલાક ગો, પશુ, પક્ષિ, વૃક્ષ, વગેરે રૂપે, ની પ્રમૂનિરૂપે, નિગ્રધિ આનન્દાત્મક પુરોચત્તમરૂપ ફલને અનુભવે છે આનન્દમયાધિક રણના ભાષ્યમા ક્યા પ્રમાણે તો તેનો અનૈકિક દેહ પ્રાપ્ત કરે છે પછી દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અને અતકરણ અને હવમા ભગવાનનું માન્ય થાય છે પછી તેના થઈને પુરોચત્તમરૂપ ફલનો અનુભવ કરે છે. મારે 'અહો અમી' ક્યાદિ સ્તોત્રી ભગવાને પોતાની લીનાના પરિકરનુ સ્વરૂપ તેવું જ બતાવ્યું પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ તો ફલદશામા તે પરિકરમાનો કાંઈ સ્વરૂપે થાય છે તેમા ભગવાનના જ નિયમન કરે છે

પુષ્ટિભક્તિ ચાર પ્રકારની છે ૧ શુદ્ધપુષ્ટિ, ૨ પુષ્ટિપુષ્ટિ, ૩ મયાંદાપુષ્ટિ, ૪. પ્રવાહપુષ્ટિ આરે પ્રકારે પુષ્ટિભક્તિરૂપે એક જના શુદ્ધાન્નિપ્રકારથી ભિન્ન છે. એ જ પ્રમાણે એનું ફલ પણ નિત્યથીવાપ્રવેશરૂપ જ હોવાથી ચારે પ્રકારેનું એક્ય છે, તથાપિ ભક્ત, ગો, પશુ, વૃક્ષ વગેરેરૂપથી પ્રકારવિમેદ અપટ છે આટલું જ તારતમ્ય છે તેની રીતે પ્રવાહાદિમેથી ભિન્ન થયતા પુષ્ટિથોનુ એક જ અનૈકિક સામર્થ્યરૂપ ફલ નિત્યથીવામા પ્રવેશરૂપ દહેવાય છે તદાપોતે સમ્મારબ્યવ- દેશાત્ એ સૂત્રના ભાષ્યમા તદ્વા (ત્યારે) એટલે 'નિત્યથીલામન્યપાતરૂપ પુષ્ટિમાર્ગીય મોદા- ન્દશામા' એવો અર્થ થયો' છે નિત્યથીવા તો શુદ્ધપુષ્ટિનું સ્વરૂપમધિની જ અમરૂપી તેવી

૧ અંતુસ્વચ્છાદિતા યા માક્તે પુરુષોત્તમે । સલોચ્યમાર્જિવમો યથારૂપૈક વસયુત દાયમાન ન-
ચુદન્તિ વિના મનેદન જના । મ ંદ મક્તિયોગમ્ય આનન્દનિક ઉદાહર ।

લક્ષ્મીને સાયુજ્ય અને એવોપયોગિદેહની પ્રાપ્તિ નથી છે. 'દેહભાર દહ યતા લક્ષ્મીની કુન્દાસન યાય અથવા નહિ તો ગંગાતીર્થમા સાયુજ્ય યાય' એમ નવમસ્કંધમા નિયમમા કે તેને અતુન રીતે અહિપણુ તે ક્ષણે મર્યાદાલક્ષને જ છે, એમ નિશ્ચય થાય છે.

વિદ્યાના પાત્ર પદમા જે લક્ષિ ઉક્ત છે, તે માર્યાદિષ્ટ જ છે. 'જે ભક્તિથી વિદ્યાનુભવિમા પ્રવેશે' એ નિયમથી કોઈ દેહાણે મર્યાદાભક્તિમા પ્રેમશબ્દનો અવહાર લેવામા આવે છે. તે દેહાણે ભગવાન મોહ આપનાર છે, એવી બુદ્ધિથી ઉપાસિતિત પ્રેમ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગથી જેવો નિરુપાધિ પ્રેમ નહિ તત્ત્વસૂત્રના તૃતીયાધ્યાયના ભાષ્યમા ગતેર્થવત્ત્વમુમયથાન્યથા હિ વિરોધેતિ સૂત્રના વિવચ્છુમા આ પ્રમાણે કહ્યું છે. પ્રભુ મર્યાદા અને પુષ્ટિ એમ બેદથી અગીકાર કરે છે, તેમા વિવચ્છુતા હોવાથી મર્યાદામા અગીકૃત થયનાઓની શ્રેણીમાં પ્રવેશ થાય. તે પ્રભુ આપે છે, માટે ભગવાનમા પ્રેમ પણ થાય, પણ ઉપાધિર્ગત પ્રેમ તો નહિ જ. આસન્નસ્ય હરેવાપિ સેવયા એ રમોકના વ્યાખ્યાનમા, 'સાયુજ્ય અને બ્રહ્મભાવ દરિસેવાથી જ થાય છે. અન્ય સેવાથી નહિ. અહિ પણ સેવા માર્યાદિષ્ટ જ નમજરી આ ઉપરથી સમજવાનું કે મર્યાદાઓનું જ સાયુજ્ય ફલ છે, પુષ્ટિમાર્ગથી તો 'હુ કેઆપુ છુ છતાં એ મદનનો મારગ મેરતવિના અન્ય કંઈક છતાં નથી' એ ભગવાદ્વાક્યથી સાયુજ્યનું મુક્તિનો સમાદર કરતા નથી. આ વૌદ્યાલકાવૃત્તમુક્ત એ શ્લોકના મુખોધિનીમા અષ્ટ જે ત્યા પડેલા તો સામ્ય, સારોક્ય, સામીપ્ય, સાયુજ્ય, એ ચાર મોક્ષમંદો કહીને, આગત પ્રમુતા અવકાશિનુ અમ્ય અને તેનું કલ નિરુ રીતે હસ્તિતાવલોક એના વ્યાખ્યાનમા સજ્જાનમા પ્રવિષ્ટ થયનાઓને ભક્તિવિરામ નથી એમ આરબીને અનુભવસ તો ભિન્ન મિથિની હોય તો જ નાય એ ઉપસદ્વાથી સાયુજ્યની આશા નથી એમ અષ્ટ ઉપપાદન કહ્યું. સાયુજ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત થયનાઓને 'સાયુજ્યમા નિરતર રમતી આરિહતા છે, ભેદવત અનુભવ થવાથી' એ વાક્યથી પરમાનંદનો અનુભવ થાય છે, પણ તે સ્વસ્વરૂપથી જ નહિ કે અનૌદિત નામ'રને પ્રાપ્ત થયનાઓને જેમ મર્યાદિઓ અને સર્વાત્માથી થાય છે તેમ તેઓને થાય. 'સજ્જાનમા પ્રવેશનાઓને આત્મથી જ નુખનાનું છે' એટલા માટે સાયુજ્ય એટલે ભગવત્સ્વરૂપમા સ્થાય થયો, એ મોહ પુષ્ટિલક્ષ્મીને અપેક્ષિત નથી, પરંતુ નિયતીતાતે પ્રવેશ જ નહિ છે, એમ સુતી—સુષુદિ પુરુષોએ નિભાવના કરી.

આ ભક્તિમા અધિકાર થયો તે વિશેષ ભગવત્કૃપાથી જ સાધ્ય છે. 'જ્યારે આ મહાત્મિન પ્રભુ જેના ઉપર અનુકર કરે છે, ત્યારે તે વાક અને વેદમા પરિનિર્મિત મતિને ત્યજે છે.'

આ ભક્તિના મુખ્ય પ્રવર્તક શ્રીચજ્જલક્ષ્મી શ્રીગોપીજનો જ છે. 'દિનમર્યાદ

૧ દેહમાવે દૃઢ તુ સ્યાદ્રજ્જાના કણ્ણદાયતા ।

૨ યયા વિદ્વાત્ હર્ષિ વિશેત્ ।

૩ દીયમાન ન પ્લક્ષ્મિ પ્રિતા મમેવન જના ।

૪ સાયુજ્યે તુ રસાવિસ્ય મેદેનાનુમયાન મદા ।

૫ પ્રજ્ઞાનન્દપ્રમિષ્ટાનામાત્મનૈવ મુલપ્રમા ।

૬ યદા યસ્યાનુભવતિ ભગવાના મમાયિત । મ જહાતિ માત લોકે વેદે ચ પારિનિષ્ટિતામ ।

૭ આ પત્રમ વિવેકમા અથકાર વિવિધ વિષયે વિચારી છેવટે સારૂપે મુખ્ય અર્થ જણાવે છે. ભક્તિમાર્ગના—શુદ્ધપુષ્ટિભક્તિતા પ્રવર્તક—આત્મરૂપે શ્રીચજ્જલક્ષ્મીમતિના જ છે, એમ મુક્તકંઠે અથવા અથતા અચકાતા નથી એટલે આકુનિત ભદ્રદેહમા જણાવું. ગોપિકાશુભત્વપ્રયુક્તભીરત્વ આ ભદ્રનિદ્વાતમા કેટલેક અંશે નથી જણાવું, એ હર્ષપ્રદ છે. ગોપીજનપરપગને પરિહરિતે પરિકલિત-પરપગમા પતંગવત્, પતન છતાં પડિતમ-એવું આટલો ભાગ આપાતત નહિ, પરંતુ પગિત—મમતત પરીક્ષણીય છે. તે મામુર્ય પ્રભુ તેમને અર્પે એવી પદમ પ્રાર્થના છે.

૮ મગરત્પ્રવસદ્લોકે મવરીમેનુત્તમા મક્તિ પ્રવેશિતા નિષ્ટવા મ્ત્રીનામોર્તે દુર્લભા ।

નિવૃત્તીનામા મધ્યપાત થતા પણ ફરી પ્રકાશવિશેષ તો ઈષ્ટ જ છે. આગાપીજનના ચગલુરજનું મેવન કરનાર તૃણ, લતા, ઓગધિમાયી હુ પણ વૃન્દાવનમા ક્ષામ્ભિષે થાઉં આ વાક્યથી એટલા માટે આધિદેવિક બલદૃષ્ટાવનાદિમા ભક્તસ્વરૂપે અથવા ગોપાલસ્વરૂપે રહિને રસનો અનુભવ થાય કે આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગમા રહેલાઓનો પણ તેની ભગવદ્દર્શી પર્યવસાતમા કલમ્ભભાવની ઉત્પત્તિ થયા પછી નિવૃત્તીનાન્ત પાત થાય ને થશે તેમા પણ આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગિયો હીનાધિકારિઓ હશે તેઓનો તો આ જન્મ અન્તિમ ન હોવાથી 'ધણ જન્મ પછી તેવા ભાવની ઉત્પત્તિ થતા નિવૃત્તીના પ્રવેશ થવાનો, એમ સમજવું તૃતીયમ્કધમા દંવાનાં ગુણલિંગાનાં એ શ્લોકના શ્રીકૃષ્ણ-વિનીશ્ચમા એ ઉક્તિ છે—મીઠા લોકાની (જવન્યાધિકારિઓ ॥) થોડી વળી ભગવાનમા વૃત્તિ કાલ કાલ વખતે પ્રેરાય છે, તે અત્યંત હોવાથી પણ જન્મથી તે જ વૃત્તિ, પ્રુષ્ટિસ્વરૂપ થઈને, અન્તિમ, જન્મમા ભક્તિરૂપ વૃત્તિને ઉત્પન્ન કરે છે, માટે કરી અનુપપત્તિ નથી.

નિમધના સેવાપ્રકરણમા 'ભક્તિમાર્ગમા મુખ્ય ભક્તિનુ દ્વય રહેવામા આવે છે' એમ કહીને જે જે ભક્તો વર્ણવ્યા તે બધા મર્યાદાભક્તિમાર્ગિય જ છે. અધુનાની આરંભિને સાયુજ્ય કૃષ્ણદેવેન મુધી જોણુ અને મુખ્ય, એ જે બેઠી મર્યાદાભક્તોનુ ફલ સાયુજ્ય-મોક્ષમુધી બતાવ્યું. (અર્થાત્ મર્યાદાભક્તો પહેલીપહેલીને સાયુજ્ય-મોક્ષમુધી પહોચે છે.) નિમધમા માટે જ પ્રભુ આચાર કરે છે કે—'મર્યાદાભક્તિમાર્ગની પરમ કાષ્ટા—લક્ષ્યા ગગા જ કહી છે' ગગા એ મર્યાદાભક્તિસ્વરૂપ છે તેના મેવનથી સાયુજ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. 'અથવા અન્યથા તે ગગાતીરમા સાયુજ્ય થાય કે, એમા મળય નથી' એમ ત્રયમ્કધના નિમધમા ઉક્ત છે. સાયુજ્ય એટલે એકતા—એકરૂપ થવું તે, ભગવાનમા પ્રવેશ થવો તે ત્યારપછી 'જમને તત્ત્વત સમજીને અદર પ્રવેશે છે,' એ પ્રભુ-વાક્યમા પ્રવેશાત્મક સાયુજ્ય મોક્ષસ્વરૂપ વર્ણ છે. આગળ તદ્દમાવે રવય વાપિ મૂર્તિ કૃત્વા એ વ્યાક્યાની આરંભિને શુદ્ધસ્થસ્ય પ્રકીર્તિતં એ શ્લોકપર્યંત પુષ્ટિભક્તિમાર્ગિયપ્રકાર કહ્યો છે તેના વિવરણમા 'એ પ્રમાણે વર્તતા સકુટુબ ભગવત્સાયુજ્યને પ્રાપ્ત કરે છે,' એમ જે દૃશ્યમાન છે, તે હજારો સાયુજ્ય શબ્દથી અંબાદિસામર્થ્યરૂપ મોક્ષ સમજવો, નહિ કે પ્રવેશાત્મક એટલામાટે જ. 'આદિમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણ જ સાયુજ્યની ઇચ્છાથી મેલ્ય છે,' એ શ્લોકનુ વ્યાખ્યાન કરતા 'બ્રહ્માની પગને પામે છે' એ શ્રુતિમા જે સાયુજ્ય મુખ્યત્વે નિરૂપ્યું છે, તેની ઇચ્છા હોય તો કૃષ્ણમેવા કરવી, એવી મર્યાદામાર્ગના સાયુજ્ય કરતા આ સાયુજ્ય ભિન્ન છે, એમ નિરૂપણ કરીને, તે સાયુજ્ય અંબાદિસામર્થ્યસ્વરૂપ જ બતાવ્યું. આ સર્વ આનન્દમયાર્ચિતરણના ભાષ્યમા અર્ચિત ગ્રંથરૂપે સમગ્રય છે, માટે તેથી જ નિશ્ચય ઉપર આવવું સેવાદેવ ત્રયના વ્યાખ્યાનમા 'અંબાદિસામર્થ્ય, સાયુજ્ય, મેવોપયોગિદેહ' વેકુલાદિમા' એ વ્યાખ્યાનથી ત્રણ ફર ઉપદેશ્યા તેમા અંબાદિસામર્થ્યરૂપી પ્રથમ જ પુષ્ટિમાર્ગિયો છે. અગિયે દ્વિતીય મર્યાદાભક્તોના છે, એમ અવધારવું મૂક્ષમા ચાકુશી સેવના પ્રોક્તા એ શ્લોકમા સેવના શબ્દથી મર્યાદાસેવા અને પુષ્ટિમેવા જ વર્ણિત છે, એમ ત્રણવું વિવૃત્તિમા જે સેવાના ત્રણ ફલ કહ્યા છે, તેમા પુષ્ટિમેવાનુ ફલ અંબાદિક સામર્થ્ય છે, ચાકુશીના બીજા જે ફળ મર્યાદાસેવાના છે, એમ વિવેક કરવા માટે જ બીજે કુશણે પણ મર્યાદા-

૧ તાસામહો ચરગોણુગુણમહ સ્યા વૃન્દાને નિમોઃ શુભલ્લનાય મેનામ્ ।

૨ મર્યાદાભક્તિમાર્ગસ્ય વાષ્ટા ગદ્ગા પરા સ્મતા

૩. સાયુજ્ય વાગ્યથા તસ્મિન્ ગદ્ગાતીરે ન સગય ।

૪ તતો મા તદ્વતો શાન્વા નિશ્ચે તદનન્તરમ્

૫ આદિમૂર્તિ કૃષ્ણ દેવ તેન્ય સાયુજ્યનામ્યથા

લક્ષ્મીને સાયુજ્ય અને એવોપગોદિદની પ્રાપ્તિ હતી છે. ‘દેહભાર દઢ થતા ભક્તોની કાંઈ સત થાય અથવા નહિ તો ગગર્ભામાં સાયુજ્ય થાય.’ એમ નરમરડવના નિયમમાં છે તેને અનુસરીને અહિં પણ તે ફલદ્રવ મર્યાદાલક્ષ્યને જ છે, એમ નિશ્ચય થાય છે.

વિદ્યાના પાત્ર પદમાં જે ભક્તિ ઉક્ત છે, તે માર્યાદિત જ છે. ‘જે ભક્તિથી વિદ્યાનુ હિમા પ્રવેશે’ એ નિયમથી ઘેર ફેરવે મર્યાદાલક્ષ્યમાં પ્રેમશબ્દનો અવહાર જેવામાં આવે છે. તે ફેરવે ભગવાન મોહ આપનાર છે, એવી બુદ્ધિથી ઉપાધિમદિત પ્રેમ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગથી જેવા નિરુપાધિ પ્રેમ નહિ. તત્ત્વસૂત્રના તૃતીયાધ્યાયના ભાષ્યમાં મતેર્થવત્ત્વમમયથાન્યથા હિ વિરોધ इति સૂત્રના વિચલુમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે. પ્રભુ મર્યાદા અને પુષ્ટિ, એમ ભેદથી અગીયાર કહે છે, તેમાં વિવક્ષણતા દેવાથી મર્યાદામાં અગીયાર થયવાએની શ્રેયભાષિમાં પ્રગ્નિ યામ ૬ તે પ્રભુ આપે છે, માટે ભગવાનમાં પ્રેમ પણ થાય. પણ ઉપાધિમદિત પ્રેમ તો નહિ જ. આસન્ન યસ્ય હરેર્વાપ મેવથા એ પ્રેમોક્તિના વ્યાખ્યાનમાં, ‘સાયુજ્ય અને બ્રહ્મભાવ દ્વિસેવાથી જ થાય છે. અન્ય એવાથી નહિ. અહિં પણ મેવા માર્યાદિત જ નમજવી. આ ઉપરથી અમજવાનું કે મર્યાદાઓનું જ સાયુજ્ય ફલ છે, પુષ્ટિમાર્ગથી તો ‘હું કેઆપુ કુળના એ મદ્દબગ્નો માગ મેવતવિત્તા અન્ય શ્રદ્ધાનું કરતા નથી’ એ ભગવદ્વાક્યથી સાયુજ્યાન્ત મુક્તિનો મમાજર કરતા નથી. આ લોકચાલકાવૃત્તમુર્ચ એ પ્રેમોક્તિના મુખોધિનીમાં સ્પષ્ટ છે. આ પ્રેમોક્તિ તો આસ્થ્ય, આનોક્ય, આભીષ્ય, આનુકમ્ય, એ ચાર મોક્ષમંદો હતીને, આગવ પ્રભુના અવકાશનું સ્વરૂપ અને તેનું ફલ નિસ્સરીને દક્ષિતાવલોક એના વ્યાખ્યાનમાં અધ્યાનમાં પ્રવિષ્ટ થયવાએને ભક્તિરિનામ નથી એમ આરબીને અનુભવમ્સ તો ભિન્ન ગ્થિતિ દેવા તો જ થાય એ ઉપસદ્ધારથી સાયુજ્યની વ્યાકાશ નથી એમ સ્પષ્ટ ઉપપાદન કર્યું. સાયુજ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત થયવાએને ‘સાયુજ્યમાં નિરતર રમી અવિરતતા છે, ભેદનું અનુભવ થવાથી’ એ વાક્યથી પરમાનંદનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ તે અન્યરૂપથી જ નહિ. ‘અરોહિત નામ’ને પ્રાપ્ત થયવાએને જેમ સર્વ દ્વિષો અને સર્વાત્માથી થાય છે તેમ તેઓને થાય. ‘મહાનમાં પ્રવેશનાએને આત્મથી જ મુખનાનું છે’ એટલા માટે સાયુજ્ય એટલે ભગવત્સ્વરૂપમાં લય થવો, એ મોહ પુષ્ટિલક્ષ્યોન અપેક્ષિત નથી, પરંતુ નિયતીયાતે પ્રવેશ જ હજી છે, એમ સુત્રી—મુખ્યુદિ કુરુઓએ વિભાવના કરવી.

આ ભક્તિમાં અવિધાર થવો તે વિશેષ ભગવત્પ્રકારી જ સાચું છે. ‘જ્યારે આ મહાવિત પ્રભુ જેના ઉપર અનુકમ્ય કહે છે, ત્યારે તે વાક અને વેદમાં પરિનિર્મિત મનિને ત્યજે છ.’

આ ભક્તિના મુખ્ય પ્રવર્તક શ્રીવજ્રભક્તો શ્રીગોપીજનો જ છે. ‘ઉત્તમરવોક

૧. દેહમાલે વૃદ્ધ તુ સ્યાદ્વક્તાના કણ્ઠદામતા ।

૨. યથા વિદ્યાનુ હરિ વિશેત્ ।

૩. દીયમાન ન પદ્ધન્તિ પ્રિતા મન્વેયત જના ।

૪. સાયુજ્યે તુ રસાધિક્ય મેદેનાનુમવાન મદા ।

૫. મહાનન્દપ્રવેશનામાત્મનૈવ મુલ્યપ્રમા ।

૬. યદા યસ્યાનુમદ્ધતિ મગવાના મમાયેત । મ જહાતિ માત લોકે વેદે ચ પોરિનિષ્ઠેતામ્ ।

૭. આ પચમ વિવેકમાં પ્રયત્ન વિનિધ વિષયો, વિચારી છેવટે સોરરૂપે મુખ્ય અર્થ જાણવો છે. ભક્તિમાર્ગના—પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તિના પ્રવર્તક—આચર્ય શ્રીવજ્રમીમતિના જ છે, જેમ મુક્તકરે પ્રયત્ન પ્રયત્ના અચકાતા નથી એટલે આધુનિક ભટ્ટવૃન્દોમાં જ મુનુ ગોપિકામુનુ પ્રભુ જાનીરેલ આ ભટ્ટવિદ્યાનુમાં એલેક, અશે નથી જાણતું, એ હર્ષપ્રદ છે. ગોપીજનપરપગને પરિક્ષિતે પરિક્ષિત—અગપરામાં પતનપત્ પતન કરતા પડિતમન્યોએ આટલો ભાગ, આપાતવ નહિ, પરંતુ પગિત—અમતલ પગીક્ષણીય છે. તે મામુર્થ્ય પ્રભુ તેમને અર્પો એવી પદમ પ્રાર્થના છે. ૮. મગવત્તુલ્યમજોકે મવતોમોગુલ્મમાં મક્તિ પ્રવર્તેલા દિવ્યા મુનોનામો કુર્લમાં ।

ભગવાનના આપે જ અનિષ્ટેષ્ટ ભક્તિ પ્રવર્તેલી છે. તે મુનિઓને પણ દુર્લભ છે. 'એ વાક્યથી આ મોહનું વ્યાખ્યાન કરવા શ્રીમન્મહાપ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે, 'આથી શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ ભક્તિમાં નો દાનાદિ સાધનોનું શ્રવણ છે, પણ આ તો પ્રસિદ્ધ જ નથી, તે તમા સાધન પણ નથી એવો ભાવ સૂચ્યો છે.' માટે આ પુષ્ટિભક્તિ સ્વોત્તમ છે, એમ ભાગ્યશાલીઓએ જાણવું.

આ ઠેકાણે પ્રમેયરત્નાર્ણવમાં અધિકારવિવેક પૂર્ણ થાય છે

સર્વાત્મભાવવિવેક.

અધિકારનિસ્વપણ પછી પ્રથમ સર્વાત્મભાવવિવેક દર્શાવે છે.

પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિમાં જે મુખ્ય હેતુરૂપ ગણાયો છે, તે સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ આલે વર્ણવે ભગવદ્વિષયક, ઉપાધિરહિત એક—અક્તિમેદ તે સર્વાત્મભાવ આ પ્રમાણે તેનું સ્વરૂપ ભાવ એટલે રતિ. 'હેવાદિવિષયક રતિ તે ભાવ કહેવાય છે,' એ વાક્યથી આત્મત્વનો તે આત્મભાવ જેમ આત્મનુમા આત્મભાવ નિરુપધિ જ છે, તેવો ભાવ પ્રભુમાં કરવો આ શ્રુતિ પ્રમાણ છે. 'પુત્રના દામ માટે પુત્ર પ્રિય નથી થતા 'હે ઉત્તમ, સ્વાત્મા જ છે' માટે જેઓ આત્મામાં શુદ્ધ ઉપાધિરહિત એક છે, તેવો પ્રભુમાં કરવો, શ્રુતિનો તો છે. માટે જ 'તે 'તારા આત્મા અન્તર્યામી અને અમૃત છે,' વગેરે વાક્ય વડે આત્મત્વનું થાય છે. તે 'તુ છે' એ વાક્યનો પણ તેવો જ આશય છે આ સર્વ તત્ત્વતીપના સ પ્રજ્ઞણમાં ઉપપાત્ત છે ભગવાન બ્રહ્મા પ્રત્યે એવું જ ભરૂણ છે. 'પ્રિયનો 'પણ પ્રિય હું આત્માનો પણ આત્મા છું માટે હું બ્રહ્મનું, મારામાં જ પ્રીતિ કરવી જે માટે પ્રિય છે' આ ભગવાદ્વચથી શ્રુતિમાં પણ આત્મનુદયન એકાર્થ જ છે, એમ નિર્ણય થા 'માટે મારામાં પ્રીતિ કરવી' એ હેતુર્મલિત ઉપદેશથી બ્રહ્માણે પણ નિર્ણય કરી જ લીધો 'ભગવાન બ્રહ્મ સમય રીતે શુદ્ધિથી ત્રણવાગ ઈંદ્રા કરીને, કૂટમ્બ થઈ તેમાં અધિવાસ માટે ગતિ આત્મનુમા થાય છે' માટે આત્મત્વના ભાવનું ભગવાનના અત્યાદ્યપૂર્વક સપાત્ન તે ભાવ સિદ્ધ થતા વિશેષાત્તનો નાશ થઈ જાય છે અને સર્વત્ર પર્યર્થમાત્રમાં—સ્તુત વદૂષ પર્યર્થમાત્રમાં પરમાનન્દ્યસ્વરૂપ શ્રીપુરુષોત્તમની સ્ફૂર્તિ થાય ત્યારે જ સર્વાત્મભાવ થયેલો તેવી રીતે જ સર્વમાં આત્મભાવ તે સર્વાત્મભાવ એમ કલિત થાય છે તત્ત્વ પરિ ચે ચરન્તિ એ શુભોદિતીક્રમાં તત્ત્વ એટલે તમારા અનુધવાણો દ્વારે પણ પર્યર્થ—તેને જેમ રહે છે, પાતુ આત્મભાવ તો અવગણ્ય જ છે 'જે નાનાવિધ—ભિન્ન જુએ છે, તે મધુના પાન

૧ રતિર્નિવાદિવિષયા ભાવ રત્યભિધીયતે ।

૨ ન વા હરે પુત્રાગા કામાય પુત્રા પ્રિયા ભવન્તિ ।

૩. ત્વમ્ સ્વા મિત્ર વક્ષમ ।

૪ મ ન આત્માન્તર્યામ્યમન ।

૫ તત્ત્વમસિ ।

૬. અદ્વિત્યાત્મના ધાતુ પ્રેષ્ટ સન્ પ્રેયસામરિ । અનો મયિ રતિ કુયાદિહાદિયંકૃતે પ્રિય ।

૭ ભગવાનુ બ્રહ્મ કાસ્ત્યેન ત્રિસ્વીર્ય મનીષયા । તત્ત્વવચસત્ કૂટમ્યો ગતિગત્તમ્યતો ભવેત્ ।

૮ મત્યો મ મત્તુમાત્રોતિ ન રહ નાના પરચતિ ।

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે
૨. જગત્, જીવ, આત્માની, અક્ષર ઇચ્છાના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ મહા કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અહન્તામમનાત્મક સંસાર મિથ્યા છે
૪. જીવ આત્મ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાત્મક છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાશાપન્ન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવા જ છે
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhâdhwanta Philosophy' or 'System of Vallabhâchârya,'
by Mr Mulchandra T. Telivala, B.A., will be posted to any gentleman
applying to—

Humum Street, }
Bombay, 1 }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસંબંધી સઘનો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની ૫૫૭ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારેવધારો કરવો પ્રકાશકની હિતચીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક ના પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઇ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબ સાડ ટિકટ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવાં હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાગ્મન્યો ..	...	...	વે. શા. સ. ગણપતિરામ દાવીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. શ્રીહરિરાયછટ્ટાટપદી ..	..	.	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા, B.A.
૩. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય ...	..	..	વે. શા. સ. અવલગમ ભૂધરજી શાસ્ત્રી
૪. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વેદિંગ કહેવાય કે ? ...	.	...	શ્રીમત વૈષ્ણવ
૫. રીઝાર, અવલોકન ક્યાદિ ...	...	...	પ્રકાશક.
૬. રિપોર્ટ ...	...	...	..
૭. પ્રમેયગનાર્ણવ ...	...	...	વે. શા. સ. વસુદેવગમ હરિદ્રુશુ શાસ્ત્રી

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ प्रपञ्चवादः ॥

नमामि श्रीमदाचार्यान्सर्वेसायुर्ध्वसंयुतान् ।

यैरिदं प्रापितं सर्वं नित्यतां ब्रह्मरूपताम् ॥ १ ॥

कमलाधिपतिं कृष्णं शरणागतवत्सलम् ।

व्रजरत्नकटाक्षेण श्यामं वन्दे चतुर्भुजम् ॥ २ ॥

ननु किमिदमुन्मत्तप्रलपितवद्दसि यदिदं नित्यं ब्रह्मरूपमिति, प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वेन तस्यासत्त्वेनाङ्गीकारात्, तथाहि 'एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किञ्चने' त्याद्य-
भेदबोधकश्रुतिभिर्या भेदरूपं द्वितीयं तु त्वयापि न स्वीकार्यं, तथा चैतस्य तद्वत्परिदृश्यमानत्वाच्छ्रुतौ चाभेदस्योक्तत्वादुभयाविरोधार्थं वासनया जीवा-
विद्यया वा भिन्नत्वेन प्रतीयमानत्वेन तथात्मात्, अत एव एकमेवेति श्रुतावद्व-
यपदं, अत एव ज्ञानिनां शुद्धब्रह्मज्ञानादविद्यानाशे तत्कल्पितप्रपञ्चस्यापि नाशये-
त्वेनोपादेयत्वमिति चेत्, स्वस्यापि सर्वज्ञत्वं मत्वेव घटन विदूषकः प्रष्टव्यः,
प्रथमं तावदसत्त्वं किं कैकालिकाभावरूपं स्वीक्रियत उत भ्रमकल्पितं?
नार्थः अदृश्यत्वापत्तेः, किंचाभावस्य चातुर्विध्येन प्रागभावादित्रयाणामत्राक-
ल्पनीयत्वेन परिशेषेणात्यन्ताभावस्योर्वर्गितत्वेन तस्यापि सप्रतियोगित्वेनास्या-
प्यसत्त्वेन तदभावाभावात्, भूतले घटात्यन्ताभाव इत्यादौ तु संयोगेन प्रत्यक्षं
दृष्टं प्रतियोगिनं घटमारोप्य निषेधः, ननु शशशृङ्गादौ का गतिः? शशे शृङ्गा-
त्यन्ताभाव इत्येव, गोमहिषादिदृष्टं प्रतियोगिं शृङ्गं संयोगेनारोप्य तथो,
घटात्यन्ताभाव इतिवत्, अथवा न तद्वर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽत्यन्ताभावो
वक्तुं शक्यः, गवादिषु प्रत्यक्षत्वात्, तेन तस्मिन् तदीयत्वाभाव इत्यपि साधुः,
नान्त्यः, तस्य पूर्वप्रमादृष्टपदार्थगतधर्मसदृशयत्किञ्चिद्वर्माग्रहणजन्यत्वात्,
तथाहि, शुक्ताविट रजतमित्यादौ पूर्वकालीनप्रमादृष्टस्थरजतत्ववद्भजतधर्मसद-
शयत्किञ्चिच्चकचस्यादिधर्मसारूप्येण हि यः संभवति, प्रकृते तत्कालीन-
प्रमादृष्टयत्किञ्चिदधिकरणस्यैतदसंभवेन क्वगतधर्मसारूप्येण हि कुत्र कस्य भ्रमः
संभवति? नन्वेतस्मिन्नेव पूर्वं तथैवत्वमवधार्य पुनरतथात्वमिति पुक्तमेवेति चेत्
अनभ्यासप्रशङ्गेव कथंसे, ओम्कुम्भगत 'तदवधार्य निषेधइती'त्याकारकं

द्वितीयमित्यपि धीश्चेत्परिदर्शय, नन्वविद्यामात्रेण प्रतीयमानत्वात्तथेति चेत्, अथेदं विचार्यते, का सा अविद्या ? किमधिकरणिका चेति प्रश्नद्वयं, प्रथमपक्षे किम-
 ज्ञानरूपा ? उत तद्भिन्ना जवनिकावत् यथार्थज्ञानप्रतिबन्धरूपा ? आहोस्विददृष्टवि-
 शेषजन्या वा, नाद्या, कारणजिज्ञासायां [ब्रह्मणस्तव निर्गुणत्वेनेच्छावत्त्वाभावेन
 तदिच्छा तदिति वक्तुमशक्यत्वेनाविद्यैव तदित्याहत्योत्तरतस्तस्यास्तत्कारणत्वेन]
 तद्रूपत्वाभावात्, न हि दण्डो घटो भवति, नन्वनाद्येव तदिति चेत् तत्कृत
 इतिपदं भवतामेवानर्थकं स्यात्, ननु समवायिकारणत्वं तस्या इति
 तत्कारणत्वं तद्रूपत्वमपि तन्नाशे तन्नाशोऽपि मृद्वद्धटोऽमृदित्यप्रतीतेरिति चेत्,
 सम्पत्ति न्यायरीत्यैवोच्यते, एवमास्तां वा, यद्यविद्याया द्रव्यत्व स्वीक्रियेत
 कैरपि, अन्यथा रूपनाशोऽपि पटनाशः, तस्मात्समवायिकारणत्वं द्रव्यस्यैवेति
 नियमः, न चासमवायिकारणत्वमपीति वक्तुं शक्यं, तवाग्रहव्याघातात्, तथाहि,
 अज्ञानरूपा सेति वदतस्तवाज्ञानमेव सेति प्रतिफलितं, तथाच नाज्ञानोत्पत्तौ
 तस्यैव कारणत्वं, घटे घटकारणत्वानङ्गीकरणात्, अन्यथा रूपोत्पत्तावपि तस्य
 कारणत्वस्य दुर्वारित्वमेव, नच द्रव्यविशेषस्य कारणत्वं यथा तथात्रापीति चेत्,
 न, पूर्वोक्तेन निराकृतत्वात्, न च निमित्तत्वं, तत्त्वेत्वागतमतद्रूपत्वं, न हि
 दण्डो घटो भवति, न द्वितीया, ज्ञानस्य सविषयकत्वेन स्वीकारात्तेषां च
 तवासत्त्वेनाभिमतत्वात्किंविषयकं यथार्थज्ञानप्रतिबन्धं करोतीति विचार्य वक्त-
 व्यत्वात्, निर्विषयतत्स्वीकारे नानाभावात् न तृतीया, तत्त्वेन जीवेत्यादि-
 तवाग्रहव्याघातात्, किञ्च, दर्पणादौ विम्बप्रतिविम्बवज्जीवानामविद्यायां तव
 ब्रह्मप्रतिविम्बत्वमिति स्वीकारात्प्रतिविम्बस्य दर्पणाधीनत्वेन तद्गतविशेषाणां च
 तदधीनत्ववत्तेषामविद्याधीनत्वेन तद्गतादृष्टविशेषस्य सुतरां तदधीनत्वात्तज्जनक-
 त्वाभावात्, न हि घटो दण्डजनकः दण्डाधीनत्वात्, नन्वेतत्त्रयव्यतिरिक्तैव सेति
 चेत्, किलक्षणिकेति वदस्व, तच्छून्यैव चेत्, मैवं, प्रमाणाभावात्, ननु भवतां
 जीवाज्ञाने किं कारणमिति चेत्, भगवदिच्छैव 'मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं
 चे'त्यादिना, अत एव 'बुद्धिर्ज्ञानमसंमोह' इत्यारभ्य 'मत्त एव पृथग्विधा'
 इत्यन्तमपि श्रीमद्यदुपुरपुरन्दरेण, अत एव 'बुद्धिमेरककृष्णस्य पादपद्मं प्रसीद-

१ मिथ्या २ ज्ञानकारणजिज्ञासायाम् ३ अज्ञानरूपत्वाभावात्. ४ अविद्याया

५ अन्यथा रूपान्तरकरणे पूर्ववत्ताशेन पदार्थनाशादित्यादि पाठो मम पुस्तके ।

६ किञ्च तस्य समवायिकारणसापेक्षत्वात् तत्रैतदतिरिक्तस्य तथात्वामावात् तस्यास्तथात्वस्य वक्तुमशक्य-
 त्वात् अभात्रामकनयापि कारणद्वयस्यापि वक्तुमशक्यत्वादित्यधिकं दृश्यते मम पुस्तके ।

७ नाशव्याप्तिरसंभवश्चेत्यधिकम्मम पुस्तके ।

८ उक्तमिति पाठो मदीयपुस्तके ।

त्वितिवापनेर्गोक्तं, किञ्च सा सती वाऽसती वा? नाद्या द्वैतापत्तेः, न द्वितीया नेत्येव
प्रतिफलितत्वात्, नन्यस्तु सदमद्विलक्षणैव सेति चेत्, न, मानाभावात् 'परस्पर-
विरोधे ही'तिन्यायाच्च, न चानादिसांता भावरूपेति वाच्यं, ब्रह्मज्ञाननार्यत्व
मिति हेतोस्तदाभासत्वेन • अनुमानासम्भवात्, अन्यव्यतिरिक्तव्यभिचारात्,
साध्याभाववद्भूतित्वाच्च, द्वितीयपक्षे 'तुष्यतु दुर्जनन्यायेना'स्तु तत्राविद्या,
तथा च सा ब्रह्मगता जीवगता वा? नाद्या तस्य शुद्धत्वव्याहतेः, किं
च तत्राभिमतं जीवतुल्यतापत्तौ 'गौणश्चेन्नात्मशब्दात्' 'तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात्'
'हेयत्वावचनाच्च'तिसृत्रनिरोधात्, न द्वितीया, जीवस्य त्वन्मते प्रतिनिम्बाङ्गी-
कारात्, औप्यस्य चाधाराधीनत्वात् प्रतिविम्बस्य दर्पणाधारकत्वेन तदधीन-
त्वसत्तस्याप्यविद्यारूपाधाराधीनत्वेन दर्पणगतः प्रतिविम्बो न तु प्रतिविम्बगतो
दर्पण इतिवदविद्यागतो जीवो न तु तद्वता सेति वक्तव्यत्वात्*, किञ्च, जीवगत-

१ जाते परार्थज्ञाने नष्टम्

*मम पुरतः केऽत्रैव अधिकं दृश्यते, तेन च विग्रहवादकर्त्रेण यमपि ग्रन्थोऽकारांते विभाज्यते ।

*ननु नमो घटवत्तथेति चेत्, स्यादेवं स्याद्यदि उभयोरेकेभ्य व्यापक्य, ननु जीवस्य तथाचमिति
चेत्, तस्यापि अनयान्तात्, न च धेनवन्यानुगति, गन्धवदुपगते, नन्वप्रतीत्यनरोधेन गुणगन्धे द्रव्यसत्त्व-
मिति नियमात् तत्त्वत्वे तदगन्धमन्धे सर्ववित्त्वमिच्छावयमस्यमिति निर्वाह, ननु निवृत्तानुरोधेन समया,
यस्य नष्टे वस्तुन्यपि सूक्ष्ममन्धमुरीकुर्विति मदत् कीदृश, न च काठ मन्धेति वस्तु युक्त, निवृत्त्यात्,
अन्यथा जन्मभावस्येति नियमव्याहृति, जन्ममात्रमित्यस्यापि, ननु रूपेणेति भवदुक्तिरिति चेत्, समर्थनिरोधो
जन्मत्वं विशेषणं, मयेदन्धातिरिक्तं तत्, नन अरयवमन्धेन निर्वाहात् व्यर्थं तदिति चेत्, जायता प्रमाणे
सृष्ट्यावयवानां योग्यत्वादमोक्षत्वा तत्रागतायेति, ननु पुरप्रतिपत्त्यवच्छेदं तथेति चेत्, कदापि न
स्यात्, कश्चोपि नोपलभ्यताम्, ननु क्षयोपलभ्यादुपलब्धेन तथा न नोति चेत्, हर्त्तव्यं पुरश्चाद्योपलभ्यप्रति-
बन्धमादृष्टानुवस्य भीतिगौरवतो वायुदूकस्य पश्यते, लाघवात् गन्धमिष्टे गुणे तत्रियम इत्येव सुखम्, किञ्च,
उभयगन्धस्य करस्पर्शमात्रेण तस्य स्थितिः कियत्काठ प्रक्षालनेऽपि नहि तदवयवा अपि तत्र स्युः, अर्गिमादे
माताभावात्, निरनुभवात्, तत्र तु तथाभावात्, किञ्च, मत्प्रतिपत्त्याव्यतया अनुमानासम्भवात्, गन्ध स्याधि-
वरणमधिकदेशवृत्तिगुणत्वात् तदधिकदेशवृत्तिगुणेण प्रतीक्षावृत्तितादेति व्यतिरेकेण अत्र 'एव दूरान्
गन्धो वाति' 'व्यतिरेको गन्धवदिति धुनिमूत्रयोश्चनपद, अत्र एवोक्त 'जीवस्य सत्प्रमात्रो हि गन्धवद्व्यतिरेक
वानि निभीमदाचारैस्तात्पर्यदीपे, किञ्च, 'हृदि तेन आत्मा' 'शुद्ध प्रीत्यो' 'द्वामुगो' 'स यदा अस्मादि'त्यादिभ्य-
युक्ते स्थितिगती नोपलब्धे च तेऽपि १, चेतन्य तु गन्धपरप्रमाणं तस्मादवस्थास्थियनुराग्या संध्यागुह्यव्यतिरेकी
कार्ये, किञ्च प्रत्युपाधाराधेयभावात्तद्व्यतिरेकिनि सूक्ष्माभिन्नः, नन्वपि च तथेति चेत्, न, मानाभावात्, नहि
व्यापक्योत्पादाभावात्, ननु तद्योगेन तथाभावे तच्च प्रतीत्यव्यतिरेकित्वेत्, को वा सत्यः? सोऽपि आविद्यको वा
तद्विद्यो वा? आये जीवतुल्य एव, तथा च तस्मिन् तस्यैव मयधिविभक्तिं तूगीमा मा प्रयानास्थान्यामन्धे
तस्यापि मयधिविभक्तिं द्वैतादिविकल्प, किञ्च, तस्य द्विनिष्ठत्वात् अविद्याया तदभावेन तदभावात्, नापि स्वस्य
सूक्ष्मात्मनि तन्मभवे तथा तथाभावात्, ननु 'निम्ब सत्फल' इत्यादे का मनि ? मयधिवत् प्रतीत्यविभक्तिः,
अन्यथा अविद्यादेव सत्तार्थं स्यात्, आविद्यत्वात् अत्र एवामे 'अथ चैनमिति, नहि तद्व्यतिरेकित्वं जन्मनर-
ण, निवृत्त्यात्, अविद्यास्य दत्तोत्तरत्वात्, अत्र एव व्यापक्यधुतिरिति गार्थः, तथा च घटे अन्तर्निष्ठत्वं
अविद्यायां स इत्येव त्वयोरेकरणीय, एतदपि आगततः, वस्तुनस्तु त्वन्मते ब्रह्मणो नीत्यवेन अविद्याया
अतिमर्त्यनत्वेन ह. कस्य प्रतिविम्ब इत्येव, प्रभुवरणाम्न पर्ययेने यादुः, अस्मानिन्तु प्रवर्तितं विग्रहवादे

त्वेन ब्रह्मगतधर्मकल्पने सामर्थ्याभावात्, तथाहि, ब्रह्मगतास्तेऽविद्या कल्पिता इति तु तव मतं, तथा चासमानाधिकरणत्वात्तथा, ननूच्छेद एव तस्याः, त्वदभिमतत्वेनेष्टापत्तिः, भगवच्छक्तित्वेनास्त्येव दशमस्कन्धे मथुरालङ्कारप्रसङ्गेऽक्रूरदर्शने 'श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलयोर्जया विद्यया-विद्यया शक्तं मायया च निषेवित' मितिवाक्यात्, तस्मात्पूर्वोक्तेन प्रतीयमानत्वाद-सत्त्वमिति वदतस्त्वचाविद्यत्वमेव, ननु वासनयैव प्रतीयमानत्वेन तत्तथास्त्विति चेन्न, पूर्वोक्तदूषणेनैव परिहृतत्वात्, नच स्वभवत्सत्त्वेऽप्यसत्त्वमिति वाच्यं, तस्य पूर्वानुभूतविषयविशेषजन्यत्वेन तेषामसत्त्वेन तदसंभवात्, तथा सत्यपि जगदसदिति वदन्तो ब्राह्मा* एव, स्यादेतत्, ननु मास्त्वसत्त्वमनित्यत्वमेवास्तु, तथाहि तत्त्वं ध्वंसप्रतियोगित्वे सति प्रागभावप्रतियोगित्वमि-

१ वैद्यन्यासं न स्वप्नादिप्रदितितत्त्वसूत्रविरोधाच्चेत्यधिकम्भम पुस्तके

अत्र मम पुस्तकस्थोऽयं विभागोऽधिको दृश्यते ।

* ननु मदमतो परस्पर विरुद्धत्वात् अनिर्वचनीय जगत् इदमेव मिथ्यात्व, किञ्च, श्रुतिरपि तथात्व ब्रूते 'नेह नाना स्ति किञ्चने'ति तस्मान्मिथ्यात्वखण्डनमयुक्तमिति चेत्, न, अनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे प्रमाणाभावात्, उरीक्रियते चेत् ब्रह्मणोऽपि अनिर्वचनीयत्वेन मिथ्यात्वमापद्यते, यतोऽनिर्वचनीयत्वञ्च निर्वचनीयरहितव, तथाहि 'अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णं, न चैव, न वा पाणिपादमहितव, न वाऽजग्रनत्प्राहकत्व, शेष पूर्ववत्, अत एव महामारते वैशम्पायनमहर्षनामस्तोत्रे 'अणुर्गृह्णतृणं स्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महानि'ति, किञ्च, नहि 'नेहनानास्तीति श्रुतिर्मिथ्यात्व वदति, किन्तु द्वैतप्रतिषेध, यत 'पुरुष एवेद सर्व' 'म आत्मानं स्वयम कुरुत' 'स वै सर्वमिदं जगत्' 'सर्वं खल्विदं ब्रह्म' 'तस्य मिथ्या चक्षते' विष्णुपुराणे प्रथमेशे 'तदेतदक्षयं नित्यं जगन् मुनिवराखिलमाविर्भावतिरोभावजन्मनाशविरुद्धवत्' गीताया च 'नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सत् इत्यारभ्य न कश्चिद्वक्तुमर्हतीत्यन्त' सूत्रकारोऽपि 'असदिति चेन्न प्रतिषेधमात्र (पर) त्वात्' 'असद्व्यपदेशाच्चेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात्' 'स चाद्यावरस्ये'त्यादिना तथैवाह, ननु अनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे प्रमाणाभावादिति चेत्, न, अनुमानस्य प्रमाणत्वात्, तथाहि जगदनिर्वचनीय सदसद्भ्या वक्तुमशक्यत्वात् शुक्तिरजतवदिति, हेतो साध्याविशिष्टत्वेन अनुमानस्याप्रयोजकत्वात्, अस्तु वा तुष्यतु दुर्जनन्यायेन, तथापि जगदनिर्वचनीयत्वसाध्ये न त्वनिर्वचनीयस्य मिथ्यात्वे, ननु यदुक्तं ब्रह्मणोऽप्यनिर्वचनीयत्वेन मिथ्यात्वमिति तदसत्, अनिर्वचनीयत्व नाम सदसद्भ्या वक्तुमशक्यत्व, ब्रह्म तु सत्त्वेन वक्तुं शक्यत्वादिति चेत्, न, 'न सत् तन्नासदुच्यते' नायगुणं कर्म न सत् सन्नासदि'ति गीतापुराणवाक्यैर्न ब्रह्म सन्मात्रेणापि प्रतीयमानत्वात्, इदमेव तस्य अनिर्वचनीयत्व, अत एव 'यतो वाच' इति श्रुतिः, यस्तु विष्णुपुराणवचनं तत् जगत्. प्रवाहनिव्यत्व ब्रूते ननु जगन्निव्यत्व, नहि विकारस्य नित्यत्वं समवति, विकारो मिथ्येति प्रतिपादनात्, असत्त्वेनांगीकाराभावात् सूत्रविरोध इति चेत्, न, प्रपञ्चाली-कत्वात् तत्प्रवाहमित्येवासम्भवात्, तथा सति शुक्तिरजतादपि कटक्कुण्डलादिप्रवृत्तिश्च, किञ्च नहि प्रपञ्चो विकार विचाराक्षमत्वात्, तथाहि एतेन श्रुत्यर्थोऽपि व्याख्यातः, कस्य विकारः ? न ब्रह्मण, तस्य अविकृतत्वात्, नेतरस्य त्वन्मते ब्रह्मभिन्नस्य सर्वस्य तद्रूपत्वात्, ननु ब्रह्मभिन्नं सर्वं मिथ्या ब्रह्मभिन्नत्वात् शुक्तिरजते च दृष्टान्त-सिद्धिं तेन ब्रह्मभिन्ननिखिलप्रपञ्चमिथ्यात्वसिद्धिरिति चेत्, न, पक्षतावच्छेदकहेतोरन्येनाशतं सिद्धसाधनात् दृष्टान्तसिद्धेति ।

त्याकारकत्वं च जगन्मध्यपातिघटपटादिपदार्थं दृष्टं, घटो भविष्यति भूत
 इत्यादिप्रतीतिबलादिति चेन्न, किन्नाम भावित्वं भूतत्व? धर्मविशेष एव, तथा
 च धर्मस्य धर्मिणि समवायसंबन्धसंबद्धत्वेनाभिन्नत्वात्तस्य भाविभूतसमया-
 सत्त्वान्निराश्रयत्वेन स्थित्यनुपपत्त्या तत्समये तत्स्वीकारस्यावश्यवक्तव्यत्वात्,
 नन्यन्यथानुपपत्तिभिर्नैव तथात्वं चेत्काले एव साम्नु इति चेत्, मैवं,
 कालस्तथेतिप्रतीतिर्दुर्वारत्वात्, एव च सति तत्तत्समयेऽपि धर्मस्वीकार
 आवश्यकः, ननु घटादेः सदा सत्त्वेन भावित्वादिबहुमशक्यमिति तत्रापि तथात्वं
 चेद्विलक्षणकालेऽपि तथाप्रतीतिर्दुर्वारति तवैवोक्तिर्दूषणग्रस्तेति चेत्, न हि
 शूकरसमूहजनितभयेन कदाचित् केसरी विभेति, तथाहि, 'पुरुष एवेदं सर्व'
 'यद् भूतं यच्च भव्य'मिति श्रुत्या तयोरपि सत्त्व सदात्मकत्वेनावगम्यत इति श्रुति-
 सिद्धं, तस्यास्तु स्वतःप्रामाण्यं, तथा च स्वतःप्रामाण्ये तत्सङ्कोचेन धर्मधर्मि-
 णोरपि सत्त्वं यथा मन्तव्यं तथैतत्सङ्कोचेनैव तस्मिन्कालेऽवर्तत अनाविर्भूतः
 स इत्यपि मन्तव्यं, तथा सति पदार्थसत्त्वं एव भाविभूतइत्यादिप्रतीतिर्नैवसत्त्वे
 अनित्यत्वेऽपि तत्तत्कालेऽसत्त्वमेव, अवर्तमानत्वात्, अस्माकं त्वदर्शनमात्रं न
 तु तत्त्वं, तस्योपजीवकोपजीवकत्वात्, तथाहि, ननु तासां न स्वतःप्रामाण्यं
 किंत्वीश्वरगतत्वात्तस्य चानुमेयत्वात् तथा च तादृशं तदुक्तत्वात् तथात्वं न स्वतः
 इतिचेत्, न, मन्वादीनां सर्वज्ञत्वे मानाभावेन पूर्वपूर्वसर्गव्यवहारानुपपत्त्या तदन्य-
 त्वकल्पने गौरवेण च तव सिद्धो हीश्वरः प्रयोज्यप्रयोजकरूपेण व्यवहरति घटमानय
 गां नयेत्यादिना, सर्वतो बलवती ह्यन्यथानुपपत्तिः, ततश्च तत्रत्यो बालस्तच्छब्द-
 श्रवणानन्तरं तद्व्यवहारात्सकेतग्रहणं करोति नयनानयनाभ्याङ्कृतिवि-
 पयात्मकं ततो घटादिपदं घटत्वाद्यवाच्छिन्ने शक्तमित्यापि, तदनन्तरं भूयो
 दर्शनेन तत्तत्कृतिविषयसादृश्यं वस्तुषु पश्यतीति शब्दोपजीवकत्वमध्यक्षस्येति
 सिद्धं, अतएवाधुनिकस्यापि बालस्यायं पिता भ्रातेत्यादिवाक्यश्रवणानन्तरं तस्य
 तथातथादर्शनं ऋते जनन्याः भगवदिच्छाधीनयावत्कालं जीविनादृष्टस्य विद्य-
 मानत्वात्, अन्यथा तदसम्भवात्, एव च तथाविधवद्विधूमज्ञाने कचिन्महानसा-
 दाविन्धनसयोगादिना फूत्कारद्वाग नज्जन्यत्वं तस्मिन्पश्यति, तदनन्तरं यो
 यज्जन्यः स न तद्व्यभिचारी यथा कपालजो घट इति जानन् तत्रापि तज्जन्यत्वे-
 नाव्यभिचारित्वं जानाति, ततश्च कदाचित्पर्वतादावनवच्छिन्नमूलं तं पश्यन्
 तज्जन्यत्वेनाव्यभिचारित्वज्ञानेन वद्वि स्मरति, पूर्वदृष्टसंस्कारस्यापि विद्यमानत्वात्,
 सैवानुमितिरित्युच्यते तार्किकैः, तेन च दर्शनोत्तरकालीनत्वेन प्रत्यक्षोपजी-
 वकत्वमनुमानस्येति सिद्धं, तस्मादुपजीव्योपजीव्यत्वात् शब्दस्य स्वतःप्रामाण्यं

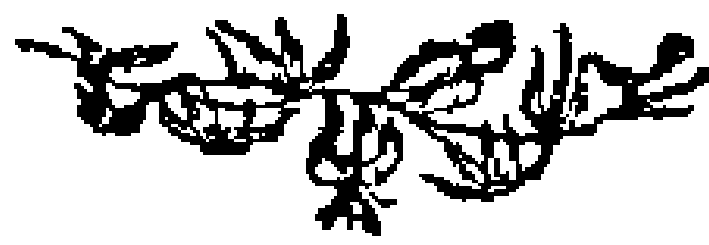
त्यादिश्रुतिस्मृतिभिरेवेतिसुगमः पन्थाः, अत एव 'अखण्डं कृष्णवत्सर्वं' 'जगत्कर्ता जगन्मय' इति वागधीशचरणैः, स्यादेतत्, ब्रह्मणो निर्गुणत्वेऽमुष्य सगुणत्वे कथं तद्रूपत्वमिति? तथाहि, 'अथात आदेशो नेति नेति', 'अस्थूलमनणु अप्राणो ह्यमनाः' 'यतो वाचो निवर्तन्ते' 'सर्वेन्द्रियविवर्जितं' 'न सत्तन्नासदुच्यते' 'अव्यक्तोयमाचित्योयं' 'स वै न देवासुरमर्त्यतिर्यक्' 'अरूपवदेवं हि' 'प्रकृतैतावत्त्वं ही' त्यादिश्रुतिस्मृतिपुराणतत्त्वसूत्रैः तथात्वप्रतिपादनाद्युक्तं चेत्तत्, यद्येवं न स्यात्, तदास्मात्सगुणस्य परिच्छिन्नत्वादव्यापकत्वमेव तस्मादिदमेव साधयति चेत्, वयं न सहामहे, पूर्वजल्पितत्वात्, तथाहि, ब्रह्मणोऽलौकिकत्वेन श्रुत्येकसमधिगम्यत्वात्, तासां च 'अस्थूलमनणु' 'सहस्रशीर्षा पुरुष' इत्यादिनोभयविधप्रतिपादकत्वात्परस्परविरोधाय किमादृतं? उपजीव्योपजीवकभावेनैकतरबाधस्तु वक्तुमशक्यः, तत्त्वेनैव तौल्यात्, सन्देहादलक्षणमित्यपि तथा, तव शून्यवादापत्त्योद्भूतनास्तिकत्वापत्तेः, तथा सति तेष्वेवान्तर्भावेन चारितार्थं किमर्थमेतावद्गौरवमधिकमत्रस्तथेत्यप्यवधारय, तस्माद् व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति भन्तव्य, तथा च शृणुष्वग्रहितः, सन्देहवारणार्थं शास्त्राणां प्रवृत्तिः, स च तत्त्वाज्ञानोदेव, तज्ज्ञानं च शास्त्रादेव, तत्रैव सन्देह उत्तरोत्तरशास्त्रतस्तद्वत्तदुक्तिभिश्च व्यवस्था कर्तव्या, तथाहि श्रुतिप्रभयविधप्रतिपादनात् किलक्षणं तदिति निर्गुणब्रह्मजिज्ञासायां, 'अथातो ब्रह्मजिज्ञासे'त्यनन्तरं, 'जन्माद्यस्य' इत्यवदत् सूत्रकार एव, अन्यथा जगत्कर्तृत्वं न स्यात्, स्वातन्त्र्याभावात्, ननु औपाधिकपरमेव तदिति चेत् 'गौणश्चेन्नात्मशब्दात्तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात् हेयत्वावचनाच्चे'तिसूत्रविरोधः, न औपाधिकनिष्ठस्य मोक्षः, किञ्च औपाधिकत्वे तत्रैव जीवतुल्यतया प्रत्युत हेयत्वमित्यग्रिमविरोधः, व्यासस्यासर्वज्ञत्वं च तज्जिज्ञासाया इति तस्यापि तथात्वं मन्वानो व्यग्र एव, तेषां भगवदवतारत्वात्, अत एव 'अरूपवदेवं ही'ति 'प्रकृतैतावत्त्वं ही'ति, अयमर्थः, रूप्यत इति रूपं व्यवहारविषयः, तद्वत्सर्वमिदं त्वितो विलक्षणं व्यवहारविषयवन्न भवतीति यावदनेनेतिव्युत्पत्त्या करादि भिन्नं तद्वान् भिन्न इति लोके यथा तथा नात्र, किन्तु करादितांऽभिन्नमित्यपि, तेषामेव तद्रूपत्वात्, रूपस्यापि रूपं, अन्यथा 'अरूपमेव ही'त्युचितं, ननु गुणानां कथं तद्रूपत्वमिति चेत्, कलय, 'तत्प्रधानत्वा'दित्यग्रिमेणावगम्यत्वात्, एतेन परम्परया ब्रह्मप्रतिपादकत्वात् सगुणनिरूपकाणामुपजीवकत्वमित्यपि निरस्तं, रूपरूपप्रतिपादकत्वेनैतत्प्रतिपादकत्वात्, तस्याभेदेन ब्रह्मत्वात्, प्रत्युत तासां तथात्वनिषेधमग्रेकृत्य प्रतिपादकत्वात्, एतदपि त्वदुपरि, अस्माकं तु सर्वासां

तत्प्रतिपादकत्वेनैव सर्वत उपजीवकत्वमेव, अत एव 'प्रकृतैतावत्त्वं ही'ति, प्रकृते लोके यदेतावत्त्वं स्थूलत्वादि अथवा लौकिकमेतावत्त्वं तदादि तस्य निषेधः, अन्यथा प्रकृतपदस्यैतावत्पदस्य च सर्वमित्यर्थकत्वात् प्रकृतैतावत्त्वमित्यत्रैकमेवोक्तं स्यात्, प्रयोजनाभावाद्गौरवाच्च, एवं सति निर्गुणत्वं लौकिकगुणानधिकरणत्वमित्यागतं, अत एवानन्दमात्रकरपादमुखोदरादि'रिति आनन्दमात्रत्वेन लोकभिन्नत्वं, करादिमत्त्वेन सगुणत्वं, ननु तथात्वे परिच्छिन्नत्वादव्यापकत्वमिति चेन्न, तद्विशिष्टस्यैव तथात्वेन श्रुतिप्रतिपादितत्वात्, तथाहि, 'यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिवीमन्तरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स त आत्मा अन्तर्याम्यमृत'इति 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् स भूमि विश्वतो बृत्वात्यतिष्ठति'त्यादिना, अत एव 'प्राकृतधर्मानाश्रयमप्राकृतनिखिलधर्मरूपमिति निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्ध'मित्यग्निकुमारैः, ननु श्रुत्युक्तेनैव तथात्वमिति द्रुपे तर्हि तदुक्तास्तेऽपि लौकिका एवेति चेन्न, अहो ब्राह्मण्यं विपदीभवति, पूर्वोक्तश्रुतिप्रणीतानेकलक्षणलक्षितो लोके व्यापकत्वेन कश्चिद् दृष्टश्चेन्मामप्युपदर्शय, तथा चावधारय, कलिकालक्रमानुसारेण विकलत्वमवाप्त्यसि भगवत्प्रेरिता बुद्धिस्तवेत्याकारिका यतः, नन्वप्रसिद्धानपि बोधनार्थं निषधति सेति चेत्, न, जगदप्रतीतेः, तथाहि धर्मप्रतिपादकश्रुत्यनुरोधेन धर्मानारोप्य निषधति इति तवाभिमतं नहि तच्छ्रुतिसिद्धं यदारोप्य निषधति, न च लोकसिद्धमेव तदनूद्य निषधयतीति वाच्यं, तत्रैव वदतोव्याघातात्, बाधितविषयत्वापत्तेश्च, 'प्रक्षालिताद्धी'तिन्यायाच्च, अन्योन्याश्रयाच्च, एतेन निर्धर्मकत्वं लौकिकतद्वाहित्यमित्यपि ज्ञेयं, तस्मादनेन पथा निर्गुणत्वं सगुणत्वं व्यापकत्वं च ब्रह्मणो ननु त्वदुक्तेन, यद्वा 'तदेजति तन्नैजति तदूरे तदन्तिके' 'अपाणिपादो जवनो ग्रहीता' 'अणोरणीयान्महतो महीयान्' 'असक्तं सर्वभूच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च' 'आकाशमिव केवलं' 'नाभिर्नभोग्नि'रित्यादिश्रुतिस्मृतिपुराणवाक्योक्तविरुद्धसर्वधर्माधारत्वेनापि, अत एव 'अनन्तमूर्तिमद् ब्रह्म ह्यविभक्तं विभक्तिमदि'ति श्रीमदाचार्यैः, एतेन लौकिकालौकिकत्वेनाप्येतच्छङ्का निरस्ता, सर्वस्य तद्रूपत्वात्, तथा चास्मिन् भगवद्बुद्धिविपरीतबुद्धिमत्त्वमेव लौकिकत्वमिति जानीहि, एतदपि त्वत्समाधानाय, वस्तुतस्तु सर्वसामर्थ्यसहिते सर्वरूपे ब्रह्मणि न कोऽपि विरोधो 'न हि विरोध उभयं भगवती'ति सूत्रकारोक्तत्वात्, विस्तरस्तु विद्वन्मण्डनेऽनुसन्धेय इति दिक् ।

१ साकारत्वमि यदि पाठो मन पुस्तके ।

२ तस्मादिदं नित्य ब्रह्मण्यमिति स्थितिरित्यधिरुम्भम पुस्तके ।

ब्रह्मरूपे प्रपञ्चेऽस्मिन्वादिना परिकल्पिता ।
 स्वभ्रमात्कियर्ता शङ्का यथामति निवारिता ॥ १ ॥
 विधाव्य दूषणीयं चेतसन्तोषं प्राप्स्यसे बुध ।
 अन्यथा मम का हानिः परं सा यास्यति त्वयि ॥ २ ॥
 श्रीविट्पदसरसिजनतिततिमुक्ताखिलाज्ञानः ।
 विद्वन्मण्डनसरणिरचीकृपद्विरिधरः किञ्चित् ॥ ३ ॥
 एतेनास्मत्पतिर्योऽस्ति प्रभुः श्रीद्वारकेश्वरः ।
 स एव हि प्रसन्नोऽस्तु किं वृथा *बहुभाषणैः ॥ ४ ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(रामकलीरागेण गीयते)

(१६)

पालय नन्दालयकृतवास, अनुकम्पासम्पादितदास ॥ १ ॥
शयनारुणानिजनयनविकास, सालसतासञ्चितपरिहास ॥ १ ॥
विषमचलनविषमाहतमान, नयनयुगलसूचितरतिदान ॥ २ ॥
रससम्बन्धविलसदज्ञान, अतिशयशिथिलपीतपरिधान् ॥ २ ॥
नखरलिखितमृदुसकलशरीर, वपुषा सेवितशिशिरसमीर ॥
मोषिकवचनरचनबहुधीर, व्रजयुवतिजनशिक्षाकीर ॥ ३ ॥
नन्दनन्दनमटनाधिकसुन्दर, प्रकटितवृन्दाविपिनपुरन्दर ॥
सेवितगोवर्धनगिरिकन्दर, अमृतमथनसमये धृतमन्दर ॥ ४ ॥
ग्रथितसुकुटमेचककचभार, कुन्दकुसुमसुन्दरशृङ्गा ॥
शोभाजितनीरजविधुमार, लीलाविहितविघ्नपरिहार ॥ ५ ॥
चरणपतनकुङ्कुमयुतभाल, अतिरतिविगलितनववनमाल ॥
परिवर्तितकरसरसिजनाल, गोपितकृतलीलागोपाल ॥ ६ ॥
भावितभाववतीजनभाव, एकतानमानसहितदाव ॥
श्रुतकोकिलकुलमधुराराव, एकदृष्टिदर्शितमृगशाव ॥ ७ ॥
सततस्मृतफललीलारासे, कृपयतु गोपीपतिविश्वासे ॥
हरिरिह बलुभवरपदवासे, गीतागणितगुणे हरिदासे ॥ ८ ॥

માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય.

સ ચીજભાવો વચનૈર્વ્યાવૃત્તિરહિતૈઃ મદા ॥

પ્રેમામવિતવ્યસનતાં લભતે ભજનક્રમાત ॥૧૪॥

શ્લોકાર્થ—તે બીજભાવ, ‘વ્યાવૃત્તિ રહિત થઈને મદા પ્રભુભજન કરવું’ એ શ્રીમદ્દાચાર્યના વાક્યથી પ્રેમ, આસક્તિ, અને વ્યસનપણાને ભજનના ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગીય સેવાના ક્રમથી તે બીજભાવ પ્રેમ, આસક્તિ, અને વ્યસનપર્યંત ફલ આપનાર થાય છે એ શ્લોકાર્થો થયો હવે ભાવાર્થનું ઉદ્ઘોટન કરીએ

ભાવાર્થ—અત્ર બીજભાવનું તાત્પર્ય અવશ્ય જ્ઞાતવ્ય છે બીજભાવ ઉપર સાપ્રત્યક્ષ પ્રાચીન બાતકેતા અનેકાનેક વેળો છે તેમાંથી જ યથાબુદ્ધિ દિગ્ગર્જન કરીએ પ્રથમ તો બીજભાવ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યદ્વારા માર્ગગીત્યનુસાર દેહ, ઇન્દ્રિય પ્રાણ, અંતઃકરણ અને તેઓના ધર્મ, સ્ત્રી, વર, પુત્ર, આત્મ, વિત્ત, ઐહિક પારલૌકિક, આત્માની સાથે એટલે જીવાત્માની સાથે, સર્વ સાક્ષાત્ રસામક, રસપ્રચુર શ્રીગોબીજનવધનને નિવેદિત કરના પત્રી, અર્થાત્ એકાદશરઠધમા કલ્યા પ્રમાણે આચાર્યદ્વારા નિવેદન થયા પછી, જીવનો અત્ર પ્રભુ જે અગીકાર કરે છે, અને ગરણુ સિદ્ધ કરે છે, તે બીજભાવ અર્થાત્ મુખ્ય પ્રભુકૃપા થતી, તે જ બીજભાવ બીજભાવ થયા પછી જ સાપ્રત્યક્ષ ભાવાત્મક અવશ્યાદિકની સિદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ બીજભાવઅતિગિત પુષ્ટિમા પ્રવેશ જ અનુપપન્ન છે અવ્યાવૃત્ત રહીને ભગવદ્ભજન કરવાથી બીજભાવ દૃઢ થાય છે, કારણ, બીજભાવ થયા પછી પણ સત્સંગરૂપી જલસિયન કરવાની આવશ્યકતા છે જેમ ક્ષેત્રમાં બીજ વાન્યુ હોય, તેમાં જલસિયન કરવાથી અકુરોત્પત્તિ વગેરે થાય છે, તદ્વત્ બીજભાવમાંથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનરૂપ ફલની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો પૂજ્યા શ્રવણાદિમિ એ શ્રીમદ્દાચાર્યના વાક્યાનુકૂલ સદા પ્રેમપૂર્વક મેવા તથા પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રવણકીર્તનાદિ કરવા તેનાથી તે બીજભાવ પોતે જ ફલરૂપ થાય છે, એટલે સર્વભભાવરૂપ અથવા વ્યસનરૂપ બનીને જીવને સાક્ષાત્ હીરામધ્યપાતપર્યંત ફલપ્રદાન કરવામાં બલવત્તર થઈ રહે છે એ જ અપ્રમેય બીજભાવનો પ્રભાવ શ્રીમાન્ હરિરાયચરણે અત્ર પ્રદર્શિત કરાવ્યો છે અત્ર બીજભાવનું તાત્પર્ય શ્રીગોકુલનાથજી આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરે છે શુદ્ધ નિર્મલ પુષ્ટિમાર્ગના આચાર્ય શ્રીમદ્દાચાર્યના અનુગ્રહપૂર્વક જીવને પુષ્ટિમાર્ગની રીતથી દરાવેલ ભગવન્નિવેદન પત્રી જે ભગવદગીકાર તે બીજભાવનું સ્વરૂપ છે, જેમ આપશીનું કહેવું છે, અર્થાત્ શ્રીમદ્દાચાર્યઅનુગ્રહપૂર્વક ભગવદગીકાર તે બીજભાવ

તદર્થ મેરના મોક્ષતા માપિ ભાવાત્મિકા પુનઃ ॥

તત્પ્રાપ્યફલરૂપોપિ પ્રભુર્ભાવાત્મકો મતઃ ॥ ૧૫ ॥

શ્લોકાર્થ—તે બીજભાવ દૃઢ કરવા માટે મેરનાં કહેવા છે તે મેવા પણ પુનઃ ભાવાત્મિકા માનેલી છે તત્પ્રાપ્યફલરૂપોપિ પ્રભુર્ભાવાત્મકો મતઃ ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ—પુષ્ટિમાર્ગમાં મેવા, પ્રાતઃકાલથી આજીવને સાયકાલપર્યંત સર્વ સેવા, ભાવાત્મક જ છે, શ્રીમાન્ હરિરાયજીએ સ્વકૃતમેવાભાવનામાં તે નિરૂપિત છે તેનું અત્ર અનુસંધાન કર્તવ્ય છે મગનાભાવનાવિચાર, તત્સામયિક, અસ્થપવિચાર, પ્રાતઃકાલમાં લલિતાદિ બીજનાદ કરીને પ્રભુને જખાવે છે, તદ્વતઃ ગત્રિની ગ્લાનમક હીના કરીને આત થયના અને પ્રિયાયુક્ત આતસ્યથી અર્ધ-ઉન્મીલિતનેવચાયા એવકાવથીથી એવકાવ પ્રાપ્ત મુગોમિત થઈ રવા છે, અને સ્વકીય શુદ્ધપુષ્ટિભક્તો

જે શ્યામિનીજી તેની સાથે હાસ્ય કરનાર, સ્વપ્રિયાના સ્કંધ ઉપર શ્રીહસ્ત ધરીને બિરાજનાર, રૂતિના ચિહ્નથી જેમની સર્વ આકૃતિ પ્રકૃષ્ટિત થઈ રહી છે, અર્થાત્ અકીય લગવદીયોના નિમીઝ પ્રેમઅંકુશથી મુપ્રકાશિત આવા ભાવાત્મક રસાત્મક પ્રભુને શ્રીયશોદ્ધ બાલભોગના સામગ્રી માતૃભાવથી આગેગાવે છે, અને વ્રજસુદરીઓ તો પોતાના ભાવથી એટલે શુદ્ધપુષ્ટિપ્રકાશક ભાવથી સ્વતંત્રતાથી સર્વ ભાવાત્મક સામગ્રી અગીકાર કરાવે છે, કારણ પ્રભુ ભાવાત્મક છે, અને તેના ભક્ત પણ ભાવાત્મક જ છે, પુષ્ટિમાર્ગીય મુખ્ય ફલ ક્યારે થયું કહેવાય કે ત્યારે અદ્વૈત ભાવાત્મક સ્વરૂપ સદાનંદપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર થાય, ત્યારે શુદ્ધપુષ્ટિફલની ઉપલબ્ધિ થઈ, એવું તાત્પર્ય આ શ્લોકમાં આપે પ્રતિપાદિત થયું છે અત્ર વિશેષ જ્ઞાન માટે આપની કરેલી સહસ્રશ્લોકભાવના વિચારવી

તદ્દર્શિતપિ તથાભૂતા મન્તવ્યા રસકોવિદૈઃ ॥

તસ્માત્તદેવ સ્વાચાર્યચરણૈકમકાશિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

શ્લોકાર્થ.—ભાવાત્મક પ્રભુની લીલા પણ ભાવાત્મિકા છે, તેમ ભક્તિરસમાં નિપુણ પુરુષોએ માનવું, તેથી તે એક સ્વાચાર્યચરણે જ પ્રકાશિત થયું છે

ભાવાર્થ.—રસપ્રચુર પુરુષોત્તમની સર્વ લીલા ભાવાત્મિકા છે, અર્થાત્ શ્રીગોપીજનના ભાવરૂપ છે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી તત્વાવલોકન કરતાં રસાત્મક ભાવોનું અધિકાન શ્રીગોપીજનો જ છે અત્ર પ્રમાણ ગોપિકાનામેવ ભાવઃ સ યશોદાદ્વકસસ્થિત શ્રીગોપીજનોનો ભાવ શ્રીયશોદ્ધજીની ગોત્રમાં જ બિરાજમાન છે, નંદયશોદ્ધ તદુત્સવ અર્થાત્ નંદાલયમાં યાવતી સામગ્રી છે, તે સર્વ શુદ્ધ-પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રીગોપીજનોના ભાવરૂપ છે પ્રભુની ભાવાત્મક રસાત્મક સર્વ લીલા છે, એમ શ્રીમદ્વાચાર્યે શ્રીમુગ્ધાધિની(રાસપદ્યાધ્યાયી)માં પ્રકાશિત થયું છે પર્વોક્ત ભાવાત્મક રસાત્મક રસપ્રચુર પુરુષોત્તમનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરાવવો તથા લીલાતપાત કરાવવો તે માટે આચાર્ય પણ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞેષ્ઠ્યે, શુદ્ધ ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રાકટ્ય શ્યામિનીવ્યતિરિક્ત અનુપપન્ન જ છે અને એવ શ્યામિનીહૃદયમ્ જે પ્રભુનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે, તેના આસ્પરૂપ એટલે મુખરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્ય છે, તે આચાર્યસ્વરૂપ ભાવાત્મિકરૂપ છે, તે ભાવ વિરહાત્મક છે, તે વિરહાત્મક ભાવનું દાન કરવા માટે આપ વિરહાત્મક સ્વરૂપ ધરીને સદા શુદ્ધપુષ્ટિજીવોને અસન્નિધાનમાત્રથી રસાત્મક સ્વરૂપનું દાન કરે છે ભાવાત્મકલગવદીલાના જ્ઞાન માટે શ્રીમદ્વાચાર્યના સ્વરૂપજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે

ભાવાત્મકં हि वेत्तव्यं विद्वद्भिरिह सर्वथा ॥

યથા મૂલં તતો જાતં કાર્યં ચાપિ તથા ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

શ્લોકાર્થ.—આ પુષ્ટિમાર્ગમાં મર્વ ભાવાત્મક જ છે એમ વિદ્વાનોએ જાણવું જેવું મૂલ હોય એટલું કારણ હોય તેથી ઉત્પન્ન થયેલું કાર્ય પણ તેવું જ થાય છે

ભાવાર્થ.—ભાવાત્મક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર શ્રીગોપીજનોને જ થયો છે સર્વાત્મભાવાનંતર ભાવાત્મક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાનો સંભવ છે તન્મનસ્કાસ્તદાલાપા તે પ્રભુમાં જ મન તથા તત્સંબધિ જ આલાપ જેના છે, અને તાસ્તા વિચેષ્ટા જગદ્દુસ્તદાત્મિકા ધ્યાદિ વાક્યમાં વિપ્રયુક્ત અવસ્થામાં ભાવાત્મક સ્વરૂપની સાથે રમણ સુપ્રસિદ્ધ છે મૂલ પુષ્ટિપુરુષોત્તમ ભાવાત્મક રસાત્મક છે, તેથી તેના શ્રીઅંગની સૃષ્ટિરૂપ સકલ લીલાસમાજ પણ ભાવાત્મક છે આવા ભાવાત્મક રસાત્મક માર્ગમાં અન્ય લગવદિભૂત્યાત્મક આચાર્યનો પ્રવેશ પણ અસંભવિત છે, ત્યા પુષ્ટિમાર્ગીય પરપરામાં અન્ય રુદ્ર નારદ બિરવમંગલાદિકની તો સન્માવના જ સુદૂર છે. નેમ વિરંચો ન મયો ન શ્રીરવ્યંસદ્રયા એ શ્લોકથી જ અત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં બ્રહ્મા, રુદ્ર શ્રી (લક્ષ્મી) વગેરેનો પ્રવેશ જ અનુપપન્ન છે, સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તત્વાવલોકન કરતા આવી માર્ગદિક્ક શુરુપરપરાની આ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગમાં આવશ્યકતા પણ દેખાતી નથી અત્ર સાક્ષાત્ પ્રભુથી જ સમગ્ર વ્યવહારસિદ્ધિ મનાય છે, અત

એવ શ્રીમદ્વાચની પણ ગણના આ સપ્રદાયમાં પૂર્ણ સ્વરૂપથી જ છે પ્રસ્થાનચતુષ્ટયમાં પણ અમ્મદીય આચાર્યોએ રુદ્રમિત્વમંગલાદિ પરપરા કોષ્ટિપણ સ્થને બતાવી નથી, કારણ ભાવાત્મક માર્ગના આચાર્ય પણ પૂર્ણ ભાવાત્મક જ ભેદ્ય છે માટે જ પુષ્ટિમાર્ગીય ભાવાત્મક એવાસાગર આનંદ-પ્રચુર શ્રીમદ્વાચ્યથી જ હૃદયવ્યો છે, અન્યથી નહિ. અત્ર પ્રમાણ શ્રીવલ્લભ શ્લોકમાં આનંદૈકસ્વ-રૂપાત્તદાયિસુ યદમૂત્ કુળસેવાસ્તાઘ્નિ એ શ્લોક છે આ ભાવાત્મક માર્ગની જ વાત ૧૮માં શ્લોકમાં સુખપદ યશે

સ્વાચાર્યાસ્તત્કૃતો માર્ગઃ તત્પ્રાપ્યપુરુષોત્તમઃ ॥

સર્વમત્યુષ્ણભાવાદ્ય ઇતિ મન્તવ્યમુત્તમઃ ॥ ૧૮ ॥

શ્લોકાર્થ,—શ્રીમદ્વાચ્ય તથા તત્કૃત પુષ્ટિમાર્ગ તથા પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્ય પુરુષોત્તમ તે સર્વ અતિ ઉચ્છુભાવયુક્ત છે, એ પ્રકારે ઉત્તમ ભગવદીયે માનવું

ભાવાર્થ,—સ્વામિનીહૃદયગ્ધ ભાવાત્મક વિગ્દાત્મક પ્રભુત્વ જે શ્રીમુખ તે ભાવામિત્તરૂપ છે, તે ભાવ વિરહાત્મક છે, માટે તે વિગ્દાત્મક-ભાવનું પ્રદાન કરવા માટે તે ભાવાત્મક રસાત્મક પ્રભુ જ શ્રીમદ્વાચ્યસ્વરૂપધારી ભૂતત ઉપર પ્રકટ થાય છે, પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટય પણ આપે જ કર્યું, પુષ્ટિમાર્ગનું તો નિત્ય સર્વત્ર પ્રસ્થાનચતુષ્ટયમાં સુપ્રસિદ્ધ જ છે, પરંતુ અન્યાચાર્યોની સસ્થામાં આ માર્ગ તિગોહિતમાય જ રહ્યો હતો, કારણ પૂર્ણસ્વરૂપવ્યતિરિક્ત આ માર્ગનું તાત્પર્ય ઉદ્ઘાટન કોષ્ટિથી પણ થઈ જ શકે નહિ. પુષ્ટિમાર્ગપ્રાપ્ય પૂર્ણપુરુષોત્તમ પણ તાપભાવ વિના અપ્રાપ્ય છે, માટે આ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું આચાર્યત્વ અન્ય માર્ગાદિક રુદ્ર નારદ વિષ્ણુસ્વામી મિત્વમંગલાદિકમાં અનુપપન્ન જ છે, કારણ, શ્રીમાનહરિરાયચરણનું આ શ્લોકમાં સર્વમત્યુષ્ણભાવાદ્ય—અને આગતના બીજા શ્લોકમાં ઇતિ ચિન્તાકૃપાયુક્તઃ કુળ સ્વાસ્થ્ય ચકાર હ પ્રકટ સર્વસામર્થ્યસંહિતં વિધિચદ્ વિમુ—તાત્પર્ય એવું છે કે શુદ્ધતા પાત્મક એટલે ઉચ્છુભાવયુક્ત પુષ્ટિમાર્ગ સર્વમાર્ગથી વિવક્ષણ છે, કોષ્ટ પણ વિમૂલ્યાત્મક રીતે આચાર્યથી તે માર્ગનું પ્રાકટય નથી, તથા દ્વૈવીસોષ્ટિદ્યયો ચમૂયાત નિજફલરહિતા એ શ્રીવિદુલ્લનાથનું વાક્ય પણ એમ જ છે શુદ્ધરસાત્મક ભાવાત્મક પ્રમુખો સાધાનુસાર ડરાવવાને માટે પૂર્ણરસાત્મકસ્વરૂપ જ અત્ર શ્રીમદ્વાચ્યરૂપે પ્રાકટય થયું છે, તેથી શ્રીમદ્વાચ્ય તત્કૃતપુષ્ટિમાર્ગ તથા તત્પ્રાપ્યપૂર્ણસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ તે સર્વ ઉચ્છુભાવ એટલે વિરહભાવથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ ઉત્તમ ભગવદીયોએ માનવું

ઉપસંહાર.

ગુરુપરપરાપદ્યે જે આ અયમાં લખવામાં આવ્યું છે, તે માત્ર અયકાગ્ના આશ તુ જ ઉદ્ઘાટન છે કોષ્ટ વ્યક્તિપર પ્રદેપસુદ્ધિથી આ લેખ નથી, પરંતુ ભાવુક પુષ્ટિભગવદીયોને શ્રીમાન હરિરાયચરણનો અભિપ્રાય હૃદયગમ થવા માટે આ લેખનો સમારલ થયો છે શ્રીમાન વલ્લભાચાર્યથી માલીને શ્રીવિદુલ્લનાથજીના મંત્ર આનંદો તથા દશદિગતવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજ કોષ્ટ પણ અયમાં આવી પૂજનમાર્ગીય તામસ માર્ગાદિક પરપરા દાખલ કરતા નથી, તેતુ તાત્પર્ય એટલું જ દેખાય છે કે, તે માન્ય રાખવાથી પૂજનમાર્ગ તથા રસાત્મક ભાવાત્મક એવામાર્ગ એ બેનો ગોઠાયો થવા સભવ છે સાપ્રદાયિક ભાષ્યે સુમોદિની, વિદ્વન્મડનાદિ અન્ય ગ્રંથોની સમાવેશના કરતા, આ સાપ્રત કાલમાં જે રુદ્ર નારદ વિષ્ણુસ્વામી મિત્વમંગલાદિ પૂજનમાર્ગીય ગુરુપરપરા પડિતોના હૃદયમાં ઉદ્ભવી છે, તે એવ વાતમહિમાનું જ પ્રાપ્ત્ય સૂચવે છે, શુદ્ધ નાશાત્ ભગવત્પ્રોક્ત પુષ્ટિમાર્ગીય નિર્ગુણ સિદ્ધાન્તમાં આવી પૂજનમાર્ગીય પરપરા પુષ્ટિરથ સીદ્ધાન્ત ભક્તોના ભાવાત્મક હૃદયપ્રદેશમાં ક્યારે પણ ન ઉદ્ભવે એ જ કૃષ્ણમુખાણુજરૂપ તથા વિયોગભાવામિત્તરૂપ પુષ્ટિપથાચાર્ય શ્રીવલ્લભાધીરુને આ દામાતૃાસની આતર અભ્યર્ચના છે

॥ ઇતિ માર્ગપ્રકાશિકામ્બવ્યાખ્યાનમેવો માર્ગાત્પ્રાપ્તય મહાસિમકાર્ણાત ॥

લેખક-અવલરામ મૂંચરજી શાસ્ત્રીના વૈષ્ણવવૃન્દને સસ્નેહ ઓસ્મરણ

વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર વૈદિક

કહેવાય કે ?

(૬)

‘શકે બ્રહ્મસૂત્ર ગીતા ઉપનિષદો પર ભાષ્ય લખી તેમોથી માયાવાદ પ્રસારી નાસ્તિકતામાં ચાર વધારે કર્યો છે, એ વાતનો બચાવ થઈ શકે તેમ નથી, તેઓ પોતાના અથોમા પ્રમાણ આપી શક્યા નથી’ છતાં શબ્દોમાં મિ ગજનન દેસાઈ શરની નાસ્તિકતા અગીકાર કરે છે, તેથી અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર અવૈદિક કહેવાય છે, શકે વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, તેથી શકે અવૈદિક છે એ, નિર્દુષ્ટ વિશુદ્ધ અનુમાનથી વિરુદ્ધ મિ ગજનન દેસાઈને કાઈ પણ વક્તવ્ય રહેતું નથી, એટલું જ નહિ પણ મિ ગજનન દેસાઈ સ્વતઃ શરને ‘નાસ્તિક’ કહે છે તે વાચી અમે અત કરણથી પ્રસન્ન થઈએ છીએ.

શકેને નાસ્તિક માનવા છતાં મિ ગજનન દેસાઈ બૌદ્ધ મતના ખડનનું માન શકેને આપવા મથે છે એ આશ્ચર્ય છે. ‘બૌદ્ધ ચાર્વાક છતાં નાસ્તિક મતોનું ખડન લગવાનું વેદવ્યાસજીએ આગમથી જ કરી મૂક્યું હતું’ એ સંત્યનો પણ મિ ગજનન દેસાઈ અગીકાર કરે જ છે, ત્યારે પછી બૌદ્ધના ખડનનું માન શ્રીમદ્દેવ્યાસજીના એકદેશી શકેને ‘નહિ’ આપતા સાક્ષાત શ્રીમદ્દેવ્યાસજીને જ આપવું સુયુક્ત છે. બૌદ્ધ મતનું ખડન કરીને યથાર્થ વૈદિક સિદ્ધાન્ત સ્થાપન કરે, તેને જ બૌદ્ધ મતના ખડનનું માન આપવું ઉચિત છે. બૌદ્ધ મતનું ખડન કરીને યથાર્થ વૈદિક સિદ્ધાન્ત સ્થાપનાર શ્રીમદ્દેવ્યાસજી જ છે. કુમારિલભટ્ટ કે શકે કાંઈને પણ બૌદ્ધ મતના ખડનનું માન આપી શકાય એમ નથી, કુમારિલભટ્ટ કેવલકર્મવાદી છે, કુમારિલભટ્ટ સર્વપ્રવર્તક કર્મનિષામઃ ધ્વિરનો જ અગીકાર કરતા નથી. કુમારિલભટ્ટ ‘વેદને નિત્ય અને અપૌરુષેય’ માને ‘તેટલા માત્રથી જ તેના નાસ્તિક કર્મવાદની ઉપેક્ષા અથવા વિસ્મૃતિ’ કરીલઈને તેને બૌદ્ધ મતના ખડનનું માન આપવામાં જ આસ્તિકશિરોમણિ બ્રહ્મવાદી શ્રીમદ્દેવ્યાસજીનું અપમાન થાય છે. શકે તો ઉપનિષદ ગીતા અને બ્રહ્મસૂત્રનો અર્થ કરીને સમગ્ર વૈદિક બ્રહ્મવાદનો જ ઉચ્છેદ કર્યો છે. પામર બૌદ્ધ તો વેદને જ માનતો નથી, પરંતુ પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ શકે તો વેદને પ્રમાણ માનવાનો આડખર કરીને વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહીને વેદની તિલાંજલિ કરે છે. ગૌતમબુદ્ધ અતઃ બુદ્ધિબળે બૌદ્ધ મતનું સ્થાપન કરે છે, પરંતુ ‘શકે વેદને’ માનવાનો અને પરમવૈદિક આચાર્ય શ્રીમદ્દેવ્યાસજીના બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય લખવાનો ભગીરથ આડખર કરીને વેદ અને વેદવ્યાસ ઉભયથી વિરુદ્ધ માયાવાદજન્ય પ્રસારીને બૌદ્ધ મતનું ખડન નહિ પણ મડન કરે છે. શ્રુતિમાં ગીતામાં બ્રહ્મસૂત્રમાં વેદને ક્યે સ્થલે મિથ્યા અને અનિત્ય કહ્યું છે તે કાંઈ શકે જાણવાશે ખરે. કે? શ્રુતિમાં ગીતામાં અને સૂત્રમાં વેદને સત્ય અને નિત્ય માન્યો છે, બ્રહ્મને આનંદાકાર માન્યું છે, જીવને આણુ અને બ્રહ્મને અશ માન્યો છે, જગતને બ્રહ્મનું સત્ય ગર્વ માન્યું છે, અને સાખ્ય યોગ તપ વૈરાગ્ય અને ભક્તિ એ ‘પંચ અંગ ઘટે’ અથવા સાક્ષાત ભગવદ્દેવપાથી અક્ષર અથવા પર બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માની છે. ‘આ સર્વથી વિરુદ્ધ શકે બ્રહ્મને કેવલ નિરાકાર માને છે, જીવને વ્યાપક માને છે, જગતને પરમાર્થત મિથ્યા માને છે, એકે શુદ્ધ સાધનસંપત્તિ સર્વને મૃત્યા માનીને લોહમાં વ્યામોહ કરે છે.’ બ્રહ્મસૂત્રના દ્વિતીયાધ્યાયના તર્કપાદના ૨૬માં સૂત્રમાં બૌદ્ધખડનપ્રસ્તાવમાં શ્રીમદ્દેવ્યાસજી આશ્ચર્ય કરે છે કે ‘અમત્તમાથી સત્ કાર્ય થઈ શકે નહિ’ સત્ બ્રહ્મમાથી જ સર્વ કાર્ય થઈ શકે, તથાપિ શકે સર્વસંહિલદાણા અસત્ અવિદ્યાને જગતનું કાર્ય

કહે છે. ૨૧' અને ૨૭મા સૂત્રમા શ્રીમદ્દેવ્યાસજીએ કારણને સ્વરૂપ કહ્યું છે, 'તેથી વિરુદ્ધ જઈને શકર કારણને અસત કહે છે. આગલ ૨૮મા સૂત્રમા શ્રીમદ્દેવ્યાસજી ઉપદેશ કરે છે કે 'કાર્ય સત્ય છે, કારણ કે કાર્યની ઉપલબ્ધિ થાય છે,' પરંતુ શકર આથી વિરુદ્ધ જઈને કાર્યને અસત્ય માને છે. ૨૯મા સૂત્રમા શ્રીવેદવ્યાસજી અપટ્ટ કહે છે કે 'આ જગત સ્વપ્નાદિવત્ મિથ્યા નથી, કારણ કે જ્ઞાનાત્મા અને જગતમા બહુ વેધર્થ છે,' જગતને 'મિથ્યા માનતા' મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાધાન થઈ જાય છે, તથાપિ 'આ સર્વથી વિરુદ્ધ શકર' જગતને અસત્ય માને છે, અને મોક્ષાર્થ પ્રવૃત્તિનો જ વ્યાધાન કરી મુકે છે. આના વેદદ્રોહી, પાંસદ્રોહી, જગદ્રોહી, પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ શકરને બૌદ્ધ 'મનતા ખડનતુ માન ન આપતાં 'અભિયુક્ત' મિથ્યપ્રસ પુરુષો 'સદાસર્વદા તે માન શ્રીમદ્દેવ્યાસજીને જ આપતાં આવ્યા છે એ ઉત્તમોત્તમ છે.

'વેદ અથવા વેદધર્મનો શ્રીમદ્દેવ્યાસજી કરનાર માત્રને ફાસીને લાકડે ચઢાવી દેવામા આવતા હતા' એમ 'મિ ગગ્ગનન દેસાઈ' માને છે, પરંતુ તે ઐતિહાસિક સત્યથી કેવળ વિપરીત જ છે બાંકનો જય બુદ્ધિએ જ થતો હોય જો બૌદ્ધ કદાપિ શાસ્ત્રીય વિષયમા શસ્ત્રાન્નિ ઉપયોગ કરતા નહિ, એ ઐતિહાસિક સત્ય છે શાસ્ત્રીય વિષયમા પણ શસ્ત્રાદિનો ઉપયોગ કરવાનો આશ્લેષ 'શકર ઉપર જ છે, અને તે આશ્લેષ દૂર કરવાને રામણિલાલ નબુભાઈ દિવેદી તરફથી વારંવાર પ્રયત્ન પણ થતો 'પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ' પદની શકરને પાત્રાત્ય પડિતોએ આપી નથી, પરંતુ અત્યંત પ્રાચીન પડિતોએ જ આપી છે, એમ અમારે રાગગ્ગનન દેસાઈને સવિનય જણાવવું પડે છે બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર પ્રાચીન યોધાયનવૃત્તિનું ખડન કરીને માયાવાદ પ્રસારીને પહેલો વાડો શકરે જ બાંધ્યો શકરે લાખના આગબમા 'નિરાકાર હૃદયની સ્તુતિ' પણ કરી નથી શકર મતમા હૃદય જ મિથ્યા છે એટલે સ્તુતિ જ ઘટતી નથી શકરે રાજધાની સ્થાપી નથી એ અમને સુવિદિત છે, પરંતુ તારીખ ૩૭ માર્ચના મુમુક્ષુમાયારમા લેખ આપનાર શકરાચાર્યના કારભારી કપડાણુજીકર મિ.ત્રિવેદીને તેનું ભાન નથી સન્યામીને 'રાજધાની' તો સર્વથા ન જ હોય

ઉપરિચિત પ્રશ્ન એ છે કે 'વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શકર વૈદિક કહેવાય કે નહિ?' રાગગ્ગનન દેસાઈએ તેનું યોગ્ય ઉત્તર અપટ્ટ આપી દીધા પછી 'શકર મત અવૈદિક હોય તો વૈષ્ણવ મત કેવો?' એ વિભિન્ન પ્રશ્ન થઈવો હતો એક પ્રશ્નનું નિરાકરણ થયા પહેલા અસમઘ્ન દ્વિતીય પ્રશ્નનું ઉપસ્થાપન કરવું અન્યાય છે, તથાપિ મિ ગગ્ગનન દેસાઈના ઉપશમાર્થ એ પ્રશ્નની પણ ચર્ચા અત્ર પ્રારંભીયુ

મિ ગગ્ગનન દેસાઈ કહે છે કે, 'શકરથી આગલ વધીને કોઈ પણ વૈષ્ણવ આચાર્યો શકરથી જૂદા પડી પોતાનો સિદ્ધાન્ત દર્શાવી શક્યા નથી' અન્ધકારયુગમા આ બ્રાહ્મિ આવતી હતી ખરી, પણ આ બુદ્ધિયુગમા સર્વ લાખ્યરોના લાખ્ય પ્રસિદ્ધ થયા છે, અને સર્વના સિદ્ધાન્ત શકરથી સ્વતંત્ર જ છે એમ નેત્રાન્મીયન હોવે તો થવા માડ્યું છે શ્રીરામાનુજ, શ્રીમદ્ધ્વ અને શ્રીવલ્લભ એ ત્રણે વૈષ્ણવ આચાર્યોએ શકરથી આગલ વધીને, શકરથી જૂદા પડીને પોતાના સિદ્ધાન્ત દર્શાવ્યા છે, એમ તે સર્વના લાખ્યનું અધ્યયન કરનારને સુવિદિત જ છે તે સર્વના લાખ્યના અધ્યયન વિના અપ્રામાણિક પ્રલાપ કેવલ ઉપહાસારપદ થઈ પડે છે

'શ્રીરામાનુજ વિરિષ્ટાદિત સીકો છે, સત્ય સિદ્ધાન્ત ઘોટાળામા જ રાખે છે' એ રા દેસાઈની ઉક્તિ પણ કેવલ નિર્મૂલ છે શ્રીરામાનુજે નિજ સત્ય સિદ્ધાન્તનું અપહીકરણ શ્રીલાખ્યમા પ્રથમ સૂત્રમા જ વિસ્તારથી કર્યું છે શ્રીમદ્ધ્વાચાર્ય કેવલ્યમોક્ષ જ અગીકાર કરતા નથી શ્રીમદ્ધ્વભાચાર્યજીનો યુદ્ધાદિત સિદ્ધાન્ત શકર મતને આધારે નથી, પણ શકર મતને વિરોધ છે, એ સમજવાને અણુભાષ્યાદિ આગર અન્યના અધ્યયનનો અવકાશ ન હોય તો તત્ત્વદોષનિબધના

શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાત્રનું અધ્યયન પ્રારંભાય તો પણ સુયુક્ત છે “ જ્યં બ્રહ્મનો અંશ છે અને પ્રત્યક્ષમા જ્યં ભોગી છે તો બ્રહ્મ પણ ભોગી જ હોવા બેઠાયે ” એ ઉદ્દેશ્ય રાગજનન દેસાઃ ઈએ કયા વાક્ષ્ય અન્યમાથી કરી નાખ્યો? વસ્તુસ્થિતિ એમ છે કે ‘દ્વા સુપર્ણા સયુજા સસાય’ ‘एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदु खेन बाह्य’ ઇત્યાદિ શ્રુતિજયે શ્રીમદ્દેવ્યાસજીએ જ ‘મત્તા ચરાચરગ્રહણાત્’ ઇત્યાદિ બ્રહ્મસૂત્રમા સ્વતઃત્ર બ્રહ્મનું નિર્ણય ભોક્તૃત્વ સિદ્ધ કર્યું છે જ્યં પણ બ્રહ્મનો અંશ છે તથાપિ અવિદ્યાબદ્ધ હોવાથી જ્યંને ભોગમા બંધન પ્રાપ્ત થાય છે ‘તत्र यः परमात्मा हि स नित्यो निर्गुणः स्मृत न लिप्यते फलैश्चापि पद्मपत्रमिवांभस कर्मात्मा त्वपरो योऽसौ मोक्षबन्धैः स युज्यते’ ઇત્યાદિ ભાષ્યોક્ષિખિત વાક્યવૃથની વિચારણુ બુદ્ધિશુદ્ધિપૂર્વક કરે. આનન્દનો આવિર્ભાવ થતાં બ્રહ્મવ-જ્યમાં પણ નિર્ણય ભોક્તૃત્વનો પ્રાદુર્ભાવ બ્રહ્મવિદ્યામા પરમ ભૂપણુ છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી સામાન્ય યુક્તિનો આદર જ કરતા નથી ‘नैषा तर्केण मतिरापनेया’ ‘अलौकिकास्तु ये भावा न तौस्तर्केण योजयेत्’ ઇત્યાદિશ્રુતિસ્મૃતિ સિદ્ધ યથાશ્રુત વૈદિક યુક્તિનો જ આદર નિર્ભયતાથી કરે છે શ્રીકૃષ્ણ ભોગવિલાસી છે કે એશ્વર્ય વીર્ય શ્રી યશ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ વડ્ ધર્મે કરીને પરિપૂર્ણ નિર્દોષ પૂર્ણગુણ પરમાત્માની જ કામ ગમણીય અભિવ્યક્તિ છે એ નિર્ણય કરવાની આકાંક્ષા હોય તો ‘वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव बाहम्’ ઇત્યાદિ વાક્યનું અનુસન્ધાન કરે. ‘न मां दुष्कृतिनो मूढा’ ‘अवजानन्ति मां मूढा’ ઇત્યાદિ શ્લોકમા શ્રીકૃષ્ણની અવજ્ઞા કરનાર દુષ્કૃતિને રાક્ષસ અને આસુર ગણેલ છે એ સુપ્રસિદ્ધ જ છે.

આ ઉપરથી નિષ્પ્રત્યુહ સિદ્ધ થાય છે કે ત્રણ વૈષ્ણવ આચાર્યોએ અવૈદિક શકરનું કૈવલ્ય જ સ્વીકારતા નથી પ્રથમ અધ્યાયોપ કરીને પછી તે અધ્યારોપનો અપવાદ કરીને શકર કૈવલ્ય સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન છે, તેથી જ શકરને અવૈદિકત્વ પ્રાપ્ત થાય છે કામ પણ વૈષ્ણુ આચાર્ય અધ્યાયોપાપવાદ જ સ્વીકારતા નથી, તેથી કામ પણ વૈષ્ણુવ આચાર્યને અવૈદિકત્વનો પ્રાપ્ત થવાનો સ્વપ્ને પણ સંભવ નથી વૈષ્ણુવ આચાર્યમાત્ર પ્રાગભથી અતપર્યંત વેદને નારાયણ રૂપ જ માને છે વેદો નારાયણ સાક્ષાત્ સ્વયંભૂરિતિ શુશ્રુમ ઇત્યાદિ વાક્ય વૈષ્ણુવ આચાર્યોને શિરસા વન્ધ છે વાચક અને વાચ્ય ઉભય સર્વ અવસ્થામા નારાયણરૂપરૂપ બ્રહ્મરૂપ જ છે, અર્થાત્ શકરવત્ કામ પણ વૈષ્ણુવાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા કહેતા નથી વેદ અનિત્ય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક કહેવાય, પરંતુ વેદને જે સર્વ અવસ્થામા નારાયણરૂપરૂપ માને તે વૈષ્ણુવ આચાર્ય શુદ્ધ વૈદિક બ્રહ્મવાદી ભગવત્પરાયણ કહેવાય છે. અદ્ય ભાષ્યનું શ્રવણમનનાં તો દૂર ગહુ પરંતુ પ્રસ્તુત શકર, રામાનુજ, મધ્વ અને શ્રીવલ્લભ એ ચાર આચાર્યના પદ ભાષ્યનું અધ્યયન કરીને રાગજનન બુદ્ધિશુદ્ધિપૂર્વક કાંઈ લખે તો ખડનમડનમા પણ સાદા આનંદ આવે એમ છે તારીખ ૧૧મી એપ્રિલના ‘ગુજરાતી પત્ર’મા પણ પ્રસ્તુત વિષય ચર્ચાયા છે, તે તરફ વાચકવર્ગનું ધ્યાન આકર્ષીને પ્રકૃત લેખનો ઉપસહાર કરીએ છીએ.

(૭)

કુમારિલ્લઙ્ક અને શકરની અતિપ્રશંસા કરવાના ઉદ્દેશથી તા ૩૭ માર્ચના મુમર્ષસમાચાર મિ કમ્પ્યુશનલર ત્રિવેદીએ શ્રીરામાનુજથી પ્રાગંભીને દયાનંદસ્વામિપર્યન્તના યાવન્માત્ર સિદ્ધાન્તનું એકરવે નિન્દા કરેલી છે એ નિન્દાની સમીક્ષા કરીને મિ ત્રિવેદીને પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે ‘વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શકર વૈદિક કહેવાય કે?’ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને તે અવૈદિક છે, શકરાચાર્ય વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માને છે, અને તા. ૪ અને તા. ૧ નીના એપ્રિલના ‘ગુજરાતી પત્ર’મા મિ ત્રિવેદીએ અત તેમ અગીકાર પણ કર્યું જ છે, તેથી શકર

માર્થ અવૈદિક છે એ નિર્દુષ્ટ વિશુદ્ધ અનુમાનથી વિરુદ્ધ મિત્રિવેદીને ઉપસ્થિત પ્રશ્નમાં કાંઈ પણ વક્તવ્ય રહેતું નથી. પૂર્વોક્ત નિષ્પ્રત્યુદ્ધ અનુમાનરૂપ નિગ્રહધ્યાનમાં મિત્રિવેદીનો નિગ્રહ યર્થ ચૂક્યો છે એમ બુદ્ધિમાન વાચકવર્ગના લક્ષમાં તો ક્યારેતું આવી ગયું છે, તથાપિ મિત્રિવેદી અને તેમના મિ 'તટસ્થ' મિ પડિત આદિ મિત્રો વ્યર્થ વિતરણ કરી રહ્યા છે, તે કેવલ શોચનીય જ નહિ પરંતુ વસ્તુતઃ ઉપેક્ષણીય જ છે. સર્વેને અવૈદિક કહેવાના વ્યસનવાન માધવતીર્થના આદિ ગુરુ જ અવૈદિક છે એમ નિષ્પ્રત્યુદ્ધ સિદ્ધ યર્થ જવાથી અસહ્ય પરિણામ આવતો હોય તો હવે માધવતીર્થે એ દુર્વ્યસનનો પરિત્યાગ કરીને સર્વ સાથે સૌમનસ્યથી વર્તવાનું સુશિક્ષણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એ સુશિક્ષણનો માધવતીર્થોદિ તરફથી અનાદર કરવામાં આવશે તો શકર અવૈદિક છે એટલું જ નહિ પરંતુ નાસ્તિક પણ છે એમ સામાજિક પ્રતીતિ કરાવવા અમારે બદ્ધપરિકર થવું પડશે કલહનું ખીજ મિત્રિવેદીનો તો ઊંછ માર્યનો મુબર્કસમાચારમાં છપાયેલો લેખ જ છે, અને તે લેખનો જ સર્વશઃ નિગ્રહ કરવાનો અમારા તરફથી અદ્યપિ પ્રયત્ન થયો જાય છે એ વિવેચક વાચકવર્ગને સ્મરણ કરાવવું પડે એમ નથી, તથાપિ સ્વપક્ષદોષાચ્છાદ કરવાના દુષ્ટ ઉદ્દેશથી તે આરોપ રા. બ. લલ્લુભાઈ પ્રાણવક્ત્રભાસ પારેખ ઉપર કરવામાં આવે છે એ તીવ્ર અન્યાય છે. શુદ્ધાદૈતસબધી જે નિબંધ સુગૃહીતનામધેય રા. બ. લલ્લુભાઈ તરફથી મિ દેરાગ્રથીએ સાહિત્યપરિષદમાં વાંચ્યો તે નિબંધમાં કાંઈ પણ અયુક્ત હોત તો પરિષદના પ્રમુખ રા. ધ્રુવ તે નિબંધ પરિષદમાં વાંચવાની અનુચ્છા જ ન આપત એ નિબંધની એક પ્રતિ શિષ્ટ તરીકે માધવતીર્થને મોકલવામાં આવી, તેથી તો ન્યાયવિદ્ રા. બ. લલ્લુભાઈનું હૃદય કેવળ વિશુદ્ધ અને બીતિરહિત છે એમ સિદ્ધ યર્થ રહે છે. રા. બ. લલ્લુભાઈએ 'શ્રીવલ્લભચરિત્ર' ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરીને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના સનાતન વૈદિક સંપ્રદાયનો સમુકર્ષ સિદ્ધ કર્યો તે માધવતીર્થ સહન ન કરી શકે એ જ માધવતીર્થનું માત્સર્યમય કૌટિલ્ય છે. 'શકરે અસત્ શાસ્ત્ર પ્રવર્તાવ્યુ' 'શકર માયાવાદી છે' છત્યાદિ શબ્દ રા. બ. લલ્લુભાઈની પોતાના નથી, પરંતુ માધવતીર્થના પરમ ઉપાસ્ય શ્રીશિવજીના જ છે. પદ્મપુરાણના ઉત્તર ખંડમાં શ્રીશિવજી પાર્વતી પ્રતિ નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા કરે છે

માયાવાદમસચ્છાસ્રં પ્રચ્છન્નં બૌદ્ધમુચ્યતે ।

મયૈવ કથિતં દેવિ કલૌ બ્રાહ્મણરૂપિણા ॥

અપાર્થ શ્રુતિવાક્યાનાં દર્શયંલોકગર્હિતમ્ ।

કર્મસ્વરૂપત્યાજ્યત્વમત્રૈવ પ્રતિપાદ્યતે ॥

સર્વકર્મપરિબ્રષ્ટં વૈકર્મત્વં તદુચ્યતે ।

પરેશજીવયોરૈક્યં મયાત્ર પ્રતિપાદ્યતે ॥

બ્રહ્મણશ્ચ પરં રૂપં નિર્ગુણં વક્ષ્યતે મયા ।

સર્વસ્ય જગતોડપ્યત્ર મોહનાર્થ કલૌ યુગે ॥

વેદાર્યવન્મહાશાસ્રં માયાવાદમવૈદિકમ્ ।

મયૈવ વક્ષ્યતે દેવિ જગતાં નાશકારણાત્ ॥

શબ્દાર્થ.— માયાવાદ 'અસત્' શાસ્ત્ર છે, એ શાસ્ત્ર પ્રચ્છન્નબૌદ્ધ કહેવાય છે. હે દેવિ ! કલિયુગમાં મેં જ બ્રાહ્મણરૂપે એ શાસ્ત્ર કહ્યું શ્રુતિવાક્યનો એ શાસ્ત્રમાં અપાર્થ છે, એ શાસ્ત્ર વોક્ત્રનિન્દિત દર્શાવે છે. કર્મ સ્વરૂપત્યાજ્ય છે એમ એ શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. મર્ત્ય-કર્મગ્રસ્ત વિકર્મત્વ એ કહેવાય છે એ શાસ્ત્રમાં પરમેશ્વર અને જીવનું એક્ય મેં પ્રતિપાદન કર્યું

છે. એ શાસ્ત્રમાં સર્વ જગતનો મોહ થવાને બ્રહ્મનું પરમ રૂપ નિર્ગુણ છે એમ હું કહીશ 'હું દેવિ । જગતનો નાશ કરવાને હું જ એ અવૈદિક માયાવાદ મહાશાસ્ત્ર વેદાર્થવત્ કહીશ.' યદ્યપિ એવાં અનેકાનેક વચનનો, ઉપન્યાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી, તથાપિ એ સર્વ વેદાર્થોપબૃહજ્ઞો પયોગિ' વચનો 'માયેત્યસુરા' 'અસત્યમગ્રતિષ્ઠં તે જગદાહુરનોશ્વરમ્' ઇત્યાદિ શ્રુતિગીતાને આધારે છે એ સૂચના તો ઉપયુક્ત જ છે શક્યાર્થના મતને રા. બ. લલ્લુભાઈજી 'માયાવાદ' કહે છે એમ કાંઈ નથી, ગા મણિલાલ નરુભાઈ દિવેદી જેવા આસ્કૃત શાકર પણ શાંકરમતપ્રતિપાદક પોતાના પુસ્તકને 'Doctrine of Maya' અર્થાત્ 'માયાવાદ' સંજ્ઞા આપવામાં મહત્વ માને છે એ માધવતીર્થાદિને સસ્મરણ કરાવવું પડે છે આદ્ય શકરને નહિ પણ તેના માતામહને રા. બ. લલ્લુભાઈએ 'તપોધન' સંજ્ઞાથી માન આપ્યું છે, નિન્દા કરી નથી, એ શ્રી-વલ્લભચરિત્રના નિમ્ન ઉપન્યાસથી સર્વને સ્પષ્ટ થશે

'પછી આચાર્યશ્રી ચિદંબર ગામમાં પધાર્યા, ત્યાં આઝાશક્તિંગ મહાદેવના દર્શન કરી બેઠા સહિત પ્રણામ કરી પૂજા કરાવી અને મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી પછી મુકામપર આવી પોતાના શિષ્યો પ્રતિ આચાર્યશ્રી યોગ્યા કે 'અહિં એક તપોધન' બ્રાહ્મણ અને એની કામાક્ષી નામની પતિવ્રતા સ્ત્રી રહેતા હતા, તેઓ આ મહાદેવજીના ભક્ત હતા, તેમને મહાદેવજીની કૃપાથી વિશિષ્ટ નામની એક કન્યા થઈ, એ કન્યાને એમણે પૂર્ણાનંદની પાસે કાંઈ અગ્રહારમાં લશ્ચરી નામના દ્રવિડ વિશ્વજીત નામના બ્રાહ્મણને આપી, એ બ્રાહ્મણ ચિદંબરમાં આસક્ત હતો, અને વિષયમાં વિરક્ત હતો, એક વખત વિશિષ્ટા મહાદેવજીની પૂજા કરતી હતી, ત્યારે એને બગાસુ આવ્યું, તે વખતે મહાદેવજીએ તે જ રૂપે એના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો, તેથી વિશિષ્ટા ગર્ભવતી થઈ, દશમે માસે વૈશાખ સુદ પને ગેજ પ્રસવ થયો, અને શ્રીશકરાચાર્યજી પ્રકટ થયા', (શ્રી-વલ્લભચરિત્ર પા. ૫૭)

આ ઉપન્યાસ વાચતા નિશ્ચય થશે કે અત્ર 'તપોધન'નો અર્થ 'તપોધન' જ્ઞાતિનો બ્રાહ્મણ થતો નથી, પરંતુ 'તપસ્વી' થાય છે 'તપોધન' બહુવ્રીહિ સમાસ છે, અને તેનો અર્થ 'તપ છે ધન જેવું' એવો થાય છે 'તપોધન' શબ્દના આવા વિરુદ્ધ અર્થમાં પણ માધવતીર્થને વિચિત્ર સ્મૃતિ થાય તેમાં રા. બ. લલ્લુભાઈનો શો દોષ ? અષ્ટાક્ષરમત્રમાહાત્મ્યમાં ભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરનારની નિન્દા યોગ્ય જ છે નિત્ય તિલકમાલાના અધિકારી અનન્ય વૈષ્ણવોભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરે તો તે નિન્દાપાત્ર જ છે, બે કે ગુણાતીત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના તમોગુણાર્વિતાર રૂદ્રના અનન્ય ઉપાસક નિજપરપગપ્રાપ્ત ભસ્મરુદ્રાક્ષ ધારણ કરે એમાં વૈષ્ણવોને નિન્દા કરવાનું પ્રયોજન જ નથી પ્રકરણના અનુસંધાનથી કે નૈસર્ગિક કૌટિલ્યથી જ માધવતીર્થાદિને હુ બ થાય તો તિતિક્ષાસપત્તિનું સેવન કરવું શકર બ્રહ્મને નિરંજન નિરાકાર માને છે, અર્થાત્ શાકર મત પ્રમાણે ભસ્મરુદ્રાક્ષલિંગ નિરંજન નિરાકાર બ્રહ્મના નથી, પરંતુ માયોપહિત સગુણ રૂદ્રના છે રૂદ્ર અને તેના ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિ લિંગ સર્વ માયિક છે, વાસ્તવિક નથી, એ શાકર મતનું મર્મ છે શકરે પ્રસ્થાનવચના ભાષ્યમાં કાંઈ પણ સ્થળે ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિનો આગ્રહ કર્યો નથી શકરનો માયાવાદ અને નીલકણ્ઠનું વિશિષ્ટાદૈત શૈવ મત ઉભયના અવિવેકથી યોગ્ય પરિપાકીના અભાવમાં શાકરને ભસ્મરુદ્રાક્ષવિધિનો મોહ થાય છે ભસ્મરુદ્રાક્ષાદિ શૈવ લિંગનો આગ્રહ માયિક સગુણ શિવોપાસક શૈવમાં યુક્ત છે, પરંતુ અહિં બ્રહ્મવાદી દૃષ્ટિસંપ્રિવાદી માયાવાદી શાકરમાં તો અત્યંત અયુક્ત છે

શ્રીવલ્લભચરિત્રના અવલુચી માધવતીર્થમાં અરથાને માસર્યાવિર્ભાવ થતા પણ શ્રીમદ્વિશ્વાન રાચાર્યવર્યના અખડશુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ તેને કાંઈ પણ વક્તવ્ય નહિ હોવાથી

અમ મલ્લ મિતાભરમોદ્ધૂનપ્રિય માધવતીર્થે કુકુમચુનાલાદિ મગલમય દ્રવ્યનો જ વિદ્યેય ચોપડીદ્વારા આરબ્યો, અને એ કાણુરિયત ચોપડીની પ્રસિદ્ધિને અર્થે જ મિત્રિવેદી આદિના લેખની પ્રવૃત્તિ થઈ એમ અવપર્વનના એમના મંડનના ઉત્તર વાચતા પ્રતીતિ થાય છે, તો ડના મુખઈસિમાચારમાં મિત્રિવેદીએ એ કાણુમ્થ અપ્રસિદ્ધ ચોપડી વિષે કાંઈ પણ સૂચના કરી નાખી હોત તો એ ચોપડીતુ જ અંધાકારે ખડખડ પ્રથમ આરંભાત રા બ લલ્લુમાઈએ જ આ વિદ્યેય પ્રારબ્ધો એમ આક્ષેપ કરનાર માધવતીર્થાદિએ ગિચ્છ તરીકે રા બ લલ્લુમાઈને એ ચોપડી સમીક્ષાર્થે મોકલી હશે તો રા બ લલ્લુમાઈ એટલા તો બહુચુત વ્યવહારકુશલ અને કર્તવ્યપરાયણ છે કે તેમને એ ચોપડીતુ ખંડખંડન અંધાકારે કરવાની સૂચના કરવી પણ અત્યંત આવશ્યક નથી રા. બ લલ્લુમાઈ ઉપરાંત અખંડભૂમંડલાચાર્યવર્ય શ્રીનાથદાસસ્થ તિલકાપિત શ્રીગોવર્ધનજાલજી આદિ સર્વ ગોસ્વામિવર્ગમા પણ એ ચોપડી માધવતીર્થાદિ મોકલશે તો એ ચોપડીને એ મહાતુલાની ધર્માત્માઓ તરફથી ન્યાય મત્યા વિના રહેશે નહિ ન્યાય યાચનારે સદૈવ ધૈર્યની મેવના કરવી એ ચોપડીતુ ખંડખંડન અમારે હાથે જ થાય એવી માધવતીર્થાદિની ઉક્ત આકાક્ષા હોય તો આ પત્રદ્વારા અમને એક ચોપડી સમીક્ષાર્થે મોકલી આપવાથી વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શંકર અવૈદિક કહેવાય કે ?' એ પ્રથમ ઉપરિચિત પશ્ચનો નિર્ણય થઈ રહ્યા પછી અમે પણ અંધાકારે તેતુ ચૂર્ણશ ખંડખંડન સ્વરૂપ કક્ષમા પ્રકટ કરીશું ઉપરિચિત પ્રશ્નના અગ્રિમ નિરાકરણમા અકાડનાડવ કરવામા આવશે તેટલો વિવંચ ન્યાયપાત્રક માધવતીર્થાદિએ જ સહન કરવો પડશે એ તેણે લક્ષમા રાખતુ અખંડભૂમંડલાચાર્ય શ્રીમદ્દેવક્રીન દનજાલજીદ્વારા શરણુ અને નિવેદનમત્ર-અહણુકર્તા નંદદારના થોડા સામવેદી બ્રાહ્મણોને માધવતીર્થે જ્ઞાતિઅહિન્કાર કરાવ્યાનું ફક્ત પાંચર વિપ્રોને ભોગવતુ પડે એ ઉક્ત માધવતીર્થની કુટિલતાનું નિદર્શન છે

શકરમતમા જગદતપાતિ વેદાદિ પ્રમાણુ પ્રમેય ગુરૂપસત્તિ આદિ વદિક સાધન પરમાર્થેત અલીક છે, મિથ્યા છે, મૃયા છે, તેથી વૈષ્ણવપરિપદની સ્વાગતમડલીના પ્રમુખે સ્માર્તાનુયાયી ગુરુને 'અલીક' વિશેષણુ આપ્યુ હોય તો તેતુ મિથ્યા પ્રાપ્તિશિત મિથ્યા માધવતીર્થે મિથ્યા શંકરને આપીને મિથ્યા શુદ્ધિની મિથ્યા પ્રાપ્ત કરી લેવી બેઠાએ ગુરુને સત્ય માનવા મનાવવાની દૃઢતર આકાક્ષા હોય તો જીર્ણોત્થાર્ણપણાંકીણું માયાવાદુર્મેતદ્રુમનો દુરાશ્રય દૂર કરીને યુક્તિ કનકપકસઘટિત વિવિધનિગમમહામણિવિરચિત બ્રહ્મવાલ્લભનમા માધવતીર્થાદિએ પ્રવેશ આદરવો.

શકર શ્રીરામાનુજ શ્રીમદ્વ શ્રીનિર્જારક આદિ પછી શ્રીમદ્વૈશ્ણવરાચાર્યવર્યેના જગતીતજ ઉપર પ્રાદુર્ભાવ થયો તેથી શકરમત સનાતન અને શ્રીમદ્વ-બ્રહ્માચાર્યેના સિદ્ધાંત અધતન કહેવાતો હોય તો બૌદ્ધ અને જૈન પછી ઉપજાવી કાઢેલુ શકરનું પણ મન અધતન અને બૌદ્ધ જૈન આદિ બાહ્ય મન સનાતન ગણાય એવા સનાતન બૌદ્ધ જૈનના મતનુ ખડન કરવા શકરે પ્રયાસ કર્યો એ પણ મિ પડિતના પાડિય પ્રમાણે તો શકરની અકુશલતા જ. 'પાશ્વિમાયો' નહિ પણ 'પાશ્વિત્ય પડિતપ્રવર શકર કરતા બુદ્ધ ઉપર વિશેષ માનની દૃષ્ટિએ જુએ છે, છતાં શકરે બૌદ્ધનુ ખડન' કરવા પ્રયત્ન કર્યો એમ કહીને બ્રહ્મવાદી માયાવાદીતુ ખડન કરે એમા મિ પડિતને ખેદ પામવાનું લેશ પણ કારણુ નથી મિ પડિતે ખડનમડનમા ખેદ કરવો યોગ્ય નથી મિ 'તટસ્થ' પણ ૨૫-૪-૦૬ ના મહીકાદા ગેઝેટમા જણાવે છે કે 'બૌદ્ધનો પરાજય કર્યાંતુ માન મેક્સમુલર આદિ પાશ્વિત્ય પડિતો આદિ શકરને આપે છે અને રોમેશયદ્રક્ષ આદિ ઇનિડીઅવેખકા તે વાત કબુલ રાખે છે' વિશેષમા તટસ્થ સી જે. ઘોષના પુસ્તકમાથી પોતાને સર્વાંશે માન્ય ઉલ્લેખ પણ તે કરે છે મિ પડિત પણ અત્ર તે જ અનુવાદ કહે છે એ સર્વ આડઅર્થનું ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે ઉચ્ચેખમાથી એમ કહિન થાય છે કે શકરાચાર્ય કાછ્છટ પછી અષ્ટમ શતકમા થયા શતટસ્થના

ઉલ્લેખમા શકરનો કાલ આપ્યો છે તે કાલ માધવતીર્થાદિ શાકરોને જ માન્ય નથી એમ તેમના ગુરુસ્થાનમાથી વારવાર નીકળતી આજ્ઞાપત્રિકામા અપાતી શકરાખ્દસંખ્યાથી સિદ્ધ થાય છે. માધવતીર્થના મત પ્રમાણે શકરને ૨૩૭૮ વર્ષ થયાં અર્થાત્ કાષ્ઠ્યની ,પૂર્વે પાંચમા શતકમાં શકર થઈ ગયો એમ માધવતીર્થન મતવ્યથી વિરુદ્ધ રાતટસ્થનો ઉલ્લેખ છે રા.તટસ્થના ઉલ્લેખમાથી એમ પણ ક્ષણિત થાય છે કે શકરાચાર્યે સ્વત ચારે મઠ આપ્યા, પરંતુ પ્રોધ્રુવ આસ્થિક શાકર છતાં આ વાત અગીકાર કરતા નથી એમ માધવતીર્થના કેસમા પ્રોધ્રુવની જુમાની ઉપરથી સ્પષ્ટ નિશ્ચય થાય છે રા.તટસ્થના ઉલ્લેખમાથી બે સિદ્ધાંત બ્યારે માધવતીર્થ અને પ્રોધ્રુવ જેવા શાકર જ, અગીકાર કરતા નથી ત્યારે તે ઉલ્લેખ કાષ્ઠ્ય પણ રીતિએ વળનદાર ગણાય નહિ વસ્તુત ભારત વર્ષના પ્રાચીન ઇતિહાસનું સર્વમાન્ય એક પણ પુસ્તક અધ્યાવધિ પ્રસિદ્ધ થયું નથી એ શોચનીય છે. Bombay Gazetteer પણ વેદવત્ નિત્ય અપૌરુષેય સ્વત પ્રમાણુ નથી, નવીનવી શોધ થતાં તેમા પણ વિકૃતિ થયા કરે છે જ ‘વિષયાક્રાંતદેહાનાં નાવેશ સર્વથા હરેઃ’ ‘સ્વર્ધમા-ચ્ચરણ શકયા વિધર્માચ નિવર્તન ઇન્દ્રિયાશ્વાવિનિગ્રાહઃ સર્ધથા ન ત્યજેત્ત્રય’ ‘વૈરાગ્યં સાં-લ્યયોગૌ ચ તપો મક્તિશ્ચ કેશવે પશ્ચપર્વોતિ વિદ્યેયં યયા વિદ્વાન્ હરિં વિશેત્’ ઇત્યાદિ શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યનાં લક્ષાવધિ વચનમા શ્રીમદ્ધ્યાર્યચરણે અને ‘દોષેષુ પ્રથમ કામો વિવિચ્ય વિનિરૂપ્યતે યદ્દિમધુરેપયતે તેસ્ય નાશક સર્વથા મત’ ઇત્યાદિ કોટ્યવધિ વાક્યમા શ્રીહરિરાયજીપ્રભૃતિ મહાતુલાવી અનુયાયીઓએ સુઅક્ત વિષયનિન્દા કરી છે, તથાપિ કલિપ્રિયતાના પ્રભાવે નયનનિ-મીલન થવાથી તેવા વાક્યનાં દર્શન ન થાય અને ઉપરિચિત પ્રશ્નને દૂર કાણુમા નાખી યદ્વાતદા અકાણ્ડ તાણ્ડવ કરવામા આવે એ નિર્ભજજતાનાં લક્ષણુ છે ‘આણ્ડ’ અને ‘પરમાણ્ડ’ શબ્દ લખતા આવડતા નથી એવા ‘પડિત’ને વૈજણ્વ હકિરદાસ સુરદાએ પ્રસિદ્ધ કરેલા ગુટકાના પુસ્તકોમાં પણ અધિકાર નથી તેા આકર અન્યનો અધિકાર આ જન્મમાં સિદ્ધ થવો અત્યન્ત કઠિન છે આણ્ડભાષ્ય ઉપર દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી આદિ મહાતુલાવી શિષ્ટવિશિષ્ટ વિદ્વત્પ્રવરના પ્રકાશાદિ અન્યસ્ત્રોતોની નિરીક્ષા કરવાની આકાંક્ષા હોય તેા શ્રીનાથદ્વારાદિ મુખ્ય ધામના પુસ્તકાલય તેા અનિદ્દર રણાં પણ રાજનગરમાં શ્રીમન્મહુસુદનલાલજીના પુસ્તકાલયના અથવા મુખ્યાઈમા ભારતમાર્તણ્ડ વેદાન્તભટ્ટાચાર્ય પડિત ગદુલાલના પુસ્તકાલયના દર્શન પણ ફલપ્રદ થયા વિના રહેશે નહિ.

૭૫ વર્ષના માધવતીર્થ તરફથી દેશના હિત કરતા અહિત વિશેષ થયા જાય છે એ શોચ્ય છે એહિક દૈહિક યગેપકૃતિની વિડમના કરતા આત્મીય આધુનિક ભક્તિમાર્ગીયપ્રવૃત્તિ અધિક પારમાર્થિક છે. માધવતીર્થના પરાપકૃતિનો પ્રગન્તિ કરવા છતાં પણ વેદને અનિત્ય અને મિથ્યા માનનાર શંકરનું વૈદિકત્વ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ ગગનકુન્દુમસમાન છે.

(૮)

બ્રમવાદમા બ્રાન્ત મિથ્યાભિમાની મિથ્યાવાદીને એટલું પણ અવધાન રહેતું નથી કે શાકર મતમાં અભેદનું પ્રતિપાદન નથી, પ્રત્યુત બેદનું પ્રતિપાદન છે ‘જીવેશો વિશુદ્ધા ચિદ્વિમાગસ્ત્વ નયોર્દ્વયોઃમવિદ્યા તત્કૃતો વન્ધઃ પદ્મસ્માકમનાદય’ ઇત્યાદિ વાક્યાબ્યામમા શાકર એક કેવલ અદિતીય બ્રહ્મને જ નહિ પરંતુ (૧) જીવ (૨) ઇશ (૩) વિશુદ્ધ ચિત્ (૪) એ ઉલ્લખનો વિભાગ (૫) અવિદ્યા (૬) અને તત્કૃત બન્ધ એમ જીને અનાદિ માને છે ! અર્થાત્ શકર અભેદવાદી નથી, પરંતુ વસ્તુત ષડનાદિભેદવાદી છે અખંડ શુદ્ધ અદ્વૈત શ્રીમદ્દેવ્યાસજીએ બ્રહ્મસૂત્રમા સૂચ્યું છે, અને ભગવાન્ ભાષ્યકાર શ્રીમદ્વિશ્વનારાયણચર્યે તે સિદ્ધાન્ત ભાષ્યાદિ અન્યોમાં પ્રકટ કર્યો છે

શાકર મનમાં જગત્ મિથ્યા અવિદ્યાકાર્ય છે, ત્મારે પછી જગદત પાતિ અનિષ્ટ પણ મિથ્યા અવિદ્યાકાર્ય જ છે જગદત પાતિ મિથ્યા અનિષ્ટનો નિર્હેતુક પરિહાર માનતા વેદાદિ સમ્બંધસ્ત્ર અને શાકર અસમ્બંધસ્ત્ર ઉભય વ્યર્થ જાય છે. મિથ્યા અનિષ્ટનો સહેતુક પરિહાર માનતા પણ મૃયાવાદી પાશારજ્યુમાથી મુક્ત થાય એમ નથી, કારણ કે પરિહાર્ય અનિષ્ટ અને પરિહારક વેદાદિ ઉભયે તે મનમા અવિદ્યાકાર્ય છે. વન્ધ્યાપુત્ર રજ્જુમર્ષનો પરિહાર કરી શકતો નથી, તેમ અવિદ્યાકાર્ય મિથ્યા વેદ મિથ્યા અનિષ્ટનો પરિહાર કરી શકતો નથી પ્રત્યક્ષાત્મમિતિની અપેક્ષાએ વેદ જ્યેષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ છે એટલું જ નહિ પણ વેદ સત્ય છે, નિત્ય છે, નારાયણસ્વરૂપ છે, આનન્દમય સર્વાન્તર સાક્ષાર બ્રહ્મતુ સાક્ષાર મનોમય સ્વરૂપ છે, તેથી જ બ્રહ્મના માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પરબ્રહ્મમા સુદૃઢ સર્વતોડધિક સ્નેહરૂપ માત્ર અનિષ્ટપરિહારતુ જ નહિ પરતુ પરમપુરુષાર્થે બ્રહ્મપ્રાપ્તિતુ પરમ સાધન વેદ ઉપદેશે છે એમ તૈત્તિરીયાદિ પરમાત્મતુ સરસ મત છે, અર્થાત્ માયામતાધૃવાતમા પરિભ્રમણ કરનાર મૃયાવાદી ઉત્તુક જ દયનીય છે

અદ્વૈતબ્રમવાદ ઉપજાવી કાઢનાર શકરને તેના શાકર અનુયાયીઓ સ્વત જ 'માયાવાદી' કહી રહ્યા છે! અને તેના ઉપદેશમા इन्द्रो मायाभिः पुद्गरूप ईक्षते ક્ત્યાદિ મધુવિદ્યારથ શ્રુતિનો પણ તેમના તરફથી વારવાર ઉપન્યાસ થાય છે. શ્રુતિના સ્વાસ્થ્યજ્ઞાનના વિરહમા શકરે માયાવાદ ઉપજાવ્યો ખરો, પરતુ શ્રુતિગીતાસૂત્રનો યથાર્થ અર્થ પ્રકટ કરીને શુદ્ધ બ્રહ્મવાદીઓએ મૃયાવાદીનો પરાજય કર્યો 'ઇન્દ્રરૂપ પરમાત્મા માયાઓએ કરીને બહુરૂપ જણાય છે' એ ઉક્ત શ્રુતિનો અર્થ છે અન માયાभिઃ શબ્દતુ અનેક વચન અને ર્ણયતે ક્રિયાપદ શાકર મતથી વિરુદ્ધ જાય છે આ શ્રુતિ વિવર્તવાદિની હોત તો 'ઇન્દ્ર માયાએ કરીને બહુરૂપ થાય છે' એમ વદત, પરતુ શ્રુતિ તો 'ઇન્દ્ર માયાઓએ કરીને બહુરૂપ જણાય છે' એમ નિર્ભેપતાથી વદે છે અત્ર 'માયાઓ'નો અર્થ 'બુદ્ધિવૃત્તિઓ' થાય છે આ અર્થ નિષ્ફુટ અને અનેકાર્થકાપમા સુપ્રસિદ્ધ જ છે ઇન્દ્ર બુદ્ધિવૃત્તિઓ વડે અનેક રૂપ જણાય છે, સર્વત્ર એક જ આનન્દાકાર વ્યાપક બ્રહ્મ છતાં ભેદની પ્રતીતિ થાય છે તેતુ બીજા જીવની અવિદ્યાવૃત્તિઓ છે નામરૂપાત્મક સમસ્ત જગત્ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનું સત્ય કાર્ય હોવાથી બ્રહ્મ જ છે, તથાપિ જગત્ના પદાર્થમા બ્રહ્મદર્શન ન થતા બ્રહ્મવ્યતિરિક્ત ભેદદર્શન થાય છે તે જીવની બુદ્ધિવૃત્તિઓને લીધે છે નામરૂપ ભેદાત્મક જગત્ મૃયા નથી, પરતુ એ જગત્મા બ્રહ્મવ્યતિરિક્ત ભેદપ્રતીતિ થાય છે તે બુદ્ધિવૃત્તિઓતુ કાર્ય છે એમ બ્રહ્મવાદગોધક શ્રુતિતુ માર્મિક રહસ્ય છે 'માયાએ કરીને પરમાત્મા બહુરૂપ થતા નથી,' પરતુ 'પરમાત્મા બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને અનેકરૂપે જણાય છે' માયોપહિત ચૈતન્ય અનેકરૂપ થતુ નથી, પરતુ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ બુદ્ધિવૃત્તિઓએ કરીને અનેકરૂપે જણાય છે શ્રુતિઓ માયાવાદતુ પ્રતિપાદન કરતી નથી, પરતુ માયાવાદ દુર્મતદ્રુમતુ સમૂહોન્મૂલન કરીને શુદ્ધ બ્રહ્મવાદતુ પ્રતિપાદન કરે છે તત્ત્વજ્ઞાનની ત્રણ શાખાઓમા શાકર વિવર્તવાદ શ્રુતિવિરુદ્ધ છે, સુક્તિવિરુદ્ધ છે, અનુભવવિરુદ્ધ છે આ વિર્માવતિરોભાવાત્મક અવિકૃતપરિણામવાદ જ શ્રૌત છે, યૌક્તિક છે, એમ શાકરવ્યતિરિક્ત સર્વ બ્રહ્મવાદપરાયણ પડિતપ્રવગેની પૂર્ણ પ્રજ્ઞા પ્રકાશી રહી છે પાશ્ચાત્ય સાયન્સતુ પર્યવસાન પણ વિવર્તવાદમાં થતું નથી, પરતુ આ વિર્માવતિરોભાવવાદમા જ થાય છે જગત્ મિથ્યા છે એમ સાયન્સે કદાપિ કહ્યું નથી, કહેતુ નથી, અને કહેશે પણ નહિ પાશ્ચાત્ય સાયન્સ અધ્યાવધિ સંશયમા વિલાસ કરે છે, પરંતુ કાયકમે ચિદશ અને આનંદાશમાં વિલાસ કરશે સાયન્સને સપૂર્ણ સહાય મળશે તો સર્વ જગતને માત્ર સદ્રૂપ વા ચિદ્રૂપ કહીને નહિ અટકતા આનંદમય પણ કહેશે શ્રીવેદગ્રાસસુવિત શ્રીમદ્વિજ્ઞાનગચાર્યપ્રકટિત અખડ બ્રહ્મવાદતુ સર્વ વિદ્યા અવલગન કરે છે અને કરશે વિવર્તવાદતુ અવલગન સર્વ વિદ્યા કરશે એ આશા બુદ્ધિયુગમા સ્વરૂપાસિદ્ધ છે

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના ભાષ્યાદિ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા ન હતા ત્યારે ધ્વાન્તયુગમા શાકર મતને આધારે જ શ્રીવલ્લભસિદ્ધાન્ત ચાલે છે એમ ધૃષ્ટ શાકરોએ માનવામનાવવા પ્રયાસ કર્યો હશે, પરંતુ પ્રસ્તુત બુદ્ધિયુગમા શ્રીરામાનુજ શ્રીમદ્વ શ્રીનિર્માર્ક શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય ભારકર ભિન્ન અને નીચકદ એ સર્વ ભાષ્યકારોના ભાષ્ય પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે, એટલે સર્વ ભાષ્યકારોના સિદ્ધાન્ત શકરથી સ્વતન્ત્ર જ છે એમ તેઓન્મીક્ષન હવે સુભાગ્યે થવા માડ્યું છે શ્રીરામાનુજદિ સર્વ આચાર્યોએ શકરથી આગલ વધીને શકરથી જુદા પડીને નિજ સિદ્ધાન્ત પ્રકટ કર્યા છે એમ તે સર્વના ભાષ્યના અધ્યયન કરનારને તો સુવિદિત જ છે તે સર્વ આચાર્યોના ભાષ્યોના સ્વાધ્યાય વિના અપ્રામાણિક દુષ્પ્રનાપ ઉપહાસસ્પદ થઈ પડે છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો સિદ્ધાન્ત શાકર મતને આધારે નથી પ્રત્યુત વિગેધે, છે એ સમજવા આજુભાષ્યાદિ આકર ગ્રંથના અધ્યયનનો અવકાશ ન હોય તો પ્રકાશ અને આનંદ ભગસહિત શ્રીતત્ત્વદીપનિવનના શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણમાત્રનું અધ્યયન પ્રારંભાય તો પણ સુયુક્ત છે

બ્રહ્મવાદવિરુદ્ધ કિમપિ વક્તવ્ય ન હોવાથી બ્રાન્ત મિથ્યાવાદી વ્યક્તિ ઉપર આક્ષેપનું શરણ અંગીકાર કરે છે એ શોચનીય છે બ્રહ્મવાદીનો આક્ષેપ વ્યક્તિપરત્યે નથી પરંતુ શાકર મિથ્યાવાદ પરત્યે જ છે. શ્રુતિગીતાસૂત્રમા પ્રતિપદ નિષ્પ્રત્યૂહ ઉપદિષ્ટ શુદ્ધ અર્ખડ બ્રહ્મવાદની ઉપેક્ષા કરીને જે મુખવાદને અવગણે છે તે વસ્તુત પરધર્મી જ છે

‘માયા’ અને ‘લીલા’ ‘કૃતસ્થ’ અને ‘અપરિણામી’ નહિ પરંતુ ‘અવિકૃત પરિણામી’ ‘અજ્ઞાત’ અને ‘પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ’ ‘નિર્ગુણ નિરાકાર’ અને ‘આકાર અપ્રાકૃત અત્રૌકિક’ સ્વરૂપત વિભિન્ન છે માયા મિથ્યા ઉપાધિ છે એમ શાકર માને છે, માયા નિર્ગુણ બ્રહ્મની વાસ્તવ શક્તિ છે એમ શાકર અંગીકાર કરતા નથી, કારણ કે બ્રહ્મની બ્રહ્માભિન્ન સર્વભવનસામર્થ્યરૂપ માયાશક્તિ માનતા બ્રહ્મ સમુણ થઈ જાય એમ શકરને ભીનિ રહે છે બ્રહ્મને નિત્ય શુદ્ધ શુદ્ધ સુક્ત વ્યાપક ઇત્યાદિ માનવામા બ્રહ્મ ક્યારનું સમુણ થઈ ચૂક્યું છે એ અનુસંધાનનો પણ શકરને વિરુદ્ધ થયો છે શ્રીવેદવ્યાસે લોકવત્તુ લીલાકૈવલ્યમ્ બ્રહ્મસૂત્રમા જેવો લીલાવાદ ઉપદેશ્યો છે તેવો લીલાકૈવલ્યવાદ બ્રહ્મવાદી અંગીકાર કરે છે લીલા ઉપાધિ નથી પણ કૈવલ્ય છે શકર માયાને ઉપાધિ માને છે તેમ ન માનતા, બ્રહ્મવાદી લીલાને શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મરૂપ માને છે બ્રહ્મ કેવલ કૃતસ્થ જ નથી પરંતુ ચલ પણ છે, ચલ છતાં કૃતસ્થ, અને કૃતસ્થ છતાં ચલ, એ અવિકૃતપરિણામ બ્રહ્મમાહાત્મ્ય છે માત્ર પ્રત્યગાત્મજ્ઞાન નહિ પરંતુ પેસદાત્મ્યમિદં સર્વ સર્વ સ્વસ્તિદં બ્રહ્મ ઇત્યાદિશ્રુતિપ્રતિપાદિત અખડ શુદ્ધ બ્રહ્મમાહાત્મ્યજ્ઞાન થયા પછી કેવલ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો અત્યંત આવિષ્કાર થાય છે બ્રહ્મસ્વરૂપાદિ નિર્વિશેષ છે, ગુણરહિત છે, આકારરહિત છે એમ માયાવાદી વ્યર્થ દુરાગ્રહ કરે છે, બ્રહ્મ આનંદાકાર છે, બ્રહ્મના સત્પાદિ ધર્મ પણ માયિક નથી પ્રત્યુત બ્રહ્મરૂપ જ છે એમ શુદ્ધદૈત બ્રહ્મવાદી અંગીકાર કરે છે બ્રહ્મના ગુણ આકાર માયિક નથી, પરંતુ આનંદાત્મક સ્વરૂપાત્મક જ છે. શોભામેક ઉદ્ધક ગાનરાજીત આદિ ઋચામા ઘૃતાર્ધ્વપુદ્ગ્લ કૃતચક્રધારો આદિ કદામ્નાયમા અને ઓમ્ નમસ્કૃત્ય ભગવંતં નારદ સર્વેશ્વરં વાસુદેવં પશ્ચ્ચ શ્રીમગવન્નૂર્ધ્વપુદ્ગ્લાવાર્ધે હ્રુવ્ય-મંત્રસ્થાનાદિસહિતં મ વૃદ્ધિ આદિ સામવેદના વાસુદેવોપનિપદ્મા તિલકમાલાદિ વિધાનના વ્યક્ત દર્શન સર્વચક્ષુઃમાનને થાય છે, તથાપિ જાતિવ્રશરૂપ સન્યાસપાપડમા શિષ્યાસૂત્રગાયત્રીના શત્રું તિલકમાલાનુ પ્રામાણ્ય નિરર્થક જ છે ‘પ્રકમેવાદ્વિતીયં’ આદિ જીદોગ્ય શ્રુતિ અને ચદા તમસ્તજ દિવા ન રાત્રિ આદિ શ્વેતાશ્વનર શ્રુતિમા બ્રહ્મની કારણાવસ્થાનો ઉપદેશ છે, તેથી એ શ્રુતિનું પર્યવમાન વિવર્તવાદમા થઈ શકતું નથી, કારણાવસ્થામા બ્રહ્મના સર્વ બ્રહ્માત્મક ધર્મ અવ્યક્ત હોય છે કાર્યાવસ્થામા તેમનો બ્રહ્મ આવિષ્કાર કરે છે ‘નાસતો વિદ્યતે માત્રો નામાવો વિદ્યતે સત’ ‘તત્તુ સમન્વયાત્ ઇત્યાદિનુ અનુસંધાન અત્ર પરમ ઉપયુક્ત થશે. અમત્ સત્ થઈ શકતું નથી,

તેથી શુદ્ધ નિર્ગુણ સદૃષ્ય ચિદ્રૂપ આનંદરૂપ બ્રહ્મને જ સત્ય જગત્નું સત્ય ઉપાદાનકારણ બ્રહ્મવાદી માને છે. બ્રહ્મવાદી સત્કારણકાર્થવાદી છે શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ વિના માયા આદિને ઉપાદાન માનતા અદ્વૈત સિદ્ધાન્તનો ભંગ થઈ જાય માટે યથાશ્રુત શુદ્ધ નિર્ગુણ સમિત્યદાનદ બ્રહ્મને જ જગત્નું ઉપાદાન કારણ માનીને અખડ બ્રહ્મવાદમાં બ્રહ્મવાદી વિલાસ કરે છે. 'ઈશસ્વરૂપ' અને 'ઈશસ્તુ' આદિમાં શ્રીત અમિવિસ્ફુલ્લિગન્યાયે અશાશિભાવથી અંશજીવનો અશિબ્રહ્મ સાથે અભેદ માનવામાં આવે તો બ્રહ્મવાદીની ક્ષતિ નથી, અત્ર ભાગ્યાગવક્ષણાની કથના અગીકાર કરાય એમ નથી. માયોપહિત-ચૈતન્યમોશ્વરઃ શાકર પ્રથિમા પ્રસિદ્ધ છે, પણ તે ઉપાધિવાદ શ્રુતિ ગીતા સૂત્ર કાંઈને પણ સમત ન હોવાથી હેય છે. 'एकोऽहं बहु स्यां प्रजायेद्य आदि' જોદોગ્યશ્રુતિમાં શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મની જ ઉપાદાનકારણના સ્પષ્ટ અગીકાર કરી છે, તેથી એ શ્રુતિથી અવિકૃતબ્રહ્મપરિણામવાદ સિદ્ધ થઈ રહે છે. આ શ્રુતિમાં ઉપહિત માયાશમલ અત્તાત્વિક ઈશ્વરને જગત્કારણ ન માનતા શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મને જ તથ્ય ઉપાદાન કારણ માન્યું છે, તેથી અત્ર વિવર્તવાદનો ગદ્યમાત્ર પણ નથી શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મને જ જગત્નું ઉપાદાન કારણ વિવર્તવાદી માની લે તો પ્રકૃતહાનિ અને અપ્રકૃતાભ્યાગમદોષ પ્રાપ્ત થાય. સર્વાત્મક બ્રહ્મ વિના ઇતર રુદ્રાદિ તામસ વિજ્ઞાતિની ભેદબુદ્ધિએ ઉપાસના કરનાર અન્યાયથીની નિન્દા કરીને ચોડન્યાં દેવતામુપાસ્તે આદિ બૃહદારણ્યકશ્રુતિ અખડબ્રહ્મવાદપ્રોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સર્વાત્મક પરબ્રહ્મની અનન્ય ભાવે સેવના ઉપદેશ છે. જે સર્વ નદીનો સાગરમાં સાયુજ્યાત્મક પ્રવેશ થાય છે, તેમ બ્રહ્મવિષ્ણુરુદ્રાદિ શુણ્યાવતારનો પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રવેશ થાય છે, તેથી સર્વાત્મક શ્રીકૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિનો માર્મિક ઉપદેશ આ શ્રુતિ કરે છે. વાદમાત્ર શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદના જ એક દેશનો ઉપદેશ કરે છે, સર્વ વાદસરિતાનો બ્રહ્મવાદસાગરમાં જ અતે સાયુજ્યાત્મક પ્રવેશ સિદ્ધ જ છે, તથાપિ સર્વદેશી બ્રહ્મવાદ ઉપર નિજ મુખાવાહતુ અવલબ્ધ વિસ્મરણ કરીને દેવાનાપ્રિય માધવતીર્યોદિને મિથ્યા કાલાહલ જ ઇષ્ટ હોય છે સર્વ બાખ્યકારોના સિદ્ધાંતની સમીક્ષારૂપ નવીન ભાષ્યની ઘટના કરવાને તેમણે પ્રવૃત્ત થઈ જવું યુક્ત છે આ દુર્લભ ઘટનામાં જે કુશલતાની અપેક્ષા છે તેના વિરહમાં સનાતન બ્રહ્મવાદ ઉપર વિજયની આશા કેવલ ગર્ગનકુસુમસમાન^૧ છે.

૧ આ પૃષ્ઠ સપ્તમ અને અષ્ટમ એ ત્રણ ખંડ ૧૮-૪-૦૬, ૨-૫-૦૬, અને ૬-૫-૦૬ ના આયોગપ્રકારમાં પ્રમિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. પૃષ્ઠ અક્રમાં ૨૧. ગજનન દેસાઈની સ્વતંત્ર રાકાર્ત ઉત્તર છે, સપ્ત અને અષ્ટમમાં મિત્રિવેદીના પદ્યને નિરુત્તર કરવામાં આવ્યો છે. આગામી નવમ ખંડમાં એ વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવશે.

स्वीकारः ।

सैन्धवहयदराधादाख्यपत्तननिवासिपुष्करणाब्राह्मणकुलजनिना मुरलीधरशास्त्रिणा
 विरचितः श्यामशर्मणा प्रकटीकृतः कलाद्वयमूल्यः 'शाङ्करसाहससमाख्य. कोपि लेख.
 समायातोवलोकनार्थं 'पुष्टिभक्तिसुधा'कार्यालयम् । समदर्श्यस्माभि साद्यन्तः । कस्य-
 चिच्छाङ्करस्य मायावादिनो निर्मूलं दुर्वचो निशम्य तन्मुखमर्दनं कर्तुमशक्तेन तदसहि-
 ण्युना श्यामशर्मणा प्रेरितेन मुरलीधरशास्त्रिणायं लेखो निरमायीति निश्चिन्म प्रस्ता-
 वनया । उपोद्घातदर्शनेन तु वयं प्रहृष्टा यदस्मिन् 'विद्वद्वयेण' मायावादस्याश्रौ-
 तत्वं श्रीमद्वल्लभाचार्यप्रकटितसिद्धान्तानां वैदिकत्वं युक्तिप्रमाणप्रदर्शनपूर्वकं सम्यक्
 प्रतिपादितं भविष्यति । किन्तु यदा लेखो नयनसरणिमकारि तदा तु सातिखेदाश्चर्यं
 समजनि नः स्वान्तम् । मुद्रायन्त्राननुभवाद्वा अन्यस्माद्धेतोः पुस्तकेऽस्मिन् भूयांसो व्याक-
 रणादिशास्त्रापप्रयुक्तदोषा दृग्गोचरीभवन्ति । गैर्वाणीं वाणीं समाश्रित्य विज्ञेयनं न तव-
 नभिज्ञसन्तोषार्थं स्वीक्रियते परन्तु संस्कृतभाषापरिचितविद्वद्गणसन्तुष्ट्यै । तत्र यदि
 श्रेणीं श्रेणीं प्रति खलनप्रतिमायात्तर्हि निष्फलमेव प्रयत्नं मन्यहे । लेखारम्भे लेखकनि-
 र्मितपद्ये 'जाल भ्रमिता' इत्यत्र छन्दोभङ्गोऽपि । शब्दविश्लेषप्रयुक्तानां दोषाणामुद्धूत-
 तु रज कणगणनासमतामावहति । शाङ्करसिद्धान्तस्यावैदिकत्वं प्रतिपाद्य स्वमतस्य
 वेदानुकूल्यं प्रतिपादनीयमत्र । तदेव च लक्ष्यम् । तत्तु लेखकेन नानुसन्धीयते । का-
 पिलकाणादगौतमीयपातञ्जलदर्शनानामयाथार्थ्यं प्रकटीक्रियते व्यासचरणैरैव तदेव च
 शाङ्करभाष्ये सुविस्तृतं समवलोक्यते तत्र किं शङ्कराचार्येण महत् पापं कृतम्? एवञ्चेत्तर्हि
 श्रीमदाचार्यचरणैरपि दर्शनानां श्रीमद्व्यासकृतमेव खण्डनमुररीकृत्य तेषां मतं चूर्णशः
 खण्ड्यते तेषां भवद्दृष्ट्या दोषभाज एव । लेखकेन नैयायिकसम्मतनानात्मवादरक्षणं
 विधीयते शङ्कराचार्यवाग्जालात् किमुपलब्धं तेन? नैयायिकसम्मतनानात्मवादो मानुष-
 युक्तितर्कयुक्तोऽपि श्रुतिसम्मतो भवति न वा शाङ्करमतस्वीकृतो जीवो श्रुतियुक्तिपुष्टो
 न वेति विचारस्य पन्था, तमलक्ष्यीकृत्य व्यर्थमेवाट्टाट्यते लेखक । नात्र स्वमतप्र-
 तिपादिकाः श्रुतयो युक्तयश्चोपन्यस्ताः । केवलं शङ्कराचार्येण न्यायादिदर्शनं खण्डितं
 तेन महाघौघमार एकोढं परमं साहसमनुष्ठितमित्यत्रैव कृतकृत्या लेखनी लेखकस्यै-
 त्यलमनल्पजल्पनेन ।

સ્વીકાર, અવલોકન ઇત્યાદિ.

ધીયમુનાષ્ટક વિવેકધૈર્યાશ્રય તથા મક્તિવર્ધિની ગ્રન્થ. પ્રકાશક તુલસીદાસ લલ્લુભાઈ, ધ હુકા. ધધુકાના શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયદ્વારા પ્રકટ થયેલો આ બીજો ગ્રંથ છે આ ગ્રંથમાં 'સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણુવોને માટે' ઉપરિનિર્દિષ્ટ અન્થરત્નત્રયના 'ઘણી જ સરલ ગુજરાતી' ભાષામાં અર્થ કરવામાં આવ્યા છે ગ્રંથનો અર્થ કરવામાં શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજે પ્રકટિત થોડા ગ્રંથના વ્રજભાષામાં ભાષાતરનો આશ્રય લીધો છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે મુદ્રણ કરવામાં અશુદ્ધિ એટલી બધી રહી ગઈ છે કે જેતુ ઉદ્ધકન પણ અશક્ય થાય હવેથી પ્રકટ થનાર ગ્રંથોમાં તેલુ બનવા ન પામે એવી અમે પ્રકાશકને સૂચના કરીએ છીએ આતુ મૂલ્ય ફક્ત નવ પાઈ છે. તેના પ્રકાશક પાસેથી જ તે ગ્રંથ મેલે છે

શ્રીવલ્લભદિગ્વિજય, ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજીમહારાજકૃત દ્રવ્યશુદ્ધિ મૂલ સંસ્કૃત સાથે, તથા પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણુવોને વાસ્તે સેવાપ્રકાર, યોજક વિમ્વનાથ ગોવિંદજી, જામનગર એક જ પુસ્તકમાં ત્રણે વિષયોનો સમાવેશ કરીને આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધકર્તાએ ત્રીજી વાર પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જેની એક નકલ અમારા કાર્યાલયમાં આવી છે પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ આવૃત્તિદ્વયમાં બીજા બે વિષયો ન હતા, તૃતીય આવૃત્તિમાં તે ઉમેરવામાં આવ્યા છે શ્રીવલ્લભદિગ્વિજય મૂલ સંસ્કૃતમાં (?) હતો, તેલુ ભાષાતર બાળુ સીતારામ નામના કોઈ મનુષ્યે વ્રજભાષામાં કરીને વારાણસીમાં મુદ્રિત કર્યું હતું તેલુ જ ગુર્જરગિરામાં ભાષાતર કરીને આ ગ્રંથમાં યોજ્યું છે ગ્રંથમાં સાપ્રદાયિક સિદ્ધાંતો ઘણા જ થોડા પ્રમાણમાં, અને તે પણ કવચિત્ કવચિત્ જ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. મૂલ ગ્રંથમાં સ્થિત વિષ્ણુસ્વામિપરપરા પણ આમાં એક સ્થાને દૃષ્ટિગોચર થાય છે વસ્તુતઃ આ વલ્લભદિગ્વિજય સંસ્કૃતમાં કોણે અને કયા સમયમાં રચ્યો તે વિષે વિચાર કરતા કંઈ પણ સંતોષકારક સમાધાન થતું નથી, અર્થાત્ એ ગ્રંથનો કોઈ પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ અથવા તે તે જ ગ્રંથની પ્રાચીન પ્રતિ મળતી નથી, તેથી એ ગ્રંથની પ્રામાણિકતા અને પ્રાચીનતા માટે સંશયો ઉપસ્થિત થાય છે. વિષ્ણુસ્વામીની ગાદીના છેલ્લા આચાર્ય, સાતસો વર્ષ સુધી વાયુસ્ત્રપે રહેલા, ખિલ્લમંગલે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યને ઉપદેશ આપ્યો, એવું નિર્મૂલ, કટિપત, અમાન્ય ઇતિવૃત્ત જ એ ગ્રંથની આધુનિકતા અને અપ્રામાણ્યતુ સૂચન કરે છે

શ્રીપુરુષોત્તમજીવિરચિત દ્રવ્યશુદ્ધિ પણ આ ગ્રંથમાં મુદ્રિત કરી છે. મુદ્રણ અતીવ અશુદ્ધ છે શુભ ઉદ્દેશથી એટલે કેટલેક અંશે સ્વાર્થત્યાગ અને અન્યના લાભનો વિચાર એ બંનેના આશ્રયથી થયતું કાર્ય જ સુચ્ય અને પ્રશમનીય ગણાય છે, અન્ય નહિ આ સિવાય આ ગ્રંથમાં કેટલાક જાણવાયેા સપ્રદાયિક વિષયો અત્ર તત્ર છુટાછવાયા દૃષ્ટિપથને પ્રાપ્ત થાય છે. એકદર પુસ્તક સંગ્રહ કરવા યોગ્ય કહી શકાય મૂલ્ય રૂ ૧—૮—૦ છે તેના પ્રકાશક પાસેથી તે પુસ્તક મળી શકશે

સ્વધર્મવર્ધક અને સંશયચ્છેદક, પ્રકાશક, વૈષ્ણુવ હુરિદાસ ઝવેરદાસ, અમદાવાદ, સિંહાવલોકનન્યાયે લગભગ ૫૦—૬૦ વર્ષ પહેલાની આ માર્ગની લૌકિક સ્થિતિનું સ્મરણ કરતા કયા પુષ્ટિમાર્ગીયનું હૃદય ખિન્નમાન નાહ થાય ? એક તરફથી અધ પતનોન્મૂલ ઉચ્છૃંખલ સુધારકોનો હુમલો, એક તરફથી સાપ્રદાયિક વિદ્યાની પ્રચ્છન્નતા, મહારાજના લાયબલ કેસથી પ્રસરેલી બ્રાન્તતા, એ સર્વ શુ સાપ્રદાયિક હાનિ નથી સૂચવતા ? શોકની વાન છે કે તે સમયમાં એક પણ વિદ્વાન વૈષ્ણુવ કે ગોસ્વામી સંપ્રદાય ઉપર આવી પડેલી દુષણપરપરાને પરાસ્ત કરવાનું સામર્થ્ય બતાવી

શક્યા નહિ પ.ગદ્ગલાલાજીનો તો તે વખતે ઉદ્ધવકાલ જાણ્યસમય હતો, નહિ તો અમે એટલું તો કહીશું કે પડિતજી જે તે વખતે યોગ્યવયસ્ક હોત તો અવશ્ય આવું અતિઅનિષ્ટ પરિણામ આવવાનો સંભવ અવ્યવ રહેત પરંતુ ભગવદ્દિગ્ધા પાસે જીવેજી શા કામની? આ લાયખ્ય કેસથી જોલખાયલા સુરતવાલા શ્રીચંદુનાથજી મહારાજે આવા સ્વરૂપ લેજો તે સમયમા કમરા પ્રકટ કરેલા હતા તે સર્વ લેજો બહુધા સુધારકો તરફથી થતા હુમલાના પ્રત્યુત્તરરૂપ જ હતા, તેથી તેમા સાપ્રદાયિક વિષય અનુસ્યૂત રહેવા ન પામે એ સ્વાભાવિક છે આ છુટાછવાયા સર્વ લેજોનો સંગ્રહ કરીને કોઈ ઉત્તેજકના ઉત્તેજનથી સર્વોત્તમસ્તોત્રવાળા વૈષ્ણવ હુરિદાસ ઝવેરદાસ મુદ્રિત કરે છે અત્યાર સુધીમા તેના ચાર ભાગ આવી ગયા છે, જેનો સ્વીકાર 'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના ગત અંકમા કરવામા આવ્યો છે અધુના ઉપજીવ્ય થયેલા પચમ ભાગ છે, તેમા મહારાજશ્રીના ૬-૭-૮-૯-એ સખ્યાના પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. તેની સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીવિરચિત સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી અથવા ભાષાતર શ્રીગુસામજી અને લાલુભટ્ટજીની ટીકાને આધારે આપવામા આવ્યું છે, તેના લેખક પણ ઉક્ત મહારાજશ્રી જ છે ભાષાતર વિસ્તૃત પણ સરલ ભાષામા હોવાથી વૈષ્ણવોને ઉપયુક્ત થાય એ સ્વાભાવિક છે. અથમા છેવટે સમશ્લોકો ગોપીગીત પણ આપવામા આવ્યું છે

મહારાજશ્રી પોતાના લેખમા વેદના જ્ઞાનકાંડમા ઉપાસનાકાંડ વિષે વિચાર કરતા લખે છે કે, 'વિષ્ણુસ્વામીની ગાદીના આચાર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યજી થયા' આ ઉપરથી સમજાય છે કે મહારાજશ્રીના હૃદયમા પણ પ ગદ્ગલાલના સમાગમથી સંપ્રદાયની 'આધુનિકતા'ની ભીતિએ સ્થાન મેલવ્યું હશે, અને તેથી જ આ પરિકલ્પિત પરપરાનો આશ્રય લીધો હોય એમ જણાય છે. વિષ્ણુસ્વામિપરપરા માટે આ માસિકમા ઘણું લખાયું છે, અને હજી પણ તે વિષયમા અમારે ઘણું વક્તવ્ય છે, પણ તે સર્વ કોઈ સમયપરતે મુલતવી રાખીને પ્રસંગાનુસાર જ બે શબ્દો લખીશું.

'પુષ્ટિભક્તિસુધા'નું લક્ષ્ય દૃષ્ટિબિંદુ એ છે કે આધુનિક વેદવિરુદ્ધ સર્વ પાપક્રમતોનું પાપક્રમ કપોલકલ્પિતત્વ પ્રસિદ્ધ કરીને, તેની સાથે જ, આ માર્ગમા પણ સંપ્રદાયને નામે આલતા ધર્તિગો દાલિકતા વગેરે પ્રકાશમા લાવીને, વૈષ્ણવો સમક્ષ શ્રીમદ્વલ્લભપ્રભુ શુદ્ધ મત કંઈ પણ ભીન વિના ઉપનિષદ કરવું આ કાર્ય વૈષ્ણવો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારશે તો સ્વતઃ સમજી શકશે કે તે કેવલ પદ્મપાતરહિત અને શુભભાવનાયુક્ત છે વિષ્ણુસ્વામિપરપરાવિષયમા આ માસિકમા જે કંઈ લખાયું છે, લખાય છે અને લખાશે, તે સત્યરોધક શુદ્ધિથી જ, નહિ કે દુરાગ્રહથી આનદની વાર્તા છે કે આ પરપરાની સવેગ ચર્ચા થવાથી કેટલાક તે પરપરા માનનારાઓને પણ નવીન માર્ગ અહણુ કરવાની આવશ્યકતા ઊભી થઈ છે તે માર્ગ એ છે કે માયાવાદીઓને સમજાવી દેવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો, પણ નિજજનોને સમજાવવા માટે તો શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યની સાક્ષાત્ પરપરાનો જ નિદેશ કરવો આભીસૂક્તિ છે આથીપણુ એક નવો માગ 'અમારા પથ તો સખસે ન્યારા'વાળાઓનો છે, તેમણે પોતાની ખુદ્ધિ આવી રીતે દોડાવી છે સ્વામીની ગાદીનો છેલ્લો આચાર્ય ખિસ્વમગલ ૭૦૦ વર્ષ સુધી વાયુરૂપે રહ્યો, પછી જ્યારે શ્રીમદ્વલ્લભપ્રભુ ખૂતલ ઉપર પ્રકટ થયા, ત્યારે તેમને વિનંતિ કરી કે 'આપ મારા ઉચ્છિન્ન થયેલા સંપ્રદાયને આપનો માર્ગ જેમ ચલાવો છો તેમ ચલાવો,' તે વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને શ્રીમહાપ્રભુએ તેના માર્ગનો નિર્વાહ કર્યો, અર્થાત્ શ્રીમહાપ્રભુજી વિષ્ણુસ્વામિમતપ્રવર્તક પણ છે, પણ તેના શિષ્ય આપ છે કે તેના માર્ગ સાથે સ્વમાર્ગનો સંગ્રહ છે એમ માનવું નહિ, આ માર્ગના આચાર્ય તો આપ પોતે જ છે જે હેકાણે 'પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યપરપરા'મા સિવ વગેરેનો પ્રવેશ, જ્યાં ખિસ્વમગલજેવા પ્રેતને ઉપદેષ્ટા ગુરુ (અને તે પણ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરનો ?) બનાવવાનો પ્રયત્ન, ત્યાં આના વિચારો સ્થાન મેલવે એ શુભસૂચક ચિહ્ન કહેવાય । પરંતુ સત્યની દૃષ્ટિએ વિચાર

કરતાં અમને ઘણું કુતહલ થાય છે કે સમુજ્જ્વલ પરંપરાને પ્રચ્છન્ન કરીને શા માટે નવી દિશામાં વળખા મારવા? અમે પુનઃપુનઃ પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ કે કોઈપણ મહારાજ પડિત અથવા વૈષ્ણવ શ્રીમહાપ્રભુ અને શ્રીગુણાધના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોમાંથી વિષ્ણુસ્વામીની પરંપરા પ્રકટ રીતે બતાવી આપશે તો અમે અમારો આગ્રહ સદૈવ ત્યાગ કરીશું. માત્ર એટલું અવશ્ય ખ્યાલમાં રાખવાનું કે કોઈ પુસ્તકમાંના 'ઇતિગ્રી' ને આધારભૂત નહિ માનવામાં આવે. પ્રાચીન જ પુસ્તકમાં મગદ્નાયરણમાં અથવા તો સ્વામિન્યો ગુરુવ ની પેઠે વિષ્ણુસ્વામી કે તેના પથના પછી ચયલા કોઈ પણ આચાર્યના નામનો આ સપ્રદાયના આચાર્ય તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો પ્રકટ આવશે તો અમે આ કરવામાં ચર્ચાને બંધ કરીને તે પરંપરાને તરત જ સ્વીકારીશું. પણ જ્યાંસુધી તેમ નહિ થાય અને કેવલ માનસ તરંગોના રગમાં જ ભ્રમમાંથી અવસ્થા હશે ત્યાંસુધી અમારો દૃઢ નિશ્ચય કદી ફરવાનો નથી. શ્રીગોપીજનપરંપરાને સિદ્ધ કરનારા, તેને જ પુષ્ટ બનાવનારા, ઘણા વાક્યો આચાર્યના ગ્રંથોમાંથી પ્રસિદ્ધ કરવા સમર્થ છીએ. આટલું બધું વિસ્તૃત વિવેચનનું તાત્પર્ય એ છે કે વૈષ્ણવો સાપ્રદાયિક અજ્ઞાનમાં અનેક પ્રકારે ભ્રામકોથી ભ્રમે છે, તે ન થાય અને સન્માર્ગ અવલોકે.

આ પુસ્તકનું નોંધાવઃ ૩-૦ ૮-૦ છે. પુસ્તક તેના પ્રકાશક પાસેથી મનશે.

શુદ્ધાદ્વિતદર્શન, લેખક તથા પ્રકાશક પં. મદ્દ રમાનાથશર્મા, મુબાઈ, હિંદી ભાષામાં લખાવનું આ પુસ્તક અત્યંત મોટા મદિરના ગોસ્વામી શ્રીગોવિંદનાથજી મહારાજના આશ્રિત ઉક્ત પ્રકાશક તરફથી અભિપ્રાયાર્થ મદ્યું છે. અભિપ્રાય હવે પછી યથાવકાશ આપવામાં આવશે.

ઉપકાર.

'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના પ્રચારની અભિવૃદ્ધિને અર્થે નિસ્વાર્થ થમ લેનારા નીચેના ભગવદ્ભક્ત-પરાયણ સદ્ગૃહસ્થોનો અતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

૧. રા. રા. હુરિકૃષ્ણદાસ જગજીવનદાસ, ભરુચ.
૨. રા. રા. મથુરાદાસ માનચંદ, પાટણ.
૩. રા. રા. મથુરદાસ ગોપાલદાસ પટેલ, ઠાસરા.
૪. રા. રા. ગેઠ રવચંદ વેણીચંદ, સાઈઉસર, (માનગામ)
૫. હુયદરાખાદની ગ્યુ સંસ્કૃત પાઠશાલાના અધ્યાપકો.

અનુકરણીય કાર્ય.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના નોંધાવર સાથે એતન્માર્ગીય પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રકટ કરવાને નીચેના ગ્રાહકોએ જે યથાશક્તિ સાહાય્યદાન કર્યું છે, તેને માટે તેમને ધન્યવાદ આપીને બીજા ગ્રાહકોને પણ યથાશક્તિ સાહાય્યદાન કરવા ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૩ ૧ -૦-૦ રા રા પુરુષોત્તમનાથ નાથાભાઈ દેસાઈ B A, LL B Vakul વડોદરા

૩ ૦-૧૧-૦ રા રા તુલસીદાસ હાથીભાઈ પટેલ, ધરમજ

૧ વસ્તુતઃ શ્રીમહાપ્રભુનું સ્વરૂપ પણ શ્રીસ્વામિનીસ્વરૂપ જ છે, એમ પ્રાચીનતમ 'શ્રી-મદ્વલ્લભાચાર્યચરિત્ર'માં મુરલીવરદાસ લખે છે. ગોપીજનપરંપરાથી વિરુદ્ધ થઈ કયા વિરમશો?

ગ્રાહકોને નિવેદન.

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના જે ગ્રાહકોએ ચાલુ (તૃતીય) વર્ષનું નોંધાવર હજી સુધી નથી મોકલી આપ્યું, તેમને નોંધાવર તાકીદે મોકલી આપવાને સવિનય વિનંતિ કરવામાં આવે છે નોંધાવર મન્યા પછી જ લેટનું પુસ્તક ‘શ્રીમદ્ભૂમાચાર્યચરિત’ મોકલવામાં આવશે. જે ગ્રાહકો નોંધાવર મોકલવા શ્રમ નહિ લે, તેમને આવતો હોમો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે, તે તેમણે સ્વીકારી લેવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

ત્રેસમા કામના દબ્બાણને લીધે ૭-૮ અંકો સાથે જ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે હવેથી નિયમપુર સર પૃથક્ પૃથક્ જ નીકલશે.

ભરૂચના ગ્રાહકો નોંધાવર રા રા હરિકૃષ્ણદાસ જગજીવનદાસ, ઠે લલ્લુભાઈ ચકલા, એ સ્થલે ભરશે તો પણ અમને મળશે.

પાટણના ગ્રાહકો પણ રા રા મથુરાદાસ માનચંદ, બજાર, એ સ્થલે ભરશે તો પણ ચાલી શકશે.

પ્રસિદ્ધ થયલું નવીન પુસ્તક.

શ્રીમદ્ભૂવપરિપદ તરફથી પ્રકટ થતી ‘શ્રીમદ્ભૂમાચાર્યઅન્યરત્નમાલાનો તૃતીય ગ્રંથ ‘શ્રીમ-પ્રસ્થાનરત્નાકર’ પ્રસિદ્ધ થયો છે આ ગ્રંથ દશદિગતવિજયિગોસ્વામીશ્રીપુરુષોત્તમજીકૃત છે આ ગ્રંથમાં અનેક મતમતાન્તરોના નિદર્શન સાથે સામ્પ્રદાયિક મતવ્ય સુવિસ્તૃત સપ્રમાણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અન્ય વિદ્વત્સરોએના માનને પણ મદન કરનારો છે ભાષા સંસ્કૃત છે નોંધાવર રૂ ૦-૮-૦ મલવાનું ઠેકાણું—શ્રીચિમનલાલજીના મદિરમાં ભૂલેશ્વર, મુખ્યાર્થ નં ૨

ચિત્ર—દશદિગતવિજયી પંડિતગ્રંથ ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજના એક પ્રાચીન ચિત્ર ઉપરથી બ્લૉક તૈયાર કરીને, તેને આર્ટ પેપર ઉપર છાપીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે ચિત્ર સુંદર અને મનોહર છે શ્રીમત્પુરુષોત્તમજીની સામ્પ્રદાયિક આસક્તિ અને એતન્માર્ગીય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે તેમની એકતાનતા આ ચિત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે નોંધાવર ૦-૧-૦ એક આનો જ રાખવામાં આવ્યો છે ટપાલ ખર્ચ ૦-૦-૬ જુદું પડશે અત્ર ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’કાર્યાલયમાંથી, બલદેવદાસજી કીર્તીનીઆ પાસેથી તેમ જ નડીઆદમાં ત્રિભુવનદાસ પીતાબરદાસ શાહ પાસેથી પણ તે મલી શકશે.

શ્રીમદ્દેશુવપરિપદ્ના વિધાવિભાગનો તા. ૧૧-૧-૧૯૦૮ થી

૧૭-૪-૧૨ સુધીના ખરચનો

રિપોર્ટ.

શ્રીમદ્દેશુવપરિપદ્નો વિધાવિભાગ કેવા પ્રકારનું, કેટલું, અને કેટલા ચોડા ખરચથી સાંપ્રદાયિક કાર્ય કરે છે એ સર્વ ખ્યાલ આપવાના શુભ હેતુથી આ રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે વાચકો તેનું મનન કરીને સાંપ્રદાયિક વિદ્યાપ્રસારમાં યથાશક્તિ સહાયદાન કરીને કૃતાર્થ થશે.

અ. પાટણપરિપદ્ પછી વિધાવિભાગ સ્થાપવામાં આવ્યો ત્યારથી તે નંદુરખાર પરિપદ્ ભરાઈ ત્યાં સુધીના વિધાવિભાગના ખરચનો હેવાલ.

૧	૬
૫૦-૦-૦ તા ૧૧-૧-૦૮ રોકડા, પારેખ લ- લ્લુભાઈ પ્રાણુવધ- ભદાસ તરફથી	૩૩-૧૩-૯ તા ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા ૧૧-૨-૦૬ સુધી માસ ૧૩નું પરચુરણ ખરચ નીચે પ્રમાણે- ૫-૧૧-૦ 'કેસરી' પત્રમા લહીઆ માટે જાહેર ખબર છપાવી તેના બિલ નં ૭૩૪ના
૫૦-૦-૦ તા ૧૬-૪-૦૮ રોકડા, પારેખ લ- લ્લુભાઈ પ્રાણુવધ- ભદાસ તરફથી.	મનિઆઈર ન. ૪૩૨૩નો મોકલ્યો તેના ૦-૨-૦ મનિઆઈર કમિશનના. ૦-૧-૩ ફાઈલ તથા એક્સસાઈઝ ૧-૪-૬ ટપાલ ખરચ
૧૦૦-૦-૦ તા ૧૬-૫-૦૮ રોકડા, પારેખ લ- લ્લુભાઈ પ્રાણુવધ- ભદાસ તરફથી	૪-૬-૦ 'ગુજરાતી'મા લહીઆ માટે જાહેરખબર છપાવી તેના બિલ ન. ૩૩૦૭ તથા ૩૩૪૨ના ૦-૨-૦ રિપોર્ટ આવ્યા તેના તુરના ભગવા પડ્યા તે.
૨૮-૮-૦ તા ૨૭-૨-૦૯ રોકડા, પારેખ લ- લ્લુભાઈ પ્રાણુવધ- ભદાસ તરફથી	૧-૪-૦ પરિપદ્ના નામના સિક્કાના ૨૦-૦-૦ પુસ્તકે રાખવા કબ્જાટ લીધું તેના ૦-૧૩-૦ કબ્જાટની હેલના
૯-૦-૦ તા ૪-૩-૦૯ રોકડા, પારેખ લ- લ્લુભાઈ પ્રાણુવધ- ભદાસ તરફથી,	૦-૨-૦ દ્રામના, માણસને આપ્યા તેના <u>૩૩-૧૩-૯</u>
૨૩૭-૮-૦	૨૨-૭-૦ તા ૧૧-૧-૦૮ થી તે તા ૧૧-૨-૦૬ સુધી લહીઆ પામે પુસ્તક ઉતરાવ્યા તેના, ફાગલ સાથે ૮-૦-૬ શ્રીમુનાટકની શ્રીગુસાઈજી તથા શ્રીહ- રિરાયજીની ટીક, બાલમોધની શ્રદ્ધિવ-

કીર્તનનજી તથા શ્રીપુરુષોત્તમજીની ટીકા
અધુરી, નવરત્નની શ્રીગુસાંઈજીની
ટીકા, તથા સંન્યાસનિર્ણયની શ્રીગોકુલ
નાથજીની ટીકા ઉતરામણ, કાગલ સાથે

૬-૦-૦ ભક્તિહેતુ તથા બાલબોધ ઉપર શ્રીપુરુ
ષોત્તમજીની અધુરી રહેલી ટીકા, તથા
સિદ્ધાંતમુક્તાવલીની શ્રીગોકુલનાથજી
તથા શ્રીવલ્લભજીની ટીકા ઉતરામણ,
કાગલ સાથે.

૮-૬-૬ યદુનાથવિજય, સિદ્ધાંતમુક્તાવલીટિપ્પણી,
ભક્તિહસ ઉપર શ્રીરધુનાથજીની ભક્તિ-
તરંગિણીવિવૃત્તિ, સિદ્ધાંતમુક્તાવલી ઉપર
શ્રીગુસાંઈજીની ટીકા ઉતરામણ, કાગલ
સાથે

૨૨-૭-૦

૧૧૫-૬-૬ પુસ્તકો જાપેલાં લીધા તેના

૧૫-૧૩-૬ પુસ્તકો નિર્ણયસાગર પ્રેસમાથી લીધાં
તેના

૭-૦-૦ વાલ્મીકિરામાયણ સટીક

૩-૮-૦ ઋગ્વેદસહિતામૂલ

૨-૦-૦ શકરાનંદી ટીકા સાથે શ્રીમ
હૃલગવદ્ગીતા

૧-૮-૦ મનુસ્મૃતિ

૦-૧૨-૦ ગીતગોવિન્દ

૧-૪-૦ ચૈતન્યચંદ્રોદય

૦-૧૪-૦ પ્રબોધચંદ્રોદય

૦-૬-૦ જ્ઞાનભાનુજન

૧-૮-૦ જોકબનો વેદાન્તસાર

૨-૬-૦ લૌકિકન્યાયાજલિ

૨૧-૨-૦

૫-૪-૦ કમિશન ૨૫ ટકા લેજે
બાદ જતા

૧૫-૧૩-૬ બાકી

૨૨-૦-૦ વ્યક્ટેશ્વર પ્રેસમાથી પુસ્તકો લીધાં તેના

૧૫-૦-૦ પદ્મપુરાણ

૭-૦-૦ ભવિષ્યપુરાણ

૦૪

૬

૮-૦-૦ બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ

૩૮-૦-૦

૮-૦-૦ કમિશન બાદ જતા

૨૨-૦-૦ બાકી

૩૮-૧૪-૦ બાકીએ પ્રેસમાથી પુસ્તકો લીધા તેના

૫-૦-૦ ગરુડપુરાણ

૪-૦-૦ અગ્નિપુરાણ

૫-૦-૦ બ્રહ્મપુરાણ

૭-૦-૦ શિવપુરાણ

૫-૦-૦ લિંગપુરાણ

૭-૦-૦ નારદપુરાણ

૫-૦-૦ મત્રયપુરાણ

૨-૮-૦ કૂર્મપુરાણ

૫-૦-૦ બ્રહ્માડપુરાણ

૩-૦-૦ વામનપુરાણ

૪-૦-૦ માર્કણ્ડેયપુરાણ

૫૨-૮-૦

૧૩-૧૦-૦ કમિશન બાદ જતા

૩૮-૧૪-૦ બાકી

૧૮-૧૨-૦ ગોપાલ નારાયણની દુકાનેથી પુસ્તક
લાવ્યા તેના

૨૫-૦-૦ મહાભારત

૬-૪-૦ કમિશન બાદ જતા

૧૮-૧૨-૦ બાકી

૧૩-૦-૦ ચોખ્ખા સિરીઝનું અણુભાષ્ય સપ્રકાશ,

૪-૧૩-૦ બનારસથી નીચેના પુસ્તકો મંગાવ્યાં તેના

૧. વિદ્યમણ્ડન સુવર્ણસૂત્રસહિત, ૨.

પ્રસ્થાનરત્નાકર, તથા ૩ ભક્તિમાર્તણ્ડ

૨-૨-૦ શ્રીનાથદાસવાલા પુસ્તકો, ૧ શ્રીયમુ-
નાષ્ટક, ૨ બાળબોધ તથા ૩ સિદ્ધાન્ત-
મુક્તાવલી સટીક

૧૧૫-૬-૬

૧૭૧-૧૧-૦ કુલ સરવાળો.

૬૫-૧૨-૬ બાકી સિનિક

૨૩૭-૮-૦

*આ આક્રોડ તા.૧૧-૧-૦૮થી ૧૧-૨-૦૬ સુધીનો છે, અને તે રા બ લક્ષુબાઈએ નંદુર-
બારની પરિષદમાં પોતાના રિપોર્ટમાં દાખલ કર્યો હતો, અને પરિષદે નિયમસર મંજૂર કર્યો હતો

૪

ઉ

૬૫-૧૨-૯ બાકી પુરાંત
 ૧૦-૦-૦ શાસ્ત્રી મગન-
 લાલ પાસેથી
 ઉછીના લીધા
 ૨-૦-૦ વાડીલાલ પાસેથી
 ઉછીના લીધા

૭૭-૧૨-૯

૦-૪-૯ દપાલખરચ તા ૧૧-૨-૦૬ થી તે તા ૨૨-૩-૦૬
 સુધી.

૭૭-૫-૦ નીચેનાં પુસ્તકો ઉતરાવ્યા તેના, લહીઆને.

૨૨-૪-૦ શ્રીસુખોદિનીજીદશમસ્કંધ ઉપર લાલુ
 ભટ્ટજીની યોજના.

૪૧-૦-૦ શ્રીસુખોદિનીજી ઉપર શ્રીવલ્લભજીનો
 લેખ

૧૨-૫-૦ ચતુર્થ અંતે એકાદશસ્કંધ શ્રીસુખોદિ
 નીજી, તથા ભાગવતશકાનિરાસવાદ.

૧-૧૨-૦ કાગલના, લહીઆને

૭૭-૯-૯

*૭૭-૯-૯

૦-૩-૦ બાકી શિલિક.

૭૭-૧૨-૯

*નંદુરબારની પરિષદ બરાઈ ત્યાં સુધીનાં એટલે કે તા ૧૨-૧-૦૬ થી તે ૧૨-૩-૦૬ સુધીનાં
 વિદ્યાવિભાગનો રિપોર્ટ રા વાડીલાલે લાવેલો તેમા આ પ્રમાણે વિશેષ ખર્ચ દર્શાવ્યો હતો,
 અને તે પરિષદે નિયમસર મંજૂર કર્યો હતો.

વ. નંદુરખારની પરિષદ્થી તે સુરતની પરિષદ્ સુધીનો હિસાબ.

જ

ક

૦-૩-૦ બાકી પુરાત

૧૨૫-૦-૦ રોકડા, મંત્રી જગન-
લાલ વાલજી પાસેથી
તા ૧૮-૭-૦૬

૧૦૦-૦-૦ રોકડા, મંત્રી જગન-
લાલ વાલજી પાસેથી
તા ૫-૧૨-૦૬

૨૦-૦-૦ કબાટ, પ્રથમ ૩
૨૦ મા લીધેલું તે
વેચી નાખ્યું તેના.

૨૪૫ ૩-૦

૪૭-૧૦-૩ પરચુરણ ખરચ.

૩- ૦-૦ 'આર્થપ્રકાશ'ના લવાજમના

૧૦- ૦-૦ 'સાજવર્તમાન'ના લવાજમના

૫-૧૨-૬ શકરાચાર્યના કેસોની નકલ

૨-૧૧-૦ 'ગુજરાતી પત્ર'ના લવાજમના ૧૯૦૮ના

૮- ૦-૦ 'ગુજરાતી પત્ર'મા પાઠશાલા સાર શાસ્ત્રી
માટે જાહેર ખર્ચ આપી તેના

૧૩- ૮-૦ 'ગુજરાતી' પત્રમા તેવીજ જાહેરખર્ચના

૨-૧૧-૦ 'ગુજરાતી પત્ર'નું ૧૯૦૮નું લવાજમ

૧- ૨-૦ પુસ્તકખાધામણી

૦-૧૩-૮ દપાલખરચ

૪૭-૧૦-૩

૧૨- ૦-૦ ઉછીના લીધેલા તે પાછા આપ્યા

૧૦- ૦-૦ શાસ્ત્રી મગનલાલને

૨- ૦-૦ વાડીલાલને

૧૨- ૦-૦

૩૧-૧૫-૦ પુસ્તકો છાપેલા લીધા તેના

૬- ૦-૦ ભામતીટીકાસાથે શાકરભાખ્ય

૨૧-૧૪-૦ સિદ્ધાંતકૌમુદી ઇંગ્લેજ ભાષાતર વોલ્યુમ ૩

૨- ૭-૦ જ્ઞાકટાનંદના પુસ્તકો ત્રણ

૧- ૬-૦ મિ ઝવેરીકૃત કૃષ્ણચરિત્ર.

૦- ૪-૦ બિર્ધપુરમાર્તણ્ડ

૩૧-૧૫-૦

૧૨૫- ૦-૬ પુસ્તકો ઉતરાવ્યા તેના, લહીઆને

૨૭-૧૪-૦ શ્રીસુબોધિનીજી ઉપરની શ્રીગુસામજી
કૃત દિપ્પણીજી, શ્રીપુરુષોત્તમજીકૃત
પ્રકાશ, પત્રાવલખન, તથા નિમધ-
દિપ્પણીના.

૪

ઉ

૪૦-૦-૦ શ્રીગિરિધરજીત લાખ્યવિવરણ શાસ્ત્રીજી
પન્નાલાલજી, શેઠ ખીમજીભાઈ પાસેથી
વેચાતુ લીધું તે

૩૨-૮-૦ સર્વોત્તમજીની ટીકા, સુબોધિનીદશમસ્કંધ
કારિકાર્થ, સિદ્ધાંતરહસ્ય અને બાલબોધની
ટીકા, પ્રહસ્ત, અને પુષ્ટિપ્રવાહમયોદી
મ્રથની ટીકા.

૧૨૫-૦-૬

*૨૧૬-૯-૯

૨૮-૯-૩ બાકી પુરાત

૨૪૫-૩-૦

૨૮-૯-૩ બાકી પુરાત

૧૮-૦-૦ પુસ્તકો ઉતરાવ્યાં તેના, લહીઆને

૪-૮-૦ કાગલના

૧૩-૮-૦ બૃહદ્ભાષ્ય અપૂર્ણ, તથા અધિકરણ
સંગ્રહ

૧૮-૦-૦

*૧૮-૦-૦

૧૦-૯-૩ બાકી પુરાત

૨૮-૯-૩

* અહિં સુધીનો હિમાળ જનરલ સેક્રેટરી મિ છગનલાલ વાલજીભાઈએ સુગત પરિપદ્મા,
પોતાના ગિર્ણામાં દાખલ કર્યો હતો, અને પરિપદ્ નિમયમર મજુર કર્યો હતો.

* વિદ્યાવિભાગનો ગિર્ણા ગ વાડીલાલે વાચેલો તેમાં આ પ્રમાણે વિગત અર્થ દર્શાવ્યા
હતા, અને તે પરિપદ્ નિયમમર મજુર કર્યો હતો.

ક. સુરત પરિષદ્માં વિદ્યાવિભાગનો હિસાબ મંજૂર થયો ત્યાંથી
તે સંવત્ ૧૯૬૮ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ* ૧૦ સુધીનો હિસાબ.

જ	ક
૧૦-૬-૩ બાકી પુરાત	૧૯-૧૩-૦ પરચુરણ ખરચ
૪૦૦-૦-૦ રોકડા મત્રી જગન- લાલ પાસેથી	૧-૧૧-૬ દપાલ ખરચ
૪૧૦-૬-૩	૦-૧૦-૦ સહીના સીસા નંગ ૨ પુસ્તકો ઉતરાવવા લઈયાને
	૧- ૪-૦ ચીનાઈ કાગલનું રીમ નંગ ૧
	૨-૧૦-૦ 'ગુજરાતી પથ'નું લવાજમ સને ૧૯૧૧નું
	૧૩- ૬-૬ પુસ્તકો ઉતરાવવા એક્સસાઈડો
	૧૬-૧૩-૦
	૧૫૫- ૨-૩ પુસ્તકો જાપેલા વેચાતા લીધા તેના
	૫- ૪-૦ જયેશરામ મુકુદ્ધ પાસેથી ભિજ્જીભાઈ વૉલ્યુમ નંગ ૬
	૬- ૦-૦
	૦-૧૨-૦ કમિશન બાદ જતા
	૫- ૪-૦ બાકી
	૨૮- ૬-૦ બ્યકટેશ્વર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લીધા તેના
	૪- ૦-૦ વાયુપુરાણ
	૫- ૦-૦ વરાહપુરાણ
	૩૦- ૦-૦ રકન્દ્રપુરાણ
	૩૯- ૦-૦
	૧૦- ૮-૦ કમિશન બાદ જતા
	૨૮- ૮-૦ બાકી
	૦- ૧-૦ હેલ
	૨૮- ૬-૦
	૩૭- ૦-૬ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લાબ્યા તેના
	૩- ૦-૦ ઋગ્વેદ પદપાઠ
	૨- ૦-૦ શુક્લયજુર્વેદસહિતા
	૦-૧૨-૦ અષ્ટાવિંશત્યુપનિષદ્
	૦- ૩-૦ અષ્ટાધ્યાયીસૂત્રપાઠ

* પરિષદ્નું નવું વર્ષ શ્રીમદ્દાપ્રમુજના પ્રાકટ્યોત્સવથી જ ગણવામા આવે છે

૪- ૦-૦ તત્ત્વબોધિની સાથે સિદ્ધાન્ત-
કેામુદી

૪- ૦-૦ વ્યાકરણમહાભાષ્ય નવાલિક

૨- ૦-૦ યાતવલ્ક્યસ્મૃતિ

૨- ૦-૦ નિર્ણયસિંધુ

૦- ૬-૦ વિદુરનીતિ

૦- ૧-૦ પ્રસ્થાનત્રયટિકા

૦- ૧-૬ આશૌચનિર્ણય

૨- ૪-૦ અભિધાનસત્રહ, ભાગ ૧-૨

૦-૧૨-૦ અમરકોશ મૂલ

૪- ૦-૦ અમરકોશ સટીક

૦- ૮-૦ ગીતા, દલાલવાલી

૦- ૧-૦ પુરુષોત્તમસહસ્રનામ

૦- ૨-૦ કૃષ્ણસહસ્રનામ

૦-૧૦-૦ વિષ્ણુભક્તિકલ્પલતા

૦- ૪-૬ ગોપાલસહસ્રનામ

૦- ૪-૦ મહિમસ્તોત્ર

૦- ૮-૦ કુવલયાનદકારિકા

૩- ૦-૦ સાહિત્યદર્પણ

૦- ૮-૦ વાગ્લટાલકાર

૨- ૮-૦ સાહિત્યસાર.

૩- ૮-૦ સુભાષિતરત્નભાગાર

૦- ૬-૦ સમયોચિતપદ્યમાલિકા

૨- ૮-૦ ભટ્ટિકાવ્ય

૧- ૦-૦ કાવ્યમાલા, તૃતીય ગુચ્છક.

૦- ૧-૦ સૂક્તિસત્રહ.

૦-૧૨-૦ ભગવદ્ગીતા, શ્રીધરીટીકા
સાથે.

૬- ૦-૦ શ્રીમદ્ભાગવત, સચૂલિક

૧- ૪-૦ શિક્ષાદિ પડગ

૪૬- ૪-૦ કુલ્લે

૧૨- ૫-૦ રપટકા લેખે કમિશન બાદ

૩૬-૧૫-૦ બાકી.

૦- ૧-૬ હેલ.

૩૭- ૦-૬

- ૨૬- ૬-૦ વેદિક કોન્ક્રેટ્સ
 ૬- ૮-૦ ડ્યુસન્સ ફિલોસોફિ ઑફ ધિ ઉપનિષદ્સ
 ૪-૧૩-૦ શ્રીભાષ્ય, મદ્રાસથી
 ૦- ૬-૦ શાણ્ડિલ્યસૂત્ર
 ૦-૧૨-૦ ૩૮ ઉપનિષદ્નો ગ્રુટકો
 ૧- ૧-૦ સર્વસિદ્ધાન્તસંગ્રહ, મદ્રાસથી
 ૧-૧૪-૦ નારદપચરાત્ર તથા વિષ્ણુસહસ્રનામ
 ઉપર ભાષ્ય
 ૪- ૧-૦ ડ્યુસન્સ ઑન ધિ સિરિટ્સ ઑફ વેદાન્ત
 ૦- ૮-૦ તત્ત્વબોધિની ટીકાસહ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા
 ૧૫- ૮-૦ આર્યસમાજમાથી પુસ્તકો લાવ્યા તેના
 ૧૦- ૦-૦ વેદિક કોન્ક્રેટ્સ.
 ૫- ૮-૦ ચારે વેદની સહિતા
 ૧૫- ૮-૦

- ૭- ૬-૩ શ્રીલાલજીમાથી નીચેના પુસ્તકો લાવ્યા
 તેના -
 ૧ શુદ્ધાદિતમાર્તણ્ડ, ૨ શિક્ષાપત્ર,
 ૩ ગુરુપરપરા, ૪ આચાર્યપરપરા, ૫
 ધોડશ ગ્રંથ, ૬ શિક્ષાસુધાકર
 ૫- ૫-૦ પડિતગદ્ગુલાલાજીના પુસ્તકાલયમાંથી પુ
 સ્તકો લાવ્યા તેના
 ૦- ૭-૦ આસૌચનિર્ણય
 ૩- ૪-૦ યદુનાથદિગ્વિજય
 ૧- ૦-૦ સમશ્લોકી ગીતા
 ૦-૧૦-૦ વલ્લભવિલાસ.
 ૫- ૫-૦

- ૨- ૮-૦ સેવાપ્રકાર (વલ્લભ પુષ્ટિપ્રકાશ)
 ૦- ૬-૦ ઉપદેશશક્તિનિરાસવાદ.
 ૦- ૬-૬ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાંથી પુસ્તકો લાવ્યા
 તેના
 ૦- ૭-૦ બૃહત્સ્તોત્રરત્નાકર, ભાગ
 ૧ લો
 ૦- ૦-૬ ન્યોતિલિંગમાનસપૂજા
 ૦- ૧-૦ દ્વાદશ સ્તોત્ર

૦-૧-૦ બ્રહ્મનામાવલી
 ૦-૧-૦ યમુનાષ્ટક
 ૦-૦-૬ શિવાપરાધક્ષમાપનસ્તોત્ર

૦-૧૧-૦

૦-૧-૬ કમિશન બાદ જતા

૦-૬-૬ બાકી

૦-૧૫-૦ શ્રીમદ્ભાગવતનો ગુટકા

૧-૪-૦ " "

૦-૫-૦ કમિશન બાદ જતા

૦-૧૫-૦ બાકી

૧-૧૨-૦ બનારસના આસુબોધિનીજીના જન્મ
 પ્રકરણનાં બે પુસ્તકો

૨-૦-૦ " "

૦-૪-૦ કમિશન બાદ જતાં

૧-૧૨-૦ બાકી.

૦-૪ -૦ ગોવર્ધનદાસપ્રકાશિત શ્રીવલ્લભચરિત્ર

૩-૬ -૦ વિષ્ણુપુરાણ

૪-૮-૦ "

૧-૨-૦ કમિશન બાદ જતાં

૩-૬-૦ બાકી

૧૫૫-૨-૩

૧૭૨-૧૧-૬ પુસ્તકો લઈઆ પાસે ઉતરાવ્યા તેના

૧૫-૧-૬ બહિર્ભુખમુખધ્વસવાદ (પુરુષોત્તમજી
 કૃત)

૧૩-૪-૦ નવરત્નપ્રકાશ આપુરુષોત્તમજીકૃત, અં-
 તકરણપ્રબોધની ટીકા (શ્રીમેાપુરુષના-
 થજીકૃત) પદ્મિકરભિદિપાલ (પુરુષોત્ત
 મજીકૃત) અને વચાવલી

૪- ૬-૦ શ્રીમાતૃશ્લુષ્મદારાજ પામેથી પુસ્તકો

લઈને ઉતરાવ્યા તેના

૧ પ્રકરણના સંગતિ (પુરુષોત્તમ)

૨ અમિદોગાદિનિત્યકર્મવિચાર

૩ શિર્વપુણ્નિર્ણય

૪ શખ્યકોર્વપુણ્નિર્ણય

૫ નિત્યકારણવાદનિર્ણય (શ્લુષ્મદ)

૬ ભેદભેદવાદ

૭ શખ્યકારણવાદ

૮ વિદ્યામાત્રતાવધિ

૯ શ્રીવત્સભૂત સર્વાત્મભાવવિચાર

૧૦ અક્ષરવે

૨૬-૧૨-૦ શ્રીશ્લુષ્મદનુત્તમ અક્ષરવે

૪- ૮-૦ શ્રીમુખોધિનીજ્ઞાના પ્રથમ શ્લોકો વિવ-
રણ તથા શ્રુત્યર્થોત્કર્ષદોહ

૬- ૨-૦ શ્રીહરિચાંદની એવાભાવના

૭-૧૨-૦ પુરુષોત્તમપ્રતિજ્ઞાપ્રકાર, ક્રમ્બે ઉપર
નીતકલ્પનું કાર્તિક ભાષ્ય, શ્રુતિરહસ્ય,
પુરિષ્ણવાદમર્પોદ તથા સ્વરત્તુષ્મદેમો-
મૃતની દીકા

૨- ૦-૦ શ્રીમદ્વત્સભમગ્નિ (શ્રુતીપરગમૃત)

૧- ૨-૦ નૃસિંહનાથિની ઉપનિષદની દીપિકા
(શ્રીપુરુષોત્તમજ્ઞાન) અપૂર્ણ

૧- ૮-૦ શાંતિસૂત્રભાષ્ય (શ્રુતીપરગમૃત)

૧૭-૧૦-૦ નવાર્થ દીકા

૨૬- ૬-૦ શ્રીમથુરાનાથજીનો પ્રકાશ, પ્રથમાધ્યાયના
તૃતીય પાદ પર્યંત (અપૂર્ણ)

૮- ૪-૦ ૧ આવશ્યકમ, ભાગવતાર્થના પ્રથમ
અને દ્વિતીય રસનો

૨ ચરિત્રવિતામણિ

૩- ૦-૦ ગાયત્રીનું સાહિત્ય ઉત્તમમણિ

જ

ઉ

૭૮-૮-૦ રોકડા

૬૨-૦-૦ છપામણી ખરચ

૫૭-૦-૦ પ્રદીપના ફોર્મ, ૪-૫-૬ છપામણી

૫-૦-૦ પ્રદીપની નકલનો થોડો ભાગ હિતરામજી
પેટે, લઈઆને.

૬૨-૦-૦

૪૦૯-૧૦-૯

૦-૧૪-૬ બાકી પુરાત

૪૧૦-૯-૩

૭૮-૮-૦ પ્રદીપ છપાવવાનો ખરચ

૨-૮-૦ અણુભાષ્યની નકલ

૧૯-૦-૦ ડિપોઝિટ નિ સા પ્રેસમા

૫૭-૦-૦ ૧-૨-૩ ફોર્મ છપામણી

*૭૮-૮-૦

વાડીલાલ નગીનદાસ શાહ બી એ.એલ્ એલ્.બી. હાઈ કોર્ટ પ્લીટર.

મુખાઈ,
૧-૧૧-૧૨

}

મત્રી,
શ્રીમદ્વિશ્વવરિષદ્ વિદ્યાવિભાગ

•પ્રદીપ છપાવવાનો ખરચ વિદ્યાવિભાગ તરફથી આપવામાં આવ્યો ત્યાર પહેલા તે ખરચ જનરલ ખાતામાં આ પ્રમાણે રજુ થયો હતો, અને તે જનરલ રિપોર્ટ સાથે મળુ પણ થયો હતો

પામે છે' એ શ્રુતિમા ભેદર્શન કરનારાઓ ઉપર મૃત્યુનુ પરાક્રમ આવી રહ્યો છે એમ શ્રવણ થાય છે. આથી સર્વાત્મભાવમા સર્વમા આત્મભાવ એવો અર્થ લેવો ભગવત્સ્મૃતિ થાય તે ભિન્ન નહિ, પણ અમેદ્યી જ થાય. આત્મપદ્યી ભગવત્પ્રીતિ અમેદને લક્ષ્ય કરે છે, કે નહિ યાવદધિષ્ઠા-નમેદ્યી તેનો પણ ભેદ થાય. તેમાના આતરપદ્યની પેઠે આત્મામા ઉત્પન્ન થતો ભાવજ્ઞાન પણ અમેદ્યી જ વસ્તુના મહિમાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. ભાવપદ્યી '૧૬પીઠિશને સ્મરતો પ્રભુમય જગત્તને જ દેખવા લાગ્યો, એ વાક્યમા તેવી રીતે થતા ભગવત્સ્મૃતિમા (શનુતાથી થતા), સર્વાત્મભાવ ગણાતો નથી. દેવને લઈને પ્રભુસ્મૃતિ થાય છે, માટે તે ભાવ ગણાય નહિ. શ્રીધર પણ તે જ કહે છે કે, એકાન્તભક્તિ તે જ સર્વાત્મભાવ છે. 'રેએકાન્તભક્તિ ગોવિન્દમા ક્યારે થાય ન્યાયે સર્વત્ર ગોવિન્દનુ દર્શન થાય,' એવા લક્ષણથી અમારા કથનની સાથે તેની એકતાજ સમજવી તેવી રીતે સર્વમા આત્મભાવ—પરમાત્મશ્રુદ્ધિ તે સર્વાત્મભાવ, એવો નિષ્કર્ષ છે.

તે સર્વાત્મભાવ મર્યાદા અને પુષ્ટિના ભેદથી બે પ્રકારનો છે. તેમા મર્યાદા સર્વાત્મભાવ નવમસ્કંધમા અનુસૂચનો કહેવા છે. '૩સર્વાત્મભાવનિઠ વિદે ઉપદેશાય્યો સર્વાત્મભાવ અનુભવતો રાગન આ પૃથ્વીનુ શામન કરતો હતો. દ્વિતીય પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વાત્મભાવ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય વ્રજ-મુદરીઓનો છે, તે દશમસ્કંધમા નિરૂપ્યો છે. વિરહદશામા સર્વત્ર ભગવત્સ્મૃતિ થતા તે પણ અત્યંત ભાવથી, સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય છે. મર્યાદામાર્ગીય સર્વાત્મભાવથી આટલો આમા વિશેષ છે. શ્રીવ્રજયુવતીઓના શ્રીકૃષ્ણમા શ્રુગારસસંબધી ભાવો ધણા છે તેથી તે તે ભાવો સાથે સર્વાત્મભાવ ભજનાનંદના અનુભવમા અત્યંત નિપુણ છે, એમ પુષ્ટિમાર્ગીયો વારંવાર સ્તુતિ કરે છે, તે જ ભગવાન ભાષ્યકાર કહે છે. 'લિઙ્ગમૂયસ્ત્વાક્તદ્ધિ વર્ત્તયસ્તદપિ એ મૂત્રમા એથી સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થાય છે. ત્યાં વિરહભાવમા અત્યંત ગાઢ ભાવથી સર્વત્ર પ્રભુ જ સ્ફુરે છે. 'તે જ નીચે છે' એ શ્રુતિ અત્ર પ્રમાણ છે, એમ કહી, આગળ ભાષ્યકાર ભાષે છે કે, કાઈ વખતે પોતાનામા પણ ભગવત્સ્મૃતિ થાય છે તે કથન '૫૬વે અહકારાદેશ છે' એ વાક્યથી શ્રુતિ કહે છે. એ પ્રમાણે કહીને આ સર્વ વ્યભિચારિભાવો હેવાથી નિયત નથી એમ જણવવાને પુનઃ સર્વત્ર ભગવત્સ્મૃતિ કહે છે. '૬૬વે આત્માદેશ છે.'

આ પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વાત્મભાવ શ્રુગારસમંધ્યપાત્રી છે. આની પ્રાપ્તિમા શુદ્ધપુષ્ટિભક્તોનો જ અધિકાર છે. ભાષ્યમા પણ આ જ વિરોધે કરીને બતાવ્યો છે. મર્યાદામાર્ગીય તો શ્રુતિસ્તુતિ-ચેત્સ્તુતિમુખાધિનીમા કહેલી દિશાથી અનુસૂચિત્વક્રમદ્વાન્ત ગમ્ય છે. એ પ્રકારનો પણ જને સ્થ-લમા પરમકાઠાપત્રભક્તિરૂપ છે, શ્રીમાન-વિરલ જ્ઞાતાઓ જાણે.

અત્ર આગદા થાય છે. બ્રમગીતમા '૭તમાગે પ્રભુમા રહેલો સર્વાત્મભાવ મેં જાણ્યો.' એ વાક્ય છે. એ શ્લોકની વિદ્યતિમા સર્વ જ પોતાનો ભાવ તે સર્વાત્મભાવ એવો અર્થ ક્યો.

- ૧ ચિન્તયાનો દર્શનિશમયત્તન્મય જગત્ ।
- ૨ એકાન્તભક્તિર્ગોવિન્દે યત સર્વત્ર તદીક્ષગમ્ ।
- ૩ સર્વાત્મભાવ વિદ્યન્મહીમિમા તત્તિષ્ઠાવિપ્રાભિહિત સશામ ।
- ૪ મ એવાધસ્તાત્ ।
- ૫ અથાહકારાદેશ
- ૬ અથાત આત્માદેશ ।
- ૭ સર્વાત્મમાવોડગિતો ભવતોનામધોલજે ।

છે, નહિ કે સર્વમા આત્મભાવ તો પહેલા બતાવેલું લક્ષણ તેવું કેમ બને? તે ન જ કહી શકાય આત્મ સમાધાન આ છે ઉદ્ધવના જ્યનમાં પૂર્વનિર્દિષ્ટ સર્વાત્મભાવ નથી પરંતુ અંત કરણનો સર્વ ભાવ-આપનો-મને જ્ઞાનવિષય થયો, એવો અર્થ છે બે કે ગોપીજનો તો પૂર્વોક્ત સર્વાત્મભાવ-વાદ છે, તથાપિ ઉદ્ધવે તે સર્વાત્મભાવ બોલ્યો નહિ ફક્ત તેમણે ઉક્ત શ્રુગારગ્સમબધી ભાવ માત્ર બોલ્યો મધુષ કિતવચન્યો મા સ્વૃશાઙ્ઘિ સપત્ન્યા વગેરે વાગ્વિજ્ઞાસથી ત્રાગોપમી મંતિનીગણે પૂર્વોક્તાતિરિક્તને જ સ્પૃટ કર્યો છે '૧ સર્વ દેહિના આત્મા એવા એક મને જ શરણ થા. સર્વાત્મભાવથી મારૂ શરણ પ્રાપ્ત કરીશ. તે શરણ સર્વત ભય વગરનું છે' અત્ર 'સર્વાત્મભાવથી મારૂ શરણ પ્રાપ્ત કર' એમ આજ્ઞા હોવાથી સર્વાત્મભાવ તમે કહો છો તેવો હોવો બેધર્મિ આ શકા નિરસ્ત કરવામા આવે છે આ શ્લોકનો અર્થ આવો છે સર્વ દેહિ-ઓનો આત્મા શરણભૂત મને સર્વાત્મભાવથી પામીશ સૂત્રભાષ્યમા બીજા પક્ષમાં આ જ અર્થને આદર કર્યો છે આવી રીતે સર્વાત્મભાવનો મહિમા પૂર્વોક્ત જ છે લક્ષણ પણ પૂર્વોક્ત જ છે, માટે આટલો વિસ્તાર જ બસ છે

અત્ર 'સર્વાત્મભાવવિવેક' સંપૂર્ણ થાય છે.

ફલવિવેક.

અચકાર વિવેકપદ્ધતી એતન્માર્ગીય પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન, એ ત્રણેનો વિવેક કરીને અવશિષ્ટ ફલવિવેક પ્રારંભ છે.

હવે પુષ્ટિમાર્ગિયનું ફલ વિચારવામા આવે છે તેમા પહેલા તો આ માર્ગને પ્રવર્તાવનાર સાક્ષાત્ શ્રીગોપીજનો જ છે, તેથી જ આ માર્ગમા મુખ્યતા પણ તેમની જ છે અત્ર ઉદ્ધવનું વાક્ય પ્રમાણ છે (આ શ્લોક અધિકારવિવેક સમાપ્ત થતા આવે છે, તે અવગણવો) આ શરણે શ્રીવજ્રસુંદરીની પ્રાધાન્યતા હોવાથી તેમનો ફલપ્રકાર લખવામા આવે છે

પ્રભુની અનંત ક્ષીનામઃ એક નિરોધકીલા છે નિરોધોસ્વાનુદાયનમાત્મનઃ સહ શક્તિભિઃ એ દ્વિતીયસ્કંધના શુક્રવાક્યમાં નિરોધસ્વરૂપ એવું નિશ્ચિત થાય છે કે, સર્વ શક્તિસાથે પ્રભુની જે પ્રપચમા ક્ષીણ-કીલા તે નિરોધ છે આત્મશબ્દ ભગવદ્વાચક જ છે અનુદાયનશબ્દથી તેવીતેવી ક્ષીણને યોગ્ય સ્થિતિ સમજવાની છે નહિ કે નિદ્રા પુરુષશબ્દથી પુરમા શયન એવા જે અર્થ ઉપનમ્થ થાય છે, તે પુરિ શેતે એ બ્યુત્પત્તિને આધારે થાય છે પુરુષશબ્દમાં શીઘ્ર ધાતુનો અર્થ મિથિ ન થાય છે, નિદ્રા કરવી એવો અર્થ નથી થતો (વસ્તુતઃ શીઘ્ર ધાતુનો નિદ્રા કરવી એવો અર્થ છે) મત્ર એવો અર્થ વિવક્ષિત નથી પુરુષશબ્દની યેઠ અત્ર અનુદાયનમા

૧ મામેકમેવ રણમાન્માનં મર્દદેહિનામ્ । ચાદિ મર્દાન્માવેન વાસ્યમે છન્દનોમયમ્ ॥

૨ સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ અચકાર ધણી જ ડામડોલ મિથિમા રત્નુ કરે છે બાહ્ય વસ્તુ રેમા જેવું નિશ્ચિત સ્વરૂપ શ્રીમ-પ્રભુચરણે પ્રકટ કર્યું છે, જેવું શ્રીહરિગાયત્રી ઉપરેને છે, તેવું અચકાર કરતા હવે કે કેમ, એ મને તો તેમની અનિશ્ચિત-ચાપ્પીથી સરાયે અમેયુ લાગે છે આ વિષય ઉપર એક સ્પૃટવેખ ૨૧ તેક્ષીવાજ્ઞાએ ગત વર્ષના ૧૧ મા અક્ષમા લખ્યો છે, તે સર્વાત્મ-ભાવનું ગપેશન સ્વરૂપ પદાર્થરીત્યા અવુજવાવે છે

પણ નિદ્રા અર્થ નથી થતો. માટે જ સુમોધિની અને નિમ્બમા પણ નિરોધનું લક્ષણ એવું જ ઉપદેશ્યું છે. ‘અર્થિત્વ, અનતાનત શક્તિઓ સાથે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણનું પ્રપચમા કીડન-રમણુ તે ~ આનુ અનુશયન અને નિરોધ, એવું લક્ષણ છે.’

ભગવાન્ની તે નિરોધસ્વરૂપીના ત્રણ પ્રકારની છે, નિરોધવાદા ભક્તો તામસ, રાજસ, સા-
ત્વિક એ ત્રણ બેદથી ત્રિવિધ છે, તો તેમના મન ન રોકવા માટે કરાતી લોકાનુસારિણી ત્રિવિધ
થાય છે. સુમોધિનીમા પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે, ‘સ્વભાવ પક્ષટી જવો કોઈ પણ રીતે શક્ય
નથી, એથી ત્રણ પ્રકારના જીવોમા ત્રણ પ્રકારની ભગવાન્ની કૃતિ—ત્રીધા છે’ તે ત્રિવિધ લીલાવડે
કરાતી ભક્તોની પ્રપચવિસ્મરણ સાથે ભગવાન્મા આસક્તિ થાય છે તે પણ નિરોધ જ કહેવાય છે
નિતરં રોધઃ (અત્યંત રોધ) એવી વ્યુત્પત્તિથી. રોધ કાનો એવી અપેક્ષા થતા ભક્તોનો, એ
પ્રમાણે પૂર્વમ્કધની સંગતિવડે અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. કાનાથી રોધ એમ જો સંશય પ્રાદુર્ભવતો
હોય તો પ્રપચ લેવો—અર્થાત્ પ્રપચથી રોધ એવો અર્થ સિદ્ધ થાય છે. ‘પૂર્વ કળે ભક્તો નિર્દિષ્ટ
છે, તે વિમુક્તિમાટે રોધ કરવા જેવા છે’ અર્થાત્ તેઓને નિરોધ થવો જોઈએ એ નિમ્બમાકય
છે. ‘હરિએ પ્રભુએ જે મુખી દીધા તે તો ભવાર્ણવમા કુખ્યા, જેમને રોક્યા તે જ અત્ર અદુર્નિશ
હર્ષ પામે છે,’ એ નિરોધલક્ષણપ્રથમ છે. ‘કર્મેન્દ્રિયોનો સંયમ કરતા પણ જે માણસ ધંધિયાના અર્થોને
મનથી સ્મરતો રહે તે મૂઢાતમા મિથ્યાચાર કહેવાય છે’ એ ન્યાયે પ્રપચથી નિરોધ છતાં પણ
પ્રપચનું સ્મરણ કરે તો ભગવત્લીલાનુભવમા મુખ્ય અધિકાર નથી થતો, માટે પ્રપચવિસ્મરણ
આવશ્યક છે તે અર્થ નિરોધમાના નિ એ ઉપસર્ગથી નિસરે છે નિતરં રોધ એટલે અત્યંત
રોધ—પ્રપચનું અસ્પુરણ વળી કેમા રોધ એવી આકાંક્ષા થાય તો ભગવાન્મા રોધ એમ સમજવું.
‘કૃષ્ણમા જેમની ધંદિઓ નિરુદ્ધ—રોકાયતી છે, તે ભક્તો મુક્ત થાય છે’ આ નિમ્બમાકય છે
આ નિરોધ પરમરુચ્યુપાદક લીલાથી જન્મ્ય છે, પરમ સુખરૂપ છે, આસક્તિરૂપ છે. એમ
ન હોય તો નિમ્બમાત્ર કહેવાય સુખકર ન થાય. ‘જમનના નિમ્બથી એ ચાયત્રા’ એ વાક્યથી
પ્રપચની વિસ્મૃતિ થાય તો જ ભગવન્સુખનો અનુભવ થાય છે, માટે નિરોધ આસક્તિરૂપ
બને છે. માટે જ પ્રપચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવાન્ આસક્તિ એ નિરોધપદ્ધતી વાચ્યા છે.
‘એક પ્રમાણે નંદાદિગોપો હર્ષ વડે કૃષ્ણ જનરામની કથા કરતા અને રમતા સ સારવેદનાને જાણી
શક્યા નહિ કૃષ્ણમા અત કરણવાળા યાદ્યો શય્યામા, આસનમા, અટ્ટનમા, આશાપમા,
સ્નાનમા, કીડામા, ભોજનમા, અસ્તિત્વ ભોગવના આત્માને—પોતાને જાણી શક્યા નહિ’ વગેરે
સ્થાને તેવું જ નિરૂપણ છે તો હવે આ અર્થ નિષ્પન્ન થાય છે પ્રપચના વિસ્મરણપૂર્વક

૧. નિરોધોઽસ્થાનુશયન પ્રવચ્ચે કીડનં હરે । શક્તિમિર્દુર્વિમાઙ્ગ્યામિ કૃણ્ણસ્યેતોહ લક્ષણમ્ ।

આ શ્લોકનો વિસ્તૃત—વિષદ અર્થ પે. શા. સ મગ્નવાલ શાસ્ત્રીને હસ્તે લખાયલા શ્રીસુ-
મોધિનીશ્ચ નામના માસિકના ૬ મે પાને જુઓ.

૨. સમાવસ્યાન્યથામાલો ન વૈ શક્ય ક્યચન । અતઃત્રિવિધજીવેષુ ત્રિવિધા ભગવત્કૃતિ ।

૩. મક્તા પૂર્વત્ર નિર્દિષ્ટાસ્તે રોદ્ધવ્યા વિમુક્તયે ।

૪. હરિણા યે ત્રિનિર્મુક્તાસ્તે મમ્મા ભવસાગરે । વૈ નિરુદ્ધાસ્ત એવાત્ર મોદમાયાન્ત્યહર્નિશમ્ ।

૫. કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરત્ । ઇન્દ્રિયાર્થોન્ત વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચાર સ ઉચ્યતે ।

૬. કૃષ્ણે નિરુદ્ધકરણા મક્તા મુક્તા ભવન્તિ હિ ।

૭. મનોનિમ્બહર્ષિના ।

૮. કીતે નન્દાદયો ગોપા કૃણ્ણરામકથા મુદા । કુર્વન્તો રમમાણાઽથ નાવિદન્ ભવવેદનામ્ । શય્યાસના-
ટનાલાપસ્નાનકીડાશનાદિષુ । ન વિદુઃ સન્તમા માન વૃણ્ય કૃણ્ણચેતમ્ ।

ભગવાનમાં આસક્તિનું સપાદન કરનાર પ્રપચમા આન પામેલી જે ભગવદ્દીક્ષા તે નિરોધ કહેવાય, તે ભગવદ્ધર્મ છે. તેની લીનાથી ઉત્પન્ન થતી પ્રપચના વિમ્બરણપૂર્વક ભગવાનમાં આસક્તિ એ પણ નિરોધપદવાચ્ય છે, તે જીવધર્મરૂપ છે. તે બંનેનું દશમસ્કંધમાં પ્રતિપાદન છે, 'ક્રોડાયુક્ત-લીનાનિશિષ્ટ હરિનો સમુદાય-પરિકર જન્મવાચી છે ભક્તોને યોગથી પ્રપચતી વિમ્બૃતિ થતી તે આસક્તિ છે' આ નિબંધવાક્યથી તેમાં (દશમ સ્કંધમાં) પહેલું તામસ પ્રકરણ છે વ્રજસ્થ ભગવદીયો- 'તામસ ભક્તો ત્રિવિધ છે વિધિપ્રાપ્ત નહિ એવા ભક્તિરૂપી રસનો અનુભવમાં સાધનરૂપ પારિભાષિક તામસત્વ, એ પ્રથમ પ્રકારનું' તામસત્વ છે ખીજું તામસત્વ ધર્મવિશેષરૂપ છે ત્રીજું ભગવન્માયાકૃત છે

પહેલું તામસત્વ આ પ્રકારનું છે. તેમાં સ્વીય મનોરથને અતુલ્ય લોકતુલ્ય ભગવાન્નીલાની રુચિ થાય છે. વળી બાહ્ય દર્શનમાં જ કેવળ અભિવાધ થાય છે (આતરમાં નહિ) પ્રભુનો વિરહ અસહ્ય થઈ પડે છે, તામસ ભગવદીયો હઠપ્રધાન ધણા જ હરીકા હોય છે, તેમનો જ્યાં આગ્રહ બધાય છે, ત્યાંથી તે છુટતો નથી. જ્ઞાનરહિત અને મુગ્ધ થાય છે જ્ઞાનના અભાવે જ લોક અને વેદનું ઉત્સાધન કરે છે વ્રજસ્થ ભગવદીયો પણ અતીત આગ્રહયુક્ત હોઈ લીલામાં અતુપયોગિ જ્ઞાન ધરાવતા નથી 'એ ઉગ્રામણે મારે માટે લોક, વેદ અને સ્વર્ગજ (સર્વસ્વ) જેમણે ત્યાગ કર્યું છે' આ વાક્યથી એમ કહેવામાં આવે છે કે, ભગવદ્ધર્મ લોક અને વેદને ઉત્સાધન કરી જાય છે, તેથી તેવા ધર્મના સામ્યથી તામસત્વ છે. (અર્થાત તામસ જેમ (નિર્ચય) લોક વેદત્યાગ કરે છે તેમ અત્ર ભગવદીયો (નિર્ચય) નહિ, પણ ભગવદ્ધર્મ જ લોકવેદનો ત્યાગ કરે છે, માટે તેમને તામસ એવી મંજા આપવામાં આવી છે આ વાદ પરોક્ષવાદ (આડકતરી રીતે કહેવાતો વાદ છે) 'પરોક્ષપ્રિય દેવ છે' એ શ્રુતિથી ભગવદ્વાક્ય પણ એમ જ છે કે, 'પરોક્ષ મને પ્રિય છે' આ તામસત્વ તામસપ્રકરણમાં સર્વ ભક્તોમાં એકમરૂપ છે ખીજું ધર્મવિશેષરૂપ તામસત્વ તો જ્યાં જ્યાં ઉદ્ભવે ત્યાં ત્યાં તેવું કાર્ય કરે છે. અત્ર શરદુદાશયે વગેરે ગોપીગીતના વાક્ય પ્રમાણ છે આ તામસત્વ એક પ્રકારનો ભાવ છે એ પ્રમાણે રાજસત્વ અને સાત્ત્વિકત્વ પણ ભાવવિશેષ જ છે માટે જ તામ સપ્રકરણના કોઈ ગોપીજનનું રાજસત્વ અને અન્યાનું સાત્ત્વિકત્વ, વળી કોઈનું નિર્ગુણત્વ ઉપદેશ્ય છે મધુપ કિતવચન્ધો એ રાજસપ્રકરણમાં તામસત્વનું અનુવર્તન પણ થાય છે તૃતીય તામસત્વ ભગવાનની માયાનું કાર્ય છે માયા આ ઢેકાણે લીલામૃદ્ધિસ્થ જીવમબન્ધિની સમજતી, ન વચાચેડપર્શને મે મોહિતો મમ માયયા એ મ્મોહમાં જામુગો'તીનીજીમાં આ વિશેષ માયા છે' વગેરે વિવેચનથી તે માયા અતિરિક્ત પ્રદર્શી છે દૈવજ્ઞર્વો વ્યતનોન્માય. એ ઢેકાણે પણ મૂલમાં વૈષ્ણવી પદ છે તેથી, માટે જ તે માયા પણ પશુ, પુત્ર, ગૃહ વગેરેમાં આસક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે.

૧ સમુદાયો જન્મનાચી ક્રોડાયુક્તસ્ય વૈ હરે । પ્રચલિસ્મૃતિ સક્તિર્મક્તાના ચાપિ યોગત ।

૨ આમાં તામસત્વ વગેરે લોકિક ન સમજતા પારિભાષિક-એવી સમા જ તેને આપવામાં આવી છે, એમ અવધારણું

૩ एव भव्योद्दिशतलीम्बेदस्वानाम् ।

૪. परोक्षप्रिया इव हि देव ।

૫ पराध च मम प्रियम् ।

તે કાર્ય મજ્જથ લક્ષ્યોમા પ્રતીત થાય છે '૧દિવસર્મા વ્યાપારગ્રસ્ત થયહું અને રાત્રે અતિશ્રમવડે મુર્છા જતુ' એ વાક્યથી કાર્ધ વખતે તે વૈજ્ઞાની માયા ભગવાનની વિશ્વરૂપિણી પદ્મ કરાતી દે છે, '૨તેણે પુત્ર રૂદન ન જ સાલજ્યુ' એ વાક્ય, અને '૩તે બાળકને અતૃપ્ત છોડીને વેગથી ગઈ' એ વાક્યથી કાર્ધ વેળાએ માયાના ધર્મોની પદ્મ ભગવાનમા પ્રતીતિ થાય છે તે મેહનાદોનિ એ રથને નિરૂપાર્ધ છે ચત્ સમ્પરેત પુનરેવ વાલકઃ વગેરે વાક્યો, તે અશાનમૂલક છે, વિશેષ માયાનું કાર્ય તામસત્ત્વવડે તે વાક્ય ઉચ્ચાર્યા છે માટે આવા વાક્યોને ઉત્પન્ન કરનાર તામસત્ત્વ દોષરૂપ છે આ માયાકાર્યરૂપતામસત્ત્વને ભગવાન ક્રમેક્રમે લીલાઓથી નાશ કરે છે આગલ નિવૃત્ત થવાનું તામસત્ત્વ, પહેલા (તે ભગવદ્દીયોમા) જે સ્થાપ્યું, તે તે અસ્વત્ત્વિરુદ્ધ સાધનવાતાઓને પણ બ્રહ્માદિ દુષ્ટગ્રાપ્ય ફલ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુ આપે છે, એમ મહિમા પ્રસિદ્ધ કરવા સારુ છે, એમ જાણવું તામસ પ્રકરણની લીલાની સમાપ્તિમા આ માયાનું કાર્ય તામસત્ત્વમા વિવૃત્ત છે એમ જ તામસ લક્ષ્યોનો નિરોધ થતા, આગળના કાર્યમાટે કરવા ધારેલી લીલાનું પ્રતિબંધકભૂત પહેલું તામસત્ત્વ, જેથી વિયોગને ન સહી શકાય અને લોકવેદને ઉલ્લંઘન કરી જવાય છે, તેનું નિવારણ થાય છે એકલા માટે જ સ્વપ્રેક્ષ પ્રભુનું અકૂરસહ મયુર જવાનું સાલળી શ્રીવજ્રલક્ષ્મી વિજાપ કરતા કહેવા લાગ્યા કે, '૪આપણો માધવ પાસે જઈને તેમને જતા અટકાવિએ, આપણા કુલપૃથ્વી વ્યાધવો આપણને શુ કરશે?' આ કહ્યું, પણ તે ક્યું નહિ, કેમ કે તામસભાવ પ્રભુએ પરિહરી લીધો હતો ત્યાર પછી રાજસભાવ છે તે, '૫ક્રિયાવડે વિકાર કરતો અને અત કરણુમા વ્યાધિ અને અનિવૃત્તિ કરે છે, ગાત્રમા અસ્વસ્થતા અને મનમા ભ્રાતતા એ લક્ષણવડે રજેભાવ સમજ,' એ વાક્યથી મનને વિશ્લેષ કરે છે એથી જ '૬તમારો વિયોગ તમને સર્વાંગે નથી, કેમકે હું સ્વમાનથી જ સત્યવક્તા, આત્મસ્વરૂપ અને ભક્તીને વશ છું' એ પ્રમાણે પ્રભુએ ઉદ્ધવદ્વારા મોકલેલા સદેશથી એમને આત્મુચ્છાન થયું, તેથી જ એમને ભગવદ્વિયોગ નથી એમ પણ જાણ્યું 'ત્યારપછી તેઓ કૃષ્ણસદેશથી વિરહજ્વરરહિત થઈને ઉદ્ધવને આત્મા અને અધોક્ષજ સમજીને પૂજવા લાગ્યા' એ વાક્યથી ૭ એ પ્રમાણે આત્મરૂપે જ્ઞાન થયા પછી પણ દૃષ્ટૈવમાદે ગોપીનાં કૃષ્ણાવેશાત્મવિચ્છલ્લં (એ પ્રમાણે કૃષ્ણાવેશથી શ્રીગોપીજનોના આત્મવૈકલ્યને અવનોટીને) એ વાક્યથી ભગવદુપદેશ જ્ઞાન પણ તિરોહિત થયું કેમકે રજેશુરે વિનંત નાખ્યો તેમ થતા ભગવદ્વિરહ છે એમ જાણવાથી પુનઃ એક જ રહ્યો, જ્યાં સુધી રાજસભાવ છે ત્યાંસુધી ભગવદુપદેશની સ્મૃતિ થતા વિરહના અભાવના જ્ઞાનથી મુખ્ય, પરંતુ ઉપદેશની વિશ્વરૂપિણી થતા વિરહના જ્ઞાનથી દુઃખ, એમ બંને છે એમ સમજવું.

શરદુદાશયે સાધુજાતપસંગસિજોદરશ્રીસુખા દૃશા । સુરતનાથ તૈ શુલ્કદામિકા વરદ નિઘ્નતો નૈહ કિં વધઃ ?

અર્થ—હે વગ્ધ, સુરતનાથ, રારદ નાટુના જલારાયમા મારીપે ઉત્પન્ન થયલા જે ઉત્તમ કમલ, તેના અન્તર્ભાગની શોભાને ચોરનાર એવી દૃષ્ટિ વડે તમારી શુલ્કદાસિકાઓને હણુતા એવા તમે શુ અમારો વધ—ધાત નથી કરતા ?

૧ અહન્યાષ્ટન નિશિ શયાનમતિશ્ચમેળ ।

૨ નૈવાશ્રુગો દ્વૈ રુદિતં સુતસ્ય સા ।

૩ અતૃપ્તસુસૃજ્ય જવેન સા યયૌ ।

૪ નિવારયમ સમુત્થ માધર્વ કિં નોઽકરિષ્યન્ કુલપૃથ્વીનાન્ધવા ?

૫ ત્રિવૃર્વન્ ક્રિયયા ચાધિરનિવૃત્તિશ્ચ ચેતસ । ગાત્રાસ્વાસ્ય મનોધ્રાન્ત રજ એતૈર્નિશામય ।

૬ મવતીના વિયોગો મે ન દિ સર્વાત્મના ક્ષપિત્ । આત્મવાદ્વક્તવદયચાત્સયવાકૃત્વાસ્વમાવત્ ।

૭. તતસ્તા કૃષ્ણમન્દેશૌર્વપેતવિરહજ્વરા । ઉદ્ધવ પૂજયચકૃર્ષાત્મામનમધોક્ષજમ્ ।

ત્યારપછી રાજસભાવની નિવૃત્તિ થતા સત્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે સાત્ત્વિક કહેવાય છે સાત્ત્વિક દશામાં '૧સત્ત્વથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે' એ વાક્યથી ઉદ્ધવદ્વારા પ્રભુએ ઉપદિષ્ટ જ્ઞાન સ્થિત થયું. માટે જ કુરુમેત્રના પ્રસંગમાં '૨ગૃહંતુ મેવન કરતા અમારા મનમાં તેવું સદા ઉદય પામે' એમ જ વાચ્યું. અન્યથા આગળ બિરાજમાન પ્રભુ પાસે વ્રજમાં પધારવાની પ્રાર્થના કરતા માટે ભગવન્નાસ્ત્ર પ્રમાણે ભગવત્સમાગમ સમીચીન અને નિરતર છે, એમ તેઓએ જાણ્યું, એમ નિશ્ચય થાય છે ત્યાર બાદ સત્ત્વ પણ બ્યારે નિવૃત્ત થાય ત્યારે નિર્ગુણાવસ્થામાં પ્રવેશાય પછી ભગવદ્દૂષતા થતા નિવૃત્તીલામાં પ્રવેશાત્મક મુક્તિ મળે છે '૩અન્યથાસ્વપ્ત્યસ્થ મનસ્વે રહેતુ તે મુક્તિ' તત રમણાદિક પણ સર્વ પુરુષોત્તમાત્મક છે, એવી આશ્રયપ્રાપ્તિ છે, એમ ભગવદીયોએ વિભાવના કરવી.

હવે આધુનિક પુષ્ટિમાર્ગીયોનું કૃત્ત લક્ષણમાં આવે છે. તે લક્ષણ પહેલાં એટલું જણાવવું આવશ્યક છે શ્રીમદ્ભગવતમાં બે પ્રકારનો બોધ છે, એમ જાણવું. એક વાચનિક અને બીજો આર્થિક—આધ્યાત્મિકરૂપે કહેવાતો વાચનિક બોધ શબ્દજ્ઞાનથી ભાસે છે આર્થિક—આધ્યાત્મિક બોધ તો લીલાતામય વગેરે જ્ઞાન થયા પછી વિશેષ અનુભવથી ઉદ્ભવે છે વાચનિકનો દૃષ્ટાંત આ છે. '૪હુ ભક્તને પરવશ છુ' એ નવમસ્કંધમાં આવેલા ભગવદ્વાક્યના શ્રવણથી ભગવાન ભક્તાધીન છે, એટલી પ્રતીતિ થવી તે વાચનિક બોધ આર્થિક બોધ તો '૫ગોપીજનોએ રોકેલા ભગવાન નૃત્ય કરવા લાગ્યા' એ વાક્યથી તેની ભગવદ્લીલાના તાત્પર્ય સમજાયા પછી પ્રભુ પુષ્ટિભક્તિપરવશ છે, એવો નિર્ધાર થાય છે અથવા તો '૬યોગિત્—સ્ત્રીના સગથી જેમ પુરુષ એ ઠેકાણે વાચનિક છે '૭સ્વયંભૂ મનને હરતી તન્વી, પુત્રી સરસ્વતીને' એ ઠેકાણે આર્થિક છે એમ મર્ત્ત જોડ—તકે કરવો તે આ મુખોધિની અને નિમ્બાદિમાં આધ્યાત્મિક પક્ષ તે તે લીલાપ્રમગમાં સિદ્ધ કર્યો છે એમ જના આધુનિક પુષ્ટિસ્થાને કેમ પ્રાપ્તિ થાય એવી જાણા થતા, '૮હે ઉદ્ધવ, આત્મનિવેદનવાલા 'મનુષ્યોના આવા ધર્મ વડે' વગેરે વાક્યવડે પ્રકારલાભ છે પણ ખરો 'મને અવલિચાર ભક્તિયોગથી જે એવે છે, તે આ ગુણોને ઉદ્ધવધીને મોક્ષમાટે સમર્થ થાય છે' વગેરે વાક્યોથી નિર્ગુણાવસ્થાપછી ફલપ્રાપ્તિ છે, ઇત્યાદિરૂપ સિદ્ધાંત સિદ્ધ જના પણ નિર્ગુણ થયા પછી ફલ છે, એવો આર્થિક સિદ્ધાંત પણ સપદમાન થાય છે.

તે ભાગવતમૂલક મુખોધિની અને નિમ્બમાં છે તેમથી બોધસુકરતા માટે ઉદ્ધારીને લક્ષણમાં આવે છે. તેમાં જે જીવોમાં ભગવાને પારમાર્થિક ફલવિરોધ મિદ્ધ થયા માટે અસૌકિક અનુબદ્ધવિશેષથી પુષ્ટિભક્તિ બીજરૂપે સ્થાપિત છે, તે પુષ્ટિમાર્ગીયો છે તેઓને સાધનોથી ફલ થશે એ પ્રકારનો નિર્ધાર કરાય છે. તેમાં ત્રિગુણતા^{૧૦} તો સર્વત્ર છે' એ ભગવદ્વાક્યથી તે જીવો માયાના

૧. સત્વાસન્ન્યાયતે જ્ઞાનમ્ ।

૨. ગૌરવકુપામપિ મનસ્યુદિયાત્ સદા ન ।

૩. મુક્તિર્દિવાન્યયારૂપ સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિ ।

૪. અદ્ભુતમક્ષપરાર્ધન. ।

૫. ગોપીભિ સ્તોમિતોનૃત્યદ્રગવાન્ ।

૬. યોયિસદ્ગાદયા પુત્ર ।

૭. વાર્ચ દુહિતર તન્વી સ્વયંભૂર્હરતી મન ।

૮. એવ ધર્મમનુષ્યાણામુદ્ધવાત્મનિવેદિનામ્ ।

૯. માં ચ યોજ્યમિચારેણ મત્તિયોગેન સેવતે, સ ગુણાન્ સમતાંચૈતાન્ વ્રજમૂયાય વસ્પતે ।

૧૦. ત્રિગુણ્ય સર્વ એવહિ ।

કાર્યરૂપ તામસાદિથી વ્યાપ્ત છે. જે કે સર્વમા ત્રણ ગુણો છે, તે પણ ‘પ્રધાનતાથી તેનો વ્યપદેશ થાય છે’ એ ન્યાયે જેમા જે ગુણની અધિકતા હોય તે ગુણથી વ્યપદેશાય છે વ્યવહારાય છે તેમા સત્ત્વગુણની પ્રધાનતાવાળા સાત્ત્વિક ભક્તોને સેવા શ્રવણ વગેરે સાધનોવડે શીઘ્ર-જલદી પ્રેમોત્પત્તિ થાય છે, માટે જ નિમંધમા કહ્યું છે કે, ‘સાત્ત્વિક ભગવદ્ભક્તો જે મુક્તિમા અધિકારી છે’ નિમંધના સેવાપ્રકરણમા ‘સાત્ત્વિકાને ઉપદેશે છે’ માટે સાત્ત્વિક ભક્તો મુખ્ય અધિકારી છે રાજસ અને તામસ મધ્યમ અને હીન અધિકારી છે એટલામાટે જ ભક્તિરક્ધીય ભક્તોમા હીન મધ્યમ અને ઉત્તમ, મને કહ્યા છે ‘હરિ^૩ અને એમને અનુસરતા પુરુષોની ઈશકયા કહી છે’, એ વાક્યથી સામાન્યતઃ સર્વેનું ભક્ત્ય સૂચ્યુ હમણાં તો દલિકાલના દોષથી મોહ, લોભ વગેરેથી યુક્ત તામસ ગજમે ધણ છે તેમા પણ પૂર્વસ્થાપિત કરેલા, નહિ નાશ પામનાર, પુષ્ટિભક્તિરૂપ બીજા હોવાથી ભગવત્સેવા, શ્રવણ વગેરે કરતા કરતા પણ દોષની પ્રત્યવતાથી પ્રેમવ્રક્ષણ ભક્તિને નથી મેળવી શકતા કેમ કે પ્રતિમધક ન હોય તો કાર્ય થાય ‘સેવામા આદર રાખવા’ વગેરે ભગવદ્ભક્ત સેવાશ્રવણાદિસાધનોવડે બીજા દહ થતા સેવાથી જ ક્રમેક્રમે તમ, રજ, સત્ત્વ નટ થાય છે, ‘મને પંચવ્યભિચાર ભક્તિયોગથી જે સેવે છે’ એ ભગવદ્વાક્યથી તે ગોકુલરથના પ્રસંગમા સૂચ્યુ છે તેઓનું પહેલા તમ નિવૃત્ત થયું અને પછી રજસ અને સત્ત્વ નિવૃત્ત થયા નિમંધમા આ પ્રમાણે વિશદીકરણ છે

इतोऽपि चेद्धरिर्गच्छेत् नीत्वा सर्वस्य तामसम् ।

राजसास्ते भविष्यन्ति गोकुलस्था न संशयः ॥

उभये च ततस्त्वग्रे सात्त्विकास्त्वगुणास्ततः ।

त्रयोऽपि सम्भविष्यान्ति मुक्तौ तेषां निरूपणम् ॥

ભાવાર્થ—અત્ર શંકા થાય છે કે, તામસપ્રકરણની લીલા પૂર્ણ થતા સુધીમા ગોકુલસ્થોનું તામસત્ત્વ તો છે જ, પછી ભગવાન્ મથુરા પધાર્યા, એટલે લીલાનું બાહ્યરથી વિરોધાન થયું, અને શાસ્ત્રીય સાધનોનો ગોકુલરથમા અભાવ છે, તો તામસત્ત્વની નિવૃત્તિ કેમ થાય? આ આશંકા મનમા લાવીને તેની નિવૃત્તિનો પ્રકાર શ્રીમન્મહાપ્રભુ ઉપદેશે છે, ઉપર્યુક્ત શ્લોકદ્વયથી આ અર્થ છે જે કે અહિં ભક્તિશાસ્ત્રની મર્યાદા વિચારતા તો તામસત્ત્વ નિવૃત્ત થવામા કંઈ પણ કારણ નથી, કારણના અભાવમા કાર્ય ઉપજે તામસત્ત્વ નિવૃત્ત થાય તો સર્વમર્યાદાનો ઉચ્છેદ થાય, તો પણ હરિ-ભગવાન્ પોતે તે ભગવદીયોનું તામસત્ત્વ લઈ જાય તો શાસ્ત્રની મર્યાદા દુર્બલ હોવાથી તામસત્ત્વ ચાલ્યું જાય માટે પ્રમેયબલ જ મુખ્ય છે, પ્રમાણબલ નથી પ્રમેયબલથી તે રાજસ થાય છે આ અર્થમા સંશય નથી, તેથી કાંઈપણ વિરોધ નથી નથી થતો મર્યાદાનો ભગ પ્રમાણબલના વિચારમા તેવું થતું હોય તો પણ પ્રમેયબલના વિચારથી તે સમાધાન થાય છે, એ ઉપરની કાઠિકાનો દ્વિતીય જે કે લીલાસદિના ભક્તોનું સ્વરૂપ તો ‘જે નંદ છે તે પરમાનંદ, યશોદા મુક્તિરૂપા, ગોપીજન, ગાયો તેની ઋચાઓ છે’ વગેરે વાક્યોથી કૃષ્ણોપનિષદમા

૧ પ્રાધાન્યેન વ્યપદેશા મવન્તિ ।

૨ સાત્ત્વિકા ભગવદ્ભક્તા યે મુક્તાવધિકારિણ ।

૩ પુસામીશકયા પ્રોક્તા હરેશ્વાસ્યાનુવર્તિનામ્ ।

૪ આદર પરિચર્યાયામ્ ।

૫ મા ચ યોઽવ્યભિચારેણ મક્તિયોમેન સેવતે ।

૬ યો નન્દ પરમાનન્દો યશોદા મુક્તિરૂપિણી ગોપ્યો ગાય ઋચસ્તસ્ય...

ઘણું પ્રશંસાપાત્ર ગણ્યુ છે, પ્રપંચથી વિવક્ષ્ય માન્યુ છે, તો પણ અમુક અંશમાં દષ્ટાન્ત છે, માટે દોષ નથી અત્ર એવી શક્ય થતી હોય, કે પુષ્ટિભક્તિ તો નિર્ગુણ છે, તો તેવી ભક્તિવાદાઓ રાજ્ય, તામસ કેમ સભવે, તો તે શક્ય ન કરી વૃત્તમાં તામમત્ત જણાય છે ‘હે બ્રહ્મનું રસ્તમસ્ત્વભાવવાદા પાપક્રમાં વૃત્તના’ એ વાક્યથી અજાતવક્ષા હવે માત્ર સગા વગેરે વાક્યોથી વૃત્તનું પુષ્ટિભક્તત્વ નિર્ધારિત છે માટે ભક્તિ નિર્ગુણ છે, તો પણ ભક્તો તો સગુણ છે જ અમિસન્યાય ચર્હિસાં વગેરે વાક્યોવડે તેવી કામનાથી ઉત્પન્ન થતી જ ભક્તિ સગુણ છે, આ ભક્તિ મગુણા નથી, એ તો નિર્ગુણા જ છે, ભક્તો તો સાત્ત્વિકદિગ્દે ત્રિગુણ છે

હવે અહિંથી આધુનિક પુષ્ટિભક્તોને સાધનની અપેક્ષા હોવાથી પહેલથી આરબીને સેવ્ય શ્રવણાદિ પ્રકાર, તામમાદિગુણની નિવૃત્તિનો પ્રકાર આધ્યાત્મિકરીતિએ નિરૂપાય છે આ પ્રમાણે જેમ લીલાવૃત્તિમાં તામમપ્રકરણના પ્રારભમાં પ્રથમાધ્યાયમાં ભગવાનના આવિર્ભાવનો ઉત્સવ છે, તેમ અહિં પણ સાધકભક્તને શ્રીમૂર્તિના આવિર્ભાવનો ઉત્સવ કરવો માટે જ નિમગ્નના મેઘપ્ર-કળુમાં આને ઉદ્ધારીશ એવી ઇચ્છાથી મૃત્તિકા વગેરેથી પ્રકટ થયા, એમ ઉક્ત છે મૂર્તિરૂપે પ્રભુનો આવિર્ભાવ જ સ્વીકાર્યો છે લીલાપ્રકરણમાં ‘અહિં ૨ મહુ દિવસ ન રહેવું, કેમ કે ગોકુલમાં હિંચાનો થાય છે’ એ વાક્યથી પ્રાદુર્ભૂત ભગવાનના મુખના અનુભવમાં પ્રતિમધક હિંચાનોનું જ્ઞાન થવામાં જેમ વસુદેવનું કાળુ છે, તેમ અહિંપણ ગુરુપામેથી ભક્તિમાર્ગના પ્રતિમધકો આ જાખવા ત્યાગ્યછી પૂતનાનું મરણ થાય છે. ‘અવિદ્યારૂપ પૂતના નાશ પામી’ એ વાક્યથી તે પૂતના અવિદ્યા—અજ્ઞાનરૂપા જ છે પૂતના, બક વગેરે અવિદ્યા, દલ વગેરેરૂપ છે તેમાં પ્રમાણ નથી, એમ ન કહેવું ‘લોભ, ક્રોધ વગેરે દેવો છે’ એમ કૃષ્ણોપનિષદમાં સર્વ દેવોના દેખાતા સ્વરૂપ કરતા બુદ્ધ દોભાદિરૂપ પ્રતિપાદિત છે ‘જ લોભ, ક્રોધ વગેરે’ એમાં વગેરેથી સર્વ દેવોનો સંગ્રહ કરવો આ ઉપનિષદને આધારે જ ધેનુગદિમાં દેહાધ્યાસત્ત્વ વગેરે ઉક્તિ મુખોધિનીનું છે, એમ જણવું ત્યારે હવે જેમ ત્યા અવિદ્યારૂપ પૂતનાનો પ્રભુએ નાશ કર્યો, તેમ અહિં પણ ભગવાનથી બહિર્મુખ બનાવનારી અવિદ્યાનો સેવ્યમાન પ્રભુ નાશ કરે છે, સકૃદિષ્ટાદિપુરુષ એ વાક્ય અત્ર પ્રમાણ છે વળી ત્યા જેમ વસુદેવના મુખથી હિંચાનું શ્રવણ થતા, તેની નિવૃત્તિ અર્થે શ્રીનદે ‘હરિને નાણુ ગયા’ એ વાક્યથી શાળુગતિ કરી, તેમ અત્ર પણ સાધક ગુરુદ્વારા ભક્તિમાર્ગના પ્રતિમધકો શ્રવણ કરીને હરિને શરણે જવું તે જ નિમંધમાં કહ્યું છે — ‘પહેલામાં તે ભગવન્માર્ગમાં ધણા બાધકો છે, દ્વિતીયમાં તે બાધકોનો અભાવ હરિવડે જ થાય છે’ ત્યાં જેમ સચિત કહેવા, પોતાની આમક્તિમાં વિવયમૂત, ભગવાનને અનુ-પયુક્ત ગૃદસ્વપ શકટને (શકટા મુગ્ધે) ભક્તિરૂપ ચણુથી જેમ ઉચો ફેંક્યો, તેમ અહિં ભક્તને પણ ભગવાનને અનુપયુક્ત વસ્તુનો નબધ નિવૃત્ત થાય છે (અર્થાત્ પ્રભુને અનુપયોગિ વસ્તુને સ સર્ગ ભક્તે ન રાખવો) તૃણાવર્ત અમુર ભગવાનના સાક્ષાન્દારમાં પ્રતિમધરૂપ રત્ને ગુગુરૂપ હોવાથી હણાયો તેમ ભક્તને પણ ભગ્નમાં પ્રતિમધ નાખનાર રત્નેગુનું નષ્ટ થાય છે ત્યાર પછી શ્રીપદે

અધરૂપદર્શન કરાવી મહિમા જણાવ્યો તેમ અહિં પણ સાધક ભક્તને

ત્ય વાપન ।

મોકુ છે ।

સૈવ્યમ્વરૂપમા સ્વપ્રાદિદ્વારા ક્રોધિ અનુભવ જણાય છે, પંત્રીથી ગમે એકાતમા ભગવત્નામે કૃપા તેમા રૂપ, ગુણ, લીલાથી યુક્ત નામનિરૂપણ કર્યું 'તમારા પુત્રના ગુણકર્મેને પ્રેમ્ય ધણુ નામ તથા રૂપ છે તે હું જાણુ છું, માણસો જાણતા નથી' એમા 'ધણુ નામ તથા રૂપ છે, એમ સત્તા જાણુવ્યાથી તે નામ, રૂપ, ગુણ, કર્મનું નિત્યત્વ અવગોઘ્યુ.

આ સર્વથી આ સિદ્ધ થયુ સાધકે બકતે ભગવદીયના મુખથી ગુણગીતાયુક્ત નામોનું દુસગ્રનાગપૂર્વક સ્વરૂપ થયુ કરીને, તે તે લીલાયુક્ત સ્વરૂપ અને ગુણમયરણુસહ તે તે નામ અડણુ કરવુ જેમ 'ગોવર્દનોદરણુ ધીર' એ નામનું અડણુ કરવામા ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરતી વંખનતી લીનાથો યુક્ત વામડમ્બજનમા ધારણ કરેલા ગોવર્ધનવાળુ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ સ્વદેવમા લાવવુ આ સર્વ નામકરણુ પ્રસંગના મુગોધિનીશ્રમા ઓમનાચાર્યચરણે વિન્નારપૂર્વક કહ્યું છે

ત્યારપછી રત્નનુર્ગિણીના છે 'વિશ્વમૂર્તિ—હરિના જે જનનુ મુતવરૂપ છે,' એ વાચ્યથી શ્રીકૃષ્ણના જનનુ મુતવના આધિવૈવિકરૂપ છે, તેથી અને સુતવમા—(પાનાવનુ નામ છે) દેવોનો નિવાસ હોવાથી જનનુવડે ગમનથી ગુમરીતે અનોકિક પ્રકારે દેવ્યનુ મર્દન કર્યું તેમ અહિ પણ એવ્યમાન ભગવાન અનેક જનના નહિ જણાતા ભક્તમા રહેલા વણુ આસુરભાવોને દૂર રૂ છે ચૌધારિપ્રસંગમા પ્રજ્ઞસુદરીગણે ધણુદોષો (ભગવાનતા) નિવેદન કર્યો—તેમની માતાને જણાવ્યા, પણ માહાત્મ્યજ્ઞાન ન જણતા કેવલ સ્નેહથી જ માતાએ તે દોષો ધ્યાનમા લીધા નહિ 'હંપકા આપવા છંદા ન કરી' એ વાચ્ય સાક્ષીભૂત છે એ પ્રમાણે ભગવદીય પણ જ્ઞાનરહિત હોય તો પણ ભગવાનમક્ત સ્વભાવથી ભગવાનમા દોષ મમજતો નથી, અર્થાત્ પ્રજુમા દોષ જેતો નથી પછી મૂર્તિજ્ઞાના ભક્ષણના પ્રસંગમા 'હે પમાત, મે મારી નથી લક્ષણુ કરી' વગેરે વાચ્યોથી સર્વ સાધાગણુ રીતિએ પ્રતીત અશન—ભક્ષણુરૂપ ધર્મ મારામા નથી, 'શુધા મનુષ્યની બ્રાતૃવ્ય-ભત્રીજ જેરી છે' એ શ્રુતિથી ભક્ષણુમા કાણુરૂપ શુધા તો મનુષ્યનો અસાધારણુ ધર્મ છે તે મારામા નથી, એમ પ્રજુએ કહ્યું ત્યારે પ્રજુ શુધાને લીધે અશન કરતા નથી, ભક્તિપૂર્વક ભક્ત આપે તે જ અશન કરે છે 'પત્ર, પુષ્પ, ફલ, જલ, જે મને ભક્તિથી આપે છે, તે પતાકમાએ ભક્તિથી ભેટ ધરણુ સર્વ હું અશન કરુ છું' અશન એટલે અગીકાર, નહિ કે ભક્ષણુ જ. કેમ કે પુષ્પનો પણ સચ્ચ છે તો હવે સર્વ વચ્ચ, ભૂષણુ, માયા વગેરે ભક્તિથી સમર્પે તો સ્વીકાર કરે છે, આવા પ્રકારને મમજને નૈવેદ્યાદિ ભક્તિથી જ સમર્પવુ, એવો અથ ઉપનમ્ધ થાય છે. આ તો મૂલભક્ષણુના દિપ્તિણીમા રપટ છે શ્રીવશોદાજીને ભગવાનમા સાધાગણુ અશનરૂપ જણાયો, પરંતુ ભગવાને મુખ ઉઠાડીને તેમા વિશ્વરૂપનું દર્શન કરાવોને સર્વસદૃશ ધર્મનો અભાવ જણાવ્યો, આગળ આવતા 'જેની 'માયાથી આ કુમતિ થઈ તે મારી ગતિ છે' એ વાચ્યથી ત્યારે માતાની સરાંગે એક નિગહિત થયો ત્યારે 'વેણુરી માયા વિસ્તારી' એ વાચ્યથી લીનાસ્થ જીવોનુ

૧ વદ્ભિ સન્ને નામાનિ રૂપાગિ ચ સુતસ્ય તે । ગુણકર્માતુરૂપાણિ તાન્વદ્ વેદ નો જના ।

૨ પ્રજુએ ત્યારે બાલ્યાવસ્થામા અનુકર્મે ગોહણથી આવતા આવતા પુરરિયત વ્રજના અકમા અને ગાયોનાવાડા વગેરેમાં જે બીલા કરી તે જનુર્ગિણીસીલા

૩ દે જાતુની સુતલ વિશ્વમૂર્તે ।

૪ ન દ્યુવાલ્લુપેચ્છત્ । ૫ નાદ મક્ષિતવાનમ્ । ૬ કુડ સત્તુ વૈ મનુષ્યસ્ય બ્રાતૃવ્ય ।

૭ પત્ર પુષ્પ ફલ તોય યો મેમનય પ્રયચ્છતિ । તદ્દ મક્તયુરહતય શ્રાવિ પ્રયનાત્મન ।

૮ વન્માયયેત્ય કુમતિ સ મે ગતિ ।

૯ વૈશ્ણવો વ્યતનોમાયામ્ ।

નિયમન કરનારી વૈષ્ણવી માયાવડે માતાને મોહ પમાડીને સ્નેહ વધાર્યો એવી રીતે આ સાધક ભક્તને પણ મેઘવ્યવસ્થામાં બ્યારે લૌકિક ભાવ મુરે, ત્યારે તેના નિરાકરણ માટે ભગવાન શ્રીમદ્ ભાગવતાદિ ગ્રંથના અર્થનું વિશેષ મુદ્રણ કરવી સ્વમહિમા બજાવે છે ત્યાં પણ અન્યતઃ મહિમાની સ્ફૂર્તિ થઇને સ્નેહોપચાર સિથિલ થઇ જાય તો એવી ભક્તના સગ વગેરેથી તેની સ્નેહોપચારમહાને ભગવાન દદે છે પત્રીથી ટોળો વસૂનાં મનર વગેરે પ્રત્યેકતરથી શ્રીનિવસોદાહની ભક્તિમાં મહા પુરુષની કૃપા જ દારણ છે, એમ સિદ્ધાંત થયો છે એ પ્રમાણે અહિં પણ ત્રીમદાચાર્યચરણ અને શ્રીમદ્ગિતુમારતી કૃપાથી ભક્તિ થાય છે, એમ જાણવું ત્યાગ્યાદ માતાજી દધિમન્થન કરતા કરતા ભગવાન શુણુ ગાતા હતા, ‘દધિ મન્થવાના સમયમાં અમરણુ કરતા અગ્નિ ગાવા લાગ્યા’ એ વાક્યથી એ પ્રમાણે સાધક ભક્તને પણ ભગવદ્ગુણનું ગાન કરતા જ દેવ કાર્ય કરવા ત્યારપછી દધિમન્થનપાત્રને શેડી નાખ્યું, અને નવતીત (સિકામાનુ માખણ) મહાદેવ-માદકાને આપ્યું તે બન્ને લીનાથી આ મિદ્ધ થાય છે ભગવાદેશ ન હોય તે વખતે ભગવાનથી દૂરતા ભાગમાં ઉપયોગ થાય એવી બુદ્ધિથી સપાદિત પદાર્થોને ભગવાન અગીય કરતા નથી

આમ છ તો ભગવાનને સમર્પવાની વસ્તુ સપાદન કરવાના સમયથી લઇને ભગવદુપયોગના સમયસુધી ચિત્તને કૃષ્ણરૂપ ગણવું, એમ સાધકે સમજવું ત્યાગ્યાદી આયજોદાહ દોરણથી ભગવાનને બાધના તપ્ત વગ, પણ તેમ બાધા નહિ બ્યારે માતાનો ખેદ જોયો ત્યારે ભગવાન કૃપાવડે ભક્તવચ્ચત્ર સૂચવતા બાધા તેની રીતે સાવજનક અને તરેહની પ્રજાથી પુરુષોત્તમને વગ કરવાને સમર્થ નથી થતા, પણ ભક્તિથી જ થાય છે હવે યમસાચુનના પ્રસંગે ભગવદ્ગીવ નાગદના સમાગમથી લક્ષ્મીમહમ્પ મહાદોષથી જન્ય નીસગની નિવૃત્તિ થઇને મનમાં વૃક્ષદેવ પામીને રહેલા નતરજર અને મણિગ્રીવને ભગવાને મુક્ત કર્યા ત્યાં પણ ‘તે તેવી રીતે આધીશ કે, જે મહાત્માએ ગાયુ છે’ ભક્તથી અતુચ્છેદન વ્યવસ્થાને મુક્ત કરીશ એમ પ્રભુએ કહ્યું છે મારે ભક્તોનો સગમ છે, તે મહા પુરુષાર્થનો સાધક છે, એમ સિદ્ધ થયું ત્યારબાદ ‘ગોપીગ્નનાં જે ગેદિકાને નાચવા લાગ્યા’ એ વાક્યમાં ભક્તિને વશપણ મુદ્દ જ છે પછી વૃન્દાવનદીમાં છે ત્યાં ‘અનેક પ્રકારનાં સમદ્ધા લઇને વત્સોને ચારવા લાગ્યા’ એ વાક્યથી બમગચક, સુદમન, કાટખન, બનાવડી રથ, વાનિ, આકર્ષણ વગેરે કીડાપયોગિ સાધનો લઇને ભગવાન કીડા કરે છે એમ છે તો તે સર્વ સમદ્ધા એવામાં પણ સ્થાપના ‘એ પ્રમાણે તે બને લોકસિદ્ધ કીડાવી વનમાં કરતા હતા એમ પચદશાધ્યાયમાં કહેવાના છે ‘જે જે લોકમાં મદતમ હોય છે, જે પોતાને અનિશ્ચિય હોય તે મને નિવેદ્યુ, તે અનતઃકાનમુધી સમર્થ થાય છે,’ એવું ભગવદ્વાક્ય પણ છે. આ સેવાકૈામુદ્દીમાં વિસ્તારપૂર્વક રહ્યું છે ત્યાગ્યાદી વત્સામુરનો વધ છે તે અમર વચ્ચારણુસામગ્રીરૂપ વત્સના દોષરૂપ છે તેના નિવારણુવી વત્સોને નિર્દોષ કર્યા એમ અહિં પણ સેવાપયોગિની સામગ્રી પ્રભુવડે શુદ્ધ થાય છે વળી ત્યાં જેમ મિત્ર ભક્તોના દોષરૂપ, ભાણ,

૧ દધિનિર્મથને કાલે સ્મરન્તી તાપગાયત ।

૨ તત્તથા સાધયિષ્યામિ યદ્ગીત તન્મહાત્મના ।

૩ ગોપીભિ સ્તોમિતોઽનુત્યન્ ।

૪ ચારામાસતુર્નત્સાનાનામીડાપરિષ્ઠદી ।

૫ એવ તાં લોકસિદ્ધાભિ કીડામિધેરતુર્વને ।

૬ યદિદિષ્ટમ લોકે યચ્ચાતિપ્રિયમાત્મન । તત્તન્નિવેદયેમધ તદાનત્યાપ કર્ષતે ।

અસત્યથી યુક્ત દલરૂપ નટ ડ્યો, તેમ અહિં પણ તોલ અને અનૃતયુક્ત દલાદિદોષ મેવાથી નટ થાય છે. ત્યા જેમ ક્ષિતિ નન્દાદયો ગોષા એ વાક્યથી ગુણગાન અને પ્રેમસૂચન કર્યું, તેમ અહિં પણ ભગવદીયાદિરૂપ ગુણગાન પ્રાપ્ત થાય છે

એ પ્રમાણે પ્રમાણ પ્રકરણની સમાપ્તિમા જેમ તેઓના પ્રેમપૂર્ણત્વ સિદ્ધ છે, તેમ અત્ર પણ સાધકને એટલી સાધનસપત્તિ મળ્યા પછી પૂર્ણ પ્રેમ ઉપન્ન થાય છે ત્યા જેમ દેહાધ્યાસરૂપ ધનુષ્ઠ માર્ગો તેમ અત્ર પણ મેવા કરનારના દેહ ઉપર રહેલો મમતાધ્યાસ (આ માર્ગે દેહ છે એવી બાળિ) આપો જન છે, જેમ કાલીય (નાગના) મન્નકો, (વિવિધાસક્ત ઇન્દ્રિયરૂપ) ભૂમિરૂપ ચરણરવિન્દ્યી મર્દન કરીને શુદ્ધ કર્યાં ' આપો આ અમાગ ઉપર અનુગ્રહ કર્યો ' એ વાક્યથી, તેમ અત્ર પણ વિવિધ તરફ વળેલી ઇન્દ્રિયોને ભજનથી શુદ્ધ કરીને ભગવત્પર કરવાની છે. જેમ ઇન્દ્રિય દોષના અભિમાની દાવાગિની સર્વની રક્ષા કરી, તેમ અહિં પણ ઇન્દ્રિયના દોષનો નિવારક આયુભાવ છે, તેથી ભક્તની રક્ષા છે. જેમ ત્યા અતઃકરણદોષરૂપ પ્રલપ્ત હણાયો, તેમ અત્ર મેવા કરનારના અતઃકરણના દોષો નિવૃત્ત થાય છે જેમ અજ્ઞાનરૂપ આત્મજોષ દ્વિતીય દાવાગિની નિવૃત્તિ કરી, તેમ અહિં પણ સ્વરૂપ-અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાય છે જેમ અષ્ટાદશાધ્યાયમા ભાવવિગેષથી ગાનવુ નિરૂપણ છે, તેમ અત્ર પણ મેવાનો અવસર ન હોય ત્યારે ભગવાનનું કીર્તનરૂપ ગાન કરવું ત્યારપછી પ્રભુએ ઇચ્છના યાગનો ભગ કરીને સ્વયાગ કરાવ્યો તેમા ઇન્દ્રિયના ઉપદ્રવથી ગોવર્ધનનો ઉદ્ધાર કરીને નગની રક્ષા કરી, તે સમજીને અહિં પણ માધોકાએ અન્યાયન ન કરવો એ પ્રમાણે કેવળ ભગવદાશ્રય કરતા જે ઈર્ષા ઉપદ્રવ થાય તો ભગવાન રક્ષણ કરશે એવો વિશ્વાસ રાખવો એ પ્રમાણે ભગવાને ઉપદ્રિષ્ટ વશુશ્રિમંધર્મના આચારણથી, પરોપકારદિ ધર્મના આચરણથી, રણયોગનું અત્ર લેવું અને અન્યાયનો ત્યાગ કરવો, માયે જ ભગવાનની મેવા કરી ત્યાગપછી કુમારિકાવતના પ્રસંગમા, યજ્ઞપત્ની વ્રતપ્રસંગમા આધ્યાત્મિક પક્ષ સિદ્ધ છે નિમ વમા જ કહ્યું છે કે ' કૃષ્ણવાક્ય સદા કરવું, માયાનો મોહ નિવારીને વૃક્ષવત્ સ્થિતિ કરી શુદ્ધાત્મથી વૃત્તિ ચલાવવી ' આ ભાવાર્થ છે વ્રતપ્રસંગમા અમિકુમારેએ લગ્નનું સ્થળને સર્વ કર્યું અને તેથી ભગવાનનો અનુગ્રહ થયો માટે ભગવદ્વાક્ય સર્વથા કરવું તે શ્રુતિસ્મૃતિરૂપ અહિં છે, તેથી તે જ કરવું, એમ ક્ષિત છે માયાથી ઉત્પન્ન થયો ' આ મારુ ' એવો અજ્ઞાનામક મોહ તેને દૂર કરીને વૃક્ષનો પેડે કેવળ પરોપકારણે રહેવું બહો વર્ષો વર જન્મ એ વાક્યથી આરંભીને તૌક્ષ્મ કામાન્ વિતત્વત્. ત્યાસુની પરોપકાર કરવાનો પ્રભુએ ઉપદેશ આપ્યો છે ' આ ડેહુધા અમને પીડે છે ' એમ ગોષેએ વિનવેલા પ્રભુએ ' હુ આપ્યો છુ એમ યજ્ઞપત્નીઓને જણાવતાં એમ કહીને, યજ્ઞપત્ની પામે ગોષેને મોકલીને, તેમણે લાવેના અન્નરહે ગોષેને તૃપ્ત કર્યા યજ્ઞપત્નીઓ ભગવદીય હતી ' ભગવાન ઉત્તમ સ્લોકમા અત્યંત શ્રુત ધૃત જેમનો આશય છે એવા ' એ વાક્યથી માટે આ ડેહાણે આ અર્થ ઉપતન્ન થાય છે. વેંચુનો અતઃ જ લેવું માટે જ કહ્યું કે ' શુદ્ધાત્મથી વૃત્તિ ચલાવવી ' ત્યારપછી ' એ પ્રકારની

૧ અનુમદોય ભવતા કૃતો હિ નં ।

૨ કૃષ્ણવાક્ય સદા કાર્મ માયામોહ નિવાર્ય હિ । વૃક્ષવત્ સ્થિતિ કાર્યા શુદ્ધાત્મેન ચ વર્તયેત્ ।

૩ યસાં વૈ વાપતે સુત્ર ।

૪ મા જ્ઞાનયત પત્નીમ્ ।

૫ ભગવત્સુતમણીકે દોષેભૂતધૃતાશયા ।

‘ભગવાન વૃન્દાવનચંદ્રની કીડાઓને પરસ્પર વર્ણવતા ગોપીજનો કૃષ્ણમય થઈ ગયા’ એ વાતેમની જેવી આસક્તિ છે, તેની સાધક ભક્તને આટલી સાધનસપત્તિ થયા પછી આસક્તિ થાય છે. પ્રતિમધક પાપનો નાશ થતા ભગવદ્ગુણ થતા ક્રિયામાણુ શ્રવણાદિરૂપ ભક્તિનો પોષ, શ્રીજમાવની દૃઢતા અને વ્યસનરૂપ થાય છે. તે વધતા ક્રમે ગુણોનો નાશ થાય છે. લીલાસ્ટિરિયોનો જેમ ‘તમસૂથી પર, સય, શાન અનન, જે બ્રહ્મ, સનાતન જ્યોતિર્વ્યરૂપ પોતાના બોલને ગોપેને દેખાડો’ એ વાક્યથી વ્યાપિત્રુંકરૂપ અક્ષરબ્રહ્મનો અનુભવ થયો, તેમ પૂર્વોક્તિ ગીતે મેરા કરવાથી વ્યસન સિદ્ધ થતા ગુણોનો નાશ થઈ બ્રહ્મભાવ થાય છે, ‘તે જ ભક્તિયોગ આત્મિક હતો છે, જેથી ત્રિગુણે ઉલ્લંઘીને મદ્ભાવ માટે ઉપપન્ન થાય છે’ એ વાક્યથી ત્યારપછી ક્ષણપરણુમા સર્વાત્મમાવવતી શ્રી ગોપિકાઓને ભજનાનંદનો અનુભવ છે, તેમ અત્ર પણ સાધક ભક્તને સર્વાત્મમાવ ઉત્પન્ન થયા પછી સ. પુરુષોત્તમનો આવિર્ભાવ હોવાથી મેરામા ભજનાનંદનો અનુભવ ક્યે છે ત્યારપછી મોગેન ત્રિવિધે ક્ષયિન્નરાય સમ્પદ્યતે એ સૂત્રના બાળ્યમા દશા પ્રમાણે મૂર્ધનિગ શરીરનો નાશ થયા પછી ભગવત્પ્રીયોપયોગી દેહને પ્રાપ્ત કરીને નિત્ય-લીલામા પ્રવેશે છે. તે જ મોક્ષપદાર્થ છે. ‘અન્યથારૂપ ત્યજીને અરૂપે રહેવું તે મુક્તિ એવું લક્ષણ છે. ત્યાં ‘તે ચતુર્ગ્રહ સાથે સર્વ (અતૈકિંક) કામોનુ અશન કરે છે.’ એ શુનિમા દશા પ્રમાણે પુરુષોત્તમ માથે પુરુષોત્તમાત્મકોનુ પુરુષોત્તમાત્મક ભોગાશન તે આશ્રય પ્રાપ્તિ, એ નિષ્કર્ષ. ‘નિ શ્રદ્ધથીના કહીને પછી મુક્તિ વર્ણવાય છે. મુક્તનો આશ્રય કૃષ્ણ છે, અન્યનો નહિ, ‘એ શાસ્ત્રથી’ એમ મુખોધિની૭ છે.

અત્ર ‘પ્રમેય રતનાણ્વિ’માં ક્ષણવિવેક સ પૂર્ણ થયા સાથે અથ પણ પૂર્ણ થાય છે.

૧. एवमिधा भगवतो या वृन्दावनचारिणः । वर्णयन्त्यो मिथो गोप्यं क्रीडास्तन्मयतां ययुः ।
૨. दर्शयामास लोकं ह्य गोपानां तमस पर, सत्य शानमनस यद् मद् व्योति सनातनम् ।
૩. स एव भक्तिदोषारूप आत्मन्तिक उदाहृत । येनातिनञ्च त्रिगुण मद्रागयोपपद्यते ।
૪. मुक्तिर्हित्वा ययारूप स्वरूपेण व्यवस्थिति ।
૫. सोऽयं सर्वान् कामान् सह म्रमणा विपाञ्चिता ।
૬. निरोधलोला मुक्तवाय मुनिस्तदनु वर्णने । मुक्तानामाश्रय कृणो नान्येषामिति साम्प्रतः ।

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે
૨. જગત્, જીવ, અતર્યામી, અક્ષર ક્ષ્યાત્તિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે
૩. જીવે અવિદ્યાથી કૃત્યેવો અહન્નામમતાત્મક સસાર મિથ્યા છે
૪. જીવ આણ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણુ ધામ અક્ષર બ્રહ્મ મણિતાનંદ છે
૬. સર્વોપદિ દેહાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાલાયત્ત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણુતી એવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણુમેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ

GRATIS

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhācharya,'
Mr Mulchandra T Telivala, B A, will be posted to any gentleman
plying to—

11, Mun Street,
BOMBAY. 1.

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJIVANDAS SETH

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક મેવા કરવાની વિભવ બુદ્ધિથી જ લખે છે, તેથી ખીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં ફરજો પડે તે અસંભવ થતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે ખર્ચ ઘણી જ દુર્ઘટસરૂથી કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધવરમાંથી જે દાંઈ ખર્ચો તેમાંથી સાંપ્રદાયિક પ્રાચીન ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે વૈજ્ઞાનિકગ્રંથોએ આવાં માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

મુંબઈ,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, ૧

મહારાજ.

वर्ष ३ शु] श्रीकृष्णार्द्र ५१३६, मार्गशीर्ष

पुष्टिभक्तिसुधा.

— ११ श्रीवत्सार्द्र ४३५ [अंक ६.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहूनां श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाह वैदर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन गच्छेत्तुं च परंतप ॥ ३ ॥

प्रकाशक,

पंडीलाल नजीनदास शास्त्र,

भी. अं., अमृतमेव भी., वडील, लार्ड डार्ट

मोडार, ३६ २-०-०

१९१६ अ. ३, ०-६-०

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीपुरुषोत्तमजीविरचितः प्रतिविम्बवादः ॥

ज्योतिस्तमालनीलं करुणाशीलं मुदा स्तौमि

हरति तमोनिकुरम्यं यत्प्रतिविम्बं स्वकीयानाम् ॥ १ ॥

नन्वेतदयुक्तं, प्रतिविम्बपदार्थम्यैवाभावात्, दर्पणादिसन्निधानदोषप्रतिहेतुपरा-
वृत्तनायनकिरणस्य स्वमुखदर्शनमात्रेण दर्पणादौ प्रतिविम्बाभिमानात्, न च
प्राङ्मुखत्वेऽप्यदृष्टत्वादितर्जनान्नैवमिति वाच्यं, दर्पणोपाधिसन्निधानदोषज-
न्यस्येदृशज्ञानस्य भ्रमत्वात्, न च विम्बभेदानुभवाच्चैवमिति वाच्यं, तस्यापि
भ्रमत्वात्, दर्पणे मन्मुखं भातीतिस्वमुखभेदप्रत्यभिज्ञानेन तद्भावात्, न
च दर्पणे मुखं नास्तीतिज्ञानादभेदज्ञानं भ्रम इति वाच्यं, दर्पणे मुखसंसर्ग-
मात्राभावेऽपि तादृग्ज्ञानसम्भवात्, न च दर्पणाद्युपाधिभिर्नयनकिरणप्रतिघातस्य
तत्परावृत्तेश्च कल्पनागौरवमिति वाच्यं, अतिरिक्तप्रतिविम्बकल्पनापेक्षयास्य
धर्मकल्पनस्य लघुत्वात्, न च दृष्टान्ताभावः, तादृगुपपत्तेः, न चोपा-
धिप्रतिहतनयनकिरणानां परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वनियमकल्पने प्रमाणाभाव इति
वाच्यं, प्रतिविम्बवादिनापि नयनरश्मिपरावृत्तिमन्तरेण दर्पणे स्वमुखप्रत्यभि-
ज्ञायाः समर्थयितुमशक्यत्वात्, पूर्वमनुभवाभावात्, न च नामादिदेशाव-
च्छिन्नपूर्वानुभवादेव संस्कारोपपत्तिः, तावतापि नयनगोलकादिविषयकसंस्कारा-
नुपपत्तेः, तरुपिठपिसमारूढादृष्टचरपुरुषप्रतिविम्बभ्रमस्थले पूर्वानुभवस्याशक्योप-
पादनत्वाच्च, एव चोपाधिप्रतिहतनयनरश्मिनां परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वेऽवश्यवक्तव्ये
फलबलादर्पणादिप्रतिहतानामेव परावृत्त्य विम्बग्राहकत्वं न शिलादिप्रतिहतानाम
नतिस्वच्छताग्रादिप्रतिहतानां च मलिनोपाधिसम्बन्धदोषान्मुखसंस्थानविशेषा-
ग्राहकत्वं, साक्षात्सूर्यप्रेप्सूनामिवोपाधिसम्बन्धात्परावृत्तानां तेजसाल्पप्रतिघात
प्रतिविम्बसूर्यावलोकने च साक्षात्तदवलोकन इव नाशक्तिर्जलाद्युपाधिसन्निकर्षे
केषाञ्चिदेव प्रतिहतिः केषाञ्चिच्चप्रतिहत्या जलाद्यन्तःस्थसिकतादिग्राहकत्व-
मिति कल्पनीयं, कार्यलिङ्गकानुमानसिद्धत्वाच्च न प्रमाणाभाव इति सर्वथातिरिक्त-
प्रतिविम्बकल्पनं न साधीय इति, अत्र केचिच्चैत्रमुखाद्भेदेन तत्सदृशत्वेन पार्श्वस्थितैः
स्पर्शनिरीक्ष्यमाणो दर्पणे तत्प्रतिविम्बस्ततो भिन्न एव स्वरूपतश्च मिथ्यैव
शुक्तिरजतवत्, न च दर्पणे स्वमुखप्रत्यभिज्ञाविरोधः, स्पष्टभेदद्वित्वप्रत्यङ्मुखत्वा-
दिज्ञानविरोधेन प्रत्यभिज्ञायाः सजातीयविषयत्वात्, दर्पणे मम मुखमिति व्यप-
देशस्य स्वच्छायासुरे स्वमुखव्यपदेशवद्गौणत्वात्, न च भेदज्ञानविरोधाद्भेदव्यप-

परावृत्तौ तत्सर्वयैवानुपपन्नं, मुखे व्यवधानाभावेन परावर्तनाद्विभक्तगृहस्यानि-
 वार्यत्वात्, न च केशादिप्रतिहतरश्मीनामग्राहकत्वान्नानुपपत्तिः इति वाच्यं,
 इस्तादिना मुद्रितैकनयनस्यापि तथादर्शनप्रसङ्गात्, कतिपयरश्म्यप्रतिधातेतरत-
 दप्रतिधातयोस्तुल्यत्वेन शिष्टैस्तथाग्रहस्यापि तुल्यत्वात्, किंच शलाकाव्य-
 वहिते स्थाल्युदके खण्डितमुखावलोकनोत्तरं शलाकायास्तदुदकान्तस्तलभागे
 प्रवेशने मुखं आखण्डितमवलोक्यते, शलाका चान्तःसिकतादिवत्तेनान्तर्जलं
 मध्यदेशे प्रतिबिम्बोद्भव इति निश्चीयते, परावृत्त्य ग्रहणे तु तन्न स्यात्, किं
 बहुना पराक्षिण प्रतिबिम्बदर्शनात्स्वाक्षिण्यापि तथैवेतिनिश्चयात्प्रतिबिम्बोत्तरमेव
 सर्वस्य चक्षुर्गोचरीभाव इत्यपि सुधीभिर्वधेयं, न चाध्यासानुपपत्तिः,
 तस्य भ्रमपर्यायत्वात्, लक्षणस्य त्वव्यातिग्रस्तत्वेनैवोपेक्षणीयत्वात्, न च
 लक्षणाभावे प्रतिबिम्बज्ञानस्य प्रमात्वापत्तिः, मायिकेतरविषयाजन्यत्वे सति
 मायिकविषयजन्यज्ञानत्वस्य भ्रमत्वात्, न च तमःस्थस्य बहिःप्रादर्शं प्रतिबिम्बा-
 दर्शनाद्बहिःपुरुषस्य तमःस्थादर्शं प्रतिबिम्बदर्शनात्परावृत्तिरपि युक्तिसहेति
 वाच्यं, तेजोऽभावे मायया तमोजननात्तेन विम्बावरणे प्रतिबिम्बानुद्भवादृश-
 नाभावसिद्धौ आलोकवर्तिविम्बस्यान्तरालिकतमसानावरणात्तदुद्भवे दर्शनस्य
 च सिद्धौ परावृत्तियुक्तेर्वाधितत्वात्, अतः प्रतीतितोष्युचितैव प्रतिबिम्बसिद्धिः,
 न चादर्शादिप्रतिहतसूर्यरश्मीनां परावृत्तिदर्शनाच्चक्षुरिन्द्रियस्यापि तैजसत्वेन तद-
 श्मिपरावृत्तिरप्युचितेति वाच्यं, इन्द्रियमात्रस्य राजसाहङ्कारकार्यत्वे चक्षुषो-
 ऽतैजसत्वात्, तैजसत्वपक्षेपि प्रौढत्वाभावेन परावृत्त्यभावात्, अन्यथा तैजसत्र-
 सरे एवादिरश्मेरपि परावृत्तिकल्पनाप्रसङ्गात्पूर्वोक्तदूषणापत्तेश्चेति दिक्, केचित्तु
 दर्पणादिषु प्रतिबिम्बमुखच्छायाविशेषरूपत्वात्सत्यमेवेत्याहुः, तन्न, 'छाया-
 प्रत्याहुया भासा असन्तोष्यर्थकारिणः' इत्येकादशस्कन्धे तस्य असत्यत्वकथ-
 नात्, न च धृते प्रतिबिम्बमवलोक्य दाने छायादानव्यपदेशात्प्रतिबिम्बोऽपि
 छायैवेति शङ्क्यं, कान्तिमादाय तथापदेशात्, अन्यथा पूर्वोक्तवाम्यस्यभेद-
 निर्देशविरोधात्, न चात्राद्गुल्यादिसम्पर्कजाभासो विवक्षित इति वाच्यं,
 अर्थकारित्वालिङ्गविरोधात्, तेन कस्याप्यर्थस्याभावात्, इतरे तु प्रतिबिम्बस्य
 छायारूपकत्वमयुक्तं शरीरादेरवयवैः कियदेशवर्तिनालोके निरुद्धे तत्र देशे लब्धा-
 त्मकस्य तमस एव छायात्वात्तस्य च नीलरूपत्वेन मौक्तिकमाणिक्यादिप्रतिबि-
 म्बस्य सितलोहितरूपतस्तमोरूपच्छायात्वस्यायुक्तत्वात्, तमोरूपच्छायारहि-
 तस्य तपनादिप्रतिबिम्बस्य तादृक्छायात्वायोगाच्चेत्याहुः, तदप्यसङ्गतं, छाया-
 शब्दस्य कान्तावपि रुढत्वात्तां विहाय तमोरूपच्छायात्वस्य चक्षुष्मता वक्तुम-

शक्यत्वेन तमोरूपकत्वमादाय दूषणस्याप्युक्तत्वात्, तद्वददृष्टं तु युक्तं, ईषिकाद्वयमात्रस्थूले निविडावयवे आदर्शादेवेनावत्स्थूलस्य गुणादेर्निम्नोन्नतस्य स्थातुमशक्यत्वात्, यदा यत्रैकेन प्रतिबिम्बं दृश्यते तदैव तद्देशावच्छेदेनान्यैर्न दृश्यत इतोऽपि सत्यत्वस्याशक्यवचनत्वाच्च, द्रव्यत्वोद्भावनमपि छायायाः कान्तिरूपत्वादेव निरस्तं, आरम्भकपरिणामिनोस्तदुत्पत्तिनाशादेरपि निर्वक्तुमशक्यत्वाच्च, न च 'सकिन्नरानि'तिस्मृतौ प्रतिबिम्बेन सृष्टिकथनात्तस्य सत्यत्वं शक्यं, प्रतिबिम्बस्य व्यापारताया एव तत्र विवक्षितत्वात्, स्वस्यैवोपादानत्वात्, प्रकरणेन तथा निश्चयात्, तृतीयायाश्च हेतावप्यनुशासनाच्च, तेन रूपात्मकत्वं गुणसमुदायरूपत्वं च तथा आदर्शादौ तादृगूपाभावाद्द्रव्यान्तरकेवलानां रूपादीनामशक्यवचनत्वाच्च, तस्मान्मायिक एव सः, सर्वविलक्षणत्वाच्च, तथाहि, स्वाधारस्वभावानुविधायित्वे सति सम्मुख्यस्थितार्थानुविधायित्वेन प्रतीतियोग्यो हि प्रतिबिम्बः, न हीदृशत्वमन्यस्मिन्नस्ति सत्यन्तरूपतायाः स्फटिकादौ द्वितीयदलोक्तरूपतायाश्च छायादौ सत्त्वेऽपि समुदितरूपकत्वस्य काप्यभावात्, न च स्वपदमनर्थकं, यत्किञ्चिदाधेयनिरूपिताधारतायाः सम्मुख्यस्थितार्थेऽपि सत्त्वेन तत्स्वभावानुविधायित्वस्य च छायायां सत्त्वेन पुनस्तत्रातिव्याप्तेः, न चात्माश्रयः, प्रतिबिम्बस्य प्रत्यक्षतो गृह्यमाणत्वात्, नाप्याधारपदं तथा, असम्भवग्रासान्, स्वस्वभावानुविधानांगीकारस्यानुभवविरुद्धत्वात्, स्वस्वभावमनुविदधातीतिप्रयोगादर्शनात्, ग्रहिलतयाङ्गीकारेऽपि छायायामतिव्याप्तेस्तदिवस्थ्यात्, न चाधारत्वं नियामकसम्बन्धे विवक्षिते पूर्वदलस्य नातिव्यापकत्वमिति शङ्क्यं, तदापि तन्त्वादिष्वतिव्याप्तेः, आदर्शादौ प्रतिबिम्बाधारत्वस्य विशेष्यतासम्बन्धनियतत्वात्प्रतिबिम्बे तादृशाधारस्वभावानुविधायित्ववत्पदे तन्तव इत्यादिप्रतीतिः पटादावपि तन्त्वाद्याधारत्वस्य तथात्वेन तत्स्वभावस्य च आवरकत्वादिरूपस्य तन्त्वादिभिरनुविधानन तेष्वतिव्याप्तेः, नापि योग्यपदं तथा, अप्रतीतप्रतिबिम्बेऽव्याप्तेः, अतः सर्वं सुष्ठु, केचित्तु तदधीनत्वे सति तत्सदृशत्वं प्रतिबिम्बत्वमित्याहुः, तन्न, छायायामतिव्याप्तेः, न च तदधीनप्रतीतिकत्वे सति तथात्वे विवक्षिते न दोष इति वाच्यं, आभासेऽप्यतिव्याप्तेः, तस्मात्पूर्वोक्तमेव लक्षणं, अतः पदार्थान्तरमेव प्रतिबिम्बः, मायिकत्वं चास्य 'यथाभासो यथा तम' इति द्वितीयस्कन्धीयभगवद्वाक्यादेव सिद्धं, तस्मान्न कोऽपि चोद्यावसरः ॥

श्रीविट्ठलेशरूपया तत्स्वर्दीपप्रकाशतः ।

प्रतिबिम्बं निश्चितवांस्तदासः पुरुषोत्तमः ॥ १ ॥

॥ इति श्रीपुरुषोत्तमचिरचितः प्रतिबिम्बवादः ॥

॥ स्ववृत्तिवादः ॥

ननु स्वशिष्यस्यैव गृह्यते नेतरस्य च, तत्रापि उपायनमेव गृह्यते, न तु हस्तेन सङ्कल्पितं प्रगृह्यते, तत्र किं बीजं प्रमाणं वा ? दातुः फलं कथमिति बहव आशङ्कन्ते, तत्रेदमुच्यते, काण्वानां बृहदारण्यके षडाचार्यब्राह्मणे जनकेन दाने आरब्धे याज्ञवल्क्ये शिष्यस्यैव ग्राह्यं नेतरस्येति स्वस्य नियमो दर्शितः, हस्त्युपभक्षसहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मे मन्यतमा, ननु 'शिष्यस्य हरे'रिति श्रुतः श्रीभागवते तृतीयस्कन्धे च 'यज्जाताः सह वृत्तिभि'रिति स्वस्ववृत्तिसहितवर्णोत्पत्तिकथने ब्राह्मणस्य सहजा वृत्तिः शिष्याद् ग्रहरूपैवोक्ता, 'मुखतो वर्तते ब्रह्म पुरुषस्य कुरुद्वह यस्तन्मुखत्वाद्गर्णानां मुख्योऽभूद्ब्राह्मणो गुरु'रिति, अत्रोन्मुखत्वादुत्पत्तिकथनं वृत्तिप्रदर्शकं, उपदेशावसरे सर्वेषामरिक्तपाणीनां वर्णानां नीचीनमुखत्वेन गुरोरुच्चमुखत्वात्, एकादशस्कन्धे च ब्राह्मणवृत्तीरुपक्रम्य 'प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजो यशोनुदममन्याभ्यामेव जीवेत शिलाद्वा दोषहृक्तयो'रिति भगवतोक्तं, तत्रेदानीं कुटुम्बिनां शिलेनावर्तमानत्वं जानतां भृतकाध्यापने प्रतिग्रहे च दोषं पश्यतां कालस्य यज्ञप्रतिपक्षतां च पश्यतां पारिशेष्यादध्यापनमेव वृत्ताववशिष्यते, तेनापि गुरुत्वमेव वृत्तित्वेन फलति, युक्तं चैतत्, अनुपकृत्य परस्वग्रहणे रित्वेन बन्धस्य प्रसंजनात्, परस्परोपकारे च श्रेयःप्राप्तेः गीतायां यज्ञप्रसंगे उक्तत्वात्, तन्यायस्य इहापि शक्यवचनत्वेन निर्णीतत्वे बन्धाभावाच्च, किंच ऋतोत्तरममृताख्याया अयाचितवृत्तेरुक्तत्वात्, तस्यामपि शिष्यस्यैव ग्राह्यं नेतरस्य त्वेवं संकोचे तस्या अपि प्रशस्तत्वसिद्धिः, किंच 'वार्तासंचयशालीनशिलोज्ज्व इति वै गृहे' इत्युक्तासु चतुर्भूषु गृहस्थवृत्तिष्वपि वार्ताया ग्राह्यत्वात् अल्पधान्ययाज्याया अवरापरपर्यायशालीनेन शिलोज्ज्वलेन चाजीवनात्, शिलं नाम शाल्यादेर्निपतितस्य परित्यक्तस्य वा परिग्रहणं, उज्ज्वस्तु एकैकस्य कणस्योपादानं, संचयवृत्तिरेव समीचीना पूर्वोक्तीति कया वर्ण्यवत्त्यैव प्राप्तस्य संचयात्, 'अनया ते कात्यायन्यां तं करवाणी'त्यादि श्रौतलिङ्गेन याज्ञवल्क्यादिषु तथा निश्चयाच्च, तत्रापि कुसूलधान्यत्वाटिकरणे त्वतिप्रकर्षः, अतएवाचार्यैरश्वस्तनिकता कृता तदुरं तु कुटुम्बवाहुल्येन संचय इति जानीहि, दातुः फलं तु भवत्येव, 'गुरौ पितरि चाध्यक्षे अध्यात्मव्रति-

‘કેષુ ચ’ ‘સ્વસ્ત્યક્ષગવિગર્જિતં’ ‘વિદ્યતે સાગરસ્યાન્તો નાન્તો દાનસ્ય વિદ્યતે’ इति
 ગૌનકસ્મરણાત્ ‘મનસા પાત્રમુદ્દિષ્ય જલં ભૂમૌ વિનિહિયેન્ વિદ્યતે સાગ-
 રસ્યાન્તો નાન્તો દાનસ્ય વિદ્યતે’ इत्यગ્રેયે દાનપરિભાષાસુ વચનાત્, તથા કૃત્વા
 દેશાન્તરસ્થપાત્રગૃહે પ્રેષણસ્ય સર્વમમ્મતત્વાચેતિ દિક્ ॥

॥ इति श्रीमद्गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमविरचितस्ववृत्तिवादः संपूर्णः ॥

વાદપરિચય.

‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ના તૃતીય વર્ષના ચતુર્થ અંકથી ક્રમશઃ ઉપલબ્ધ થતા એતત્સાપ્રદાયિક વાદ્યથોત્તુ મુદ્દલુ ભરુચના એક ભગવદ્ધર્મપરાયણ ગૃહસ્થના દ્રવિણસાહાયથી આરંભ્યું છે, એ વાચકોને સુવિદિત જ છે. અત્યારમુખીમા પ્રકટ થયેલા વાદ્ય-થો કયા વિષયને અવલખે છે, એ જાણનાને સરકૃતાનભિષ્ણ જ્ઞાસુઓને આતુરતા થાય એ સહજ છે, માટે મુદ્દિત થયેલા સર્વ વાદ-અથોનો પરિચય અત્ર કરાવવામા આવે છે.

પ્રથમ છપાયેલા વાદ્ય-અથો પરિચય તે જ અકમા કરાવેલો હોવાથી અત્ર પિષ્ટપેપણુની આ વરચકતા નથી.

દ્વિતીય વાદ્યથ ભક્તિરસવાદ છે, અને તે પચમ અકમા મુદ્દિત છે. આ વાદ્યથ દશદિ-ગતવિજયી ગોસ્વામિશ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજે પોતાના પિતાના નામથી રચ્યો છે. તેમાં શૃંગારાદિ આઠ, નવ, અથવા તો દસ રમો માનનાગઓએ ભક્તિરસનો સ્વીકાર નથી કર્યો. એવો પૂર્વપક્ષ કરીને, યુક્તિપ્રમાણુઅલથી ભક્તિ એ પણ એક રસ છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

તૃતીય વાદ્યથ વિગ્રહવાદ છે. આ વાદ પણ પચમાકમા જ અકિત છે. તેમા પ્રભુના નિત્ય, અદ્વાદિક, સમ્વિદાનદ રસાન્મક શ્રીઅગની માયાવાદિ દુર્ભેત વાદોના વિધ્વસપૂર્વક સિદ્ધિ દર્શાવી છે.

ચૈતુર્થ વાદ્યથ પ્રવચ્ચવાદ ૭-૮ અકમા મુદ્દિત છે. તેમા જગત્તા સંપત્તિનું નિરૂપણ અને જગત્તને અસત્ય અને ભગવત્સ્વરૂપ નાદ માનનારાઓના અનેક સિદ્ધાંતોતુ યુક્તિપ્રમાણુપુરમર સમૂલોન્મૂલન કર્યું છે. આ અથ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે વિગ્રહવાદ અને પ્રવચ્ચવાદ ના કર્તા એક જ છે અને તે તૃતીય ગૃહના શ્રીગિરિધરજી છે.

પચમ અને ૫૪ વાદ્યથો આ અકમા છપાયેલા છે. પચમ વાદ્યથ પ્રતિવિમ્બવાદ છે. આ વાદમા પ્રતિબિંબ એ પણ પદાર્થ છે એમ અનેક મતમતાતરોતા ખડનપૂર્વક સિદ્ધ કર્યું છે. આ વાદના કર્તા શ્રીપુરુષોત્તમજી જ છે.

૫૪ સ્વવૃત્તિવાદમા અશિષ્યના દ્રવ્યાદિના અપ્રતિદેહપૂર્વક કેવલ શરણાપન શિષ્યના જ દ્રવ્યાદિથી ગુરુશ્રીનિનુ ચમર્ધન કર્યું છે.

આ સર્વ વાદ્ય-અથો પરિશીલનથી સપ્રત્યયને અતીવ લાભ થશે એમ આશા રાખવામા આવે છે. આ વાદ્યથોત્તુ મન અમને અમાગ ગુરુ શ્રીખાલકૃષ્ણજીલાલજી તગ્દથી થયું છે, જે વાસ્તે તેઓશ્રીનો શુદ્ધ અન્તઃસ્રણથી પ્રસિદ્ધ ઉપકાર માનવામા આવે છે. સ્વવૃત્તિવાદ તો સાક્ષાત્ શ્રીવજ્ર-ભૂષણુજીએ નિજ હસ્તાક્ષરથી લખ્યો છે, તે ઉપરથી પ્રાચીન ગોસ્વામીઓની સાપ્રદાયિક આસક્તિનું પણ સહજ અનુમાન થઈ શકે એમ છે. આ અથોના અન્ય આદર્શના અભાવમા એકથી જ સંતોષ માનવો પડે છે. આદર્શાન્તરના અભાવમા અત્યન્ત શુદ્ધ અથ પ્રકટ થવા દુર્લભ છે.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસાં.

પ્રેફેસર ફેરજન અને પુરુષોત્તમ નીચે ઉતરી ચોપાટીના રસ્તાપર ગયા, ત્યાં નીતિસેન અને વિચિત્રવીર્ય તેમને મળ્યા પુરુષોત્તમે તેમને અર્પ સમાચાર જ્યાં નીતિસેન પ્રસન્ન થયો, પણ વિચિત્રવીર્ય બોલ્યો, “ભાઈ, ગોવિંદભટ્ટ અને તું જે નહિ જરો તે થોડું હવે શરણુમત્ર અપાવ, એટલે એમનો ઉદ્ધાર થઈ જાય,—અને ભૂલ્યો—લીલામા પ્રવેશ થઈ જાય.” પુરુષોત્તમ કાંઈ બોલ્યો નહિ, પણ પ્રેફેસર ફેરજને વિચિત્રવીર્ય સામું જોયું, કાંઈક ગુસ્સે થયો, અને પોતાનું મોઢું પાછું ફેરવી, પુરુષોત્તમ તરફ જોઈ બોલ્યો, “તારી આત્મા સાથે મૈત્રી સંભવે છે જ કેમ? મને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે.”

પુરુષોત્તમ—આવ્યાવસ્થામા કામલ હૃદયો રમત ગમતમા નિષ્કામ મેહથી સંધાય છે, તે સ્નેહ સ્વભાવની ભિન્નતા જના મોટપણે ટકી રહે છે

પ્રે. ફેરજન—પણ આ વિચિત્રવીર્યે તો મેહ શું તે જ સમજતો હોય એમ લાગતું નથી.

પુરુષોત્તમ—સ્નેહને સમજ સાથે બહુ મળધ નથી સમજવું એ બુદ્ધિનું કાર્ય છે, મેહ હૃદયનો સબધ છે, અને તે બળવાન હોય તો વિરુદ્ધ આચાર વિચારના મનુષ્યોને પણ એક કરી શકે છે વિચિત્રવીર્ય બિચારો મમકડા જેવો, વામા આવે તેમ વગર વિચાર્યું બોલતો, શુદ્ધ હૃદયનો મનુષ્ય છે વળી પ્રભુમાં ચિત્ત લાગ્યા પછી અન્યના પ્રેમની બિલકુલ અપેક્ષા રહેતી નથી

પ્રેફેસર ફેરજને કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ, અને સર્વે આનતા આવતા કૃષ્ણભવનની બહાર આવી પહોંચ્યા પુરુષોત્તમે આગળ જઈ અદર નજર કરી તો પાછળ કૃષ્ણોદ્યાનમાથી સ્વર આવતો અભળાયા, તેથી સર્વે બહારને જ રસ્તે પાછળ કૃષ્ણોદ્યાન આગળ ગયા કૃષ્ણોદ્યાનની આસપાસ મોટા ઝાડોની ઘટા આવી રહી હતી તેથી અદર બગેબર જોઈ શકાતું નહિ, પણ સ્વર અપ્રત્યક્ષ સંભળાતા હતા સંધ્યા સમય થઈ ગયો હતો, અને ગાગા, કુસુમ અને ગોવિંદભટ્ટ કૃષ્ણોદ્યાનમા બેસી પ્રભુની લીલાના ભજન ગાતા હતા, આ મહળી બહારથી તે સાંભળતી હતી ત્રણે જણુ ગાવામા એટલા લીન થઈ ગયા હતા, કે પોતાના ગરીબુ લાન પણ ભૂલી ગયા હતા તેમના ચિત્ત પ્રભુતા-પ્રભુની સુદર લીલાના સ્મરણમા લીન થઈ ગયા હતા, અને થોડીવાર પછી પુરુષોત્તમ ધીમેથી સાકળ ઉઘાડી-સર્વેને એક પછી એક અદર લઈ ગયો, ત્યારે ત્રણેમાથી કાંઈને ત્યાં આવેલા મનુષ્યો વિષે કાંઈ બગેબર પડી નહિ પ્રભુની લીલાનું જે સુદર ગીત તેઓ ગાતા હતા, તે નીચે પ્રમાણે હતું—

સાંખી.

^૧બંક, ^૨સપ્ત, ^૩રસ ^૪દષ્ટ હેં, ^૫દર્શન, ^૬મન અભિધાષ,

^૭પૂર્ણ, ^૮જોડ, ^૯મન્મથ, ^{૧૦}રટણ, ^{૧૧}કુળસદન, નિજબાસ.

શ્યામબરણુ ગિરિવરધરણુ, ગોપીજનચિત્તચોર,

ત્રજરાજ કુવર જ્યામેં બસો, સુંદર નંદકિશોર.

રાગ સામેરી.

શ્રી ગોવર્ધનવાંસી સાંવરે, લાલ તુમ ખિન રહો ન જાય હો,
બજરાજ લડતો લાડિલો ટેક.

“બંક ચિત્ત મુસકાય કે, લાલ સુંદર બદન દિખાય,
લોચન તલપેં મીન જ્યોં, મોંહિ છિન છિન કટપ બિહાય હો—શ્રીગો. ૧

“સપ્ત મૂર બંધાન કે લાલ મોહન બેન બબાય,
સુરત સુહાધ બાંધિકે, લાલ મધુરે મધુરે સ્વર ગાય હો—શ્રીગો. ૨

“રસિક રસીલી બોલની, લાલ ગિરિ ચઢિ ગૈયાં ખુલાય,
ગંગ ખુલાધ ધુમરી નેક ઉંચી ટેર સુનાય હો—શ્રીગો. ૩

“દષ્ટ પરે જ દિવમતેં, લાલ તબતેં રૂચે નહિ અત્ર,
રજનિ નિદ ન આવહીં, મોંહિ ખિસચો ભોજન પાન હો—શ્રીગો. ૪

“દર્શનકોં નૈનાં તપે, લાલ બચન સુનનકોં કાન,
મિલવેકું હિયરો તપે, મેરે જયકે જવન પ્રાન હો—શ્રીગો. ૫

“મન અભિલાષ વહે રહી, લાલ લગત નયન નિમેષ,
એક ટક દેખું આવતો, પ્યારો નાગર નટવર ભેષ હો—શ્રીગો. ૬

“પૂરન શશિમુખ દેખકે, લાલ ચિત ચોંટયો વાહી ઠોર,
રૂપ સુધારસ પાન કે, લાલ સાગર ચંદ્ર ચકાર હો શ્રીગો.—૭

“લોક લાજ કુલ બેઢી, લાલ છાંડયો સકલ વિવેક,
કમલ કલી રવી જ્યોં બઢે, લાલ છિન છિન પ્રીત વિશેષ હો શ્રીગો.—૮

“મન્મથ કોટિક વારણે, લાલ નિરખી ડગમગી ચાલ,
જીવતી જન મન કદના, લાલ અંબુજ નેન વિશાલ હો—શ્રીગો. ૯

“યહ રટ લાગી લાડિલે, લાલ જૈસેં ચાતક ચોર,
પ્રેમનીર બરખાય કે, લાલ નવધન નંદકિશોર હો—શ્રીગો. ૧૦

“કુંજસદન ક્રીડા કરે, લાલ સુખનિધિ મદનગોપાલ,
હમ શ્રી વૃંદાવન માલતી, તુમ ભોગી બમર ભુપાલ હો—શ્રીગો. ૧૧

જુગ જુગ અવિચલ રાખીએ, લાલ યહ સુખ શૈલ નિવાસ,
શ્રીગોવર્ધનધર રૂપેં, બલિજયે ચતુરભુજદાસ હો—શ્રીગો. ૧૨.

સાખી.

યહ મેરે અભિલાષ હે, પૂરો નહકુમાર,

યહ છપીયે કોટિક વારણે, તનમન પ્રાણુઆધાર. ૧

તે જુ રતન પાયો લલો રે, જન્યો ન સાધન માજ,
 પ્રેમકથા અનુદીન સુની રે, તોહ ન ઉપની લાજ ॥ ૧૨ ॥
 સદા સધાતી આપનો રે, જયકા જવન પ્રાણ,
 સો તો બિસાચો સહજહી રે, હરિ ઈશ્વર ભગવાન ॥ ૧૩ ॥
 બેદ, પુરાણ, સ્મૃતિ સમે રે, સુરમુની સેવે જહિ,
 મહામોહ અજ્ઞાનમેં રે, ક્યોં ન 'સુમરે' તાહિ ॥ ૧૪ ॥
 ખગ મૃગ મીન પતંગ લો રે, મેં સોધે સખઠોર,
 જલ થલ જવ જતે કિતે રે, કહુ કહાં લગિ ઝોર ॥ ૧૫ ॥
 પ્રભુ પૂરણ પાવન સખા રે, પ્રાણનહીકે નાથ,
 પરમ કૃપાલ દયાલ દયાનિધિ, જવન જહિકે હાથ ॥ ૧૬ ॥
 ગર્ભબાસ અતિ ત્રાસમેં રે, જહાં ન એકો અંગ,
 સુન શઠ તેરે પ્રાણપતિ રે, તહાં ન છાંડ્યો સંગ ॥ ૧૭ ॥
 દીન રાત પોખત રહે રે, જૈસેં ચોલી પાન,
 વા દુ.ખતેં તોહિ કાઢિકે રે, ગહિ દીનો પયપાન ॥ ૧૮ ॥
 જહિં જડને ચેતન કિયોરે, રચિ ગુણ તત્ત્વ બિધાન,
 ચરણ ચિકુર કર નખ દિયેરે, નયન નાસિકા કાન ॥ ૧૯ ॥
 અસન બસન બહુ બિધિ દિયેરે, ઐસર ઐસર આનિ,
 માત પિતા લેયા મિતેરે, નઈ રૂચિ નઈ પહિચાન ॥ ૨૦ ॥
 સજન કુટુંબ પરિકર બઢ્યોરે, સુત, દારા, ધન, ધામ,
 મહા મોહ બિષયી લયોરે, ચિત આકર્ષ્યો કામ ॥ ૨૧ ॥
 ખાન પાન પરિધાનમેંરે, જોબન ગયો સખ ખીત,
 જ્યોં વીટ પરત્રિયસંગ બસ્યોરે, ભોર લયે લયલીત ॥ ૨૨ ॥
 જૈસેં સુખહી ધન બઢ્યોરે; તૈસેં તનહિ અનગ,
 ધૂમ બઢ્યો લોચન બસ્યોરે, સખા ન સૂઝ્યો સંગ ॥ ૨૩ ॥
 જમ જન્યો સખ જગ સુન્યોરે, બઢ્યો અજશ અપાર,
 ખીચ ન કાહુ તખ ઝીયોરે, જમદૂતન દીની માર ॥ ૨૪ ॥
 ઢેઠ જને કેવાર મર્યોરે, એસે કુમતિ કુમીચ,
 હરિસો હેત વિસારી કેરે, સુખ ચાહત હે નીચ ॥ ૨૫ ॥
 જોપેં જય લજ્જા નહીરે, કહા કહાં સોખાર,
 એકા અંગ ન હરિ લજ્યોરે, સુન શઠ સૂર ગમાર ॥ ૨૬ ॥

ગાઈને પાંચ મિનિટ શાંત રહ્યા વિચિત્રવીર્યના મનપર ગીતના એક, એક શબ્દે ધણી અગમ્ય અસર કરી ગોવિંદભટ્ટ ગાતા ગાતા વિચિત્રવીર્યની સામુજ્ય એકીટસે જોઈ રહ્યા હતા, ગાતા ગાતા કોઈ કડીપર ભાર મુકતા હતા, કોઈ કડી બેવાર ગાતા હતા, અને વિચિત્રવીર્યને હરેક પ્રકારે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. “સખ રસકો રસ પ્રેમ હૈરે, વિપથી જેલે સાર, તન મન ધન જોખન ખસ્યોગે, તખડુ ન મની હાર” એ કડી બે વાર ગાઈ, વિચિત્રવીર્ય તરફ જોઈ જોડ્યા, “ભાઈ વિષય બહુ જ ખરાબ વસ્તુ છે પ્રભુના દર્શનમા, પ્રભુના સ્મરણમા, એના જેવો વેરી કોઈ નથી તે છતાં એ વિષયમા આસક્ત ચિત્ત, તન, મન, ધન, જોખન સર્વનો નાશ પોતાના સમક્ષ જોવા છતાં તલ્લીન થઈ રહે છે, તેમ જ તાર ચિત્ત પ્રભુમા એવી રીતે લીન થઈ જોઈએ કે તુ તન, મન, ધન, જોખન કશાની દરકાર કરે નહિ, કશાની દરકાર કરવાનું તને સૂઝે પણ નહિ, પણ તન, મન, ધન જોખન સર્વે સંપૂર્ણ પ્રેમથી પ્રભુને અર્પણ કરી પ્રભુની મેળામા સર્વદા તપ્પર રહે, સર્વદા એકતાન રહે માત્ર પ્રભુ જ હૃદયના પ્રેમને લાયક છે સ્ત્રી પુત્ર કોઈ નથી” ગાઈ ગયા પછી જોડ્યા “ભાઈ આપણા પરમ મિત્ર પ્રભુ જ છે, આપણા પ્રાણનાથ છે, પરમ દયાલુ છે, ગર્ભવાસમા પણ પ્રભુએ તારી મોખત છોડી નથી, જન્મતાવાર તારે માટે માતાના સ્તનમાં દૂધ તૈયાર કરી રાખ્યું. હાથ, પગ, કાન, નાક, આંખ સર્વ પ્રભુએ જ તને આપ્યા, અને જેમ જેમ કુટુંબ પરિકર, સુત, દારા, ધન, ધામ સર્વે વિટળાતા ગયા, તેમ નિકટના સ્નેહી પ્રભુને તું ભૂલતો ગયો, મોહપાશમા પડ્યો, વિપથી થયો, લોચનમા ધુમાડો ભરાયો, અને અધ થયો, હરિની મૈત્રી વિસારી, હે નીચ, સુખ કેમ થાય? સૂરદાસ પોતાના જીવને કહે છે “હે જીવ, તને લગ્ન નથી, તને સોવાર શું કહું? હે સુર ગમા? હે શક? એક અંગથી પણ તે હરી ભજ્યા નથી” ભાઈ, સૂરદાસની આ શિખામણ સર્વને લાગુ પડે છે દુનીઆમા હજારો-લાખોમાં કોઈકને જ “શક, ગમા” વચનો લાગુ પડતા નહીં હોય પ્રભુના ભક્ત બહુ વિરલ હોય છે, તેમા પણ શુદ્ધ પ્રેમી તો બહુ જ દુર્લભ છે જ્યારે આ પ્રમાણે તે વિરલ ભક્તનું ચિત્ત પ્રભુમા તન્મય થાય છે, ત્યારે તેને પ્રપંચની વિચ્છિન્નિ થઈ જાય છે, અને પ્રભુના વિરહથી પીડિત મન પ્રભુના દિવ્યરૂપમા, અને પ્રભુની દિવ્ય લીલામા મગ્ન થાય છે ભગવન્મય થયલા આવા જીવને પ્રભુના ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે, પણ ભગવત્ સ્વરૂપને શોધનો તે જીવ એ ગુણોની અપેક્ષા ન કરતા સ્વરૂપમા જ મગ્ન રહે છે એવો જીવ હૃદયમા પરમ આકાશમા રહેલા સત્ય, જ્ઞાનસ્વરૂપ અનંત બ્રહ્મને જાણે છે, જાણ્યો છે અને તે વિપશ્ચિત્ત બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામ ભોગવે છે શ્રુતિ કહે છે કે સત્ય જ્ઞાન અનંતં બ્રહ્મ યો વેદ નિહિતં ગુહાયાં પરમે વ્યોમન્ સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ બ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા. અહીં જે કામ શબ્દ વાપર્યો છે તેનો વિષય સાથે સંબંધ ન કરવો. બ્રહ્મ પરમાત્મા સાથે જીવ વિષય ભોગ ભોગવે છે એવો અર્થનો અનર્થ કરવો એ તો મહિનતા અને તજ્જન્ય અધિકારની પરાકાષ્ઠા કહેવાય.

વિચિત્રવીર્ય—નહિ જ, નહિ જ, અહિં વિષય ક્યાથી? હવે હું સમજ્યો. મારા જેવું વિષયગ્રસ્ત ચિત્ત પ્રભુ પાસે જાય જ ક્યાથી? મને કોઈ કોઈવાર એમ થઈ આવે છે કે તમારો દાસ થઈ અહીં રહું, કે કોઈ દિવસ આમ તમારી માફક પ્રભુના ગુણગાનનો આનંદ—પણ મારા ભાગ્યમા એ સુખ ક્યાથી? તમારા જેવા પવિત્ર જીવ પ્રભુસાથે જે કામ ભોગવે તે મારા જેવા કુદ્ર, પાપી જીવ આખે પણ કેમ જોઈ શકે? પ્રભુના જ દર્શન દુર્લભ—ત્યા જ અધાર, તો પ્રભુની લીલાના દર્શન તો ક્યાથીજ? મેં ગીતગોવિંદ એકવાર વાંચવા માડ્યું હતું, પણ વિષયવાસના ઉદ્દીપ્ત થવાથી બંધ કરવું પડ્યું.

ગોવિંદભટ્ટ-સામાન્ય મનુષ્યે એકદમ એવા ભગવત્પ્રીલાના પ્રથો ન વાંચવા, કેમકે ભગવાનની લીલામાં અન્યથા બુદ્ધિ થવાથી વધારે પનિત થવાય છે

વિચિત્રવીર્ય-એ વાંચવા સમજવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય શોધવા મે રા રા. કેશવ લાલની દીકા જોઈ, પણ તેમાંથી કંઈ મળ્યું નહિ

ગોવિંદભટ્ટ-પરમ ભગવદ્દીપ ભાષિણ દ્વાદશીના વંશજ સહૃદય રસિક કેશવલાલભાઈની દીકા સાહિત્યની દૃષ્ટિથી લખાવણી છે, ભક્તની દૃષ્ટિથી નથી. પરમ ભક્ત જયદેવે રાધા-કૃષ્ણને હિતમ નાયક નાયિકા બનાવી માત્ર સાહિત્યની દૃષ્ટિથી એ સુદર ગ્રંથ લખ્યો હતો, એમ સમજવું જોઈ છે. માતૃપિતાને નાયક નાયિકા બનાવી તેમનો શુગાર વર્ણવવો, એ જેમ પુત્ર માટે અયોગ્ય, પાપ ગણાય, તેમ કૃષ્ણનો પરમભક્ત જયદેવ માત્ર બાહ્ય દૃષ્ટિથી રાધાકૃષ્ણને નાયક નાયિકા બનાવી શુગારરસ વર્ણવતો હોય તો ભક્ત તરીકે તે અધમ જ ગણાય પણ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી એમા તો આનંદમય પરમાત્માની સ્વરૂપાત્મક, નિત્ય લીલાનું વર્ણન છે જેમ પરમાત્મા પ્રકૃતિથી પર છે, તેમ એમની લીલા પ્રકૃતિથી સ્વતંત્ર, સ્વરૂપાત્મક છે

પ્રથમ તો સમજ કે પ્રભુ સર્વ સૌંદર્ય સુક્ત છે. પ્રભુએ પરમ કૃપા કરી અર્જુનને જે સ્વરૂપના દર્શન કરાવ્યા તે જે —

અનેકવક્ત્રનયનમનેકાદ્ભૂતદર્શનમ્ ।

અનેકદિવ્યાભરણં દિવ્યાનેકોદયતાયુધમ્ ॥ ગીતા ૧૧ ॥ ૧૦ ॥

દિવ્યમાલ્યાંવરધરં દિવ્યગંધાનુલેપનમ્ ।

સર્વાશ્ચર્યમયં દેવં અનંતં વિશ્વતોમુખમ્ ॥ ૧૧ ॥ ૧૧ ॥

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેદુગપદ્મુત્થિતા ।

યદિ ભાઃ સદૃશી સા સ્યાદ્ધાસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥

તન્નૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્નં પ્રવિભક્તમનેકધા ।

અપશ્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાંડવસ્તદા ॥ ૧૧ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ —એ સ્વરૂપ અનેક મુખ અને નયનોવાળું, અનેક અદ્ભુત દર્શનવાળું, અનેક દિવ્ય આભરણવાળું, અનેક દિવ્ય આયુધ ધારણ કરેલું, દિવ્ય માલા અને દિવ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરેલું, દિવ્ય ગંધનું લેપન કરેલું, સર્વે આશ્ચર્યોંથી ભરેલું, પ્રકાશવાન અનંત અને સર્વ તરફ દૃષ્ટિ કરતું, હવે આકાશમાં એક જ સમયમાં હજાર સૂર્યોનો પ્રકાશ પ્રગટ થાય તો તે પ્રકાશ તે મહાત્માના પ્રકાશને મળે તો આવે ત્યાં તે સ્વરૂપમાં અર્જુનને અનેકરીતે વિભાગ પામેલું સમસ્ત જગત્ તે દેવના દેવ કૃષ્ણના શરીરમાં એક ભાગમાં સ્થિત જોયું

બાઈ, આ અને આવા ભગવાનના સ્વરૂપ પ્રકૃતિમય-માયાવેષ્ટિત છે એમ ન સમજવું ગીતાના સાતમાં અધ્યાયમાં પ્રભુ કહે છે કે આઠ પ્રકારના ભેદવાળી પ્રકૃતિ મારી છે, અને મારાથી પર બીજું કંઈ નથી. મત્ત પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય અને

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈરોમિઃ સર્વમિદં જગત્ ।

મોહિતં નાભિજાનાતિ મામેભ્યઃ પરમવ્યયમ્ ॥ ૧૩ ॥ ૧૩ ॥

દૈવીશૈષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।

મામેવ યે પ્રપચન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:-એ ત્રણ ગુણવાળા ભાવોએ આ સર્વ જગત્ મોહ પામેલું છે, તેથી એમનાથી પર, અને અવ્યય એવા મને ઓળખતું નથી મારી, આ ત્રણ ગુણોવાળી, દૈવી માય દુસ્તર છે, જેઓ મને જ શરણે આવે છે, તેઓ એ માયાને તરી જાય છે

ભગવાનનું ખરૂં સ્વરૂપ તો ધ્યાનમાં આવી શકે જ નહિ, કેમકે 'વેદ નતિનેતિ' કહે છે એ સર્વ ભ્રમ છે, તેનો ખરો અર્થ એ જ છે કે પ્રકૃતિ-માયા તથા તેના ગુણોથી પ્રભુ પર છે પ્રભુ પ્રવચનથી, બુદ્ધિથી, બહુ શ્રુત થવાથી, લભ્ય નથી, કેમકે મન, બુદ્ધિ વગેરે સર્વ પ્રકૃતિ-જન્ય છે, માટે પ્રભુ જેને વરે છે-પસંદ કરે છે તેનાથી જ પ્રભુ લભ્ય છે પ્રભુકૃપા સિવાય કોઈ પણ સાધન પ્રભુપ્રાપ્તિને યોગ્ય નથી જેને પ્રભુ વરે છે તેના શરીરને પોતાના શરીર તરીકે પસંદ કરે છે જ્યદેવપર પ્રભુની કૃપા હતી પ્રભુમક્તિ, પ્રભુપર દદ આત્મક્રિતને લીધે પ્રભુમા મનનો નિરોધ જેમ જેમ થતો જાય છે, તેમ તેમ ઇન્દ્રિયોની બહિર્મુખતા મટતી જાય છે, ઇન્દ્રિયો અંતર્મુખ થઈ પ્રભુ તરફ વળે છે, પ્રપચમા સર્વ સ્થલે પ્રભુમયતા સ્પુરવા લાગે છે, વાસુદેવમ્ સર્વમિદમ્ એમ ભાન થાય છે, સંપૂર્ણ રીતે નિરુદ્ધમન સૌહાર્દમય-આનંદ-મય પ્રભુના અને તેમની લીલાના દર્શન કરે છે જ્યદેવનું મન પ્રભુમય હતું, પ્રભુ સિવાય બીજું કંઈ કર્તવ્ય, દષ્ટવ્ય, પ્રાપ્તવ્ય એને ન હતું, પ્રભુએ કૃપા કરી પોતાની પવિત્ર, આનંદમય, સ્વરૂપમય લીલાના દર્શન એને કરાવ્યા, તેના કાંઈક અશના દર્શન એ આપણને ગીતગોવિંદદ્વારા કરાવે છે એમા પ્રકૃતિમય વિષયની ભાવના કરવી એ મનની અધોગતિ સૂચવે છે

નીતિસેન-જ્યદેવ વિષયી ન હતો પણ રસિક તો હતો જ રસશાસ્ત્ર એને સારી રીતે ખબર હતું પણ રસ અને વૈરાગ્ય એકએકના વિરોધી છે. સામાન્ય વિષયનિમગ્ન મનુષ્યોને રસની સમજ હોતી નથી, અને વિષયવાસનાની યથાતથા તૃપ્તિ કરવી એટલું જ સમજે છે, કોઈક રસિક રસ અને શૃંગાર સમજે છે, અને તદ્વારા ધણો હિચા પ્રકારનો આનંદ ભોગવે છે, દયારામ "જે કોઈ પ્રેમ અશ અવતરે" વગેરે ગરબીઓમા, કાલીદાસ પોતાના સુદર નાટકો તથા મેઘદૂતમા, અમર પોતાના શતકમા, એ રસ ખીણવે છે, અને રસમા મ્હાલે છે, પણ એ રસમાં, શૃંગારમા, વિષય-વાસનાનું બીજ તો છે જ, અને તેને લીધે જ શૃંગાર તે શૃંગાર અથવા રસ છે, ધ્વજને, પ્રભુને, એવા શૃંગાર સાથે શું સંબંધ ?

ગોવિંદભટ્ટ-વિષયવાસનાનું સામાન્ય મનપરથી ખસતું જાય છે, તેમ પ્રેમ, રસ, શૃંગાર, કોઈક વિરજ, રસિક મનુષ્યના મનમા સ્પુરતો જાય છે દરેક મનુષ્યને રસ સ્પુરતો નથી જ રસ આંતર, સ્વતંત્ર, નિત્ય છે, વિષય બાહ્ય, પરતંત્ર, ક્ષણિક છે રસોવૈસ શ્રુતિ કહે છે કે રસ પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા છે વિષયવાસના તો હૃદયનો ગેગ છે રસરૂપ પરમાત્માના આનંદમય સ્વરૂપમાથી જે જીવો વિજ્યા છે, તે જ રસિક હોઈ શકે છે, માટે રસ શૃંગારમા વિષયનું બીજ છે એ સમજ ખોટી છે, હિંદુ વિષય રસના ઉદ્ઘાટનનો અને દર્શનનો વિરોધી છે પ્રબલ ઇન્દ્રિયો જીવને બાહ્ય વિષયોમા ખેંચી

આનંદમય, રસમય પરમાત્માથી વિખુટો પાડે છે અને સસારચક્રમાં બમણું કરાવે છે, પણ હદીઆનો સપૂર્ણ સયમ થયો હોય તો હૃદયગુહામાં ખિરાજમાન રસમય પ્રભુનું સામ્રાજ્ય જીવના શરીરપર પણ થાય છે, અને તેને દેદીપ્યમાન કરે છે

પુરુષોત્તમ-ભાઈ નીતિસેન, સામળનો શૃંગાર કલુષિત છે, ત્યારે દયારામનો ભક્તિથી ઉભરાતો પવિત્ર છે, આ દુનીઆના વિષયવાસના બંધાયલા મનુષ્યોની દૃષ્ટિ ઘણુંખડું અધ થઈ ગયલી હોય છે, અને પ્રભુની લીલાતુ તેજ ખમી શક્તી નથી ગીતગોવિંદ વિચિત્ર વીર્ય નહિ વાંચી શક્યો, તેનું કારણ પણ એ જ દયારામને—એના રસને—શૃંગારને, વિદ્વાન ગણુતા સજ્જનો પણ સમજી શક્યા નહિ, તેનું કારણ પણ એ જ સદ્ગુણ સાક્ષર રા રા ગોવર્ધનરામભાઈ દયારામની કવિત્વશક્તિ વખાણુતા, પણ પ્રથમ તો એના રસમાં એ પણ વિષય જ ભેતા શુજરાતના કવિઓ વિષેના પોતાના વિદ્વાત બરેલા ભાષણુમાં એઓ કહે છે કે “So far as poetical powers are concerned, he is undoubtedly the greatest genius since the days of Premanand His poems on Krishna and the maids of Gokul are a stream of burning lava of realistic passion and love, and if lewdness of writings do not take away from the merits of a poet, he is a very great poet indeed .. He, too, no doubt, philosophises, and rises to the beautiful and sublime of the Bhakti mārga with equal power, but he is also an open advocate of Vallabh at times, and even the greatest master of advocacy needs must fail in a hopeless cause”

ભાવાર્થ—કવિત્વ શક્તિમાં તો એ પ્રેમાનંદના સમય પછી સૌથી વિચક્ષણુ હતો કૃષ્ણ અને ગોકુળની ગોપીઓ વિષેની એની ગરબીઓ ઉઘાડા શૃંગાર અને પ્રેમરૂપી ઝળહળતા અગ્નિના ઉભરાતા ઝરા જેવી છે, અને જો લખાણુમાં સ્ફુરતી વિષયવાસનાથી (લંપટપણાથી) કવિના ગુણોને આચ્છાદિત થાય તો એ ખરેખર ઘણુંજ ઉત્તમ કવિ કહેવાય .. વળી એ પણ ધર્મના તત્ત્વોની શોધમાં હિંદો ઉતરે છે, અને ભક્તિમાર્ગના સૌંદર્ય અને પ્રેમના શિખર સુધી તેટલીજ શક્તિથી ચઢી શકે છે, પણ વળી એ કાઈ કાઈ વખત વલ્લભના પુષ્ટિમાર્ગના ખુલ્લે ખુલ્લો પક્ષ કરે છે, અને એ છેકજ નકામા, નહારા, પુષ્ટિમાર્ગનો પક્ષ જીતતા ઉત્તમોત્તમ વકીલને પણ અપયશ જ મળે તે છતાં એ સૌંદર્ય ભક્તિ, શૃંગારભક્તિની ઉત્તમતા અને પવિત્રતાથી અજ્ઞાત ન હતો નિર્મલ સુદર હૃદયના ભક્તના મુખથી શૃંગારભક્તિથી ઉભરાતી ગરબી એ ગવડાવે છે અને તેમાં સૌંદર્ય, રસની ઝાણી થતા પોલી હૈ—ear—I swear—there is no lascivious note of—good friend Dayaram in spite of—r over them which is meant

ભાઈ, આ અને આવા ભગવાનના સ્વરૂપ પ્રકટિત્તમે the unlearned worldly ગીલાના સાતમા અધ્યાયમાં પ્રભુ કહે છે કે આઠ પ્રકારન may rise therefrom like the મારાથી પર બીજું ગર્હ નથી મત્ત પરતરં નાન્યત્કિચિrotation Is then this a lewd

religion as they say ? Is this mere worship of the fetish as they say ? Most certainly not As I understand and realize the depth of this sweet girl's heart, she is not more distant from the highest purity and the abstractest devotion than Cowper was when he loved and worshipped the Eternal Fan in his Olney hymn. The girl's vision is at this moment stretched over the vistas of Infinity and Beauty and Love far beyond this man-manufactured Idol, far beyond this Temple of clay and stone, exactly like the vision of Byron's Dying Gladiator looking at his distant Dacian dame and children as if they were present before his eyes in the midst of the Roman audience against whom he had closed them Her ideal is sweet and harmless, and has all the pleasure and sport which they in the West, get from their balls and dances ! If there be no vice in the latter, surely there is none in this—the former And have my countrymen a right to object to all this as being a wrong side of religion ? No-no-not until the generation that frowns at this can boast of the birth of a new poet of God whose fervour of soul shall be able to soar as high as does the spirit of this song in this child ! And the Christian missionaries—? I think I realize what must always make them full in a country so rich in the light of the Heart Then only chance lies in waiting until our people become colour-blind on this their light-some land Are they destined to be so blind ? No—this sweet girl says—No ! Keshab Chunder's last stage, too, says—No ! Evil will be that day for India when these temples of divine raptures will have been turned into the soulless laboratories and work-shops of materialistic ideals ! Science I love !—but not at the cost of this—the sweet living heaven of the poverty-stricken angels of my country. Can't give them up for the highest blessings of the Western civilization ! Poor sweet angels ! You shall live through the din and the turmoil that the world wakes with ! ”

સાવાર્થઃ—હું મોગલ ખાઈને કુંડુકું કે આપણા બધા મિત્ર દયારામની આ દડીઓમા વિષયનાસના ચુરતી નથી જ અણત, કામપાશમા બદ આત્માને આટ નાખી, પોતાના ભડકામા ઝીલી લઈ, બકિતરસનો મુદ્દા અર્થમા શ્રીનીકસની માફક ઉચ્ચ ચલવવાને માટે જ તેના પર વિષયનિગમનુ આવરણ દાકેલુ છે ત્યારે વેકિતા રહેવા પ્રમાણે આ વિષયગ્રન્થ

માર્ગ-ધર્મ છે ? લોકોના કહેવા પ્રમાણે આ માત્ર પ્રકૃતિની પૂજા છે ? નહીં જ, નહીં જ. આ સુંદર છોકરીનું હૃદય હું સમજું છું, તેના મર્મભાગના અનુભવને કળી શકું છું, અને કહું છું કે જેમ કાઉપર કવિ પોતાના “એલને” ભજનમાં “નિત્ય સૌંદર્ય-નિત્ય લીલા,” ને પ્રેમપૂર્ણ હૃદયથી આપે છે ને પૂજે છે, તે વખતે તેના હૃદયમાં જે પવિત્રતા અને પૂજ્ય ભાવ છે, તેનાથી આ છોકરીનો ભાવ કાઠપણુ રીતે ઉતરતો નથી ખાચરનનો મૃત્યુને વશ થતો મદલ પોતાના બધ થતા અમુ આગળ જેમ રોમન પ્રેક્ષક વર્ગને જોતો નથી, પણ પોતાની ઘણે દુર આવેલી કેશીઅન સ્ત્રી છોકરીને જુએ છે, તેમજ આ છોકરીનું હૃદયઅમુ પ્રભુના સૌંદર્ય, પ્રેમ, અને નિત્યતા-સર્વમયતાના દર્શન કરે છે, અને આ માટી અને પથરાના દેવાલય અને તેમાં રહેલી મનુષ્યકૃત મૂર્તિ સાથે એને કરો સબધ નથી એ સુંદર છોકરીનો ભાવ સુંદર અને નિર્મલ છે, અને પશ્ચિમના ગોરાઓ પોતાના ઔલમાં અને નાચ પાર્ટીમાં જે આનંદ અને ગમ્મત મેળવે છે, તે સર્વ આનંદ આ ભાવમાં રહેલો છે જે ઔલમાં અને નાચપાર્ટીમાં કાંઈ દુર્ગુણ ન કહેવાય, તો આ સૌંદર્યભરપૂર ભાવમાં પણ નથી જ અને આયો ? મારા દેશભાઈઓ ? તમે આ ભાવને ધર્મની પતિત અવસ્થા કહેશો ? ના, ના આ ગીતનો ધ્વનિ આ છોકરીના હૃદયમાં-આત્મામાં જેટલો ઉચે ચઢી ગયો છે, તેટલો જ ઉચો હૃદયનો ભાવ દર્શાવનાર બીજો કાંઈ કવિ જન્મે નહીં, આ જમાનો બીજા એવા કાંઈ ભક્ત કવિને જન્મ આપી શકે નહીં, ત્યાં સુધી આ જમાનાને એ ભાવદર્શક કવિતા અને કવિ તરફ ચુસ્તો દર્શાવવાનો કાંઈ હક નથી અને બ્યા-સુધી હૃદયના આવા દિવ્ય ભાવવાળા મનુષ્યો આ દેશમાં છે ત્યાં સુધી ખ્રિસ્તી ધર્મગુરુઓનો પરાજય નક્કી જ છે એમાં શું આશ્ચર્ય ! તેઓએ તો બ્યા સુધી આપણા હૃદયો અધ થઈ જાય ત્યાં સુધી થોભવું જ પડશે પણ મારા દેશબ્રાતાઓના હૃદય અધ થઈ જ જશે ? ના, ના આ સુંદર છોકરીનું હૃદય દર્શાવે છે કે, નહીં જ થાય કેશવચંદ્રસેનની અવસાન સમયની સ્થિતિપરથી જણાય છે કે એમ નહીં જ થાય બ્યાગે દૈવી પ્રેમના ઉભરાથી જલકાતાં આ દેવાલયો બધ થઈ જશે અને તેમને સ્થાને જડ પ્રયોગગાળાઓ અને દ્રવ્યાસક્ત ભાવોથી ચાલતાં કારખાના થઈ ત્યાં મારા દેશનું કમનશીબ જ સમજવું પદાર્થવિજ્ઞાનને હું ચાહું છું-પણ તેથી મારા દેશના ગરીબ પણ સુંદર ફિરસ્તાઓના આ ભાવપૂરિત, નિત્યસ્વર્ગનો નાશ તો કદીપણ સહી શકીશ નહીં જ, પશ્ચિમના સુધારાના ગમે તેટલા ફાયદા હોય પણ આ સુંદર ભાવમય સ્વર્ગ હું તજી શકું નહિ મારા ગરીબ સુંદર પવિત્ર, આર્ય ભાઈઓ ! આ ભૌતિક દુનીયાના ખળભળાટ અને અધઝરમાં પણ તમે જાગૃત, જ્યત રહેશો જ

આ ઝાંખી થવાનો પ્રતાપ એમના પિતાની શુદ્ધ ભક્તિ તેઓ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ હતા, અને પુષ્ટિમાર્ગની રીતે પ્રભુને સર્વસમર્પણ કર્યું હતું, અને વ્યાપારમાં પણ “શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની પેઢી” એ નામ રાખ્યું હતું “એમના હૃદયની ઉંડામાં ઉડી ઇચ્છા જૂઓ તો ઠકિરજીની એવા કરવી, બજન ગાવા અને ભક્તિમાં જ આખું જીવન ગાળવું સસારની ખટપટમાં એમનું ચિત્ત પેસતું નહિ. સ્વભાવે બહુ નરમ, દિલના બહુ ભોળા, અને ‘મરતાને પણ મેર કહે નહિ એવા ભક્ષા’ હતા. સર્વ કાંઈને માટે એમના વિશાળ હૃદયમાં દયા અને માયા જ હતાં . . . એ ગગ વિરાગીભક્ત ‘હતા’ એ વિરાગીભક્ત “પોતે ગીતગોવિંદ ધણુ સારૂ તથા ધણુ ભક્તિ-ભાવથી ગાતા તેમ બ્રાહ્મણોને મ્હોંએથી સામગાન સાંભળતા, કે દેવની પૂજા કરતા નિર્ભર રસથી દેવ સમુખ જાતે સામગાન કરતા, ત્યારે એમનું હૃદય તેમાં લીન થતું હતું” “હરિના

સ્વપ્ન જોતા તથા હરિનું નામ જપતા આ ભક્ત, આ અસાધ્ય સસાર છોડી, છેવટે હરિપદમાં લીન થયા. મૃત્યુને સમયે માધવરામને કશી ચિંતા હતી નહિ, કારણ કે ભક્તિરસથી બીનું એમનું હૃદય સસારના વિષયોમાંથી તો ક્યારનું એ હરી ગયું 'હતું.' ભાઈ નીતિસેન, આવા આસ્કૃત ભક્ત પિતાના કીર્તિમાન પુત્રની જુદી વિશાળ હતી, પણ તે આતર્મુખ થઈ ન હતી. તેણે હૃદયગુહામાં ગહેલા પ્રભુને ઓળખ્યા ન હતા, અને એ જુદીએ સન્યાસનો પણ વિચિત્ર, નવીન અર્થ યોગ્યો હતો. "આ દુનીઆના બધા આર્થો, પોતાને જ ખાતરની બધી સસારી ચીજો, ત્યજ દેવી, અને પ્રાણીમાત્રના—આખા વિશ્વના કલ્યાણ અર્થે પોતાની જીવંતીનું સમર્પણ કરવું" એ એમને મત સન્યાસ હતો. વિશ્વનું કલ્યાણ કરવાની ઝતુનવાળા ધણા મનજનો બહુ શુભ અને જુદુ શુ તેનો વિચાર બગેજ કરતા નથી, શાસ્ત્રદષ્ટિએ જોતા ત્યાં સુધી મનુષ્ય બ્રાહ્મી ગિયતિ પામ્યો નથી, પોતાનું સત્યસ્વરૂપ સમજ્યો નથી, ત્યાં સુધી અધારામાં જ છે, પ્રભુની માયાને તરી ગયો નથી. મનુષ્યને સત્યસ્વરૂપ સમજાવવું, અને મિથ્યા માયામોહમાંથી છોડવવા એ જ તેમનું કલ્યાણ છે. સામ્ય, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ, સર્વનો સંદોહ એજ છે કે મુક્તિ-પરમ કલ્યાણ—એટલે સ્વરૂપગિયતિ મુક્તિર્હિત્વાઽન્યથારૂપં સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિ ॥ ત્યાં સુધી સ્વરૂપસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ નથી, ત્યાં સુધી ઉપરઉપરનું કલ્યાણ, દેહનું કલ્યાણ કરવું, એ સુખને માટે ધુમાડાના બાથકા ભરવા જેવું છે. પોતાનું કલ્યાણ જોણે કર્યું નથી, તે પારકાનું શું કલ્યાણ કરશે? માયાઅસ્ત, મોહખંડ, બીજાને સીધે, કલ્યાણ માર્ગે કેમ લઈ જઈ શકશે?

ગોવિંદભટ્ટ—હવે જો ભોળા, સરલ, અતર્મુખ દષ્ટિવાળા, બગવાનની ભક્તિમાં લીન, બગવાનની લીલાના દર્શન કરનાર, પ્રપચની વિસ્મૃતિવાળા માધવરામને પ્રભુની લીલાનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો, અને ગોવર્ધનરામનું ચિત્ત તો જીવંતીને અવસાન સમયે યોગાભ્યાસમાં ગયું ! અને દયારામભાઈની રસમય કવિતામાં એમણે માત્ર યોગના છાત્રા કુચ્છા જોયા ! ભક્તિ તો રસ છે, યોગ તો ભક્તિનું માત્ર બાહ્ય શરીર છે, અને રમિક દયારામને તે ન જંગમે એ સ્વાભાવિક છે, એ રહસ્ય એ ન જ સમજ્યા.

દયારામની સ્વતઃ રસથી રેલાતી ગરબીઆમાંથી યોગ સમજાવનારને દયારામ પોતે જ શું કહેશે? સાબળ

જોગ તો તેને જોઈએ રે, જેતુ મત જગતમાં ભમે,
તે તો અચળ હુમારૂં રે, ચિત્ત રસિયામાં રમે.
જેતું મત માને રે, જોગ મૂખેથી ગ્રહે,
અમો તો એહ માગું રે, પ્રીતમજી શું પ્રીત રહે.
વળી, જ્ઞાનીની ગતિ નવ પહોંચે રે, પ્રેમ રસ પ્રેમીને જરે,
જેમ દુધ સિંહણ કેરૂં રે, સિંહણ સુતને ઠરે
એ પ્રેમ પરમ આનંદ રસ રે, રખે વિષયર (વિષય) સમ આણે,
એમાં શુક મુની ને શિવ છામ્યા રે, તે શું કામી જન બણે.

જેણે કામને મોહ પમાડ્યો રે, તે પ્રભુ કામવશ કયમ થાયે ?

એ કૃષ્ણ ક્રીડા રસ ગાતાં રે, કામ રોગ ઉરથી જાયે.

વળી, અજઠા સરખા જોગને, શું પાથરીએ કે આઠીયે ?

પ્રત્યક્ષ પાવક પરહરી, શીઠ પત્થરમાં શિર ફેડીયે ?

તાત્પર્ય એક પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોથી અજ્ઞાત આ પ્રીતિમાન સાક્ષરને પ્રભુના સૌંદર્યની શ્રુગાલક્ષિતની ઉત્તમતાની માત્ર અલપ જલપ જાણી થઈ હતી, દયાગમ, જયદેવ, અન્ય અનેક અનન્ય લોકો અને વૈષ્ણવ આચાર્યોની માફક પ્રભુના પ્રેમરસથી ભીના એ થઈ શક્યા ન હતાં. આખીજીવન સુધી માયાવાદના પ્રચલ અધાર તળે ઉછરેલાને અવમાન અમથે શુદ્ધાદૈત્યસિદ્ધાંત-મદીપ પુષ્ટિમાર્ગીય રસમય પ્રભુના દર્શન કરાવી ગઈ એ અશક્ય જ હતું જે મનુષ્ય બ્રહ્મને, પ્રભુને, સર્વધર્મરહિત અતક્ષય, અગમ્ય, અકર્તા, અભોક્તા માને તે અલૌકિક પ્રેમના, રમના, શૃંગારના સતત ઝરાતુ પાન કેમ કરી શકે ?

નીતિસેન—એ બંધુ ખરું, પણ ગીતગોવિંદમાં જો પ્રભુની લીલા જ હોય તો એમા ઉઘાડો સ્ત્રી પુરુષનો શૃંગાર વર્ણવેલો છે તેનું કેમ ? રાધાકૃષ્ણના નામ આપવાથી કાંઈ શૃંગાર મટી તે ભક્તિની ડાઘીમા આવી શકતો નથી.

ગોવિંદભટ્ટ ભાઈ નીતિસેન, તારા પ્રશ્નપરથી અષ્ટ માલમ પડે છે કે હજી તારું મન ક્લુષિત છે, વિષયપાસમાં છે, જ્યાં સુધી તારા મનપર આ પ્રપચની વસ્તુઓનું આકર્ષણ છે, ત્યાં સુધી ભગવાનનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય તું થયો નથી પણ એક દાણ તું એ આકર્ષણ દૂર કરવા પ્રયત્ન કર હૃદયમાં ઉડો ઉતર અને અતદૃષ્ટિથી હૃદયમાં ખિરાજતા પ્રભુના દર્શન કર એ પ્રભુપર પ્રીતિ કર બીજી મિથ્યા ભાજગડ મુકી દે પ્રભુને સર્વભાવથી શરણુ જા પ્રેમ પ્રેમને ખેંચજો પ્રભુના દર્શન થશે, પછી પ્રભુની લીલાના દર્શન થશે, ત્યારે શુદ્ધ થયેલો તારો જીવ પ્રભુ, પરમાત્મા સાથે ખેલશે તારું ભૌતિક, પ્રકૃતિમય, ગુણમય શરીર ખરી પડશે, અને તને દિવ્ય શરીર પ્રાપ્ત થશે ગીતગોવિંદમાં એવા દિવ્ય જીવોની પ્રભુ સાથેની લીલાનું વર્ણન છે પ્રકૃતિબદ્ધ જીવ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ગીતામાં પ્રભુએ કહ્યું છે કે—

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा दृष्टानुपश्यति । .

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ ૧૪ ॥ ૧૯ ॥

गुणानेतानतीत्य त्रिन्देही देहसमुद्भवान् ।

जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ ૧૪ ॥ ૨૦ ॥

मां च यो ऽव्यभिचारिणं भक्तियोगेन सेवते ।

स गुणान्समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ૧૪ ॥ ૨૬ ॥

- ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ ૧૪ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ, જ્યારે દૃષ્ટા હવે ગુણો મિથ્યા બીજા કાઈને કર્તારૂપે યોગ્ય નથી, અને આત્માને, પ્રભુને ગુણોથી પણ જાણે છે, ત્યારે તે મારા બાનને પામે છે

દેહના ઉદ્ભવના કાળરૂપ આ વ્રણ ગુણોને યોગ્ય બદલે દેહી જન્મ, મૃત્યુ, જરા, દુઃખોથી વિમુક્ત થઈને અમૃતને-આનંદને ભોગવે છે.

જો અન્ય ભક્તિયોગથી મારી મેળા કરે છે, તે ગુણોને યોગ્ય બદલે જ્ઞાનરૂપ થવાને યોગ્ય થાય છે

કારણ કે અમૃત અવ્યય પ્રાણ, અને ગાંધર્વ ધર્મનું, અને અત્યંત મુખ્ય સ્થાન, આ-
થર્થ હું છું

નીતિમેન-આપનું કહેવું મનુષ્યો પ્રભુ અને પ્રભુની લીલાને પ્રકૃતિ તથા તેના ગુણો સાથે કાર્ય સંબંધ નથી, અને તે આનંદમય, પરિત્ર અને નિત્ય છે જ્યારે પ્રભુ-કૃપાથી હવે પ્રકૃતિને છતી પ્રભુની ભક્તિમા લીન થાય, ત્યારે જ એ પ્રભુ તથા તેની પવિત્ર લીલાના દર્શન થાય

ગોવિંદસદૃશ-હા

નીતિમેન-પણ લીલામાં વૃંદાવન, આડો, પલ્લ, પદ્મિ વગેરે પ્રકૃતિમય વસ્તુઓ છે તેનું કેમ? સ્ત્રીપુરુષના હાવભાવ, ક્રીડા વગેરે છે તેનું કેમ? અપૂર્ણ.

ગોસ્વામી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા ।

સામાન્ય પ્રસ્તાવના.-આજના સમયમાં વૈષ્ણવો સ્વસિદ્ધાંતના સ્વરૂપના જ્ઞાનથી ઘણું ભાડે અજાણ્યા છે, તેનું ઝરણુ સાપ્રદાયિક ગ્રંથની અપ્રસિદ્ધિ છે, તેથી વૈષ્ણવોને સંપ્રદાયનું જ્ઞાન થવ માટે મહારાજશ્રીએ આશરે ૨૪-૨૫ વર્ષ થયા ત્રીસુખોધિની મંભા સ્થાપેલી હતી. તેનાથી વૈષ્ણવોને સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન થવા માટે બનતી તળવીજ ચાલતી હતી, તેપણુ સાપ્રદાયિક ગ્રંથો ઘણા હોવાથી અનુક્રમે તમામ ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ થવી જોઈએ, તેમાં દ્રવ્યના મહોટા વ્યયની જરૂર છે, તેને માટે ૬૬ કરી સભાનો હેતુ પૂર્ણ રીતે સાચવવાની આવશ્યકતા જણાતા તે વિષે ઘણા સુત વૈષ્ણવોની સૂચના વિપરીત તે બાબતનો પરિશ્રમ લઈને જુદે જુદે સ્થલે વૈષ્ણવોની સભા ભરીને તે વિષે અસરકારક શિક્ષા આપીને સભાનો હેતુ પાર પાડવા માટે પોતે પૂર્ણ યત્ન કરેલો હતો. મુખ્યત્વે ઉપરાત આ સભાની શાખાઓ પણ વડોદરા કોર્મોઈ અને ભરૂચમાં સ્થાપીને ૬૬ ઉચુ કરવામાં આવ્યું હતું આ ૬૬ શાહુકાર મારફત જુદે જુદે સ્થલે રાખવાનો દરાવ કરેલો હતો, માટે મુખ્યત્વે તેમજ બહારગામના વૈષ્ણવો પણ સંપ્રદાયના ઉત્તેજન માટે આ સભાના સભાસદો થયા હતા ઉક્ત સભાની અવગ્યા અને નિયમો વડોદરાની શાખા તરફથી છપાવના સ્વકીય માસિક કનાઈ અંકની સાથે મોકલેલા પ્રોપેક્ટસ ઉપરથી સમજાશે

મહારાજશ્રીની શિક્ષા તથા સભાની હકીકત નીચે આપીએ છીએ

ઉપક્રમ-મહારાજશ્રીનું વડોદરા પધારણ થતા ત્યાં હમેશા ચાલતી નિત્યકથામાં સ્વમાર્ગીય ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા વગેરે બાબત વૈષ્ણવોને સ્વસિદ્ધાંતનું જ્ઞાન થવાના ઉપાયો લેવા વિષે મહારાજશ્રીએ કથામાં આવેલા સર્વ વૈષ્ણવોને કેટલીક સમજુત આપતાં. ત્યાં સભા ભરીને તે હકીકત સર્વ વૈષ્ણવોને સમજાવવાનો નિશ્ચય થયો આ ઉપરથી સવ. ૧૯૫૩ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૧ ને ગુરુવારને દિવસે રાત્રિના ૮ વાગે શ્રીદાઉજના મંદિરમાં એક મહોટી સભા ભરવામાં આવી હતી, જેની અદર સ્ત્રીપુરુષ મળીને લગભગ ૮૦૦-૧૦૦૦ વૈષ્ણવો એકઠા થયા હતા આ સભામાં નગરશેઠો, મુન શાહ, બક્ષીજી આદિ સમાવિત સદ્ગૃહસ્થો પણ હતા મહારાજશ્રી શયનના દર્શન કરીને ૭-૪૫ મિનિટે સભામાં ધિરાબ્યા ત્યાં વૈષ્ણવોનો મહોટો ભાગ આવવાનો બાકી હોવાથી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીકૃત સિદ્ધાંતરહસ્યનામના ગ્રંથની વ્યાખ્યાની શરૂઆત કરી તે નિત્યકથા સંપૂર્ણ થતાં સભાનું સ્થલ વૈષ્ણવોથી ભરપૂર થઈ ગયું, કેમકે આવી રીતે આચાર્યવર્ગ સ્વમાર્ગીય ગ્રંથોનું વ્યાખ્યાન આપે અને વૈષ્ણવો તેમના ઉપદેશનો લાભ લે એવો બનાવ વડોદરામાં તો આ પ્રથમ જ હતો.

સભા ભરાઈ રહ્યા પછી મહારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે શિક્ષાનો આરંભ કર્યો —

ગ્રંથાદિક 'આવે પ્રસંગે એકઠા થયેલા વૈષ્ણવોના સમૂહ જોઈને મને અત્યંત સતોષ ઉપજે છે, ધર્મકાર્યમાં આવેલા ઉત્સાહ રાખવો એ ઉત્તતિનું ચિહ્ન છે, અને તેથી જ વૈષ્ણવોને આપણા સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપજ્ઞાન થાય તેવા ઉપાયો લેવાના જે વિચારો ઘણા દિવસ થયા મારા મનમાં આવ્યા કરે છે તે સફલ થશે એમ આશા બધાય છે આજે ઉત્સાહ રાખીને જેવી રીતે અર્ધ

૧ શ્રીનૃસિંહલાલજીમહારાજ તરફથી પ્રતિભાસ પ્રસિદ્ધ થતા અને તેમના આસુરબ્યામોહ પછી તરત જ વિરત થયેલા પુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશ નામના માસિકના

સર્વ એકઠા મન્યા છે તેવી જ રીતે આપણા ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવા માટે ખરેખર કરીને અંકમાય કરે. લૌકિક બાબતમાં લોકો જેવા તત્ત્વ રહે છે તેના કરતા ધર્મની બાબતમાં વિશેષ તત્ત્વ રહેવું જોઈએ, એ જ આપણા મનુષ્યજન્મનું સાર્થક્ય છે. હું નથી ધારતો કે આટલા વૈષ્ણવો એકઠા થયા છે તેમાંથી સેકડે પાંચ ટકા પણ ધર્મના જ્ઞાનવાદા નિકલે, એ કાંઈ થોડી ખેદજનક બાબત નથી જ્યોત્સે કે આજકાલ ધર્મના નામથી કેટલાક નવીન માર્ગો ચાલેલા છે, તેના અનુયાયીમાંથી હરકોઈને પણ તે ધર્મસંબધી બાબત પૂછશે તો બીતર તેનું તત્ત્વ કાંઈ પણ નહિ હોય. મોપણ ઉપરની બનાવટની એવી તો વાનો તે કરશે કે સાધારણ માણસને એક વખત તેની કાંઈ શું થોડીઝણી અસર થયા વિના રહેશે નહિ. પરંતુ વેદ, ગીતાજી, વ્યાસસૂત્ર અને શ્રીભાગવતાદિક પ્રમાણેથી સિદ્ધ આ સામ્રદાયના વૈષ્ણવોને સ્વધર્મસંબધી કાંઈ હકીકત કાંઈ પૂછશે તો તે એમ જ ઉત્તર આપશે કે ‘અમારા બાપદાદાની રીત પ્રમાણે અમે પણ વૈષ્ણવ થયા છીએ,’ બીજું કાંઈ સમજતા નથી’ આ કૃત્રી ખેડની વાત છે. તેમ જ કેટલાક સ્થળોમાં ભગવદ્વાર્તા થાય છે, તથાપિ ત્યાંની વ્યવસ્થા જોતા પણ અસંતોષ જ રહે છે. સામ્રદાયિક ગ્રંથો મળ્યાગીના લખેલા હોવાથી કેવળ અશુદ્ધ હોય છે, અને તે એટલે સુધી કે પૂર્વાપર તેનો સંબંધ પણ મને નહિ, તથાપિ વાચનારને તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી કેવળ અક્ષરમાત્ર વાંચી જાય અને સાબરનાર કાંઈ ભીન વગેરેનો આધાર લઈને જોડેલા હોવાથી નિદ્રા લીધા કરે, એટલે શું વચાચ તેનું તેમને કાંઈ જ્ઞાન હોય નહિ, ત્યારે તેમાંથી શું જ્ઞાન મેલવવાનું છે તે તો ક્યાંથી જ સમજી શકે? શ્રવણ કરવું તે વિષે પણ આજકાલના લોકો એમ જ માની લે છે કે ‘અમને કાંઈ તેમાં સમજ પડતી નથી, પણ કાન તો પવિત્ર થાય છે’! આ વાત ઠીક છે પણ એટલું જ ફલ નથી, એથી વિશેષ ધણ છે નિષ્પ્રધમા શ્રીમહાપ્રભુજીએ એવી આજ્ઞા કરી છે કે જ્ઞાતિતાત્પર્યનિર્ધાર શ્રવણ પદવાક્યયો અર્થાત્ વક્તાના મુખમાંથી જે પદ કે વાક્યના ઉચ્ચાર થાય તેનો અર્થ શું છે અને શા અભિપ્રાયથી તે કહેલું છે એ નિશ્ચય કરીને સાબવત્તુ તે જ શ્રવણ કહેવાય છે, અને તેવી જ રીતે શ્રવણ કરવાનું શાસ્ત્રમાં વિધાન છે, જેમકે વેદમાં આત્મા ઘરે દ્રષ્ટવ્ય ઓતવ્યો મતવ્યો નિવૃધ્યાસિતવ્ય અર્થાત્ સર્વના આત્મરૂપ ભગવાન દર્શનકરવાયોગ્ય, શ્રવણકરવાયોગ્ય, મનનકરવાયોગ્ય, અને નિવૃધ્યાસનકરવાયોગ્ય છે, અર્થાત્ તેમનું શ્રવણાદિક અવશ્ય કર્તવ્ય છે એમ કહેલું છે ત્યાં પ્રથમ દર્શન કરવાનું કહેલું છે તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે શાસ્ત્રથી પ્રજ્ઞાના સ્વરૂપનો પ્રથમ અનુભવ લેવો, અને તેને અનુસરીને શ્રવણાદિક કરવા, કે તેથી અન્યથા જ્ઞાન, અસંભાવના કે વિપરીત ભાવના થાય નહિ. તેવી જ રીતે શ્રવણાદિક કરવાનું શ્રીકૃષ્ણદેવજીએ દ્વિતીય સ્કંધના પ્રથમાધ્યાયમાં પરીક્ષિત પ્રતિ કહેલું છે તસ્માદ્ધારત્ સર્વાન્મા મગવાન્ હરિરીશ્વર ઓતવ્યઃ કોર્તિતવ્યઃ સ્મર્તવ્યઃ સ્વચ્છતાઽભયમ્ અર્થાત્ હે ભરતવશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજા પરીક્ષિત! અભય ઇચ્છનારા પુરુષે સર્વના આત્મરૂપ ધૃષ્ટિર હરિ ભગવાનનું શ્રવણ, કીર્તન, અને સ્મરણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. એ ભગવાન સર્વના આત્મા છે, પડગુણૈશ્વર્ય સપન્ન છે, ભક્તનું દુષ્પ હરનાર, અને સર્વને નિયમમાં રાખનાર છે, એમ સ્વરૂપ સમજીને શ્રવણાદિક થાય, ત્યારે જ તેનાથી અભય થવાનું ફલ લખેલું છે તે સિદ્ધ થાય, માટે શ્રવણ કરવું તે તેમાં ચિત્ત રાખીને કરવું જોઈએ, અને ત્યારે જ તે ‘ઓતા’ કહેવાય છે, નહિ તો ‘સંગેતા’ અર્થાત્ પોતાની જુદીને કુઠિન કરનાર કહેવાય છે તેમ જ પુસ્તક શુદ્ધ વાચવા અમારી સભા તરફથી મહોટા ખરચ કરી શુદ્ધ બાંધેલા શિક્ષાપત્રો વગેરે ગ્રંથો, તેમ જ માંમિડમાં બપોતા મીઠુમોઢિનીં તથા બીજા પરચુરણ ગ્રંથો ધ્યાન આપીને વાચવા જોઈએ, કે જેનાથી સિદ્ધાંતનું ખરું જ્ઞાન મળે.

સત્સંગ અને દુસ્ત્સંગનો વિવેક સત્સંગ કરવાનું સર્વ શાસ્ત્રોમાં લખેલું છે, તેવી રીતે આપણા સપ્રદાયમાં પણ તે બાબતમાં પૂર્ણ આગ્રહ છે, પણ જેવા સંપુર્યોનો સંગ કરવાનું નિહા પત્રાદિમાં લખેલું છે તેવા આજ્ઞાત મતવા દર્શલ છે, તેથી પુસ્તકોનો જ સંગ કરવો જોઈએ અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા મસિદ્દ ચોપાનિયામાં હુ સંગવિજ્ઞાનપ્રકારનામનો ત્રય ધીરુરિ-રાયગૃહ પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમાં લખ્યા પ્રમાણે આપણને મહેલા લગવડભાવરૂપ નિધિને ચોગનાર વચક એની તરેહનો હોય છે કે તે ઠગનું બહારનું તમામ સ્વરૂપ ઉત્તમ ધર્મવાન્તા જેવું જ દેખાતું હોય છે. આથી ધણા લોકો તેની મોહબળમાં ફમાઈ જઈ લગવડભાવરૂપ નિધિને ખોઈ જમે છે, અને ઉલટા લૌકિક વિષયમાં આત્મકત થઈ જાય છે આ માર્ગ રસમય છે એમ અંથોમાં લખેલું હોવાથી તેનો અભિપ્રાય નહિ સમજીને, ધણાખરા લોકો લૌકિક વિષયમાં લંપટ થયલા હોવાથી, બીજા લોકો જેઓ શાસ્ત્રને જાણતા નથી પરંતુ ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાલા છે તેવાઓને વિષયાસક્તિમાં લગાડે છે પણ વિષયાસક્તિમાનને માટે શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુએ સંન્યાસનિર્ણયનામના અંથમાં લખેલું છે કે વિષયાન્તાંતદેહાન્તાં નાવેશ સર્વથા હરે અર્થાત્ દ્વિયોના જેમનો દેહ વિષયો વડે દબાઈ ગયો છે, વિષયોને અધીન થયો છે, તેઓને હૃદિનો આવેશ સર્વથા થતો નથી તેથી જ શ્રીદરિગયગૃહે કામાર્યદોષવિવરણનામનો અંથ કહેલો છે, તેમાં પણ 'જેનામાં તે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો તે સર્વથા નાશ કરે છે' એમ અપદ્ધ લખેલું છે, માટે તેવાઓના ઉપરથી કાંઈએ પણ કુશાઈ જઈને વિષયાસક્તિમાં દોગતું નહિ રસમય આ માર્ગ છે તેનો અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રભુનું સ્વરૂપ આનંદમય હોવાથી સર્વ દ્વિયે તેમનામાં લગાડીને તે અપ્રાકૃત અલૌકિક આનંદનો અનુભવ કરવો તે જ બાબત શ્રીભાગવત દ્વિમ અંકના ચેળુગોતના અધ્યાયમાં અક્ષરવર્તા ફલમિદ ન પર વિદામ 'દ્વિયવાને અથવા નેત્રવાને અથવા દ્વિયોથી અથવા નેત્રોથી પ્રભુના સ્વરૂપનો આનંદ લેવો એજ ફલ છે, બીજું ફલ નથી, એમ અમે (શ્રીગોપીજન) જાણીએ છીએ,' એમ કહેલું છે, અને તેમ કહેવાથી નેત્રોની આસક્તિ તેમનું દર્શન કરવામાં જ થશે, અને શ્રોત્રેદ્રિયની આસક્તિ તેમના ચુલુગાનંદ અવલું કરવામાં જ થશે એવી રીતે સર્વ દ્વિયોના ધર્મ ફલ પ્રભુમાં જ લાગવાથી, તેમનામાંથી લૌકિક વિષયાસક્તિ છૂટી જશે, અર્થાત્ લૌકિકવિષયાસક્તિ છોડાવવાને માટે જ સર્વ દ્વિયોને પ્રભુના જ રસમાં જોડવાને રસમય શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તે અભિપ્રાયને નહિ જાણીને, વિષયાત્મક થયલા લોકો લૌકિક વિષયને અભિપ્રાય સમજીને તેથી ભોલા લોકોને ધમાઈ જવાનો સહવ રહે છે, તે સારું તમને હું બધામ્મ કરું છું કે તેવાઓનું સ્વરૂપ જાણવા માટે પુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશમાના 'ત્રિવિધ વિષય'માં ચારી રીતે કરેલું વિવેચન લક્ષ દઈને વચીને તેવા વચક (ઠગ) લોકોની જાતમાં તમારે આવતું નહિ એટલું જ નહિ પણ બીજા લોકો ફસાઈ જતા હોય તો તેમને પણ અટકાવના આ બાબતમાં મારા તરફથી પણ યોગ્ય સહાયતા મળશે

સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોનું શુદ્ધ સુદ્રઞ ઉપરની શિક્ષાથી સર્વની સમજવામાં આવ્યું હશે કે માર્ગની કેવી દુર્વ્યવસ્થા થઈ છે અને લોકો અર્થનો અનર્થ કેવી રીતે કરે છે અને ચારી રીતે જેમ આવે છે તેમ, આમાં કરે તો પત્રી ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવાની આજ્ઞા જ ગાતી રહે. માટે ધર્મનું ખરું જ્ઞાન થાય તેવા ઉપાયો કયામાં આપણે કાઢી રીતે પણ પઞ્ચન રહેતું યોગ્ય નથી, અને તેનું પ્રથમ ઉપાય તો એ છે કે આપણા સપ્રદાયના નડાનામદોષા સર્વ અવો અનુક્રમે પ્રસિદ્ધ કરવા જોઈએ, પણ તે કાર્યમાં દ્રવ્યની અપેક્ષા હોવાથી, એકનાથી તે બની શકે તેમ નથી, તેથી તમામ સમુદાય નવીન આદર્શ ધર્મનું હું હોય તો તેવા સર્વ અનિદ્ધ જ્ઞાની સુગમતા થયે એ કે વ્યાપારન અથવા દુનર લોકો પણ આપણા સપ્રદાયના પુનઃ ઉપાસના લાગ્યા છે, ૪

તુ તેઓને અમાર્ગીય જ્ઞાન નહિ હોવાથી અસખ્યભૂતોવાલા અશુદ્ધ પુસ્તકો લેવામા આવે છે, તેમા કેટલેક સ્થલે તો અર્થનો અનર્થ થાય તેવી ભૂતો અથગોધતાગતા અજ્ઞાનથી જ થયેલી હોય એમ પણ અતુમાનથી સમજી શકાય છે, ત્યારે તેવીભૂતોવાલા અશુદ્ધ પુસ્તકો વાચવાથી શું ફલ આમ ન થાય માટે શ્રીસુજોધિનીસભાની શાખા અહીં ગ્થાપવા હું તમને બધામણુ ડરું છું. આ કાર્ય નગ્રજોતેજઃ હોવાથી તેની અંદર કોઈનો પણ મતભેદ નહિ થવા માટે ચાગ્પાય ગોખ્વામિ-આવકોની અધ્યક્ષતા નીચે આ સભા સ્થાપિત થવી જોઈએ, અને તે અધ્યક્ષતા સ્વીકારવા માટે હું મારા તરફથી તેમને પત્ર લખીશ, તેમ તમારા તરફથી શેડ ચિમનલાલ મોતીલાલ શામળ એચરવાલા, જેઓ સભાના મત્રી નિમાયા છે, તેઓએ પણ વિશ્વમિત્રો લખવા

મહારાજની નિજ ઉદરતા આ મભાની સહાયતા માટે દરેક પંચરામણીએ એકરે પાંચ રૂકા પ્રમાણે સેવકી તરીકે હું લેતો જઈશ, અને જ્યાં તેમ આપવામાં કોઈના તરફથી વાંધો આવશે ત્યાં મને આવેલી ભેટમાંથી હું તે પ્રમાણે આપીશ, એમ કહીને સભાની સ્થાપના કરી મહારાજશ્રીએ શિક્ષા મમાત્ત કરી.

ઉપસહાર ઉપનુ ભાવણુ સાભલીને સર્વ વૃષ્ણવોના ચિત્તમા જે આનન્દ અને આ કાર્ય કરવા માટે ઉત્સાહ થયો તે તે જ વખતે ભગવલી રૂપીઆની રકમ અને કાર્યમા જોડાયેલી પ્રતિઘિત ગૃહસ્થોની હકીકત ઉપરથી સર્વના સમજવામા આવશે ભાવણુ શ્રવણુ ર્વા પત્રી સવ સભામદોએ વિનતિ કરી કે આપ જતને મહોટો પરિશ્રમ લઈને આવા કાર્યમા તપર થયા છો તો આપની પાસેથી રકમ લેવાનુ અમે દુઃખ ધારતા નથી, માટે બનતા મુધી મેવળી તરીકે આપે દરેલા નિયમ પ્રમાણે અથવા તેથી ઓછાની જે રકમ મળે તે લેની, પણ આપવીની ભેટમાંથી કાઢ પણ રકમ લેવા અમે ખુની નથી સભાના આગ્રહથી આ વિનતિ મહારાજશ્રીએ સ્વીકારી હતી. ત્યારબાદ મહુધાવાલા વડનગરા નાગગૃહસ્થ વૈષ્ણવ જેઠાલાલ શાસ્ત્રવિએ સભાના પ્રમગને અનુસૂતી અને ગમિક નીત્ર કવિતા તે જ વખતે ગાઈ સભનાવી હતી, જે સાભલી સર્વના ચિત્ત અત્યન્ત આનન્દિત થયા હતા બાદ મહારાજશ્રી તરફથી તેમને યોગ્ય આશીર્વાદ અપાયા પછી, ભરુચવાલા શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામ, જેઓ આ કાર્યમા તત્ત, મન અને ધનથી વધી અહેનતા વે છે, તેઓએ મહારાજશ્રીને વિજ્યનિતઃ હર્ષુ, અને પત્રી સભાતુ વિસર્જન થયુ હતુ.

વિદૂન્મણ્ડન.

હિંચન થાય છે ત્યાર પછી વેદના શ્રવણ, મનન અને નિષ્ક્રિયાસન કરવાથી વન, અર્ગ, જગત્, વગેરે મિથ્યા છે એમ જ્ઞાન થાય છે. આ હિંચન પ્રકારના જ્ઞાન વેદમાયી જ હિંચન થાય છે તેથી હિંચનનું કારણ ગૃહપ્રમાણ છે. હિંચન જ્ઞાન ગૃહપ્રમાણથી થાય છે તેથી જગત્ મિથ્યા છે, એવું પછી થયેલું જ્ઞાન પૂર્વના જ્ઞાનનો બાધ કરી મરતું નથી, તેથી સર્વ મિથ્યા છે એ જ્ઞાન કાપિ થઈ શકે જ નહિ.

પૂર્વપક્ષી—નૈસર્ગિક એ જ અનર્થ છે. દ્વૈત ભેદએ છીએ તે જ મહાત્મ અનર્થ છે. આ દ્વૈતની પ્રતીતિ માત્ર બ્રહ્મજ્ઞાનથી જ દૂર થાય, તેથી બ્રહ્મજ્ઞાન માટે પ્રવ્રત્તિ થાય છે.

નિદ્ધાન્તી—દ્વૈતની પ્રતીતિ અનર્થ છે, અને બ્રહ્મજ્ઞાનથી તે દૂર થાય છે એવું નમે કેમ બતાવ્યું?

પૂર્વપક્ષી—શ્રુતિમાયી જ, વેદ જ એમ કહે છે.

નિદ્ધાન્તી ‘આનો નિશ્વાસ વેદો છે,’ ‘જો બ્રહ્માને પ્રથમ મોડે છે,’ ‘અર્થ વેદથી વેદાન્ત સ્થાન’ વેદ બતાવનાર હું જ’ (અપૂર્ણ)

અધિપતિની નોંધ—રા. ગ. નાનાવાડ નારાયણદાસ ગાંધી, એમ્. એ. એમ્. એમ્. બી. તરફથી ‘વિદૂન્મણ્ડન’ નો અનુવાદ આટલે મુખી જ અમને મળ્યો છે. રા. ગાંધી હાલમાં મોઝા બીગલ્સના ઉપપ્રધાનના પદ ઉપર નિમાયા છે, તેવી જોડવાના દિવાન રા. પરવારીસાહેબની માફક તેમણે પણ બપોરમાયબ્રમ્હનાએ કરીને પોતાના સાપ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો વંચુવોને લાભ આપવાનું મોન્ડ ગમ્યું હોય એમ અનવા યોગ્ય છે, પરંતુ રા. ગાંધીના લેખથી પરિચિત ‘પુષ્ટિભક્તિમુધા’ના આકરે તેમના જ્ઞાનનો લાભ લેવાને હિંચન પ્રકારે એ પણ સ્વાભાવિક છે. રા. ગાંધી આ અનુવાદ ઉપરાંત પ્રથમ વર્ષના અકાદમી શ્રીયમુનાદર’ અને ‘પુષ્ટિભક્તિ’ એ બે વિષયો લખતા હતા. પૂર્વ વિષય તો એમણે પૂરો કર્યો છે, પરંતુ ‘પુષ્ટિભક્તિ’ વિષય હતું અપૂર્ણ અવસ્થામાં જ છે. બે રા. ગાંધી કહેતા હતા, કે ‘તે વિષયની સંકલ્પના (Plan) મ કરી ગઈ છે’ આના છે કે રા. ગાંધી આ વિષય પણ પૂર્ણ કરના પશ્ચિમ લેગે.

રા. પરવારીસાહેબ પણ કહેતા હતા કે ‘મહાગત્ લાયમલ કેસ’ પરંતુ તેની અવનાશનાની સમાલોચનારૂપે હું તાર્કિક લખીશ’ આગા છે કે તેઓ પણ પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભાગ આપીને સ્વાનુભવનો લાભ આપવા તત્પર બનશે.

પ્રશંસનીય સાહાય્યદાન.

મુળકર્તા તામાસદાના જાણીતા વેપારી ભગવદ્દર્મપરાયણ ગે. રા. રા. વેળીસાલ અજલૂય હુદામતરફથી શ્રીમદ્વેદ્યુપગિદ્ધને પ્રતિરક્ષમ વર્ષના આગલમાં સો રૂપીઆ જે સાહાય્યદાન તરફ આપવાનું ઇચ્છત સ્વામા આવ્યું હતું, તે સુખ્ય એવો તરફથી અ-૧૦૬૮-૬૯ એમ જે વર્ષના ૩૦૦૦ અકે બસો રૂપીઆ પગિદ્ધને આપવામાં આવ્યા છે, માત્ર તેમનો પ્રતિરક્ષમ ઉપકાર માનવામાં આવે છે. વૈષ્ણવપદિ શુ. તર્ક કરે છે, એ વૈષ્ણવો રિખારેથી સગડ નામે અને આટલા વર્ષોમાં એ સમ્યાએ શુ સાપ્રત્યક્ષ કાર્ય કર્યું તે પણ આવના અકર્મ સમગ્રવાસ આપશે આગા છે કે વૈષ્ણવો મર્યાને મપદાયના દિનાર્થ પ્રતિ દરનારી આ એક જ મર્યાના શુભ ઉદ્દેશને સાહાય્યદાન કરી ઉત્તરેતર સદૃશ કરશે.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ।

શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદનો સામાન્ય હિસાબી રિપોર્ટ.

અ. તૃતીય વૈશ્વ પરિષદ નન્દદ્વાર મુકામે સંવત ૧૯૧૫ના ચતુર્થ ૮-૯-૧૦ના દિવસોએ મક્કી તે પછી પરિષદનો હિસાબ અમારી પામે આવ્યો ત્યાંથી તે મુત્ત પરિષદ ભગઈ ત્યાં મુધીના હિસાબ

૧૧૦-૦-૦ ચાતુ ૬૬ ખાતે	૭૬-૧૨-૮ ચ ગ બ લલુભાઈ માજી મની હસ્તક અગ્ય
પુગલ	૬૨-૧૪-૩ નન્દુખાગ પરિષદ ભગઈ તે વખતે
૫૦૭-૧૨-૬ ચાતુ ૬૬ ખાતે	ચર્ચના ખરચ
પુગલ	૧-૧૪-૦ કામકુતનો દિન રજનો પગાર
૩૩-૧-૬ સવત ૧૯૧૪ ના	૬-૦-૬ હેન્ડલિંગ વગેરે ખરચ
આસો વૃંદુ મુધી	૭૭-૧૨-૬
વ્યાજ	
૪૩-૩-૬ સવત ૧૯૧૫ ના	૬૨-૦-૦ પરિષદની એકિસનું ભાડુ સવત ૧૯૧૫ ના સ્વ
આસો વૃંદુ મુધી	વૃંદુ ૧થી સવત ૧૯૧૬ ના સ્વ વૃંદુ મુધી
વ્યાજ	(અધિક માત્ર સાથે) માત્ર ૧૧૧૫૫ ૬૨૩ ૮ લેખે
૨-૦-૦ એક વૈશ્વ ન	૨૪-૦-૦ કામકુત નગ ૧ નવુ લીડુ તેના
૩૨૮-૪-૯ વિશ્વવિભાગ	૬-૧-૦ પરિષદના નામનું પાટિયુ કાગળુ તેના
ખાતે જમે	૬-૧૨-૦ ખુરશીઓ નગ તણુ
૮૫૨-૦-૦ નન્દુખાગ પરિષદ	૬-૦-૦ પરિષદ તરફથી જાહેર વ્યાખ્યાન અપાવ્યા તેના
દ્વાભાગના પૈડી	હેન્ડલિંગના
વમુચ આવ્યા	૭-૧-૩ પન્થુરણુ ખરચ, પાર્સલ, ભાડુ, પોસ્ટેજ, લેસ
૧૦૦-૦-૦ કીર્તનીઆજીવ્યા	મનુગી વગેરે
સ બતરેવદામ	૨૨૬-૦-૦૩
કૃષ્ણામ તરફથી	
૨૦-૦-૦ જુના કબાદના	૨૮૨-૩-૬ વિદ્યાવિભાગના એકેટરિ રા ગ વાડી કાનઈ હમનક
ઉપાલ્યા	ખરચ

૨૯૮૭-૬-૬

૫૦૮-૫-૬ કુલે ખરચ

૧ નન્દુખાગ પરિષદ ભગઈ તે પહેલાના હિસાબ સ્વ. ગ બ લલુભાઈ પામે હતા અને તે નન્દુખાગ પરિષદના સમાય થઈ વિષદમાં અપાઈ ગયો છે.

૨ આ હિસાબ મુત્ત પરિષદમાં મળુ અને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૩ અહિં મુધીનું ખરચ ચાતુ ૬૬ ખાતે છે.

૪ આ ખરચની તપશિલ ગત અકમા પ્રમિદ થઈ ગઈ છે.

જ

હિ

૨૪૭૯- ૧-૦ બાકી પુગત

૪૦૮- ૯-૩ વિદ્યાવિભાગના સેક્રેટરિ પામે

૪૦૦-૦-૦ પ્રદીપતી પ્રતિદિના.

૨૮-૯-૩ વિદ્યાવિભાગના ખ-
રચ સારુ

૪૨૮-૯-૩

૧૨૦૦- ૦-૦ અમદાવાદના ગા. મોતીલાલ કેવલ-
દાસ પામે

૧૯૩- ૦-૦ શેઠ ચતુર્ભુજ મોગજીને ખાતે

૬૫૭- ૭-૯ જનરલ મેક્રેટરિંગ રા રા જનરલ
વાલજીભાઈ પામે

૨૪૭૯- ૧-૦

૨૯૮૭- ૧-૬

આ. સુરત મુકામે ચતુર્થ પરિપદ્ ભરાઈ તેમાં રિપોર્ટ રજુ થઈ ઉપર પ્રમાણે
હિમાળ પમાર થયેા ત્યારથી તે સવત ૧૯૬૮ ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૦ મુધીના હિસાબ

જ

હિ

૨૪૭૯- ૧-૦ બાકી પુગત મર્ચ ૧૯૨- ૦-૦ સવત ૧૯૬૬ના વૈશાખ સુદ ૧ થી સવત ૧૯૬૮ના
ખાતાની ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦)) મુધી માસ ૦૪તુ પુર્ણિમની

૦૦-૧૨-૦ સવત ૧૯૬૬ના
ચૈત્ર કૃષ્ણ નામ
મુનીના વ્યાજના

ચોક્કસતુ ભાડુ દર ૩ ૮ લેખે

૪૭- ૮-૦ પરિપદ્ તરફથી વ્યાખ્યાન કરાવ્યા તેના હેન્ડખિલતા

૧૨-૧૨-૦ જાહેર વ્યાખ્યાનો વખતે વ્યાસખતીતુ ખરચ

૭- ૮-૦ નાખાકાટાના લે-
ખલુવો તરફથી
જાહેર વ્યાખ્યાન-
ના ખરચના

૨૧-૧૪-૩ સુરત પરિપદ્મા આમત્રણપત્રિકા છપાવીને મોકલી
તેનો ખરચ૮૧- ૦-૦ નન્દુરમાર પરિપદ્નો રિપોર્ટ છપાવી બહાર પાડ્યો
તેનો ખરચ

૨૫- ૦-૦ ભરચવાલા શેઠ
લલુભાઈ પ્રાણવ-
લભદાસ તરફથી

૨- ૦-૦ તાલુ લોખડતુ

૧૧-૧૪-૦ સુરત પરિપદ્મા થયેલા ફરાવો છપાવીને ગોસ્વામિ-
બાલકા ઉપર મોકલ્યા તેના

૩- ૦-૦ એલ પ્રાણવ તર-
ફથી

૨૫- ૦-૦ ગોસ્વામિશ્રીગોપાલલાલજી તથા શ્રીરમણલાલજી
મહારાજને અભિનંદનપત્ર આપ્યું તેના ખરચના

૭૨- ૧-૩ સવત ૧૯૬૬ના
આગોવદો))મુધી
વ્યાજના

૧૦૦-૦-૦ શાસ્ત્રી વસતરામ હરિમુળજીને સવત ૧૯૬૭ના
આપાઠ શુદ્ધ ૧ થી ૧૯૬૮ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૦))
મુધી માસ ૧૦ની શિષ્યવૃત્તિના, દર ૩ ૧૦ લેખે.

૪

૬

૧૦૦- ૦-૦ શેઠ હરિભાઈ પર- માનદ તરફથી	૧૨-૧૨-૦ શાસ્ત્રી વસંતરામને અભ્યાસ કરવા સારું પુસ્તકો આપ્યા તેના
૭૫- ૨-૯ સવત ૧૯૬૭ના આશોવ૯૦)મુધી	૧૧- ૭-૦ પરચુરણ ખરચ, કાર્ડ જપામણી પાર્ટેજ વગેરે
વ્યાજના	૫૧૮- ૩-૩ ^૧
૧૧૫૦- ૪-૬ સુરતપરિષદના ભ- રાયલા પૈકી આવ્યા.	૧૩૩- ૫-૬ રા બ લલ્લુભાઈએ ડાક્ટર પાઠશાલા માટે ખર્ચ કર્યો તે
	૧૦૩-૧૨-૬ કાળીથી પુસ્તકો મંગાવ્યા
	૨૯- ૯-૦ પરચુરણ ખરચ
૧૫૦- ૦-૦ રા બ લલ્લુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસે ભ- રેલા તે	૧૩૩-૫-૬
	૧૪૦- ૮-૦ પ્રદીપની પ્રસિદ્ધિનો ખરચ
	૦-૮-૦ અલ્પભાષ્ય, મિ ગાધી પાઠથી વેચાતુ લીધું તેના
૭૬- ૧-૬ રા બ લલ્લુભા ઈએ ડાક્ટર પાઠ- શાલા માટે કાળીથી પુસ્તકો મંગાવ્યા તેમાંથી પુસ્તકોના વેચાણના આવ્યા	૧૩૩-૦-૦ પ્રદીપના ફોર્મ જની જપામણી તથા એક ફોર્મના ડિપોઝિટ દર ૩ ૧૯ લેખે
	૫-૦ ૦ અશત પ્રદીપની પ્રેસકોપિ ઉતરામણી માટે
	૧૪૦-૮-૦
૧૦૦- ૦-૦ પુસ્તકોની જપા- મણી માટે કીર્તી-	૩૬૫-૧૦-૯ વિદ્યાવિભાગના મેકેટરિ મારફત યથેતો ^૨ ખરચ
નીઆજી બ્યાસ ૧૧૫૭-૧૧-૬ કુલે ખરચ	૬૩૯- ૮-૩
બલદેવદાસ કૃષ્ણ-૩૬૦૧- ૩-૬ બાકી પુરાત	
દાસ તરફથી	૧૬૩- ૦-૦ શેઠ ચતુર્ભુજ મોરારજી ખાતે
	૧૦૦- ૦-૦ ભારતમાર્તણક પડિત ગદ્ગલાલ- જીના પુસ્તકાલય ખાતે, પુસ્તકોના ડિપોઝિટ તરીકે
	૧૬-૧૦-૬ રા બ લલ્લુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસને ખાતે
	૦-૧૪-૬ વિદ્યાવિભાગના મેકેટરિ ખાતે
	૨૦૦૦- ૦-૦ શા અમૃતલાલ દાર્શનાચને ખાતે
	૧૦૦૦- ૦-૦ ધિ બર્મા બેંકને ખાતે
	૨૯૦-૧૦-૬ સેક્રેટરિ રા રા જગનલાલ વાલજી- ભાઈ પાસે
	૩૬૦૧- ૩-૬
૪૭૫૮-૧૫-૦	

જગનલાલ વાલજીભાઈ મેકેટરી શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિષદ)

૧ અહિ સુડી ચાલુ કડ ખાતે ખર્ચ છે

૨ આ ખર્ચની તપગિલ ગત અકમા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે

Śud hâdwaita Brahma-Vâda.

BRAHMAN IS KARTRI.

The next question which now confronts us is whether Brahman the Nirguna Supreme is a kartri doer or akartri non doer? The point has been fruitful of much discussion. Except S'ankara almost all the Indian Theistic philosophers have declared Brahman to be sole and only doer and mover. The greatest opposition to this view is to be met in the writings of S'ankara and his followers, and numerous other scholars Oriental and Occidental who have been inspired by his writings. The greatest difficulty which perplexed S'ankara is that if Brahman Nirguna were accepted as sole and only doer, the existence of evil with the perfect knowledge and wisdom of God would become quite inexplicable, and so to avoid this difficulty S'ankara advocates the non-existence of any sort of activity in the Supreme Nirguna Brahman. But as in that Vedic age Veda was omnipotent, and its sentences directly taught the opposite of it in numerous places, he thought of the ingenious plan of transforming Brahman into two, one real called Nirguna Brahman and other its shadow S'abala Brahman. And as the shadow was unreal-non-existing, its attributes, activity, etc., were equally illusive and non-existent. As the activity was illusive and non-existent its result action (pleasure and pain) was also illusive and non-existent. So teaches S'ankara. The source of S'ankara was of course the Buddhistic doctrine of void which also aimed at an exactly similar purpose. This is the greatest and most important objection to the view that Nirguna Brahman alone is independent cause-doer. There are other minor objections of rather a technical order which we shall consider presently. The first and greatest objection resolves itself into so-called fault of partiality and cruelty accruing to Brahman Nirguna from its being a kartri, and it shall be treated as such further on in some details. For the present we shall mention the opinion of Vallabha.

Brahman the Nirguna Supreme is all-doer sarva-kartri. Vallabha-charya does not accept the view of S'ankara that S'abala Brahman is all-doer, while Nirguna Brahman is devoid of activity, or that Brahman's being a kartri is an exoteric teaching, while denial of any activity in Brahman an esoteric one. It is not through nescience or innate ignorance that the all-embracing activity sarva-kartri-tva, has been superimposed on the Supreme Nirguna Brahman. Brahman alone without any sort of nescience-maya is the sole doer. Thus is what is taught by the Upanishads, Geeta and Vyasa. 'The Lord is the creator of the Universe and the protector of the Universe,' and 'Hari Lord is Karta and Karayita²,' sing the glory of the Highest Nirguna Brahman, and not that of a S'abala Brahman which only claims to exist through

१ विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता । २ कर्ता कारयिता हरिः , अहं सर्वस्य जगत् प्रभवः प्रलयस्तथा ।

nescience-maya, or to put it more accurately, which is truly-speaking non-existing. The Upanishads¹ further declare that the Kartri-tva-action of Brahman is the only real doing-kartri-tva. The kartri-tva of Brahman is divine Sukrita².

This question has much nonplussed S'ankara and no where does he so miss the true aim of the Vedic scriptures as he does in this case. He seems to believe that the arguments for accepting Nirguna Brahman as cause-doer of the Universe, are overbalanced by those against it. Some of these arguments against Brahman being accepted as a cause doer are thus expressed

Firstly, if Brahman is accepted as the cause-doer, the non-duality-adwaita would be sacrificed. Secondly, if self-satisfied atma-kama Brahman is the cause-doer of the Universe, it would be liable to the fault of want of perfection-apârnta. Thirdly, on the same view Brahman would be liable to a change-vikriti dosha. And as changing things are perishable, Brahman would cease to be eternal. Lastly, if Brahman is the sole doer the fault of being unjust to some and partial or cruel to others will accrue to it, and as Brahman is just-sama, this injustice will deprive Brahman of its essential characteristic-samata.

Being guided by these and similar objections S'ankara thinks that the best way to avoid these objections is to absolutely deny any activity or action in Brahman Nirguna by saying that it is falsely superimposed on Brahman Nirguna through maya-nescience or avidya-innate ignorance and thus giving scope³ also to the passages of the Upanishads which teach that Brahman is the sole doer.

As said before these objections are of a rather technical order, and we shall now examine them in some details.

The first objection arises thus. Except Madhva almost all Vedic thinkers lean towards non-duality in some form or other; nay even Madhva in a rare case accepts non-duality which fact inclines Vallabha to look upon him as a dwaitâdwaita philosopher. Thus when non-duality-adwaita is almost unreservedly accepted as the highest teaching of the Vedas, the diverse complexity resulting from Karta, Karma, and Kriya-action would become inexplicable. Non-duality-unity and complexity-duality being diametrically opposed one or the other must be set aside. And in order to preserve the so called adwaita-rigid unity-intact S'ankara opines that Brahma Supreme Nuguna is entirely devoid of any energy or activity, and that the Vedic passages describing Brahman as doer-kartri-describe its shadow.

१ स आत्मानं स्वयमुच्यते । २ तस्मात् तत्सुष्ठुतमुच्यते

३ Something about this has been said before while criticising Dr Thibaut.

This objection is based on a mistaken conception of the nature of the Supreme Brahman. In our daily intercourse it becomes our common experience that every action presupposes a number more than one, but in case of Brahman our ordinary experience does not help us much. The very nature of Brahman Nirguna is such that in the infinite diversity there is perfect non-duality, or to put it the other way, the perfect non-duality does not do away with Brahman's power of manifesting itself in myriad forms. At will from being one it can multiply itself into infinite. This is no reproach on Brahman, but it bespeaks of the eternal glory of the unchanging divine eternal Supreme. Thus Brahman's being the cause doer of the Universe does not sacrifice the pure non-duality, because it is the pure Brahman which at will develops itself into the infinite diversity through its own ever-multiplying inherent power without undergoing the least change within itself. Bearing this in mind Vyasa most emphatically asserts the perfect non-duality of the cause and effect in 2, 1 14 V S. The same unchangeable pure Brahman becomes the cause and effect. This is taught in Vedic passages like 'He¹ made himself, etc,' and sutras 'This² world has pure Brahman as its cause for it is a self-creation-atma-sṛṣṭi'. The whole section³ from 14 to 20 V S 2 1 teaches the pure non duality of the cause and the effect, the part and the whole, S'akti and S'aktimān, Dharma and Dharmin. There being thus no violence to the 'non duality' the first objection is to be set aside.

The second objection arises thus. It is taught in the Vedis that the pure Brahman Nirguna is self-satisfied-atma-kama and also apta-kama, and hence one would naturally see no reason why pure Brahman should work? Why should it have any sort of any activity? This objection is met by Vyasa in the Sutra 2,1,33 V S. Self-satisfied-aptakama-atma-kama-Brahman evolves this Universe for its own sport-Lîlâ and out of its own sweet will. There is absolutely no other motive in pure Brahman. The Vedic passage 'He⁴ does not sport alone, He desired for the second,' and the Sutra 'The evolution⁵ of the Universe is a mere sport on the part of Brahman (and there is no motive in this sport) as is seen in ordinary life teach the same thing. The Sûtra teaches that the self-satisfied pure Brahman becomes many out of its own sweet will for its own sport. Again another Vedic passage⁶ declares that Brahman is purna-perfect and its effect this Universe is also purna perfect, for purna evolves out of the purna which itself exists purna even then. A perfect master inputs perfection to all his

१ स आत्मानं स्वयमकुरुत । २. आत्मकृते परेणामात् । ३ तदनन्वयविकरणम् २ १ १४ to २० V S

४ स एकाकी न रमते, द्वितीयैच्छत्, स एतावान् आस ९।९

५ लोभवत् लीलार्कित्वम् । In this Sûtra Sankara adds his mayavada but it clearly goes against the wording of the Sûtra

६ पूर्णमिदं पूर्णमदः पूर्णो-पूर्णमुदच्यते । पूर्णं पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

creatures and it is quite natural that Brahman should impart its own completeness to Universe its creature. Moreover, Brahman has no desires to fulfil, Brahman does not evolve this Universe to satisfy its desires. It is a sport merely. Like a perfect being it depends on itself. Hence *apūrṇata* want of perfection does not accrue to pure Brahman.

Thus this objection does not come against the view that pure Brahman is the sole and independent *kartri*-doer. It only tells us that Brahman is not an imperfect being like us, nor has it any of our earthly desires to accomplish. Its activity is for eternal divine sport, but active it is, it is not devoid of any action or energy, though to be active or not depends solely upon its own sweet free will.

Like the preceding one this objection is also raised by a Sāṅkhya. It is put forth in the form of a dilemma. There are Vedic passages which teach that Brahman is without parts—*niravayava*, etc., while there are others which declare that Brahman is the cause-doer of the Universe. On this fact the objection¹ is raised that either Brahman must evolve wholly in which case its original nature would be destroyed or that it must evolve partly, in which case the Vedic passages declaring Brahman to be partless would be violated. As a thoroughly Vedic Vyasa has given the solution of this problem in the Sūtra² 2 1 27 V. S. Both the facts are taught by the Vedic passages, hence the pure Vaidic follows them to the letter. It is impossible that he should question the truth of the words of the Vedas. Contradictory as may appear some passages, he cannot subordinate one to the other. So to him Brahman is both impartite-*Niravayava* and at the same time the cause-doer of the Universe. The word of the Vedas is beyond dispute, and Brahman is understood to be such as is revealed from those words. To the Vedic the *Svarūpa* of Brahman is such that it evolves the Universe and yet remains quite unchanged. Gold does not cease to be gold even when it is turned into

1. कृत्स्नप्रसक्तिर्निर्वयवसद्वक्षो वा । 2 1. 26 V. S.

2. श्रुतेस्तु शङ्कसूत्रात् । 2 1 27 V. S. It is interesting to read S'ankara's Bhāṣya on this Sūtra. In his usually pointed and lucid style he first comes to the above-mentioned conclusion, but then soon discovers his mistake, for such a conclusion gave a rude shock to his theory of nescience; but he would not allow that, and in order to save one he sacrifices the fidelity of a true commentator and proceeds, unlike a true Vaidic, to twist the interpretation of the Sūtra, forgetting what he said then directly contradicted what he has just said before.

numerous ornaments. This question¹ is also incidentally touched by Vyâsa in 1 1 12. V S Brahman is the cause of the Universe, but as it is prachurya it does not undergo any change. The causality and at the same time inchangeability of Brahman can be learnt from a host of Vedic² passages, Smritis,³ and Puranas⁴. Thus there is no fault of Vikriti—change accruing to Brahman though it is the cause-doer of the Universe.

The fourth objection will presently be dealt with, and shown to be untenable.

'The ruler⁵ and controller of all,' 'That⁶ by whose order the heaven and earth stand supported' 'The⁷ creator created the Sun and the Moon as before' 'I am the beginning and end of the Universe' and numerous Vedic and other passages teach the Sarva kartritva of Brahman. The Vedic passage 'He sees without eyes, hears without ears, runs without feet, catches without hands' teaches that Brahman is not a doer like the individual soul. The powers and resources of Brahman are unlimited and infinite. So in the Vedic passages where Brahman is described as a non doer, there the denial of activity refers not to the assertion of activity in Brahman spoken of before but only to Prakriti one. The Swarûpa of Brahman is such that it acts naturally and at the same time it is free from the faults, if there be any, arising out of its kartritva. The activity⁸ of Brahman is quite distinct from the activity of Prakriti, Brahman has no gunâbhimâna of what it does and hence no fault accrues to Brahman even though it is kartri.

1 विंशत्यब्दात् नेति चेन्न प्राचुर्योत् । 1 1 12 V. S. Max Muller here charges Vallabhacharya with having done violence to the text of the Sutra in his Anu Bhâshya. But it appears that Max Muller never took pains to read Anu Bhâshya on that Sutra, much less to understand it. Had he done that we are sure he would not have passed such an ignorant remark. The word प्राचुर्योत् is interpreted by Vallabhacharya in the fifth case also, hence there is no violence to the Sutra text. But one is surprised how that Professor did manage to forget Sânkara Bhâshya on 1 1 384 V S where actual violence is done to the Sutra. Max Muller's source of information was that late Mr. Kunte who himself was equally ignorant of the writings of Vallabha. This reminds one of a Vedic passage अन्धेन नीयमाना ययान्धा । Max Muller did not care even to verify whether Mr. Kunte was right. It is an irony of fate that so many scholars including Dr. Bhandarkar have described Vallabhacharya according to their whims, and without taking the least possible trouble whether their assertions can at all be justified. At the end of this book I shall mention this in some details.

2 यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते, & तज्जलान् etc

3 अहं सर्वस्य जगत् प्रभवः प्रलयस्तथा, etc

4 जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतः, etc

5 सरस्य वशी मरुत्येशान 6 एतस्याक्षरस्य प्रसाधने द्यावापृथिवी विधुने तिष्ठतः, 7. सूर्यचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयन् । 8 स एव हि जगत्कर्ता तथापि सगुणो नहि, गुणाभिमानिनो ये हि तदशा-सगुणा स्मृता । कर्तो स्वतन्त्र एवस्यात् सगुणत्वे विरुद्धे ॥ 1.79 तत्त्वदीय

Up to this time we followed the 'Vidhi' affirmative method by giving reasons and setting aside objections why Brahman should be accepted as a doer, but now we follow the 'nishedha' negative method to show that none but Brahman Nirguna alone can be an independent kartri-doer

If pure Brahman is not accepted as kartri-doer it would be impossible to answer the question who else can be kartri? For there must be some creator of the Creation Universe. If Brahman with Maya is accepted as kartri, the acceptance of Maya beginningless sacrifices the advaita the rigid unity, or if Maya is not accepted in the beginning there would be no creation as Brahman is akartri according to S'ankara. Moreover, the kartritva accepted in the first alternative is unreal which fact goes against the view of the Vedic passages declaring Brahman to be sole-doer. 'The Creator¹ of Universe and protector of it' and 'karta², karayta is Hari' do not speak of the attributes of Lower Brahman-exoteric one in the words of Dueson. Such a belief is at best problematic, and on further consideration is to be negatived by the fact that such a belief does not solve the question but only shirks it.

Again, the conception of Maya according to S'ankara is also objectionable. It is not the meaning given to it by Yaska. A belief in a beginningless Sadasat Maya has no illustration to support itself, and hence it is a mere creature of the author's imagination. The non-existence before creation-pragabhāva of the Naiyayikas cannot be cited to support it, because the pragabhava is a mere non-entity-abhava, while Maya is not so. Besides the Sadasat meaning of the word Maya is itself very objectionable. *Sad and asād both being contradictory cannot exist in one Maya at the same time. Vyasa never suggests the causality of such a Maya. Maya if at all it means anything means some sort of power, the innate multiplying power of the supreme Niguna Brahman, Sāra-Bhavana Sāmānyā as Vallabha would call it. This power is real and not illusive and so kartritva caused through such a Maya would be real and not illusive. It would not destroy the glory of highest Brahman accruing to it from its divine kartritva.

True to the principle that the karta must always be perfectly independent Vyasa declares that pure Brahman is the cause-doer of the generation, existence and absorption of the whole Universe, and not Maya environed Is'wara. It must be thoroughly borne in mind that the karta must be always independent, and as Māya environed Brahman is saguna, subject to ^{MC}, it can never be a doer. The real karta is the same pure Nirguna Brahman defined by Vyasa in second³ Sutra of his immortal work.

* नैकस्मिन्नसमवायि V. S.

1 विश्वस्य कर्ता मुक्तास्य गोप्ता, 2 कर्ता कारयिता हरिः ।

3. जन्माद्यस्य यतः शास्त्रयोनिर्वाहः । 1. 1. 2 V S

It is a point to be marked that instead of defining Brahman as 'Truth knowledge and bliss' Vyasa defines it as one from which the origination, existence and dissolution of the Universe take place. It cannot be supposed that just after undertaking the solemn inquiry of Brahman in the first Sutra Vyasa should not in the very next Sutra, define the pure Brahman whose inquiry he undertakes, but the S'arîra of Ramanuja or an exoteric S'abala Brahman of S'ankara which after all is a creature of illusion, and a knowledge of which is also another illusion. Thus neither S'abala Brahman of S'ankara, nor Chidchid Vis'ishta Sutra of Ramanuja is kartri according to Vyasa. According to him only pure Brahman alone is kartri.

Neither can Jiva human soul can be an independent kartri. He is dependent because his Bliss¹-portion has been latent, and with the non-manifestation of Bliss portion, his divine nature (power, glory, etc.) as an Ans'a of the supreme, has * also been non-manifest. Hence Jiva human Soul becomes bound by avidya (power of god), and thus being dependent, he ceases to be an independent kartri. The human² soul inherits his working capacity from the supreme Brahman, but that does not deprive Brahman of its kartutva.

Nor can Jada non-intelligent-prakriti³ of the Sankhyas or Maya of S'ankara can be the cause doer independent kartri. They are devoid of intelligence chaitanya, and kartutva is only possible in only intelligent-chetana-beings; hence an independent activity is impossible in a non intelligent Jada-Prakriti and its prototype Sadasat Jada Maya.

We thus see that neither Maya nor Jiva, nor Prakriti, nor S'abala Brahman, nor chidchid Vis'ishta S'arîra of Ramanuja can be an independent kartri. Hence our conclusion is that pure Brahman alone is the independent kartri. It alone is the material and efficient cause of the whole Universe.

In the Brahma Sutras Vyasa undertakes an inquiry into pure Brahman in the first Sutra⁴. In the second Sutra⁵ he defines Brahman as the independent cause-doer of the Universe. The Swarupa of Brahman is to be learnt from Vedas alone. In the third⁶ Sutra Brahman is declared to be the material cause of the Universe, thus teaching that Sadrûpa Brahman is the cause doer. From the fourth up to tenth Sutra Chidrûpa Brahman is taught to be the cause-doer. The fourth⁷ Sutra declares that Brahman is not as'abda, it can be revealed through the Vedas alone, on account of 'Ikshati'. The fifth Sutra⁸ teaches that Brahman the independent kartri

* विद्याविद्ये हरे शक्ति माययेव विनिर्मिते । तत्सदी

1 पराभिधानात् तिरोहित ततोदस्य बन्ध निपर्ययो । 3 2. 7 V S

2 परातुल्य भुते । 3 ईक्षते नोदस्य ॥ 1 1 4 V S कामावा नातु (नावेक्षा) ।

4 अद्यापि ब्रह्मनिज्ञासा । 5 जन्माद्यस्य यत शब्दयोनितात् । 6 तत्समन्वयात् ।

7 ईक्षते नोदस्य । 8 Will, thought, etc 9 गगश्चेनात्मशब्दात् ।

is not 'gauna' acting; because the word Atma¹ denotes only Nirguna Brahman. The sixth² Sutra gives a further reason declaring that one who has nishtha³ in this Brahman gets Moksha. This independent attributeless doer is not Saguna (subject to Sattva, Rajas and Tamas), for one who is gunabhimani⁴ can be Saguna. Brahman is beyond Sattva, Rajas and Tamas vs Vishnu, Brahma and Siva, respectively, hence it cannot be gunabhimani as these deities are. Again, the kartritva⁵ of Brahman is not Saguna for primary independent action is nowhere denied in Brahman in the Vedic texts. The Sūtras⁶ 8th to 10th give further reasons to support the same view. From the 11th Sutra⁷ Vyasa teaches that Ananda rūpa Brahman also is the cause-doer. The twelfth Sutra removes the fault of Vikāra in Brahman. Hence according to Vyasa pure Nirguna Brahman alone is the independent material and efficient cause of the Universe.

On the authority of the Vedic passages, Geeta, Vyasa and Bhagavāta it has been shown before that pure Brahman is the only independent kartri. But in spite of the clear wording of the Vedic texts one is surprised why some writers giving prominence to some negative śrutis want to say that all these passages refer to a lower Brahman. How does the idea of kartritva lower Brahman? kartritva is as real an attribute of Brahman as Truth Satya is, and like Satya it is also revealed from the Vedas. Obviously there is no valid reason for the denying of activity in Brahman. On the contrary the denial of any activity in Brahman not only degenerates the ancient conception of Brahman as possessed of knowledge and action, the one aspect being revealed from Vyasa Sūtras, while the other from Jaimini Sūtras, but it completely results in a sort of queer atheism by refusing to acknowledge and sing the highest glory of the eternal Divine Maker.

1. आत्मसद्वो मु-पतया परब्रह्मवाची । 2. तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशः ।

3. faith, sole dependence on the will of Brahman

4. Consciousness of prakriti and its attributes viz सत्त्व, रजस् and तमस्, and hence subordination to it and its attributes

5. हेयत्वान्वेनाच्च ।

6. स्वाप्ययात्, गतिसामान्यात्, and युतन्वाच्च ।

7. आनन्दमयाविरूपम् । 11 to 18 । 1. V. S

૨. જગત, જીવ, અત્યામી, અક્ષર પ્ર્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ
અક્ષર મુખ્ય પરમાત્મા જ છે

૩. એવે સુવિધાથી જ્યોતેથી પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રકારે સુવિધાથી જોઈ

૧૩૭
જીવ આણ છે શુદ્ધ નિર્ગુણ-બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
અન્ય કોઈની સાથે મિલે એકીકરવા જે રીતે જોઈએ તે પ્રમાણે બધું
સાચું કરીને સારૂં કરીને સુખી થાય. આજનાં પાપ અને અજ્ઞાનને દૂર
કરીને જીવને શાંતિ અને સુખ મળે. આજનાં પાપ અને અજ્ઞાનને દૂર
કરીને જીવને શાંતિ અને સુખ મળે.

1913 K

GRATIS

(1955-1956)

The 'Suddhâdwaita Philosophy' or 'System of Vallabhâchârya' by Mr Mulchandra T. Tehvala, B.A., will be posted to any gentleman applying to—

Humum Street, }
BOMBAY, 1' }

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJLEVANDAS SETH.

‘પ્રુષ્ટિભક્તિસુધા’ના ગ્રાહકોને સવિનય નિવેદન.

આ માસિકના સર્વ લેખકો જે લેખ લખે છે તે સાપ્રદાયિક સેવા કરવાની વિભવ બુદ્ધિથી જ લખે છે, તેથી ખીજા પત્રોની માફક આ માસિકના લેખકોને આપવામાં દ્રવ્યનો ખર્ચ બિલકુલ થતો નથી, એ જણાવતા આનંદ થાય છે. માસિકની છપામણી વગેરે, ખર્ચ લણી જ કરકસરથી કરવામાં આવે છે, તેથી નોંધાવરમાંથી જે કાંઈ બચશે તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન મથો અસિક્ક કરવામાં આવશે. વૈષ્ણવભાઈઓએ આવા માસિકના પોતે ગ્રાહક થવું જોઈએ, એટલું જ નહિ. પણ પોતાના મિત્રોને પણ આવા ધાર્મિક કાર્ય તરફ પ્રેરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ.

વર્ષ ૩ ૭૫] શ્રીકૃષ્ણાષ્ટક ૫૧૩૯, ૫૧૪

પુષ્ટિભક્તિસુધા.

કૃષ્ણ ૧૧ શ્રીવત્સલાષ્ટક ૪૩૫ અંક ૧૦]

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન
યમેવૈષ ઘૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈવ આત્મા ઘૃણુતે તન્નું સ્વામ્ ॥ ૧ ॥
નાહ વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેઙ્ગયયા
શયય એવંચિયો દ્રુષ્ટું દષ્ટવાનસિ યાં યયા ॥ ૨ ॥
મત્તયા ત્વનન્યયા શયયઃ અહમેવંચિયોઽર્જુન
ઘાતું દ્રુષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

પ્રકાશક

વાહીલાલ નીનદામ રાહ.

બી.એ., એમ.એ.એલ. બી., વકીલ, હાઇકોર્ટ.

નોંધાયેલ ૩૮ ૨-૮-૦૦

૨૨૩ અક્ટોબર ૨, ૦-૪-૦૦

Printed by

published by

Mangaldas Shah at the Gujarat Printing Press and
N. S. L. B. Princes Street, Bombay.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સંબંધી સઘલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિક છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં જે સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાર્યના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ ગ્રામ્યતની ખખર મળાવવી હોય તો જવાબ સારું ટિકિટ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખખર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પુષ્પિભક્તિસુધાકાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાદ્યથો.	...	રા. રા. મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ તેલીવાલા B. A
૨. સ્વામિનીપ્રાર્થનાપદક	...	વે. શા. સ. અવલરામ ભૂધરજી શાસ્ત્રી.
૩. લીલાવૈચિત્ર્ય.	...	એક લીલાલોચક
૪. વાદપરિચય	...	રા. તેલીવાલા
૫. કવિવર દયારામભાઈના કાવ્ય...	...	એક વૈષ્ણવ V
૬. ચર્યાપત્ર.	...	ભટ્ટ શ્રીગમાનાથ, મોટા મદિરના ગામ્બી.
૭. અવલોકન, નિવંદન વગેરે...	...	પ્રકાશક

॥ श्रीविठ्ठलेशो जयाति ॥

॥ आत्मवादः ॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणैर्यदगम्यं, श्रुतिवाक्यतः ।

स्वतःप्रमाणभूताद्यदगम्यं ब्रह्म समाश्रये ॥ १ ॥

नन्विदमसाम्प्रतम्, ईश्वरस्यानुमानगम्यन्वात्; तथाहि, न तत्र चाक्षुषं प्रत्यक्षं, रूपाभावात्; नापि मानसं, परमात्मनः परेण मनसा प्रत्यक्षवारणायात्म-
प्रत्यक्षं प्रति परात्मव्यावृत्तविजातीयमनःसंयोगत्वेन हेतुत्वस्यावश्यकतया ईश्वरे
तस्याभावात्; नापि श्रुतिः, तत्प्रामाण्यस्येश्वरसिद्धयधीनत्वं, तत्सिद्धेस्तत्प्रामा-
ण्यधीनत्वमित्यन्योन्याश्रयात्; नाप्युपमानम्, तत्सदृशाभावात्; तथा च परि-
शेषादनुमानगम्यमिति; तदुक्तम्,

“कार्यायोजनधृत्यादेः पदात्मत्ययतः श्रुतेः ।

वाक्यात्सङ्ख्याविशेषाच्च साध्यो विश्वविद्वद्ययः ” इति

अनुमानानि तु, सित्यङ्कुरादिकं कर्तृजन्यं कार्यत्वात्, घटवत्, अन्ये तु जन्य-
त्वादित्यापि प्रयुज्यते; सर्गाद्यकालीनद्वयशुक्लप्रयोजकं कर्म प्रयत्नजन्यं कर्मत्वात्,
अस्मदादिशरीरजन्यक्रियावत्; गुरुत्ववतां ब्रह्मशङ्करादीनां पतनाभावः पतन-
प्रतिबन्धकप्रयत्नप्रयुक्तः धृतित्वात्, वियति विहङ्गमधृतिवत्; ब्रह्माण्डादिप्रयत्न-
वद्विनाश्यं विनाशित्वात्, पाठ्यमानपटवत्; घटादिव्यवहारः स्वतन्त्रपुरुषप्रयोज्यः
व्यवहारत्वात्, आधुनिककल्पितलिप्यादिव्यवहारवत्; वेदजन्यप्रमा वक्तृयथार्थ-
वाक्यार्थज्ञानजन्या शाब्दप्रमात्वात्; धर्मादिरूपम् पूर्वोक्तं ज्ञानं करणगुणजन्यं
प्रमात्वात्, प्रत्यक्षादिप्रमावत्; वेदः असंसारिपुरुषप्रणीतः वेदत्वात्, वेदः पौरुषेयः
वाक्यत्वात्; द्वयशुक्लपरिमाणजनिका सङ्ख्या अपेक्षाबुद्धिजन्या, एकत्वान्यस-
ङ्ख्यात्वात्; द्वयशुक्लपरिमाणं सङ्ख्याजन्यं परिमाणत्वात्, तुल्यपरिमाणकपा-
लद्वयारब्धघटपरिमाणवादिति बोध्यानि; तस्मादनुमानमेव प्रमाणमिति माप्ते,

उच्यते,

श्रुतिवृन्दैः सदा जुष्टं श्रुतिवृन्दैः सदाद्भूतम् ।

श्रुतिवृन्दैः सदा सन्तं श्रौतं श्रीकृष्णमाश्रये ॥ २ ॥

नहि तत्रानुमानस्य प्रमाणता वक्तुं शक्या, त्वदभिमतस्याप्यसिद्धेः ; कार्यत्व-
 लिङ्गकानुमानेन ज्ञानादिमत्त्वस्येव शरीरवत्त्वस्याप्यन्वयव्यतिरेकसिद्धत्वात्, त-
 थाहि, यत्र कुलालादिषु कर्तृत्वं तत्र शरीरित्वम्, यत्र च मुक्तात्मस्वशरीरित्वं, न
 तत्र कर्तृत्वम्, अत ईश्वरः शरीरी कर्तृत्वात्, अस्मदादिवत्, यन्नैवं तन्नैवं
 मुक्तात्मवादित्यनुमानेन ईश्वरस्यादिकर्तृत्वाच्छरीरित्वमवश्यमङ्गीकर्तव्यम्, अन्य-
 थेच्छादिकमपि न सिद्ध्येदविशेषात्; ननु चेष्टां विनापि प्रयत्नमात्रेण कार्यकरण-
 समर्थत्वात् ईश्वरस्य न चेष्टाधिकरणतदपेक्षेति चेत्, न, ज्ञानमात्रेणैव सर्वकरण-
 समर्थस्येच्छादिमत्त्वस्याप्यसिद्धेः; ननु शरीरं परिछिन्नं शरीरत्वाद्, अस्मदादि-
 शरीरवत्, शरीरमनित्यं कार्यत्वात् घटवादित्यनुमानाभ्यां शरीरस्य परिछिन्न-
 त्वेनानित्यत्वेन च घुगपत्सकलदेशगतकार्यानुत्पत्तिप्रसङ्गः; ब्रह्मधर्मतानुपपत्तिश्चेति
 चेत्, न, अन्यथानुपपत्तिबलात्सिध्यच्छरीरस्य यावतानुपपत्तिपरिहारस्तावत् एव
 सिद्धेः; तथा ईश्वरशरीरं नित्यं सर्गाद्यकालीनद्वयणुकारम्भकपूर्वकालीनद्रव्यत्वात्,
 परमाप्वादिवत्, यन्नैवं तन्नैवं, अस्मादादिशरीरवत्, इतिप्रत्यनुमानेन पूर्वोक्तानु-
 मानस्य सत्प्रतिपक्षत्वात्; अनुकूलतर्कश्च, यदि शरीरित्वं न स्यात्कर्तृत्वमेव न
 स्यादित्याकारको बोध्यः; न च पूर्वोक्तेनास्य सत्प्रतिपक्षत्वं शङ्क्यम्, अप्रयो-
 जकत्वात् पूर्वोक्तानुमानस्य, अन्यथा ईश्वरज्ञानादीनामप्यनित्यतापत्तेः ; ननु
 शरीरस्य महत्त्वेनोद्भूतरूपत्वेन च ईश्वरशरीरं चाक्षुषं महत्त्वे सत्युद्भूतरूपत्वादि-
 त्यनुमानेन प्रत्यक्षं स्यादिति चेत्, न, ईश्वरशरीरमचाक्षुषं, लौकिकप्रत्यक्षाविषय-
 त्वात्, इन्द्रादिशरीरवदिति प्रत्यनुमानात्पूर्वोक्तानुमानस्य लौकिकप्रत्यक्षविषय-
 त्वरूपोपाधिग्रस्तत्वात्, स्यादेतत्, ईश्वरस्य यच्छरीरं साध्यते तच्छरीरं किमी-
 श्वराद्भिन्नमभिन्नं वा, नान्त्यः, आत्म भिन्नस्यापि तस्यासिद्धत्वात्, अतोभिन्नं
 नित्यं नित्यसम्बद्धञ्चाङ्गीकार्यम्; तथासति यथा कार्यत्वेन कर्तृपूर्वकत्वसाधनं
 कुर्वतश्चेतनकार्यत्वशरीरजन्यत्वसाहचर्यस्य भूयोदर्शनं न शरीरजन्यत्वाविशिष्टकार्य-
 त्वस्य व्याप्यत्वात् साध्यतावच्छेदकशरीरनिविष्टकर्तरीश्वरे तादृशशरीरासिद्धिस्तद-
 सिद्धौ च कर्तृत्वासिद्धिः; एवं वायुरनित्यः कार्यत्वात्, घटवादित्यनुमानेपि रूप-
 साहचर्यलिङ्गस्य दृष्टमिति रूपाविशिष्टस्य तस्य व्याप्यत्वेन रूपाभाववति वायौ
 कार्यत्वासिद्धिः; तत्सिद्धौ च रूपस्यापि सिद्धिः स्यात्, नत्वेवं, प्रत्यक्षबाधात्,
 तस्मात्साहचर्यमात्रमप्रयोजकं, व्याप्तिरेव प्रयोजिका साहचर्यत्वानित्यत्वयोरेवेति

वायौ तत्सिद्धिरूपासिद्धिश्चैवं प्रकृतेऽपि कर्तृत्वप्रयोजकं ज्ञानेच्छाप्रयत्नवत्त्वमेवेति शरी-
रित्वस्य न तत्साहचर्यत्वेऽपि न तत्प्रयोजकत्वमतो नेश्वरे तत्सिद्धिः, अन्यथा दृष्टान्ती-
याशेषधर्मापत्तिः पक्षे स्यात्, तथा च घटदृष्टान्तेन जले नित्यत्वसाधने पृथिवीत्वा-
दिकमपि सिद्धयेदिति; मैवं, किमिदं साहचर्यमात्रेत्यत्र मात्रपदं यावत्तत्परमुत
भूयोदृष्टतत्परम्, अन्त्ये त्वोमितिब्रूमः, लोहलेख्या पृथिवीत्वादित्यादौ भूयःसाह-
चर्यस्याप्यप्रयोजकत्वदर्शनात्, पूर्वोक्तदोषापत्तेश्च; आद्ये तु व्याप्तेरप्यप्रयोजकत्वा-
पत्त्या अनुमानस्यैवोच्छेदादिच्छादेरप्यसिद्धेस्त्वन्मतस्याप्यसिद्धेः, तस्मात् शङ्का-
नामन्यथानुपपत्तिवलात्सिद्धयत्सर्वानुपपत्तिपरिहारपूर्वकं सच्चिदानन्दात्मकमीश्व-
राभिन्नमेव सिद्धमिति सिद्धिर्व्यवहृतत्वान्नोदयः, एतेनैव कार्यस्य शरीरादिमत्कर्तृ-
पूर्वकत्वानियमः प्रत्यग्रजायमानाङ्कुरादावेव शरीरिणः कर्तुरनुपलम्भान्निरस्त इति
मीमांसकमतमपि निरस्तम्; किञ्च जीवसाधने प्राणधारणप्रयत्नवत्त्वेन प्राणसि-
द्धिवदत्रापि तादृशप्राणसाधकत्वेनाथ प्रयोजकत्वमस्य; कथं जीवस्य प्राणत्वमि-
ति चेत्, इत्थम्, तथाहि, निरात्मवादिनां वा ईश्वरसाक्षात्कारवारणा(णाय) (ज्ञज)
यज्ञजन्येति नाडीमनःसंयोगः कर्मजन्यः, यावत्प्रतियोगिसत्त्वेऽपि कादाचित्कत्वात्,
स्थाणुसंयोगवत्, यन्नैवं तन्नैवं स्थाण्वाकाशसंयोगवत्, मनो मूर्ते क्रियावत्त्वात्
वायुवदित्यनुमानेनागुणत्वेन सुखसाक्षात्कारः सकरणकः जन्यसाक्षात्कारत्वात्,
चाक्षुषसाक्षात्कारवदित्यादिना करणत्वेन च सिद्धस्य मनसो भावादिकं नाणुगुणः,
प्रत्यक्षत्वात् घटरूपादिवत्, यन्नैवं तन्नैवं, यथापरमाणुरूपवदित्यनुमानेन ज्ञानादे-
स्तथात्वनिश्चयेन ज्ञानाद्यनाधारत्वे सिद्धे तेनानात्मत्वसिद्धिः; ततः प्राणोवागिष्यते,
तस्यात्माभिन्नत्वसाधनं दुर्घटम्, प्राणसत्त्वे जीवस्य तदसत्त्वे तदनावश्यत्वदर्शनात्
ज्ञानप्रयत्नाधारत्वस्य तत्रैव पर्यवसानात्; न च सुषुप्तौ ज्ञानाभावेन तस्मिन्
ज्ञानाद्यनाधारत्वे निश्चिते प्राण आत्मभिन्नः, ज्ञानाद्यनाधारत्वाद् देहादिवदित्यनु-
मानेनात्मभेदासिद्धिरिति शङ्क्यम्, श्वासोल्लासक्रियादर्शनेन तदानीमपि तस्य प्रय-
त्नवता निश्चयात्, ज्ञानाभावस्य मनःसंयोगाभावजन्यत्वेन ज्ञानाधारत्वयोग्यता-
विघटनाभावात्, अतो ज्ञानाद्याधारत्वेनात्मत्वसाधने तदभावस्यादर्शनात् प्राण-
स्यैवात्मत्वेन सिद्धिः, नतु ततोऽप्यतिरिक्तस्यात्मनः; देहप्राणवियोगस्यैव मृत्युत्वेन
जीवदेहे तस्यावश्यकत्वात्, अतिरिक्तात्माभ्युपमेन पदार्थलाघवाच्च; यादे च
योगिनां श्वासनिरोधेऽपि जीवनज्ञानदर्शनात् तदतिरिक्त एवात्मेति विभाव्यते
तदापि निरुद्धवृत्तिप्राणस्य तदेहे सत्त्वान्न तदतिरिक्तात्मसिद्धिः, यादे च निरोधज-

नकस्य प्राणातिरिक्तत्वं विभाव्यते तदापि चेतनाधर्मकस्य तस्यैव लाघवात् सिद्धिरिति न कथमपि प्राणभिन्नात्मासिद्धिरिति । एवं सित्यादिकर्तृत्वाद्याश्रयत्वेन व्यापकप्राणसिद्धेर्नानुमानस्येश्वरसाधकत्वम् ; एतेनाहंविच्छेदप्यप्रयोजकत्वंमुक्तप्रायमिति श्रुतिरनुसरणीयैव ॥

अत्र साङ्ख्यास्तु प्रकृतेः कर्तृत्वमङ्गीकृत्येश्वरं न मन्यन्ते; तथाहि, प्रत्यक्षेणानवगम्यमानस्येश्वरस्य कार्यत्वादिलिंगकानुमानेन कर्तृतया साधने तादृशप्रकृति सिद्ध्या, अर्थान्तरत्वेन तदासिद्धिः, तस्य कर्तृतानिर्वाहकमादायैव सिद्धयङ्गीकारे तु तुल्ययोगक्षेमत्वात् शरीरस्यापि सिद्धिः, सशरीरेश्वराङ्गीकारे तु शरीरवद्भागस्यापि अन्वयव्यतिरेकसिद्धत्वाद्भागिण ईश्वरस्य सिद्ध्या तस्य जीवतुल्यतापत्तिर्नित्यमुक्तत्वहानिश्च; न च प्रकृतेर्जडत्वेन कर्तृत्वानुपपत्तौ तदधिष्ठानत्वेन विवक्षितस्यैवेश्वरस्य सिद्धिरिति शङ्क्यम्, अधिष्ठातृत्वस्यैव विचार्यत्वात्, तथा हि, किं नामाधिष्ठातृत्वम् ? प्रकृतिनियामकत्वं वा तत्संनिहितत्वं वा तस्यां प्रतिविम्बित्वं वा; नाद्यः; चेष्टां विना ज्ञानादिमात्रेण तथाङ्गीकारे जीवानामपि तथात्वापत्तेः, तथासत्यनेकेश्वरापत्तेश्च; न द्वितीयः, तदाप्युक्तदोषापत्तेः, तत्सन्निधानस्य सर्वेषु तौल्यात्; न तृतीयः, प्रतिविम्बिते शरीरमणौ च चलति शरीरमणिचलनप्रतीतिवत् प्रकृतिकर्तृत्वेनैव तस्य त्वस्मिन् कर्तृत्वाभिमानात् स्वातन्त्र्यासिद्ध्या पारिभाविकत्वापत्तौ विवक्षितरूपेश्वरासिद्धेः; किञ्च, ज्ञानादिमात्रेणात्मनो जडनियामकत्वाङ्गीकारे मृतशरीरेप्याहारादिक्रियापत्तिः, तदभावात् तस्याः प्राणबुद्ध्यादि कार्यत्वेन मृतशरीरे च तेषामभावाज्जीवच्छरीरेपि तेषामेव नियामकत्वासिद्ध्यात्मनि तदभावात्, अतः पुरुषच्छायापातेन चेतनत्वापन्नस्य बुद्ध्यादेरन्तःकरणस्यैवाधिष्ठातृत्वं न तु तटस्थस्यात्मनः, अग्निसम्बन्धेन लोहस्य दाहकत्ववत्; अतो नैवमपीश्वरसिद्धिः, किञ्च, तस्य स्वातन्त्र्येण कर्तृत्वेऽकृताभ्यागमादिप्रसक्तिः, कर्मसहकारित्वेनीश्वरापत्तिः, तथा स्वार्थजगत्करणेनाप्तकामत्वापत्तिः, परार्थकरणे वैषम्यनैर्घृण्यादिप्रसक्तिः, अतः प्रकृतिरेव कर्त्री, प्रधानाज्जगज्जायत इति; न च स हि सर्ववित्सर्वकर्तेति श्रुतेरीश्वरस्य कर्तृत्वं शङ्क्यम्, एतस्य मुक्तात्मसिद्धात्मान्यतरप्रशंसापरत्वादित्याहुः ।

रामानुजाचार्याश्च सित्यादिषु सावयवत्वेन कार्यत्वमपि नानुमातुं शक्यम्; अकार्यं, अशक्यत्वात् अशक्योपादानविज्ञानत्वात्, महाभूतशब्दवाच्यत्वाच्च आकाशादिवदिति भट्टभास्करोक्तेः प्रत्यनुमानैस्तस्य सत्प्रतिपक्षत्वात्; यदि वाकाशे निरव-

यवत्वस्यानुकूलतर्कस्य सत्त्वेन क्षित्यादिवायुपर्यन्तेषु तदभावेनोक्तहेतूनामप्रयोजकत्वं विभाव्यते तदापि कार्यत्वेन हेतुना बुद्धिमत्कर्तृपूर्वकत्वमात्रसिद्ध्या तादृशक्षेत्रज्ञानामेव कर्तृत्वेन सिद्धिरिति हेतोरर्थान्तरसाधकत्वान्न तेनेश्वरसिद्धिः, न च क्षित्यादिवायुपर्यन्तस्य पक्षीकरणेन तदुपादानगोचरापरोक्षज्ञानादिमत्त्वस्य क्षेत्रज्ञेष्वशक्यवचनतया पक्षधर्मतावलात् तत्सिद्धिः, विवादाध्यासितं क्षित्यादिकं स्वोपादानगोचरापरोक्षज्ञानादिमदनेककर्तृपूर्वकं, कार्यत्वाद्, विचित्रसन्निवेशसार्वभौमसदनवदिति दृष्टान्तेनानेककर्तृसिद्ध्या पक्षधर्मताया दुर्बलत्वात्, महीमहार्णवादीनां कार्याणामनेकत्वात्तेषां सर्वेषामेकदैकेन निर्मितत्वे प्रमाणभूतस्य हेतोरभावात्, पृथग्भूतेषु कार्येषु कालभेदकर्तृभेदयोः प्रत्यक्षसिद्धत्वेन प्रत्युत बाधात्; न च जीवानां तादृशनिर्माणशक्यदर्शनेन तन्निवृत्तौ कार्यत्वबलेनैव तत्सिद्धिरिति वाच्यं, पूर्वमशक्तानामपि पश्चात्पुण्यविशेषोपचयेन शक्तिदर्शनात् पुण्यविशेषोपचयेनातिशयितादृष्टसम्भावनया च तादृशविलक्षणकार्यकर्तृत्वस्यापि सम्भवात्; इदमेवोक्तं कपिलाचार्यैर्भुक्तात्मनः प्रशंसावाक्यमुपासासिद्धस्य वे'तिसूत्रे; इदं योगिनोऽप्युपलक्षकम्; किञ्च, युगपत्सर्वोत्पत्तिस्थिती न प्रमाणपदवीं ब्रजतः, लोके क्रमेणैव तयोर्दर्शनाद्युगपत्तत्कल्पकस्य हेतोरशक्यवचनत्वात्, क्रमेण तत्कल्पने विरोधाभावाच्च; अतः क्षित्यादिकं बुद्धिमदेककर्तृकं कार्यत्वाद् घटवदित्यत्र तन्नैककर्तृकं कार्यत्वाद् घटपटस्तम्भादिसमूहवदिति दृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वम्; तथा भूभूधरादिनिष्ठं कार्यत्वं न बुद्धिमदेककर्तृकत्वसाधकं समूहनिष्ठत्वाद् घटपटस्तम्भादिसमूहनिष्ठकार्यत्ववादेत्यनुमानान्तरादपि तथा; किञ्चेदं दैत्यादिगतं कार्यत्वं युगपदुत्पद्यमानसर्वगतत्वे वा कामिकोत्पद्यमानसर्वगतं वा? आद्ये, आश्रयासिद्धत्वम्, द्वितीये तु विरुद्धत्वम् तस्मान्न कार्यत्वाल्लिङ्गकानुमानेनेश्वरसिद्धिः; नापि जगदैकचेतनाधीनं, अचेतनारब्धत्वात्, नीरोगस्वशरीरवदित्यनुमानात् सिद्धिः; तथाहि, किमिदमेकचेतनाधीनत्वम्? एकचेतनायत्तोत्पत्तिस्थितिकत्वमिति चेत्, न, नीरोगस्यापि शरीरस्य पितृपुत्राद्यनेकचेतनादृष्टजन्यत्वेन तदुत्पत्तिस्थित्योस्तदधीनत्वेनैकचेतनाधीनत्वाभावाद् दृष्टान्ते साध्यवैफल्येन हेतोरसाधारणत्वापत्तेः; किञ्च, शरीरस्थितिरपि किं स्वावयवसमवेता, उत प्राणनम्? आद्ये, अवयवाधीनत्वान्न चेतना घटादिवत्; द्वितीये, क्षित्यादीनां शरीरत्वाभावेन पक्षेऽसम्भव इति पक्षसपक्षानुपलम्भः; नाप्येकचेतनाधीनप्रवृत्तिकत्वम्, पक्षान्तरभूतेषु गुरुतररथाशिलामहीरुहादिष्वनेकचेतनाधीनमावृत्तिकत्वदर्शनेन व्याभिचारात्, नापि चेतनमात्राधीनत्वम्,

सिद्धसाधनत्वादर्थान्तरापत्तेश्च; किञ्च, ईश्वरः कर्ता न भवति, प्रयोजनशून्यत्वाद-
शरीरत्वाच्च, मुक्तात्मवदिति बाधकानुमानादपि नेश्वरकर्तृत्वसिद्धिः; किञ्च, अत्य-
न्तापरिदृष्टेश्वराख्यपुरुषस्य तस्मिन् सामर्थ्यविशेषस्य च कल्पनेत्यन्तगौरवात्,
कल्पमानां जीवानामेव तपोयोगादिलब्धसामर्थ्यानामेव कर्तृत्वेन कल्पनं लघीय-
इत्यचेतनारब्धत्वलिङ्गकानुमानेनापि नेश्वरसिद्धिरित्याहुः ।

यत्तु कार्यायोजनेत्यादिकारिकाव्युत्पादने भवेदेवातिश्रमः, अत्र प्रथमे प्रयोगेः
कर्तृजन्यत्वं तु स्वोपादानगोचरापरोक्षज्ञानचिकीर्षाकृतिमददृष्टद्वारकजन्यत्वम्; अ-
त्रादृष्टद्वारकेतिविशेषणान्न जीवात्मानिरूपितादृष्टद्वारकजन्यत्वेन सिद्धसाधनमर्थान्तरं
वा, जीवानां क्षित्याद्युपादानाभूतपरोक्षज्ञानाभावेन तज्जन्यबाधान्न तैरपि तथा;
नच 'क्षितिघटादिसाधारणस्यैकस्य साध्यस्याभावेन स्वपदार्थाननुगमात् कथं
व्याप्तिग्रह इतिवाच्यं, स्वपदार्थाननुगमस्यादोषत्वात्, अन्यथेच्छादिना ज्ञानाद्य-
नुमानं न स्यात्, स्वविशेष्यकस्वत्वप्रकारकज्ञानत्वादिनैव तत्र कारणभावात्;
अत्र च स्वकर्तृकत्वादिसाधकानुमाने कर्तृत्वेनैव कारणता, ज्ञानजन्यादिकं च
ज्ञानत्वादिना, एवं कार्यतापि कार्यत्वेन जन्यत्वेन च; नच शरीरगौरवेणाप्रयोज-
कत्वं शङ्क्यम्, अवच्छेदककोटौ घटत्वादीनां प्रवेशे आनन्त्यगौरवात्, ध्वंसस्य
जन्यत्वेन तस्य च जन्याभावत्वेनावच्छेदकतया प्रवेशे शरीरै गौरवाच्च; एवं तु
विवक्षितविवेके जन्याभावत्वैकदेशस्य जन्यत्वस्यैव प्रवेश इति शरीरलाघवात् सा-
मान्यलाघवादेकत्वलाघवात् कल्पनालाघवादुपस्थितिलाघवाच्च जन्यत्वेनैव कार्य-
ता, न घटत्वादिना; कार्यत्वं च स्वसमवायिजन्यतारुणेन परम्परासम्बन्धेन कृति-
त्वमेवेति न तत्रापि गौरवम्; नच विशिष्यान्वयतिरेकाभ्यां घटत्वकुलालत्वादिना
विशेष्यकार्यकारणभावस्यावश्यकत्वात् सर्वमेव तद्विरुद्धमितिवाच्यम्, कार्यमात्र-
वृत्तिजातीनां कार्यतावच्छेदकत्वमिति सिद्धान्तसमुद्घोषात्; नचाङ्कुरादौ हेतोर्वि-
पक्षगामित्वेनैकान्तिकत्वं शङ्क्यम्, तत्र साध्यसन्देहस्यानन्याहितत्वेन तस्य पक्षस-
मत्वात्; नच शरीरजन्यत्वस्योपार्थोर्विद्यमानत्वात् शरीरजन्यत्वस्याप्रतिसाधनस्य
सत्त्वाच्च साध्यसन्देहस्यानन्याहितत्वेनैकान्तिकत्वं सिद्धमिति शङ्क्यम्, कर्त्रादि-
जन्यतायामपि गुरुभूतस्य शरीरजन्यत्वस्यानवच्छेदकत्वाल्लघुभूतस्य जन्यत्वमात्र-
स्यैवावच्छेदकत्वेन तस्य च साधनव्यापकत्वेनानुपाधित्वे हेतोरदुष्टत्वात्; एवञ्च
कर्त्रादिजन्यतायामिव शरीरजन्यतायामपि जन्यत्वस्यैवावच्छेदकत्वादीश्वरे नित्य-

ज्ञानादिकमिव नित्यशरीरत्वस्याप्यंगीकारेण प्रतिसाधनदोषस्याप्यभावात्, अनुमानं च, क्षित्यादिकं शरीरजन्यं जन्यत्वात् घटवत्, ईश्वरः शरीरी कर्तृत्वात् कुलालवादीति, अनुकूलतर्कश्चात्र कर्तृत्वजन्यत्वाभ्यामिव शरीरित्वजन्यत्वाभ्यामपि पूर्वोक्तयुक्ति-
तुल्ययुक्तिक एव कार्यकारणभावः; श्रुतिश्च 'यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते'
इत्यादि, 'सहस्रशीर्षो पुरुष' इत्यादि, आकाशं शरीरं ब्रह्मे'त्यादि चोक्तम्; यदापि
श्रुतीनां चानुकूलतर्कविधया स्वतन्त्रतया च ब्रह्मणि प्रामाण्यमिति नवीनमतम्,
साम्प्रदायिकमते शरीरस्य कुलालशरीरत्वादिनैव कारणत्वं न तु शरीरत्वेनेतीश्वर-
स्य नित्यशरीरं लोकानुग्रहेण व्यवहारप्रवर्तनार्थम्, अतोऽस्मदाद्यदृष्टजानिते रामकृ-
ष्णादिनामके शरीरे भूतावेशन्यायेनावेशः, कार्यकरणानन्तरं च त्यागइति ।

अभिनवमते तु महेश्वरस्य विश्वमेव शरीरम्, तच्च नित्यपुञ्जघटितमित्यनित्यां-
शविरामेपि नित्यांशमादाय नित्यमेव, आकाशात्मकं च नित्यमेव, रामकृष्णादि-
नामकं त्वाविर्भावतिरोभावशालि भक्तानुग्रहेण कदाचित् कचिदाविर्भवति तिरो-
भवति च, अत एव तत्त्ववादिभिर्मूर्तेमपि तन्नित्यं विश्वं चेत्यंगीक्रियते, सर्वत्र सर्वदा
तथाभूतभक्तभावनया भक्ते साक्षात् क्रियमाणत्वात् तादृशसाक्षात्कारस्य प्रमाणत्वे
सम्भवति भ्रमत्वकल्पनस्यान्याय्यत्वात्; तदुक्तम्, 'औत्सर्गिकं धियां प्रमात्व'मिति,
विश्वात्मकं तु योगिप्रत्यक्षगम्यमपि विश्वरूपदर्शनादौ श्रूयत एव सहस्रशः, एवं
श्रुत्यादिभिः शरीरैर्गीकृते तदनुसारिकर्तृकत्वानुमानं निर्दुष्टमेव, एवमेकेनेश्वरेण
सकलक्षित्यादिकार्यसम्भवे सति प्रमाणाभावाद् गौरवाच्च नानेकेश्वरसिद्धिः; कि-
ञ्चानेकेश्वरांगीकारे तेषामैकमत्यं वैमत्यं वा स्यात्, तत्राद्ये स्वातन्त्र्याभावेनैश्वर्य-
हानिः, द्वितीये तु कार्यासिद्धिरितिकार्यदर्शनादेकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिभ्य-
स्तादृशैः पुराणैश्चैकसिद्धिरिति न पूर्वोक्तं किमपि दूषणम्, एवमेकेश्वरसिद्धौ कर्म-
त्वादिलिंगकानुमानान्यापि तमेकमेव साधयन्तीति न कोपि कापि दोष इति;
तत्सर्वमप्यविचारचारु;

रामानुजाचार्यास्तु सार्वभौमसदनदृष्टान्तस्य महीमहार्णवेत्यादिपूर्वोक्तदोषाणां
मनुद्वारेण सिद्धसाधनादिदोषाणां हेतोराभासतायाश्चानिवृत्तेः, एवं शरीरित्वसा-
धकानुमानेपि कपिलोक्तानां दोषाणामनपगमाज्जीवतुल्यत्वापत्त्यनुद्धार एव, एवमेव
जन्याल्लिंगकज्ञानजन्यत्वादिसाधकानुमानेपि द्रष्टव्यम्, अतः श्रुतिसाहाय्यं विना
कथमपि न निर्वाहः, एवं कर्मत्वल्लिंगकानुमानमप्याश्रयासिद्धम्, 'असतः सद्येत-
त्तद्गुरि'त्यादिश्रुतिषु, 'तन्मायाफलरूपेण केवलं निर्विकल्पितं, बाह्यमनोगोचरं सत्यं

द्विधा सम्भवद् बृहदि'त्यादिभगवद्वाक्येनात्रापि विभागादेव सृष्टिकथनेन पक्षता-
वच्छेदकस्य पक्षेभावात्, एवं धृतिपक्षकानुमानेपि धृतेर्ब्रह्माण्डादिपतनात्यन्ताभाव-
रूपत्वं वा तत्प्राग्भावरूपत्वं वा वक्तव्यम्, तयोरुभयोरनादित्वेन चेतनप्रयत्नपूर्व-
कत्वाभाद् बाधितत्वम्, अतो धृतिशब्दार्थोविष्टम्भात्मकसंयोगाविशेषो वक्तव्यः,
तदापि चेतनप्रयत्नपूर्वकत्वसाध्ये तादृशानेकजीवप्रयत्नेन सिद्धसाधनपर्यान्तरं वा,
एकचेतनप्रयत्नपूर्वकत्वसाध्ये तु गुरुतरशिलादिदृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वं दुर-
पोहम्, एवं ब्रह्माण्डादिपक्षकेनुमानेपि सिद्धसाधनादिकम्, एकप्रयत्नवद्विनाश्यत्व-
साधने तु खन्यमानंमहाभवनदृष्टान्तेन हेतोः साधारणत्वं द्रष्टव्यम्, एवं व्यवहार-
पक्षकेनुमानेपि लिप्यादिव्यवहारसांकेतिकदृष्टान्तेनोक्तदोषादिकं द्रष्टव्यम्, तथा
धर्मादिज्ञानपक्षानुमानेपि वेदापौरुषेयवादिनं प्रति सिद्धसाधनादिदोषदुष्टत्वम्, एवं
वेदत्वलिङ्गकानुमाने हेतोः साधारणत्वम्, तथा वाक्यलिङ्गकानुमानेऽप्याकाशवाणी-
दृष्टान्तेन हेतोरसाधारणत्वम्, एवं द्व्यणुकपक्षकानुमानेपि तादृशसंख्याज्ञानस्य यो-
गिनामपि सम्भवात् तैरर्थान्तरमिति सर्वाण्येवाभासरूपाणि, एवं नवीनमते य-
दीश्वरस्य शरीरमंगीकृतं तदपि युक्तिमूलत्वे रागादिमत्त्वप्रयोजनवत्त्वाद्यापत्त्यपरि-
हाराद्दुष्टमेव; श्रुतिमूलत्वे तु श्रुतिषु सच्चिदानन्दात्मकतदभिन्नशरीरांगीकारात्,
कर्तृत्वस्यापि तस्योक्तत्वात्, आसां श्रुतित्वेनैव प्रामाण्यं तदनुगतत्वेनेति ।

यदप्यभिनवमते ईश्वरस्य विश्वात्मकं शरीरमंगीकृतं, तच्च नित्यानित्यपुञ्ज-
घटितत्वेपि नित्यांशमादाय नित्यमाकाशादिरूपं च नित्यमेवेत्युक्तम्, तदापि फल्गु,
कर्तृत्वनिर्वाहकत्वेनांगीक्रियमाणस्य विश्वपूर्वभावित्वस्यावश्यकत्वेन विश्वात्मकत्वा-
नुपपत्तेः, नित्यांशमादाय तस्य पूर्वभावित्वांगीकारे तस्य परमाण्वादिरूपत्वेन कर्तृ-
त्वनिर्वाहकत्वविरहप्रसंगात्; नच नित्यानित्यपुञ्जात्मकमेव तदित्यपि युक्तम्,
'यस्य पृथिवी शरीर'मित्यादिश्रुतिगतप्रत्येकपर्याप्तैकाविरोधप्रसंगात्, 'सर्वतः-
पाणिपादं तत् सर्वतोक्षीत्यादिश्रुतिविरोधापत्तेश्च, तस्माच्छास्त्रैकसमाधिगम्यं
ब्रह्मेतिसिद्धम् ।

तदुक्तम् बृहदारण्यके शाकल्यब्राह्मणे याज्ञवल्क्येन 'स एष नेति' इ'त्यात्मा
अमृहो नहि मृह्यते, अशीर्यो नहि शीर्यते, असंगोऽसितो न सज्जते न व्यथत'
इ'त्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ पुरुषाः स यस्तान् पुरुषान् व्युदुह्य प्रत्युह्या-
क्रामीत्' 'तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामी'तिवाक्ये मूर्तामूर्तब्राह्मणवदेव निषेधपूर्वकं
करणाद्यग्राह्यो नित्योऽसंगो निर्दुःखः शरीरादीनष्ट पुरुषान्, पृथिव्याद्यायतनेषु

तत्तल्लोकेषु च विशेषेणोच्चैः स्थापयित्वा तत उपसंहृत्य योतिक्रान्तवानेतादृश उपनिषद्वेद्यः पुरुषः पृष्टः;

तत्र यद्यनुमानवेद्यत्वं भवेत्तदाऽग्राह्यपदेन न सामान्यता निषिध्येत, औप-
निषदमितीवानुमानिकमिति प्रसूयेत, तस्मादुपनिषदातिरिक्तप्रमाणागोचरत्वमेव
श्रुत्यभिप्रेतमिति ज्ञायते ।

नचाग्राह्यपदेनेन्द्रियाग्राह्यवमुच्यत इति शङ्क्यम्, तथा सत्यनुमानादिनापि वेद्य-
त्वासिद्धा औपनिषदपदस्यानतिप्रयोजनत्वापत्तेः; अतोऽग्राह्यपदेन यावत्प्रमाणागो-
चरत्वमावेदयदौपनिषदपदमुपनिषत्प्रतिप्रसवं साधयत्केवलौपनिषद्वेद्यत्वमावेदयति।
स्यादेतत्,

‘सर्वे वेदा यत्पदमानन्ती’तिश्रुत्युक्तमधिकं वेद्यत्वं, मनमैवानुद्रष्टव्यमितिश्रुत्युक्त-
मनोवेद्यत्वं, तथा योगिप्रत्यक्षगम्यत्वं, ‘अनागतमतीतं च वर्तमानतीन्द्रियं, विप्रकृष्टं
व्यवहितं सम्यक् पश्यन्ति योगिनः’ इतिवाक्यात्, तथा विश्वरूपदर्शनम्; किञ्च,
उपपत्तेश्चेत्यादिसूत्रे युक्त्युपन्यासः, आचारदर्शनादिति सूत्रं च विरुध्येतेति;

मैवं;

सर्ववेदाइत्यस्यौपनिषदत्वेन सर्ववेदवेद्यत्वस्याप्युपनिषन्मात्रवेद्यत्वात्, एवं
मनसोऽप्यौपनिषदत्वेनादोषात्, तथा योगिप्रत्यक्षविषयत्वमपि न, ‘विवूरकाष्टाय
मुहुः कुयोगिना’मितिवाक्यात्, ‘यमेवैष वृणुते,’ ‘धातुः प्रसादादि’ति श्रुतेश्च; एवं
चानागतमित्यत्र ब्रह्मभिक्षामिति वाच्यम्, एवं विश्वरूपदर्शनमपि ‘मया प्रसन्नेन
तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगादित्यौपनिषदप्रसादादेव, उपपत्तेश्चेत्यत्र यदुप-
पत्त्युपन्यसनं तदपि न ब्रह्मस्वरूपज्ञापकतया, किन्तु हेत्वाभासैः परान्तरशंका नि-
रासकतया; आचारदर्शनादितिसूत्रस्य तु कर्मविषयो न ब्रह्मविषय इति न कि-
ञ्चिदेतत् ।

ननु ‘मन्तव्य’ इति श्रुत्या युक्तिभिरनुचिन्तनरूपं मननं विहितं, युक्तयश्चा-
नुमानरूपा इति श्रुत्यनुकूलानुमानस्य प्रामाण्यं श्रुतिसूचितमिति कथमनुमानमप्रमाण-
मिति चेत्; न वयमनुमानस्याप्रामाण्यं वदामः किन्तु करणत्वं निषेधाय इति
मननादेः श्रवणागत्वेनानुमानादेः सहकारित्वमनुमोदामहे ।

एतेनात्र ‘मां मार्गयन्त्यद्धा युक्ताहेतुभिरीश्वरं गृह्यमाणगुणैर्लिङ्गैरग्राह्यमनु-
मानत’ इति श्रीभागवतगतमनुमानमपि व्याख्यातं बोध्यम् ।

अतः श्रुतिमन्तरेण नानुमानं ब्रह्मप्रामितिजननायालमिति शुधीभिरवधेयम् ।

न चान्योन्याश्रयस्य बाधकत्वं वक्तव्यम्, अनधिगतार्थगन्तृत्वेनव प्रामाण्य-
स्वीकारात्, नैयायिकमतादरस्तु नास्तिकादिदूषकत्वेन शिष्टानां भूषणधारणार्थं,
लाक्षाधारणवत्; इदमनुसन्धायोक्तमाचार्यैर्‘जन्मादिसूत्रभाष्ये’ इतरमतमनूद्य
तत्तु तं त्वौपनिषदं पुरुषं पुच्छामीति केवलोपनिषद्वेद्यत्वादुपेक्ष्यमिति । तदेतन्निव-
न्धे निकृष्टम्;

‘वेदाः श्रीकृष्णवाक्यानि व्याससूत्राणि चैव हि ।

∴

समाधिभाषा व्यासस्य प्रमाणं तच्चतुष्टयम् ॥

उत्तरं पूर्वसन्देहवारकं परिकीर्तितं^१ मि^२त्यनेन

अत एव ‘न च वेदादृते किञ्चिच्छास्त्रं ब्रह्माभिधायकमि’ति कौर्म्ये उक्तमिति
सर्वं शुभम् ॥

सर्वसाधनहीनेन कृपामात्रावलम्बिता ।

कृतेनानेन प्रभवस्तुप्यन्तु मायि ते सदा ॥३॥

॥ इति श्रीविद्वन्मण्डनगोकुलोत्सवात्मजगोपेश्वरविरचितोय-
मात्मवादः सम्पूर्णः ॥

१ अस्य ग्रन्थस्यैकपुस्तकतो मुद्रितत्वात् शोधनादिकार्यं विदुषा सतोष जनयिष्यति या न
तन्नाहमनुमातुं शक्नोमि । अस्य ग्रन्थस्य अन्यत्पुस्तकं पण्डितगङ्गूलापुस्तकालये वर्तत इति श्रुतम्,
तथापि तस्य साम्प्रतं दुष्प्राप्यत्वात्, तस्योपयोगो भयात्र न कृतः ।

શ્રીહરિરાયચરણમળીતં

॥ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમ્ ॥

મુમિકા.

અખંડશ્રુમડલાચાર્યચક્રયુગમણિ, લક્ષિમાર્ગાન્નમાર્તણ્ડ, પ્રમાણપ્રમેયમાર્ગાધીશ્વર, નિસાંધનજનોદ્ધારક, શ્રીકૃષ્ણાનનરૂપ, પુષ્ટિપથેકાચાર્ય શ્રીમદ્દેશ્વનરાધીશ્વર શ્રીસુખેધિનીજ્ઞના તામસ પ્રકરણુમાના અતિમ ફલ પ્રકરણુમા શુદ્ધ રસાત્મક પુષ્ટિપથનુ સ્વારસ્ય સુનિપુણતાથી પ્રતિપાદન કરે છે તેમા અર્વાત્મભાવવાવા શ્રીગોપીજનોને સ્વરૂપાનદનુ દાન થયુ એ પણ અત્યાકર્ષક રીતે સમર્થે છે વેદાતસૂત્રના ફલાધ્યાયમા પણ પ્રદીપાદિ અધિકરણોમા રસાત્મક સદાનંદ પ્રભુની સાથે દિવ્ય દેહથી સર્વ કામાશનરૂપ અઘૌકિક શૃંગારરસાત્મક ભોગ શ્રુતિ અને યુક્તિથી સિદ્ધ કર્યો છે મર્તા સન્ન પ્રિયમાણો વિમર્તિ એ શ્રુતિનિર્દિષ્ટ શૃંગારરસાત્મક પ્રભુ વ્રજસુહરીગણુના ભર્તા થઇને તે દ્વારા પોષણુને પણ પ્રાપ્ત થાય છે રસશાસ્ત્રનુ સાદૃશ્ય કરવા વાસ્તે એવી અનંત હૃદયગમ લીલાઓ ભક્ત સહ કરે છે

શ્રીમદાચાર્યજીએ પ્રકટિત આવા રમાત્મક માર્ગની સમીક્ષા આગ્રથમા શ્રીહરિરાયચરણે કરી છે શ્રીમાન હરિધનયરણુ પ્રાપ્ત સ્વકીય ગ્રથોમા શ્રીમદ્મિકુમાર વગેરેના ગૃહ આશયનું સમર્થન ઘણી જ કમનીય ભાષામા કરે છે. આ ગ્રથો વાચતા રસિક પુરુષોના સ્વાભાવિક ઉદ્ગારો નિસરે છે કે, અહાહા ! શુ શુદ્ધ દિવ્ય અઘૌકિક પ્રેમની પરિસીમા ? આવા દિવ્ય વિભાવોથી રેસાતા શુદ્ધ પ્રેમને ક્યા અધિષ્ઠાનમા સ્થાપવો ? વળા વિશ્વમા જો કેાઇ ટેકાણે સુખનું દર્શન થતું હોય તો શુદ્ધ પ્રેમમા જ છે શરીરયોગ, ધનયોગ, પદ્મીયોગ એ સર્વ યોગો કરતા હૃદયનો યોગ સર્વથી શ્રેષ્ઠ શ્રેણીમા પણ અગ્રણી થઇને રહ્યા છે હૃદયના-શુષ્ક નહિ પણ રસજુત હૃદયના વિસ્તૃત પ્રદેશમા પ્રેમવ્રતિમય ખરી ભક્તિ અને ખરો ધર્મ વસે છે. તેવા દિવ્ય પ્રેમનુ સ્થાન હૃદય તેને ધારણ કરવાનુ ઉત્તમ સ્થાન હૃદય છે પરંતુ હૃદયમાના એવા અઘૌકિક, અવિકૃત દિવ્ય રસને-પ્રેમરસને ક્યા સ્થાપવો ? એવુ કયુ તેને સ્થાપવા લાયક નિલ આનંદદાયક રસાત્મક સ્થાન છે ? આ વિચાર કરવા યોગ મુખ્ય સિદ્ધાંત છે સૂક્ષ્મદષ્ટિથી તત્ત્વચિંતન કરતા નિસીમ રસાત્મક શુદ્ધ પ્રેમ સયોગ વિપ્રયોગથી ખચિત પ્રેમ ક્યા આધારમા ધરવો, તેની યથાયોગ્ય વેદાંતશાસ્ત્રાનુકૂલ સમીક્ષા, આમ્માકીન આચાર્યો શ્રીવલ્લભાધીશ્વર, શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુ અને શ્રીહરિરાયચરણ વગેરે કરવાને સમર્થ થયા છે, તેવા હાર નથી થયા. કેમકે તેવા દિવ્ય પ્રેમનુ સ્થાન તેવુ જ રસાત્મક પુરુષોત્તમ છે, એમ બીજાઓના ખ્યાલમા આવ્યુ નથી અર્વાચીન, શ્વેકાદિપ્રવિષ્ટ, ભવભૂતિ, કાલીદાસ તો શું પણ પ્રાચીન ભગવદ્વિભૂત્યાત્મક વાત્સ્યાયન, ભરતાદિકા જેઓ નાટ્ય અને રસશાસ્ત્રના વેતા તથા પ્રણેતા છે, તેઓ પણ આ અઘૌકિક પ્રેમરસદર્શનના ભાગી થયા નથી તેનુ કારણ મુખ્યતઃ એ જ છે કે, રસશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનુ પર્યવસાન ત્યા થયુ જોઇએ સા તેઓ કરી શક્યા નથી પ્રાકૃત નાયક નાયિકાના ભેદમા જ તેઓનું દષ્ટિબિંદુ સ્થિર થયુ છે માટે જ શ્રીમ-

દયાર્થચરણુ નિબધમાં આજ્ઞા કરે છે કે,—કાવ્યાદીનામસત્યત્વાન્નોપયોગઃ કથમ્ન કાવ્યાદિકોતુ અસત્યત્વ હોવાથી કશો ઉપયોગ નથી આ વિવેચનથી ફલિત થાય છે કે, શુદ્ધ પ્રેમને અ-લૌકિક સ્થાનમાં યોજવામાં સમર્થ માર્ગ પુષ્ટિમાર્ગ જ છે. જેમાં અવગાહન કરવાથી પરબ્રહ્મ પુરષોત્તમનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરવાની યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

પ્રકૃતમનુસારામ —આ સ્વામિન્યષ્ટકમાં શ્રીમાન હરિચરણુ પૂર્વોક્ત શુદ્ધ પ્રેમાવસ્થાના ફલરૂપ વિરહાવસ્થાનુ જ વર્ણન કર્યું છે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોને એટલી જ અભ્યર્થના છે કે, આવા ફલાત્મક ગ્રંથોનું સ્વારસ્ય હૃદયારૂઢ કરવું જોઈએ, કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગમાં લીલા મધ્યમાતી થવાની આવશ્યકતા તો અસદ્વિધા જ છે. તે સાથી સફલ થાય ? જ્યારે ફલરૂપ વિપ્રયોગને અનુભવે, જ્યારે દૈન્ય અને પુષ્ટિમાર્ગીય મુક્તિ સ્વરૂપનો પરિચય થાય. આ સર્વનો અભાવ તો પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશનો પણ અત્યંત અભાવ જન્મવૈકલ્યનિરપણાષ્ટકમાં આપ જ આજ્ઞા કરે છે કે, ન લીલાચિન્તન નૈવ દાનતા વિરહાત્ હરે । આ અષ્ટકમાં સ્વામિનીજના નિસીમ વિપ્રયોગનું વર્ણન છે. આના ગ્રંથો વાચવાથી હૃદયમાની પ્રાપ્ત કામવાસના નિર્મૂળ થઈ જાય છે, અને અલૌકિક કામાકુરો ઉદ્ગમ પામે છે

વિભાવયન્ત્યા પ્રિયરૂપમન્ત સન્તોષફુલ્લાનનલોચનાયા ॥

લીલાસમારોપિતચેતસઃ સ્યાં કદા તવાહં પદપાંસુજન્મા ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થ—પ્રાણપ્રિયના રૂપની વિશેષ ભાવના કરનારા, સંતોષથી પ્રપ્રસૂત મુખ અને નયનવાલા, લીલામાં જેમનું અંત કરણુ સારી પેઠે આરોપાયુ છે, એવા તમારા ચરણુપરાગમાં જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં.

ભાવાર્થ—આ ગ્રંથમાં જે ભાવાર્થ ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવશે તે પ્રાય શ્રી સુજોધિ-નીજ અને શૃંગારરસમહનાદિક રસમૂહભાવાત્મક સામ્રદાયિક ગ્રંથોને આધારે જ છે, મન કલ્પિત નહિ, એ વાત સ્મૃતિમાં રાખવી પ્રાણુશની વિમુક્ત અવસ્થામાં સર્વ લીલા વિગિષ્ટ પ્રિય સગમનું ધ્યાન કરીને માનસિક વ્યથા સમર્પનાર શોકાશ્રુને દૂર કરવા વાસ્તે પ્રભુસ્વ-સ્વરૂપ સબધી જ કલ્પના પ્રિયાજી કરે છે. અત્ર પ્રમાણુ શ્રીમદાચાર્ય વિરચિત કૃષ્ણ પ્રેમા-મૃત ગ્રંથ છે તેમાં આચાર્યચરણુ આજ્ઞા કરે છે કે,—एकदा कृष्णविरहाद्धयायन्ती प्रियसङ्गमम् 'એક સમયે કૃષ્ણના વિરહથી પ્રિયનો સમાગમ ક્યારે થાય એમ ચિંતન કરતા પ્રિયાજી આ ઉપરથી એ તાત્પર્ય નિસરે છે કે નિસીમ પ્રેમની સમીક્ષા વિરહાવસ્થામાં જ થાય છે. સ્નેહ-માર્ગમાં નિરુપધિ પ્રેમ સિવાય અન્યની આવશ્યકતા નથી નિરુપધિ પ્રેમનું સ્વરૂપ કેવું છે તે શાસ્ત્રકાર કહે છે ખરો વિશુદ્ધ પ્રેમ કોઇપણ અવસ્થામાં સ્થપિત થતો નથી, ખરા પ્રેમના ઉન્માદમાં સંક્રાંત લલળ, લય વગેરે દૂર થાય છે. આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતા જ શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃતનો અનુભવ થાય છે વિશ્વમાં જેવો નિરુપધિ, નિસીમ પ્રેમ શ્રીગોપસીમતિની અને તેમાં પણ મુખ્ય તો શ્રી સ્વામિનીજીમાં જે પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો છે તેવો શુદ્ધ પ્રેમ કોઇ પણ સ્થાન પ્રકટાવવા લાખ્યાણી થયું નથી માટે શ્રીહરિધનચરણુ આ શ્લોકમાં આજ્ઞા કરે છે કે, શ્રી સ્વામિનીજના ચરણુકમલની રજમાં હું ક્યારે જન્મું ? શ્રીસ્વામિનીજી કેવા છે ? તેનું વર્ણન કરતા ગ્રંથકાર પહેલાં આજ્ઞા કરે છે કે, 'પ્રાણપ્રિયના રૂપની વિશેષ ભાવના કરનારા.'—સ્વકીય પ્રિયતમના સ્વરૂપની અંતરમાં નિરંતર વિભાવના કર્યા કરે છે

છે. આ વિભાવન વિરહાવસ્થાનું છે. તેના એ પ્રકારો રસવિદોએ વર્ણવ્યા છે. એક તો સ્વતઃ વિભાવન અને બીજું પરત વિભાવન એટલે સખીદારા. જ્યારે વિરહભાવ અધિક થઇ સમાતો નથી, ઉભરાઇ જાય છે, ત્યારે સ્વતઃ વિભાવન કરે છે—જેમકે, હા નાથ રમણ પ્રેષ કાસિ હે નાથ, હે રમણ, હે પ્રિયતમ, ક્યા હો, ક્યા હો ? એવી રીતે રસાત્મક પ્રભુના સંગમ માટે અહર્નિશ સ્વતઃ તાપકલેશ કર્યો કરે છે દેહાનુસંધાન ન રહેતાં વૈકલ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. અસ્વાસ્થ્યપણામાં સ્થિતિ કરે છે. આવી વિપ્રયુક્ત અવસ્થામાં શૃંગાર રસાત્મક પ્રભુભાવ, વિભાવ અને અનુભાવ સ્વરૂપે પરિણત થાય છે. રસમય પુરષોત્તમને આધારે ભાવાદિ સર્વ ભાવો સ્થિત છે સખીદારા પરત વિભાવન આ પ્રમાણ થાય છે. પ્રિયતમા વિરહાસ્થામાં સ્વપ્રાર્થેશનું સ્વરૂપ લક્ષિતાદિ સખીદારા સંસ્મરણ કરીને સ્વાંત પ્રવેશ કરે છે. શ્રીમદ્ભિન્ન કુમાર શૃંગારરસમહનમાં આ ભાવને સ્ફુટ કરે છે—

મર્દદ્વિરદમન્ધરા સુમુખિ સા ગતિસ્તત્સ્મિત
મનોમવવિમોહનં કિમપિ ચારુચાર્દ્રક્ષણમ્ ॥
મુક્ષેન્દુસુષમા ચ સા વચનચાતુરી માધુરી
જિતામૃતચયા ચત ત્રિભુવનેપિ નૈવાસ્ત્યહો ॥ ૧ ॥

સ્ફુટતાપર્ય—હે પ્રિય સખી, અત્યાતુર એવું મારું મન ક્ષણ માત્ર પણ પ્રિયતમસ્વરૂપને ત્યાગ કરતું નથી. પ્રભુના વિવિધ વિલાસયુક્ત તરલિતાપાગ નયનવિશિષ્ટોથી મારી મનોમૃગગતિ વિહત થઇ ગઇ છે હા સુમુખિ, મદોન્મત્ત ગજસદૃશ હૃદયરમણની મંદમંદ ગતિ, કામને પણ મોહમાં નાખનાર મદહાસ્ય, 'અનિર્વચનીય સુદર સ્નેહ ભર્યું નિરીક્ષણ, મુખચંદ્રની પરમ શોભા, અમૃતના ગર્વને હરનાર એવી વચનચાતુરીની મધુરતા, આ સર્વ હે સખિ, ત્રિભુવનમાં કાઇ ઠેકાણે નથી, એ અચિત જ માનજે આમાં સખીને ઉદ્દેશને પોતાના વિભાવનનું ઉદ્દીપન કરે છે

હરિધનયરણુ શ્લોકમાં 'સતોપથી પ્રપ્રુક્ષિત મુખ અને નયનવાક્ષા એમ આજ્ઞા કરે છે' વિરહાવસ્થામાં ભાવાત્મક સ્વરૂપનું દર્શન, પરિરંભણ, મુખસંયોગાદિ થનાથી પ્રિયાજીના મુખ અને નેત્ર પ્રપ્રુક્ષિત રહે છે અને તે અવસ્થામાં અનંત ભગવદ્લીલાઓમાં ચિત્તનો સમાર્ક થાય છે પૂર્વોક્ત વિરહાવસ્થાના સર્વ ધર્મથી યુક્ત શ્રી પ્રિયાજીના ચરણુરજમાં ક્યારે જન્મુ ? એવી પ્રાર્થના કરે છે

રસાલપત્રે શતપત્રપત્રે પ્રિયં લિખન્ત્યા મૃગનામિતા રહ ॥

આયાતનીરાકુલ હૃદ્ હૃદય સ્યાં કદા તવાહં પદપાંસુજન્મા ॥ ૨ ॥

શ્લોકાર્થ—રસાલ-લીલા-કામલ જેના પત્ર છે એવા કમલપત્રમાં એકાંતસ્થલમાં કસ્તૂરિકાથી પ્રિયને પત્ર લખતા લખતાં નેત્રમાં આવેલાં જલથી હૃદય અને દષ્ટિ જેમની આંકુલ વ્યાકુલ થઇ ગઇ છે એવા શ્રીસ્વામિનીજીના ચરણુરજમાં હું ક્યારે જન્મીશ ?

૧. કવિવર હયારામજીની રસમય કવિતામાં અવગાહન કરનાર ભગવદીશો આ ભાવથી અસાત નહિ જ હોય કવિવર કહે છે કે, 'મદ્દહસીને ચિત્તકુ એર્ધુ, કુટિલકદાસે કાલજી' કોર્ધુ, અપરીઆવી આમે જીમ્મુ કાખ મારે.' ૨ જુઓ હરિરાયજીની ભાવના

॥ લીલાવૈચિત્ર્ય ॥

૧. વૈષ્ણવો જાણીને આનન્દ પામશે કે સુરતવાસા લાલખાવા ચિં શ્રી પ્રજ્જરત્નલાલજીએ રા. તેલીવાલાને સ્વપુસ્તકાલયનુ, કોઇ પણ પ્રકારના પ્રતિબંધ વિના, નિરીક્ષણ કરવાની સગવડ ગત ફિરિમસમા કરી આપી હતી. અને તદનુસાર તે નિરીક્ષણ પ્રારંભાયું હતું, પરંતુ તેને બીજે દિવસે લાલખાવાને વડોદરા પધારવાનું થવાથી અવશિષ્ટ અનુકૂલ વખતે કરવાની તેઓએ સૂચના કરી છે. સ્વપુસ્તકાલયનુ પુસ્તકોનું ફિરિટ પણ તેમને આપ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલાક દુષ્પ્રાપ્ય અમૂલ્ય ગ્રંથો વૈષ્ણવપરિપદ્ધતિ ને ઉતરાવી લેવાયા છે તે. પણ ઉક્ત લાલખાવાની કૃપાનું જ પરિણામ છે આ લાલખાવાના વર્તનને અનુસરીને જો અન્ય ગોસ્વામીઓ વર્તે તો ગુરુ અને શિષ્ય ઉભયને અત્યન્ત લાલ થાય એમ છે તેથી પૂર્વાચાર્યોના અગાધ પરિશ્રમથી લખાયેલા ગ્રંથો પણ સમયાનુસાર પ્રકાશ પામશે. પુસ્તકાલયના નિરીક્ષણસંબંધમાં એક પત્ર શ્રી બાલકૃષ્ણલાલજી મહારાજ ઉપર પણ લખ્યું હતું, અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં મહારાજશ્રીએ કૃપા કરીને કાકરોલીના સરસ્વતીભંડારનું યથેષ્ટ નિરીક્ષણ કરવાનું આમંત્રણ પણ કર્યું હતું, અને તેને વાસ્તે સર્વ પ્રકારની સગવડ પણ કરી આપવાનું મહારાજશ્રીએ દર્શાવ્યું હતું, પરંતુ મહારાજશ્રીનું પ્રત્યુત્તર બહુ મોડું મલવાથી આ ફિરિમસમા ઉક્ત પુસ્તકાલયના નિરીક્ષણનો લાલ લેવાયો નથી ભવિષ્યમાં અનુકૂલ સમયે તેમ કરવામાં વૈષ્ણવપરિપદ્ધતિ તરફથી શિથિલતા નહિ થાય. કદાચિત્ જો મહારાજશ્રીને અનુકૂલ હશે તો આવતી ઉષ્ણકાલની રજામાં પણ તે કાર્ય વૈષ્ણવપરિપદ્ધતિ તરફથી કરવામાં આવશે, અને તેનું પરિણામ વૈષ્ણવોને આ જ પત્રિકાદ્વારા નિવેદન કરવામાં આવશે. આ બે પુસ્તકાલય ઉપરાન્ત આ ફિરિમસમા વડોદરાના સયાજીરાવ સેદલ લાયબ્રરીમાં સાપ્રદાયિક ગ્રંથોનું નિરીક્ષણ કરવાનો લાલ રા. શાસ્ત્રીજીને તથા તેલીવાલાને મળ્યો હતો તેનું ફિરિટ પણ કરી લીધું છે, એમાં પ્રાય પોંડશ ગ્રંથોની પ્રાચીન બાલકોની કરેલી ટીકાઓ છે હાલ એ સંસ્કૃત પુસ્તકો મહારાજ ગાયકવાડની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં એક મદ્રાસી શાસ્ત્રીના હાથમાં છે. એમાંથી યોગ્ય પુસ્તકોને લખી લેવાની યોજના પણ યોજવામાં આવશે.

૨. વડોદરામાં સુરતવાસા શ્રીપ્રજ્જરત્નલાલજીએ બકરાવાડીમાં બિરાજતા શ્રીનાથજીને શહેરમાં પધરાવ્યા હતા. ઉક્ત શ્રીઠકારજીની પ્રતિષ્ઠા ગત માસમાં શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશપ્રભુચરણના પ્રાકટ્યોત્સવને દિવસે કરવાનું સુદર્ભ હતું, આ પ્રતિષ્ઠા વેદોક્ત વિધિથી કરવી કે શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશપ્રોક્ત ‘પુરપોત્તમપ્રતિષ્ઠાપ્રકાર’ ગ્રંથાનુસાર કરવી એ વિષે સહજ ચર્ચા ત્યાં ચાલી હતી સાધારણ બ્રાહ્મણો વેદોક્ત વિધિનો આગ્રહ કરતા હતા, પરંતુ મંત્રવિધિથી જો પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો એ સર્વ પ્રકાર ઉપાસનામાર્ગીય થઇ જાય અને તેથી નિરુપધિ ભક્તિમાર્ગીય સેવામાં બાધ આવે એમ હોવાથી, આપણી પ્રાચીન પ્રણાલિકા પ્રમાણે જ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશપ્રોક્ત ગ્રંથથી જ થઇ. પુષ્ટિમાર્ગમાં મહારાજો અને વૈષ્ણવો જો પ્રભુની સેવા કરે છે તે મંત્રાધીન વલૂતિની નથી, પરંતુ લોકવેદાતીત સાક્ષાદ્ભાવૈક-ગમ્ય પ્રભુની જ છે, તેથી ભાવાત્મક પ્રકારથી ભાવાત્મક પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થાય એ જ યોગ્ય છે બ્રાહ્મણો ઉપાસનામાર્ગીય પ્રતિષ્ઠાર્થે દુરાગ્રહ કરે એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે એમાં સ્વાર્થહાનિ ઉપરાન્ત નિરુપધિ ભક્તિમાર્ગની અનલિપ્તતા કારણભૂત છે. બ્રાહ્મણોને ખુશી રાખવાને

માટે આપણે ત્યાં પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થતી નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ કોટિકન્દર્પલાવણ્ય પ્રભુની સેવા કરવાને માટે થાય છે, તેથી એ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠામાં ગોપવધૂના લાવ સિવાય અન્યની કાંઈપણ અપેક્ષા હોય એમ અમને તો લાગતું નથી આશા છે કે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને જ્યારે જ્યારે આવો પ્રતિષ્ઠાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે બાલજોથી મોહ ન પામીને સ્વમાર્ગીય પુરષોત્તમ પ્રતિષ્ઠા પ્રકારને અનુસરીને જ પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનું લક્ષ્યમાં રાખશે આ સાંપ્રદાયિક પ્રતિષ્ઠાપ્રકારમાં યજ્ઞયાગાદિ પણ કાંઈપણ અંશે અગમ્ય નથી

૩ વારંવાર આ પત્રિકામાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે શ્રીનૃસિંહલાલજીનાં ધિરોધાન પછી વિરાજતા ગોસ્વામીમાં માત્ર પોરબંદરવાળા શ્રીજીવનજ્ઞાપણ તનમનધનથી શ્રીમદ્દાપ્રભુજીની નામસેવા કરવાને સર્વદા મથાશક્તિ તત્પર થાય છે. ઉક્ત ગોસ્વામીશ્રીના આશ્રયથી હાલમાં મયલાલ શાસ્ત્રીએ દશદ્વિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજીનો ‘પ્રસ્થાન રત્નાકર’ નામનો ગ્રન્થ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. તેમાં શ્રીમત્પુરુષોત્તમજીનું પ્રાચીન ચિત્ર પણ આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકનું મૂલ્ય પણ અતીવ અંપ છે, અને કાંઈપણ વિદ્વાનને તેનો લાભ લેવાની જો છન્છો હોય તો લઘુ શંકે એમ છે મહારાજશ્રીની ઉદારતા આટલેથી અટકી નથી પરંતુ જ્યારે અમે મહારાજશ્રીને પ્રાર્થના કરી કે આ ગ્રન્થ સમસ્ત જૂમડલના સરકૃતજ પડિતોને વિના મૂલ્ય મોકલી આપવો જોઈએ, ત્યારે જ મહારાજશ્રીએ ઉક્ત ગ્રન્થની (૧૨૫) નકલ પડિતોને દાન કરવાને અમને આપી છે, અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે આથી પણ બીજી વિશેષ નકલો જો આપવાને જોઈશે તો પ્રસન્નતાથી આપવામાં આવશે. ભારતમડલના તેમ જ અન્ય દેશોના પડિતોને મોકલવાનું એ કાર્ય પ્રારંભાયું છે, અને આમ કરવાથી સંપ્રદાયને જે લાભ થશે તે મહારાજશ્રીની ઉદારતાનું જ પરિણામ સમજવું. જે પડિતોને આ પુસ્તક મોકલવામાં આવશે અને તેના જે અનુત્તર આવશે તે પણ આ પત્રિકાદ્વારા યથાકાલ પ્રસિદ્ધ થશે.

વળી જ્યારે આ ગ્રન્થ પૂર્ણ થયો ત્યારે મહારાજશ્રીને પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે હવે કયો ગ્રન્થ આપ મુદ્રણ કરાવવા છન્છો છો ત્યારે જણાવેલા મત ગ્રન્થમાંથી મહારાજશ્રીએ ષોડશગ્રન્થનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય ઉત્તમરૂપે છપાવવાની પ્રસન્નતા દર્શાવી તેને વાસ્તે મહારાજશ્રીએ પૂર્વવત્ તનમનધનથી સાહાય્યદાન કરવાનું સ્વીકાર્યું અન્ય ગોસ્વામીઓ આ મહારાજશ્રીના આ વર્તનને અનુસરે તો સંપ્રદાયને કેટલો જોડો લાભ થાય ! ષોડશગ્રન્થનું સગીક મુદ્રણ સ્વલ્પ સમયમાં આરંભાશે.

૪ ઉત્સવાદિના નિર્ણયમાં પ્રતિવર્ષ સંપ્રદાયમાં અનિષ્ટ મતબેદ થાય છે, તે દૂર કરવાનું સૌથી ઉત્તમ સાધન પ્રાચીન ઉત્સવાદિ નિર્ણય ગ્રન્થોનું મુદ્રણ જ હોવાથી, તેનું મુદ્રણ કરવાનું કાર્ય શ્રીનૃસિંહલાલજીનાં લાલજી શ્રીગોવર્ધનલાલજીએ પોતાને ત્યાં પુત્રપ્રાકટય થયું તેની ખુશાલીમાં અમારી પ્રાર્થનાથી સ્વીકાર્યું છે. ઉક્ત ગોસ્વામીના આશ્રિત શાસ્ત્રી કન્યાજીએ આ કાર્ય હાથ ધર્યું છે, અને સ્વલ્પ સમયમાં સર્વ પ્રાપ્ય નિર્ણયગ્રન્થોનું શુદ્ધ મુદ્રણ થશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે મહારાજશ્રીની આ સેવા પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થ થવાની છે. અન્ય ગોસ્વામીઓ પણ પુત્રપ્રાકટયના અથવા કાંઈપણ શુભપ્રસંગના નિમિત્તે જો એકેક ગ્રન્થનું આ પ્રકારે મુદ્રણ કરાવે તો કેવું સુંદર પરિણામ આવે !

॥ વાકપરિચય ॥

પ. પુ. ભ. સુ. ના આ અક્રમા સર્વવિદ્ શ્રીમદ્દયોગિગોપેશ્વરજીનો ' આત્મવાદ ' અન્ય પ્રસિદ્ધ થાય છે. અણુમાધ્યના પ્રકાર ઉપરિ સવાલાખ શ્લોકની રસિમ નામની ટીકા યોજનાર, યજુર્વેદ ઉપરિ નવાર્થ ભાષ્ય રચનાર અને અપૂર્વ મક્તિમાર્તેન્ડના કર્તા આ જ ગોસ્વામીશ્રી છે. આજથી આશરે ૧૫૦ વર્ષ ઉપર આ મહારાજશ્રીએ શ્રીનાથદારમા દ્વિતીયગૃહને અલ્પ-કૃત કર્યું છે. દશ દિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી પછી કેવલ આ જ ધુરધર વિદ્વાન થયલા છે. ઉક્ત અન્યમા સવિસ્તર ગહાપોહથી એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે ઇશ્વરસિદ્ધિમાં વેદ વિના પ્રત્યક્ષાદિ કોઇપણ પ્રમાણયુક્ત નથી. નૈયાયિકનું અનુમાન તો સર્વથા અયુક્ત છે. આ જગત્ કાર્ય છે અને કાર્ય હોવાથી જેમ ઘટ કુબકારનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે તેમ, આ જગત્કાર્ય તત્કર્તા ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે એવું અનુમાન જે નૈયાયિકો ઇશ્વરસિદ્ધિને માટે અવલબે છે, અને જે અનુમાનનો ઉપયોગ સદ્ગત પડિત ગદ્ગલાલ વેદાન્તચિન્તામણિ અને ઇશ્વરસિદ્ધિ નામના અન્યોમા ઇશ્વરના અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવાને કરે છે, તેનું સમર્થ નિરાકરણ આ અન્યમાં છે અત્યન્ત અદૃષ્ટ પદાર્થ એવું જ્ઞાન તેમા નૈયાયિકોનું કેવલ યૌક્તિક અનુમાન અયુક્ત હોય એ સ્વાભાવિક જ છે. ' જન્માદ્યસ્ય યંત શાસ્ત્રયોનિત્વાત્ ' એ સૂત્રમા સર્વ વેદાન્તાચાર્યોએ અને વિશેષે કરીને શ્રીમદાચાર્યચરણે નૈયાયિકના યૌક્તિક અનુમાનનો સ્પષ્ટ નિષેધ કર્યો છે, અને તદનુસાર શ્રીગોપેશ્વરજીએ પણ એનો સંપૂર્ણ નિષેધ કરીને ઇશ્વરસિદ્ધિમાં જ્ઞાનપ્રતીતિજનનને વાસ્તે કેવલ વેદ જ સમર્થ છે, કેવલ સ્વતંત્ર યુક્તિ અસમર્થ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે ' કાર્યાયોજન ' ઇયાદિ ઉદયનાચાર્યની કારિકાનું સમર્થ ખંડન આ અન્યમાં કરેલું છે. શ્રી ગોપેશ્વરજીની પહેલા પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પ્રસ્થાનરતનાકર આદિ અન્યમા ઇશ્વરસિદ્ધિ શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણથી જ કરી છે વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી પડિત ગદ્ગલાલે ઉક્ત પૂર્વાચાર્યોથી ખડિત કારિકાનો ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવાને કેમ ઉપયોગ કર્યો તે સમજાતું નથી તદ્દાચિત્ આ અન્યો પડિતજીને દષ્ટિગોચર નહિ થયા હોય અથવા તો શ્રી ગોપેશ્વરજીના જ શબ્દમાં કહીએ તો " નૈયાયિકમતાદસ્તુ નાસ્તિકાદિદૂષકત્વેન શિષ્ટાના મૂળધારણાર્થ લાક્ષાધારણવત્ " વેદાદિ સમ્પ્રદાયનો અનાદર કરનાર નાસ્તિકના વિગ્રહને માટે જ કર્યો હોય તો પ્રભુ જાણે તથાપિ તેમ કરવામા પણ અતિપ્રજ્ઞતા જણાય છે । ગમે તેમ હો પણ આટલું તો સિદ્ધ જ છે કે નૈયાયિકાની કેવલ યુક્તિ જ્ઞાનવાદમાં લેશમાત્ર પણ ગ્રાહ્ય નથી.

માત્ર એક જ પુસ્તકના આધારથી આ અન્યનું મુદ્રણ કરેલું હોવાથી પુસ્તકનું શોધન સંપૂર્ણરીતે સતોપજનક ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. પ. ગદ્ગલાલેના પુસ્તકાલયમાં આ અન્યની નકલ છે, તથાપિ ત્યાના કાર્યવાહકોની તે પુસ્તકાલયનો લાભ અમને આપવાની પ્રબલ અનિચ્છાને લીધે, અત્ર તેનો ઉપયોગ થયો નથી. પ્રાચીન ત્રત ઉપરથી જે કોઇ વિદ્વાન આ અન્યમાં રહી ગયલી અશુદ્ધિ લખી જણાવશે તો હવે પછી તેનો સોપકાર સ્વીકાર કરીને શુદ્ધિપત્ર રૂપે આગામી અક્રમા પ્રકટ કરવામા આવશે. અશુદ્ધિ દર્શાવ્યા વિના ' અશુદ્ધ ' એટલું માત્ર ઉચ્ચાર કરનારે સજ્જનો અમારી વિનંતિ લક્ષમા લેશે.

ખીલુ પુ. ભ. સુ. માં પ્રાપ્ય સર્વ છોટા વાદઅન્યોનું મુદ્રણ કરવાનો અમારો નિશ્ચય થયો છે, તેથી અમે સર્વ ગોસ્વામી બાલકોને તથા સર્વ સામ્રદાયિક અને અન્ય પંડિતોને

નિનતિ કરીએ છીએ તેઓ પોતે કૃપા કરીને પોતાની કને જે જે વાદ અન્યો હોય તે તે અમને મોકલી આપે. એમ કરવાથી વાદઅન્યોની અનેક પ્રત મળવાથી વાદઅન્યનું અતીવ શુદ્ધ મુદ્દણ થશે, અને અન્ય વાદઅન્યો જે અમારા તથા અન્ય વૈષ્ણવ વિકાનોના જાણુમા નહિ હોય તે પણ પ્રકાશ પામશે જે ગોસ્વામી તરફથી અથવા તો વિકાન તરફથી જે વાદઅન્યની પ્રાપ્તિ અમને થશે તેનો પ્રસિદ્ધ રીતે આ માસિકમા સ્વીકાર કરીશું, અને કાર્ય સંપૂર્ણ થયેથી તે અન્ય તેઓને યથાસ્થિત પાછા મોકલી દઈશું. આશા છે કે આ અમારી નમ્ર પ્રાર્થના વીકાન ગોસ્વામી મહારાજો તથા વૈષ્ણવો લક્ષ્મી લેશે, કારણ કે વિદ્યાની વૃદ્ધિમા જે તેઓને ભૂપણ છે કદાચિત્ પ્રાચીન પ્રતિ મોકલવાની અનીચ્છા હોય તો તેના ઉપરથી બીજી શુદ્ધ પ્રતિ પણ જે મોકલવામા આવશે તો પણ મહાન ઉપકાર વૈષ્ણવસંપ્રદાય ઉપર સદંજ થશે.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

કવિવર ભક્ત દયારામભાઈએ ગુર્જર સાહિત્યને પોષવાને અનેક કાવ્ય ત્રયો લખ્યા છે, અને તેમ કરીને તેમણે શુદ્ધ-વૃષ્ટા જણાતા ગુર્જર વાદઅન્યને રસિક અને હૃદયગમ કર્યું છે, એમા કંઈ સંશય નથી. ભક્ત કવિવરે લખેલા કાવ્યોમા ભાગ્યે જ કોઈ કાવ્ય એવું હશે કે જેમાં આ સમદાયની છટા જવાયત્તી ન હોય; પરંતુ શોકની વાત છે કે, તે કવિવર પછી થયેલા આધુનિક વાતાવરણથી આદ્ય હૃદયવાલા ઉપરઉપરથી જોઈને જ અમુક પ્રકારના નિશ્ચય ઉપર આવી જનારા મુગ્ધજનોએ કવિનું હૃદયગિદ્ધ સમજ્યા વિના, તેમની કવિતાનું મર્મ નિર્ધાર્યા વિના, અનેક રીતે કવિને દૂષણ આપીને તેમની કવિતાનો ખેદખેદ દુર્મ્મ કરવામાં કર્તાવ્ય માન્યુ છે, અને કવિમૃતિને અજ્ઞાનપણમા ગમેતેમ આલેખી છે.

કવિવરના ધણા કાવ્યો પ્રસિદ્ધ થયેલા છે, અને તે ઉપરાંત પણ હજુ ઘણાં કાવ્યો અપ્રસિદ્ધ અવસ્થામા જ છે, એમ અવલુપયને પ્રાપ્ત થયું છે આ અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાનાં યાએક પદ 'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના ગૃત વર્ણના છેલ્લા અંકમા પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. પછી પણ તે કાવ્ય જેમના તરફથી મળ્યા હતા, તેમના તરફથી જ ખીજાં મળવાની આશા હતી, પણ સાક્ષ્ય વિચારના વસ્તુત્વના પરિણામે એ તિરોહિત થઈ છે. આ અંકથી જે કાવ્યો (ઉક્ત-વિરચિત) પ્રકટ કરવામા આવશે, તે પણ અપ્રસિદ્ધ અને દુર્બ્રાપ્ય છે. વળી અશુદ્ધ અવસ્થામાં રહેવાને શુદ્ધ કરીને ન સમજી શકાય એવા કાવ્યોનો સરજ અર્થ પણ આપીને મુદ્રિત કરવામા આવશે. આશા છે કે વૈષ્ણવો કવિવરની રસિક અને સચોટ, ચમત્કૃતિવાદી અને હેતુગર્ભિત વાણીનું મનન કરીને નીવડલાધીશ્વરના પુષ્ટિમાર્ગનું મર્મ સમજીને મૃતાર્થતા સંપાદન કરશે.

બ્રાહ્મણુભક્તસંવાદઃ.

છંદ-દુવૈયા.

પ્રથમ નમન શુરુ ગોવિંદને કરી, ટાણુ સહુની બ્રાંત લુ;
નાટક બ્રાહ્મણુભક્તવિવાદે, પ્રતિપાદન સિદ્ધાંત લુ. ૧

શ્રીહરિગુણુ ગાઓ, સહુ સુખ સહેજે મલે લુ,
મન નિર્મલ થાય, સંદેહ સર્વ ટલે લુ. ટેક. ૨

હરિહરનામે દ્વિજ એક હતો, કાંચીપુરનો વાસી લુ,
તે બ્રાહ્મણુને સુત બે હતા, ઉભય શાસ્ત્ર અભ્યાસી,
હરિગુણુ ગાઇએ લુ. ૩

શિવશંકર નામે એક સુત દ્વદ, સ્માર્તધર્મી કહાવે લુ,
વિષ્ણુદત્ત બીજો સુત તેને, ભક્તિ હરિની ભાવે લુ. ૪

એક સમય વૈષ્ણુવાચાર્યલુ, પધાયો તે પુરી માહે લુ;
વિષ્ણુદત્ત વૈષ્ણુવી દીક્ષા, લેવાને આંદયો ત્યાહે. ૫

તે સમયે શિવશંકર બંધુ, બોલ્યો ગર્વવચન લુ;
આપણુ બ્રાહ્મણુ શ્રેષ્ઠ સર્વથી, શિદ્ધ થઇએ હરિજન લુ ?
સુણીએ વૈષ્ણુવ લુ. ૬

વિષ્ણુદત્ત કહે વિપ્ર વડા થઈ, એ ફલ જગ પૂજાય લુ;
ભક્તિવિના ભગવાન મલે નહિ, વેદ શાસ્ત્ર સૌ ગાય,
સુણીએ બ્રાહ્મણુ લુ વૈષ્ણુવજન થઈએ લુ. ૭

શિ—બ્રાહ્મણુ તે જ રૂપ ઈશ્વરનું, ઈશ્વર મલવા કેવા લુ ?
વિષ્ણુવદનથી ઉત્પત્તિ જેની, ભવ^૩ સેવે ભૂદેવા. ૮

૧. આ સંવાદ સ્માર્ત અને વૈષ્ણુવ વચ્ચેનો છે વિષ્ણુદત્ત અને શિવશંકર નામના બે પાત્રોને કરીને ઉત્તર પ્રત્યુત્તર રૂપે સ્માર્ત મતનું વ્યર્થત્વ અને પુષ્ટિમાર્ગનું જ શ્રેષ્ઠત્વ પ્રતિ પાદન કર્યું છે આ સંવાદને જો કે કવિ 'નાટક' સંજ્ઞા પહેલી અને છેલ્લી દ્વંદ્વમા અર્પે છે, પરંતુ એમા ભરતપ્રણીત નાટ્યશાસ્ત્રમાના નાટકલક્ષણોક્ત અંગોના અભાવ હોવાથી અત્ર તેને 'સંવાદ' સંજ્ઞા આપવી ઉચિત ધારી છે

૨. શ્રીમહાપ્રભુલુ.

૩ ભવ એટલે સૂકું તેને બ્રહ્મણો સેવે છે, ભવ રાખેનો સસાર અર્થ કરીને આખો સસાર ભૂદેવોને સેવે છે, એવો અર્થ એક આક્ષરે કર્યો છે, તે નીચેની દ્વંદ્વને બંધ બેસતો નથી અને ઉત્પરાંગ છે.

વિ—પિતા ભજે તે પુત્ર સ્વધર્મી, શ્રુતિ કહે કરીને સોર જ;
હરિથી ઉપન્યા ન ભજો હરિને થયા હરિના ચોર. ૯

શિ—કર્મેકાઠ યજ્ઞાદિ વિપ્રને વેદે એમ બતાવ્યું જ;
નિત્ય કર્મે દ્વાદશ દિવ તેમાં, હરિભજન શું ન આવ્યું? ૧૦

વિ—વિપ્ર વિમુખ હરિ દ્વાદશ^૧ શુભયુત, તરે ન સ્વય આભમાની જ;
તેથી વર^૨ હરિભક્ત શ્રદ્ધા^૩ પણ, સકુલ તરે શુભગાની. ૧૧

ધિક્^૪ વિધિ જન્મ વ્રત બહુસતા, કુલ ક્રિયાદિ ધિક્ષા^૫ જ;
ધિક્ દક્ષતા વિમુખ અમો હરિ, મુનિ કહ્યું ધન્ય નિજનાર. ૧૨

શિ—યજ્ઞપુરુષનું પૂજન યજ્ઞે, તે બ્રાહ્મણનું કર્મ જ,
વેદવચન એમ કહે છે કે નહિ? તમે શું બોલો મર્મ? ૧૩
આર્ત રહીએ જ.

વિ—પશુ મારી મખ કરી કદા કોઈ, સ્વર્ગવિષય મુખ પામે જ,
ક્ષય પુણ્યે સુર પૃથ્વી પટકે, નિર્ભય પદ ન વિરામે. ૧૪

૧ ધર્મ, સત્ય, દમ, તપ, અમાત્સર્ય, લજ્જા, નિતિક્ષા, અનસૂયા, યજ્ઞ, દાન, ધૃતિ અને શ્રુતત્વ. આ બાર ગુણો બ્રાહ્મણના છે આ ટુક ઉપરની નોંદમાં હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાલા જે બાર ગુણો ગણાવે છે, તે કેવલ મન કલ્પિત છે બ્યારે આ દ્વાદશ ગુણો શ્રીમદ્ભાગવતોક્ત છે.

•૨. શ્રેષ્ઠ.

૩. આગ્રજ બારગુણોથી યુક્ત બ્રાહ્મણથી પણ હરિભક્ત આગ્રજ શ્રેષ્ઠ છે. આ જ ભાવ શ્રીમદ્ભાગવતના સપ્તમસ્કંધમાં નિર્દિષ્ટ છે. વિપ્રાદિવિષ્ણુગુણયુતાદરવિન્દનામપાદારવિન્દવિમુખાચ્છૂપચ વરેષ્ઠમ્ । મન્યે તગર્ષિમનોવ્રચનેદિતાર્થપ્રાણ પુનાતિ મકુલ ન તુ મૃરિમાત । આ શ્લોકનો સંપૂર્ણ ભાવાર્થ એવિ સ્વોક્તિમાં ગુરૂ છે

૪. ધિગ્જન્મ નચિવૃદ્ધિયા ધિગ્વ્રત ધિગ્મહુશતામ્ । ધિકુલ ધિક્ ત્રિવાસ્ય વિમુખા યે સ્વયોક્ષતે । મા દ સ્વ અ ૨૩-૩૯ શ્રીમદ્ભાગવતના આ શ્લોકનું ઉપરની ટુકમાં અક્ષરેશ ભાષાતર છે બ્યારે ભગવાને યજ્ઞપત્નીનો ઉદ્ધાર કર્યો, ત્યારે સ્વકીય સ્ત્રીઓની પ્રભુમાં અત્યાસક્તિને બોધને પોતાની બહિર્મુખતાને અવધાનના યજ્ઞદીક્ષિતોની આ પ્રાયશ્ચિત્તોક્તિ છે. કવિવર સ્વકથનના પ્રમાણમાં આ શ્લોક યોગ્ય છે

૫ પશુહત્યાને આદરીને મખ-વ્રત કરે અને તેના પુણ્યબલથી સ્વર્ગ ગમે પણ તેથી શું? ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોક વિરાન્તિ-પુણ્યનો ખળનો ખૂટતા મૃત્યુલોકમાં પ્રવેશે છે, એ ભગવદ્વાક્યને આધારે સ્વર્ગ જેવા અધ્રુવપદનું આર્પણ કરવા કરતાં યત્પાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્વાપ પરમ મમ-જેને પામીને પાછું આવવાનું રહેતું નથી, એ મારું શ્રેષ્ઠ ધામ છે, તો એવા નિશ્ચિત પદને ધામવા પ્રયત્ન કેમ ન કરવો?

- શિ—પશુધાતનું પાપ ન લાગે વેદવિહિત^૧ તે સારું;
પુનરાવૃત્તિ ફરી મળ કરીએ, વહી સ્વર્ગ સુખ સારું. ૧૫
- વિ—વ્યસન વિમરવા મધમાંસ, શ્રુતિયુક્તિ ન સમજે^૨ ખૂંધીલું;
વેદરહસ્ય હરિ મલવા, કર્મજડ ન લહે મતિ બધી. ૧૬
- શિ—વેદવચન તે વિષ્ણુ બોલ્યા, તે પ્રમાણ કેમ થયું લું ?
વેદવિહીન કરે કૃત્ય જે કોઇ, તે જ માનવું મેલું. ૧૭
- વિ—વેદવચન કોણ વ્યર્થ કહે છે ? ઉધુ બોલો સવળુંલું,
શ્રુતિહાર્દ છે તે નવ સમજ્યા, ગ્રહ્ય ઉપલું અવળું. ૧૮
- શિ—નિર્ણય નિગમતણે તમે સૂધો, સમજો છો તો બોલો લું,
તેને પ્રતિઉત્તર અમો આપુ હહાપણુમા શીદ બોલો ? ૧૯
- વિ—ત્રિશુભવિષય શ્રુતિ તથા ત્રિશુભપર, હરિ-અર્જુનપદ દાખ્યો લું,
પશુચર પ્રભુ પ્રસન્ન હતા તો, શિદ^૩ જ્યમખ ગીતા લાખ્યો ? ૨૦
- શિ—કર્મબ્રહ્મ જે વિપ્ર થાય તો, બ્રહ્મ બાણવો તેને લું;
સુકર્મ કરીને કુકર્મ ટાલે, મોઠા પામવો જેને. ૨૧
- વિ—ઢાર વેહીઆ તે એમ બોલે, કર્મ કર્મ સુકાય લું,
પકે લેખું અંગ હોય જડ, પકે કેમ ધોવાય ? ૨૨
- શિ—ધર્મ પારકો^૪ લયદાતા છે, સ્વધર્મથી કસ્યાણુ લું,
મધ્યાતર્પણ બ્રહ્મચર્યાદિક વિપ્રકૃતિ પ્રમાણ. ૨૩.
- વિ—સધ્યા ગાયત્રી બ્રાહ્મણને, ઋણ શિર છે શ્રુતિ ઉક્તિલું;
કર્મે ન પુણ્ય દોષ છોડેથી, ભદ્ર થવા હરિ ભક્તિ. ૨૪.

૧. આત્મિપોર્ણ્યં પશુમાત્મનં એ શ્રુતિ-વેદ યત્નીય પશુદનનને સમતિ આપે છે, માટે પાપ નથી. ફરીને મૃત્યુલોકમાં આવીએ તો ફરી સ્વર્ગ વારતે યજ આચરીએ

૨. મૂર્ખ. ૩. શ્રુતિનું તાત્પર્ય. ૪. ત્રિગુણાવિષયા શ્વેદો નિર્દેશગુણો મયાર્જુન વેદો સત્ત્વ, રજસ્ અને તમમનુ પ્રતિપાદન કરે છે, પણ હે અર્જુન તુ ત્રિગુણુરહિત યા. આ ભગવદ્દાખ્યનું તાત્પર્ય ઉપનું દૂકમાં મુક્યુ છે ૫ જ્યમખ-જ્યમજ જયવત્તામ્તપોયજા । ૬. કર્મ કર્યાથી કર્મનો સંન્યાસ-ત્યાગ થાય એમ વેદનું તાત્પર્ય સમજવામાં અધુરા લોકો બોલે છે. દાદરથી ખરણપણુ ચરીર તે દાદરથી કેમ ધોવાય ? કર્મના કર્મનિર્હારો ન હ્યારન્તિકા રૂપ્યેતે કર્મવડે કર્મનો નાશ સદને માટે થતો નથી એ ભાગવતસામ્ય અવ પ્રમાણ છે.

૭. સ્વધર્મે વિવન શ્વેદ વરધર્મો મયાચદ । ગીતા.

૮ મધ્યા ગાયત્રી એ તો નિત્ય કર્મ બ્રાહ્મણને માથે દેવા સંખ્યા છે. દેવ પતાવતુ જ લેખ્યે માટે સંખ્યા વગેરે બ્રાહ્મણે કર્યા પણ તે કર્યાથી પુણ્ય નથી, ન કર્યાથી પ્રત્યય છે. તો દશાશ્વતી દન્ડા રાખનારે તેમાં અન્યાસક્તિ ન રાખતા પ્રભુમજનપરાયણ થવું.

શિ—ભદ્ર ન હોય તો બ્રાહ્મણ મોટા, શીદ કરે આચરણુ છ ?

સ્વધર્મ તો સહુને પાલવો, જે જન્મ્યું જે વર્ણ. ૨૫.

વિ—'આત્મધર્મ' તે પરમધર્મ છે, સદાસર્વ હરિભક્તિ છ,

વર્ણધર્મ તો દેહ લગી 'તેથી' શી અતિ આસક્તિ ? ૨૬.

શિ—આર્જીક વિધિ વિપ્રને કહી છે, તેજ પ્રમાણે કરવી છ,

અવર વાત આપણને કહે ભાઈ, શીદ પડે સાંભલવી ? ૨૭.

વિ—સ્વધર્મનિષ્ઠ શત જન્મ લગી રે, વિરચિ^૨ લોકે જાય છ,

વૈષ્ણવ તે જ દેહને અતે હરિપદ ભોગી થાય છ. ૨૮.

શિ—ભક્ત હરિના સર્વ ધરાધાર, કો મોટા કો નાના છ,

આપણુ બ્રાહ્મણુ સર્વશિરોમણિ, શ્રેષ્ઠ રહ્યા પછી શાના ? ૨૯.

વિ—ક્યારના બ્રાહ્મણુપદ લઈ કૂલો ? સહજ થયા કેમ બ્રાહ્મણુ છ ?

વેદશાસ્ત્ર પ્રત્યુત્તર દો, શુ આવડુ અકલામણુ. ૩૦.

શિ—જન્મ^૩ શુદ્ધ ક્ષિત્તિસસ્કાન્થી, વેદાભ્યાસથી વિપ્ર છ;

બ્રહ્મ જાણ્યાથી બ્રાહ્મણુ કહાવે, સ્મૃતિવાક્ય લો ક્ષિપ્ર. ૩૧.

વિ—જાણે બ્રહ્મ તે સર્વે બ્રાહ્મણુ, તમો અધિકા કેમ છ ?

ઉત્તર બાધ થશે બહુ ચુથે, નથી સમજતા મર્મ. ૩૨.

જો કહેશે બ્રાહ્મણુ^૪ આત્મા તો, નાશ કદા નથી થાતો છ,

અપર તનુ પેસે છે ત્યા કેમ, બ્રાહ્મણુ નથી કહેવાતો ? ૩૩

૧ વર્ણાશ્રમ ધર્મો દેહને લઈને છે દેહ ન હોય તો તે કઈ પ્રાપ્ત થતા નથી પરંતુ હરિભક્તિ તો આત્મધર્મ છે. ૭૫ ભગવાનનો અશ છે, ચિદંશ છે, તેણે મોલે આનંદાનુભવાર્થ ભગવત્સેવા કરવી જ જોઈએ, એ ધર્મ જીવ, જીવ થયો છે ત્યારનો એમાં રહેલો છે માટે ભગવત્પરિચર્યા એ આત્મધર્મ છે, વર્ણાશ્રમધર્મ દેહ ધર્મ છે માટે એમાં આસક્તિ રાખવાની હવિવર મુક્ત કો મના કરે છે પ્રભુચરણ અણુભાષ્યમાં આ જ ભાવાર્થનું ઉદ્ધાટન કો છે. મગવદ્રમાર્ગમાત્મધર્મત્વેનાન્તરદત્તવાદાશ્રમધર્મણે દેહધર્મત્વેન બહિરદ્વયાત્તદવિરોધેન તત્ત્વ કર્તવ્યમિતિસ્થિતમ્—ભગવદ્ધર્મો એ આત્મધર્મ છે, માટે અતરંગ છે, આશ્રમધર્મ દેહધર્મ છે, માટે બહિરંગ છે, તેથી ભગવદ્ધર્મને અડચણ ન આવતા હેતા વર્ણાશ્રમધર્મો આચરવા.

૨ બ્રહ્મલોકમાં ૩. જન્મના જાયતે શ્વર સત્કારાદ્વિજ ડચ્યતે । વેદાભ્યાસાદ્વેદિમો મદ્ય જાનાતિ બ્રાહ્મણ । એ સ્મૃતિવાક્ય ક્ષિપ્ર—તુરંત લઈ લો ૪ અહિથી વજ્રમચ્ચિ ઉપનિષદના વાક્યનું ભાષાનું જ છે તત્ત્વ ચોથમાંસ્તિ કો વા બ્રાહ્મણો નામ, પ્રથમો જીવો બ્રાહ્મણ इति ચેત્તન, અતોતાનાગતાનેકદેહાના જીવસ્વરૂપત્વાત્. નત્માત્મ જીવો બ્રાહ્મણ, તર્હિ દેહો બ્રાહ્મણ इति ચેત્તન, ..પિત્રાદિગરીસ્તદ્દેને પુત્રાત્મીના મદ્યહત્યાદિદોષમભ્યવાજ્ઞ ।

કહેશે. બ્રાહ્મણ દેહ કદાપિ, તો પણ સંકટ ભાગે જ;
દબ્ધ કરે છે પુત્ર તેને કેમ, બ્રહ્મહત્યા નવ લાગે. ૩૪.

આત્મા દેહ મલે બ્રાહ્મણ કહેશે, તો પણ નહિ ક્ષવે જ;
આત્મા દેહસંબંધ આખલને, બ્રાહ્મણ સર્વ ઠરાવે. ૩૫.

વજ્રસૂચિ ગ્રથે બહુ વાક્ય, શંકર એવાં લખ્યા જ,
બ્રાહ્મણપદનો ગર્વ ગાળવા, કાંઈ તમને કહી દાખ્યા. ૩૬.

દેવ^૧ પિતૃ નર ઋણ ઋષિઋણ ચારે, કૃષ્ણ શરણથી છુટે જ;
હરિજન વેડ ત્રીશ ત્રણ કોટિ ઋષિ, તે કર્મે શિર ફૂટે. ૩૭.

સુણીએ બ્રાહ્મણજી, ભગવદ્જન થઇએ જ,
સહેજે ભવ તરીએ વૈકુંઠપદ લઇએ. ૩૮.

શિ--દેહ જ્યાં લગી કર્મ ત્યાં લગી, વળખ્યા નવ ઊંડાય જ,
દેહાધ્યાસ છુટે જાને ત્યારે, આપો આપ રહી જાય. ૩૯.

સુણીએ વૈષ્ણવ જ, બ્રાહ્મણપદ ઝડુ જ,
જેથી મોક્ષ મલે કોણ કહે કહુ જ? ૪૦.

વિ--કર્મ આવશ્યક^૨ ત્યાં લગી સહુને શ્રીમુખ હરિજન બતાવે જ;
જ્યાં લગી મુજ કથા શ્રવણ આદિક્રમા શ્રદ્ધા ન આવે. ૪૧.

શિ--કર્મ આચરીએ^૩ ભક્તિ કરીએ, બન્ને વસ્તુ પ્રહીએ જ,
છેક કર્મને ત્યાગ કરે તો અકલ્યાણ તો લઇએ. ૪૨.

વિ--કર્મ ત્યાગ કરી હરિપદ ભજતાં, પડે કદા રહી કાચે જ;
તદપિ અભદ્ર થાય ન તેનું નારદવાક્ય^૪ વાચે. ૪૩.

શિ--બ્રાહ્મણ ભક્ત થયો માટે શું બ્રહ્મકર્મથી નાસે જ;
સધ્યા ગાયત્રીરહિત દિન શૂદ્ર સરીખો ભાસે. ૪૪.

વિ--કુશળ ભત્રે સધ્યા થાય ન, અથર્વ ઉપનિષદ વાણીજી,
કૃષ્ણથી મન રોધિ તે સધ્યા, સર્જન સત્ય પ્રમાણી. ૪૫.

૧. દેવઋણ, પિતૃઋણ, ઋષિઋણ, મનુષ્યઋણ એ ચાર દેવા દરેક મનુષ્યને શિર હોય છે. પરંતુ શ્રીકૃષ્ણશરણથી તે ઋણમાથી બચી જવાય છે. હરિજનના કર્મથી વેડે તે ત્રીશ કરોડ ઋષિઓ કર્યા કરે છે.

૨. તાત્કાલિકાણિ કુર્ષાંત ન નિર્વિદ્યેત યાવતા । મરકથાશ્રવણાદો વા શ્રદ્ધા યાવન્ન જાયતે ।
एकादशम्वत्थ.

૩. ત્યક્ત્વા સ્વધર્મ ચરણામ્બુજ હરેર્મંજરપદ્મોથ પતેત્તતો યદિ, યત્ર ક્વ વા ભદ્રમમૃદમુષ્ય કિં
વોધાય આસો મજતાં સ્વધર્મત પ્ર. સ્ક. અ. ૫.

- ગાયત્રી દૈવત બ્રાહ્મણુનું તે જ બ્રાહ્મણુ શાપીજી,
લક્ષ્મી લક્ષ્મીને શાપ ન લાગે, જુઓ સર્વ અધાપિ. ૪૬.
- પરમ ભાગવત વસિષ્ઠ માટે, શાપ ગાયત્રી લાગ્યો જી,
દુર્વાસાનો અંબરીષને અડ્યો ન ઉલટો લાગ્યો. ૪૭.
- ત્રિવર્ણુ શુર દિવ્ય ગાયત્રી બલ, તે સંન્યાસી પૂજે જી;
બ્રહ્મવ જપે તે બ્રહ્મવની પહેલા, હરિ પડિત બૂજે. ૪૮.
- વિષ્ણુ સમ્રાજ્યને સહુ પૂજે, ને કરે ધ્રુવ પરિક્રમા જી,
મકટ જુઓ ધ્રુવ ક્ષત્રિયનો સુત, તે સાતે કુલ બ્રહ્મા. ૪૯.
- શંખરીચરણે ગંગા પવિત્ર થઈ, તેમા મુનિ સહુ નાદ્યા જી,
લિહ્લીડી લક્ષ્મી ભગવાને માની, ઋષિ અભિમાની દબાયા. ૫૦.
- પાડવે કોટ્યવધિ મુનિ પોખ્યા, પાંચજન્ય નવ બોલ્યોજી,
શ્વપચ વાલ્મિકિ મુખકણ પડતા, બોલ્યો મહિમા બોલ્યો. ૫૧.
- વ્યાસ સરીખા લક્ષ્મી મુખ્ય, માન્યા વિના અતર દાધ્યા જી,
નારદાશક્ષા રચ્યું ભાગવત, ત્યારે આનંદ લાધ્યા ૫૨.
- શૌનકાદિ શ્રોતા થઈ વક્તા, સૂત પુરાણી આપ્યા જી;
ક્યાં મુનિ ક્યાં સૂત હૃદય વિચારો, લક્ષ્મી શ્રેષ્ઠ આલાપ્યા. ૫૩.
- ધર્મકર્મથી કોણ તર્ક્ય છે ? જુઓ ત્રિકાલ વિચારીજી,
ભાવ્યહીન હરિ લક્ષ્મી ન મહે, લક્ષ્મીધીન ગિરિધારી. ૫૪.
- કોટિજન્મ તપયજ્ઞ સમાધિ, સાધે ધરી આસક્તિ,
કરે એમ નિષ્પાપ થાય નર, તદા ઉદય હરિલક્ષ્મી. ૫૫.
- લક્ષ્મી અગ હરિનામ ગચિ જાણો, પૂર્વ તપાદિક કરીઆંજી;
અથવા મુસંગબલ કીર્તન રતિ, કર્યા કાર્ય વિના કરીઆ. ૫૬.
- ચિતામતિ શ્રીકૃષ્ણલક્ષ્મીમા, સહુ ધન સાધન આન્યું,
પૂર્ણ પુણ્યવાસાને પ્રતીત, મહાજન રહસ્ય બતાવ્યું. ૫૭.
- દમાર્તને ગચિ અધિક કર્મમાં, કર્મતણ કુલ જ્ઞાન જી,
જ્ઞાને મુક્તિ પણ લક્ષ્મી વિના નશ ન થાય ભગવાન. ૫૮.
- અનન્ય સુરમા લક્ષ્મીપ્રિય પુરુષોત્તમ અન્યાશ્રય નવ લાવે જી,
સહુ સુરમા હરિસમાન બુદ્ધિ, નારદીશ તે કહાવે. ૫૯.

સુર નિજ સુખ યોગ્યા હરિ સુકીને, અમને લને તે અંધણ,
શ્વાનપુન્છ ગ્રહી સિંધુ તરાય ન, ભાખ્યું^૧ ષઠ સ્કંધ. ૬૦

અતિશય રુદ્રાચારી હોય તદપિ, અનન્ય થઈ મુને ગાયણ,
તેજ સાધુ માનજે તું અર્જુન ગીતાવચ મનરાય. ૬૧

અવર દેવની ત્યજે ઇર્ષ્યા, લને એક ભગવાનણ;
સિચે મૂલ વૃક્ષનું પોપણ, શાસ્ત્ર કરે સહુ ગાન. ૬૨

હરિનું આખું કદા નાશ નહિ, આખું શિવાદિક જાયણ;
સહુમા હરિ પણ અવિધિપૂર્વક, લને અન્યાશ્રય થાય. ૬૩

સર્વ ધર્મ પરિત્યાગી રૂઝાન, ગ્રહે એક મુજ શરણેણ,
સર્વ પાપથી મુકાવીશ હું, યોગ્યા શ્રીગિરિધરણ. ૬૪

ઉભય વિવદ સુણીને પિતુ હરિહર, યોગ્યો એવી વાણીણ;
સાધન કલ સમાન કેમ આવે? વૃથા મરે શીદ તાણી. ૬૫

ચાલ વિષ્ણુદત્ત હું પણ આધું, વૈષ્ણવી દિક્ષા લેવાણ,
તક સરીખો શ્વેત કુર્મપથ, નવનીત છે હરિસેવા. ૬૬

જનક બધુ મત એક જોઈને, શિવશંકરે વાત વિચારીણ,
પડિત પિતા વૃથા ન બોલે, છે મૂર્ખતા મારી. ૬૭

શ્રીવલ્લભાચાર્યને શરણે, સહુકુટુંબ ત્રણે આવ્યાણ,
નામ નિવેદન ધરી મર્યાદા, શ્રીજી શિર પધરાવ્યા. ૬૮

ભક્તિ પ્રેમ આસક્તિ પામ્યા, સેવ્યા શ્રીગિરિધારીણ,
લીલા પ્રાપ્ત થઈ તનુ છટે, પુષ્ટિપથ શુભકારી. ૬૯

હયારામ દ્વિજ વલ્લભ વૈષ્ણવ, તેણે આ નારક રચીયુંણ,
વેદશાસ્ત્ર વચઃ પ્રમાણ સધળે, સુખુદ્ધિ પડિત સંચિયું. ૭૦

एकादशम्क विनोपसर्पत्यपर हि वालिश श्वलाङ्गुलेनातितितर्ति सिन्धुम् ।

૩. ત્યજો ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યમાર્ગ, સાધુરેવ સ મન્તવ્ય સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સ
કોશાય આમો મર્જન્પરિશ્વજ્ય મામેક શરણ વ્રજ, અહ ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિष्यामि मा शुच ।

ચર્ચાપત્ર.

(ગોસ્વામી શ્રી ગોકુલનાથજી મહારાજના આશ્રિત શાસ્ત્રી રમાનાથજીના આ લેખને યોગ્ય ન્યાય મહે માટે અત્ર કોઈપણ જાતના ફેરફાર વિના સ્થાન આપવામા આવે છે આ લેખની તરફેણમા કે વિરુદ્ધમાં જતા કોઈ પણ પ્રામાણિક લેખને સ્થાન આપવામા આવશે. છેવટે સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોને અનુસરીને શુ બ્રાહ્મ છે, એ વિષયે બે શબ્દ લખીને આ ચર્ચા પૂર્ણ કરવામા આવશે અધિપતિ.)

॥ શ્રી હરિઃ શરણમ્ ॥

‘સાધન’ વા ઉપાય.’

પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદાના એકએકના અનેક ભેદોને લખીને જે સાધન લખવા બેસીએ તો ધણો વિસ્તાર થઈ જાય છે, માટે સાધનના વિષયમા નણુ અધિકાર માનવા બેધએ. આ ત્રણે અધિકારમા બધા ઉત્તમફલના અધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે

તેમા પ્રથમ કક્ષામા જ્ઞાનીઓ છે. યદ્યપિ હર્મ અને જ્ઞાનમા પણ ભક્તિની અપેક્ષા છે, તથાપિ પ્રધાનવ્યપદેશન્યાયે આ વાત કહી છે. જ્ઞાનીઓનુ ફલ અક્ષરૈક્ય અથવા તો ભિન્નરચિતા અનુસારે તત્ત્વેવોનુ એકલ ફલ છે તેની પ્રાપ્તિ માટે સાધન પણ ત્રયો, (નિષ્કામ-કર્માનુષ્ઠાન), સાખ્ય, (આત્મજ્ઞાન), યોગ, (વૃત્તિનિરોધ), શૈવ, શાક્ત સૌર અને તપસા બ્રહ્મચર્યેણ ઇત્યાદિ વાક્યોક્ત તપસ્ આદિ અનેક સાધન છે. કિન્તુ ‘ન તયા હ્યધર્માન્ રાજન્’ ‘પ્રાયશ્ચિતાનિ ચોર્જાનિ’ ‘ચેન્યેડરિચિન્દાક્ષ’ ‘કેચિત્કેવલયા મક્તયા’ ઇત્યાદિ વાક્યથી માણુમ થાય છે તે અધિકારથી ઉત્તમ અને મધ્યમ કક્ષાના જીવો માટે ભક્તિ સિવાય બીજુ સાધન નથી અને તેનુ ફલ માનસી ભક્તિ અર્થાત્ ‘અમુષ્મિન્ મન કલ્પન’ ‘મનોગતિરવિચ્છિન્ના’ ઇત્યાદિ વાક્યોક્ત ભક્તિ છે તે સાધન ભક્તિના નવ ભેદ છે ‘શ્રવણ કીર્તન વિષ્ણો’ ઇત્યાદિ તેજ નવ ભક્તિઓનુ કોઈ ભાવુક વિદ્યાને નિરૂપણુ કર્યું છે —

શ્રીવિષ્ણો શ્રવણે પરીશ્વિદમવદ્વૈયાસકિં કીર્તને
પ્રલહાદ સ્મરણે તદહિમજને લક્ષ્મી પૃથુ પૂજને ॥
અંકૂરસ્ત્વમિવન્દને કવિપતિર્દાસ્યેઽય સ્મર્યેર્જુન
સર્વસ્વાત્માનિવેદનં ચલિરભૂત્કૃપ્તાગ્નિરેવાં પરમ્ ॥ ૧ ॥

૧ આ વિષયનુ વ્યાખ્યાન જો શ્રી ગોકુલનાથજી મહારાજના અધ્યક્ષપણા નીચે સ્વ રમંવિવર્ધિની સલામા થયું હર્ષ તેના વિષયમા પોતાનીશ્રુત ઠચિના અનુસારે કેટલાકનુ એમ કહેવાનું છે કે ‘તમે એ વ્યાખ્યાન શ્રીમદ્વૈભાચાર્યના મત પ્રમાણે કર્યું નથી અને વિદ્યાન લોકો તમને દયાનંદનો ખિતાબ આપે છે’ ઇત્યાદિ અસ્તુ જે વિદ્યાન શ્રીમદ્વૈભાચાર્યના મતથી અપરિચિત હતા મને એવો ખિતાબ આપે છે, તો તેના વિષયમા મારે કેઈ કહેવાનું નથી, તેમ જ જે લોકો તેનો અનુવાદ કરે છે તેના પણ કહેવાથી મારા હૃદયમાં હલેગ થતો નથી, કારણ તેમા કેટલાક મારા રતેહીબદ્ધ છે અને કેટલાક ગૌરવસાબન છે કિન્તુ આપારતોપાદ્વૈદ્ય આ ન્યાયથી જે વ્યાખ્યાન મે કર્યું છે તે શ્રીમદ્વૈભાચાર્યના મત પ્રમાણે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લોકમંમતિથી કરાવવા માટે તેનો અતિકત અનુવાદ કરું ૩

અર્થાત્—શ્રીકૃષ્ણના ગુણશ્રવણના વિષયમા પરીક્ષિત ગમ્, કીર્તન વિષયમા શુક, રમણમા પ્રહ્લાદ, પાદસેવનમા શ્રી લક્ષ્મી, પૂજામા પૃથુગમ્, અભિવદનમા અહૂર, દાસ્યમા હનુમાન્, સખ્યમા અર્જુન અને આત્મનિવેદનમા બલિગમ્ શ્રેષ્ઠ થયા છે

આ શ્લોકમા સાધ્ય અને સાધનનું નિરૂપણ કરવાનો ઉદ્દેશ નથી, કિન્તુ સાધનભક્તિનું ઉદાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે. જે નવધા ભક્તિ સાધન છે અને ભગવતપ્રાપ્તિ સાધ્ય છે એમ કહેવાનું હોત તો શ્લોકમા વિષયસપ્તમી ન દાવતા તૃતીયાનો જ નવશ કરત; પરંતુ એમ નથી અહિં તો પરીક્ષિત આદિને ઉદાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે તેથી એમ સમજવાનું છે કે નવધા ભક્તિથી ભગવતપ્રાપ્તિ થતી નથી, ભગવતપ્રાપ્તિનું સાધન નવધા ભક્તિ નથી અથવા તો ભગવતપ્રાપ્તિ નવધા ભક્તિ આદિ સાધન-ગત્ય નથી, કિન્તુ ભગવતપ્રાપ્તિ માટે તો એક માત્ર અનુગ્રહ જ સાધન છે. પ્રભુનો અનુગ્રહ હોય તો જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા નહિ. નવધા ભક્તિ તો માનસ-ભક્તિનું સાધન છે માનસભક્તિ નવધા ભક્તિથી પ્રાપ્ય છે, નહિ કે ભગવતપ્રાપ્તિ પરીક્ષિત, અર્જુનાદિને જે ભગવતપ્રાપ્તિ થઇ છે તે તો અનુગ્રહથી જ થઇ છે, સાધનથી નથી થઇ. નવધા ભક્તિ અને માનસભક્તિ એ બન્ને ઇવના ધર્મરૂપ છે. તે વિશેષ ફલ ન છતાં કર્તવ્ય જ છે, જેમ સધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ બ્રાહ્મણના ધર્મ છે, તે વિશેષ ફલ ન છતાં કર્તવ્ય જ છે, તેમ જ સાધન ભક્તિ પણ જીવનો ધર્મ છે માટે પરમ ફલ ન છતાં પણ અનુષ્ઠેય જ છે. સાધનભક્તિનું ફલ માનસી ભક્તિ છે, ભગવતપ્રાપ્તિ નહિ આ વાત નિશ્ચિત જ છે તેથીજ, એકાદશમા ‘અથ ધર્મર્મનુષ્ઠાણામુદ્ધવાત્મનિવેદિના મયિ સજ્જાયતે ભક્તિ કોડવ્યોર્થોડસ્યાવીશિષ્યતે’ ઇત્યાદિ વાક્યોથી શ્રી ભગવાને ઉદ્ધવને માનસી ભક્તિ માટે સાધન ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યો છે હરિપ્રાપ્તિ તો અનુગ્રહફલમ્ છે અને તે દિવિધ ભક્તિ ભક્ત માત્ર જીવનો ધર્મ છે, માટે ફલાનુસધાન ન ગણતા પણ અનુષ્ઠેય જ છે તેથી જ શ્રીમદ્ભલાચાર્યજીએ ‘સર્વદા સર્વ-ભાવેન’ ઇત્યાદિ શ્લોકથી ભક્ત માત્રને પોતાના ધર્માનુષ્ઠાનની આજ્ઞા કરી છે

નવધા ભક્તિ પણ મધ્યમ કક્ષાના અધિકારીઓ માટે છે, કિન્તુ ઉત્તમ કક્ષામા સ્થિત પુષ્ટિભક્તો માટે તો અનુગ્રહ જ સાધન છે ‘અનુગ્રહ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક इति स्थिति’ તેથી ઉત્તમકક્ષામા અનુગ્રહ સિવાય બીજાં સાધનો અથવા તો સાધનરૂપ નવધા ભક્તિ સાધન નથી, કિન્તુ એક પ્રભુનો અનુગ્રહ માત્ર સાધન છે. અનુગ્રહ બલવડે અસાધન પણ સાધન થઇ પડે છે અનુગ્રહ લૌકિક વૈદિક નિષ્કાભાવથી અનુમેય છે. અર્થાત્ પુષ્ટિ અથવા તો અનુ-ગ્રહ ઉપરથી ન જણાતા છતાં પણ જ્યારે લૌકિક અને વૈદિક વિષયોમા આસક્તિ નથી રહેતી ત્યારે જાણવામા આવે છે તે વાત ‘યદા યસ્યાનુગૃહ્ણાતિ’ ત્રૈવર્ગિકાવાસવિષાતમસ્મત્પતિર્વિધત્તે ‘અનુગ્રહો લોકમિદ્ધો યદમાવાનિરુપિત’ ઇત્યાદિ શતશ પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે,

ભગવાનનો અનુગ્રહ જ્યારે થાય છે ત્યારે અસાધન પણ સાધન થઇ જાય છે કામ, ક્રોધ, દ્વેષ આદિ સાધન નહિ છતાં પણ અનુગ્રહ વડે તે સાધન થાય છે. એમજ અ-નાચાર, અનાહર, વિસ્મરણ, ધર્મત્યાગ આદિ પણ સાધન થાય છે. પણ એટલો ભેદ છે કે અનાહર આદિ બધા સાધન શ્રી ગોપીજનો માટે જ છે, અન્ય માટે નથી કારણ કે તેમના ઉપર પ્રભુનો અત્યનુગ્રહ છે દ્વેષાદિથી પ્રભુપ્રાપ્તિનો ચૈદ્યાદિને પણ રખાટ કહેલ છે તેથી તૃતીયકક્ષામા અનુગ્રહ જ સાધન છે, અન્ય નહિ યદ્યપિ તે અવસ્થામા પણ ભગ-વાનમા નિરૂપધિ પ્રેમ અથવા ભગ્ન નો કર્તવ્ય ધર્મ છે જ, તથાપિ તેથી તે ભગવતપ્રાપ્તિનું

સાધન નથી તેનો માત્ર હોવાના ધર્મ માનીતે જ કરનાનું જે પ્રભુપ્રાપ્તિ તો એક અનુગ્રહથી જ છે. તેથી ઉત્તમ ક્ષામા શ્રવણાદિ નહિ, કિંતુ અનુગ્રહ જ સાધન છે. તે અનુગ્રહ પણ સાધનથી સાધ્ય નથી, કિંતુ વસ્તુથી પ્રાપ્ત છે. પ્રભુ જેનું વસ્તુ કરે છે તેને તે અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે અને જેના ઉપર અનુગ્રહ છે તેને પ્રભુ મહેલે છે, એ સિદ્ધાંત છે. તેથી જે લોકો અનુગ્રહને સાધનસાધ્ય માને છે તે ભ્રાંત છે. અનુગ્રહ પણ સાધનથી પ્રાપ્ત અથવા તો સાધ્ય નથી; કિંતુ વસ્તુજન્ય છે. આ વાત 'યમેવૈષ વૃણતે' ઇત્યાદિ શ્રુતિમા સ્પષ્ટ છે. અનુગ્રહ ભગવાનનો ધર્મ છે તેથી તે હ્યકૃતિજન્ય નથી હ્યકૃતિજન્ય તો ફક્ત સ્ત્રી છે. પુષ્ટિ અને મર્યાદાનો આવી રીતે સ્પષ્ટ ભેદ છતાં જે લોકો એનું અિક્ય કરીને વિધેય કરવાનું ધારે છે, તેમા કારણ માત્રમ પડતું નથી. અનુગ્રહ અથવા તો પુષ્ટિ એ સ્પષ્ટ રહે છે. તેથી તેનો અર્થ 'નિસાધનનો અંગીકાર' એવો થાય છે જે અમે નિરપણ કર્યું છે, તેના વિષયમા કેટલાક પ્રમાણો ભાષ્ય, પ્રકાશ આદિમાથી આપીએ છીએ,

‘મુક્તિપ્રતિયન્ધકત્વેન હેયત્વેનોક્તાનાં કામાદીનામપિ ભગવત્સમ્યન્ધાન્મુક્તિ-સાધકત્વમુચ્યતે’, ‘સ્નેહાભાવેન્યવિહિતત્વભગવદ્વિષયકત્વયોરવિશેષાત્ દ્વેષાદિરપિ સ્વદ્ગૃહ્યતે’ ‘તત્ર સાધનસાધ્યત્વે પ્રમાણમાહ-નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેન ઇત્યાદિ’ ‘નાયમાત્મેતિશ્રુતિરિતરસાધનનિપેધપૂર્વક વરણસ્ય સાધનત્વમુક્ત્યા વૃતલભ્યત્વે હેતુત્વે વદન્ વરણસ્ય વિષયમપ્યાહ’ ‘ભાક્તિમાર્ગે ચઢ્ઢરણં સ્ત્રીયત્વેનાઙ્ગીકારરૂપં તદેવ’ ‘ચકારેણ પુષ્ટાવઙ્ગીકૃતસ્ય મર્વાનપેક્ષેતિ સા સમુચ્ચોયને’ અનુગ્રહસ્તુ ધર્માન્તરં કૃપાપરપર્યોય’ ‘પુષ્ટૌ તુ નાન્યાપેક્ષેતિ ન વિરોધગન્ધોપિ’ ‘તથા ચ વરણસ્ય ભગવદિચ્છામાચાર્ધીતત્વાત્ તસ્યાચ પૂર્વે જ્ઞાતુમશક્યત્વાત્ ભગવતા સૂત્રકૃતા યથમ્ભૂતેત્યાદિ’ અત્રેવં સતિ કૃતિસાધ્યં સાધનજ્ઞાનમાક્તિરૂપં શાસ્ત્રેણ ઘોષ્યતે, તાભ્યાં વિહિતાભ્યાં મુક્તિ-મર્યાદા તદ્વિહિતાનામપિ સ્વસ્વ-રૂપયત્વેન સ્વપ્રાપ્તે પુષ્ટિરિત્યુચ્યતે’ ઇત્યાદિ

યદપિ આવી રીતે સાપ્રતમા અનુગ્રહ કરવા લાયક નથી કારણ કે અધિકાર નથી, તથાપિ વસ્તુસ્થિતિ માત્રનું નિરપણ કરેલ છે. અનુગ્રહ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે કરવું જોઈએ તે કાંઈ વખતે લખવામા આવશે.

મદ્ર શ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રી.

શ્રીમદ્વાલકૃષ્ણપાઠશાળાધ્યાપક.

ગ્રંથાવલોકન.

૧ પુ. બ સુ મા સ્વઅન્યોનુ અવલોકન થાય તો સાર એમ લેખકો વારંવાર અમને સૂચવે છે, એ સૂચનાપુરા હોયથી અમે અન્યાવલોકનનું કાર્ય સ્વીકારીએ છીએ, અને વિનંતિ કરીએ છીએ કે સમૈદાય સભ્યધર્મા જે કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ થાય તો તે અમને જણાવવી અને તેના ઉપરી અમે અમારો અભિપ્રાય શુદ્ધ અન્ત કરણથી પ્રકટ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ તેથી જેમને અવલોકનની અભિલાષા હોય તેઓએ પોતાની સર્વ કૃતિ આ પત્રિકાના કાર્યાલયમા મોકલી આપવા પરિશ્રમ લેવો. એમ ક્યારથી યથવદાન સર્વ અન્યનું નિરીક્ષણ કર્યા પછી તેનો અભિપ્રાય પ્રકટ કરવામા આવશે. કાંઈપણ અન્યનો અભિપ્રાય સર્વજન અન્ય મનેથી જ કરવામા આવશે અપૂર્ણ અન્યનું અવલોકન અન્ય પૂર્ણ મનના મુધી વિનંતિ માગે

અર્થાત્—શ્રીકૃષ્ણના ગુણશ્રવણના વિષયમા પરીક્ષિત ગજ, કીર્તન વિષયમા શુક, રમરણમા પ્રહલાદ, પાદમેવનમા શ્રી લક્ષ્મી, પૂજનમા પૃથુગજ, અભિવંદનમા અકૂર, દાસ્યમા હનુમાન, સખ્યમા અર્જુન અને આત્મેતિવેદનમા બલિરાજ શ્રેષ્ઠ થયા છે

આ શ્લોકમા સાધ્ય અને સાધનનું નિરૂપણ કરવાનો ઉદ્દેશ નથી, કિન્તુ સાધનભક્તિનું ઉદાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે. જે નવધા ભક્તિ સાધન છે અને ભગવતપ્રાપ્તિ સાધ્ય છે એમ કહેવાનું હોત તો શ્લોકમા વિષયસંપત્તી ન લાવતા તૃતીયાનો જ નિવશ કરત; પરંતુ એમ નથી અહિં તો પરીક્ષિત આદિને ઉદાહરણ માત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ છે. તેથી એમ સમજવાનું છે કે નવધા ભક્તિથી ભગવતપ્રાપ્તિ થતી નથી, ભગવતપ્રાપ્તિનું સાધન નવધા ભક્તિ નથી અથવા તો ભગવતપ્રાપ્તિ નવધા ભક્તિ આદિ સાધન-ગત્ય નથી, કિન્તુ ભગવતપ્રાપ્તિ માટે તો એક માત્ર અનુગ્રહ જ સાધન છે. પ્રભુનો અનુગ્રહ હોય તો જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા નહિ. નવધા ભક્તિ તો માનસ-ભક્તિનું સાધન છે માનસભક્તિ નવધા ભક્તિથી પ્રાપ્ય છે, નહિ કે ભગવતપ્રાપ્તિ. પરીક્ષિત, અર્જુનાદિને જે ભગવતપ્રાપ્તિ થઈ છે તે તો અનુગ્રહથી જ થઈ છે, સાધનથી નથી થઈ. નવધા ભક્તિ અને માનસભક્તિ એ બંને જીવના ધર્મરૂપ છે તે વિશેષ ફલ ન છતાં કર્તવ્ય જ છે, જેમ સધ્યાવદનાદિ નિત્યકર્મ બ્રાહ્મણના ધર્મ છે, તે વિશેષ ફલ ન છતાં કર્તવ્ય જ છે, તેમ જ સાધન ભક્તિ પણ જીવનો ધર્મ છે માટે પરમ ફલ ન છતાં પણ અનુષ્ટેય જ છે. સાધનભક્તિનું ફલ માનસી ભક્તિ છે, ભગવતપ્રાપ્તિ નહિ આ વાત નિશ્ચિત જ છે તેથીજ એકાદશમા ‘एव धर्मेन पुण्याणामुद्धवात्मनिवेदिना मयि सजायते भक्ति कोऽन्योर्धोऽस्यावशिष्यते’ ઇત્યાદિ વાક્યોથી શ્રી ભગવાને ઉદ્ધવને માનસી ભક્તિ માટે સાધન ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યો છે. હરિપ્રાપ્તિ તો અનુગ્રહકલ્પ છે અને તે દિવિધ ભક્તિ ભક્ત માત્ર જીવનો ધર્મ છે, માટે ફલાનુસધાન ન ગણતા પણ અનુષ્ટેય જ છે તેથી જ શ્રીમદ્ભલાયાર્યજીએ ‘सर्वदा सर्व-भावेन’ ઇત્યાદિ શ્લોકથી ભક્ત માત્રને પોતાના ધર્માનુષ્ઠાનની આજ્ઞા કરી છે.

નવધા ભક્તિ પણ મધ્યમ કક્ષાના અધિકારીઓ માટે છે, કિન્તુ ઉત્તમ કક્ષામા મિથત પુષ્ટિભક્તો માટે તો અનુગ્રહ જ સાધન છે ‘अनुग्रहं पुष्टिमार्गे नियामक इति स्थितिः’ તેથી ઉત્તમકક્ષામા અનુગ્રહ સિવાય બીજા સાધનો અથવા તો સાધનરૂપ નવધા ભક્તિ સાધન નથી, કિન્તુ એક પ્રભુનો અનુગ્રહ માત્ર સાધન છે. અનુગ્રહ બલવડે અસાધન પણ સાધન થઈ પડે છે અનુગ્રહ લૌકિક વૈદિક નિષ્કાલાવથી અનુમેય છે અર્થાત્ પુષ્ટિ અથવા તો અનુ-ગ્રહ ઉપરથી ન જણાતા છતાં પણ જ્યારે લૌકિક અને વૈદિક વિષયોમા આસક્તિ નથી રહેતી ત્યારે જાણવામા આવે છે તે વાત ‘यदा यस्यानुगृह्णाति’ ત્રિગર્ગિયાસાવિધાતર્મસ્મત્પ્રતિવિધતે ‘अनुग्रहो लोकासिद्धौ गदभावाविरूपितः’ ઇત્યાદિ શતશ પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે,

ભગવાનો અનુગ્રહ જ્યારે થાય છે ત્યારે અસાધન પણ સાધન થઈ જાય છે કામ, ક્રોધ, દ્વેષ આદિ સાધન નહિ છતાં પણ અનુગ્રહ વડે તે સાધન થાય છે. એમ જ અ-નાચાર, અનાહર, વિરમરણ, ધર્મત્યાગ આદિ પણ સાધન થાય છે. પણ એટલો ભેદ છે કે અનાહર આદિ બધા સાધન શ્રી ગોપીજનો માટે જ છે, અન્ય માટે નથી કાગલ કે તેમના ઉપર પ્રભુનો અત્યનુગ્રહ છે દ્વેષાદિથી પ્રભુપ્રાપ્તિનો ચેદાદિતે પણ સ્પષ્ટ કહેલ છે તેથી તૃતીયકક્ષામા અનુગ્રહ જ સાધન છે, અન્ય નહિ યદ્યપિ તે અવસ્થામા પણ ભગ-વાનમા નિરૂપધિ પ્રેમ અથવા ભજન તો કર્તવ્ય ધર્મ છે જ, તથાપિ તેથી તે ભગવતપ્રાપ્તિનું

સાધન નથી તેનો માત્ર જીવના ધર્મ માનીને જ કરવાનું છે પ્રભુપ્રાપ્તિ તો એક અનુગ્રહથી જ છે. તેથી ઉત્તમ કક્ષામાં શ્રવણાદિ નહિ, કિંતુ અનુગ્રહ જ સાધન છે તે અનુગ્રહ પણ સાધનથી સાધ્ય નથી, કિંતુ વરણથી પ્રાપ્ત છે. પ્રભુ જેનું વરણ કરે છે તેને તે અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે અને જેના ઉપર અનુગ્રહ છે તેને પ્રભુ મને છે, એ સિદ્ધાંત છે. તેથી જે લોકો અનુગ્રહને સાધનસાધ્ય માને છે તે ભ્રાંત છે. અનુગ્રહ પણ સાધનથી પ્રાપ્ત અથવા તો સાધ્ય નથી, કિંતુ વરણૈકલ્પ્ય છે આ વાત ‘યમેવૈષ વૃણુતે’ ઇત્યાદિ શ્રુતિમા રૂપે છે. અનુગ્રહ ભગવાનનો ધર્મ છે તેથી તે જીવકૃતિલભ્ય નથી જીવકૃતિલભ્ય તો ક્ષણેથી ભક્તિ છે પુષ્ટિ અને મર્યાદાનો આવી રીતે રૂપે ભેદ છતાં જેલોકો એનું અક્રય કરીને વિશ્લેષ કરવાનું ધારે છે, તેમાં કારણ માત્રા પડતું નથી. અનુગ્રહ અથવા તો પુષ્ટિ એ શબ્દો રૂઢ છે. તેથી તેનો અર્થ ‘નિસાધનનો અંગીકાર’ એવો થાય છે જે અમે નિરૂપણ કર્યું છે, તેના વિષયમાં કેટલાક પ્રમાણો ભાષ્ય, પ્રકાશ આદિમાંથી આપીએ છીએ,

‘મુક્તિપ્રતિબંધકત્વેન હેયત્વેનોક્તાનાં કામાર્દનામપિ ભગવત્સમ્બન્ધાન્મુક્તિ-સાધકત્વમુચ્યતે’, ‘સ્નેહાભાવેપ્યવિહિતત્વમગર્વદ્વિષયકત્વયોરવિશેષાત્ દ્વેષાદિરપિ સદ્ગૃહ્યતે’ ‘તત્ર સાધનસાધ્યત્વે પ્રમાણમાહ-નાયમાત્રમા પ્રવચનન-ઇત્યાદિ’ ‘નાયમાત્રમેતિશ્રુતિરિતરસાધનનિષેધપૂર્વક વરણસ્ય સાધનત્વમુક્તયા વૃત્તલભ્યત્વે હેતુત્વે વદન્ વરણસ્ય વિષયમપ્યાહ’ ‘ભક્તિમાર્ગે ચઢરણં સ્વૈય-ત્વેનાઙ્ગીકારરૂપં તદેવ’ ‘ચકારેણ પુષ્ટાવઙ્ગીકૃતસ્ય સર્વાનપેક્ષેતિ સા સમુચ્ચોયને’ અનુગ્રહસ્તુ ધર્માન્તરં કૃપાપરપર્યાય’ ‘પુષ્ટૌ તુ નાન્યાપેક્ષેતિ ન વિરોધગન્ધોપિ’ ‘તથા સ્વ વરણસ્ય ભગવદ્દિચ્છામાગ્રાધીનત્વાત્ તસ્યાશ્ચ પૂર્વે જ્ઞાતુમશક્યત્વાત્ ભગવતા સૂત્રકૃતા યવમ્ભૂતેત્યાદિ’ અત્રેવં સતિ કૃતિસાધ્ય સાધન જ્ઞાનમાકિરૂપં શાસ્ત્રેણ ઘોઘ્યતે, તામ્યાં વિહિતામ્યાં મુક્તિ મર્યાદા તદ્વિહિતાનામપિ સ્વસ્વ-રૂપવલેન સ્વપ્રાપ્તિ પુષ્ટિરિત્યુચ્યતે’ ઇત્યાદિ

યદપિ આવી રીતે સાપ્રતમા અનુદાન કરવા લાયક નથી, કારણ કે અધિકાર નથી, તથાપિ વસ્તુસ્થિતિ માત્રનું નિરૂપણ કરેલ છે. અનુદાન પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્યું જોઈએ તે કોઈ વખતે લખવામાં આવશે.

મદ્ શ્રીરમાનાથ શાસ્ત્રી.

શ્રીમદ્વાલકૃષ્ણપાઠશાલાધ્યાપક.

ગ્રંથાવલોકન.

૧ અષ્ટાક્ષર મંત્ર; વ્યાખ્યાનકાર તથા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર દેસાઇ કરસનદાસ જેસંગભાઈ સખજીજી જીજીસર, ઉક્તવ્યાખ્યાન ગ્રંથકારમાં પ્રકટ કરીને ઉક્ત સદ્ગૃહસ્થ તરફથી અવલોકનાર્યે અમને મળ્યું છે અષ્ટાક્ષર મંત્રનું ગૌરવ દર્શાવીને લેદિકાની તેમજ અર્થ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયાસ વ્યાખ્યાનકારે (આદ્યન્ત ગ્રંથ અવલોકના) કર્યો હોય એમ લાગે છે; તથાપિ અમે નથી ધારતા કે એથી એમનો પ્રયાસ બહુ સફળ થયો હોય. વ્યાખ્યાનકારે શ્રીમદ્ગોસ્વામિકૃત અષ્ટાક્ષરનીરૂપણુ ગ્રંથને આધારે સ્વવ્યાખ્યાન યોજ્યું હોત તો એમાં વૈષ્ણવતાની ગંધ વિશેષ આવત અને તેથી વૈષ્ણવોને વિશેષ રસિકર થાત. વધી લક્ષ્યાર્થ પ્રકટ કરવાના ઉત્સાહમાં વ્યાખ્યાનકારે શ્રીમદ્વાચાર્યજીને છાંટ મુખ્યાર્થને ગોણુ ગણ્યો છે, અષ્ટાક્ષર મંત્રનું ગમે તેમ પણ જો કોઈ વૈષ્ણવ રહણુ કરે ઉચ્ચાર કરે, તો, અમારો તો નિશ્ચય છે કે પ્રભુ સ્વતામ મહાત્મ્યનું દર્શન તે જીવને સ્વકૃપાથી અવશ્ય કરાવે. આશા છે કે વ્યાખ્યાનકારે ભવિષ્યમાં આવા જ વૈષ્ણવોપયોગી વ્યાખ્યાન શ્રીમદ્વાચાર્યજીના તથા અન્ય જોગ્યામી બાહકો તથા વૈષ્ણવોના ગ્રંથોનું અનુસંધાન કરીને આપશે. જો તેઓ એમ કરશે તો એમની સેવા સપ્રદાયમાં અસ્થાને નહીં ગણાય એટલું જ નહિ પરંતુ વૈષ્ણવોને લાલ-જનક થઈ પડશે.

એક કર્તવ્ય.

આ એક સાથે પુ ભ સુ ના પ્રાકટ્ય વિષેની માહિતી આપનારા હેડખીલો દરેક ગ્રાહકો ઉપર મોખવામાં આવ્યા છે. પુ ભ સુ ના ગ્રાહકો પોતાના એકએક મીત્રને આ હેડખીલ બતાવીને આ ધાર્મિક કાર્યમાં સહાયભૂત થવા શું નહિ પ્રેરે ?

નોંધાવર વિષે નિવેદન.

પુષ્ટિ ભક્તિ સુધાનું વાર્ષિક નોંધાવર રૂ. ૨-૦-૦ છે. ફક્ત અમુક સમય મુદ્દી જ ૩ ૧-૮-૦ લેવામાં આવે છે, તે પણ કાલમ રહેનાર ગ્રાહકોના લાભ માટે જ જ્યારે વારં-વાર નિવેદન કર્યા છતાં, પત્રદ્વારા ખબર આપ્યા છતાં જે ગ્રાહકો તરફથી નોંધાવર નથી મળતું, તેમને છેલ્લા ૯-૧૦ અંકોમાંથી એક એક રૂ. ૨-૧-૦ થી વી પી. મારફત મોકલવામાં આવે છે.

પુષ્ટિભક્તિસુધા કેવીરીતે ચાલે છે તેની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે એ અમે વાચકોને જણાવીને એકમા નાખવા માગતા નથી, પણ જણાવવાને રત્ન લઈએ છીએ કે આટલી વધી વલ્લભ સૃષ્ટિ વિદ્યમાન છતાં ગયે વર્ષે પુ ભ સુ ને ખોટજ ગણ છે. જોકે તેના નોંધાવરમાંથી એક પાઈ પણ અમારા ખાનગી લાભાર્થ વાપરવાની અમને મુદ્દલે છુટ્ટા નથી. આથી પણ જે ટક બચશે તે શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રાર્થીન ગ્રંથો જ પ્રકટ થશે એ અમે ગણતર પેષજ ઉપર પ્રત્યેક અંકે જણાવીએ છીએ.

વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવા છતાં ઘણા ગ્રાહકો વી પી નહિ સ્વીકારીને આ ધાર્મિક મા પ્રભુ નુકસાન પોચાડે છે, એ શોકની વાત છે. વલેથી બધા અંકો રાખીને છેવટે તમારું વાળવું અને ધાર્મિક કાર્યને હાનિ પોચાડવી એ શું ઉચિત છે ? આગા છે કે ગલનાર ગ્રાહકો જેટલા અંકો પોતાને મળ્યા હોય તેનું નોંધાવર અમને મોકલેમ અથવા હાનિ પોચાડવામાં સાધનમૂત નહિ બને જેઓએ વી પી સ્વીકાર્યું છે, ધાર્મિક ગ્રંથના સહાયક માનીએ છીએ.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

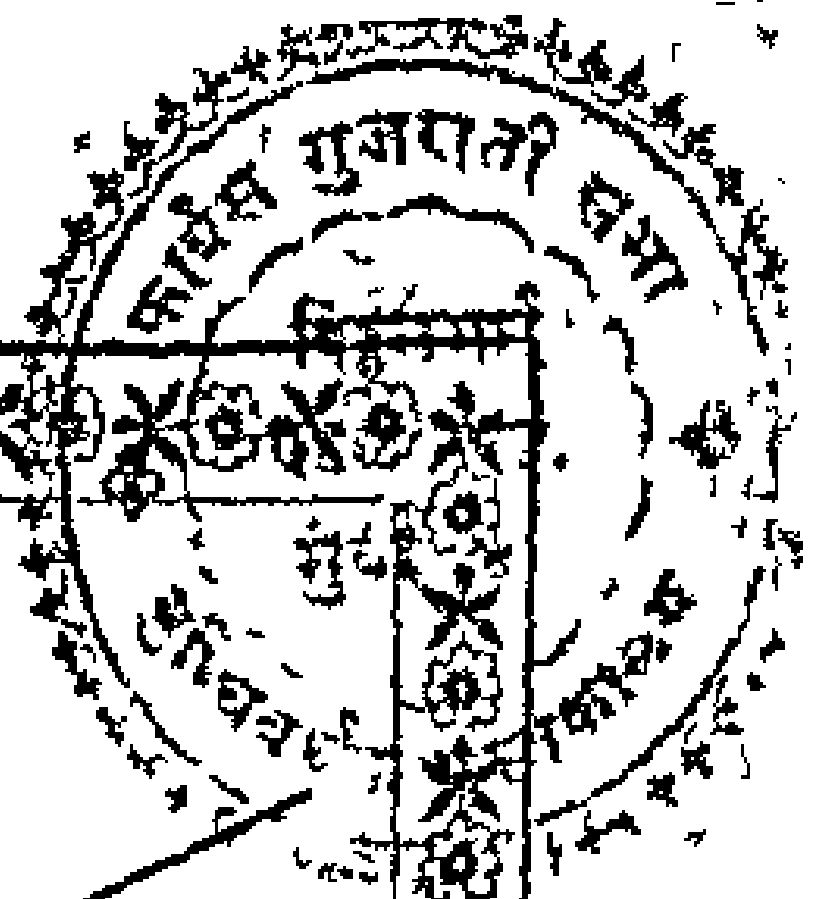
૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, બ્રહ્મ, અત્યામી, અક્ષર દુન્યાનિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણુ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. બ્રહે અવિદ્યાથી કલ્પેતો અદન્નામમનાત્મક સસાર મિથ્યા છે.
૪. બ્રહ્મ આત્મ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મતો અશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃણુ ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. મર્ગપરિ વેદાદિ ગાથે પ્રતિપાદિત પરમદાકાપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણતી મેરા એ જ અંશ બ્રહ્મતો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હાઉ શકે જ નહિ.

GRATIS.

The 'Suddhadvaita Philosophy' or 'System of Vallabhacharya' by Mr Mulchandri T. Telivla, B. A., will be posted to any gentleman applying to—

Humam Street,
Bombay, 1

ISHWARDA TRIDHENDAS VALIELVANDAS SETH

વર્ષ-૩ ૦૬] શ્રીમદ્ભગવદ્ ૫૧૩૯, મા. ૧

પુષ્ટિભક્તિસુધા.

શ્રીમદ્ ૧૧ શ્રીમદ્ભગવદ્ ૪૩૫ અંક ૧૧]

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન
યમેવૈષ વૃણુનેતેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તર્જુ સ્વામ્ ॥ ૧ ॥
નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચૈજ્યયા
અમ્ય એવંવિધો દ્રુપ્તું દૃષ્ટ્વાદસિ માં યથા ॥ ૨ ॥
ધત્તયા ત્વનન્યયા શમ્યઃ અહમેવંવિધોઽર્જુન ।
જ્ઞાતું દ્રુપ્તું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

તત્ત્વિ તથા પ્રકાશક

વાલીલાલ નગીનદાસ શાહ,

બી એ, એનુએન બી., વાલીલ, હાઈકોર્ટ,

મુંબાઈ

નોંધાયેલ શ. ૨-૦-૦

દરકે અકના. ૩. ૦-૪-૦

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સંજ્ઞા સંપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની મુજબ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું તોછાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમ તોછાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. કોઈ પણ વ્યક્તિની ખર્ચ મળાવવી હોય તો જવાબ સારું દિહિત નિર્ણય સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખર્ચ છપાવવી હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાવવા જે પ્રકાશકને લખવું અથવા મળવું.

પુષ્પિભક્તિમુખાકાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાચકશ્રી...	...	...	...	વે. શા. સં. ગણપતિરામજી
૨. પ્રાચીન કીર્તનો	...	...	...	રા. રા. મયુરાદાસ હરિદાસજી
૩. જ્ઞાનસંપત્તિ સ્તોત્ર	...	...	...	એક વૈષ્ણવ V.
૪. સ્વામિનીપ્રાર્થનાદ્વય	...	...	...	વે. શા. સ. અવલોકન
૫. દયારામજીનાં કાવ્ય	...	...	...	એક વૈષ્ણવ V.
૬. જન્મસુખ અમૃત	...	...	...	"
૭. મધ્યમગોળ	...	...	...	પ્રકાશક.
૮. શ્રીનરસિંહજીનાં મહાગ્રંથો આપેલી શિક્ષા.	...	...	...	વ્યાસ મનતલાલ નરસિંહ

गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमजोक्तो
भेदाभेदस्वरूपनिर्णयः

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

ब्रह्माभेदोपासनाज्ञानतो वा ब्रह्मात्मैक्येऽप्यंशतामत्यजन्तः ॥

यस्यैश्वर्यादासते यन्नियम्यास्तं श्रीकृष्णं देवदेवं नमामि ॥१॥

ननु ब्रह्मात्मैक्यस्य भेदात्यन्ताभावरूपत्वादंशत्वात्पागो भगवन्नियम्यत्वं च
यदुक्तं तत्कथमिति चेत्,

उच्यते,

ब्रह्मात्मैक्येऽप्यभेदोस्य किं भेदसहनक्षमः किं वा तदक्षमः श्रुत्या सिद्ध्यत्येत-
द्विचार्यताम्,

अत्राह तदक्षम इति, कुतः ? अद्वैतश्रुत्या शुद्धस्याभेदस्यैव बोधनात्,
'मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यती'ति नानात्वदर्शनेऽनिष्टश्रवणाच्च,
सिद्धे ब्रह्मणोऽद्वितीयत्वे भेदस्याशक्यवचनत्वात्, न च नानात्वं न भेदः किन्तु
सङ्ख्येति शङ्क्यं, 'बहुस्या'मिति श्रुत्या तस्या उपादेयतया भगवदिच्छागोचरत्वेन
निन्दानर्हत्वात्, 'स्या'मितिक्रिययैकत्वविशिष्टस्याहंपदबोधितस्य कर्तृत्वश्रवणेन
तस्या एकत्वाविरुद्धत्वनिश्चयात्, न चैवमेकत्वबहुत्वयोरविरोधे एकत्वेनैव बहुत्व-
कार्यसंभवादवैयर्थ्यमिति शङ्क्यं, अनयैव श्रुत्यैकत्वेन बहुत्वकार्यसंभवस्य निश्च-
यात्, अन्यथा तद्वैयर्थ्यापत्तेः, न च भेदं विना नानात्वासंभवात्तस्यापीच्छागोच-
रत्वमिति शङ्क्यं, 'यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते अथ तस्य भयं भवती'ति-
श्रुत्या ईपदपि भेददर्शने निन्दाश्रवणेन तस्येच्छाविरुद्धत्वनिश्चयात्, अन्यथा भेद-
निन्दाश्रुतिवैयर्थ्यापत्तेः, तस्माद्भेदस्य सर्वथाऽभेदविरुद्धत्वात् सृष्टिदशायामेवाभे-
दस्य भेदसाहिष्णुत्वमिति न मुक्तिदशायां तथात्वमतस्तदानीं जीवब्रह्मणोर्भेदाभा-
वरूप एवाभेदः, स चोभयोर्विरुद्धधर्मसद्भावे सर्वथा न सम्भवतीति भागवताग-
लक्षण्या जीवब्रह्मणोर्धर्मोन्निरस्य केवलं स्वरूपेणैव सिद्ध्यतीत्येकः पक्षः, यद्वा
'एकमेवाद्वितीय'मित्यादिश्रुतौ द्वितीयनिषेधेन प्रतिपाद्यमानमेकत्वं भेद एव पर्य-
वस्यति, स च सृष्टिपूर्वदशायामेव, सृष्टिदशायां तु 'आत्मा वारे श्रोतव्य' इत्यादौ

जीवब्रह्मणोः श्रवणादिकर्तृकर्मत्वबोधनाद् भेद एव, अत एव 'अधिकं तु भेद-
निर्देशा'दित्यत्र व्यासचरणैर्भेदः प्रतिपादितः, एवं जगतोपि भेद एव, 'बहु स्या'-
मिति श्रुतौ 'इदं सर्वमसृजते'त्यनेन सृज्यस्रष्टृभावश्रवणात्, स च यावत्सृष्टिः सत्यः
यत्तावत्तत्त्वमसि' 'अयमात्मा ब्रह्मे'त्यादौ जगतो ब्रह्मत्वश्रवणं तत्तु 'तद्गुणसा-
रत्वात्तद्व्यपदेश' इति मूत्रात् 'तज्जलानि'ति श्रुत्युक्तयुक्ते औपचारिकः, भोगादिव्य-
वस्थया कार्याणां परस्परवैलक्षण्यप्रमया च भेदस्यैव निश्चायनात्, अन्यथा 'श्रोतव्य'
इत्यादिसाधनबोधकश्रुतिविरोधेन मुक्त्युच्छेदप्रसंगात्, एवं जगतोपि कार्यत्वबाध-
प्रसङ्गाच्च तस्मात्सृष्टिदशायामभेद औपचारिक एव ।

एवमनुच्छिन्तिधर्मा इत्यनेन श्रावितं धर्माणां नित्यत्वमपि देवामरन्यायेन
यावत्सृष्टिः स्वरतीच्छायां प्रलये जीवानां सर्वेषां लीनत्वेन श्रोतृणामभावे श्रोत-
व्यत्वस्यैव जगद्व्यपदेशे जगत्कर्तृत्वस्यापि तिरोधानात्, एवमन्येषामपि बोध्यं, एवं रम-
णादिलीलानामपि तथात्वं, 'स वै नैव रेमे' इति श्रुत्या सृष्ट्यारम्भकाले रमणाभाव-
श्रावणात्, एवमनित्यत्वे सर्वेषां सिद्धे प्रलयदशायां केवलं ब्रह्मैवाद्वितीयमिति सि-
द्ध्यति, तथा जीवस्य मुक्तिदशायां ब्रह्मत्वाद् ब्रह्मैव केवलं सिद्ध्यति, तथाचा-
भेदप्रतियोगिना जीवानां जगतश्च लयात्प्रलयदशायां च निवृत्ते भेदे केवल एवा-
भेदः पर्यवस्यतीति प्राप्ते उच्यते, भेदसहनक्षम इति, कुतः ? सत्कार्यवादस्यैव
श्रोतत्वेन सृष्टिपूर्वदशायामपि सर्वसत्त्वात्, तथाहि, 'सदैव सौम्येदमग्र आसी'-
दिति श्रुत्या इदमा पुरोवर्त्तिनं प्रपञ्चं निर्दिश्य पूर्वकाले तस्य सद्रूपतामुक्त्वा सतो
ब्रह्मरूपत्वं जगत्कारणत्वं च बोधयित्वा तस्याद्वितीयत्वं वाक्ते ततस्तद्वैक आहुरि-
त्यादिना, असत्कार्यवादमाशङ्क्य कुतस्तु खलु सौम्येवं स्यादित्यादिना तन्निषेधति,
एवं सति आकारकार्यत्वप्रभृतयो धर्मा यदि ब्रह्मणि पूर्वे न स्युस्तदाऽसत्कार्य-
निरासिका सत्कार्यबोधिका च श्रुतिः पीडयेत, यदि कार्याणां भिन्नतया स्थितिः
स्यात्तदाऽद्वैतश्रुतिः पीडयेत, अतः शुभयसामञ्जस्यार्थं तत्तद्धर्मादिविशिष्टमेकमेव
ब्रह्म कारणमिति मन्तव्यं, तथासति यथेदानीं कार्याणां तत्तद्धर्माणां तदाकाराणां
च परस्परभेदः कारणेन सह चाभेदः कार्यत्वादिरूपेण भेदश्च लोके कटकशुण्ड-
लसुवर्णप्रभृतीनां दृश्यते तथा ब्रह्मजगतोरपि मन्तव्यः ।

एवमंशाशिनोर्जविब्रह्मणोरपि सुवर्णशकलसुवर्णयोरिव सृष्टिप्रारम्भकाले मन्तव्यः ।
नचैवं सति सर्वस्य सत्त्वात् बहुभवनव्युत्तरणश्रुत्योर्विरोधः शङ्क्यः, प्राकट्यबहि-
र्भावाभ्यामेव तदुपपत्तेः, अन्यथाऽऽतिश्रुतिविरोधापत्तेः, पुरुषविषयात्मने हि

सृष्टिमुत्तवाग्रे तद्भेदं तर्ह्यव्याकृतमासीत्तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतेऽसौ नामाय-
मिदं रूप इति, अत्र हि नामरूपव्याकरणे लौकिकमेवोदाहरणं, तत्साधनायाह
लोके हि सिद्धमेव वस्तुनामरूपाभ्यां व्याक्रियते इति, सृष्टिपूर्वदशायामपि तस्य
सिद्धत्वमेव व्यक्तीभवतीति नासत्कार्यवादः प्रामाणिकः, तृतीयस्कन्धे च विश्वं वै
ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया यथेदानीं तथाचाग्रे पश्चादप्येतदीदृशमिति
कालत्रये एकरूपामेव सर्वस्य स्थितिमाह, इदमेवाविरोधाध्याये असद्व्यपदेशाधिक-
रणे व्यासपादैरपि न्युत्पादितं, 'असद्वा इदमग्र आसी'दिति श्रुतौ सृष्टिपूर्वदशायां
यः जगतः असत्त्वेन व्यपदेशः सोऽव्याकृतत्वेन धर्मांतरेण विद्यमानत्वेपि व्याकृत-
त्वेनाविद्यमानत्वात् तदात्मानं स्वयमकुरुतेति वाक्यशेषेण तथावगमात्, इदमिति
पदप्रयोगादासीदिति प्रयोगाच्च, अन्यथा तद्विरोधापत्तेः, नित्यस्य समवायस्य सम्ब-
न्धस्य द्विनिष्ठत्वेन कार्याभावे तदभावापत्तेस्तन्नित्यताहानेश्च, असम्बद्धोत्पत्तौ
जगद्दृष्टान्तेन घटादीनामपि कार्याणां नियतावधिकत्वहानेश्च, नच यत्र यत्प्रागभाव-
स्तदेव कार्यं ततः कारणादुत्पद्यत इति नियमान्न नियतावधिकत्वमङ्ग इति वाच्यं,
कारणावस्थातिरिक्तस्य प्रागभावस्यैव वक्तुमशक्यत्वात्, कपालावस्थां पश्यत एव
इह कपाले घटो भविष्यतीति प्रत्ययेन तथानिश्चयात्, तदवस्थान्वयज्ञचरय तदति-
रिक्तस्य प्रागभावस्याङ्गीकारे गौरवाच्च, नचोत्पत्तेः पूर्व कार्यस्य सत्त्वे कर्तृव्यापार-
बाधप्रसक्तिरिति शङ्क्यं, कार्याभिव्यञ्जनार्थतया सार्थक्यात् सवैष्टित्यपटप्रसारणा-
दौ तथानिश्चयात्, नचैवमनुद्भूतसत्ताङ्गीकारे अदृश्यमेतादिजानितदुःखवत् ततः
क्वाचिदर्थक्रियापत्तिरिति शङ्क्यं, अनुद्भूतगन्धरूपादौ व्यभिचारात्, योगेन प्राणा-
दिनियमने जीवनमात्रस्य नियमनत्यागे आकुञ्चनादिरूपकार्यस्य च दर्शनेनानुद्-
भूतदशायामर्थक्रियाकारित्वाभावस्योद्भूतदशायां चार्थक्रियाकारित्वस्य दर्शनेन तथा-
निश्चयादिति, एवंस्थिते सत्कार्यवादे सृष्टिदशायामपि जगज्जीवयोः सत्त्वादेकमेवा-
द्वितीयं ब्रह्मेत्याद्युक्तोऽभेदस्तद्भिन्नतया जगज्जीवमतीत्यभावे पर्यवस्यन् भेदसह-
नक्षममेवाभेदं साधयतीति सृष्टिदशायां जगद्ब्रह्मणोः कार्यकारणभावाज्जगज्जीवि-
योरंशांशिभावाच्चौपचारिको भवन्नपि न वास्तवाभेदं निहन्ति, तेनेदानीमपि भेद-
सहिष्णुरेवाभेदः ।

एवंसति नानात्वभेददर्शनयोर्भेदानिंदाश्रवणमप्यभेदविरुद्धभेददर्शन एव पर्यव-
स्यतीति बोध्यं, य एष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते इति श्रुतौ कुरुतइति पदेन क्रियार-
ब्धस्यैव निन्दनात्, आरम्भस्य च सतः सत्तायामेव पर्यवसानात्, अभेदविरुद्ध

॥ प्रपञ्चसंसारभेदः ॥

ननु प्रपञ्चसंसारयोः सत्यत्वासत्यत्वाभ्यां भेदो नाङ्गीकर्तव्यो मानाभावात्, नाशोत्पत्तियुक्तप्रपञ्चवदाविर्भावतिरोभावावेव, तथाच श्रुतिः 'सत्यं चानृतं च सत्यमभव'दिति, एतदर्थस्तु सत्यं घटपटादिरूपं जगत्, अनृतं संसाररूपं सत्यं ब्रह्मैवाभवदिति, एवंप्राप्त उच्यते, संसारस्य सत्यत्वाभाव एव, भगवत्कार्यत्वाभावात्, 'प्रपञ्चो भगवत्कार्यस्तद्रूपो माययाभवत् तच्छक्त्या विद्यया त्वस्य जीव-संसार उच्यते' इतिनिबन्धे उक्तं, 'बन्धोस्याविद्ययानादि'रितिवचनाच्च मायाशक्त्य-विद्याकार्यत्वमेव तस्य तत्राप्युच्यते, न तु जन्यते कथनमात्रेणैव सत्त्वं, न वस्तुतः, जीवाभिमानात्मकत्वात्, 'अहङ्कारविमूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्यते' इति श्रीगीता-वाक्यात्, एवंसत्याविर्भावतिरोभावावप्यसङ्गता, सत्यत्वे एव तयोरङ्गीकारात्, न तालीकत्वे तौ सम्भवतः, किञ्च, अहंममाभिमानस्य जीव एव संसारपदवाच्य-त्वमविद्याकार्यत्वात्, नहि देहो जीवो 'वासासि जीर्णानि यथे'ति 'देही नित्यमवध्योयं' 'न जायते वा कदाचि'दितिवाक्यैर्भेदानिरूपणात्, तत्र चेदह-म्वुद्धिः सालीकैव, पदार्थेष्वपि ममताबुद्धिः सापि तथैव, नहि सर्वे पदार्था एतदीयाः, भगवत्क्रीडार्थकत्वात्, 'क्रीडार्थमात्मन इदं त्रिजगत् कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुधियो पर ईश कुर्युः, क्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यस्य भूम्न' इति-श्रीभागवतोक्तेः, परवस्तुनि स्वाम्यमलीकमेव, संसरति ज्ञाने सति गच्छति इति संसारः, स जीवाधिकरणक एव, अन्यथा 'अहं सर्वस्य प्रभवः' 'अहमात्मा-गुडाकेश' 'अहं भक्तपराधीनः' 'न मे भक्तः प्रणश्यति' 'मम योनिर्महद्ब्रह्म' 'ममैवांशो जीवलोक' इत्यादिवाक्यैरहंताममतयोः श्रवणाद्भगवत्प्रविद्यासम्बन्धः स्यात्, न त्वेव, स आत्मानमेवावैत् 'अहं ब्रह्मास्मी'ति अहन्ताशब्दो भगवद्धर्मज्ञानरूप एव, सर्वं भगवत एवेतिममता तथैव, न तत्र संसारप्रयोगो वास्तवत्वात्, जीव-स्यापि भगवान् मम प्रभुरहं दास इति ममताहन्ताशुद्धज्ञानरूपैव, भगवत्सम्बन्धि-त्वात्, तथा च सत्यं चानृतं चेतिश्रुत्यर्थस्तु सत्यं घटपटादिरूपं, अनृतं तस्मि-न्नेव विषयताग्राहनाशोत्पत्तिप्रतीतिविषयं मायिकं जगदनृतशब्देनोच्यते, नदवद-न्यथारूपप्रदर्शनादित्यर्थः, स्वस्मिन्मायया अन्यथाभावं दर्शितवान्, अतएवोक्तं निबन्धे 'तद्रूपो माययाभव'दिति, तथा च श्रुतिः 'सर्वस्य वशी सर्वस्येशान' इति, 'जीवा ब्रह्मदासा ब्रह्मकितवा' इति 'अंशो नानाव्यपदेशादन्यथा चापि दाशकित-

वादित्वमधीयत' इतिव्याससूत्रं, 'धर्मः प्रोज्झितकैतवोत्र परम' इतिभागवतं च, तेन भगवद्भजनमेव मुख्यो धर्मो नेतरः, देहान्तरे धर्मे वा तत्त्यागात्, न हि नित्यः कदापि त्यागमर्हति, 'देवो सुरो मनुष्यो वे'ति वाक्यात्, ननु पश्वादिदेहे कथं भजनमिति चेत्तत्राह, 'धन्यास्त्वित्यत्र' 'पूजां दधुर्विरचिताप्रणयावलोकै' रिति, 'गा- वस्तु कृष्णमुखानिर्गत'मित्यत्र 'गोविन्दमात्मनि दृशाश्रुकलाः स्पृशन्त्य' इति, 'प्रायो वताङ्गाविहगा' इति, 'तत्र शृण्वन्त्यमीलितदृशो विगतान्यवाच' इति, 'प्रण- तभारविट्पा मधुधाराः प्रेमहृष्टतनवःसमृजुःस्मे'त्याद्यनेकप्रमाणैर्भगवद्भजनमेव नित्यो धर्मः सर्वयोनिषु, तस्मात्प्रपञ्चसंसारयोर्भेद एव ब्रह्मवादाभिमत इतिसिद्धम् ॥

॥ इति श्रीविठ्ठलरायात्मजश्रीवल्लभकृतोयं लेखः सम्पूर्णः ॥

होरीके पद.

(धमार, राग गोडी)

छेल छबीलो ढोटा मन हर्यो ॥ ढोटा चीतवत भौह मरोरे हो ॥ १ ॥

वन वन आवे सुघर वजावे गावे चटक मटक दे गार ॥

हो हो बीलै गलीयन डोले हसत सखा कीलकार ॥ २ ॥

हो ठाडी अपुने द्वारेलो थोरोसो घुघ- मारि ॥

अखीयनमें जु गुलाल मुठीभर दीयोहैं अचानक डारि ॥ ३ ॥

अरी बाके बडे नेना मधुरे बेना कहत कलु मुसकाय ॥

श्रीविठ्ठल गिरिधरन चले मेरे हीयरे चटक लगाय ॥ ४ ॥

(राग, नायकी)

भली भई दीन होंसी आई घर आयै घनश्याम ॥

धन तेरो भाग्य सोहाग लाडली ओर न दुजी वाम ॥ १ ॥

लोक कहे दीनवा पदि डार्यो ए राधेके काम ॥

कृष्णजीवन लछीरामके प्रभु प्यारे मोहन पुरन काम ॥ २ ॥

वृजकी तोहे लाज मुकद्वारे ॥

चंद सूरज तेरो ध्यान धरत हैं ध्यान धरत नव लख तारे ॥ १ ॥

इंद्रने कोप कीयो वृज उपर तब गिरिवर करपर धारे ॥

पुरुषोत्तम प्रभुकी छबी निरखत गाय गोपके रखवारे ॥ २ ॥

ढफ बाजे नंदववा घरके ढफ बाजे ॥

चलरी सखी मील देखन जैये छेल छीकनीया नागरेके ॥ १ ॥

पुरुषोत्तमप्रभुसों मील खेलो कहा करेंगे घरचारे ? ॥ २ ॥

(राग, वसंत, चर्चरी.)

थेईताथेई करत नचत नटवरलाल गावत हींडोल रस रंग रहो भारी ॥

मुरालिका अधर धरी बजावत संगीतसों नाद सुनि विवस वहे चली ब्रजनागरी ॥ १ ॥

आय ठाढ़ी भईलालके दींग सब पढके गुलाल कलु मोहनपै डारी ॥

काछनी खुल गई चांद्रिका लटकके मदनमोहन जुकी लेत बलिहारी ॥ २ ॥

नृतत गावत बजावत मधुर मधुर मृदंग सप्तसुरन राग हींडोल ॥

पंचम सुरले अछाय उघटतहैं सप्तमान थेईत थेईता थेई थेई कहैत बोल ॥ १ ॥

कनक वरन टीपारो कमल वरन काछनी छीरकत राधा करत कलोल ॥

कृष्णदास हंदावन नटवर गिरिधर पीय सुखनिता वारत हार अमोल ॥ २ ॥

वनहन खेलत आयेरी वसंत ॥

हंदावन निजधाम अद्भुत कोकिला कीलकंत ॥ १ ॥

सेहरो मिर स्याम के सोभित दुलहनी हु लसंत ॥

मृगप्रदमलय कपुर कुमकुमा छीरकत राधा कंत ॥ २ ॥

मालती जाती नीवारी पवन बहेत हेमंत ॥

मंद सुगंध सीतल जमुना लतावेली लपटंत ॥ ३ ॥

राधा गीरधर बीहरत ढोढ भये रस मेमंत ॥

कामकला विलास भरे ऐसे ऐसेही विलसंत ॥ ४ ॥

(राग, बाह्यांग)

दरसन दे नीकस अटामें ते ॥

तुहे श्री वृन्धवाननंदनी यह नीकस्यो चंद घटामें ते ॥ १ ॥

कोटि रमा सावित्री भवानी सो नीकसी तेरी अंग छटामें ते ॥

पुरुषोत्तम प्रभु यह रस चाख्यो जेसे माखन नीकस्यो मटामें ते ॥ २ ॥

वन आयो छेला होरीको वन आयो ॥

मलकाछ सिंगार धर्यो हैं याके फेंटा सीस मरोरीको ॥ १ ॥

सोंधे भीनो उपरना सोहे याके माथे चेंदा रोरीको ॥

पुरुषोत्तमप्रभुकुंवर लाठीलो यहती रसीया याही गोरीको ॥ २ ॥

બ્રહ્મસંબંધનું સ્વરૂપ.^૧

પરમભાગ્યવાન્ વૈષ્ણવો,-

ગયા વ્યાખ્યાનમા શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરી આપ્યું. શુદ્ધાદ્વૈત શબ્દનો અર્થ કરતા સાખ્ય, ન્યાય, વૈશેષિક આદિ દ્વૈત મતનું તાત્પર્ય સૂચન કર્યું હતું. જ્ઞાનાત્મક આદરાયણ કૃષ્ણદ્વૈપાયનાચાર્યે દ્વૈતમત નિવારીને, શુદ્ધ અખંડ અદ્વૈત સિદ્ધાંતનું સ્થાપન કરીને, નામ-રૂપ, કાર્ય-કારણ, જીવ-ઈશ્વર ઇત્યાદિ દ્વૈતભાવના નિવૃત્ત કરીને, નિવૃત્તિ કરાવીને એક જ અદ્વિતીય અનિર્મિત બ્રહ્મ નામ-રૂપે કીડા કરે છે એમ વૈદિક ઉપપત્તિથી યુક્તિપ્રયુક્તિપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું એ શુદ્ધ અખંડ અદ્વૈત સિદ્ધાંતને અર્વાચીન આધુનિક કલ્પનાકારોએ કેવી રીતે કલુષિત, મલિન, દુષ્ટ કરી નાખ્યો હતો અને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા શ્રીવૈશ્ણવરાયાર્ય શ્રી વલ્લભાધીશે તે દુષ્ટ કલ્પનાનો નિરાસ કરીને નિર્દોષ અખંડ અદ્વૈત શુદ્ધ બ્રહ્મવાદનું કેવી રીતે સ્થાપન કર્યું એ પણ ગયા વ્યાખ્યાનમા સ્પષ્ટ કર્યું હતું. શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદમા મનાતા ચાર પ્રસ્થાનની વિસ્મૃતિ થવી જોઈએ નહિ. પ્રથમ વેદ, ગીતા, અને સૂત્ર એમ ત્રણ જ પ્રસ્થાન મનાતા હતા, પણ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવતને સર્વનિર્ણાયક સિદ્ધ કરી ચતુર્થ-પ્રસ્થાનપદ આપ્યું. અર્થાત્ વેદ-ગીતા-સૂત્રમાં જે સંદેહ હોય તેનું અંતિમ નિવારણ શ્રી ભાગવત શાસ્ત્રથી કરવું, અને વેદ-ગીતા-સૂત્ર અને શ્રીમદ્ભાગવત ચારે પ્રસ્થાનની એકવાક્યતા કરતા જે સિદ્ધાંત સ્વાભાવિક રીતિથી કલ્પિત થાય તે સિદ્ધાંતનો સમાશ્રય વૈદિક પુરુષોએ કરવો યોગ્ય છે, એમ ઉદ્ઘોષ કરનાર શ્રીમદાચાર્યચરણ હતા કેટલાક પ્રાકૃત પુરુષો આ અખંડ શુદ્ધ અદ્વૈત સિદ્ધાંતને અર્વાચીન માને તો તેમની શકા નિવારણ કરવાને નવી પર પરા ઉપગતવી કાઢવાની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ પ્રકાશકાર દશદિગ્ગન્તવિજયી શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રી પુરુષોત્તમજીમહારાજે પ્રકાશના પ્રારભમા જ જે પર પરા આપી છે તે પર પરાનો આદર કરવો એ પ્રમાણિકતા છે અર્થાત્ બ્રહ્મવાદ અર્વાચીન નથી, પણ પ્રથમ વ્યાપિવૈકુઠસ્થ પુરુષોત્તમે બ્રહ્માજીને એ શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનો ઉપદેશ કર્યો હતો. અવતારી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અર્જુન અને ઉદ્ધવસમક્ષ એજ અખંડ શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મવાદનું ગાન કર્યું હતું. વેદવ્યાસ શ્રીકૃષ્ણ-દ્વૈપાયને એજ સિદ્ધાંતનું સુનિપુણતાથી સમર્થન કરીને સંદેહનિવારક સૂત્ર પ્રકટ કર્યો, અને અંતમાં અખંડભૂમંડલાચાર્યવર્ય વાગીશ્વર શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવર્યે એ જ સૂત્રનું ભાષ્ય કરીને દિવ્ય અતૌકિક શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદને પ્રકાશ કર્યો. પ્રારભમા, મધ્યમા અને અંતમા શ્રીકૃષ્ણ વિના ઇતર આચાર્ય છે જ નહિ, માટે સર્વાવસ્થામા શ્રીકૃષ્ણને જ આ સિદ્ધાંતના આચાર્ય માનવા સુયોગ્ય છે. શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરતા બ્રહ્મ નિર્ગુણ છે કે સગુણ છે ઇત્યાદિ પ્રશ્નનું સમાધાન પણ આપ્યું હતું. બ્રહ્મ સર્વ અતૌકિક ધર્મવિશિષ્ટ છે, પ્રાકૃત ધર્મનો લેશ માત્ર પણ બ્રહ્મમા નથી. સગુણતા અને નિર્ગુણતા ઉભાં વિરુદ્ધ ધર્મ પણ બ્રહ્મનો આશ્રય કરી શકે છે એવું અદ્ભુત માહાત્મ્ય બ્રહ્મનું છે. શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાંતનું બીજું નામ અવિષ્કૃતપરિણામવાદ કહેવાય છે તેનો પણ સ્પષ્ટ અર્થ પ્રતિપાદન કરી આપ્યો હતો. પ્રાર-ભમા, મધ્યમા અને અંતમા બ્રહ્મ વિના કોઈ પણ પદાર્થ આપણે અંગીકાર કરતા નથી,

૧ જ્યારે શ્રીઅનિરુદ્ધભાગજી મુખાપુરીમા વિરાજતા હતા ત્યારે આ ભાષણ તેમને સમર્પવાને મિત્ર શાસ્ત્રીએ સિદ્ધ કર્યું હતું.

માટે આપણો સિદ્ધાન્ત બ્રહ્મવાદ કહેવાય છે એ પણ નિરૂપણ કરી આપ્યું હતું. વૈદિક મર્યાદા માર્ગસ્થ જીવ નિષ્કામ કર્મ કરે તો શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદમાં ક્રમશઃ તેનો પ્રવેશ થાય છે અને અક્ષરબ્રહ્મસાયુજ્ય ફલ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીપુરુષોત્તમ તે વૈદિક શુદ્ધાદૈતીય જ્ઞાની ઉપર કૃપા કરે, તો બ્રહ્મસાયુજ્યમાથી તેનો ઉદ્ધાર કરીને, વ્યાપિવૈકુંઠસ્થ બ્રહ્મલોકસ્થ પુરુષોત્તમની સેવાના અધિકારનું દાન કરે છે. વૈદિક મર્યાદામાર્ગમાં વ્યાપિવૈકુંઠસ્થ પુરુષોત્તમ પર્વત ગતિ પણ ઈર્ષક વિરલ જીવની જ થાય છે. સામાન્ય વૈદિક જ્ઞાની તે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનો ક્રમશઃ આશ્રય કરીને બ્રહ્મમા, અક્ષર સ્વરૂપમાં જ પ્રાય લય પામે છે. વૈદિક જ્ઞાની ભક્ત જ બ્રહ્મ વિષે, અક્ષર બ્રહ્મ વિષે, બ્રહ્મલોકનું દર્શન કરે છે, અને એ બ્રહ્મધામમાં—વ્યાપિવૈકુંઠમાં શ્રીપુરુષોત્તમની ભક્તિ કરે છે. લોકાતીત વેદાતીત સ્વતંત્ર પુષ્ટિમાર્ગમાં જ જીવને પ્રથમથી જ અગીકાર થઈ સુક્યો છે તે ભાગ્યવાન ભક્તને બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી તનુજીવિત્તજીવ સેવા કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે અને શ્રીમત્પ્રભુચરણની તનુજીવિત્તજીવ સેવામાં સર્વસ્વ વિનિયોગ થતા થતા તેને માનસી સેવાનો અધિકાર સિદ્ધ થાય છે. તનુજીવિત્તજીવ સેવા કર્યા પછી અને માનસીસેવાત્મક પરમ ફલ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં મધ્યમાં તે ભક્તને પ્રભુ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનું પણ જ્ઞાન કરાવી દે છે, એટલે પુષ્ટિસ્થ ભક્ત તો રૂપસેવા અને નામસેવા એમ બંને સેવા જ કરીને, મધ્ય અવસ્થામાં સેવાથી જ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને, સમાપ્તિમાં માનસીસેવારૂપ વ્યસન અવસ્થા પ્રમેયબલવડે જ પ્રાપ્ત કરે છે.

વૈષ્ણવો, આપે જોયું કે પુષ્ટિસ્થ ભક્તને શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનાર્થે પણ લૌકિક વૈદિક સાધનની અપેક્ષા નથી, આવશ્યકતા નથી, રૂપસેવા અને નામસેવાના પ્રભાવથી તેને સર્વ સિદ્ધ થઈ જાય છે, શુદ્ધાદૈતજ્ઞાન તો શુ પણ નિરોધરૂપ પરમ ફલ પણ તેને તે સેવાથી જ સિદ્ધ થઈ જાય છે. પરંતુ રૂપસેવા અને નામસેવા કરવાનો અધિકાર બ્રહ્મસંબંધ વિના થતો નથી. માટે આજના વ્યાખ્યાનમાં અમે બ્રહ્મસંબંધનું સ્વરૂપ આપ સર્વસમક્ષ પ્રતિપાદન કરી આપીશું, તેથી સર્વસદેહ નિવૃત્ત થઈને, આપ સર્વને નામસેવા અને રૂપસેવાનો અધિકાર સુદૃઢ થશે.

પરમભાગ્યશાલી વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબંધમંત્રનું વ્યાખ્યાન અસ્પર્શમાં જ થઈ શકે છે એટલે આજના વ્યાખ્યાનમાં બ્રહ્મસંબંધના મંત્રનો ઉચ્ચાર અમે કરીશું નહિ, પરંતુ બ્રહ્મસંબંધનું સ્વરૂપ, તેનું માહાત્મ્ય અને તેનું ફલ એટલું જ માત્ર આપ સર્વને શ્રવણ કરાવીશું. પ્રભુકૃપા હશે તો, કોઈ વિશાલ એકાન્ત નિરુપાધિ સ્થલમાં આપ સર્વને અસ્પર્શમાં બ્રહ્મસંબંધના મંત્રનો મુખપાઠ કરાવીને, બ્રહ્મસંબંધ ઉપર જેટલી ટીકા પ્રાપ્ત થાય છે, ગદ્ય મંત્ર ઉપર જેટલા લેખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે સર્વ ટીકાનું તે સર્વ લેખનું વ્યાખ્યાન પણ કરીશું. અસ્પર્શમાં સમસ્ત ટીકાનું વ્યાખ્યાન કરતા ઓછામાં ઓછા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે પાંચ દિવસ જોઈએ એટલા દિવસ આપ સર્વ પ્રવૃત્તિમાંથી જ્યારે અવકાશ લઈ શકો અને યોગ્ય સ્થલ અને સમયનો નિશ્ચય કરીને અમને જણાવશો. ત્યારે તે સ્થલે અને તે સમયે આપ સર્વની સમક્ષ અસ્પર્શમાં ગદ્યમંત્ર ઉપર જેટલા લેખ વિદ્યમાન છે તે સર્વ લેખનું તાત્પર્ય પ્રતિપાદન કરવામાં અમે મહા આનંદ માનીશું. ગુપ્ત માર્મિક રહસ્ય સિદ્ધાન્તની આપ સર્વને વિસ્મૃતિ થઈ હોય તો તેનું પુનઃ સ્મરણ. ૧૬. ૧૦ અમારો પ્રથમ ધર્મ છે, અમારૂં પ્રથમ કર્તવ્ય છે. અમારૂં કર્તવ્ય નિરંતર કરતા રહીએ એવી સુમત ધૃદિપ્રેરક શ્રીકૃષ્ણ અમને

સદા સર્વદા દાન કરે। એમ પરમ પ્રશ્નપૂર્વક શ્રીમદ્ભુવરજીને વદન કરીને હવે આજના વ્યાખ્યાનનો વિષય આરંભ કરીએ છીએ

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબંધનો શબ્દાર્થ શું એ પ્રથમ જાણવાની આવશ્યકતા છે. બ્રહ્મસંબંધ એટલે બ્રહ્મનો (વા બ્રહ્મ સાથે) સંબંધ. બ્રહ્મણ મદ્વળા વા સમ્યક્ વધા બ્રહ્મસંબંધ । બ્રહ્મસંબંધનો શબ્દાર્થ બ્રહ્મનો કિંવા બ્રહ્મ સાથે સંબંધ એ પ્રકારે થાય છે પણ ત્યારે બ્રહ્મ એટલે શું? વેદમા કહ્યું છે કે સત્ય જ્ઞાન અનન્ત બ્રહ્મ । સત્ય વિજ્ઞાન આનન્દ બ્રહ્મ । યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે યેન જીવન્તિ યત્ર યન્તિ અભિસન્વિશતિ તદ્બ્રહ્મ । શ્રુતિ કહે છે કે સદ્રૂપ, જ્ઞાનરૂપ અનન્તરૂપ બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, વિજ્ઞાનરૂપ છે, આનન્દરૂપ સ્વરૂપ છે જેમાથી સર્વ પદાર્થ પ્રકટ થાય છે, જેવડે સર્વ પદાર્થ જીવે છે, સર્વ પદાર્થ જેમા પ્રયાણ કરે છે, પ્રવેશ કરે છે તે બ્રહ્મ. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે નિર્દોષ હિ સમ બ્રહ્મ બ્રહ્મ દોષરહિત છે, નિર્દોષ છે, સમ છે, સર્વની તુલ્ય છે, બ્રહ્મ વસ્તુત સર્વથી અધિકાધિક છે, છતાં પોતાની સ્વેચ્છામાત્રથી બ્રહ્મ સર્વસમ થઈને રહે છે બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, બ્રહ્મમા વૈષમ્ય-વિષમતા નથી, અર્થાત્ શ્રુતિ અને ગીતાવાક્યની એકવાક્યતા કરતાં આપને પ્રતીત થશે કે બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, અનન્તરૂપ છે, આનન્દરૂપ છે, સર્વનું પરમ કારણ છે, છતાં દોષથી રહિત છે, વૈષમ્યરહિત છે બ્રહ્મશબ્દનો યૌગિક અર્થ વ્યુત્પત્તિથી કરતા પણ એવા જ સુદર અર્થનો પ્રદાશ થાય છે વૃદ્ (વૃદ્) ધાતુમાથી બ્રહ્મ શબ્દ સિદ્ધ થાય છે 'વૃદ્' એટલે 'વૃદ્ધિ પામવું' અર્થાત્ બ્રહ્મ બૃહત્ છે, મહત્ છે, બ્રહ્મના માહાત્મ્યનો મહિમાનો પારાવાર નથી બ્રહ્મ નિરતર વૃદ્ધિ પામે છે, બ્રહ્મમાથી જગત્-જનાદિ આવિર્ભાવ પામે છે, છતાં બ્રહ્મમા વિકાર યતો નથી એવું અવિદ્ય વિઘ્નિરહિત બ્રહ્મ છે. અનેકરૂપે અનેકનામે બ્રહ્મ પરિણામ પામે છે, વૃદ્ધિ પામે છે છતાં બ્રહ્મમા વિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી, એવો અચિત્ત્ય મહિમા બ્રહ્મનો છે. એવું અચિત્ત્ય અનન્તગદ્યમાહાત્મ્ય બ્રહ્મનું છે, માટે જ શ્રુતિ કહે છે કે પૂર્ણમદ પૂર્ણમિદ પૂર્ણાત્પૂર્ણમુદચ્યતે પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશેષ્યતે । બ્રહ્મ એવું તો પૂર્ણ છે કે તેમાથી પ્રતિદાણ અનેકાનેક જગત્ પ્રકટ થાય તો પણ બ્રહ્મની પૂર્ણતાની લેશમાત્ર હાનિ આવતી નથી. પૂર્ણમાથી પૂર્ણ લઈ લેતા અવશિષ્ટ પણ પૂર્ણ જ રહે છે, અર્થાત્ બ્રહ્મ સદ્રૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, અનન્તરૂપ છે, દેશ, કાલ, વસ્તુ અને સ્વભાવથી બ્રહ્મ પરિચ્છેદ પામતું નથી બ્રહ્મ આનન્દરૂપ છે, બ્રહ્મમાથી જ (માયામાથી પ્રકૃતિમાથી અવિદ્યામાથી નહિ પણ બ્રહ્મમાથી જ) સર્વ પદાર્થ પ્રકટ થાય છે, સર્વ પદાર્થ બ્રહ્મને લીધે જ સ્થિતિ કરી શકે છે, ટકી શકે છે, બ્રહ્મમા જ સર્વનો લય થાય છે, પ્રવેશ થાય છે, બ્રહ્મ નિર્દોષ છે, વિષમતારહિત છે બ્રહ્મનું માહાત્મ્ય અનવગાહ છે, અચિત્ત્ય છે, અતર્ક્ય છે, બ્રહ્મ પૂર્ણ છે, આનન્દનિધાન છે, એવા બ્રહ્મનો સંબંધ તે જ બ્રહ્મસંબંધ, અર્થાત્ નિર્દોષ પૂર્ણગુણ બ્રહ્મનો સંબંધ, સમ્યક્, સુદૃઢ, સર્વતોડધિક બંધ એ જ બ્રહ્મસંબંધ પૂર્વોક્ત સકલ અપ્રાકૃતગુણનિકરવિભૂષિત બ્રહ્મ સાથે સુદૃઢ કદાપિ ત્રુટ નહિ એવો બંધ એવી અધિકા, એવી ગાઢ, તે જ બ્રહ્મસંબંધ આપણા સપ્રદાયની પરિભાષામા બ્રહ્મશબ્દ સાધનવાચક છે અને કૃષ્ણશબ્દ ફલવાચક છે વસ્તુત બ્રહ્મસંબંધથી શ્રીકૃષ્ણનો જ સંબંધ થાય છે, પરંતુ ન-સાધન જીવનો ઉદ્ધાર કરવાને, સાધનરહિત જીવનું પરમ કલ્યાણ કરવાને, શ્રીકૃષ્ણ સ્વત સાધન-સ્વરૂપ થઈ ગયા છે જે શ્રીકૃષ્ણ સર્વોપરિ પરમ ફલ છે તે જ શ્રીકૃષ્ણ જીવોદ્ધારાર્થ સ્વતઃ

પ્રિયવદ્-મધુરભાષિન, મારા વિરહાગ્નિથી જ્વલતા હૃદયમાં પુનઃ સમાસિગતદ્વારા તાપને દૂર કરીને શાંતિસુધા પ્રસરાવે. આર્તજનોને મુખ આપનાર છે, તે આપના યથાર્થ કરે. હા નાય, મૂર્છાવિદ્વંસ દામીને સ્વાધરામૃત સિન્ધીને સંલગ્ન કરે. આવી પત્ર લખતા ભાવની વૃદ્ધિ થતા હૃદય અને નેત્ર ભરાઈ આવે છે આ પ્રકાર પત્ર લે છે, અને બીજો પ્રકાર પ્રિયસ્વરૂપને આલેખવાનો છે. પ્રિયતમા ઠાણક સમયે સ્ત્રીય વિ નૈપુણ્યથી રસાલ કમલપત્રમાં દ્રાષ્ટિક દર્પભાવણ્ય; ઇંદ્ર નીલમણિવત્ સ્વચ્છ શ્યામ, ઘૂર્ણાયમાન નયનદ્વયની સુપ્રમાથી મુક્ત સ્વહૃદયંગમ સ્વરૂપ ચિત્રે છે. ચિત્રદ્વારા અનુભવે પૂર્વોક્ત ચિત્રપટમાં સ્વપ્રિયતમતા ત્વારવાર દર્શન કરીને ભાવાનંદમાં ઘડીવાર મગ્ન રહી રહવસ્થાને સમાવે છે. વસ્તુતઃ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી આલોચન કરતાં અત્ર નૂતન અર્થ પ્રતીત થાય છે. કમલપત્રને 'રસાલ' એવું વિશેષણ યોગ્ય છે, તે હવે કમલપત્રને બદલે હ કમલ લખએ તો કદાચ ઓર જ આનંદ થાય છે. અર્થાત્ શુદ્ધ નદિ પણ સં નિરુપધિ પ્રેમરૂપ રસથી રસાલ એવા આર્ક-કામલ સર્વાત્મભાવયુક્ત હૃદયસ્થ સ્વપ્રાણેશને પધરાવે છે, અને વિરહાવસ્થામાં અપૂર્વ સ્નેહથી પ્રિયનો અનુભવ કરે છે, શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગની દિવ્ય પ્રેમરસની સરિતાનો અખંડ પ્રવાહ એકમાત્ર દૃષ્ટિપથ કયો છે, અને એકવાર જોણે તેમાં ઝંપલાવ્યું છે, તે ભગવદ્ગો શુદ્ધ અને નીરસ શું તે સમજતા જ નથી. સ્વામિનીજી નયનમાં નીર ભરાઈ આવવવાથી આશ્ચર્ય અને વ્યાકુલનયન થઈ જાય છે. અર્થાત્ સાશુવદના પ્રિયાજી તીવ્ર વિરહાવસ્થામાં ત્યારે જ અનુભૂત પ્રિયતમ સગને સ્મરે છે, ત્યારે તે સર્વ સંગમલીલા એમનાં નયનસરણિને પ્રા થાય છે, અને તેને જોતાં જ વિકલ થઈ જાય છે અને કહે છે કે —અરે, નવનિકુંજ કો છે? તેના નાયક ક્યાં લોપ થઈ ગયા? હૃદયમાં સુધા રેડનાર વેણુનાદ ક્યાં? હા, રસનાદ આનંદભાષિન, આપની અનંત લીલાના આધાર રમણીય દુમો ક્યાં છે? વનવેલી કે જે પ્રિયતમ સહરત્યનુભવ કરતા રસપોષક થયા હતાં, તે ક્યાં છે? આ પ્રકારે વિવિધ વિશ્વાસ શોકાશ્રુબ્યાકુલ હૃદયનેના સ્વામિનીજીથી ચરણ રંજમાં ક્યારે જન્મું? અત્ર શુદ્ધાનિસંધિ રાસત્તીગૂઢભાવપૂરિત શ્રીમદ્વાચાર્યચરણરંજના પ્રજ્ઞમાં પણ જન્મ થવાની પ્રાર્થના છે.

પ્રાર્થના પચને નિહાળે છે. પૂર્વોક્ત સર્વલીલાવિશિષ્ટ સ્વામિનીજીના પદરજાં પ્રદેશમાં ક્યારે હું જન્મું ? કોઈ વખત નવનિકુળમાં પ્રિયતમા સુરતનાથના સગમાર્થ રચિર વિવિધ પુષ્પની રચના કરીને વિવિધ મનોરથ કરે છે. પુનઃપુનઃ ગ્રીવા ઉપી કરીને પ્રિયપથને અવલોકીને વિરહથી નિઃશ્વાસયુક્ત બની જાય છે અમદાનદનો અનુભવ કરાવનાર રાસાદિવિહારનું સસ્મરણ કરીને સ્વકીય કપોત ઉપર હૃન્નકમલ ધરીને અપાર ચિતા પારાવારમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે સિદ્ધ કરેલા શય્યા વગેરે વિહારોપયોગી પદાર્થપુજાને જોઈને વિદલ બની જાય છે. હા નાથ, હા સ્વામિન, એમ વારંવાર વદીને પ્રતિક્ષણ પ્રિયપ્રતીક્ષા કરે છે

ગુણૈર્યુક્તાયા સ્વવપુ સમાશ્રિતૈર્બૌદ્ધૈઃ વ્રજાધીશ્વરમાત્મવચ્ચમ્ ॥

સ્યા રાધિકાયા સકલાધિકાયા કદા તથાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ—સ્વવશ પ્રભુધિપતે બોધ કરવા માટે સ્વશરીરનો સમાગ્રય કરીને રહેલા ગુણોથી યુક્ત અને સકલાધિકા એવા શ્રી રાધિકાજીના ચરણરંજનમાં હું ક્યારે જન્મું ?

ભાવાર્થ.—આ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમાં લીલાતપાતી હોવોને મોહ, મદ, ક્રાંતિ, સ્વપ્ન વગેરે દશ અવસ્થાનો પ્રભુ અનુભવ કરાવે છે. એ જ પ્રસંગને અનુસરીને વેદાન્ત સૂત્ર ભાષ્યમાં આચાર્ય ચરણે પૂર્વોક્ત લીલા પ્રકટ લખી છે. તદનુકૂલ પ્રભુ ક્યારે સ્વભક્તને મદનુ દાન કરે છે. અર્થાત્ સૌભાગ્ય મદ કરાવે છે. જે સૌભાગ્ય મદ પ્રાપ્ત થતા લીલાતપાતી ભકતો સ્વવપુ સમાશ્રિત સકલગુણોવટે સ્વેતર સકલને હીન માને છે. પ્રભુ પણ મને જ વશ છે અન્યને નહિ અને મારાથી અન્ય સર્વ આ બ્રહ્મસ્તબ્ધ તુચ્છ છે એમ અભિમાન ધગવે છે આ સૌભાગ્યમદનુ સ્વરૂપ આપે આ શ્લોકમાં આબેદૂળ બતાવ્યું છે. આપ આજ્ઞા કરે છે કે, કોઈ વખત પ્રિયાજી પ્રભુધીશ્વર મને જ વશ છે એમ માનીને, વિશ્વમાં ખ્યાતિ થવા માટે નિજવપુને સકલગુણગણાલકૃત માને છે અર્થાત્ વાસ્તવિક વિચારતા સૌશીલ્ય, માધુર્ય, સુકુ-માન્તા, રસશાસ્ત્રીય સમગ્ર ભાવ, અનુભાવ, વિભાવ વગેરે શુગારરસ પોષક સર્વ ગુણોનું મૂન કારણ આપજ છે આ સકલ ગુણોના આધાર રૂપ સ્વતંત્રને માનીને મારા પ્રાણનાથ મને જ વશ છે, એમ માનીને સ્વસૌભાગ્યમદનો આવિષ્કાર કરે છે એ મદ ફલરૂપ છે એ મદ થવાથી પ્રભુવ્યતિરિક્ત અન્યની સ્મૃતિ નિવૃત્તિ પામે છે તેનું સ્વરૂપ આ છે પ્રમુર્ચન્દ્રકુમારો મે સ્વામિની કૃપમાનુજા ૧ કો વા ગ્રહમહેશ્વો વા મહેશ્વો વા પરોપિ વા ૫ અદ્યમેત્ત કૃતાયૈત્તિમ્ દીના બ્રહ્માદય સુરા ॥ અર્થ—મારા સ્વામી શ્રીનંદકુમાર, સ્વામિની શ્રીરાધિકાજી છે તો હવે બ્રહ્મા, મહેશ વગેરે દેવો અકિચિત્કર જ છે હું જ કૃતાર્થ છું બ્રહ્માદિ દેવો હીન છે.

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્યો.

વસંતઋતુવર્ણન.^૧

જો વયસ્યે વહે રાધિકા ઋતુ આવી વસંત, સંયોગી સુખસાગરી વિરહી દુઃખદા અનંત.	૧
કુલ જસૂદનું અલિ તજ્યું ભજ્યું તે મધુ પેખી; રસિક પ્રિયતમને ન સાંભરે સ્નેહ તે ઋતુ દેખી.	૨
કુસુમિત વન ઉપવન થયાં શુંજે ભૂગ મદમાતા; મદન રતિ જાણે લગ્ન લહી મગ્ન મંગલ ગાતાં.	૩
કિંશુક કુલ પીત રક્તતા લાગે એજ પ્રમાણે, વિતનુ વ્યાઘ્ર વરહિ હૃદય વિદાર્યું નખ જાણે.	૪
ત્રિવિધ સમીર વૃન્દાટવી પરભૂત કલ જોલે; લલિત સુમન મધુ કણ સવે હરિ વિન ઉર છોલે.	૫

૧. ભક્ત કવીશ્વર દયારામભાઈએ કરેલા પદ્મઋતુવર્ણનગાથી પ્રસંગાનુસાર વસંત-ઋતુવર્ણન અત્ર આપવામાં આવે છે. એવી રીતે તત્તત્સમયે તત્તદ્વર્ણન આપવામાં આવશે. આ કાવ્ય ગહન હોવાથી તેનો સરલ ભાષામાં અથ પછી આપ્યો છે. તે દરેક ટૂંકની સખ્યા પ્રમાણે મેલવી લેવો.

૧. શ્રીસ્વામિનીશ્વર વહે છે કે, હે સખિ, સંયોગીને તો સુખના સિન્ધુ સરખી, અનિ વિપ્રયોગરસમગ્નને અતિશય દુઃખ દેનારી એવી વસંત ઋતુ આવી.

૨. જસુદીનુ પુષ્પ અલિએ—ભ્રમરે તજ્યું, કેમ કે બીજા પુષ્પમાં મધુ—મકરદ જોયો. તેમજ રસિક પ્રિયતમને તે ઋતુને અવલોકીને સ્નેહસ્મરણ થતું નથી. અર્થાત્ ભ્રમર મકરદરસ લોહુપ થઈને જસુદીનું પુષ્પ ત્યજી દે છે, તેમ રસિક પ્રાણેશે બીજામાં આસક્ત થઈ મને, મારા સ્નેહને વિસારી દીધો.

૩. વન, ઉપવન—ઉદ્યાન, સંજનપુષ્પ થયા. મદમત્ત થઈ ભ્રમરો ઝણકાર કરવા લાગ્યા. આ વખતે એવું લાગે છે કે, જાણે મનમથ અને રતિ મગ્ન બનીને લગ્ન લહીને મગન ગાતા હોયને શું ! ઉત્પ્રેક્ષા, અલિરવ ઉપર મંગલગાનની.

૪. કેસુડાનાં પુલ પીતતા પરિહરીને રક્ત વર્ણુ ધારે છે. એનું લાગે છે કે વિતનુ—અનગ—કામદેવે વાધનું રૂપ ધરીને જાણે ત્રિહતામતનુના સ્વાતને ચીરી નાંખ્યું હોયને શું ! ઉત્પ્રેક્ષા, કિંશુકરક્તના ઉપન; વિદીર્ણગોણિતરક્તહ્રદ્યની

૫. મંદ, સુગંધ, શીતલ પવન પ્રસરી રહ્યા છે, પરપુષ્ટ કાન્દિવગણ અવ્યક્ત મધુર શબ્દ કરી રહ્યા છે, એવી વૃન્દાટવી—વૃન્દાવનની પરિરિચિતિ, ત્યાં લલિત—સુન્દર પુષ્પ મધુકણને ઝરે છે, ખરેજ તેવા સમયમાં હરિ વિના મારું હૃદય વિશીર્ણુ થાય છે.

પ્રકુલિત દ્રુમ સહકારનાં દ્વિજ પ્રસુલિત ઝૂમે;	
અનુપમ મોરી એલચી લચી ગોસ્તની લૂમે.	૬
હા હા હિત ઋતુરાજમાં ન મલ્યા શ્રીમજરાજ;	
સાજ સુખદ સુરભિ તણે મારે આજ અકાજ.	૭
ચુઆ ચદન પીચકારીઓ ચાઝ કેસર રગ,	
અખીલ ગુલાલ વિલોકતાં દાઝે ઉલટુ અગ.	૮
ઝાલ મૃદગ ડક ઝાઝનો રવ કાલળુ કાપે;	
કૃષ્ણ કથ હોય સંગ તો સહુ આનદ આપે.	૯
આજ બસીબટ ચોકમા હોય ધમારોની ધૂમ,	
યુગલ યુથ ચાચર મલે થાય રમાઝૂમ.	૧૦
ગાલ ગાયેરે ગોપાલજી મીઠી અમૃત સખી,	
ક્યા તે રસિક છબિ રંગ ભરી રીઝતી જેને નિરખી.	૧૧
હૈયે પ્રકટી હુતાશની કુસુમાકરે ઝાઝી,	
અનગ અનિલ ધમે તે થકી નખશિખ દેહ દાઝી.	૧૨

*

*

*

*

૬. સહકાર-આમ્રવક્ષ પ્રકુલિત થયા છે તે ઉપર પુરાપુરા થઇને કાલિલાઓ ઝુમી રહી છે અનુપમ એલચી ફાલી રહી છે અને ગોસ્ત-દ્રાક્ષની લૂમે ઉપર લચી રહી છે.

૭. આ પ્રમાણે વસત ઋતુની મદનોદાપદ લીલા જોઇને સ્વામિનીજી સતાપોદગદર કહે છે હિતકારક ઋતુરાજ-ઋતુઓના રાજ વસત-ઋતુમા મજરાજ ન મ'યા તે ન જ મલ્યા. તેથી સુખ આપનાર એવો સુરભિનો-પુષ્પમય-વસત ઋતુનો સજેલો સાજ તે અજો મને અકાજ-અર્થ થઇ પડ્યો છે સુરભિ એટલે વસત એક ટીકાકારે સુરભિનો અર્થ 'ગાય' એવો ક્યો છે. તેવો અર્થ જો કે સુરભિ શબ્દનો થાય છે, પણ તેને અને ચાલુ પ્રસંગને સબધ શો છે, તે તો લેખકતુ રસિક હૃદય (૧) જ બળતુ હશે. વસન્તે પુષ્પમય. સુરભિ એ અમરકોપતુ વાક્ય ભુઓ.

૮. વસતઋતુની આવી આવી સામગ્રીઓ, ચુઆ, ચદન, પીચકારીઓ, સુદર કેમ-રનો રગ, અખીલ, ગુલાલ વગેરે વિલોકતા પ્રભુવિના માઝ હૃદય ઉલટુ દગ્ધ થાય છે

૯. ઝાલ, મૃદગ, ડક, ઝાઝનો ધ્વનિ કાળજીને કાપે છે. તે યધુ કૃષ્ણ પ્રમુ હૃદયરમણ સગમા હોય તો આનદ આપે બાકી અત્યારે તે અકારાજ થઈ રહ્યા છે.

૧૦. આજે બસીબટના ચોકમા ધમારોની-ધમારતાલના કીર્તનોની ધૂમ ભમી રહે છે. તે વખતે યુગલજોડીના રોગા ચોકમા મલે છે અને રમાઝૂમ થાય છે. ધમાર રાગ નથી, પણ તાલ છે

૧૧. ગોપાલ-કૃષ્ણ અમૃતસરખું મધુર ગાલિપ્રદાન કરે છે પરંતુ તે રસિક રંગભરી છબિ જેને નીરખીને હું આનદ પામતી તે ક્યા છે ?

૧૨. એક તો હૈયામાં હોળી સલગી રહી છે, તેમાં વધી કુસુમાકરે ધૂત હોમી ઝાઝી સલગાવી છે. તેને વધી અનગ, શરીર વગરનો છતાં હામદેવ પવનથી ધમે છે, તેથી મારી નખશિખ દેહ દાઝી ગઇ છે.

નટવર નંદકુમાર મારમનહર કોટિ લલિતાકૃતિ;
 મોર મુકુટ પટ કેસરી શ્રીઅ ગે રંગે ભર્યા રસ છમ્યા,
 ફર પીચકારી ગુલાલ મુષ્ટિ મુક્ત વાંકી કટાક્ષે લખી,
 તાકી મુજ મુખ ડશી ઓઘ છાટી છળિ તે ખસતી
 હૃદયે નથી.

૧૩

કેમ કરું ક્યાં જાઉં લેલી ક્યા કંઈ થાઉં,
 હવે ન અલિ જવાશે તરફડી જવ જાશે,
 પતિ વસત વિહારી ભોગવે શોક ભારી;
 પિયુ પણુ ન વિચારે આ સમો આજ મારે.

૧૪

‘જગત્સ્વરૂપ.’

વસ્તુતસ્ત્વચિલં બ્રહ્મ ત્રિકાલેષુ તથાસ્મૃતિઃ ॥
 વાસુદેવ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભ ॥ ૧ ॥
 ત્વય્યગ્ર આસીત્ત્વયિ મધ્ય આસીત્ત્વય્યન્ત આસીદિદમાત્મતન્ત્રે ॥
 ત્વમાદિરન્તો જગતોઽસ્ય મધ્યં ઘટસ્ય મૃત્સેવ પરઃ પરસ્માત્ ॥ ૨ ॥
 ભગવત્સમવાયિત્વાત્તાદ્રૂપ્યાત્સત્ય એવ હિ ॥
 પ્રપન્નો યાદૃશં સ્વર્ણં તાદક્ સ્યાદેવ કુણ્ડલમ્ ॥ ૩ ॥
 ‘એતદાત્મ્યમિદં સર્વં તત્સત્ય’ મિતિપદ્યતે ॥
 ‘યદિદં કિન્ન તત્સત્ય’ મિત્યાચક્ષત હત્યપિ ॥ ૪ ॥
 સર્વશબ્દેન નિર્દિશ્ય દૃષ્ટં ધુતમદોચિલમ્ ॥
 એતસ્ય બ્રહ્મરૂપત્વં સત્યત્વં ચ નિરૂપ્યતે ॥ ૫ ॥
 કાલત્રયેઽપ્યવાધ્યં યત્સત્યમિત્યુચ્યતે વુઘૈ ॥

ત્વય્યગ્ર આસીત્પદ્યેપિ સદા સત્તામિધીયતે ॥ ૬ ॥

તસ્માત્સન્નાતનમિદમણ્ડં વર્તતે સદા ॥

મધ્યે કાર્યાત્મના પૂર્વોત્તરયો કારણાત્મના ॥ ૭ ॥

વિશ્વં હિ ગ્રહ્ય તન્માત્ર સંસ્થિતં વિષ્ણુમાયયા ॥

યથેદાનોં તથા ત્રાગ્રે પથ્યાવપ્યેતદીદશમ્ ॥ ૮ ॥

ઉક્તં તૃતીયસ્કન્ધેઽથ સૂત્રકર્ત્રા શ્રુતેર્થલાત્ ॥

કારણાત્મન્યતામસ્યોક્ત્વા સત્યત્વં પ્રપશ્ચિતમ્ ॥ ૯ ॥

આ જગત્ ઈશ્વરમાથી જ થયલું છે, ઈશ્વરમા જ રહે છે અને લીન તેમા જ થાય છે, માટે જગત્ ઈશ્વરરૂપ છે. જેમ કોડીઆ, કુડા, દાથરી, ઘડા વગેરે જ્યારે કાર્યાવસ્થામા આવ્યા ન હતા, ત્યારે તે મૃતિકા જ હતી. જ્યારે ઘટ વગેરે અવસ્થા થઈ ત્યારે પણ તેનું મૃતિકાપણ છુટ્યું જ નથી, અર્થાત્ તેવે તેવે આકારે મૃતિકા જ છે. જ્યારે તે અવસ્થાનું તિરોધાન થાય છે ત્યારે પણ મૃતિકામા મળી જાય છે, માટે ત્રણે કાલમા તે મૃતિકારૂપ જ છે જેમ મૃતિકા તેમ બ્રહ્મ, જેમ ઘડા વગેરે કાર્યો તેમ જગત્ એ બ્રહ્મરૂપ છે માટે જ સત્ય છે.

જો જગતને અસત્ કહીએ તો તે બ્રહ્મરૂપ જ ન કહી શકાય શું બ્રહ્મ અસત્ય છે ? વેદ, ગીતા, વ્યાસસૂત્ર એ ત્રણે પ્રસ્થાનોમા વારંવાર જગતને બ્રહ્મરૂપ કહ્યું છે. બ્રહ્મની સાથે જગતનો અભેદ એટલે એકતા કહી છે કેટલાક લોકો ‘અભેદ’ એટલે ‘ભેદનો અભાવ’ આમ કહે છે. અર્થાત્ જગત્ છે જ નહિ એટલે બ્રહ્મનો અને તેનો ભેદ કયાથી આવે ? પણ તેમ નથી વેદ વગેરે પ્રમાણોમા તો જગતને બ્રહ્મરૂપ જ કહ્યું છે જો ભેદનો અભાવ જ કહેવો હોત તો તેમ ન કહેત માન ‘જગત્ નથી’ આમ જ કહેત વેદમા પુરુષસૂક્તમા^૧ ‘પુરુષ (બ્રહ્મ) જ આ સર્વ જે થયું તે જે થશે,’ આમ કહ્યું છે એટલે મૃત અને લાવી સર્વ જગત્ બ્રહ્મરૂપ છે છાંદોગ્યોપનિષદની ભૂમવિદ્યામા કહ્યું છે કે ‘આત્મા જ આ સર્વ’ તે જ ઉપનિષદની ગાંડિયવિદ્યામા કહ્યું છે કે ‘સર્વ^૨ નહીં આ બ્રહ્મ’ તે જ અમે જન્મ, લય, સ્થિતિવાલું ‘બૃહદારણ્યકોપનિષદ’મા કહ્યું છે કે, ‘આત્મ જ આ સર્વ આગળ હતું’ ઐતરેયોપનિષદમા કહ્યું છે કે ‘આત્મા નિશ્ચય આ (જગત્) એક જ આગળ હતો, નહિ બીજું કોઈ એકા કરતાં’ આવા અનેક વાક્યો છે તે સર્વ લખતા ઘણા વિન્તાર થાય. એમ જ ગીતા, વ્યાસસૂત્રમા પણ વાક્યો છે જેમ કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે-‘વાસુદેવ સર્વમિતિ જ્યારે સર્વ શબ્દનો કોઈ અર્થ જ નથી, ત્યારે વારંવાર ‘સર્વ’ને બ્રહ્મરૂપ શું કામ કહેવું જોઈએ ? જો જગત્ વસ્તુ જ ન હોય તો પછી ‘સર્વ’ શબ્દનો અર્થ જ શો સમજવો ? જો જગત્ ન હોય તો ‘સર્વ નથી જ’ એટલું જ કહેવું જોઈએ વ્યાસસૂત્રમા આ વાતનો ખુલાસો બીજા અધ્યાયના પ્રથમપાદમા ૧૪મા સૂત્રથી આરંભીને ૭ સૂત્રોમા વ્યાસાચાર્યે કરેલો છે ‘તદનન્યપણું આનો અર્થ બ્રહ્મની સાથે એકતા એ જ થાય છે જગતનો અભાવ અભિપ્રેત હોય તો તન્માત્ર આમ જ કહેવું જોઈએ. અથવા ‘જગદભાવ’ આમ જ સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ તેમ ન કહ્યા છતાં પણ વાયસ્વતિ વગેરે કોઈ ટીકાકારો આ ટીકાણે ‘ભેદનો અભાવ’ એમ

૧. પુરુષ એવં સર્વં યદ્ મૃતં યદ્ મયમ્ ॥ ૨. આત્મવેદ સર્વમ્ ॥ ૩. સર્વં સત્ત્વિદં મદ્મં તન્મલાત્ ॥

બ્યાખ્યાન કરે છે, તેને યથાર્થ માનનારાઓને અમે જણાવીએ છીએ કે બ્યાસાચાર્યે તો તે સૂત્રની આગળ તરત ૧૫મા સૂત્રમાં 'જગત્નો લાવ છે, માટે જ તે ઉપલબ્ધ થાય છે,' એમ કહ્યું છે હવે જગત્નો લાવ સિદ્ધ થયો કે અભાવ ? જો અભાવ હોય તો મૂતકારના 'લાવ'શબ્દનો શો અર્થ ? સંસ્કૃતમાં પ્રચલિત 'યદિ^૧ ન સ્યાન્નોપલબ્ધ્યેત' 'યદિ સ્યાદુપલબ્ધ્યેત' આ લૌકિક ન્યાય પણ એ સૂત્રને દઢતા આપનારા છે. વળી ૧૭મા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે 'અવરતુ (જગત્તુ) સત્ત્વ જ છે' સત્ત્વ એટલે વિદ્યમાનતા 'બ્રહ્મરૂપતા' જો જગત્ સત્ છે તો તેનો અભાવ ક્યાથી આવે ? શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયના ૧૬માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, 'નાસત્તો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સત્ અસત્તો લાવ નથી સત્તો નથી. જો જગત્ છે અને તેનો અભાવ પણ છે, એમ માને તો ઉક્ત ગીતાવાક્ય વગેરેનો વિરોધ શું ન આવે ? એ ૧૬મા સૂત્રમાં 'અવર' શબ્દનો અર્થ બ્રહ્મ થાય છે ? અને ડાહ્ય પણ ભાષ્યકારે કયો છે ? ૧૬મા સૂત્રમાં પ્રથમ આવી શકા કરી છે જે બ્રહ્મવક્ત્રી ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે 'અસત્ પ્રસિદ્ધ આ આગળ હતું, ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ સત્ થયું.' આમ 'અસત્' કહ્યું છે ત્યારે પૂર્વોક્ત સર્વ ન ઘટે એ શકનો ઉત્તર આપ્યો છે. કે, એ ઠેકાણે અસત્ શબ્દનો અર્થ મિથ્યા નથી, પણ અવ્યાકૃત છે બૃહદારણ્યકોપનિષદમાં કહ્યું છે કે 'તે સ્પષ્ટ આ તે વખતે (સૃષ્ટિથી પૂર્વકાલમાં) અવ્યાકૃત હતું તે નામરૂપથી વ્યાકૃત થયું. જુદા જુદા નામ અને રૂપના વિભાગવાલું તે વ્યાકૃત નામરૂપવિભાગથી રહિત તે અવ્યાકૃત માટે અવ્યાકૃત્વરૂપ ધર્માન્તરને લઈને અસત્ કહ્યું છે જો પૂર્વકાલમાં અસત્ એટલે મિથ્યા હોય તો 'ત્યારપછી તે સત્ થયું' આમ ન જ કહેવાય, કારણ કે પૂર્વોક્ત ગીતાવાક્યથી અસત્ હોય તે સત્ય થાય જ નહિ વળી તે જ બ્રહ્મવક્ત્રીવાક્યના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું છે કે 'પરમાત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ જ જગત્રૂપ કર્યું છે, એટલે પોતે જ પોતાની હ્રદયથી જગદ્રૂપ થયા છે જો જગત્ મિથ્યા હોય તો આ વાક્યકોષ વિરૂદ્ધ પડે.

વળી ૧૮મા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે નિવિવાહ યુક્તિથી અને સ્પષ્ટ વાક્યાતરોથી જગત્તુ સત્યત્વ જ સિદ્ધ થાય છે, મિથ્યાત્વ નહિ. વાક્યાતર તો તે જ બ્રહ્મવક્ત્રી ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે 'આ જે કંઈ છે તે સત્ય કહ્યું છે' છાંદોગ્યશ્વેતકેતુવિદ્યામાં શિષ્યને સમજાવવા માટે જુદા જુદા દૃષ્ટાંતો અને અનેક યુક્તિઓ કહીને નવ વાર કહ્યું છે કે, 'ઐતકાત્મક (બ્રહ્મરૂપ જ) આ સર્વ તેથી સત્ય' આવા સ્પષ્ટ અનેક વેદવાક્યો જગત્ને સત્ય જ કહે છે. જગત્ મિથ્યા છે એમ સ્પષ્ટ કહેનાર એક પણ વેદવાક્ય પ્રચલિત શાખામાં નથી જ. તેમ જ ગીતાના અઢારે અધ્યાયમાં અને બ્યાસસૂત્રના ચારે અધ્યાયમાં ડાહ્યપણુ ઠેકાણે જગત્ મિથ્યા છે એમ કહ્યું જ નથી ત્યારે વેદાનુયાયીથી જગત્ને મિથ્યા કેમ મનાય ?

ઝી, પુત્ર, દ્રવ્યાદિમાં વૈરાગ્ય સિદ્ધ કરવા માટે ડાહ્ય પુરાણભાગોમાં તેવા વચનો છે, પરંતુ જગત્ને મિથ્યા કહેનારા કેવલાદ્વૈત વેદાંતિઓ પુરાણોને પ્રસ્થાનમાં ગણતા નથી વળી વેદથી જરાપણુ વિરૂદ્ધ ન પડે તેવા જ સ્મૃતિપુરાણોનો અર્થ મનાય, એમ જૈમિનિમુનિએ 'પૂર્વમીમાંસા' પ્રથમાધ્યાયના ત્રીજા પાદમાં સિદ્ધાંત કર્યો છે. અને વેદમાં તો સ્પષ્ટ સત્ય જ કહ્યું છે. માટે સર્વસમત પ્રસ્થાનત્રયથી જગત્તુ મિથ્યાત્વ સિદ્ધ થતું નથી. છાંદોગ્યમાં વાચારમણવાક્યમાં સદેહ પડે છે તેનો ખરો અર્થ 'બ્યાસાચાર્યે પૂર્વોક્ત (અ. ૨.) પા. ૧, સ. ૧૪) તદન્યત્વસૂત્રમાં સિદ્ધ કર્યો છે. તે સંક્ષેપથી આગલ લખીશું. ૧૮મા કહેલી યુક્તિનો વિસ્તાર સાખ્ય ત્રથોમાં પણ છે.

ગ્રંથાવલોકન.

પુષ્પિસુધાકર, રચનાર શાસ્ત્રી ચિમનલાલ હરિશંકર ભટ્ટ, ધોરસદ. મૂ. ૦-૧૪-૦.
લગભગ અર્ધ શતક સુધી અનેક પ્રહારો, અનેક અત્યથ આક્ષેપો, સમજોન્મૂલન કરવા માટેના અનેક પ્રયત્નો થયા પછી, લગવત્કૃપા કહેા કે લગવત્પ્રેરણાથી છેલ્લા દસ વર્ષ થયા આ માર્ગનો સુષુપ્તિયુગ વ્યતીત થઈને કંઈ જાગૃત દશામા આ માર્ગ આવ્યો છે, એ નિ-સશય છે આજથી દસ બાર વર્ષ ઉપરની જ રિચિતિ તરફ નિહાળીએ છીએ ત્યારે જણાય છે કે પુષ્પિમાર્ગની ૪૦ લાખ સખ્યાની વૈષ્ણવદૃષ્ટિમાથી કોઈ વિરલ જ આ માર્ગનું જ્ઞાન ધરાવનાર મલી શકતા આવી અવસ્થામાં શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાંતપ્રદીપનુ પ્રાકટ્ય ધણુ જ ઉપ-યુક્ત થઈ પડ્યુ આ સપ્રદાય ઉપર અધધઃ પરાન્યાયે દોષારોપણુ કરનારા અને તેના ભોગ થતા જનોના હૃદયનો અધકાર દૂર કરવામા આ પ્રભાશાલી પ્રદીપે પોતાનું સામર્થ્ય નિ-ત્તારીને ખચિત જ અધકાર યુગને પાછવ હટાવ્યો છે. ત્યાર પછી આ સપ્રદાયના અનેક પ્રાચીન ગ્રંથો અને ગુર્જરભાષામા પણ સાપ્રત્યિક સિદ્ધાંતોને સરલતાથી સમજાવનારા પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનું આદેશન શરૂ થયુ છે જેતજેતામા અત્યારે તે એટલા બધા પુસ્તકો અસ્તિત્વ ધરાવતા થયા છે કે, તેનો અભ્યાસ કરતા ઘણા લાખા સમયનો ભોગ આપવો પડે, આ પ્રમાણે પ્રગતિ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થતી જાય છે, એ એક દરે સતોષપ્રદ જ છે

આ પ્રમાણે પ્રદીપની પ્રભા પ્રસાર્યા પછી શુદ્ધાદૈત અને પુષ્પિમાર્ગને સમજાવવા માટે સદગત રા. બ. લન્ડુલાઈએ ભાષાતરરૂપે, અનન સમહરૂપે અનેક ગ્રંથો પ્રકટ કરવાનો આરંભ કર્યો. ત્યારપછી હાલમા ગોંડલ ઝોટના ત્રિવાન રા. પટવારી સાહેબે પણ લોકપ્રિય ભાષામાં આ જ સપ્રદાયના સિદ્ધાંતોને સમજાવવાને ગ્રંથો બહાર પાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે

આ જ દિશામા આ જ દૃષ્ટિબિંદુને અનુસરીને શુદ્ધાદૈત અને પુષ્પિમાર્ગનું તાત્પર્ય સમજાવવા માટે ધોરસદના શાસ્ત્રી ચિમનલાલ હરિશંકરે પ્રયાસ કર્યો છે તેમણે કરેના આ સમ્રદત્તું નામ 'પુષ્પિસુધાકર' રાખ્યુ છે. ગ્રંથ બે કે શુદ્ધાદૈત અને પુષ્પિમાર્ગને સમજાવે છે, પરંતુ તેથી તેને 'સેવામા રાખી મનન કરવા લાયક' કહેવો એ અતિશયોક્તિભરેલુ છે

ગ્રંથના આરંભમા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનું ચરિત્રામૃત સક્ષેપથી વર્ણવવામા આવ્યું છે ચત્રિત્ર ધણુ જ સ્વરૂપ છે, અને તે રા. બ. લન્ડુલાઈના દૃષ્ટિબિંદુથી લખાયુ છે.

ગ્રંથકરે આ ગ્રંથ પાંચ પ્રકરણોમા વિભક્ત કર્યો છે પ્રથમ પ્રકરણમા બ્રહ્મ, જગત્, સમારતુ વિવેચન છે, અને હવવિષયક વિચાર છે યોજના અને સકલના 'પ્રદીપા'નુગામિની જણાય છે. દ્વિતીય પ્રકરણમા લગવત્પ્રપત્તિ, આત્મનિવેદન, અષ્ટાક્ષર, ગદ્ય, વગેરેનું તાત્પર્ય દૃષ્ટિપથ થાય છે, અને પુષ્પિ, પ્રવાદ અને મર્યાદાદિભેદોનું દિગ્દર્શન છે વલી સેવાપરત્વે પણ કંઈ લખાયલુ છે. તૃતીય પ્રકરણમા તુલસીમાલાની આવશ્યકતાનો વિચાર સપ્રમાણુ છે. ચતુર્થ પ્રકરણમા ઉર્ધ્વપુક્રનો નિર્ણય છે આ બે પ્રકરણો વેદાન્તચિંતામણિને આધારે છે. અંતમ પ્રકરણુ વૈષ્ણવોને નિત્ય કર્તવ્ય ગાયત્રીરૂપ શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્રથી પૂરિત છે, જેથી ગ્રંથની સાર્થકતામા વધારો થાય છે

પ્રથમ પ્રકરણના આરંભમા મગવાચરણના શ્લોકદ્વયમા પ્રથમ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધનો શો અર્થ ગ્રંથકાર કહેના માર્ગે છે અને તેનો પૂર્વાપર સબધ શી રીતે બધ બેસતો થઈ પડે

છે એ વિષયપરત્વે વિચાર કરતા કરો નિશ્ચય થતો નથી શ્રીમતા યદુનાથાશ્રીહરિનન્દન. સ્વયમ્ એ ઉત્તરાર્ધનો સમન્વય કેમ થાય છે, એ અંથકાર લખી જણાવશે તો અમે સંતુષ્ટ થઈશું. બ્રહ્મવિષયક વિચાર અંથકાર સાદી ભાષામાં સર્વ સમજી શકે તેમ સારી પેઠે કરે છે. બ્રહ્મનું સર્વધર્મત્વ, કર્તૃત્વ, જગદનન્યત્વ વગેરે શ્રુતિ અને યુક્તિના આધારે સક્ષેપમાં સારી રીતે પ્રતિ-પાદન કર્યું છે. પુષ્ટિ, મર્યાદા, અવાહ વગેરેનો 'મુક્તાબલો' પણ અંથકારે પુષ્ટિમાર્ગના પ્રકરણમાં ફીકઠીક કરી બતાવ્યો છે. નિર્ગુણ પુષ્ટિલક્ષિત, શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપવિચાર, સેવા વગેરે વિભાગો જ્ઞાસુઓને જાણવાને મદદગાર થઈ પડે તેવા છે. સમાપ્તિમાં વૈષ્ણવોને અત્યાવશ્યક ઉર્ધ્વપુણ્ડ અને તુલસીદાષ્ટમાલાના સમર્થનમાં પ્રમાણ પૂરું કરે હીક યોજના થયેલી છે કેટલાક માણસો પ્રસન્ન છે કે, કુકુમનું તિલક અવિહિત છે અને શાકતત્વસયક છે માટે તે ન કરતા બાવા જેવું સુખડનું અથવા ગોપીચંદનનું તિલક જ એક ગણવું અંથકાર પોતે તો આ વાતને સ્વીકારતા નથી, એ તો છેવટે દર્શાવે છે કે, 'ઉર્ધ્વપુણ્ડ ભગવાનના પ્રસાદીજીત કુકુમથી જ કરવું' વાસ્તવિક નિષ્કામ, ભગવદ્દાસક્રિયાસયક તિલક કુકુમ ગુલાલાદિ ભગવદ્દ્રવ્યથી જ કરવું એ જ શ્રેયસ્કર છે.

આ પ્રમાણે સર્વાંશે શુદ્ધદ્વૈત અને પુષ્ટિમાર્ગની અનેક બાબતો ઉપર સક્ષિપ્ત પણ ઉપયુક્ત વિષયો દર્શાવનાર અથ રચવામાં અંથકારે જે શુભ પ્રયાસ કર્યો છે, તે સ્તુલ્ય છે આવા સક્ષિપ્ત અથો આ માર્ગના સિદ્ધાંતોને ગુજરાતીમાં જાણવાને ઇચ્છનાર જનમૂલોને ઉપયુક્ત થઈ પડે એમાં બે મત હોઈ શકે નહિ છેવટે વૈષ્ણવોએ એકદર આ અથ સંગ્રહ કરવા યોગ્ય છે એમ અમારું માનવું છે.

અંથકારે અથગોષ્ઠનમાં ઘણી જ ઉપેક્ષા કરી હોય એમ લાગે છે. આવા અથોમાં એવી ઉપેક્ષા અંથની મહત્તાને હાનિ પહોંચાડે છે, એ અંથકારની ધ્યાન બાહાર નહિ હોય. હવે પુનરાવૃત્તિમાં આટલી ઉપેક્ષા અંથકારે ન રાખવી જોઈએ એમ અમે અંથકારને સચવીએ છીએ. અંથકારે પુષ્ટિલક્ષિતસુધાના ગ્રાહકો માટે આ અંથનું મૂલ નોંધાવર ઘટાડી ફક્ત ૩. ૦-૬-૦ છ આના રાખેલા છે.

શુદ્ધદ્વૈતસિદ્ધાંત અથવા પુષ્ટિમાર્ગ, પ્રકાશક, શાસ્ત્રી મગનલાલ જગન્નાથ સીનોરવાલા, નોંધાવર વર્ષના ૩. ૩-૦-૦.

સાપ્રદાયિક માસિકોના ઇતિહાસ તરફ અવલોકન કરતા જણાય છે કે, સંપ્રદાયના વિ-ષયો ચર્ચવાનો ઉપક્રમ માસિકદ્વારા કરવાનો શુભ પ્રયાસ મહારાજ લાયબ્રેરી કેસવાલા શ્રી યદુનાથજી તરફથી થયો હતો તે કેટલોક વખત ચાલ્યા પછી શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજ અને તેમના પ્રતિપદ્ધી પડિત ગુલાલાજી તરફથી થયો હતો. ત્યારબાદ રાજકોટના વૈષ્ણવે 'વૈષ્ણવ' નામનું માસિક ચલાવવાનું સાહસ' કેટલાક વખત સુધી ખેડ્યું હતું. આ સર્વ અમુક સમય સુધી પ્રચલિત રહીને ક્રમશઃ તિરોહિત થઈ ગયા ત્યાર પછી રૂપાલના મુખ્ય-ઝરભારી શા. હામોદરદાસ રેવાદાસ તરફથી 'વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ' નામનું માસિક પ્રકટ થવા લાગ્યું છે, જે અદ્યપિ પ્રકટ થયે નથી છે આ માસિકમાં સાપ્રદાયિક વિષયો ગૌણ છે તેવી જ રીતે પાટણવાલા ગ. જ્યેષ્ઠારામ તરફથી શ્રીદેવકીનન્દનલાલજીની આગ્રાથી 'વૈષ્ણવ-માર્તણ્ડ' પ્રકટ થવા લાગ્યું હતું જે કેટલાક વખત પહેલા લીન થયું છે.

આ પ્રમાણે સંપ્રદાયમાં સર્વાંશે માર્ગની જ સેવા કરનાર માસિકની ઘણી જ ખોટ હતી, તે ધ્યાનમાં લઈને વૈષ્ણવપરિષદ તરફથી એક માસિક કાઢવાનો ઠરાવ થયો હતો,

તેને અનુસરીને 'પુષ્ટિભક્તિસુધા' નામનું માસિક પ્રકટ થયું છે, જે અઘાપિ સર્વાંશે પુષ્ટિ-
માર્ગની જ-પ્રભુનામની જ સેવા કરતું રહ્યું છે સુબોધિનીનામક માસિક પણ પહેલા આ
માસિકના પ્રકાશક જ પ્રકટ કરના હતા, પરંતુ કારણાતરોથી તે બીજાના હાથમાં ગયું છે
અને શેઠ ખીમજીભાઈના ઉદાર આશ્રયથી ચાલુ છે

આ પારસ્થિતિમાં એક નવીન માસિકનું પ્રકટ થાય છે, તે 'શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાંત અથવા
પુષ્ટિમાર્ગ' સગા ધરાવે છે, તેનો પ્રથમ અંક માર્ગશીર્ષ શુક્લ ૧૧ એ પ્રકટ થયો છે,
જેની એક પ્રતિ અમને તેના પ્રકાશક તરફથી મળી છે. પ્રથમ અંકમાં ૧૬ વિષયો નજરે
પડે છે પ્રથમ મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રસિદ્ધ શ્લોક ચિન્તાસન્તાનહન્તારો એ
છે. સન્તાન શબ્દનો અર્થ સમૂહ અથવા પગપરા એવો થવો જોઈએ, પરંતુ વિવેચનકાર
'કારણ' એવો અર્થ કરે છે, એ આશ્ચર્ય છે શ્લોકનું વિવેચન ઠીકઠીક કર્યું છે અને શ્રી-
મદ્ભલાધીશ્વરના માહાત્મ્યને સારી રીતે પ્રકટ કર્યું છે એ મંગલાચરણ શ્લોક કોણે રચ્યો
એ અથકાર જણતા હોય એમ લાગતું નથી, કેમકે પોતે જ જણાવે છે કે, 'પરમ દયાલુ
પુરુષ આ મંગલાચરણ કરેલું હોય જોઈએ અને જણાવીએ છીએ કે મંગલાચરણના
કર્તા કોઈ અન્ય દયાલુ પુરુષ નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ શ્રીમદ્દિગ્દલાધીશ્વર જ છે દ્વિતીય વિષય
'પ્રયોજન' છે. અર્થાત્ જ્યારે માસિકપ્રકટકર્તા પોતાના માસિકનો પ્રથમ અંક બહાર પાડે
છે, સારે માસિકનું સુ પ્રયોજન છે, તેનો શો ઉદ્દેશ છે વગેરે ઉદ્દેશરૂપે જણાવે છે, તે
પ્રમાણે આ પ્રકાશક પણ પોતાનું માસિક શા પ્રયોજનથી પ્રગટ થાય છે, એ વિષયપરત્વે
જે શબ્દો લખે છે. તેમાં જણાવે છે કે, 'વૈષ્ણવસમૂહને વૈષ્ણવતા સમજાવવા માટે જોઈતા
માસિકો નથી, છે છતાં મદ છે કારણ તેના કાર્યવાહકો બ્યવસાયથી ઘેરાયલા હોય છે છતાં
પોતાના સ્વધર્મની સેવા બળવવા તરફ લક્ષ આપે છે, એ તેમનું ભાગ્ય છે અને તેટલા
માસિક આવડી અચાગ સ્થિતિમાં પૂર્ણ નથી કારણ જે વસ્ત્રભવંશને શરણે આજ લાખો
છે, તો તેમને સ્વધર્મ તરફ દોરવાને બરોબર પ્રયાસવાલુ માસિક જોઈએ એવો વિચાર
કરી આ માસિક શરૂ કર્યું છે જેમાં વૈષ્ણવોની સેવા, ગુરુસેવા, ભગવત્સેવા, ભગવદ્ ભુદ્ધિ
પ્રમાણે કરવામાં આવશે.' માસિકનું આ પ્રમાણે પ્રયોજન બતાવીને શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાંત અથવા
પુષ્ટિમાર્ગ એ વિષય શરૂ કરવામાં આવ્યો છે પ્રકાશક શુદ્ધાદૈત અને પુષ્ટિમાર્ગને એક જ
અર્થમાં માની બેઠા હોય એમ આ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે પરંતુ તે બેમાં એટલો બધો
ફેર છે કે તે તુરંત જ સમજી શકાય આ લેખની ફક્ત ભૂમિકા જ બાધી છે, એટલે વિશેષ
લક્ષ્ય નથી પછી ઈશ્વરની સત્યતા બતાવી છે, તે પણ એક ખીચડીઆ શ્લોકથી
કદાચ લેખકને શ્રીમદ્ભાગવત અથા અતિનું પ્રમાણ નહિ જડ્યું હોય ઈશ્વરને સત્ય ઠરાવ-
વાનો પ્રયત્ન પિટ્ટપેપણમ જ છે પત્રીથી ઈશ્વરનું અનેકમાણું નિર્ધાર્યું છે તેમાં એક
વિચિત્ર જ અર્થ જણાય છે કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ ઉપનિષદમાં આ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. કૃષિ-
મૂલાચક્રઃ સચ્ચો જથ્થ નિર્વૃત્તિવાચક । તયોરૈવ્ય પરમ્ભ કૃષ્ણ કૃત્યમિધીયતે ॥

અર્થ—'કૃષ્' એ સત્તાવાચક છે 'ણ' સુખવાચક છે તેનું એક્ય અર્થાત્ સદાનંદ પર
બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે ' આ વાસ્તવિક અર્થ છે આ લેખક એનો અર્થ આવો કરે છે—
' સત્તાપૂર્વક ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો આ જે શબ્દોનું એક્યતાપણ એ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ કહે-
વાય છે ' વાહ ધન્ય છે એવું વ્યોમકશક્તિને! સત્તાપૂર્વક ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કોણ કરે છે ?

લગવાનું કરે છે કે છવ ? છવ કરતો હોય તો છવ જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય । પ્રભુ કરતા હોય એમ કહેશે તો સામાન્ય મનુષ્યમા અને તેમનામા ભેદ જો ? લેખક ‘કૃષ્ણ’નો અર્થ સત્તા અને નિવૃત્તિઓનો ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો એવા અર્થ સમજતા હોય એમ લાગે છે પરંતુ તે અર્થ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અસંગત અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે વલી ‘ આ એ શબ્દોનું ઐક્યતાપણું ’ અત્ર શાસ્ત્રીત્વની સીમા લંબાઇ ગઇ છે ઐક્ય એટલે જ એકતા તેને ‘તા’ અને ‘પણું’ એમ અધિક પ્રત્યયપરપરા લગાડવામા શો મુદ્દો હશે એ સમજવાને અશક્ત છીએ પછીથી લેખક એક કલ્પિત વાર્તા ‘લક્ષ્મીનો લોભી અને પૈસાનો ડામ’ એ નામે લખે છે તે લોક રચિને તૃપ્ત કરવા માટે જ છે. આત્મનિવેદનનો વિષય હીક છે. શ્રી-વિઠ્ઠલનાથ જન્મોત્સવવાલો લેખ યોગ્ય સમયે હીક ઉપયુક્ત છે. પછીથી માર્ગશીર્ષની બન્ને એકાદશીનું માહાત્મ્ય પુરાણોમાથી ભાષાતરરૂપે ઉતાર્યું છે. એ કાર્ય ભાવુકોને ગમશે. સત્સ-ગતા વિષયમા સાધારણ માણુમેની ઉક્તિનો સારો સંગ્રહ છે. પરમ પવિત્ર દયારામભાઈના પદનો ભાવ હીકવીક આલેખ્યો છે. છેવટે ‘અમારા ઉદ્ગારો’મા આ અંક પૂર્ણ થાય છે.

‘ પુષ્ટિભક્તિસુધા ’ના અભિપ્રાયનો ઉદ્દેશ કાઢને ઉતારી પાડવાનો નથી, પરંતુ ફક્ત તેના કાર્યવાહકો આ જ વ્યવસાયમા ધેન્યદાતા હતા પણ ગમેતેમ લખવા ઉદ્યુક્ત બને એ ઓછું ખેદપ્રદ ન હોવાથી આ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે એક જ વ્યવસાય હાથમા લઈને કાર્ય ચલાવતા આ માસિકના કાર્યવાહકોને અમારી નમ્ર સૂચના છે કે, ખીજા લોકરચિને જ તૃપ્ત કરવરા વિષયો જોણુ રાખીને ‘ શુદ્ધાદ્વૈતમિદ્ધાત ’ના નામ પ્રમાણે તેમાં ઉચ્ચાં સાપ્રદાયિક વિષયો આવના બેઠએ બે કે અમે પુરાણોના ભાષાતરથી વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તેના કરતા શ્રીમદાચાર્યચરણુ, શ્રીવિઠ્ઠલાધીશ્વરના ગ્રંથોનું તાત્પર્ય સમજાવવામા આવશે તો અનેક ગ્રહસ્થોના ઉત્તેજનથી નિકળતુ આ માસિક ખચિત જ સપ્રદાયતુ હિત કરવામા સફલ નિવડશે

શ્રી નૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા.

(૨)

મહારાજશ્રીનું પધારણુ હોઈ યત’, શ્રીમદાચાર્યજીમહાપ્રભુજીકૃત નવગત્ત ગ્રંથની કથા, પ્રકાશ વગેરે તે ગ્રંથના સાહિત્ય સાથે, ગત્રિએ નિત્ય કરતા, ઘણા વૈષ્ણવો તેનો લાભ લેવા આવતા હતા. તથાપિ સર્વ વૈષ્ણવો નિયત ન આવી શકવાથી તેઓની વિનંતિ ઉપરથી તે સર્વને આમાન્યરીતે સરખો લાભ મળવામાટે, તેમ જ ત્યા શ્રીસુખોદિની સભાની શાખા સ્થાપવા માટે જ્યેષ્ઠ શુભ્ર ૬ રવિવાર તા. ૬-૬-૮૬ની રાત્રિએ નવ વાગે શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિરમા અમત્ર વૈષ્ણવોને બોલાવી મહારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે અસરકારક શિક્ષા આપી હતી

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

અગ્નિર્નંદન—વૈષ્ણવો, આવા સમૂહમા પોતાના ગુરુ પાસે ઉપદેશ શ્રવણુ કરે એવો

દેખાય તમારા ગામમાં આ પ્રથમ જ છે આ સમયમાં તમે સર્વ આવું ઐશ્ય રાખી રહ્યા છો તે સર્વથા આનંદજનક છે. તમારી વૃત્તિઓ ધર્મ પ્રતિ વિશેષ દોરાય એમ જોઈને મને તેથી પણ વધારે આનંદ થશે મારા સર્વ વિચારો પરિપૂર્ણ થશે એમ માનવાને હવે મને સખલ કારણો મલતા જાય છે

અન્યાશ્રય બને અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ—પ્રથમ મારે તમારો આગત આપણા ધર્મના બે મુખ્ય સિદ્ધાંતસબંધી વાત કરવાની છે વૈષ્ણવોને પ્રથમ આવશ્યકતા અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત વસ્તુ એ ઉભયનો પરિત્યાગ કરવાની છે સર્વકલાસ પત્ત પૂર્ણાનંદ શ્રીપુર-
: ચોત્તમથી અન્ય ગણિતાનંદ પ્રાપ્ત દેવોનો આશ્રય વૈષ્ણવોએ કદી પણ કરવો ન જોઈએ હવેમાત્રના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ખીજા ઉપર મન દોરાય એ એક જાતનો વ્યભિચાર છે. શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયનું સ્વરૂપ સમજાય કે અસમર્પિત વસ્તુનો પરિત્યાગ સ્વતઃસિદ્ધ છે શાસ્ત્રોમાં પણ આ બંને વાત બહુ આગ્રહથી વિસ્તારી છે તમે સર્વ શ્રીહરિરાયજીનું શિક્ષાપત્ર ધ્યાન દઇ વાચતા રહેશો તો તમારું મન સ્વમાર્ગરીતિ અનુસાર દોડશે માટે વૈષ્ણવો ! તમે સર્વ રીતે આ સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરશો એમ સંપૂર્ણ આશા છે

કેટલાક વૈષ્ણવોની વંચકતા—આજકાલ આપણા માર્ગમાં વચક વૈષ્ણવો ઘણા થયા છે માટે તેમના સબંધી પણ મારે તમને બે શબ્દ કહેવાના છે આપણા વૈષ્ણવોને ગૃહસ્થાશ્રમ કેવલ સન્યાસજીવો છે, કારણ કે જલમાં કમલ રહે છે તે જ પ્રમાણે સસારમાં વૈષ્ણવોને રહેવાનું છે સસારમાં રહીને લગવદ્ભજન આપણા માર્ગમાં થઈ શકે છે કેટલાક વિરક્ત વૈષ્ણવો સસારનો ત્યાગ પણ કરે છે પ્રથમ તો આવા ત્યાગી વૈષ્ણવો ગૃહસ્થ વૈષ્ણવોના બેહાદિક પવિત્ર કરી તેમને સત્સંગ આપતા એમ અગ્નિગ્રન્થોનું અવલોકન કરવાથી જણાય છે આજકાલ તો કેવલ નામના જ વેપધારી વિરક્ત વૈષ્ણવો જોવામાં આવે છે. આવા વેપધારી અને પાખડી વિરક્તોનો અટકાવ કરવા તેમની સ્થિતિનું નિરૂપણ કરવું પડે છે તેમનો વેપ વિરક્તનો હોવાથી ભાવવાલા લોકો ભાવને લીધે તેમને ધરમાં આવતા અટકાવતા નથી, અને પરિણામે પછી તેઓ ઠગાય છે બાદશાહના વખતમાં કેદીઓને આશ્રય મલતા જેમ તેઓ વધી ગયા, ત્યારે છેવટે તેમને રાખનાનું સ્થાન સલગાવવાથી ખરા કેદી જણાઇ આવ્યા, તેવી રીતે હાલમાં વિરક્ત વૈષ્ણવોને આશ્રય મળવાથી જે તેમની સખ્યા વધી ગઇ છે તે જ્યારે તેમનું સ્વરૂપ દુર્મગવિજ્ઞાનનિર્ણય પ્રથમમાં કહ્યા પ્રમાણે દ્રવ્યાદિકમાં આસક્તિનાંતુ સમજીને તેમને આશ્રય મલતો બંધ કરવામાં આવશે ત્યારે ઘડી જઈને લગવચ્ચરણારવિન્દમાં આસક્તિવાન સિદ્ધાન્તના સ્વરૂપને જાણનાર ખરા વિરક્ત વૈષ્ણવો ઓલખાઇ આવશે કેટલાક સદ્ગુણી વિરક્તોને આથી નુકસાન થવા સંભવ છે, તો પણ આખરે સદ્ગુણીનો વિજય જ થશે એતવણી માત્ર એટલી જ આપવાની છે કે આવા પાખડી અને નામના જ વિરક્તોનો સત્સંગ કદી પણ કરશો નહિ, સત્સંગ કરતા દુસ્સંગ પ્રાપ્ત થશે એમ મારી નિશ્ચિત મતિ છે આવા લોકો પ્રેમ, રસ, ભાવ, વિભાવ, અનુભાવ વગેરે કાંઈ પણ સમજતા નથી કેવલ વિષયો અને વખતે તરકર પણ હોય છે.

સ્ત્રી પુરુષોને જૂદાજૂદાં દર્શનની વ્યવસ્થા—એક જ વિષય ઉપર ભાષણ કરવામાં જે આનંદ થાય છે તે એક જ ભાષણમાં અનેક વાતો કહેવામાં થતો નથી મારે એક જ

ભગવાન કરે છે કે જીવ ? જીવ કરતો હોય તો જીવ જ શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય । પ્રભુ કરતા હોય એમ કહેશે તો સામાન્ય મનુષ્યમા અને તેમનામા બેદ શો ? લેખક ‘કૃપ’નો અર્થ સત્તા અને નિવૃત્તિઓનો ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો એવા અર્થ સમજતા હોય એમ લાગે છે પરંતુ તે અર્થ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અસંગત અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે વલી ‘ આ બે શબ્દોનું ઐક્યતાપણું ’ અત્ર શાસ્ત્રીત્વની સીમા લખાઇ ગઇ છે ઐક્ય એટલે જ એકતા તેને ‘તા’ અને ‘પણું’ એમ અધિક પ્રત્યયપરપરા લગાડવામા શો સુદો હશે એ સમજવાને અશક્ત છીએ. પછીથી લેખક એક કલ્પિત વાર્તા ‘લક્ષ્મીનો લોભી અને પૈસાનો ડામ’ એ નામે લખે છે. તે લોક રચિતે તૃપ્ત કરવા માટે જ છે. આત્મનિવેદનનો વિષય હીક છે. શ્રી-વિઠ્ઠલનાથ જન્મોત્સવવાદો લેખ યોગ્ય સમયે હીક ઉપયુક્ત છે. પછીથી માર્ગશીર્ષની બન્ને એકાદશીનું માહાત્મ્ય પુરાણોમાથી ભાષાત્તરૂપે ઉતાર્યું છે. એ દાર્ય ભાવુકોને ગમશે. સત્સ-ગના વિષયમા સાધારણ માણુમેની ઉક્તિનો સારો સંગ્રહ છે. પરમ પવિત્ર દયારામભાઈના પદનો ભાવ હીકહીક આલેખ્યો છે છેવટે ‘અમાગ ઉદ્ગારો’મા આ અંક પૂર્ણ થાય છે

‘ પુષ્ટિભક્તિસુધા ’ના અભિપ્રાયનો ઉદ્દેશ કાંઈને ઉતારી પાડવાનો નથી, પરંતુ ફક્ત તેના કાર્યવાહકો આ જ વ્યવસાયમા ધેન્યતા છતાં પણ ગમેતેમ લખવા ઉદ્યુક્ત બને એ ઓછું ખેદપ્રદ ન હોવાથી આ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે. એક જ વ્યવસાય હાથમા લઈને દાર્ય ચલાવતા આ માસિકના કાર્યવાહકોને અમારી નમ્ર સૂચના છે કે, ખીજા લોકચિત્રને જ તૃપ્ત કરનારા વિષયો ગૌણ રાખીને ‘ શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાન્ત ’ના નામ પ્રમાણે તેમાં ઉચ્ચ સાપ્રત્યયિક વિષયો આવવા બેઠાએ બે કે અમે પુરાણોના ભાષાતરથી વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તેના કરતા શ્રીમદ્વચાર્યચરણ, શ્રીવિઠ્ઠલધીશ્વરના ગ્રંથોનું તાત્પર્ય સમજાવવામા આવશે તો અનેક ગ્રંથોના ઉત્તેજનથી નિકળતુ આ માસિક ખચિત જ સપ્રદાયનું હિત કરવામા સફલ નિવડશે

શ્રી નૃસિંહલાલજી મહારાજે આપેલી શિક્ષા.

(૨)

મહારાજશ્રીનું પધારવું ડોહાઈ થતા, શ્રીમદ્વાચાર્યજીમહાપ્રભુજીકૃત નવનૃત્ન ગ્રંથની કથા, પ્રકાશ વગેરે તે ગ્રંથના સાહિત્ય સાથે, ગત્રિએ નિત્ય કરતા, ઘણા વૈષ્ણવો તેનો લાભ લેવા આવતા હતા તથાપિ સર્વ વૈષ્ણવો નિયત ન આવી શકવાથી તેઓની વિજિત્તિ ઉપરથી તે સર્વને સામાન્યરીતે સરખો લાભ મળવામાટે, તેમ જ ત્યાં શ્રીસુબોધિની સભાની શાખા સ્થાપવામાટે જ્યેષ્ઠ શુક્લ ૬ રવિવાર તા. ૬-૬-૮૭ની રાત્રિએ નવ વાગે શ્રીદ્વારકાનાથજીના મંદિરમા સમગ્ર વૈષ્ણવોનું બોલાવી મહારાજશ્રીએ નીચે પ્રમાણે અસરકારક શિક્ષા આપી હતી.

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

અગિર્નંદન—વૈષ્ણવો, આવા સમયમાં પોતાના ગુરુ પાસે ઉપદેશ શ્રવણ કરે એવો

શક્તિ પ્રમાણે સભાને ઉત્તેજન આપ્યું. સભામાં સ્ત્રીપુરુષ મળીને આશરે ૭૦૦ વૈષ્ણવો હાજર હતા. રીતિપ્રમાણે સ્ત્રીવર્ગ મંદિરના ઉપરના ભાગમાં ચક્ર નાખી શ્રીવલ્લભમહારાજની સન્નિધિમાં બેસી હતા ખરેખર ! મહારાજની નીતિ અનુકરણીય છે ૩૬ ઉલુ કરવામાં ભરુચથી આવેલા દલાલ દામોદરદાસ દારકાદામે ઠીક ભાગ લીધો હતો શેઠ પ્રેમાનંદ છોટાલાલ દેસાઈ, વકીલ છોટાલાલ, ગેઠ હિમતલાલ હીરાલાલ અધિકારી, શ્રીગોવર્ધનનાથજીના મુખીયાજી મહાલાલજીભાઈ આદિ આગ્રહી વૈષ્ણવો હજી પણ સભાનું કામ ઉત્સાહપૂર્વક કર્યા જાય છે સભાનું કામ થઈ રહ્યા બાદ શાસ્ત્રી મગનલાલે વિજયતિલક કરી માલા ધરાવી હતી. સભાના કામ તરફ મહારાજશ્રીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક સંતોષ બતાવ્યો એટલે તરત જ સભા વિસર્જન થઈ : બીજે દિવસે ગામના નિશાલીઆઓને ભેગા કરીને તેમને યોગ્ય શિક્ષા આપી તેમના ઉપર કૃપા કરીને “શિક્ષાસુધાકર” નામનું લઘુ પુસ્તક દરેકને ઇનામ તરીકે આપ્યું. ડબોઈમાં આચાર્યે છોકરાઓને ઇનામ આપવાનો પ્રસંગ આ પ્રથમ જ છે

(૩)

ઉપક્રમ. મુખ્યાધિમા ચાનતી તાવતી બિમારીને લીધે લોકોની નહાસભાગ થતા મહારાજશ્રીના મંદિરના માણસોના ચિત્ત પણ રિયર ન રહેવાથી, તેઓની વિનંતિ ઉપરથી પોતાને માથે બિરાજતા શ્રીઠકારજીને પધરાવી મહારાજશ્રીએ ભગ્યમા મુકામ ગમતા, રા રા દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કાંચાણુરાયજી, રા. રા મજમુદાર હીરાલાલ હમ્મીલાલ રા રા મોતીલાલ તુલસીરામ, રા. રા હનવલાલ નરસીદાસ, રા. રા શેઠ લાલુભાઈ ધર્મદાસ વગેરે શહેરના સભાવિત સદગૃહસ્થોએ વડોદરાની માફક, અહિં પણ વૈષ્ણવોની જાહેર સભા બરીને શ્રીસુબોધિની સભાની શાખા સ્થાપવા માટે વિનંતિ કરતા, મહારાજશ્રીએ તેનો સ્વીકાર કરીને સત્રની સમતિથી દશ લાડની વાડીમાં જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ પ. રાનિવાર તા ૧૬-૬-૬૭ ને રોજ જાહેર સભા બરીને શિક્ષા આપવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે મુજબ ઉપરના સદગૃહસ્થોએ ધ્વજપતાકા વગેરેથી શણગારેલી વાડીમાં મહારાજશ્રી દિવસના જાા વાગતે વાજતેગાજતે પધાર્યા હતા. સભામાં આશરે ૧૦૦૦ માણસની સખ્યા શિક્ષાનો લાભ લેવામાટે હાજર થઈ હતી. પાંચમા દશ મિનિટ બોધીએ મહારાજશ્રીએ શિક્ષા શરૂ કરીને ૬-૧૦ મિનિટ સમાપ્ત કરી હતી. તે ધણી વિસ્તારવાળી હોવાથી તેનો મુખ્ય સાર અત્રે આપીએ છીએ

મહારાજશ્રીની શિક્ષાનો સાર.

પુષ્ટિમાર્ગ

સમ્પ્રદાયની ગર્વાચીન સ્થિતિ—“ આગલના લોકોમાં ધર્મના સ્વરૂપનું જેવું જ્ઞાન હતું તેવું આજના સમયમાં જોવામાં આવતું નથી તેનું કારણ તપાસતા હાલના સમયમાં બ્યવસાય વધી જવાથી તમામ વૈષ્ણવો એકઠા થઈ ઉપદેશ અદ્યજી દરે તેનો નિયત સમય તમામને મળી રાકતો નથી, તેમ ખરેખર સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ મમજાવનારા પણ આગલની માફક હાલ સર્વત્ર મળતા નથી, અને કોઈ સ્થળમાં મળે તો પણ તેમાં લડા મળીને કોઈ સાલ-લતા નથી એથી ક્રમેક્રમે માર્ગમાથી શ્રદ્ધા બોધી થતી જાય છે એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે તે શ્રદ્ધા વધારવાનો ઉપાય ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ જ છે તેમ થયાથી કેલવણી પામેલો વર્ગ પણ ધરમાં બેઠા પસ્તકો વાંચીને સુગમતાથી સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ સમજી શકશે આ સમ્પ્રદાય આધુનિક અને વિષયાત્મક જ છે એમ, સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ ન જાણવાથી, ઘણા લોકોને ભ્રમ

થઈ ગયો છે, તે નિવૃત્ત કરવા માટે પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ, તેમાં કર્તવ્ય, અને તેના સાધક-
બાધક વિશે હું થોડું વિવેચન તમારી આગલ કરું છું.

પુષ્ટિમાર્ગ—પુષ્ટિમાર્ગ એટલે પોપણનો માર્ગ, અર્થાત્ શ્રીમદ્ભાગવતદ્વિતીયસ્કંધમાં
'પોષણ તદનુગ્રહ' (ભગવાનના અનુગ્રહનું નામ પોપણ છે) કહ્યું છે તે પ્રમાણે ભગવાનનો
અનુગ્રહ જેમાં શોધાય છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે. જીવો ભગવાનમાથી ઉત્પન્ન થયા, ત્યારે
ભગવાનમાં રહેલા સત્, ચિત્ અને આનંદરૂપ ધર્મો હતા અવિદ્યાના સબંધથી અહંતામ-
મતાત્મક સંસારમાં આસક્તિ થતા, તેમાંથી આનંદાશનો તિરોભાવ થવાથી, જીવ અશુદ્ધ
થયો છે તેને શુદ્ધ કરવા માટે અને પ્રથમથી જ હું ભગવાનના સબંધવાલો છું એમ સ્મ-
રણ કરાવવા માટે આ સ પ્રદાયમાં જીવોનો ભગવાન સાથે સબંધ કરવામાં આવે છે, તેને
બ્રહ્મસંબંધ કહે છે જેનું જે ઉત્પત્તિસ્થાન હોય ત્યાં જવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. તામ્રનું
પાત્ર હોય તે અત્યંત અશુદ્ધ થાય, ત્યારે કસાગનું મકાન જે તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે ત્યાં
મોક્ષવાથી તે શુદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે ભગવાનમાથી જીવો ઉત્પન્ન થયલા હોવાથી, તેઓનું
ઉત્પત્તિસ્થાન ભગવાન છે, તેમની સાથે સબંધ કરાવવાથી તેઓ શુદ્ધ થાય છે ભગવાન
તમામ જીવોના સ્વામી હોવાથી જીવો તેમના ગર્ભદાસ છે, અને ગર્ભદાસનો એવો સહજ
ધર્મ છે કે સ્વામિની મેલા કરીને તેમનો અનુગ્રહ મેલવવો. જીવને નિરતર સ્મરણમાં રહેવા
માટે બ્રહ્મસંબંધના મંત્રમાં 'હું આપનો દાસ છું' એમ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે અને
તેવી રીતના અનુસંધાનવાલા ભક્તોની સાથે તે મંત્રનું નિરતર સ્મરણ કરવાનું નિવૃત્ત મા
શ્રીમદ્વાયાર્યજીએ લખેલું છે તેનો પણ તે જ અભિપ્રાય છે. વેદમાં યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ
જાયતે ઇત્યાદિક શ્રુતિઓમાં ભગવાનથી જ સર્વ ભૂમિ પ્રાણિમાત્ર ઉત્પન્ન થયાનું લખેલું છે,
તેમ જ મર્મવાશો જીવલોકો જીવભૂત સનાતન (જીવલોકમાં સનાતન જીવ મારો જ અશ છે)
એમ ભગવદ્ગીતામાં કહેલું છે તેથી જીવ ભગવાનનો અશ છે એમ સિદ્ધ થાય છે અને
યો યદશ સ ત મજેત્ (જે જેનો અશ હોય તે તેને ભજે) એ એક જ વાક્યથી ભગવાનના
અશને તો ભગવાનનું જ ભજન કર્તવ્ય છે. તે કરે નહિ તો પ્રત્યવાધી થાય, તેથી જ દ્વિતીય-
સ્કંધમાં કહેલા 'ભગવાનની કથાનું શ્રવણ ન કરનારનો ખેદ બતાવવા માટે મૂક્ષમાં યત
અવ્યય લખેલો છે. જે કાન ભગવાનના પરાક્રમનું શ્રવણ કરતા નથી તે (ભમરીના) દગ્ગની
માફક બ્યર્થ છે. શૌનક સૂત પૌગણિકને કહે છે કે હે સૂત! ધણા લોકો જેમનું ગાન કરે
છે એવા ભગવાનની કથાનું ગાન જે બિદ્ધા કરતી નથી તે દૂડકાની માફક મિથ્યા છે, એટલે
કામ ઉપયોગની નથી, તેમ જ ૨ જે નેત્ર ભગવાનના ચિહ્નનું દર્શન કરતા નથી તે મયૂરના
પિચ્છમાં રહેલ ચાંતાની માફક નિર્બળ છે, અને જે પગ ભગવાનને તન્દ્ર જતા નથી તે
તે વૃક્ષના જન્મને ભોગવનારા છે, એટલે જેમ વૃક્ષ ચાલતું નથી તેમ તે પગ બીજે સ્થળે
ચાલવા છતાં નહિ ચાલવા જેવા બ્યર્થ છે. ઇત્યાદિક વાક્યોથી સર્વ ઇન્દ્રિયો ભગવાનમાં જ

૧ ચિલે વતોરુક્રમાધિક્રમાન્યે ન શૃણ્વન્ કર્ણપુટે નરસ્ય ॥

જિહ્વાઽસતી દાર્દુરિકેચ સૂત! ન ચોપગાયત્યુરુગાયગાથાઃ ॥ ૨૦ ॥

૨ વર્દાયિતે તે નયતે નરાણાં લિંગાનિ વિષ્ણોર્ન નિરોક્ષિતો યે ॥

પાદૌ નૃણાં તૌ દ્રુમજન્મભાજૌ ક્ષેત્રાણિ નાનુવજતો હરેર્યૌ ॥ ૨૨ ॥

યોગવાથી સાર્થકતા થાય છે તે વિના નિર્ધાર છે એમ સિદ્ધ કરેલું છે એ મોડામા ભગવા-
નની ભક્તિ કરવાનો પ્રકાર બતાવ્યો છે. ભગવાનનું મહાત્મ્ય જાણીને તેમનામાં સર્વથી
અધિક દૃઢ સ્નેહ થવો તે ભક્તિ કહેવાય છે. યતો વા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયતે ઇત્યાદિક શ્રુતિ-
ઓમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કારણ ભગવાન જ છે એમ લખેલું છે તે તેમનું
માહાત્મ્ય સિદ્ધ કરે છે, અને બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિએ મૈત્રેયી પ્રતિ
કહેલું છે કે, ન વારે સર્વસ્ય કામાય સર્વે પ્રિય મન્વત્યાત્મનસ્તુ કામાય સર્વે પ્રિય મન્વતિ (પતિ
પુત્ર વગેરે સર્વ પ્રિય થાય છે તે સર્વની કામનાને માટે પ્રિય થતા નથી, પણ આ-
ત્માની કામનાને માટે સર્વ પ્રિય છે) અને તે સ્થલમાં પ્રિયપણુ આત્મામાટે જ છે એમ
સિદ્ધ કર્યું છે. તે સર્વ ઉપદેશ આત્મરૂપ ભગવાનમાં સુદૃઢ સ્નેહ રાખવા માટે છે તેથી સ્ને-
હાત્મક ભક્તિનો અનુવાદ વેદાદિકમાં સર્વ સ્થલોથી કરેલો છે એવી ભક્તિ કેવલ અનુગ્રહથી
જ સિદ્ધ થાય છે, જીવના પ્રયત્નથી માત્ર થતી નથી, તેથી જ નાયમાત્મા પ્રવચનને લભ્યો ન
મેષયા ન વહુના શ્રુતેન યમેવેષ વૃણતે તેન લભ્ય તસ્યેષ આત્મા વૃણતે તન્નુ સ્વામ (વ્યાખ્યાન
આપવાની કુશલતાથી, ધારણશક્તિથી, કે ધણા અથો જાણવાથી, આ આત્મરૂપ ભગવાન
પ્રાપ્ત કરી શકાતા નથી, પણ જે જીવને આ મારો છે એમ પોતાના દાસપણાથી સ્વીકારે
છે તેનાથી જ તે ભગવાન મેલવી શકાય છે, અને તે જીવને જ ભગવાન પોતાનું સ્વરૂપ
પ્રકાશિત કરે છે,) એમ વેદમાં કહ્યું છે ત્યાં અનુગ્રહથી જ તેમનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવ
છે એમ પ્રસિદ્ધ છે. તે અનુગ્રહ મેલવવાનો માર્ગ તે જ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે, અને તે
માર્ગ વેદાદિકમાં સિદ્ધ છે, આધુનિક નથી, એમ ઉપરની શ્રુતિઓ વગેરેથી સર્વના સમજ-
વામાં આવ્યું હશે, તો પણ શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ કરેલો હોવાથી તે પ્રાચીન કેમ
કહેવાય ? એમ કોઈને ભ્રમ થાય તેની નિવૃત્તિ માટે હું તમને ઉદાહરણ આપુ છું વિલાય-
તમાં હીરાની ખાણ હાલ થોડા વખત થયા તેના કોઈ પરીક્ષકે શોધેલી છે, તેથી કદાચિત્
તે ખાણ નવી કહેવાય તો પણ તેમાંથી નિકળેલા હીરાને પથ્થર તો શું પણ પુખ્તરાજ પણ
કહી શકશે નહિ, હીરા જ કહેવાશે તે હીરા પૃથ્વીમાં પ્રાચીન હતા જ, માત્ર તે તેના પરી-
ક્ષકે હમણા શોધી કાઢ્યા છે, એવી રીતે આ સપ્રદાય વેદાદિકમાં અનાદિસિદ્ધ જ છે, તે
તેના પરીક્ષક શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજી પ્રકટ થયા, તેમણે તેમાંથી શોધી કાઢ્યો તેથી તે
આધુનિક કહેવાય નહિ, વેદાદિકમાં જે બાબત હોય તેને આધુનિક કહેવાથી વેદાદિકને પણ
આધુનિકપણુ પ્રાપ્ત થાય.

નિજમાર્ગ કર્તવ્ય—પુષ્ટિમાર્ગમાં કર્તવ્ય ભગવત્સેવા છે શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુજીએ સિદ્ધાન્ત-
મુક્તાવલીમાં કહ્યું છે કે ભગવાનમાં^૧ ચિત્ત પરોવવું તેનું નામ સેવા છે, તે સેવા માનસી કહેવાય છે, તે
સિદ્ધ થવા માટે પ્રથમ શરીરથી અને ધનથી બનેથી સેવા કરવાની છે તત્તુવિત્તજા એમ એક
સમસ્ત પદ આપેલું છે તેનો અભિપ્રાય એવો છે કે ભાવ વિના કેવલ દ્રવ્યના લોભથી શરીર-
વડે સેવા કરે અથવા શરીરના આલસ્યથી પોતે સેવામાં પ્રવૃત્ત નહિ થતા કોઈને દ્રવ્ય આપી
તેની પાસે સેવા કરાવે તો તેની બન્ને પ્રકારની સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ થતી નથી. શરી-
રથી પોતે સેવામાં પ્રવૃત્ત થઈને શ્રીહકારજીને સુખદ ઉપચારમાં વિલંબ ન થવા માટે દ્રવ્ય
ખર્ચીને મનુષ્યો રાખી સેવાના ઉપયોગમાં લે તેની તત્તુજાવિત્તજા સેવા માનસીને સિદ્ધ કર-

નારી થાય છે. જીવને અવિદ્યાનો સંબંધ થવાથી પોતે ભગવાનનો અશ છે તે પોતાના સ્વ-રૂપને ભૂલી જઈ દેહાધ્યાસ, ઇન્દ્રિયાધ્યાસ, પ્રાણાધ્યાસ અને અત કરણાધ્યાસ થવાથી તે જીવ અશુદ્ધ થયેલો છે તેને ભગવત્સેવાનો અધિકાર સિદ્ધ કરવા માટે આત્મનિવેદન કરવાનું વિધાન છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય તેને ગાયત્રીનો ઉપદેશ થાય ત્યારે વૈદિક કર્મ કરવાનો અધિકાર થાય છે એટલે પ્રથમ અશુદ્ધ હોય છે તે ઉપનયનસરકારથી શુદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ તેનું બીજું જન્મ થાય છે તેથી જ તેમની દ્વિજ એવી સજ્ઞા છે, (પ્રથમ માતાના ઉદરમાંથી જન્મ થાય છે અને બીજું વખત ઉપનયનસરકારરૂપ જન્મ થાય છે,) તેવી જ રીતે આત્મનિવેદન કરવાથી જીવ પ્રથમ અશુદ્ધ હતો તે શુદ્ધ થઈને ભગવત્સેવા કરવાનો અધિકારી થાય છે તો તેનો નવો જન્મ શહેવાય છે, માટે ભક્તિ કરવાની ઇચ્છાવાલાએ આત્મનિવેદન અવશ્ય કરવું જોઈએ, કેમ કે એકાદશસ્કંધના ૧૯ મા અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવજી પ્રતિ મહદ્વિમુગ્ધ (મોટાઓને શોધવા યોગ્ય) ભક્તિયોગ કહ્યો છે ત્યાં શ્રદ્ધાઽમૃતફળાયા મે (અમૃતરૂપ મારી કથામાં શ્રદ્ધા રાખવી) ઇત્યાદિક ચાર શ્લોકોએ ભક્તિના કારણો બતાવીને કહ્યું છે કે -^૧ હે ઉદ્ધવજી ! આત્મનિવેદન કરનારા પુરુષોને ઉપર બતાવેલા ધર્મોવડે મારામાં સારી રીતે ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેનો બીજો કયો અથ મેલવનો બાકી રહે છે ? કાંઈ નહિ. અત્ર આત્મનિવેદન કરનારને ભક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું લખેલું છે, તેથી ભક્તિનો અધિકાર સિદ્ધ કરનાર આત્મનિવેદન છે, એટલે વૈદિક કર્મનો અધિકાર સિદ્ધ કરનાર જેમ ઉપનયનસરકાર છે, તે કયાં સિવાય વૈદિક કર્મ કરે તો તેનું ફલ પ્રાપ્ત થાય નહિ, પણ ઉલટો પ્રત્યવાય થાય, તેવી રીતે આત્મનિવેદન કયાં સિવાય ભક્તિ કરે તો તેને ફલની પ્રાપ્તિ નહિ એમ સિદ્ધ થાય છે વૈદિક કર્મમાં અધિકાર સિવાય તે કરવાથી જેમ પ્રત્યવાય થવાય છે, તેમ ભગવદ્ભક્તિમાં અધિકાર સિવાય તે કરવાથી પ્રત્યવાય થવાનું નથી એટલી તેની મોટાઈ છે, પરંતુ ભગવાનને પ્રિય થવારૂપ ભક્તિનું ફલ તેને સિદ્ધ થતું નથી, તે સાર આત્મનિવેદન કરવાની જરૂર છે. તેથી જ આપણા માર્ગમાં આત્મનિવેદન (બ્રહ્મસંબંધ) કરવાની આવશ્યકતા બતાવેલી છે, અને પ્રાચીન વાર્તાઓ વગેરે ગ્રંથો વાચના બ્રહ્મસંબંધ કયાં પડી હવે મારે શું કર્તવ્ય છે ? એમ પૂછવાથી ભગવત્સેવા કરવાનો “ઉપદેશ કરેલો વાચવામાં આવે છે. બ્રહ્મસંબંધ કરતી વખત દેહ, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, અત કરણ તેમના ધર્મો, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ઘર વગેરે જેટલાં પોતાના અહંતામમતાના સ્થાન છે તે તમામ ભગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે છે તેથી પોતાની અહંતામમતા નિવૃત્ત થઈને આ સર્વ ભગવાનનું છે એવી ભુદ્ધિ કરવાનો એ મુખ્ય ઉપાય છે. ધન વગેરે તમામ ભગવાનનું થવાથી પુત્રના વિવાહાદિક કાર્યમાં તેનો વિનિયોગ કેમ થાય અને ભગવાનને અર્પણ કરેલા પદાર્થમાંથી સામગ્રી કંઈ ભગવાનને ધરીએ છીએ તે આપણાથી શી રીતે લઈ શકાય ? ઇત્યાદિક સંદેહોની નિવૃત્તિને માટે મોટો શાસ્ત્રાર્થ છે, તોપણ હું તમને સંક્ષેપમાં સમજાવું છું કે જેમ ધન ભગવાનને અર્પણ કરેલું છે તેમ પુત્રાદિક પણ અર્પણ કરેલા છે એટલે અર્પણ કરેલા પદાર્થ, વસ્ત્ર, આભરણું વગેરે રાખવાના ઉપયોગમાં જેમ ધર અને તેની અદરના કપાટ, પેટી વગેરે આવે છે, તેવી રીતે ભગવાનને અર્પણ કરેલ પુત્રના વિવાહાદિક કાર્યમાં

૧. एवं धर्मैर्मनुष्याणामुद्धवात्मनिवेदिनाम् ।

मयि संजायते भक्ति कोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ॥

લગવાનને અર્પણ કરેલુ ધન લગવદાતાપૂર્વક ઉપયોગમા લેવામા કાંઈ બાધ નથી. લગવાનની આજ્ઞા માગીને તેવા ખરચ માટે દ્રવ્ય લાપરવાનો સદાચાર આપણામા છે અને લગવાનને ધર્માં સિવાય કાંઈ પણ લેવાનો ભક્તને નિષેધ છે, તેથી લગવાનને ધરીને તેમણે આપેલા પ્રસાદ તરીકે બ્વહાર કરવો જોઈએ. એકાદશસ્કંધમા ઉદવચ્ચે શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ કહેલુ છે કે -
‘આપે ભોગવેલી માલા ચંદન વન્ન અન્ન દારૂથી શણગારેલા અને આપનું ઉચ્છિષ્ટ ખાનાર અમે દાસ આપની માયાને નિશ્ચય છતીએ.’ ત્યાં લગવત્પ્રસાદથી માયાને છત્તવારૂપ દૂર લખેલુ હોવાથી આત્માને શુદ્ધ કરનાર લગવત્પ્રસાદ છે એમ સિદ્ધ થાય છે વળી દાન, નિવેદન અને અર્પણ એવા ત્રણ ભેદ છે, તેમા તુમ્યમદ્ સપ્રદયે ન મમ ઇત્યાદિક ઉચ્ચાર કરીને પોતાની સત્તાનો ત્યાગ કરીને પારકા સત્તાનુ જેમા પ્રતિપાદન થાય છે તે દાન કહેવાય છે. તે પાછુ પોતાથી લઈ શકાતુ નથી પદાર્થો બતાવી દેવા તે નિવેદન કહેવાય છે, તેમ જ પોતાના ધરમાથી પોતાનો દાસ સામગ્રી લઈને સિદ્ધ કરી સ્વામિને આપે તે અર્પણ કહેવાય છે તે અર્પિત પદાર્થમાથી સ્વામી જમ્યા પછી અવશિષ્ટ રહે તે દાસ પણ લઈ શકે છે, તેથી રીતે પ્રભુને અર્પણ કરીને તેમના પ્રસાદ તરીકે તે લેવામા બાધ નથી, માટે લગવત્સેવા કરીને લગવત્પ્રસાદથી નિર્વાહ કરવો એ જ પુષ્ટિમાર્ગીય હવનું કર્તવ્ય છે.

દુઃસગની વાધકતા.—ઉપર જે ફલરૂપ માનસી મેવા હું કહી ગયો તે શુદ્ધભાવથી લગવત્સેવા કરે, સત્સંગ કરી સ્વમાર્ગીય ઐશ્વર્ય અવગાહન કરે ત્યારે સિદ્ધ થાય તેમ છે તેમા દુઃસગ મોટો બાધક છે, જેનુ વિવેચન શ્રી હરિગયણ્ણે દુઃસંગવિજ્ઞાનનિર્ણયપ્રકાર નામના ગ્રંથમા કરેલુ છે કેટલાએક કામી પુરુષોના આચરણ ઉપરથી લેકાને દુઃસગ થઈ આ માર્ગ કામાત્મક છે એવો ભ્રમ થાય છે, પણ તેવા આચરણવાદા લેકાને જોઈને તેના આરોપનો ભ્રમ માર્ગ ઉપર દુગ્ધાનો નથી જેમ સરકારે કાયદા બાધેલા છે તે મનુસ્મૃતિ વગેરે આ ગ્રંથો અને બીજા ગ્રંથોની એકવાક્યતા કરીને બાધેલા છે, તે પ્રમાણે પ્રજામા તે કાયદા ચલાવવા માટે અધિકારીઓ પણ નિમેતા છે તેમાથી કાંઈ વિરુદ્ધ ચાલે તેથી કાંઈ કાયદાને દૂષણ લાગતુ નથી, પણ વિરુદ્ધ ચાલનાર ‘દોષવાળો’ ગણાય છે, તેથી જ રીતે આ સપ્રદાયમા આવેલો કાંઈ વિરુદ્ધ ચાલે તો તેના દોષનો આરોપ સપ્રદાય ઉપર દુગ્ધો એ કેવલ અયોગ્ય છે સપ્રદાયમા તો શ્રીહરિગયણ્ણે કામાચ્ચદોષવિવરણ નામનો ગ્રંથ કરેલો છે તેના થોડા શ્લોક સભાષીને અભિપ્રાય સમજાવુ છું કે —^૧કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને માત્સર્ય એ છ દોષોમા કામ પ્રથમ છે તે સાર વિવેચન કરીને તેનુ નિરૂપણ કરીએ છીએ જેનામા તે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો જ તે સર્વથા નાશ કરે છે વિષયનો આ-વેશ થવામા તે હરણરૂપ હોવાથી ચિત્તમા તે વિદ્યેષ કરે છે. તે ગ્નેયુષથી ઉત્પન્ન થયેલો

૧. ત્વયોપમુક્તસ્ત્વમાંધવાસોઢકારચર્ચિતાઃ ।

ઉચ્છિષ્ટભોજિનો દાસાસ્તવ માર્યાં જયેમ હિ ॥

૨ દોષેષુ પ્રથમઃ કામો વિવિચ્ય વિનિરૂપ્યતે ।

યસ્મિન્નુત્પચતે તસ્ય નાશક સર્વથા મત ॥

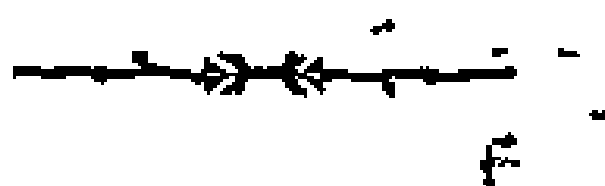
વિષયાવેશહેતુત્વાદિદેષોત્પત્તિકારણમ્ ।

રજોગુણસમુત્પન્નો રજ-પ્રક્ષેપકો મુક્તે ॥

મહાવેશવિરોધી ચ સદ્બુદ્ધેર્વાધકો મત ॥

છે તેથી જેનામા ઉત્પન્ન થાય છે તેના મુખમાં રજ નાખે છે, અર્થાત્ કામીના મુખમાં ધૂળ પડે છે વિષયમા આવેશ હોવાથી લગવાનનો આવેશ થવામા તે વિરોધી છે. તે શ્રીઆચાર્યજીએ સંન્યાસનિર્ણયમા કહેલું છે કે — “જેમનો દેહ વિષયવડે આક્રાંત થયેલો છે, તેમને સર્વથા હરિનો આવેશ થતો નથી, તેથી વિષયનો આવેશ થવાથી તેને સદ્બુદ્ધિનો નાશ કરનાર માનેલો છે. કામાચ્ચદોષ થી શ્રીહરિરાયજીએ લખીને તેનથી ધણાની બુદ્ધિનો નાશ થયાના ઉદાહરણો પણ આપેલા છે કામી પુરુષોને લગવાનની લીલામા પણ દોષબુદ્ધિ થાય છે તેથી જ શુદ્ધેવજીએ પંચાધ્યાયીમા કામને દૂરથનો રોગ કહેલો છે એવી રીતે દરેક સ્થળે કામને વિસ્તાર-વિવેચન આપ્યા છતાં ગ્રંથનો અભ્યાસ ન હોવાને લીધે કેટલાક લોકો આ માર્ગ રસમય છે એટલી જ હકીકત સાંભળીને અથવા વાચીને કામાત્મકતાકલ્પના કરે છે, પણ રસમય શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રકારે થાય છે. રસો વૈ સઃ ઇલાદિક શ્રુતિઓમા અને વ્યાસસૂત્રના આનંદમયાદિક અધિકરણોમા પ્રતિપાદન કર્યા પ્રમાણે પ્રભુનુ સ્વરૂપ આનંદમય છે એમ સમજીને તેમના જ આનંદના એક અંશમા સર્વ જગતનો આનંદ ગ્રહેલો છે તેવા પ્રભુ સિવાય બીજી સર્વ આનંદહિત છે એમ નિશ્ચય કરીને પ્રભુમા આસક્તિ કરવી, અર્થાત્ લૌકિક વિષયો તુચ્છ છે તેમા ચિત્ત ન લગાડતાં સર્વ ઇન્દ્રિયોનો વિનિયોગ લગવાનમા કરવો એમ હું પ્રથમ કહી ગયો છું. આ રીતે અર્થ ન જાણવાથી લોકોની, અને તેને લીધે માર્ગની પણ દુર્બ્યવસ્થા થાય છે તે નહીં થવા માટે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે તેમા જનસમૂહનો તેમ જ સમ્રાટનો મોટો લાભ સમાયેલો છે. તે સાર આશરે ૧૨-૧૩ વર્ષ થયાં મેં સુબોધિનીસલા આપેલી છે તેમા અનુક્રમે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે શ્રીપુષ્પિ-માર્ગપ્રકાશ નામનુ માસિક પણ ચાર વર્ષ થયા સંભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે, પરંતુ સાપ્ત-મયિક ગ્રંથો ધણા રહ્યા, તે સર્વની પ્રસિદ્ધિરૂપ કાર્ય મોટું હોવાથી તેને માટે ફૂડ થવાની જરૂર છે, એમ મારા અનુભવથી અને વૈજ્ઞાનોના અભિપ્રાયથી નિશ્ચય થતા, એ જ સુબોધિની સલાની શાખા વડોદરા તેમ જ ડભોઈ ખાતે સ્થાપવામા આવી છે. તેથી જ રીતે અહીં પણ રા રા દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કલ્યાણુરાયજીના પ્રમુખપણા નીચે તે સલાની શાખા સ્થાપુ છું એમ કહી શિક્ષા સમાપ્ત કરી.”

વપસંહાર—મહારાજશ્રીની શિક્ષા પરિપૂર્ણ થઈ ગયા બાદ રા. રા. વકીલ પ્રાણુલાલ શાહલાલે મહારાજના લાખણનો સાર સમજાવી વૈષ્ણવ ધર્મનો ઉપદેશ મનમા ઠસાવી, પુસ્તકે પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઉત્તમ કાર્ય ઉપાડી લેવા સૂચના કરી. મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી શ્રીસુબોધિની સલાના નિયમો શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામે વાચી સંભલાવ્યા હતા સલાના ફૂડમા આશરે રૂ ૧૦૦૦ ભરાઈ ગયા છે, અને હજી પણ વિશેષ રકમ ભરાવાનો સંભવ છે સલાનું કામ થઈ રહ્યા બાદ રા રા દેસાઈજી વિષ્ણુપ્રસાદ કલ્યાણુરાયજીએ, શેઠ જગનલાલ નરસીદાસે, શેઠ વ્રજમોહનદાસ અમૃતલાલે તેમ જ શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતરામે મહારાજશ્રીને વિનય-તિલક કરી માલા ધરાવી હતી બાદ મહારાજશ્રીએ સલાના કાર્ય તરફ સતોષ બતાવતા સલા વિસર્જન કરવામા આવી હતી.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે
૨. જગત્, જીવ, અતેવાંમી, અપ્પ દત્તાદિના નિમિત્ત અને ઉપાગત કરણ પુદ્ગલોનું જન્મ મૃત્યુ પરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિનાયી કુર્ષોનો અદ્વિતામમનાત્મક સુખાર મિલ્યા છે.
૪. જીવ અપ્પ છે, પુદ્ગલોનું જન્મ મૃત્યુ અંત છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરશ્વત્ત પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અશરત્તત્ત મહિમાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ નેદરિ સાર્થે પ્રતિપાદિત પરમશાસ્ત્રપત્ર વસ્તુ મીઠુંજ ન છે.
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અસર જીવને મર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેશન અને પ્રભુપ્રપન્નિ વિના અન્ય વિધિધર્મ હેતુ શો જ નહિ.

GRATIS.

The 'Suddhacharya Philosophy' or 'System of Vallabhacharya' by Mr. Mukherjee T. Tehrani, P. A., will be posted to any gentleman applying to—

Harmon Street
Bombay, I.

ISHVARANATH TRIPURWANDAS VADALI AND CO. SETH

પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર થતા ગંભીર આક્ષેપો.

જવાબદાર કોણ ?

આક્ષેપ કરનારાઓ પોતેજ શું થોડા જવાબદાર છે ?

કહેવામાં આવે છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં બસો બાવન, ચોરાશી વૈષ્ણવ, ઘોળ વગેરે સાધારણુ ગ્રંથો સિવાય બીજા સમાધાન કરનારા ગ્રંથો ક્યા છે ? હશે તો છપાયલા નહિ હોય છપાયતા હશે તો કમાવવા ખાતર ન ખચ્યાય એટલી નોંધાવરના હશે.

આ બધો વાગ્વિલાસ અધકારમાં રહેલાઓનો જ છે એમ અમે ખચિત જ જણાવતાં અચકાઈશું નહિ. તેની સત્યતાનો નિશ્ચય કરવા હોય તો ફક્ત રૂ. ૪—૦—૦ અંકે ચારજ કર્પા નીચેને સરનામે મોકલો.

નિયમ પ્રમાણે ૧૯ ગ્રંથો કે જેમાં શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીત્થરના ગોટશ ગ્રંથોનું તાત્પર્ય વિસ્તૃત ગ્યાલી સંગ્રહ ગુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત ગદ્ય બચશે તો બીજા પણ સુદર ગ્રંથો વિના મૂલ્યે આપવામાં આવશે છુટક ગ્રંથો લેનારને પણ નોંધાવર વધારે ન થઈ પડે માટે જાપવાના ખર્ચના પ્રમાણમાં જ નોંધાવર રાખ્યું છે.

આ સિવાય આજ મુખીમાં છપાયલા સંગ્રહાયતા ફરેક પુસ્તકો સસ્તે ભાવે પુરા પાડીશું.

આ સંગ્રહ ઉપર કોઈ પણ જાતના આક્ષેપ કરવા પહેલાં અમારા પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોનું મનન કરો. અમે નિશ્ચયપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે તેથી તમારી બ્રાન્તિ મોં ફેરવી દૂર નાસશે.

ત્રિભુવનદાસ પીતાંબરદાસ શાહ,

કે. શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય.

નડીઆદ.

वर्ष ३०७] श्रीगुरुभक्त प्रह्लाद उपाध्याय

पुष्टिभक्तिसुधा.

इ.स. ११ श्रीगुरुभक्त ४३५ अ. ३ १२]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न प्रिया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवेति श्रोतुं हृष्टवानमि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या तरनन्यया शक्यः अहमेवेति श्रोतुं ।
ज्ञानु द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

तत्री तथा प्रह्लाद-

वादीसाह नगीनदाम आदि,

श्री अ, अमुनेय श्री, वडीन, लाल देव

मुंभाड

नेपाल ३६ २-०-०

१९३३ अ. ३. १-६-०

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સબધી અધલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમા યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
૬. આ માસિકના પર્વિર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે
૭. દાહ પછુ બાબતની ખબર મંગાવવી હોય તો જવાબ સાર ટિપ્પિટ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
૮. આ માસિકમા જાહેરે ખબર છપાવવી હોય કે હિન્દુબિન્ન વહેવાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવુ અથવા મળવુ

પુષ્ટિમહિસુધાકાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. વાદ્યધો...	...	...	વે. શા. મ. ગણુપતિગમ દાસીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. આમિતીપ્રાર્થનાષ્ટક.	...	...	વે. શા. સ. અવલારામ બૂધરજી શાસ્ત્રી.
૩. મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞતાસા	..	-	Mr. D. B. A. LL B. High Court
Plader.
૪. અભિસંગધનું સ્વરૂપ	...	...	એક વંશુવ V.
૫. લીલાવૈચિત્ર્ય.	...	...	લીલાલોચકા.
૬. સંખેડા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય	...	...	શા નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ ઝોમવાલા

॥ मुक्तितारतम्यनिर्णयः ॥

ननु मुक्तौ तारतम्यं नास्ति, प्रमाणाभावात्, 'परमं साम्यमुपैतीति तारतम्यमिति' म्याभावश्रुतेश्च, मुक्तौ तारतम्ये दूषणं चास्ति, तत्किमिति चेदुच्यते, स्वर्गसंसार-साम्ये स्थान्मुक्तेः इत्येकं दूषणं, द्वितीयं कथ्यते, मुक्तस्याधिकदर्शने दुःखद्वेषेर्ष्या-दिकं स्यादिति पूर्वपक्षे प्राप्ते, सिद्धान्त उच्यते, प्रमाणाभावादित्यसिद्धं, बहुप्रमाण-सत्त्वात्, 'सैषानन्दस्य मीमांसा भवति ते ये शतं मानुषा आनन्दा स एको मनु-ध्यगन्धर्वाणामानन्दः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्ये'त्यादितैत्तिरीयश्रुत्या 'अथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः स एक आजानजानामानन्दः यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽकामहत' इत्यादिवाजसनेयश्रुत्या 'अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायो मनोजवेष्वासमा बभूवुः' इत्यादितैत्तिरीयश्रुत्या 'नृपाद्याः शतधृत्यन्ता मुक्तिगा उत्तरोत्तरं सर्वैर्गुणैः शतगुणा मोदन्ता इति हि श्रुताः', 'मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः सुदुर्लभः प्र-शान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने' इत्यादिस्मृतिभिः, 'यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै वणिक् स वै भृत्यः स वै स्वामी गुणल्लब्धौ न कामुकौ मुमुक्षोर-मुमुक्षुस्तु परो लोकान्तभक्तिमान्' इत्यादिसाधनतारतम्येन फलतारतम्यप्रतिपा-दकस्मृत्या भक्तिसाध्यमुक्तितोधिकभक्तिसाध्यमुक्तेराधिक्यस्य प्रतिपादकतया 'अ-न्ये द्वेवमजानंत श्रुत्वान्येभ्य उपासते तोषि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः' इत्यादिशब्देन 'स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेपि यान्ति परां गतिं किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा' इत्यादिसाधनतारतम्येन फलतारतम्यप्रतिपादकतया स्मृत्या साधनस्योत्तमत्वेन साध्यं चोत्तममाप्नुयुः, 'ब्रह्मादयः क्रमेणैव यथानन्दश्रुतौ श्रुताः' इतिस्मृत्या 'अधिकं तस्य विज्ञानमधिका च गतिस्तथे'तिभारतवचनात्, 'मुक्तं वै साधनाधिक्यात्साध्याधिक्यं सुरादिषु नाधिक्यं यदि साध्ये स्यात्प्रयत्नः साधने कुतः' इतिमुक्तिर्गतार्थवचनात् 'त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभा-वजा सार्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु श्रद्धामयोयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव स' इत्यादिस्मृत्या स्वभावजेतिस्वरूपभूतभक्तितारतम्येन चतुर्मुखादय इत-रेभ्य उत्कृष्टा इतिउत्कृष्टप्रतिपादकतया अस्मदादिमुक्तभोगः मुक्तचतुर्मुखभोगा-त्रिकृष्टः अस्मदादिभोगत्वात् संसारस्यास्मदादिभोगवदित्यादिमुक्तिभिश्च मोक्षतार-तम्यस्य सिद्धेः, 'श्रोत्रियस्य अकामहतश्चे'तितैत्तिरीयश्रुतिगतस्य 'यश्च श्रोत्रियो

ऽवृजिनोऽकामहत'इतिवाक्यद्वयस्याप्यमर्थः, अकामहतत्वं कामाकृतोपद्रवः न त्वकाम-
 त्वं हतशब्दवैयर्थ्यात्, स च 'सत्यकामस्य यत्राप्ताः कामास्तत्र मामृतं कृधी'-
 त्यादिश्रुतेः 'स हि मुक्तोऽकामहत'इतिब्रह्माण्डोक्तेश्च, अवृजिनत्वमप्यपापदुःखयोः
 सत्त्वात्, श्रोत्रियत्वं च मुक्तस्यैव मुख्यं, 'माहश्रुतिफलत्वात् श्रोत्रियाः प्राप्तमोक्षिणः
 त एव चाप्तकामत्वात्तथाऽकामहता मता' इतिभारतोक्तेः, 'परमं साम्यमुपैती'ति-
 मुक्तसाम्यश्रुतेः कथं मुक्ततारतम्यमितिचेत्, तस्याः सावकाशत्वात्, दुःखाभाव-
 सत्यकामत्वादिना सरःसागरयोरिव स्वयोग्यानन्दपूर्त्या च साम्यात्, 'लिङ्गभेदः
 परानन्दो दुःखाभावः समा मता' इतिस्मृतेः, अन्यथा मुक्तस्येश्वरवज्जगत्सृष्टत्वा-
 दिकं स्यात्तच्च 'जगद्व्यापारवर्ज'मितिसूत्रे त्वयापि निषिद्धं, 'भोगमात्रसाम्य-
 लिङ्गाच्चे'तिसूत्रस्थमात्रशब्दस्य गन्मते भोगसामान्य एव साम्यं, न भोगविशेषे
 इत्यर्थः, त्वन्मतेपि भोगसामान्ये मुक्तस्य ब्रह्मसाम्यात्, अन्यथापसिद्धान्तत्वात्,
 चाराहे च 'स्वाधिकानन्दसम्प्राप्तौ सृष्ट्यादिककृतिष्वपि मुक्तानां नैव कामः स्या-
 दन्यान् कामांश्च भुञ्जत' इति, न च हर्षेर्ष्यादिभेदः, निःशेषगतदोषाणां बहुभि-
 र्जन्मभिः पुनः । स्यादापरोक्ष्यं हि हरद्वेषेर्ष्यादि ततः कुतः॥ भवेयुर्यदि सेर्ष्येद्या स-
 मेष्वापि कुतो न ते । तप्यमानाः समान् दृष्ट्वा द्वेषेर्ष्यादियुता अपि ॥ दृश्यन्ते बहवो लोके
 दोषा एवात्र कारणं । हतः सौगन्धिकवने मणिमांश्च पुनः कलौ ॥ जातो मिथ्यामातिः
 सम्यग्विस्तीर्यापि तमोधिकं । इन्द्रजालधियां सृष्टिं मन्यन्ते ज्ञानदुर्वलाः॥ नित्यनिर-
 स्तेन्द्रजाले स्वत एव कथं भवेत् । अशक्ताः सत्यसृष्टौ हि मायासृष्टौ वितन्वते ।
 अचिन्त्यानन्तविभवः कथं तामीहते हरिः ॥ अणुमात्रोप्ययं जीवः स्वदेहं व्याप्य
 तिष्ठति । यथा चाप्यशरीरेषु हरिचन्दनविप्लुतः ॥ ब्रह्मविष्ण्वीशरूपाणि त्रीणि
 विष्णोर्महात्मनः । ब्रह्मणि ब्रह्मरूपांशः शिवरूपी शिवे स्थितः ॥ पृथगेव स्थितो देवो
 विष्णुरूपी जनार्दनः ॥ ब्रह्मण्यप्रतिपन्नोपाव्यभावेपि पारमार्थिकत्वरूपधर्माभावस्य
 परिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधितद्वयदादेः प्रतिपन्नोपाधिसद्भावेपि पारमार्थिकाभाववत्त्व-
 स्य घटादौ परिच्छिन्नसद्रूपत्वाविरोधोपपत्तेश्च, एवं च ब्रह्म कालत्रयेपि सत्,
 वियदादिरूप्यपि च कदाचिदेवेति नित्यत्वात्, नत्वाभ्यामेव वैषम्यं, न तु
 सत्यत्वमिथ्यात्वाभ्यां, तच्च सङ्ग्रहः ॥ स्वरूपेण त्रिकालस्य निषेधो नास्ति ते
 मते । रूप्यादेस्तात्त्विकत्वेन निषेधस्त्वात्मनोपि हि ॥

॥ इतिश्रीमद्विठलेश्वरविरचितो मुक्तितारतम्यनिर्णयः संपूर्णः ॥

॥ भक्तिजीवनम् ॥

—*—*—*—*—

श्रीमद्वल्लभादाब्जमसादादुत्तमोत्तमात् ।
 वक्ष्ये प्रवाहमर्पादापुष्टीनां भेदमुत्तमम् ॥ १ ॥
 संसारसागरस्याशु तरणाय कलौ युगे ।
 पापे चापजनाग्रेस्मिन्सर्वधर्मविवर्जिते ॥ २ ॥
 दुष्टावृतमहातीर्थे सत्कथाव्यग्रसज्जने ।
 श्रीमद्गुरुहरिं जीवः श्रयते प्राग्भवाश्रयात् ॥ ३ ॥
 आश्रयोन्मुख एवाशु भवत्यस्य ब्रजेश्वरः ।
 ब्रह्मसम्बन्धतो देहे वृत्तिः स्थिरवरा भवेत् ॥ ४ ॥
 तरणाय प्रवक्ष्येस्य समुद्रस्येव जीविनः ।
 कृत्याकृत्यं न जानाति धर्माधर्मं तथा पुनः ॥ ५ ॥
 अन्याश्रयं करोत्येव वेदशास्त्रावलोकनैः ।
 भ्रान्तानि मुनिवाक्यानि हृष्टा सञ्ज्ञातसम्भ्रमः ॥ ६ ॥
 वेदासिंधुवाक्योर्मितादितेन्द्रियसञ्जयः ।
 भ्रान्तश्चेद्भवति मायः स प्रावाहिक उच्यते ॥ ७ ॥
 तस्मात्प्रावाहिका भक्तिर्न कर्तव्या कदाचन ।
 विचारोत्र न कर्तव्यः श्रीमदिच्छा बलीयसी ॥ ८ ॥
 रासावलोकसम्बन्धसदृशी जायते रुचिः ।
 भक्तैश्चिन्ता न कर्तव्या श्रीमदिच्छा यतोऽचला ॥ ९ ॥
 मर्पादा केवला भ्रान्तिः सर्वदोषमयस्य हि ।
 मिथ्याचारस्य दोषस्य पुरुषोत्तमसम्भ्रमात् ॥ १० ॥
 वेदशास्त्रोक्तधर्माणां राहित्याचित्तनैष्ठुरात् ।
 न दोषनिवृत्तिस्तस्य साभिमानस्य जायते ॥ ११ ॥
 स्वीकरोति प्रभुः स्वं चेदनन्यभजने भवेत् ।
 स्वीकाराद्वैष्णवैः सद्गो मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ १२ ॥

जायते सुदृढः स्नेहः साक्षाच्छ्रीपुरुषोत्तमे ।
 मर्यादीयः समाख्यातो भक्तोयं केवलं श्रमात् ॥ १३ ॥
 न चास्य श्रीमतः प्राप्तिः पुरुषोत्तमसम्भ्रमात् ।
 भगवज्जनसंसर्गात् पुरुषोत्तमदर्शनात् ॥ १४ ॥
 प्रभुप्रसादभक्तौ तु दोषनाशोस्य जायते ।
 कदाचिद् भाग्ययोगेन वैष्णवावाससेवनात् ॥ १५ ॥
 संसाराम्बुनिधिर्वश्यपदमात्रस्तदा भवेत् ।
 साक्षात्प्राप्त्यै तदा येषु तन्मयत्वं यदा हरौ ॥ १६ ॥
 देहरुधिरमांसास्थिमयं दृष्ट्वास्थिरं जगत् ।
 अहन्ताममतानाशे कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥ १७ ॥
 तदा तमनुगृह्णाति साक्षाच्छ्रीपुरुषोत्तमः ।
 भिन्नमार्गस्य वाक्यानां स्वीकारं मानसं त्यजेत् ॥ १८ ॥
 पुरुषोत्तमधाम स्याच्चेतो वैष्णवसंश्रयात् ।
 स्वप्ने तस्य प्रभोः प्राप्तिः स्वमवत् प्रकटा भवेत् ॥ १९ ॥
 विरहे तत्स्वरूपस्य भजनं शतधा भवेत् ।
 सर्वं समर्पयेद्भक्त्या निवेदनपरोनिशम् ॥ २० ॥
 असमर्पितवस्तूनां वर्जनाद्भगवज्जनः ।
 आश्रयो जायते कृष्णे कृष्णस्तस्याश्रयोन्मुखः ॥ २१ ॥
 विवेकञ्च तथा धैर्यं हरिः सर्वं करोति हि ।
 पुष्टिमार्गे प्रवृत्तोयं भक्तः श्रीपुरुषोत्तमः ॥ २२ ॥
 ब्रजराजो द्विजपतिर्हरिरेव न संशयः ।
 रहस्यं परमं चैतत् पवित्रं परमाद्भुतम् ॥ २३ ॥
 न प्रकाश्यमभक्ताय कल्याणं भक्तिजीवनम् ॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्विठ्ठलेश्वरविरचितं भक्तिजीवनं समाप्तम् ॥

શ્રીસ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમ્-

સર્વાસદાસેવિતપાદપદ્મલસન્નિવાસેન ભુવં લિલંત્યા ॥

વિયોગમાવૈકગતાત્મન સ્યાં કદા તવાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૫ ॥

શ્લોકાર્થ—સખીયે મદાસેવિતપાદપદ્મમા સુશોભિત નખાગ્રે હરી પૃથ્વીતે લખતા અને વિયોગલાવ એકમાજ પ્રાપ્ત છે આત્મા અંતઃકરણ જેનું એવા પ્રિયાહ્વાના પદરજ પ્રદેશમા જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં ? આ માર્ગમા મહાન ભક્ત પ્રિયાહ્વા છે માટે તેના પાદરજેભિષેક વિના અથવા તો તદ્દુપ સ્વાચાર્યચરણના પાદરજેભિષેક વિના આ મ્નેહમાર્ગમા પ્રવેશ જ કઠિન છે એ અત્ર પદપાંશુજન્મમગબ્ધથી ધ્વન્યર્થ મ્પુરિત થાય છે.

ભાવાર્થસમીક્ષા—અહા ! આ રસાત્મક મ્નેહમાર્ગમા વિરહાવસ્થાનું કેવું પ્રાપ્ત્ય છે કે જ્યાં પ્રભુનિરિક્ત અન્ય આલાપનિ નિવૃત્તિપૂર્વક સ્તબ્ધતા થઈ રહે છે સકલ ઇન્દ્રિય વ્યાપાર ઉપગમ પામે છે અંતઃકરણની કૃતિયો કેવલ મોહમાગમમા ધૂખી જાય છે તેનું પ્રદર્શન આપ આ શ્લોકમા કરાવે છે ક્યારેક પ્રિયાહ્વા વિરહાવસ્થામા મિગજે છે. ત્યારે લલિતા, શ્રદાવતી, વગેરે આપના પાદપદ્મ વગેરે સર્વાંગનું સેવન કરે છે તથાપિ પ્રિયતમના વિરહ પ્રાપ્ત્યથી અકીય સુશોભિત ચરણનખાગ્રથી ભૂમિ ખોદવા માડે છે અર્થાત્ પ્રિયતમના વિરહાગ્રિધિ પ્રજ્વલિત થઈને બિવરપ્રાર્થના કરતા હોય તેમ પૃથ્વીતે ચમ્પુથી ખોદે છે (અત્ર પ્રમાણુ શ્રીમુખોધિની) અને દ્વાત્મક વિયોગ-લાવમાજ એકતાનતા આત્મા વિગેરે સકલેન્દ્રિયની ધર્મ ગદી છે જેની એવા પ્રિયાહ્વાના પાદપદ્મપ્રદેશમા હું ક્યારે જન્મ લઉં ? એમ આપ અભિલાષા કરે છે અહાહા, આ મ્નેહમાર્ગમા વિરહ હું ખામિ કેવો અસહ્ય પ્રદીપ્ત થાય છે કે અપ્રિયતમના સગમવિના પોતાના શરીરની પણ અતપેક્ષા એથી વિશેષ થુજ કહેવું. આ વિરહાત્મકતાપાભિલાષાયે વિરહાભિસ્વરૂપ પુષ્ટિપથચાર્ય શ્રીવલ્લભાધીશતોજ મમાશ્રય કરવો એ તવ અને પદપાંશુજન્મા-એ પદમા ધ્વનિ નિકલે છે તેનું વિગ્મરણ ન થવું જોઈયે

પ્રતિક્ષણપ્રાપ્તસદાતેજસ સ્વપ્રાણનાથોદયજાતતદ્વત્તે ॥

ગુણાનુવાદં સતતં રટંત્યા કદા તવાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૬ ॥

શ્લોકાર્થ—(પ્રતિક્ષણ પ્રાપ્ત થયેલ સદૃષ આર્ત ચિત્તે કરીને સ્વપ્રાણનાથના ઉદય માટે તદ્દમત એટલે પ્રભુ સબધિ પ્રતને કરનારા હું પ્રિયાહ્વા નિગતર પ્રિયતમના ગુણાનુવાદને રટનારા એવા જે આપ, તેના પદરજમાં જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં)—અથવા શ્લોકાર્થ—વિરહાવસ્થામા ક્ષણ ક્ષણમા ભાવનાથી પ્રાપ્ત સત-એટલે પ્રભુ-તેમા આર્ત છે ચિત્ત જેનું-અને સ્વપ્રાણનાથના ઉદયના સમુદાયને માટે એટલે સ્વપ્રિયતમના અનંત અબ્યુદયને માટે તેનાજ પ્રતને કરનારા-એટલે પ્રભુ સબધિ પ્રતોતેજ કરનારા એવા પ્રિયાહ્વાના પદરજ પ્રદેશમા જન્મ વાલો હું ક્યારે થાઉં ?

ભાવાર્થ—આ વિરહાત્મક માર્ગમા નિકુજનાયક પ્રભુ ક્યારેક સ્વામિનીહીની ઝંખનામા પ્રિયાની-સર્વ શ્રીઅગતી માધુર્યતાની ભાવભાવનામા આર્તચિત્ત બનિ રહે છે અને આર્તના વાક્ય પણ પોતાના અંતરંગસખા શ્રીદામાને પામે કહે છે હું સખે ગધા મારા હૃદયનો આ-

ધાર છે ગદ્યા મન, પ્રાણુજીવન છે, પ્રિયતમા-મારા નયનનો શૃંગાર છે, પ્રિયા મારા જન્મનું ફલ છે વિશેષ શું-રાધા મારૂં સૂર્યસ્વ છે, સુદર કંકણની ચાતુર્યતાવાલા ચલાયમાન નૂપુરવાલા કટિપ્રદેશમા સુશોભિત હુદ્ર ધટિકાના નાદવાલા, નાલિ-અને હૃદય ઉપર સુદર મોતિના હારથી સુપ્રકાશિત શ્રી અંગવાલા-એવા પ્રિયાજીનું વિયોગાવસ્થામા સ્વરૂપાનુસધાન કરી સદા આર્ત પ્રભુ થાય છે, પ્રિયતમા પણ દાણુ ક્ષણમા વિરહમા ભાવાત્મક સ્વરૂપાનુભવ કરી આર્તચિત્તવાલા બની જાય છે અહાહા. શું રસાત્મસ્નેહમાર્ગની વિરહાવસ્થા-કે જેનો અનુભવ-પ્રિયાજી જ કરી શકે પ્રિયાજી ક્યારેક વિરહાવસ્થામા ભાવાત્મક-હૃદયપ્રદેશમા પ્રાપ્ત પ્રભુમા અનેક ભાવના સ્પર્શ કરી આર્તચિત્ત બની જાય છે હા પ્રિયવદ્-મારૂં હૃદય વિદીર્ણુ થાય છે એમ પ્રવિલાપ કરી પીડાયુક્ત અંત કરણુવાલા થઈ રહે છે અને ક્યારેક સ્વપ્રાણનાથના અનત અધ્યુદયોને માટે અનન્યતાયુક્ત તક્ષીનતા કરીને સ્વપ્રાણનાથના પ્રતો કરે છે એટલે પાતિવ્રત્યપરાયણ રહી અન્યઆલાપ, અન્યધ્યાન, અન્યજ્ઞાન, અન્યદર્શન, અન્યસ્પર્શન વિગેરેનો પરિત્યાગપૂર્વક, રસપ્રચુર સ્વપ્રિયમના જ ગુણાનુવાદની ગટના કરે છે. એજ આ રસમાર્ગના પ્રતો છે અર્થાત્ વિરહાવસ્થામા ગુણુગાનાદિક કરી પ્રભુસંગમાર્થ જીવન ટકાવી રાખે છે એવા પ્રિયાજીની પાદરજપ્રદેશમા મારો જન્મ દ્રષ્ટિ થશે એ અભિલાષા આપ કરે છે તદ્વત્ સાપ્રતકાલમા પણ સ્વામિનીરૂપ પુષ્ટિસ્થ જીવેએ શ્રીમદાચાર્યની જ્ઞની ભાવના કર્તવ્ય છે હવે સમમ શ્લોકની સમીક્ષા તેમના કૃપાબલથી કરીએ.

મૂલમ્—સ્વાધીનગોપીજનવલ્લભાયા નિઃસાધનાનુગ્રહકારણાયા ॥

સ્વદ્વારસંપ્રાપિતમત્પ્રમો સ્યાં કદા તવાહં પદપાંશુજન્મા ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ—સ્વાધીન છે ગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ જેને, નિસાધન જીવને અનુગ્રહના કારણુ રૂપ, પોતાના નિકુજદ્વારમા સારી રીતે પ્રાપ્ત કરેલા છે મારા પ્રભુને જેણે એવા પ્રિયાજીના પાદરજપ્રદેશમા જન્મવાલો હું ક્યારે થાઉં એમ આપ પ્રાર્થના કરે છે. શ્લોકાર્થ થયો. આ શ્લોકનો ભાવાર્થ વિચાર હરિગયોક્તભાવભાવનાનુસાર છે અહા આ પુષ્ટિમાર્ગમા પુષ્ટિભક્તોનો કેવો અપૂર્વ સ્નેહ જેના સ્નેહથી પ્રભુ વશ થઈ જાય છે નિકુજનાયિકાને પ્રિયાજીને પ્રભુ એટલા આધીન છે કે પ્રભુ સ્વતઃ શ્રીદામા અંતરંગસખાને કહે છે કે બહાર બીતર સન્મુખ ચાલતા બેસતા, શયન કરતાં અપ્રમા સુપુષ્ટિમા, કિ બહુના જાગૃત અવસ્થામા પણ મારી દષ્ટિ પ્રિયતમાવ્યતિરક્ત અન્યત્ર ઝૂંટિરહિત થઈ રહી છે સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી તત્વાલોકન કરતા આ પુષ્ટિમાર્ગમા પ્રિયાજીનું કેટલું સામ્રાજ્ય છે કે ભોજન, શયન વિગેરે સર્વ કાર્યમાં પ્રભુ વશીકરણુત્વ, પ્રિયાજીનું સર્વત્ર સુરૂપ છે. પ્રભુ સ્વતઃ આજ્ઞા સુદામા અંતરંગસખાને આજ્ઞા કરે છે કે, સ્વામિનીસન્નિધાનવિના ભોજન પણ અરચિકર છે સ્વામિનીવ્યતિરિક્ત અન્ય વસ્તુ માહે સખે મારી રચિ નથી ઇત્યાદિક વાંચ્યથી ગોપીજનવલ્લભ પ્રભુનું પ્રિયાજીકૃત સ્વાધીનત્વ સુરૂપ છે નિસાધનેતિ નિસાધનને અનુગ્રહ કરનાગ નિસાધન જીવને અનુગ્રહ કેવલ પ્રિયાજીએ જ કર્યો છે.

નિસાધન શ્રીગોપીજનોને મનોરથાત પર્વત નિકુજદ્વારમા આનંદની પ્રાપ્તિ પ્રિયાજીદ્વારા થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય નિસાધન જીવોને શુદ્ધ વિરહતાપ, સયોગ વિગેરે ફલાનુભવ કેવલ પ્રિયાજીના કૃપાકુરથી જ સમુદ્ભવે છે આ પુષ્ટિમાર્ગમા નિમીમ ખરા પ્રેમનું સ્વરૂપ તથા વિરહ સ્વરૂપ તથા મહાન લક્ષ્યાત્વ એ સર્વ આ નિકુજનાયિકામા જ મનાય છે. અત્ર નિસાધન

જીવોને અનુમાહકત્વ શ્રીમદ્ધાર્મ્યનું છે એ પણ પ્રિયાજીના કૃપાકટાક્ષનું જ ફલ છે અત્ર તા-
ત્પર્યર્થ વિચાર ઉત્કટ વિરહાનુભવ કરવા માટે અને નિસાધન જીવો કે જે જીવો બહુ
સવત્સર પરિમિતકાવચી સ્વલીલા નિકુન્દારમાથી જુદા પડ્યા છે અને પ્રભુસખધિ તાપ
કલેશ અને આનંદ વિગેરેને વિજીતીય જીવોના સમાગમથી ભુલેલા નિસાધન જીવોને સ્વ-
કીયનિકુન્દારમા પુનઃ પ્રવેશાર્થે સ્વામિની રૂપાતરથી સ્વાચાર્યરૂપ ધરીને પણ સર્વનો સમુદ્ધાર
કરે છે તે પણ કૃપાકટાક્ષ પ્રિયાજીનું છે, અને સ્વનિકુન્દારમા પ્રભુને પ્રાપ્ત કરનારા,
વિરહાવસ્થામા નિસાધન થઈ જતા પ્રભુપ્રાદુર્ભાવ ધાય છે માટે આ પદમા સયોગ સ્સમ્યક્
સુધારસ-વા-સ્વદ્વાગ અથવા પ્રાપ્તિ પદો આપે ધર્યા છે તે ઉપપન્ન છે, અથવા સુધારસ
પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે પ્રભુને નિકુન્દારમા પધરાવવાવાલા પ્રિયાજીની પાદરજમા જન્મવાલો
હુ ક્યારે થાઉં પ્રભુનું જેમ રૂપ-ઉભયભાવયુક્ત છે અર્થાત્ સ્વામિનીયુક્ત નિરતર છે અત્ર
પ્રમાણુ રઘુરત્નુ પ્રેમામૃત ટીકા નમન્ત્રીભાવપૂર્ણય તામિ ક્રીડારતાય ચ । ત્રિપુમિલિતસ્વપાયવર-
માનદદાયિને એ શ્લોકમા સ્ત્રીભાવપૂર્ણ અને તેની સાથે ક્રીડામા આસક્ત અને સ્ત્રીભાવ
તથા પુલાવથી મિલિત એવા પદમાનંદ આપનાર પ્રભુને હુ નમન કરું છું એ શ્લોકમા
સ્ત્રીભાવ તથા પુલાવથી મિલિત એવા રસાત્મક કૃષ્ણને ને નમસ્કારકથન છે તદ્વાત્ શ્રીમ-
દ્ધાર્મ્ય પણ ઉભયભાવવિશિષ્ટ નિલક્ષીલામા સદા વિરાજમાન છતા પણ નિસાધન જીવોના
ઉદ્ધારાર્થે અત્ર આવિર્ભૂત થયા એ તાત્પર્ય પણ અત્ર અનુપપન્ન નથી ક્યારેક માનાભોધિ
સમાપ્ત થતા પ્રિયાજી સ્વાધગ્નસુધાનિષ્ટ સ્સ આપવા માટે પ્રભુને સ્વનિકુન્દારમા પધરાવે
છે આપ પ્રિયતમે સિદ્ધ કરેલ નિકુન્દમા નથી પધારતા અહાહા શુ પુષ્ટિમાર્ગીય સાંભા-
વ્યપદનુ વશીકરણત્વ કે જ્યાં સ્સાત્મક પ્રભુ પણ પોતાની ઇશ્વરમર્યાદા ત્યાગ કરીને પણ
પુષ્ટિ મહાત્ લક્ષ્ય પામે પધારે છે એ શુ પુષ્ટિમાર્ગીય સામ્રાજ્યનિ સમુજ્જવલતા સાધારણ
કહેવાય ? લોકવેદાતીત કહેવાય. પુષ્ટિતત્વ લોકવેદાતીત છે એ, ન લોકવેદસાંપેક્ષા એ
શ્લોકમા શ્રીમાન્ હરિરાયચરણે બતાવ્યું છે તે ન વિરમરતુ પૂર્વોક્ત લોકવેદાતીત સૂક્ષ્મ
પુષ્ટિતત્વયુક્ત પ્રિયાજીની પાદરજપ્રેમમા આપ જન્મ, લીલાનુભવાર્થે માગે છે અન્યથા
પુષ્ટિપ્રવેશ અગત્ય છે.

મૂલમ્—इति श्रीमत्स्वामिनीति शयितदीने मयि परं पराधीने पीनेऽखिलम-
जनदायैरपि सदा ॥ कृपा कार्या धार्या हृदि च मम चित्तं मुररिपुप्रियस्वाचा-
र्याणां चरणशरणोऽहं हरिरिति ॥ ८ ॥ इति श्रीहरिदासोदितं स्वामिनीप्रार्थनाष्टकं
संपूर्णम् ॥ श्रीवल्लभार्पणमस्तु

શ્લોકાર્થ:—પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિરહાવસ્થાયુક્ત હે શ્રીમત્ સ્વામિન્ સ્વામિની, અતિશ-
યત્નીન અને કેવલ પરાધીન અને સમગ્ર લજ્જનદોષોપેયે કરીને પણ સદા સર્વદા પુષ્ટ એવો
હુ તેને વિશે સદા કૃપા કરવી, અને તે કૃપા આપે સદા સર્વદા હૃદયને વિષે ધારણ પણ
કરી રાખવી. અને મારા ચિત્તને પણ આપના ભાવાત્મક હૃદયમા પ્રકટિત પુરુષોત્તમને વિષે
ધરિ રાખો એટલે અન્યત્ર જવા નહીં આપો હૃદિમા રનિવાલો એવો હુ સદા સર્વદા મુરરિપુ
પ્રિય એટલે ભક્તપ્રતિબદ્ધ દુર કન્નાગ પ્રભુ તેના પ્રિય સ્વઆચાર્યના ચરણશરણ હુ છું
એ શ્લોકાર્થ થયો હવે ભાવાર્થસમીક્ષા કરીએ.

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રિયાજીની વિરહાવસ્થા વર્ણન કરતા ઉચ્છ્વિત પ્રેમાવેશથી પ્રભુમાં

અને સ્વામિનીમા અભેદબુદ્ધિથી હે સ્વામિનુ એમ અત્ર સ્વામિનીવાચક પદમા-પુષ્ટિય નિર્દેષ આપે કર્યો છે તે ઉપપન્ન છે. પૂર્વોક્ત વિરહાવસ્થા ધર્મયુક્ત હે પ્રિયાજી અતિદીન પરાધીન ભજન દોષથી ભરેલાને વિષે આપે કૃપા કરવી. અને કૃપાનો ક્યારે પણ પરિણામ કરવો જ નહી. આપના હૃદયમા પ્રકટિત પ્રભુમાં, મારા ચિત્તને સદા રાખવુ એમ ભક્ત દુઃખ હરેણુથીલ પ્રભુમા રતિવાલા આ દાસને ત્વરૂપ આચાર્યચણુના પદપંકજમા સદા સર્વદા રાખી વિરહાવસ્થાનું દાન કરો એ અત્ર ભાવાર્થ છે તાત્પર્યાર્થ છે.

આ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમા અગાધ વિરહાવસ્થાયુક્ત પ્રિયાજીના પાદરજના પ્રદેશમા જન્મ આપે માગ્યો છે તેનુ કારણ વિના મહત્પાદરજોભિષેકમ્ એ ન્યાયથી અત્ર પુષ્ટિમાર્ગ-
મા પણ મહાન્ ભક્ત વ્રજ ભક્તો અથવા તેમાં પ્રધાનરૂપ પ્રિયાજી છે માટે તેના રત્નેભિષેક વિના અત્ર પ્રવેશજ દુર્ઘટ છે આ સ્નેહ માર્ગમાં દોષની નિવૃત્તિને માટે સાધનાતરની આવ-
શ્યકતા નથી કેવલ વિરહતાપથીજ પ્રભુને અનુપયુક્ત દોષો દહન થાય છે તે તાપતિ પ્રાપ્તિ-
સ્વામિનીજીથીજ અથવા તદ્દૂપ શ્રીમદાચાર્યથીજ થાય છે માટે તદાશ્રય મનવચનકર્મથી પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોયે કર્તવ્ય છે એ લેખક પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોના દાસાનુદાસ શાસ્ત્રી અવલ-
રામની પ્રાર્થના છે. લેખકની સવિનય પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોને અભ્યર્થના આટલી જ છે કે
આવા પ્રમેય ગ્રંથો કે જેમા અત્રોદ્ધિક નૃગાર સ પૂર્ણ રીતથી સુપ્રકાશિત થઇ રહ્યો છે આના અલૌકિક ભાવાત્મક પ્રભુનિષ્ઠ શૃંગારની પ્રાકૃત આગમાપાયિ લૌકિક શૃંગારમા ભાવના કરવી નહી ત્રિવિધ નરક દારમા મુખ્ય નરક દાર ભૂત લૌકિક ક્રમ મનાય છે કારણ ભક્તિ શાસ્ત્ર-અને કામશાસ્ત્રની વ્યવસ્થા ભિન્નજ છે સત્વાદિક ગુણોનો પરિણામ કરી કેવલ નિર્ગુ-
ણાવસ્થાપન્ન થઇ પ્રભુની લીલાનુભવ કરવો તે ભક્તિશાસ્ત્રનુ પરિણામ છે તે કાઇ કામશા-
સ્ત્રનુ નજ હોય આ સ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમા અસાધારણ રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણમાં સ્વામિનીના અખંડ અભેદ અને એકરસ પ્રેમનુ ભક્તિનુ સરમ અને હૃદયવેધક ભાવોદ્ધાટન આપે કર્યું છે કે જેના વાચવાથી ત્રિપુષ્ટિસ્થ ભગવદીયોની પ્રાકૃત કામનાદાહપૂર્વક અલૌકિક રસપ્રભુ-
ત્રિલંગાકૃતિ લીલાસ્થ પુરુષોત્તમમા શુદ્ધ પ્રેમત્રયથી બધાવિ અનુપપન્ન નથી. પ્રભુમા આનંદ-
ત્રયીનુ દાર્દય કરવા સાઝજ આવા લેખોની જરૂરી છે. અહાહા આ પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રીમદા-
ચાર્ય તથા શ્રીવિદ્યાનાથ હરિરાયચરણ પ્રભુનિ પુષ્ટિપથાચાર્યોના વિરચિત રસાત્મભાવાત્મક ત્ર્યંબકપિણી પ્રેમરસવાહિની સરિતા કેવી અમદ ચાલી રહી છે કે જેમા સર્વાત્મભાવાદીક મોહ, પ્રમોહ, સૌમાઅમદાદિક વીગેરે ઝરણા વહ્યા કરે છે માટે યથાધિકાર તેમા સ્નાનપાન નિરુ-
- છે કે, સ્વામિનીસન્નિહૃદયમા લીલાનુભવ કર્તવ્ય છે વસ્ય દેવે પરમક્તિર્યથા દેવે તથા ગુરો વરુ મહે સખે મારી રચિનયો દાસમહા પૂર્વોક્ત શ્લોકાનુસાર શ્રીમદાચાર્યમા પ્રશુત્વ શુદ્ધિ સ્વાધીનત્વ મુસ્પષ્ટ છે નિસાધનેતિ નિ સાધનને ધિકાર થાય અત્મતિપત્તવિતેન કેવલ પ્રિયાજીને જ કર્યો છે.

લેખક-શાસ્ત્રી અવલરામના

નિ સાધન શ્રીગોપીજનોને મનોરથાત પર્યંત નિકુન્જનાશ્રમરણ પુષ્ટિસ્થ સમગ્ર વૈશ્ણવોને થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય નિ સાધન જીવેને શુદ્ધ વિરહતાપ, સયા-
યાજના કૃપાંકુરથીજ સમુદભવે છે આ પુષ્ટિમાર્ગમા નિમીમ ખરા પ્ર સંપૂર્ણમ્ સ્વરૂપ તથા મહાન્ ભક્તત્વ એ સર્વ આ નિકુન્જનાયિકામાજ મનાય

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

(અનુસધાન પા ૧૮૭ થી)

ગોવિંદભટ્ટ—પ્રભુની લીલાની સર્વ સામગ્રી સ્વરૂપમય, પ્રકૃતિથી પર છે વૃદાવન, ઝાડો, પશુ, પક્ષીઓ વગેરે સર્વ સ્વરૂપમય—પ્રભુમય છે, પ્રકૃતિમય નથી.

નીતિસેન—એ તો કાંઈ મારી સમજમાં ઉતરતું નથી.

વિચિત્રવીર્ય—વળી સ્વરૂપમય ઝાડો અને પક્ષીઓ તે કેવા હશે ? પ્રભુને પક્ષીઓ અને ઝાડો થવાનું મન થતું હશે ?

ગોવિંદભટ્ટ—વસ્તુતઃ આ સર્વ બ્રહ્મજ છે, એટલે પ્રભુ પોતેજ પક્ષી અને ઝાડ થાય છે, એ કાંઈ ખોટું, વેદવિરુદ્ધ કે આશ્ચર્યકારક નથી. પણ એમાં તારતમ્ય એ સમજવાનું છે કે પ્રભુલીલા આધિદૈવિક અને નિત્ય છે, અને તેની સર્વ સામગ્રી પણ આધિદૈવિક અને નિત્ય છે સામાન્ય મનુષ્યના બુદ્ધિ અને મન એ નિત્યતા બરાબર સમજી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી, કારણકે મન અને બુદ્ધિ પ્રકૃતિમય છે, અને પ્રકૃતિની પરની કાંઈપણ બાબત તેમની ગતિની બહાર છે એ મન અને બુદ્ધિ ઢાલ અને દિશ્ (time and space) થી પરિવેષિત, નિયંત્રિત છે, અને પ્રભુ અને તેમની લીલા સ્વતંત્ર છે. પ્રભુ જીવપર કૃપા કરી જેટલો આવિર્ભાવ તેના મન અને બુદ્ધિમાં કરે, તેટલુંજ જીવ સમજી શકે સર્વસમર્થ પ્રભુ કાલ અને દિશ્ના પડદા ખસેડી અશિક્ષિત, મુઘ્ધ અશોદ્યમાતાને સ્વમુખમાં બહાડના દર્શન દરાવી શકે છે, અને પ્રભુકૃપા વિના સર્વ વેદવેદાંતપારંગ મુનિને પણ પ્રભુના અનિત્ય સરખાનું ભાન થતું નથી. પ્રભુ કૃપા કરી અર્જુનને દિવ્ય દષ્ટિ આપી ભાવિ યુદ્ધમાં સહારતા યોદ્ધાઓના મૃત્યુના દર્શન પ્રથમથી દરાવી ઢાલની અવગણના કરી શકે છે, અને પ્રભુકૃપા સિવાય વિદ્વાનો વર્તમાનનું ભાન બૂલી જાય છે. સાગર એ કે એવી બાબતોમાં વેદપર અને આમવાક્યપર શ્રદ્ધા રાખવી ઉચિત છે.

વિચિત્રવીર્ય—ત્યારે આપણી બુદ્ધિમાં ન ઉતરે, વિચાગ્ગકિતને અયોગ્ય લાગે, તે પણ વેદમાં હોય માટે માનવું ?

ગોવિંદભટ્ટ—હા.

મો. પ્રેરજી—કારણ ?

ગોવિંદભટ્ટ—કારણ કે બુદ્ધિ પ્રકૃતિના આઠ ભાગમાંનો માત્ર એક ભાગ છે, અને પ્રકૃતિ ભગવાનની અસંખ્ય શક્તિઓમાંની માત્ર એક શક્તિ છે, તો એવી ક્ષુદ્રબુદ્ધિ અથવા મન સર્વ વ્યાપક પ્રભુને પોતાનો વિષય કેમ કરી શકે ? નહિજ માટેજ વેદ કહે છે કે ત્રિપાતર્જેન મતિરાપ્નેયા. વેદવિત્ આ સારી રીતે સમજે છે, અને તેથીજ કહે છે કે યોડન્યયા સત આત્માન અન્યથા પ્રતિપચ્ચેતે । કિં તેન ન કૃત પાપ ચૌરેણાત્માપહારિણા ॥ પણ આ શિક્ષા ધણાને ગમે ઉતરતી નથી, અને તેથી જે વેદમાં સ્પષ્ટ કહ્યું હોય તેનો પણ ભગવતકૃપા વિના પોતાના હૃદયમાં આવિર્ભાવ ન થાય ત્યારે વેદનો, શ્રુતિનો, સ્પષ્ટ વાચ્યાર્થ ઉઘાડી દઈ, તર્કના ઘોડા દોડાવી, પોતાની બુદ્ધિને ગ્રાહ્ય લાગે એવા લક્ષ્યાર્થ કરવા મંડી જાય છે. દષ્ટાન તરીકે શંકર તાર્કિકમાધ્યમા આનંદમયાધિકરણની સમાપ્તિમાં બ્રહ્મની આનંદ-

(બુદ્ધ—પાને ૧૮૦ મે પાંચમી લીટીમાં “ સાધજા કોઠારીના વરાજ ” ને બદલે “ તાગછસાહના વરાજ ” એમ વાંચવું.)

મયતા નિરૂપણ કરીને પણ પાછો આનંદમયની કોશતા નિરૂપણ કરવાને માટે અસ્મિન્નસ્ય ચ તદ્યોગ શાસ્ત્રિ સૂત્રના ભાષ્યની સમાપ્તિમા એતદુક્ત મવતિ ઇત્યાદિ કહીને પોતાના માયાવાદનો પુરસ્કાર કરવા મંડી જાય છે. નિષ્પક્ષપાતથી સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી અવલોકન કરનારને સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે માયાવાદ સૂત્રકારને કાષ્ટપણ અશમા સમ્મત નથી, અને ડા. થીએ. ને સ્પષ્ટ કહે છે કે શંકરે પોતાનો માયાવાદ મૂત્રકારના મતથી લિપ્ત ઉપજાવી દાઢ્યો છે.

વળી વ્યાસસૂત્રના ખીજા અધ્યાયના પ્રથમપાદમા શ્રુતેસ્તુ શબ્દમૂલત્વાત્ સૂત્રમા વ્યાસ કૃત્સ્નપ્રસક્તિ શકાની નિવૃત્તિને માટે કેવલ શ્રુતિનું જ શરણુ માને છે, અને શંકર પણ તે સૂત્રના પ્રથમ ભાગમા વિરદ્ધધર્માશ્રયનો અંગીકાર નીચે પ્રમાણે કરે છે—

તસ્માદસ્ત્યવિકૃતં બ્રહ્મ । નચ નિરવયવત્ત્વશબ્દકોપોઽસ્તિ, શ્રૂયમાણત્વાદેવ નિરવયવત્ત્વસ્યાપ્યભ્યુપગમ્યમાનત્વાત્ । શબ્દમૂલં ચ બ્રહ્મ શબ્દપ્રમાણકં નેન્દ્રિયાદિપ્રમાણકં તદ્યથાશબ્દમભ્યુપગન્તવ્યમ્ । શબ્દશ્ચોભયમપિ બ્રહ્મણ. પ્રતિપાદયત્પ્રકૃત્સ્નપ્રસક્તિ નિરવયવત્ત્વં ચ । લૌકિકાનામપિ મણિમન્ત્રૌષધિપ્રભૃતીનાં દેશકાલનિમિત્તવૈચિત્ર્યવશાચ્છક્તયો શિરુદ્ધાનેકકાર્યવિષયા દૃશ્યન્તે । તા અપિ તાવન્નોપદેશમન્તરેણ કેવલેન તર્કેણાવગન્તું શક્યન્તેઽસ્ય વસ્તુન પનાવત્ય પતત્સહાયા પતદ્વિષયા પતત્પ્રયોજનાશ્ચ શક્તય ઇતિ । કિમુતાચિન્ત્યસ્વભાવસ્ય બ્રહ્મણો રૂપં વિના શબ્દેન ન નિરૂપ્યેત । તથા ચાહુ પૌરાણિકા—‘અચિન્ત્યા સ્વલુ યે ભાવા ન તાંસ્તર્કેણ યોજયેત્ । પ્રકૃતિભ્ય પરં યદ્વ તદાચિન્ત્યસ્ય લક્ષણમ્ ॥’ ઇતિ । તસ્માચ્છબ્દમૂલ પદ્વાતીન્દ્રિયાર્થયાથાત્મ્યાધિગમ. અહિં સુધી બ્રહ્મમા વિરદ્ધસર્વધર્માશ્રયનો અંગીકાર સ્પષ્ટરીતે કર્યો; પણ તરતજ ભ્રમિતબુદ્ધિના તુરગ દોડવા મડ્યા, અને દોડતા, ઉછળતા, ખોખારવા મડ્યા, કે નનુ શબ્દેનાપિ ન શક્યતે વિરુદ્ધોઽર્થ પ્રત્યાયયિતુ નિરવયવં ચ બ્રહ્મ પરિણમેતે નચ કૃત્સ્નમિતિ । યદિ નિરવયવં બ્રહ્મ સ્યાન્નૈવ પરિણમેત । કૃત્સ્નમેવ ચા પરિણમેત । અને એમ ખોખારતા, શ્રુતિનો, શબ્દનો, અંદુશ પત નહિ કરી અવિદ્યાના ખાડામા બુદ્ધિને લઇને પડ્યા, ને પડના પડતા ઉચ્ચાર કર્યો કે નૈવ દોષ । અવિદ્યાકાલ્પિતરૂપમેદાભ્યુપગમાત્ । ન હાવિદ્યાકાલ્પિતેન રૂપમેદેન સાવયવં વસ્તુ સંપદ્યતે । આમ જ્યાંજ્યાં શ્રુતિનો અર્થ ન સમજાય ત્યાંત્યા પ્રભુકૃપાનો આશ્રય છાડીને, પોતાને અનુભવગમ્ય ન હોવાથી અવિદ્યા-માયાનો આશ્રય કરવાથી જ વિશાલબુદ્ધિ છતાં શંકર માયાના અંધારા ખાડામાં પડ્યો છે, અને એક જડબુદ્ધિની, પણ ભગવત્ કૃપાથી હૃદયમા પ્રભુના અવિભાવવાળી, વૈષ્ણવ ડોશીને જે ભગવદ્વીલાના દર્શન સહજ થઇ શકે છે તે એ કરી શક્યો નથી.

વળી ખીજા અધ્યાયના પહેલા પાદમા તદનન્યત્વમારમ્મણશબ્દાદિભ્યઃ સૂત્રમા બ્રહ્મ અને જગત્ની અનન્યતા વ્યાસે અંગીકાર કરી છે તેનો વિસ્તાર કરીને પણ બેદખડને માટે બેદાબેદ વાદનો ઉપન્યાસ કરીને, તેનું કાષ્ટક અંશમા ખડન પણ કરીને વિરદ્ધ સર્વધર્માશ્રય વિશે નનુ મૃદાદિદૃષ્ટાન્તપ્રણયનાત્પરિણામવદ્બ્રહ્મશાસ્ત્રસ્યાભિમતમિતિ-ગમ્યતે ઇત્યાદિક કહીને નહિ કૃદસ્પસ્ય બ્રહ્મણ સ્થિતિગતિવદનેકધર્માભયત્વ સંભવતિ । ઇત્યાદિક વડે વિરદ્ધધર્માશ્રયનું ખડન કરતાં તત્રૈતત્સિદ્ધં મવતિથી આરબીને તદેવમવિદ્યાત્મકોપાધિપરિચ્છેદાપેક્ષમેવેશ્વરસ્યેશ્વરત્વં મંતવ્ય, સર્વશત્ત્વં સર્વશક્તિ-

ત્વં ચ ન પરમાર્થતઃ વિચયાપાસ્તસર્વોપાધિસ્વરૂપે આત્મનિ શિત્રીશિત-
વ્યસર્વજ્ઞત્વાદિ વ્યવહાર ઉપપદ્યતે હીને ઈશ્વરની ઈશ્વરતા વગેરે પણ અવિચક છે
એમ સૂત્રની વિરુદ્ધ અગીકાર કરે છે.

તેજ પ્રમાણે તેજ પાદમા લોકવત્તુ લીલા કેવલ્યમ્ સૂત્રના બાધ્યમા જગત્
જ્ઞાતી લીલામાત્ર છે એમ અગીકાર કરીને પણ સમાપ્તિમા ન ચ્ચ દ્યયં પરમાર્થવિચયા
સૃષ્ટિ શ્રુતિ અવિચાકલિપતનામરૂપવ્યવહારગોચરત્વાત્ ઇત્યાદિ સૂત્રથી વિરુદ્ધ
અધિક કહે છે.

આ સર્વ ભ્રમ છે, તર્ક છે, અને જે એ તર્કજન્યમા ફસાય છે, તે અવિદ્યાના અધ-
કારમા સદૈવ ગોચા ખાય છે. ગર્વિષ્ઠ બુદ્ધિની પ્રભુ દરકાર કરતા નથી, પ્રભુ તો દીનદયાલુ છે,
અને દીનતાથી જ પ્રભુની કૃપા પ્રાપ્ય છે. કૃપાથી પ્રભુ અત કરણુમા પોતે મકંટ થઈ દર્શન
દે છે, અને પોતાની પવિત્ર લીલાના દર્શન પામર શ્રવણે કરાવે છે, એમા તર્ક બાપડો શું કરી
શકે ? બુદ્ધિ અને તર્ક જાણીતી બાબતોની યોજના-સકલના કન્વામા ઉપયોગી છે, પણ તે
આત્મપ્રેરણા (intuition) અને ભગવદ્દત્ત જ્ઞાન (inspiration) ની ગરજ સારી શકતા નથી.

નીતિસેન—હું સમજ્યો. Intuition અને inspiration અને પ્રભુકૃપાથી થયલા
દર્શનની ગરજ તર્ક અને બુદ્ધિ કોઈ દિવસ સારી શકે જ નહિ માટે એ બાબતમા આમ
વાક્યપર, ભક્તોના અનુભવ ઉપર, શ્રદ્ધાજ ઉચિત છે વળી મને આપના તથા મારા પોતાના
પ્રથમ થયલા અનુભવપર શ્રદ્ધા છે અને વેદમા પણ એ વિષે પ્રમાણ હશેજ.

ગોવિંદભટ્ટ—હા જગ્ગેદમા નીચે પ્રમાણે છે—

તા વાં વાસ્તુન્યુષ્માસિ ગમધ્યે યત્ર ગાવો ભૂરિશૃંગા અયાસ-અત્રાહ તદુરુ-
ગાયસ્ય ઘૃણ્ણ પરમં પદમવમાતિ ભૂરિતિ ।

અર્થ—તા તાનિ વાં યુવયો કૃષ્ણરામયો ગોપીમાધવયો વા વાસ્તૂનિ
સ્થાનાનિ ગમધ્યે પ્રાપ્તુમ્ ઉષ્માસિ કામયામહે । તાનિકાર્તાલાકાક્ષાયં ગૂઢાભિ-
સંધિમુદ્ઘાટયતિ, યત્ર ગોકુલે ભૂરિશૃંગા દીર્ઘશૃંગા ગાવો વસન્તીતિ શેષ ।
અથવાપ્રણયપ્રામ્થપશુપલક્ષણાર્થે ભૂરિશૃંગા રુપપ્રભૃતયો મૃગા ગાવશ્ચેત્યર્થ । અ-
યાસ શુભા । અત્રાહ અત્ર સ્થાને ભૂમૌ તલ્લોકવેદપ્રસિદ્ધમ્ ઉરુગાયસ્યોરુકીર્તિ-
ર્ભગવતો ઘૃણ્ણ કામાન્ વર્ષતીતિ ઘૃષા તસ્ય ગોપિકાસુ કામવર્ષકસ્ય તદ્ગોકુલં
પરમં પદં સ્થાનં વૈકુણ્ઠં, તસ્માદપ્યધિકં પરમં પદં પ્રકૃતિકાલાદ્યતીતત્ત્વેનાપિ
વૈકુણ્ઠાદ્યપેક્ષયાતિપ્રિયત્વેનાપિ પરમં તાદૃશં પદમવમાતિ પ્રકાશતે ભૂરિ વહુ-
તરમ્ । તથાચ્ચ યદેતાદૃશં તયો સ્થાનં તત્સ્થાનસંબંધોનિ વાસ્તૂનિ પ્રસાદત્વેન
પ્રાપ્તું કામયામહે, નાન્યાનીતિ વાક્યાર્થ સપદ્યતે ।

ભાવાર્થ—કૃષ્ણ જ્ઞાનરામના, અથવા ગોપીમાધવના, તે સ્થાન અમે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા
કરીએ છીએ કે જ્યાં ગોકુલમા મોટા શીંગડાવાળી સુદર ગાયો છે. અહીં ભૂમિને વિષે તે પ્રસિદ્ધ
પશુસ્ત્રી કામ વર્ષાવનાર ભગવાનનું પરમ સ્થાન વૈકુણ્ઠથી પણ અધિક સુદર વિગણ રહ્યું છે.

તૈત્તિરીય ઉપનિષદમા નીચે પ્રમાણે છે—

તે તે ધામન્યુષ્માસિ ગમધ્યે ગાવો યત્ર ભૂરિશૃંગા અયાસઃ-અત્રાહ તદુરુ-
ગાયસ્ય વિણ્ણો પરમં પદમવમાતિ ભૂરિતિ ।

અર્થ—તેતથ તાનિ ધામાનિ સ્થાનાનિ ગમધ્યે પ્રાપ્તુમ્ ઉષ્માસિ કામયામહે ।

ભૂરેર્વદ્ધુરૂપસ્ય રાસોત્સવાદિષુ તથા પ્રાકટ્યાત્ ॥ બાકીનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે કરવો.

છાદિગ્યમાથી નિત્યલીલાનો પ્રસંગ વર્ણવતા વિદ્વન્મંડનકાર નીચે પ્રમાણે કહે છે —અથ
યદિદમસ્મિન્ બ્રહ્મપુરે દહર પુણ્ડરીકં વેદમ દહરોઽસ્મિન્નન્તર આકાશસ્તસ્મિન્
યદન્તસ્તદન્વેષ્ટવ્યં, તદ્વા વ વિજિજ્ઞાસિતવ્યમિત્યેતસ્યાગ્રે, કિન્તત્ર વિદ્યતે ય-
દન્વેષ્ટવ્યં યદ્ વા વ વિજિજ્ઞાસિતવ્યમિતિ પ્રશ્ને, યાવાન્ વા અયમાકાશસ્તા
વાનેપોઽન્તર્હૃદય આકાશ ઉભે અસ્મિન્ યાવાપૃથિવી અન્તરેવ સમાહિતે इत्या
દિના અગ્નિવાયુસૂર્યચન્દ્રવિદ્યુન્નક્ષત્રાણ્યુત્તવા, યદ્દેહાસ્તિ યદ્દ નાસ્તિ સર્વે
તદસ્મિન્ સમાહિતમિત્યુત્તવા બ્રહ્મપુરે જીર્ણધ્વસ્તે વા તદાશ્રિતં કિમવશિષ્યતે,
इति પ્રશ્ને, નાસ્ય જરયૈતજીર્યતિ, ન વધ્રેનાસ્ય હન્યતે, एतत् સત્યં બ્રહ્મપુરમ-
સ્મિન્ કામા સમાહિતા एव આત્માઽપહતપાપ્મેત્યાદિ । અથ બ્રહ્મપુરશબ્દેન
બ્રહ્મણો ભગવતઃ પુરં લીલાસ્થાનં શ્રીગોકુલમથુરાચુચ્યતે । શરીરાર્થકત્વે, एत-
त्સત્યં બ્રહ્મપુરમિત્યગ્રિમવાક્યં વિરુદ્ધ્યતે । અસ્ય નિત્યત્વકથનાર્થમેવ તજ્જરા-
દિહેતુકતદાશ્રિતનાશં પૂર્વપક્ષત્વેનોત્તવા, વસ્તુતસ્તુ તત્ર જરાવધાદિસંભાવનૈ-
વ નાસ્તિ, યત एतत्સત્યં બ્રહ્મપુરમ્ । તથાપિ, ‘તુલ્યતુ દુર્જન’ इति ન્યાયેન,
નાસ્ય જરયેત્યાદ્યુક્તં તર્કિતં તદિતિ જ્ઞેયમ્ । અત एव ભક્તાનાં સર્વે કામાસ્ત-
સ્મિન્ સમ્યગાહિતા इत्यુક્તમ્ । एतદ્ધ્યાનન્દમયાધિકરણે સોઽશ્રુતે સર્વાન્
કામાન્ સહ બ્રહ્મણેતિ શ્રુતિવ્યાખ્યાને પ્રપશ્ચિતમ્, કિંચ દહર ઉત્તરેભ્ય इत्यધિ-
કરણેન વ્યાસૈર્દહરશબ્દવાચ્યોઽર્થો ભગવાનિતિ નિર્ણાત । ભગવત્સ્થાનસ્યાપિ
ભગવદ્ધર્મવત્ત્વેન તત્સ્થિતિયોગત્વમિતિ વક્તું શ્રીગોકુલસ્થમક્તદ્દેયકમલ-
સ્યાપિ દહરત્વમુક્તમ્ । તત્ર વ્યાપ્ય પ્રકટીભૂય સર્વવ્યવહારહેતુત્વેન સ્થિત इत्या-
કાશત્વમુચ્યતે । સાક્ષાત્પુરુષોત્તમલીલોપયોગિપદાર્થા આકાશાદયો દ્યુપ્રભૃત-
યોઽપિ ભગવદાત્મકા एवेતિ તદન્ત સ્થિતા एव, નતુ કાલાલયધીનાસ્તદાધ્યા-
વા । ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान् विभर्म्यहमिति ભગવદ્વાક્યાચ્ચ । યાવાન્
એતિપરિમાણસામ્યમુપલક્ષણવિધયોક્તમિતિ । તેન લીલાસ્થપદાર્થાઃ સ્વરૂ-
પતસ્ત્વલૌકિકા एव, तथापि लौकिकस्वरूपा इवेति જાણ્યતે । લોકત્વત્તુ લી-
લાકૈવલ્યમિતિ ન્યાયાત્ । एव સતિ નિષ્પ્રત્યૂહં લીલાનિત્યત્વં શ્રુતિવૃન્દૈરમન્દ-
ગીતમમન્દાઽઽનન્દકન્દમમન્દમાગ્યરાશિભિર્મનુજૈર્હૃદિ ભાવનીયમ્ ॥

બૃહદ્દામનપુરાણુમા નીચે પ્રમાણે છે —

ભૃગુ વગેરેને બ્રહ્માણ કહે છે કે —

षष्टिर्वर्षसहस्राणि मया तप्तं तप पुरा ।

नन्दगोपव्रजस्त्रीणां पादरेणूपलब्धये ॥

तथापि न मया प्राप्तास्तासां वै पादरेणवः ॥

ત્યારે શ્રુત્વૈતદ્બ્રહ્મણો વાક્યં ભૃગુ પ્રાહાથ સાદરમ્ ।

वैष्णवानां पादरजो गृह्यते त्वद्विधैरपि ॥

सन्ति ते बहवो लोके वैष्णवा नारदादयः ।

तेषां विहाय गोपीनां पादरेणुस्त्वयापि यत्

ગૃહ્યતં સંશયો મેઽત્ર કો હેતુસ્તદ્વદ પ્રભો ॥
તતો બ્રહ્મા ભૃગું પ્રાહ ચિન્તયિત્વા પુરાતિર્નો ।
કથાં સર્વશ્રુતીનાં યદ્ રહસ્ય પરમાદ્ભુતમ્ ॥

બ્રહ્મોવાચ ।

ન સ્ત્રિયો વ્રજસુન્દર્ય. પુત્ર ! તા શ્રુતય કિલ ।
નાહં શિવશ્ચ શેષશ્ચ શ્રીશ્ચ તામિ સમા. કચિત્ ॥
પ્રાકૃતે પ્રલયે પ્રાપ્તે વ્યક્તેઽવ્યક્તે ગતે પુરા ।
શિષ્ટે બ્રહ્મણિ ચિન્માત્રે કાલમાયાતિગેઽક્ષરે ॥
બ્રહ્માનંદમયો લોકો વ્યાપિવૈકુણ્ઠસંશ્લષ્ ।
નિર્ગુણોઽનાદ્યનન્તશ્ચ વર્તતે કેવલેઽક્ષરે ॥
અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં વેદાનાં સ્થાનમુત્તમમ્ ॥
તદ્લોકશાસી તત્રસ્યૈ. સ્તુતો વેદૈ પરાત્પર ॥
ચિરં સ્તુત્યા તતસ્તુષ્ટઃ પરોક્ષં પ્રાહ તાન્ ગિરા ।
તુષ્ટોઽસિ ભૂત ભો પ્રાજ્ઞા વરં યન્મનસીપ્સિતમ્ ॥

શ્રુતય ઝચુ. ।

નારાયણાદિરૂપાણિ જ્ઞાતાન્યસ્મામિરચ્યુત ।
સશુર્ણં બ્રહ્મ સર્વેદં વસ્તુવુદ્ધિર્ન તેષુ નઃ ॥
બ્રહ્મેતિ પઠયતેઽસ્મામિર્યદ્રૂપં નિર્ગુણ પરમ્ ।
વાહ્મનોગોચરાતીત તતો ન જ્ઞાયતે તુ તત્ ॥
આનન્દમાત્રમિતિ યદ્વદન્તોહ પુરાચિદ્ ।
તદ્રૂપં દર્શયાસ્માકં યદિ દેયો વરો હિ ન ॥
શ્રુત્વૈતદર્શયામાસ સ્વં લોક પ્રકૃતે પરમ્ ।
કેવલાનુભવાનન્દમાત્રમક્ષરમધ્યગમ્ ।
યત્ર ધૃન્દાવન નામ વનં કામદુઘૈદ્રુમૈ ॥
મનીરમનિકુજાદ્યં સર્વર્તુસુખસંયુતમ્ ।
યત્ર ગોવર્દ્ધનો નામ સુનિર્ઘરદરીયુત ॥
રત્નધાતુમય શ્રીમાન્ સુપાક્ષિગણસંકુલ ।
યત્રનિર્ઘરપાનીયા કાલિન્દી સરિતાં વરા ॥
રત્નવદ્ધોભયતટી હંસપદ્માદિસંકુલા ।
નાનારાસરસોન્મત્તં યત્ર ગોપીકદમ્બકમ્ ॥
કત્કદમ્બકમધ્યસ્થ કિશોરાકૃતિરચ્યુત ।
દર્શયિન્વેતિ ચ પ્રાહ ભૂત કિં કરવાણિ વ ॥
દૃષ્ટો મદીયો લોકોઽયં યતો નાસ્તિ પરં વરમ્ ।

શ્રુતય ઝચુ. ।

કંદર્પકોટિલાઘણ્યે ત્થયિ દૃષ્ટે મનાંસિ ન ।
કામિનીભાવમાસાદ્ય સ્મરશુબ્ધાન્યસંશયમ્ ॥

યથા ત્વલ્લોકવાસિન્ય કામતત્ત્વેન ગોપિકા ।
મજતિ રમણં મત્ત્વા ચિકીર્ષાઽજનિ નસ્તથા ॥

શ્રીમદગ્નિવાચ ।

દુર્લભો દુર્ઘટશ્ચૈવ યુષ્માકં સુમનોરથ ।
મયાઽનુમોદિત સમ્યક સત્યો મવિતુમર્હતિ ॥
આગામિનિ વિરઞ્ચૌ તુ જાતે સૃષ્ટ્યર્થેમુદ્યમે ।
કલ્પં સારસ્વતં પ્રાપ્ય વ્રજે ગોપ્યો મવિષ્યથ ॥
પૃથિવ્યા ભારતે ક્ષેત્રે માથુરે મમ મણ્ડલે ।
વૃંદાવને મવિષ્યામિ પ્રેયાન્ વૌ રાસમણ્ડલે ॥
જારધર્મેણ સુસ્નેહં સુદૃઢં સર્વતોઽધિકમ્ ।
મયિ સંપ્રાપ્ય સર્વેઽપિ કૃતકૃત્યા મવિષ્યથ ॥

વ્રહ્મોવાચ ।

શ્રુત્વૈતચિન્તયન્ત્યસ્તા રૂપં મગવતઃશ્રિરમ્ ।

ઉક્ત કાલ સમાસાદ્ય ગોપ્યો ભૂત્વા હરિં ગતા ॥

ભાવાર્થ—ભૂય વગેરેને બ્રહ્માણ કહે છે કે —

નંદગોપવ્રજસ્ત્રીઓની પગની રજ પ્રાપ્ત કરવાને સાઠ હજાર વર્ષ મુઘી મે પહેલાં તપ કર્યું હતું, તે છતાં તેમના પગની રજ મને મળી નહિ.

ત્યારે બ્રહ્માણ આ વાક્ય સાંભળીને ભૂય આદર સહિત બોલ્યા કે તમારા જેવા પણ વૈષ્ણવોના પગની રજ લે છે, અને નારદાદિ વૈષ્ણવો લોકમા બહુ છે, તેમના પગની રજ છાડીને ગોપીઓના પગની રજ તમે પણ લો છો, તેથી અહીં મને શંકા થાય છે; એમાં શા હેતુ છે? તે હે પ્રભુ, કહો ત્યારે બ્રહ્મા સર્વ શ્રુતિઓની પુરાતન કથાનો વિચાર કરીને પરમ અદ્ભુત રહસ્ય ભૂયને કહેવા લાગ્યા—બ્રહ્મા બોલ્યા—હે પુત્ર, વ્રજસુ દરીઓ સ્ત્રીઓ નથી, એઓ તો નિશ્ચય શ્રુતિઓ છે, હું, શિવ, શેષ, લક્ષ્મી, કાષ્ઠપણુ દિવસ એમની બરોબરી કરી શકીએ નહિ. ત્યારે પ્રકૃતિનો પ્રલય થયો હતો અને જગત અવ્યક્તમા લીન થયું હતું અને ત્યારે કાલ અને માયાથી પર અક્ષર ચિન્માત્ર બ્રહ્મ રહ્યું હતું ત્યારે કેવલ, અક્ષરને વિશે, નિર્ગુણ, અનાદિ અનંત વ્યાપિ વૈકુંઠનામનો બ્રહ્માનંદમય લોક છે જે અક્ષરબ્રહ્મ છે, અને વૈદાનું પરમ હિતમ આનંદ છે, ત્યાં રહેનારા વૈદાએ તે લોકમા રહેનાર પરાતપગની સ્તુતિ કરી. ત્યારે લાખા કાલની સ્તુતિથી સતોષ પામી તેમને પરાક્ષ વાણીથી બોલ્યા—હે પ્રાજો, હું સતોષ પામ્યો છું, જે મનમાં ઇચ્છિત વરદાન જોઈએ તે કહો.

શ્રુતિઓ બોલ્યા —

હે અન્યુત, નારાયણ વિગેરે રૂપો અમોએ જાળ્યા છે, એ સર્વ સંશુણુ બ્રહ્મ છે, તેમને વિશે અમને યથાર્થ વસ્તુ બુદ્ધિ થતી નથી, જે રૂપ નિર્ગુણ અને પર છે તેનેજ અમે બ્રહ્મ કહીએ છીએ, તે વાદ, મન વગેરેથી અતીત છે તેથી તે જાણી શકાતું નથી. જો અમને વરદાન આપવુંજ હોય તો જેને વિદ્વાનો આનંદમાત્ર કહે છે તે રૂપના હમને દર્શન કરાવે. એ સાંભળીને પ્રકૃતિથી પર, અક્ષરની મધ્યમા અવિદ્યો, કેવલ અનુભવથી ગમ્ય આનંદ માત્ર, પોતાનો લોક દેખાડ્યો, વ્યાં સર્વ કામને આપનાર ઝાડોથી મનને આનંદ આપનાર નિકું-

તેથી ભરપૂર, અને સર્વ રતુઓનું સુખ અપનાર વૃદ્ધવન નામનું વન છે, જ્યાં સુદર ઝરણો અને કોટરો વાળો, રત્ન અને ધાતુઓથી ભરપૂર, લક્ષ્મીથી પૂર, સુદર પક્ષિગણના સુસ્વરના કોલાહલ વાળો ગોવર્ધન નામનો પર્વત છે, જ્યાં સુદર વહેતા પાણીવાળી, રત્નથી બાધેલા અને તટવાળી, હસપત્ર વગેરેના સુસ્વર પાળી યમુના નામની ઉત્તમ સરિતા છે, જ્યાં ભાત ભાતના રાસના રસથી ઉન્મત્ત ગોપીવૃદ્ધ છે, અને તે વૃદ્ધી મધ્યે દિશોર આકૃતિના કૃષ્ણ છે, અને દર્શન કરાવીને બોલ્યા “ કહો, હવે હું શું તમારે માટે કરું, તમે મારો આલોક જોશો છે, કે જોનાથી પર બીજી કંઈ નથી ”

શ્રુતિઓ બોલ્યા —

તમને કોટિકર્પણાવણ્યને જોઈને અમારા મન કામિનીલાવને પ્રાપ્ત થઈને ખરેખર રમનુષ્ય થયા છે, જેમ તમારા લોકમાં ગ્હેનાર ગોપિકાઓ કામતત્ત્વથી તમને રમણ માની ભજે છે, તેમ અમને પણ ઇચ્છા થઈ છે.

શ્રીભગવાન બોલ્યા —

તમારો સુમનોરથ દુર્લભ અને દુર્લભ છે, પણ હવે મેં અનુમોદન આપ્યું છે, તેથી સત્ય યજ્ઞોજ્ઞ જોઈએ જ્યારે હવે પંડીનો બ્રહ્મા ઋષિ ઉત્પન્ન કરશે ત્યારે સારસ્વતકલ્પમાં તમે વ્રજમાં ગોપીઓ થશો પૃથ્વીમાં ભારતવર્ષમાં મયુગમાં માગ મહાકાળમાં હું અવતરીશ, અને વૃદ્ધવનમાં રાસમહાકાળમાં હું તમારો પ્રિય થઈશ, અને તમે અર્વે જનધર્મથી મારે વિશે સર્વથી અધિક સુદૃઢ સુન્નેહ પ્રાપ્ત કરીને કૃતકૃત્ય થશો.

બ્રહ્માજી બોલ્યા—એ માલગાને તેઓ ભગવાનના રૂપનું ઘણું કાલ સુધી ચિંતન કરીને, કહેવો કાલ આવી પહોંચતા ગોપીઓ થઈને હરિને પામી

આવા આવા અસંખ્ય પ્રમાણો છે, પણ એ પ્રમાણોપર પણ શ્રદ્ધા આવવી જોઈએ, દીનતા અને તત્તજન્ય પ્રભુ કૃપા શિવાય—

વિચિત્રવીર્ય—શ્રદ્ધા તો રાખીએ, પણ વેદના અર્થ ગમે તેવા કરવામાં આવે, નવા નવા ઉપનિષદો પણ કહ્યામાં આવે, એટલે જેનાપર શ્રદ્ધા રાખવી ને શું ન માનવું, તે સમજાવું નથી.

ગોવિંદભટ્ટ—માટેજ દીનતા ધરી પ્રભુતા વચનપર (મન્મતા ભવ મન્નકો મદ્યાર્જો માં નમસ્કુરુ । મામેઘૈષ્યાસિ સત્યં તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽસિ મે ॥) શ્રદ્ધા રાખી પ્રભુનેજ ગરણુ જનુ, અને પ્રભુની ઇચ્છા હશે તો લીલાના દર્શન થયા પંડી તારા જગન્નમાં તે સદૈવ કોરાઈ રહેશે. જેને એ દર્શન થયા છે, તેને વેદના એ અર્થ સ્વાભાવિક છે, જેને દર્શન નથી થયા, તેને એ અર્થ નહિ જ ગ્યે, અને તે લક્ષ્યાર્થ કરવા મડી પડશે એમાં તેનો વાક નથી. બ્રહ્મ-ભગવાન પ્રકૃતિથી પર છે, અને પ્રકૃતિજન્ય વાક, મન, બુદ્ધિથી અગોચર છે, એટલે નેતિ, નેતિ કહ્યા શિવાય વાક, મન અને બુદ્ધિનો છુટકોજ નથી માટેજ શકર બ્રહ્મને અત્યંત નિર્ધર્મક માને છે, અને તે સત્ય છે, પ્રકૃતિના કોઈ પણ ધર્મ બ્રહ્મમાં હોઈ શકેજ નહિ. પણ એટલેથીજ અટકવાનું નથી; બ્રહ્મમાં પોતાના બ્રહ્મરૂપ ગુણો છે, અને શ્રુતિ નહે છે કે બ્રહ્મ સર્વગુણોપેત છે, તે દિવ્ય ગુણો છે, અપ્રાકૃત છે, અને જેને પ્રભુ પસંદ કરે છે તેના હૃદયમાં પોતે પ્રકટ થાય છે (યમેઘૈષ વૃણુતે તેન લભ્ય તસ્યેવ આત્મા વૃણુતે તનૂં સ્વામ) કોઈક ધીર પ્રભુને જોઈ શકે છે (કશ્ચિદ્ધીરઃ

પ્રત્યગાત્માનમૈક્ષત્) જે બુદ્ધિ દીનતા ન ધરતા ઉચ્છૃંખલ થાય તો માયા-અવિદ્યાને આશ્રય લે છે, અને અવિદ્યાનો સ્નેહી સ્વાભાવિક રીતે અવિદ્યાના કૃપમા પડે છે. એવો માયાગ્રસ્ત હવે બિચારો માત્ર પ્રાકૃત બુદ્ધિના આશ્રયથી વેદના અર્થ કંપા બેમે ત્યારે બ્રહ્મને નિર્ધર્મક દેખી-અહા, પ્રભુના દર્શન ન થવાથી-પ્રાકૃત બુદ્ધિથી પ્રાકૃત વસ્તુઓજ જેમ શકે, અને અર્થ પણ તેવાજ કરે. અતિ વિશાલ બુદ્ધિ ભગવત્ કૃપા વિના અવિદ્યાથી કેવી આડી દોરાઈ જાય છે, તેનો શંકરનો અદ્વિતીય દષ્ટાંત છે. પ્રભુ એનાપર કૃપા કરે અને એને સદ્ગતિ આપે.

વિચિત્રવીર્ય—ત્યા વેદના અર્થમાજ આમ ઘોંટાળો, ત્યાં પુરાણનું તો પૂછવું શું? કાઢને ટાઢા પહેરના ગંધા મારવાનું મન થયું કે લખ્યું એક પુરાણ. બસો ગજ લાખી પૂછડીવાળા પૂછડીઆ મૂપકનું પુરાણ લખવાનું મને પણ મન થયું છે અને કાલના છાપામા જાહેર ખબર—

પુરુષોત્તમ—વિચિત્રવીર્ય, મારી ખાત્રી છે કે તે એક પણ પુરાણ વાચ્યું નથી, અને તે છતાં હાલના જમાનાને અનુસરી તુ પુરાણોની અવગણના કરે છે. તને જે બૃહદ્વામન પુરાણમાંથી સંભળાવ્યું તેમા તને શું અસંભવિત લાગ્યું?

વિચિત્રવીર્ય—પુરુષોત્તમની સામું જોઈ રહ્યો કૃષ્ણને વિધથી, અને ગોપીઓને બલિ-ચારી માનવાથી અને તેમ કહી બતાવ્યાથી પોતાના શા હાલ થયા હતા તે એને અમરણમાં આવ્યું, અને દીનતા ધારણ કરી બોલ્યો “ બીજું બધું તો રહ્યું, પણ પુરાણોને ખોટા માનવામા પણ હું ભૂલ કરું છું? એમાં કંપો અને મન્યતરોના ગંધાં માર્યા છે તે બધા મારે ખરા માનવા ? ”

પુરુષોત્તમ—કંપો અને મન્યતરો ગંધા નથી આજકાલના ક્ષુદ્રશિક્ષણથી તારી બુદ્ધિ સંકુચિત થઈ ગઈ છે. પણ ખગોલવિદ્યા (astronomy), ભૂસ્તરવિદ્યા (geology) વગેરે બરાબર શિખવવામા આવશે, અને ખ્રીસ્તી સનથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ માનવાની ભૂલ કરતા અટકીશું ત્યારે પ્રભુની અચિંત્ય, અગાધ લીલાનો કાષ્ઠક અંશ તારી સમજમા ઉતરશે. ત્યારેજ તને ખબર પડશે કે હાલ જે ક્ષુદ્ર ઇતિહાસો શીખવવામા આવે છે, તેના કરતા આર્યવર્તના પુરાણોમા સૃષ્ટિનો ઇતિહાસ ઘણી સુદર, સ્પષ્ટ અને સત્ય રીતે આપવામાં આવ્યો છે જેમ હાલના ઇતિહાસોમા લેખકોની અજ્ઞાનતાને લીધે, કે દષ્ટિમિદુ લિન્ન હોવાને લીધે કાષ્ઠ પણ બે ઇતિહાસ એકજ રીતે લખાયલા હોતા નથી, તેમ પુરાણોમા ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટિથી જૂદા જૂદા વર્ણનો હોય, તેથી તે સર્વ ખોટા સમજવાના નથી તેમા પણ ત્યારે બૃહદ્વામન પુરાણમાંથી કહ્યું તેમ મારા પોતાના અનુભવની, તેમજ અન્ય લોકોના અનુભવ-સિદ્ધ વિગતોનું વર્ણન હોય, ત્યારે તેની સત્યતા વિશે શું શંકા હોઈ શકે?

વિચિત્રવીર્ય સુખ રહ્યો

ગ્રો. રેરજજ—(ગોવિંદભદ્રજીને) કાલ (time) અને દેશ (space) ની બહાર બુદ્ધિ જઈ શકતી નથી, માટે લીલા નિત્ય છે કે નહિ, તે કહી શકાયજ નહિ. વળી ગોકુલ, વૃંદાવન, યમુનાપુલિન વગેરે લીલા સ્થાન ભૂતકાળ પર હયાત છે. જના ત્યાં પ્રભુ અને પ્રભુની લીલાના દર્શન થતા નથી, શાસ્ત્રો પણ સારસ્વત ક્ષેત્રમાં એ લીલા થયાનું કહે છે, અને તે કાલ (સારસ્વત ક્ષેત્ર) વીતી ગયો છે, માટે લીલા નિત્ય કેમ કહેવાય?

ગોવિંદભટ્ટ—(મ્હેા મલકાવી)—મેં ઉપર કહ્યું તેમ એ હૃદયના અનુભવગમ્ય, અથવા શ્રદ્ધાનો, અથવા આત્મ પ્રમાણનો, વિષય છે. તે છતાં જેટલું કહી શકાય તેટલું કહું છુંઃ કાલ અને દેશ મન અને બુદ્ધિને નિયંત્રિત કરવાને લીધે (mind being conditioned by time and space) દેશકાલની પાઠ કાંઈ હોઈ શકેજ નહિ, એમ તમારાથી કહી શકાશે નહિ. માત્ર એટલુંજ કહેજો કે મન, બુદ્ધિથી એ જાણી શકાય એમ નથી. તેમ તમારે એમ પણ કબુલ કરવું પડશે કે બ્રહ્મ, સર્વનું આદિ કારણ, દેશકાલથી નિયંત્રિત હોઈ શકેજ નહિ. વળી મન, બુદ્ધિ, કાંઈ અચળ (unchanging) વસ્તુ નથી, પણ એકજ મનુષ્યની બુદ્ધિ ભિન્ન ભિન્ન સમયે જૂદી જૂદી થાય છે, અને સર્વ મનુષ્યોની બુદ્ધિ જૂદી જૂદી હોય છે, અને ચિત્ત જૂદો જૂદો વિચાર કરે છે, યોગ, જ્ઞાન, ભક્તિ વગેરેથી મન, બુદ્ધિ વગેરેની શક્તિ વણી વધી જાય છે અને વળી એ પણ નિર્વિવાદ છે કે મન, બુદ્ધિના મૂલરૂપ પ્રકૃતિના અધિષ્ઠાતા પણ બ્રહ્મ, પ્રભુ જ છે અને તે સર્વ વ્યવસ્થાપક પ્રભુ સર્વત્ર છે. તે પ્રાકૃતિક વસ્તુઓનો ચિત્તવૃત્તિમાયી બહિષ્કાર થતા ચિત્ત શાંત થઈ જાય છે, અને શાંતિના નિર્મુળ આનંદને પ્રાપ્ત કરે છે. આનેજ યોગીઓ નિર્વિગ્ધપદ સમાધિ કહે છે, જ્ઞાનીઓ કેવલ્યદશા કહે છે, અને ભક્તો ભગવદ્ધામ (તદ્ધામ પરમં મમ) વૈકુંઠ વગેરે સજ્ઞા આપે છે, યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી સંતોષ માને છે, પણ ભક્તો, ભગવત્સ્વરૂપમાયી વિષ્ણુશ્રી જીવો અહીં પણ ભગવત્સ્વરૂપને શોધે છે, અને રસો છે સ પ્રભુને તેની કૃપાથીજ—અન્ય કોઈપણ સાધનથી નહિ—પ્રાપ્ત કરીને તેની સાથે પ્રાકૃતિક દેશકાલથી પાઠ કામભોગ કરે છે, શ્રુતિ કહે છે કે સર્વ્ય જ્ઞાનં અનંતં બ્રહ્મ યો વેદ નિહિત ગુહ્યાયં પરમે વ્યામન્ સોઽશ્નુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા ॥

ક્રીટપતંગન્યાયથી આવેો જીવ ભગવદ્ધરૂપ થઈ ગયો હોય છે, અને જોદોગ્યમા જુદા પ્રમાણે “તે આત્મ દર્શન કરતો, આત્મ મનન કરતો, આત્મ વિજ્ઞાન કરતો, આત્મચરિત્ર, આત્મક્રીડ, આત્મમિથુન, આત્માર્નંદ, તે સ્વરાટ્ થાય છે. તેનો સર્વ લોકમા યથાકામચાર થાય છે.” ભગવાન અને ભગવન્નનની આ લીલાને અખડરામ, નિત્યરાસ, નિત્યલીલા વગેરે સંજ્ઞા આપવામા આવે છે.

પ્રો. ફેરગજ (હર્ષથી)—અત્યાનંદ થયો

ગોવિંદભટ્ટ—ભગવાનનું આ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ છે. એનાથી પગ બીજું કાંઈ નથી. મત્ત પરતરં નાન્યત્ કિંચિદસ્તિ ઘનજય ! એ આધિદૈવિક સ્વરૂપ છે એ પ્રભુનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ તે અક્ષરબ્રહ્મ અને આધિભૌતિક સ્વરૂપ તે નારાયણ આ પ્રમાણે પ્રભુના ત્રણ સ્વરૂપ છે ત્યારે શ્રી પુરુષોત્તમને સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, (સદૃશાંચક્રો સ હ પનાવાનાસ) ત્યારે અક્ષરબ્રહ્મથી થયેો કાલ શ્રીપુરુષોત્તમના કદાક્ષમાયી પૃથક થઈ જાય છે શ્રીપુરુષોત્તમના બહુટિરન્દ્રમાયી કાલ ઉદ્ભવે છે અને કાલમાયી પ્રકૃતિ અને પુરુષ પ્રકટ થાય છે. (પ્રો. ફેરગજ સામુ જોઈ) મારે ઇચ્છા, બહુટિરન્દ્ર વગેરે શબ્દો વાપરવા પડે છે, કેમકે મારો છુટકોજ નથી—પણ તે પાકૂત નથી વસ્તુત જે વાણિનો વિષય નથી તેને વાણિદારા સમજાવવું એ અત્યંત દુર્ઘટ છે

પ્રેા ફેરજજ—મને ધણોજ આનંદ થાય છે, કૃપા કરી આગલ કહો.

ગોવિંદભટ્ટ—ત્યારે પ્રભુલીલા દેશકલાતીત છે, અને કાલ એ ભગવજ્જન્ય છે. સારસ્વતકૃષ્ણ એ કાલનો એક ભાગ છે, અને તે કાલનો પ્રવાહ જ્યારે ભૂતલપર ચાલતો હતો, ત્યારે શ્રીપુરુષોત્તમ વા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ-સ્વલીલાસહિત ભૂતલપર કાલને આધીન થઈ પ્રકટ થયા, અને વૃદાવન, ગોકુલ વગેરે પોતાના લીલાધામ પણ પ્રકટ કર્યા. અને શ્રુતિઓ અને દેવાગનાઓને અન્ય અવતારમાં આપેલું વરદાન પાળી, ભૂતલપર પોતાની લીલા પ્રકટ કરી, અને આત્માશામ છતાં તેમની સાથે રાસ રમ્યા, તેમને લીલાનો અનુભવ કરાવ્યો, અને પૃથ્વી અને પૃથ્વીના જીવોપર મહત્ત્વ કૃપા કરી, અને ત્યારે તે કાલપ્રવાહ વ્યતીત થયો કે લીલા સામગ્રી સહિત પૃથ્વીપરથી અતર્ધાન થઈ ગયા, દેશ કાલાતીત થઈ ગયા. આથી લીલાની નિત્યતાને કાંઈજ બાધ આવતો નથી.

પ્રેા ફેરજજ (અત્યાનદથી)—નહિ જ. હું સમજ્યો. સારસ્વતકૃષ્ણના જનોનું મહદ્ ભાગ્ય હશે કે સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના તથા તેમની લીલાના દર્શન કાંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યા વગર થયા.

ગોવિંદભટ્ટ—નિશચય તે જેમ પ્રભુકૃપા, તેમ હાલમાં પણ જે ભક્તપર પ્રભુકૃપા થાય તે ભક્ત દેશકાલના પ્રવાહમાં પડ્યો છતાં તેના હૃદયમાં દેશકાલાતીત પુરુષોત્તમ સ્વલીલાસહિત પધારે, આવિર્ભૂત થાય એમાં શું આશ્ચર્ય?

વિચિત્રવીર્ય—મારા જેવા જીવોને પણ તે વખતે ગમ્મત પડી હશે, કેમકે પુરુષોત્તમ સ્વતઃ ભૂતલપર પધારે, અને મારા જેવાને મુક્તિ ન મળતાં રહી જાય તો દોષ પુરુષોત્તમને, આપણને તો કાંઈએ નહિ, આપણે તો છઈએ તે છઈએ.

ગોવિંદભટ્ટ—(હસીને)—હા ભાઈ, તે મગજ સમયમાં કાંઈ પણ જીવ હીનભાગી ગયો નહતો, આખા ગોકુલને મુક્તિ મળી હતી.

વિચિત્રવીર્ય—(હર્ષથી)—ત્યારે હવે જુઓ, હું મારા મનમાં સારી રીતે સમજું છું કે હું અભાવથી જ દુષ્ટ છું, મારાથી સાખ્ય, યોગ, જ્ઞાન ને ભક્તિ, વિવેક, વિરાગ, જપ કે તપ, કાંઈ થઈ શકે એમ નથી, પણ તમે કહો છો તેવા ઉદાર અને દયાળુ પ્રભુએ મારા જેવા દુષ્ટ પર પણ દયા કરી છે. અને (આકુ જાઈ) એક દયાળુ, બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુ મેલવી આપ્યા છે, તેને હું મારા સર્વ ભાવથી શરણે જઈ છું, અને મારી ખાતરી છે કે મારે એમ થશે જ.

એમ કહી વિચિત્રવીર્યે ગોવિંદભટ્ટને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા.

ગોવિંદભટ્ટ—ભાઈ, તારાથી વિરોધ પાપીઓનો પણ પ્રભુએ ઉદાર કર્યો છે, અને શ્રીવલ્લભપ્રભુની કૃપાથી તારે પણ ઉદાર કરશે જ.

પ્રેા ફેરજજના હૃદયમાં ધણો આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો અને આનંદાશ્રુથી ભીંજાયતા નયનોથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરતાં બોલ્યો “આવા ઉત્તમોત્તમ પુષ્ટિમાર્ગનું દર્શન કરાવી આપે મને કૃતકૃત્ય કર્યો છે.”

અહસંબંધનું સ્વરૂપ.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૩૭.)

અહ સદ્રૂપ છે, ચિદ્રૂપ છે, આનંદરૂપ છે, નિર્દોષ છે તેથી પદાર્થમાત્રના તિ-
રોહિત ચૈતન્ય અને આનંદ અશ પણુ અહસંબંધ વડે આવિર્ભાવ પામે છે, ત્યારે સદ્રૂપ
ચિદ્રૂપ પૂર્ણાનંદરૂપ નિર્દોષ પૂર્ણગુણુ પ્રભુની સેવાદારા તેમનો વિનિયોગમા અધિકાર પ્રાપ્ત
થાય છે. જેમ વૈદિક વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થામા યજ્ઞોપવીતાદિ સરકારથી બ્રાહ્મણુ ક્રમમુક્ત્યધિકારી
છે, તેમ સ્વતંત્ર ભગવન્માર્ગમા અહસંબંધથી અધ્યાસમાત્ર દોષમાત્ર નિવૃત્ત થતાં, નિર્દોષત્વ
પ્રાપ્ત થાય છે, બ્રહ્મતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે નિર્દોષ બ્રહ્મતાથી ભગવત્ત્વેવારૂપ સંઘોમુક્તિનો
પણુ અધિકાર સહજ સિદ્ધ થાય છે. બ્રાહ્મણુને તો ગાયત્રીસરકાર થયો એટલે અહસંબંધની
આવશ્યકતા નથી એ ઉન્માદ પણુ નિર્ગ્યંક છે, કારણુ કે વૈદિક વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થામા બ્રાહ્મણુ
ક્રમમુક્તિનો જ અધિકારી છે, મંઘોમુક્તિની આકાંક્ષા જો દિજને હોય, કૃષ્ણાધરામૃતનો
આસ્વાદ કન્વાની પ્રચુર ઉત્કેષા દિજને હોય, તો બ્રાહ્મણુને પણુ ભક્તિમાર્ગીય અહસંબંધની
આવશ્યકતા છે. વૈદિક સરકારથી તો કેવલ વૈદિક રૂઢ જ પ્રાપ્ત થાય છે, પણુ ભગવત્સરકારથી
તો ભગવદ્રૂપ રૂઢ સિદ્ધ થાય છે. વૈદિક સરકારથી પ્રાપ્ત અહસંસાયુક્ત્ય જ પ્રાપ્ત થાય છે,
અને અહસંબંધથી તો શ્રીપુરુષોત્તમની સુખારવિદ્ભક્તિપર્યંતનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી
અક્ષરબ્રહ્મના સાયુક્ત્ય ઉપરાત શ્રીપુરુષોત્તમની ભક્તિની અપેક્ષા દિજને હોય તો દિજે પણુ
અહસંબંધ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

વસ્તુત અહસંબંધ સર્વવિધાનુ સાર છે, તત્ત્વ છે વેદમૂલ ગાયત્રીમા જ વરોણશબ્દ
આવે છે, તેનો અર્થ ‘ વરણુ કરવા યોગ્ય ’ ‘ અગીકાર કરવા યોગ્ય ’ થાય છે. આ શબ્દનુ
વ્યાખ્યાન કરતા ભાષ્યકારે શ્રીમદ્ભલાચાર્ય આગ્રા કરે છે કે ‘ વરણ્ય ’ ભક્તિબીજ છે, કારણુ
કે યમેવૈષ્ણુતિમા વરણુ અથવા અગીકાર ભક્તિનુ બીજ છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ કર્યો છે જેમ
પર કન્યાનુ વરણુ કરે છે અને જેમ કન્યા પરનુ વરણુ કરે છે, જેમ વરકન્યા પરસ્પર સ્વા-
ભિમત વરણુ કરે છે તેમ ભગવાન અને ભક્ત સેવ્યમેવકતાએ કરીને પરસ્પર વરણુ કરે છે.
વરણુ, અગીકાર, નિવેદન, અહસંબંધ કાર્ષ્ણીવદ્ભલાચાર્યની કલ્પનામાત્ર નથી, પણુ ગાયત્રી-
મંત્રનો જ પરમ નિગૂઢ આશય છે અર્થાત્ ગાયત્રીનો સરકાર થઈને પણુ યદિ મંત્રના
પરમ નિગૂઢ આશયનુ મહણુ કરવામા ન આવે તો દિજનો ગાયત્રીસરકાર પણુ વસ્તુત
નિર્ગ્યંક છે. ગાયત્રીના શબ્દમહણુમાત્રથી દાલિક ન થતા ગાયત્રીના પરમ રહસ્ય અહસંબંધનુ
મહણુ કરીને, ગાયત્રીનો તાત્પર્યાર્થ નિશ્ચય કરીને, ગાયત્રીદારા, ગાયત્રીના અર્થદારા,
ગાયત્રીપ્રતિપાદિત શ્રીમત્પ્રભુચરણુમા ચિત્ત મગણુ કરવું એ બ્રાહ્મણુદિ દિજનો પ્રથમ

૧. વરોણ્યમિતિ ભક્તિયોજ, ‘ યમેવૈષ્ણુ વૃણુતે તેન લભ્ય’ઈતિશ્રુતે, એતેન પરમ્પરવરણમુક્ત,
વરણોયત્વોક્તયા યથા કન્યા સ્વાભિમતમેવ સ્વપતિત્વેન વૃણુતે વરો યા તાદર્શમેવ કન્યા સ્વસ્તિત્વેન,
તથા મગવાનુ સ્વદામત્વેનાત્મીયત્વેનાર્ગીકરોતીત્યુચ્યતે

ધર્મ છે. સર્વ દિગ્ભાવના આયમિક ધર્મમાં પણ જે આત્મણુ પ્રમાદ કરે તો તે આત્મણુ નથી, પરંતુ કેવલ આત્મણુભાસ જ છે, અને શ્રીશ્રદ્ધાંજિ પણ ભગવત્ત્વેવારૂપ પરિચર્યાત્મક નિજધર્મનું પ્રતિપાલન કરે તો ભગવદ્ધર્મસંબધે કરીને તે શ્રદ્ધ ઉત્તમોત્તમ જ છે, તેથી જ ગીતામાં શ્રીમત્પ્રભુચરણ સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે કે

અપિ ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મંતવ્ય સમ્યગ્વ્યવામિતો હિ સ ॥

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબધ માત્ર ગાયત્રીનું મર્મ નથી, પણ સમન્ત વિદ્યાનું પરમ આધિદૈવિક રહસ્ય છે. વિદ્યામાત્રનો વિનિયોગ જે પ્રભુસેવામાં ન થાય તો તે વિદ્યા જ નથી, અવિદ્યા છે. પદાર્થમાત્રનો વાસ્તવિક વિનિયોગ પ્રભુમાં જ થવો જોઈએ, તેથી વેદમાં પુરુષસૂક્તમાં શ્રીપુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ પ્રતિપ્રાદન કરીને તે પુરુષોત્તમમાંથી સર્વ પદાર્થનો રમણાર્થ આવિર્ભાવ નિરૂપણ કરીને સમાપ્તિમાં કહ્યું છે કે ‘દેવતાઓએ યજ્ઞવડે યજ્ઞનું યજ્ઞન કર્યું અને એ જ ધર્મ પ્રથમ હતા’ ભગવત્કૃપાનિધિ દૈવશ્રવેએ ભગવદ્રૂપ આધિદૈવિક પદાર્થવડે ભગવદ્બળન કર્યું, ભગવદ્બળન ધર્મ જ પ્રથમ હતા અલૌકિક આધિદૈવિક ભગવદ્રૂપ સામગ્રીવડે આદ્યગતમક-પૂજાએ^૧ કરીને મગતિવડે, ભગવત્સાયુજ્યાત્મક ભગવત્સગમ વડે, દાન વડે, દેહ પ્રાણ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ, તદ્ધર્મ, દાર, આગાર, પુત્ર, આત્મ સર્વ અહતામમતોત્પાદક પદાર્થ ઉપરથી શ્રવસત્તા નિવૃત્ત કરીને પ્રભુસત્તા સ્થાપન કરીને, ભગવત્કૃપાનિધિ દૈવશ્રવેએ ભગવદ્બળન કર્યું. પરમ-પૂજ્ય પરમાદ્યક્ષીય પરમમેવ્ય યજ્ઞો વૈ વિષ્ણુ શ્રુતિપ્રતિપાદિત સર્વવ્યાપક આત્માબ્યતરરસા-વિષ્ટ પ્રભુનું યજ્ઞન કર્યું, પરિચર્યા કરી, અને એ જ ભગવત્પરિચર્યાત્મક રાસાદિકૃપાશીલ પ્રભુનો આદર, પ્રભુની પરિચર્યા, પ્રભુભક્તિ, પ્રભુસેવા પ્રથમ મુખ્ય અગ્રગણ્ય આધિદૈવિકધર્મ હતા. કરોપનિષત્ત અને મુડકોપનિષત્તમાં પણ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે ‘એ ઉપરમાત્મા પ્રવચનથી મેધાથી કે બહુ શ્રવણથી પ્રાપ્ત થતા નથી, પરંતુ જે શ્રવણે એ પ્રભુ વરણ કરે છે, અગીકાર કરે છે, તે શ્રવ જ એ પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. એ શ્રવ પ્રભુનું અગ છે, સ્વક્રીય અગ હોવાથી જ પરમાત્મા તેનું વરણ કરે છે.’ આ મંત્રમાં નિવેદન, અગીકાર, બ્રહ્મસંબધ એ સર્વનો વાચક વરણશબ્દ સ્પષ્ટ છે, એટલું જ નહિ પણ વૃત્ત બ્રહ્મસંબધ શ્રવ ભગવદ્ ગ છે, એમ પણ નિષ્પ્રત્યક્ષ કહ્યું છે પુષ્ટિચ્છિન્ન ભગવદ્ ગ છે એમ શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે તે આજ્ઞાનું મૂલ આ મંત્રમાં સ્પષ્ટ દશ્યમાન થાય છે. મુડકોપનિષત્તમાં સ્પષ્ટ શ્રુતિ છે કે ‘ભગવદ્-અલ્પવિના, ભગવત્સંબધવિના ભગવદ્ભક્તિવિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી’ બૃહદારણ્યકમાં આત્મન વાતમાય સર્વે પ્રિય ભવતિ હત્યાદિવાક્યમાં બ્રહ્મસંબધ શ્રવના સર્વ પદાર્થ ભગવદુપયુક્ત હોવાથી તે સર્વ પદાર્થ વૃત્ત શ્રવને પ્રિય લાગે છે એમ સ્પષ્ટ ઉપદેશ છે જે પદાર્થ ભગવદુપયુક્ત હોય છે તે પદાર્થ જ ભક્તને પ્રિય લાગે છે, માટે જે પદાર્થ પ્રભુની મેવામાં ઉપયુક્ત નથી

૧. યજ્ઞેન યજ્ઞમયજ્ઞન્ત દેવાસ્તાનિ ધર્માણિ પ્રથમાન્યાસન્.

૨. અત્ર વેણુગીતોક્તા હરિણીકૃત પૂજનનું અનુસંધાન કરેલું, ઉપાસનામાર્ગીય પૂજનનું નહિ

૩. નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન યમેવૈવ વૃણતે તેનૈવ લભ્યસ્ત-સ્યૈવ આત્મા વૃણતે તનૂ સ્વામ્.

૪. નાયમાત્મા ચલહીનેન લભ્ય.

તે પદાર્થ ભક્તને કદાપિ પ્રિય લાગતો નથી. જાદોઘોપનિપત્તમાં મૂમાના પ્રસંગમાં વજ્ર નાન્વ-
ચ્છ્વોતિ નાન્વત્પદ્યતિ નાન્વદ્ વિજ્ઞાનાતિ કહીને નિવેદી ભક્તને સર્વાત્મભાવ પ્રતિપાદન કર્યો
છે સર્વાત્મભાવવાનું નિવેદી ભક્ત પ્રભુ વિના છતરનું શ્રવણ કરતા નથી, છતરનું દર્શન કરતા
નથી, છતરનું વિજ્ઞાન કરતા નથી આત્મનિવેદી સર્વાત્મભાવવાનું પરમભાવવાનું ભક્તનું
સર્વસ્વ શ્રીમદ્બ્રહ્મચરણ હોવાથી પ્રભુવિના કોઈ પણ પદાર્થનું તે ભક્ત શ્રવણ કરતા નથી,
દર્શન કરતા નથી, અને વિજ્ઞાન કરતા નથી.

ગીતામાં પણ સર્વ પદાર્થ ભગવદર્પણ કરવાનો સ્પષ્ટ ઉપદેશ અસકૃત્ કરવામાં આવ્યો
છે, અને મન્મના ભવ મદ્ગત્તો મદ્યાજી મા નમસ્કુર મામૈવૈધ્યામિ સત્ય તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽસિ મે
તર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામૈક શરણ વ્રજ મદ્ ત્વા મર્વપાપેભ્યો મોક્ષૈવિધ્યામિ મા શુભ શ્લોકમાં
તો એ ઉપદેશનો અવધિ છે.

વ્યાસસૂત્રમાં આનન્દમયાધિકરણમાં અને વિગ્બ્યસ્ત્વાધિકરણમાં સૂત્રકારે બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ
સૂત્રનું કર્યું છે, અને શ્રીમદ્ભાગ્યકાર શ્રીવધભાધીને તેનું વિવેચન કરીને બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ સમર્થન
કર્યું છે. વસ્તુતઃ સૂત્રના સાધનાધ્યાય અને ક્ષણાધ્યાયમાં તો અનેકનેક દૃષ્ટિબિદ્યુથી એ જ
રમણીય કમનીય બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ સર્વાત્મભાવનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. જેમ બૃહદારણ્યકમાં
સમર્પિતા ગૃહ્યવેદે સમર્પણનું સ્પષ્ટ કથન છે તેમ બ્રહ્મસૂત્રના સાધનાધ્યાયના તૃતીયચરણમાં
પ્રદાનવદેવ તદુક્ત સૂત્રમાં સૂત્રકારે આપણો પાગિભાષિક ‘પ્રદાન’ શબ્દ સ્પષ્ટ વાપર્યો છે,
બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ, ભગવદ્ગણ, ભગવદ્ગીકાર છવકૃત સાધનસાધ્ય નથી પણ પ્રભુસ્ત છે તેથી
બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ “દાન” કહેવાય છે. વસ્તુનું જ્ઞાન હોય અને વસ્તુ આપવામાં આવે તો ‘દાન’
કહેવાય છે, પરંતુ વસ્તુનું અજ્ઞાન છતાં અત્યંત પ્રમેયબદ્ધથી વસ્તુ આપવામાં આવે તો
‘પ્રદાન’ કહેવાય છે. બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ સર્વાત્મભાવનું સ્વભક્તને અજ્ઞાન હોવા છતાં પ્રભુ અત્યંત
કૃપાવિશેષથી ભક્તને તે સર્વાત્મભાવનું દાન કરે છે, તેથી બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ માત્ર દાન નથી, પણ
‘પ્રદાન’ છે, મહાદાન છે.

શ્રીમદ્ભાગવતમાં તસ્માત્ ત્વમુદ્ધવોત્મજ્ય ચોદના પ્રતિચોદના પ્રવૃત્ત ચ નિવૃત્ત ચ શ્રેત્તવ્ય
શ્રુતમેવ ચ માયેતમેવ શરણમામાન તર્વદોહિતા યાદિ તર્વાન્મભાવૈન યાસ્યમે શ્વકૃતોમિય ત્વ તુ
સર્વે પરિત્યજ્ય સ્નેહ સ્વજનવન્ધુષુ મમ્યાવેદ્ય મન મમ્યદ્ મમન્ગ્ વિચરસ્વ ગામ્ ઇત્યાદિ શ્લોકમાં
દારાન્ સુતાન્ પ્રિયાન્ પ્રાણાન્ પરસ્મે તનિવૈદ્યેત આદિમાં, અને યે દારાગારપુત્રાતાન્ પ્રાણાન્
વિતામિમ પર દિત્વા મા શરણ યાતા કથ તાન્વ્યવતુમુત્સહે ઇત્યાદિ શ્લોકમાં પ્રપત્તિપૂર્વક આત્મ-
નિવેદનરૂપ બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગદ્યમંત્રની મૃતિ હશે તો આપ જોઈ
સકશો કે આ શ્લોકમાંના કેટલાક નજીક અક્ષરશ મહામત્રમાં સ્પષ્ટ છે. આ પ્રમાણથી
માત્ર દિગ્દર્શન કરાવ્યું સમજવું વસ્તુતઃ એવી એક પણ વિદ્યા નથી, એવું એક પણ શાસ્ત્ર નથી,
એક પણ પ્રકરણ નથી, એક પણ અધ્યાય નથી, એક પણ શ્લોક નથી, એક પણ વાક્ય
નથી, એક પણ પદ નથી, એક પણ અક્ષર નથી કે જેમાંથી સાન્વિકબુદ્ધિયુક્ત ઉત્તમોત્તમ
દૈવજીવને બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ વિના છતર કોઈ પણ સ્તુતે. અર્થાત્ બ્રહ્મસૂત્રમધ્યમ શ્રીમદ્દાયાર્થચરણની
રૂપનામાત્ર નથી, પરંતુ સર્વવિદ્યાનું મૂલ છે, પરમ મર્મ છે, પરમ નિગૂઢ આશય છે.
શ્રીમદ્દાયાર્થચરણ આજ્ઞા કરે છે કે નાત પરતંગ મત્રો નાત પરતર સ્તવ નાત પરતરા વિદ્યા
તોયં નાત પરાવ્યમ્ ॥

વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, તત્ત્વશ્રુત્ર, સમાધિલાપા આદિમા પ્રતિપદ વગ્ણુ અંગીકાર આત્મનિવેદન સમર્પણ સર્વાત્મભાવ ઇત્યાદિ પરિભાષાથી જે નિગૂઢ આશયનું સંસ્યન કર્યું છે તે જ દાન, તે જ બ્રહ્મસંબંધ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણપ્રકટિત અંતરતોમા પ્રકાશે છે.

વેદમા માત્ર ત્રૈવર્ણિકનો જ અધિકાર છે, પરંતુ બ્રહ્મસંબંધમા સ્ત્રીશુદ્રાદિનો પણ અધિકાર છે 'વેદાક્ષરવિચારેણ શુદ્ધ પત્તતિ તત્ક્ષણાત્' 'ન શુદ્ધાય મર્તિ દયાત્' ઇત્યાદિ વાક્યમા જે નિગેધ કરેલો તે વેદના અક્ષર વાસ્તે છે, વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે છે, વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરવાનો અધિકાર શુદ્ધને નથી. પ્રસંગોપાત્ત શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના વાક્યનું સ્મરણ કરાવતું પડે છે કે કલિયુગમા સર્વ અધિકાર તિરોધાન થઈ ગયા છે, વેદના અક્ષરનો, વેદના શબ્દોચ્ચારનો, નિગેધ હોવા છતાં, આધુનિક સ્ત્રી શુદ્ધ તો શુ પરંતુ યવન હૂણુ ઇત્યાદિ વેદબાહ્ય પ્રજા એ વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરે છે, વેદનું અધ્યયન કરે છે, તથાપિ સ્વતંત્ર ભક્તિમાર્ગ વેદવિરોધી નથી, તેથી શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રકાશિત ભક્તિમાર્ગમા વેદની મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરવામા આવતી નથી, અને સ્ત્રીશુદ્ધને આપણા પરમવૈદિક સમ્રાટમા વેદનો શબ્દોચ્ચાર કરાવવાનો અન્ય આધુનિકમતવત્ પાપક્રમચાર કરવામા આવતો નથી. સ્ત્રીશુદ્ધને વૈદિક શબ્દોચ્ચાર બાધક જ છે, તથાપિ સમસ્ત વેદના અર્થરૂપ બ્રહ્મસંબંધ લેવામા, વેદના અર્થોચ્ચાર કરવામાં, શુદ્ધની ક્ષતિ નથી, પ્રત્યુત તેથી સનાતન ભગવદ્ધર્મમા સ્ત્રીશુદ્ધનું પણ સાક્ષાત્ કર્યાણુ થવાનો વ્યવસ્થિત અવકાશ સિદ્ધ થતા, સનાતનધર્મનું મૂલ ભગવદ્ધર્મ છે એમ સિદ્ધ થતા, ભગવદ્ધર્મ મૂલ સનાતનધર્મ પણ સુદૃઢ થઈ જાય છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના પ્રાકટ્ય પહેલા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીમત્ કૃષ્ણદ્વૈપાયને વેદના અર્થોચ્ચાર કરવાનો અધિકાર સ્ત્રીશુદ્ધને આપેલો જ છે. ગીતામા સ્પષ્ટ આશા છે કે મા હિ વાય વ્યર્પાશ્રત્ય ચેડપિ મ્યુ વાપયંતય સ્થિયો વૈશ્યાસ્તયા શુદ્રાસ્તેડપિ ચાન્તિ પરા ગતિમ્ અને શ્રીમદ્ભગવતમા પ્રથમસ્કંધમાં સ્પષ્ટ કથન છે કે સ્ત્રીશુદ્ધિજવધૂના ગ્રયી ન ભુતિગોચરા કમશ્રેયસિ મૃદાના શ્રવણ મ્વેદિદ્વ ઇતિ ભારતમાર્યાના કૃપયા મુનિના કૃતમ્ ભારતવ્યવેદનન ત્યામ્નાવાર્થધ્વ દર્શિત સમ્ભવક્રમમા પણ સત્ય દયા તપ શૌચમ્ એમ પ્રારંભ કરીને શ્રવણ કીર્તન ચાસ્ય સ્મરણ મદ્દતા ગતે સંવૃજ્યાવનતિર્દાસ્ય સસ્યમાત્મનિવેદનમ્ તૃણમયં પર્ણે ધર્મ સવૈષા સમુદાહત શ્લેષિમા મનુષ્યમાત્રને પ્રભુના શ્રવણ કીર્તન, મહાપુરુષની ગતિનું સ્મરણ, સેવા, ઇન્ત્યા, અવનનિ, નસ્ય, સખ્ય અને આત્મસમર્પણમા અધિકાર પ્રતિપાદન કર્યો છે, અર્થાત્ જે નિગેધ છે તે માત્ર વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે જ છે, અર્થોચ્ચાર વાસ્તે કોઈ પણ નિગેધ જ નથી. વેદના શબ્દોચ્ચાર વાસ્તે જ સ્ત્રીશુદ્ધનો નિગેધ છે, અને તેટલો જ વેદના શબ્દોચ્ચારમાત્રનો, નિગેધ કલિમા બન્યો રહે તો પણ વૈદિક સંખ્યાનું મહાભાગ્ય જ સમજવું.

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબંધથી આપને લોકાત્મ વેદાત્મ અધિકાર સિદ્ધ થયો છે. સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણના સંબંધની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઈ છે. પરંતુ બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી ગીતામા ભગવાને મને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે નિજ પ્રયોમા જે પુષ્ટિમાર્ગીય મર્યાદા સ્થાપન કરી છે તેનું પરિપાલન કરવામાં આવે નહિ તો ફલપ્રાપ્તિમાં વિષંબ યાગ છે બ્રહ્મસંબંધ વિના સેવાનો અધિકાર થતો નથી. પરંતુ બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી જે મેવા જ કરવામા ન આવે તો બ્રહ્મસંબંધનો ઉદ્દેશ શિથિલ થઈ જાય છે. અસંત દુષ્ટ જીવને બ્રહ્મસંબંધદ્વાગ નિર્દોષ પૂર્ણ-ગુણ સાથે સંબંધ થયો, આગ્રહીનો નાજનએ અંગીકાર કર્યો, પરંતુ અંગીકાર થયા પછી

१. तथा च यथा तद्वत् नान्यत्र विनियोगस्तस्यास्तैर्वै तस्यापीति जायितं भवति । श्रीभट्ट
वृद्धाधीश, गायत्रीलाघ्य,

વતી નથી, તન અને ધન પ્રભુના વિનિયોગમા આવતુ નથી, ત્યાં સુધી માનસી સેવા સિદ્ધ થતી નથી, અને માનસી મેવા વિના લીલામધ્યપાત થઈ શકતો નથી, સાક્ષાત્ કૃષ્ણના અધ-ગમ્યતનુ પાન થઈ શકતુ નથી

વૈષ્ણવો, બ્રહ્મસંબધવડે તમને શ્રીકૃષ્ણરૂપ અક્ષય નિધિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે નિધિનું યત્નપૂર્વક સંરક્ષણ કરવામાં ન આવે તો નિધિ અંતર્ધાન થઈ જાય, તેથી બ્રહ્મસંબધ યથા પછી યથાકાલ યથાદેશ યથાશક્તિ તનવડે તનુજ્ઞ સેવા કરો, અને વિત્તવડે વિત્તજ્ઞ સેવા કરો. માત્ર રૂપસેવા જ ન કરો, પરંતુ રૂપસેવાની સાથે નામમેવા પણ કરો, શ્રીમદ્વક્ત્રમાચાર્યજીના શ્રીગુસામજીના શ્રીગોકુલેશના, શ્રીહરિરાયજીના, શ્રીપુરપોત્તમજીના અથોનું અવગાહન કરો, તે અથોની ટીકાઓ પ્રસિદ્ધ કરો, તેમના લાપાતર પ્રકટ કરો, તેનો સુવિસ્તાર કરો, મુખ્યાર કરો. નામ અને રૂપની તનુજ્ઞ વિત્તજ્ઞ સેવા કરવાથી આપ સર્વની અહંતામમતા નિવૃત્ત થઈ જશે, પ્રેમ મને આસક્તિ પ્રભુમા સિદ્ધ થશે, અને મધ્યમા શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાન્તનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અનુભવ આપાતત આયાસ વિના જ થઈ જશે, સમાપ્તિમા નિરોધરૂપ માનસી સેવા સિદ્ધ થઈને ભગવદ્લીલાસ્વાદરૂપ મુખ્ય બ્રહ્મસંબધ ફલરૂપ ભગવત્સંબધ સાક્ષાત્ ભગવત્સંબધ આપ સર્વને શીઘ્ર થાઓ, આપ સર્વની લૌકિકવૈદિક પ્રવૃત્તિ ન્યૂન થઈ જઈને સત્વર ભગવદાવ્રથ સિદ્ધ થઈને, તનુજ્ઞવિત્તજ્ઞ નામરૂપ મેવાથી અહંતામમતા નિવૃત્ત થઈને, સમાગ્મથી મુક્તિ થઈને પરિણામે માનસીમેવારૂપ વ્યસન સિદ્ધ થાય, સાક્ષાદ્ ભગવત્સંબધનો અનુભવ પ્રભુ અત્યંત દૃષ્ટા વિચારીને આપ સર્વને કરાવે, એમ શ્રીમત્પ્રભુચરણકમળને અભ્યર્ચના કરીને આજે અમારૂં વ્યાખ્યાન અમે સમાપ્ત કરીએ છીએ.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

૧. કેટલાક વર્ષ પહેલા ભગવદ્ગાસ્ત્રનિષ્ણાત શાસ્ત્રી મન્નલાલભાઈએ અત્યંત મોટા મંદિરના મહારાજ ગોસ્વામી શ્રી ૬. શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજને એવા લાવાર્થની વિનંતિ કરી હતી કે ‘આપશ્રીના સ્વપુત્રપ્રાકટયોત્સવના આનંદજનક પ્રસંગે મારી એક યાચના છે તે બર લાવવાનો નિશ્ચય જણાવો તો હું તે નિવેદું’ મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે ‘ભલે ખુશીથી કહો’ ત્યાગ્યાદ શાસ્ત્રીજીએ કહેતાં જણાવ્યું કે ‘શ્રીમદ્ભક્તભાઈશ્વરે પ્રકટ કરેલા પુસ્તકો ચિરકાલપર્યંત સુરક્ષિત રહે એવા જ ઉદ્દેશથી તેઓશ્રીનો મુખ્ય અથ શ્રીસુખોદિનીજી આપના તરફથી સુવાચ્ય અને શુદ્ધ રીતે મુદ્રિત થાય એ જ મારી મનોભિલાષા છે.’ શાસ્ત્રીજીની આ વિનંતિનો મહારાજશ્રીએ સ્વીકાર કર્યો અને જણાવ્યું કે ‘તે કાર્યમા જેટલા સાહાય્યની અપેક્ષા હશે તેટલું સાહાય્ય હું કરીશ’ આ વાતચિત પછી તે નિશ્ચયને ધણ વખત સુધી અમલમા મહારાજશ્રી મુકી શક્યા નહિ, એટલે પુનઃપુન આ માસિકમા મહારાજશ્રીને સ્મૃત તત્પ્રતિજ્ઞાનું સંસ્મરણ કરાવતું પડ્યું. મહારાજશ્રીના મદ પડી ગયલા ઉત્સાહને ઉત્તેજિત કર્યો. હાલમા થોડા દિવસ પહેલાં મહારાજશ્રી અને શાસ્ત્રીજી અમુક પ્રસંગે એકત્ર થતા મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે અમે શ્રીસુખોદિનીજીનું મુદ્રણ નિજશ્રિત ભદ્ર દ્વિબલભદ્ર-શર્માના સાહાય્યથી નિર્ણયસાગર જેવા ઉત્તમ મુદ્રાલયમા શરૂ કર્યું છે આ બબર સાલકીને

હ્યા વાસ્તવતિવાસ્તુધાપિપાસુને આનંદ નહિ થાય ' શ્રીસુબોધિનીજીતુ મુદ્રણ સદ્ગત શાસ્ત્રીજી
જગનનાથે ' પુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશ ' માસિકમાં પ્રારબ્ધ હતું, તેમાં પ્રથમ સ્કંધ ગુર્જર ભાષાતર
સાથે છપાઈ ગયો છે. ભગવદ્વિજ્ઞાને તે માસિક નિરેહિત થતા તે કાર્ય અટકી પડ્યું
હતું પત્રીથી વૃન્દાવનમાં પ્રકટ થયલા મપ્તટીકાસહિત શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ શ્રીસુબોધિ-
નીજી પ્રસિદ્ધ થયા છે, પણ તે અત્યંત અશુદ્ધ અવસ્થામાં છે સદ્ગત પડિત રત્નગોપાલ
ભટ્ટજીએ પણ દશમસ્કંધના શ્રીસુબોધિનીજી 'બનારસ ચામ્પના સસ્કૃત સિરિઝ' માં પ્રકટ કરવા
માહ્યા હતા, પરંતુ તેમના પરનોદ્ધપ્રયાણ પત્રી તે કાર્ય બંધ પડ્યું છે. ફક્ત હાલમાં
'શ્રીસુબોધિનીજી' નામક માસિક જ શ્રીસુબોધિનીજી અને તેના ઉપરના સાહિત્યને પ્રકટ
કરીને યથાશક્તિ નામસેવા બજાવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં શ્રીસુબોધિનીજીના સુદર મુદ્રણની
ધણી જ આવશ્યકતા હતી ઉક્ત મહારાજશ્રીએ પ્રાર્થના સ્વીકારીને તેનો પ્રારંભ કર્યો છે,
ખચિત જ તેથી વૈષ્ણવસૃષ્ટિ ઉપર મહારાજશ્રીએ ઉપકાર જ કરેલો કહેવાશે, અને આ
સર્વોત્કૃષ્ટ નામસેવાથી મહારાજશ્રીનું નામ પણ ચિરંમ્યાપિ ધશે

મસૂળં સુકપોલમુન્નસં મૃદુમન્દરિમતવિશ્વમોહનમ્ ॥

મમ લોચનગોચરં કદા ગિરિગોવર્ધનધારિણો મુખમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીમત્પ્રભુચરણા ।

૨ વ્યતીત થયલા સાપ્રદાયિક અધિકારયુગમાં પ્રાચીન મહાતુલાવી વૈષ્ણવોએ
એના ઉત્તમ પુસ્તકોની કેવી દુર્દશા થયલી છે, અને તે પુસ્તકો ઉપર હાલમાં કેવા
સરકાર થાય છે, એ વિષે આ સત્ય હકીકત રજૂ કરવામાં આવે છે. શાસ્ત્રી
વસંતરામ થોડા વખત પહેલાં સ્વપ્રયોજનનાર્થે અમદાવાદ ગયા હતા, ત્યાં એક ડોશીએ
તેમને પોતાના ઘરમાં ધણી વર્ષથી એક જૂની કોડીમાં અખડતા ગ્રંથોની
લગભગ ૨૦ પોથીઓ બતાવીને કહ્યું કે 'આમાંથી કંઈ ચરકારી ખતપન હોય તો કાઢી
આમો. તેમાંથી તે નહિ મળે તો પત્રી આ પુસ્તકો શ્રીસાત્રમતી (સાત્રમતી) નદીના
પૂર્વમાં પધરાવવાનો મારો વિચાર છે । કેમકે પ્રાચીન લખેલા પુસ્તકોના કાગડોના ટોપલા
બનાવીએ તો ખાપ લાગે ।' ડોશીના આ કથનથી કંઈક શોક અને હર્ષથી મિશ્રિત બાવે તે
કાર્ય તેમણે સ્વીકાર્યું, અને લગભગ ૭ કલાક સુધી તે પુસ્તકો તપાસ્યા પુસ્તકોનો મોટો ભાગ
વતરપતિ ચિકિત્સા વગેરે રાત્રને લગતો છે, તે સસ્કૃતમાં છે વલી મત્ર અને યોગશાસ્ત્રના
તથા કાવ્યના પણ પ્રાચીન હસ્તનિખિત ગ્રંથો છે એક પુસ્તક લગભગ ૧૪માં શતકમાં
લખાયેલું મધ્ય છે આ સર્વ પુસ્તકો ચોક્કસ રીતે તપાસવાનું અને જોવાનું કારણ એ હતું
કે તેમાંથી કોઈ પ્રાચીન સાપ્રદાયિક ગ્રંથ પ્રાપ્ત થાય તે ડોશીના પૂર્વજો વૈષ્ણવ હતા, અને
તેના ઘરમાંથી સાપ્રદાયિક ગ્રંથો પ્રાપ્ત થવા જોઈએ એવી ધારણા હતી, અને ભગવદ્વિજ્ઞાને
તે ખરી પડી છે તેમાંથી સાપ્રદાયિક પ્રાચીન ગ્રંથો, જે હવે સુધી બહારમાં આવ્યા નથી
તેવા પણ, મળ્યા છે આ સર્વ પુસ્તકો ૨૫૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલા હોય એમ લાગે છે વિશે-
ષમાં તે પુસ્તકો ભગવદ્દાસકન શ્રીહરિરાયચરણના કોઈ શિષ્યના હોવાથી તેમાંથી કેટલાક
સસ્કૃત પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે શ્રીસુસામજીના પૌત્ર શ્રીગિરિધરજીના પુત્ર શ્રીમુરલીધરજી અને
શ્રીહરિરાયજીના કનિષ્ઠ ભાતા શ્રીગોપશ્વરજીના હસ્તાક્ષરના પત્ર પણ છે સમયઅનુસાર આ
સર્વ પત્ર તથા ઉપવંશ થયેલું નવીન સાહિત્ય પુષ્ટિભક્તિસુધામાં પ્રસિદ્ધ થશે આ લેખ

ઉપર લખેલો શ્લોક શ્રીગુસાધ્વિએ રચેલો છે, અને તેઓશ્રીના કાંઈ સેવકે જ તે ઉતારેલો હોય એમ લાગે છે. મગલાચરણમા તેનો ઉપયોગ કરવો ઉચિત ધાર્યો છે

૩ એક વૈષ્ણવ સદ્ગૃહસ્થ લખી જણાવે છે કે, -“ધર્મની વૃદ્ધિને અર્થે શાળાઓ અને પુસ્તકાલયો અવશ્યના છે છતાં તેના તરફ બિલકુલ ધ્યાન અપાતુ નથી, એ શોચપ્રદ છે. આપના માસિકમા કેળવણી વિભાગમા આવા વિષયો ચર્ચવાની ખાસ જરૂર છે. વૈષ્ણવો તરફથી જૈનોની પેઠે ધોરણવાર અભ્યાસક્રમ થઈ શાળાઓ થવા ખાસ જરૂર છે અને તે કામ પ્રાથમિક શાળાના વૈષ્ણવ શિક્ષકને ટૂંક એલાઉન્સ આપવાથી ચલાવી શકાય તેવું છે.” આ સદ્ગૃહસ્થની સૂચના ઉપર વૈષ્ણવો ધ્યાન આપશે

૪. એક સદ્ગૃહસ્થ લખી જણાવે છે કે, -“ગૂઢ ભાવનાના અથોના આશય પ્રકટ ન થવા જોઈએ ” આ ગૃહસ્થની સૂચના યોગ્ય છે. જે લોકોના હૃદય વિષયતૃષ્ણાથી મુક્ત થયા નથી, તેમને વાસ્તે આ અથોનું પ્રાકટય નથી. દયારામભાઈના શબ્દોમા “સિંહણ કેરું દુધ હોય તે સિંહણસુતને જરૂર” એવા ક્રમાદિદોષોથી મુક્ત અને પ્રભુમા અત્યંત આસક્ત ભગવદીયોને વાસ્તે જ છે એવા ભગવદીયોને આ અથો ભગવત્સબ્ધમા લાભપ્રદ હોવાથી એનું પ્રાકટય અમને આ અશમા બાધજનક લાગતું નથી ગીતાની માફક અલક્ષ્ય પુરષોનો લાભ કરવા કરતાં હાનિ કરે એ સ્વાભાવિક લાગે, છતાં પણ તેથી અન્યના લાભોનો વિચાર કરતાં એ અથોનું પ્રાકટય સર્વાંગે બંધ કરવું એ ઉચિત લાગતું નથી.

૫. સિધ હૈદરાબાદથી એક પત્રિત અમને લખી જણાવે છે કે, -“ગ. રા. પટવારી સાહેબ ‘મહારાજા લાયબ્રેરી કેસ’ ઉપર કંઈક લખવાના હતા તે વિષે હજી સુધી કેમ કંઈ પ્રકટ થયું નથી? સશયાત્મા વૈષ્ણવોના સશય દૂર કરવાને ખાસ એક સમય લેખની આવશ્યકતા છે. પટવારીસાહેબને આ લેખ લખવા માટે ધન્યવાદ આપીશું.” અમને આશા છે કે ગ. રા. પટવારીસાહેબ આ સદ્ગૃહસ્થની પ્રાર્થના કોઈ પણ અંશે લક્ષમાં લઈને વૈષ્ણવસૃષ્ટિ ઉપર ઉપકાર કરવાને અત્યાર સુધી થતા આવ્યા છે તેમ કટિબદ્ધ થશે.

૬. પુષ્ટિલક્ષિતસુધાના તૃતીય વર્ષનો આ અંતિમ અંક છે, અને તેની સાથે તૃતીય વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. હવે ચતુર્થ વર્ષનો પ્રથમ અંક શ્રીમદાચાર્યજીના પ્રાકટયોત્સવને દિવસે વિવિધ વિષયો સાથે અને કેટલેક અંશે વિસ્તાર પૂર્વક પ્રકટ થશે આ અંકમા કોઈ પણ વિદ્વાન વૈષ્ણવના યોગ્ય લેખને સ્થાન આપવામા આવશે. જે લોકોએ તૃતીય વર્ષનું નોંધાવર અત્યાર સુધી નથી મોકલાવ્યું, તે લોકોને તે મોકલાવી દેવાની વિનંતિ કરવામા આવે છે, અને જે લોકોએ તૃતીય વર્ષનું નોંધાવર આપેલું છે, અને જે લોકોએ નથી આપ્યું તથાપિ ચતુર્થ વર્ષ માટે ગ્રાહક તરીકે નામ આપું રાખવું હોય તે લોકો, એવા વર્ષનું નોંધાવર, અને ત્રીજા અને ચોથા વર્ષનું નોંધાવર, એમ અનુક્રમે મોકલવાની કૃપા કરશે. વર્ષના આરંભમા નોંધાવર મોકલી દેવાથી હિસાબમા અને વ્યવસ્થામા કેટલીક સુગમતા થાય છે, તેને લીધે આ અમારી ખાસ સૂચના સુદ વૈષ્ણવો લક્ષમાં લેશે

પ્રસ્તુત સવત્ર ૧૯૬૬ના માધકૃષ્ણ ૧૧ ને શનિવારે અત્ય શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીગોવર્ધનલાલજીના જન્મતા ગોકુલસ્થત્રિગૃહભટ્ટ ગોવર્ધનશર્માએ સર્વવિદ્યાવિશારદ પચમપીઠાધીશ્વર શ્રીદેવકીનંદનલાલજી અને નિજ સ્વશુરની સુપ્રાપ્ત સમતિપૂર્વક સુખોધિની પ્રેક્ષમા 'ચંદ્રચસ્તોદયનિર્ણય' પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આ સમગ્ર નિર્ણયનુ અને તેના અર્થનુ પુનર્મુદ્રણ કરવાનો અત્ર અવકાશ નથી, પરંતુ સૂક્ષ્મમા ગોવર્ધનશર્માના મતનુ પરિશીલન કરીને જ વિરમીશુ

આરભમા 'સ્નાન દાન' શ્લોકથી પ્રતિવાદિતનો ઉપન્યાસ કર્યા પછી ત્રિગૃહભટ્ટજી શાસ્ત્રીય જ્ઞાન નિમિત્ત એમ સર્વસમત સિદ્ધાન્ત સૂચવીને 'તત્રપદસ્ય પ્રત્પરસ્વેડધિપ્રમણત્વાયોગાત્' એ નિર્ણયસિન્ધુકારના મતને ધન્યવાદ આપીને 'પ્રસ્તોદયાત્પૂર્વ પ્રસ્તાન્તાનન્તર ચ ન પુણ્યકાલ' ઇત્યાદિ ધર્મસિન્ધુકારની 'ઉક્તિ સર્વથા સશાસ્ત્ર અને સર્વસમત હોવાથી નિષ્કલેષ છે' એમ નિજ અભિપ્રાય આપીને ભટ્ટજીના શુદ્ધિપ્રભાવમા વિચિકિત્સા થાય તો મયૂક્ષના દર્શન કરી લેવાની સલાહ કરીને સ્વમતનો નિષ્કર્ષ આપે છે કે 'પ્રસ્તોદય ઉદયાનન્તરમેવ સ્નાનજપાદ્યારમ, ન તુ સ્પર્શકાલમારમ્ય, તન્મયકાલે દાન મોક્ષોત્તરકાલે ચ શુદ્ધિસ્નાન, પ્રસ્તાસ્તે તુ 'પ્રસ્તે ચાસ્ત ગતે તિવન્દા'વિતિવચનવત્તેન પ્રસ્તાન્તપયન્ત જપાદિક તતો મુક્તિકાલસમનન્તરકાલે શુદ્ધિસ્નાન કુર્યાત્' । આ પ્રકારે નિર્ણયસિન્ધુ અને ધર્મસિન્ધુના મતાનુવાદિ નિજ મતનુ કથન કરીને દમમેગાશય મનમિશ્રિત આ (નિર્ણયસિન્ધુ અને ધર્મસિન્ધુમા કહેલો) જ આશય ધ્યાનમા રાખીને શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીવલ્લભે આજીય 'સેવાપદ્ધતિ'મા સર્વોત્સવપ્રકાશમા 'યદિ પ્રસ્તોદિતચન્દ્ર' ઇત્યાદિ આજ્ઞા કરી છે એમ શ્રીવલ્લભગોસ્વામી ઉપર સ્વમતારોપ કરીને, સ્વમતની સમાપ્તિમા 'પ્રાચીનમથર્શલભ્યાત્' થી આગળીને પાચ શ્લોકમા પૂર્વપ્રચલિત અધપરપરાનો દુરાગ્રહ ત્યજીને ત્રિગૃહભટ્ટજીનુ મત ગ્રહણ કરવું ઇષ્ટ છે એમ સૂચવીને, તેમના મતનો અનાદર કરનારને ય ગાત્રવિધિમુલ્મજ્ય ઇત્યાદિ ભગવદ્ભાષ્યથી બિભીષિકા દર્શાવીને, શ્રીદેવકીનંદનજી અને નિજ સ્વશુર એ બે ગોસ્વામીઓએ અને સપ્રદાયસ્થ 'સર્વેએ' ત્રિગૃહભટ્ટજીના મતનો સ્વીકાર કરેલો છે અને ઉક્ત ગોસ્વામિદ્વયની આજ્ઞાથી જ આ નિર્ણય પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે એમ કહીને દરથ ચાગામિફાલ્ગુનશુદ્ધપૂર્ણિમાદિવસે મર્યાસ્તાનતર ચન્દ્રપ્રસ્તોદયસમન્તરકાલમેવ શ્રીપ્રભોગન્ત પટાપમગ્ન તૃત્વા દર્શનાત્મક પ્રકાશ, જપાદિક ચ વિધેયમ્થી સમાપ્તિ કરે છે

ત્રૈણુવોના સદ્ભાગ્યે ત્રિગૃહભટ્ટજીના આ નવીન મતનો આદર સુબ્યાપુરીમા તો કોઇ પણ મંદિરે કરવામા આવ્યો ન હતો એટલું જ નહિ પરંતુ ભટ્ટજીના મતને સમતિ આપ્યા છતાં પણ શ્રીદેવકીનંદનાવતાર ગણાતા શ્રીદેવકીનંદનજી અને ભટ્ટજીના સ્વશુરના સુબ્યાપુરીના મંદિરોમા પણ ભટ્ટજીના મતનો આદર કરવામા આવ્યો ન હતો ! ભટ્ટજીને ધર્મશાસ્ત્રનો કાંઈકે ગદ્ય છે, તેથી શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સેવાપદ્ધતિઅથમા ઉત્સવપ્રકાશમા પ્રસ્તોદિતચંદ્રમહણુપ્રસંગમા સેવાસૌકર્યથી આદરેલા સિદ્ધાન્તનુ વિસ્મરણ કરીને નિર્ણયસિન્ધુ-ધર્મસિન્ધુપ્રભૃતિ અથનો આશય ધ્યાનમા રાખીને ઉક્ત અંચકર્તા ગોસ્વામીશ્રીએ આ પ્રકાર લખ્યો છે એમ કહીને નિજમાર્ગીય શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના શુદ્ધ સેવાસૌકર્યકે સિદ્ધાન્ત ઉપર નિર્ણયસિન્ધુપ્રભૃતિમૂલકતા આરોપવાની ધૃષ્ટતા કરતા પહેલાં, નિર્ણયસિન્ધુ ધર્મસિન્ધુ ઇત્યાદિ ધર્મશાસ્ત્રીય ગ્રંથો કયા સમયમા લખાયા અને પ્રસ્તુત શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સમકાલમા નિર્ણયસિન્ધુપ્રભૃતિ

અથની ખ્યાનિ કેવી અને કેટલી હતી તે વિચારવાનો પરિશ્રમ ભટ્ટજીએ લીધો હોત તો પરિણતિ રમણીય આવી શકત એમ અમારૂં મતવ્ય છે. અમને એમ લાગે છે કે નિર્ણય-સિન્ધુપ્રભૃતિ અથનો આશ્રય કરીને શ્રીવલ્લભગોસ્વામીએ સિદ્ધાન્ત દર્શાવ્યો છે એ બ્રાહ્મણો પારિત્યાગ કરીને પરપરાપ્રાપ્તિ મેવાસૌકર્યથી ઉક્ત શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સિદ્ધાન્તને ધતર પણ સ્વમાર્ગીય પ્રમાણોથી પોષ્યો હોત તો ભટ્ટજીના મત સાથે દુર્ભાગ્યે શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના શુદ્ધ સિદ્ધાન્તની અવગણના આ પ્રસંગે કરવામા આવી તે થાત નહિ.

પર્વોત્સવપ્રસંગે આવા અનવગ્ધાન્ય ઉપહાસનો રોધ કરવાને અમે વારંવાર સવિનય સૂચના કરીએ છીએ કે શ્રીમદ્વાચાર્યમ્હાનાપત્ત શ્રીમદ્ગોસ્વામિતિલક શ્રીગોવર્ધનલાલજીની અધ્યક્ષતા નીચે સ્વમાર્ગીય પડિતોની એક સન્ધ્યા હોવી જોઈએ, આ સન્ધ્યાએ આગ્રહનો પરિત્યાગ કરીને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના જ સિદ્ધાન્તને અવગળીને પર્વોત્સવસ્પર્શીકરણ શ્રીનાથદ્વારાધીશને સમર્પણ જોઈએ, અને શ્રીમદ્ગોવર્ધનલાલતિલકાયિતશ્રીએ પણ દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરીને તેને યોગ્ય સમિતિ આપીને પર્વોત્સવટિપ્પની પ્રકટ કરવી જોઈએ ત્યાં સુધી તિલકાયિતશ્રી પડિતોની આવી સન્ધ્યા સ્થાપીને અવ્યવસ્થિત સપ્રદાયની વ્યવસ્થા કરશે નહિ, ત્યાં સુધી સપ્રદાય ઉપહાસારૂપ જ થવાનો, અને તે ઉપહાસને માટે સર્વથી અધિક જોખમદાર તિલકાયિતશ્રી જ ગણાશે. સાપ્રદાયિક નિર્ણયપ્રથોનો જેમ સત્વર સલાધાતર પ્રકાશ તેમ આ અનવગ્ધાન્ય પરિહરણ વિશેષ સત્વર એ તો નિર્વિવાદ જ છે.

શ્રીદેવકીનંદનજીએ ભટ્ટજીના મતને સમિતિ આપ્યા પછી ‘ચદ જન બેટા ચલીએ’ એમ ન કહેતા જે પ્રકાર પોતાને સર્વથા સત્ય લાગ્યો તે પ્રકાર ધૈર્યથી સ્વકીય મદિગ્મા તો અવશ્ય આદર્ય એમ સુવ્યવસ્થા કરી હોત તો ‘આચાર્ય’ કહેવરાવવાને અત્યુત્સુક શ્રીદેવકીનંદનલાલની વાક્ અને કૃતિમા વિસવાદ ન રહેત, અને પ્રતિષ્ઠાવૃદ્ધિ સાથે ધર્મનિર્વાહ કરી શકાત ભટ્ટજીના શ્વશુરે પણ આ અવસરે તેવું જ શૌર્ય પ્રકટ કરવું યોગ્ય હતું. યદ્વાં મહારાજાનામૌઞ્વરકોટિપતિતત્વાત્તેન ચ વિરુદ્ધધર્માશ્રયવત્ત્વોદેવ સર્વ સુસ્થમ ।

વૈષ્ણવોને સુવિદિત છે કે શ્રીનાથદ્વારાધીશ તિલકાયિતને અને શ્રીદેવકીનંદનલાલને પરસ્પર સ્પર્ધા રહે છે, આ સ્પર્ધા ધર્મમૂલક હોય તો પરમ સ્પૃહણીય જ છે, પરંતુ તે સ્પર્ધામા ધર્મવિધ્વસ અને ભટ્ટજીની આવી અસહાય સ્થિતિ બેદ્રપ્રદ છે ભટ્ટજી પણ નિજ મતને નહિ અનુસંગાર ઉપર અધપર પગનો આરોપ કરીને ય શાસ્ત્રવિધિમુત્સજ્ય ધત્યાદિથી ગાનિપ્રદાન કરતા પહેલાં વિવેકમાં રહ્યા હોત તો એમને પોતાને સમન્વત કે એ અધપર પરાથી સ્વકીય પૂર્વ પુરૂષ પણ મુક્ત નથી. ધર્મશાસ્ત્રનો અને તેમા પણ સ્માર્ત અથોનો આગ્રહ રાખીને શુદ્ધ સપ્રદાય ઉપર સ્માર્ત આરોપ કરીને નવીન ‘ભટ્ટાચાર્ય’ પરપરા પ્રાપ્ત કરવાનો મોહ દર કરીને, નિજ સપ્રદાયના અથોનું દૈન્યથી પરિશીલન આદરે તો ભટ્ટજી કેટલેક અંશે સપ્રદાયની સેવા કરી શકે એમ છે, તેથી આ પરિણામથી નિસ્ત્યાહ ન થતા સાપ્રદાયિક અથોના અવશુભનનમા વિશેષ ઉત્સાહ ગણવાની સૂચના કરીને અમે વિગ્ધીએ છીએ.

‘શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત અને પુષ્ટિમાર્ગ’ નામના માસિકના પ્રકાશક સિનોરવાલા શાસ્ત્રી મગનલાલ જમનાથ મુળાઈમા ‘મગનલાલશાસ્ત્રી’ કહેવાય છે આ મગનલાલ જમનાથ શાસ્ત્રીનો ભરથવાલા ના મગનલાલ ગણપતિરામ શાસ્ત્રી એમ્ એ. સાથે વૈષ્ણવોએ દૃષ્ટા કરીને સભ્રમ ન કરવો. ‘શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત’ માસિકના યોગ્ય મગનલાલશાસ્ત્રી પણ શાસ્ત્રીજીના સમ્મતીય છે શાસ્ત્રીજીના પિતાનું નામ ગણપતિગમ છે (જેમનો પરિચય આ માસિકમા છપાતા વાદ્યથના પ્રકાશથી વાચકોને થયા કરે છે), ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીના પિતાનું નામ જમનાથ છે શાસ્ત્રીજી ભરથના છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીજી નર્મદાતટ ઉપર આવેલા સિનોરના નિવાસી છે. શાસ્ત્રીજી તરફથી ‘શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્તપ્રકાશ’ નામનો ‘શુદ્ધાદ્વૈતમાસ’નો ઉપોદ્ધાત દરેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયો છે, નવીન શાસ્ત્રી ‘શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત’ માસિક હાલ જ યોગ્ય છે શાસ્ત્રીજી તરફથી સાપ્રદાયિક ગાયત્રીભાષ્ય, ગીતાભાષ્ય પ્રમથાનરત્નાકરે દત્તાદિ પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા છે, નવીન શાસ્ત્રી તેવા ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ કરવાનો ઇચ્છા ધરાવે છે શાસ્ત્રી જીએ શ્રીસુબોધિનીજીના દશમસ્કંધના પ્રથમ અધ્યાયનું ભાષાતર શ્રીટિપ્પનીજી પ્રભૂતિ દુરવ- માહ ગ્રંથોના આશયપૂર્વક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રી તરફથી શ્રીઆલમ્બોધિનીજીનું ભાષાતર આરંભાય છે. શાસ્ત્રીજીના અનુરોધથી ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ પ્રસિદ્ધ થાય છે, ત્યારે નવીન શાસ્ત્રીની યોજનાથી ‘પુષ્ટિમાર્ગ’ માસિક પ્રવર્તે છે, જેનો સર્વોચ્ચ જય અમે હૃદયગીએ છીએ ઉપસહારમા એટલું જ વક્તાવ્ય છે કે શાસ્ત્રીજીને ત્યાં સાપ્રદાયિક ગ્રંથોનું અધ્યયન કરા- વવામા આવે છે, ત્યારે શાસ્ત્રીજીને ત્યાં યત્નિયત અધ્યયન કરી ગયલા સત્પાત્રનો સમૂહ નવીન મગનલાલ શાસ્ત્રી કરે છે, અને પોતાના માસિકને અર્થે પગારદાર સાપ્રદાયિક ગ્રંથજ્ઞતાને શોધે છે

અત્ય મોટા મદિરના ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજના લાલખાવાશ્રીને યજો- પવીત આપવાનું શુભ મુદર્ત આવતા ચૈત્ર શુક્લ પચમીને દિવસે છે, એમ સાલબ્યુ છે આ શુભ પ્રસંગ ઉપર અનેક ગોસ્વામિમાલકો અને અન્ય વૈષ્ણવગણ તથા વિદ્વદ્ગ મહા- ગજશ્રીના આગ્રહને વશ થઈને પધારે એવો સંભવ છે. શ્રીનાથદ્વારાધીશ તિલકાચિતશ્રી પણ પધારવાના છે એવી કિંવદંતી ફેલાઈ રહી છે. આવો મહાન પ્રસંગ કઈ પણ યાદ- ગીરી જળવી રાખ્યા વિના પસાર થાય એ અમને અચિર ન હોવાથી અને આવા શુભ પ્રસંગો વારંવાર આવતા ન હોવાને લીધે અમારી આ નમ્ર સૂચના વિદ્યાવિલાસી ગણાતા શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજ લક્ષ્યમા લેશે તો ખચિત જ વૈષ્ણવસૃષ્ટિ ઉપર મહારાજશ્રીનો ઉપકાર થયેલો ગણાશે.

ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજની વિદ્વત્પ્રયતા અને વિવિધવિદ્યાકુશલ શુભિજ્ઞ- નોના ઉદારતાયુક્ત સત્કાર વિશે અમે ઘણું સાલબ્યુ છે આવા ઉદાર અને સમૃદ્ધિમાન મહારાજશ્રીને ત્યાં આવેલો શુભ પ્રસંગ એમને એમ વ્યતીત ન થવા માટે અમે વિનંતિ કરીએ છીએ કે અમદાવાદના મહારાજ શ્રીમધુસૂદનલાલજીના લાલખાવાશ્રીના યજોપવીતના મહાન સમારભ ઉપર ઉપગ્રિયત થયલા અનેક બાલકો તરફથી જાહેર સભા ભરીને એક મોટી સાપ્રદાયિક પાઠશાળા ખોલવાની જે યોજના ઘડી કાઢવામા આવી હતી અને તેને દૃઢ કરવા માટે તિલકાચિત, શ્રીઆલમ્બોધિજી અને શ્રીદેવકીનંદનલાલજી વગેરે મહારાજ-

શ્રીઓએ મોટી રકમો ભરીને જે નિજ ઉદારતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો, તે આજે લગભગ ૭-૮ વર્ષ થયા છતાં શા કારણે મદદ પડી ગઈ છે, એ સમજાતું નથી, જે કે વૈષ્ણવપરિષદે વારંવાર તે વિષયપરત્વે ખામ કરાવેો પસાર કરીને સમગ્ર મહારાજશ્રીઓને તે પ્રતિજ્ઞાનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરાવ્યું હતું, પરંતુ તે ઉપર રિવાજ પ્રમાણે લક્ષ્ય અપાયું નથી, માટે મહારાજ શ્રીગોકુલનાથખાવાએ આ યોજના ઉપાડી લેવી, અને અન્ય આમન્ત્રિત બાલકોને આમા સામેલ થવા માટે પ્રેરવા. ખીજું નિજ ગૃહમાં બિરાજતાં અનેક અંધરતોનો પ્રકાશ થવા સારૂ પણ એક મોટા પાયા ઉપર ફેંડે થવાની ખાસ જરૂર છે જેમ ૧. માધવતીર્થ સાથે અદ્યતનમાં કેસ લડવા માટે મોટી સલાઓ ભરીને ઉભરાઈ જતા લોકોના દિલ ઉજ્જરીને મોટી રકમો ફાવવામા આવે છે, તેમ ઘણી અગત્ય ધગવતા મથો પ્રસિદ્ધ કરવારૂપ આ જરૂરી કાર્યને મદત્ત આપીને જેમ સ્વરૂપમેવાર્થ ચિદ્વા કરીને મોટી રકમો ભેગી કરવામા આવે છે, તેમ આ નામસેવા માટે પણ મોટી રકમ મેળવવા પ્રયાસ કરવો જ નોંધએ. વળી નિર્ણય મળ્યે પ્રતિવર્ષ હિલા થતા નાપસદ મતભેદ સંબંધમા એક જાતના નિર્ણય ઉપર આવી જવું નોંધએ આ સિવાય કર્તવ્ય ધણા છે, છતાં આટલા મુખ્ય કર્તવ્યોનો નિર્દેશ કરીને જ વિરમીએ છીએ.

ગોસ્વામી શ્રીતિલકાધિતમહારાજ અને તેમના અપર માતૃશ્રી વચ્ચે ફેટલાક વર્ષથી મુખાઇ હાઈકોર્ટમાં કેસ ચાલતો હતો એ સર્વને વિદિત જ છે. કેસના લબાપલા મમયમાં મહારાજશ્રી અને તેમના માતૃશ્રી વચ્ચે સમાધાન કરવાની અનેક હિતૈષીઓ તરફથી ડાગેપ ફરિયામા આવી હતી. શાસ્ત્રીજી મગનલાલે પણ તિલકાધિતશ્રીને એક પત્ર લખીને (જે પત્ર પ્રસંગાનુસાર છાપવામા આવશે) અને મહારાજશ્રીના માતૃશ્રીને મળીને સમાધાન કરવાનો પ્રયામ કર્યો હતો. આશ્ચર્યની વાત છે કે શાસ્ત્રીજીના તે ગરુડ પત્રનો પણ જવાબ લવામાં જ મળી ગયો હતો. ત્યારબાદ કંઈ સમાધાન થયું એમ વાત બહાર આવી હતી, પરંતુ હમણા હાઈકોર્ટ તરફથી બાહાર પડેલા સુદાદ ઉપરથી જણાય છે કે ખાનગી રીતે સમાધાન ન થતાં કેમ શરૂ કરીને ન્યાયાધીશે મહારાજશ્રીના માતૃશ્રીના પક્ષમા ફેસલો આપ્યો છે અને તેમના વકીલ મોલિસિટરોનું ખર્ચ પણ મહારાજશ્રી ઉપર નાખ્યું છે સાંભળ્યું છે કે મહારાજશ્રીને આ કેસમા લગભગ રૂ. ૧૦૦૦૦૦) અને એક લાખના ખર્ચમાં ઉતરતું પડ્યું છે. પોતાના માતૃશ્રીના પક્ષના વૈષ્ણવ મોલિસિટર અને પોતાના વૈષ્ણવ મોલિસિટર એમ બંનેના બિલો પાછળ લગભગ ૮૦૦૦૦) અને એંસી હજાર રૂપીઆ ટૂંકગાળાપણ થયા છે !! વૈષ્ણવોના પૈસાની કેવી સ્થિતિ થાય છે એ આ ઉપરથી વૈષ્ણવો સમજશે. ક્યા વૈષ્ણવને આ સાક્ષી ખેદ નહિ થાય ?

સ ખેડા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયની યોજના.

- ૧ વૈષ્ણવોમા સ્વસંપ્રદાયનુ જ્ઞાન વધે અને તેના ઉપર થતા મૂર્ખ લોકોના આક્ષેપોનુ સત્યત્વ અસત્યત્વ સમજી શકે અને પુષ્ટિભક્તિ અને બ્રહ્મવાદ, શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું સ્વરૂપ વગેરે યથાર્થ રીતે સમજી શકે એવા ઉદ્દેશથી આ પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયની સ્થાપના શા નારાયણુદાસ પરમાનંદદાસ ડભોઇવાળાની સૂચનાથી સં. ૧૯૬૯ ના માગસર માસમા કરવામા આવી છે.
- ૨ આ પુસ્તકાલયમા ધાર્મિક સર્વ ગ્રંથોનો અને વિશેષે કરીને પુષ્ટિમાર્ગના જ ગુજરાતી અને સંસ્કૃત તથા અન્ય ભાષાના લેખિત અને છપાયેલા ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવાનો છે.
- ૩ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા સખેડે નીચે પ્રમાણે.
 - ૧ આ પુસ્તકના મંત્રી તરીકે શા નારાયણુદાસ પરમાનંદદાસ ડભોઇવાળાને હમેશને માટે નીમવામા આવે છે અને તેમની સૂચના પ્રમાણે વર્ષોવર્ષ બાર સભાસદોની ચુંટણી થાય, તેમાંથી જે મંત્રી નીમાય તે એમના ઉપમંત્રી તરીકે એમની ગેરહાજરીમા એમનુ કામ પત્રદાગ એમની સૂચના પ્રમાણે કરશે.
 - ૨ સભાસદોમાંથી બાર મેમ્બરોને પ્રત્યેક વર્ષને વાસ્તે ચુટી કહાડવા, અને તે બારમાંથી ચુટાયેલા સભાસદો પોતાની માહિતીથી પોતાના પ્રમુખને દર મિટીંગને વાસ્તે ચુટી લેવો, એ બાર સભાસદો પુસ્તકાલયના મેનેજીંગ કમીટી તરીકે એક વર્ષ સુધી કામ કરશે, અને તે વર્ષને વાસ્તે પોતાના કાર્યના પ્રમુખ ઉપમંત્રી અને ટ્રેઝરર એમ પોતેજ ચુટી લેશે પોતાનુ વર્ષ પુર થયેથી ફરીથી ચુટણી કરીને તેટલાજ સભાસદો ફરીથી તેજ પ્રમાણે મેનેજીંગ કમીટી ગત વર્ષનો હીસાબ બરોબર તપાસી લેદને પોતાનુ વર્ષ પુર થયેથી નવા વર્ષની કમીટીને હીમાય મોપી દેવો.
 - ૩ આ પુસ્તકાલયના પ્રમુખ રા. રા. જોશી જગનલાલભાઈ હીમતલાલભાઈ તથા ઉપપ્રમુખ શેઠ ભાઈચંદ નારાયણુદાસ રહેશે.
- આ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા બરોબર ચાલ્યા કરે તેને વાસ્તે નીચે પ્રમાણેના નિયમોની યોજના કરવામા આવે છે
 - ૧ આ પુસ્તકાલયના જે વૈષ્ણવો નિત્યને વાસ્તે સહાયક થવા માગે છે તેમને રૂપીઆ પચીસ આ સ્થાને બક્ષીસ કરવાથી જીવન પર્યંતના સભાસદ ગણવામાં આવશે.
 - ૨ જે વૈષ્ણવો નિત્યના સભાસદ થવાની ઇચ્છા ન ગણતા હોય પરંતુ આ સ્થાને વાર્ષિક રૂ. ૫૦ની ભેટ કરશે તેમને પ્રથમ વખ સુધીના સભાસદ ગણવામા આવશે. તેજ પ્રમાણે ૩. ૩) આપનારને બીજા વર્ગના અને ૩. ૨) આપનારને ત્રીજા વર્ગના અને ૩. ૧) આપનારને ચોથા વર્ગના સભાસદ તે વર્ષ પર્યંત ગણવામા આવશે.
 - ૩ આ પુસ્તકાલયમા કોઈપણ વૈષ્ણવ કોઈપણ પ્રસંગે કોઈપણ રકમ અથવા તો વસ્તુ પુસ્તકાલયના ઉપયોગમા આવે તેવી ભેટ કરશે તો ઉપકાર સહિત સ્વીકારવામાં આવશે. લખ જેવા શુભ પ્રસંગે અને મરણ જેવા પ્રસંગે મોટો ખર્ચ કરતી વખતે જે કંઈ અપાસ આ પુસ્તકાલયને ભેટ કરવામા આવશે તે પણ સ્વીકારશે.

- ૪ આ પુસ્તકાલય પુષ્ટિમાર્ગીય તમામ સંસ્કૃત ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ભાષાના સર્વ ગ્રંથોનો યથાશક્તિ સંગ્રહ કરશે. ગ્રામીન હસ્ત લિખિત ગુર્જર સંસ્કૃત અને ગ્રંથ ભાષાના ગ્રંથો ન્યાયી બની શકે ત્યાંથી ઉત્તરવી લઈ તેનો સંગ્રહ કરી રાખશે અને સમય આવે તે લિખિત ગ્રંથોનું શુદ્ધ મુદ્રણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાના પુસ્તકાલયની એક અથવા વધારે વિદ્વાનોને હસ્તે તેને શોધાવીને બહાર પાડશે અને તે દ્વારા પુષ્ટિમાર્ગના ગ્રામીન સાહિત્યનો પ્રકાશ કરશે અને જાપેક્ષા અનેક ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરી જે લોકોને વેચાતા જોઈશે તેને વેચાતા આપશે.
- ૫ આ પુસ્તકાલય સવારના ૭ થી ૧૨ વાગતા સુધી અને સાંજના ૪ થી તે દા. સુધી ખુલ્લું રહેશે.
- ૬ પુસ્તકાલયનાં સર્વ પુસ્તકો માસિકો તથા જાપાઓ દરેક વૈષ્ણવને ત્યાં આવેથી વાચવાની સગવડ કરી આપવામાં આવશે પણ સભાસદ સિવાયના કોઈને ઘેર લઈ જવા દેવામાં આવશે નહીં.
- ૭ પ્રત્યેક સભાસદ પુસ્તક ધેર લઈ જતી વખતે પોતાનું નામ ઠામ ટૂંકાણું બરોજર લખીને પોતાની સડી તે પુસ્તકની સામું કરીને જે તારીખે પુસ્તક લીધું હોય તે તારીખ નોંધીને પુસ્તક તેમને અપાશે અને તે નિત્યના સભાસદોને એક મહીના સુધી રાખવા દેવામાં આવશે. પહેલા વર્ગનાને ૨૦ દિવસ બીજા વર્ગને ૧૫ દિવસ અને ત્રીજાને ૧૦ દિવસ અને ચોથાને ૭ દિવસ એમ અનુક્રમે રાખવા દેવામાં આવશે.
- ૮ પુસ્તક લઈ ગયા પછી પુસ્તક રાખવાની પોતાની મુદત પુરી થાય ત્યારે તે પુસ્તકાલયમાં પાછું પોચાડવું. કદાચ એ પુસ્તકને વધુ ગમવાની ઇચ્છા હોય તો કોઈ અન્ય પુરૂષની એજ પુસ્તકની માગણી નહીં હોય તો ઉપરોક્ત પ્રમાણે ફરીથી પોતાના નામે ઉધારીને પોતાને રાખવાની મુદત પ્રમાણે ફરીથી રાખવા દેવામાં આવશે.
- ૯ આ મુજબ નહીં કરે અને પુસ્તક પાછું ન આપે તો દિવસ ૧ નો એક પૈસા તરીકે ૬૦ જેટલા દિવસ વધુ પુસ્તક રાખે તેટલા દિવસના હિસાબે લેવામાં આવશે.
- ૧૦ પુસ્તકની સભાસદે બરોજર સંભાળ રાખવી પડશે અને પુસ્તક ફાટી જાય તો તેના બંધાવવાના પૈસા લેવામાં આવશે અને ખોવાઈ જાય તો તેના મુજરે નાણા લેવામાં આવશે.

આ નિયમો ઉપર દરેક પુસ્તકાલયો લક્ષ્ય આપશે અને તેના ઉદ્દેશો પ્રમાણે વર્તવાને અને તેનો ત્વરાથી અમલ કરવાને કટિબદ્ધ થશે. આ નિયમ ઉપર હવે પછીના અકામાં કેટલાક વિચારવાગોચર લેખો લખવામાં આવશે.

Suddhadwaita-Brahma-Vada.

BRAHMAN IS BHOKTRI.

As the Supreme Nirguna Brahman is the nirankusha Kartri-doer—so he is Bhoktri enjoyer—also This is a corollary deduced from what has been said before When it is said that Brahman is Bhoktri, it should not be supposed that it is Bhoktri in the ordinary sense as we understand Like its Kartritva its Bhoktritva is divine Brahman is not a Bhoktri as the human soul is, but there is something more in it In the Katha-valli Brahma and Kshatra and Mrityu are described to be the food of Brahman the Supreme, and on the basis of this text Vyasa frames a Sūtra¹ (1-2-9-V. S) in which he describes Brahman to be eater-Atta-of-Brahma, Kshatra and Mrityu In the just preceding section,² it is taught that the Supreme Lord resides in the heart of purusha-man, and on this ground a doubt is raised whether Brahman like Jiva-human soul would become subject to enjoyment of happiness and suffering of misery. This doubt is solved by Vyasa by saying that Brahman is Visesha It³ is greater than the human soul and as such it is free from the short-comings of the human soul So in this section⁴ Vyasa boldly declares that Brahman is Atta and though to a gnanī it appears to be the atta of chara and achara (death and Brahma & Kshatra), to the devotee from being 'it,' it becomes, 'he' and then the Atta-enjoyer of all beautiful things which the devotee is pleased to offer to him through the purest love. This act of enjoyment on the part of the supreme deity is divine, and thus the Brahmatva of Brahman remains as it is

1 अत्ता चराचरग्रहणात् । (1-2-9 V S) 2. शङ्कीयैश्यात् (1-2-2 section)

3 यदि सर्वेषां हृदये भगवान् जीवन्ति तिष्ठेत् तदा जीवस्येव तस्यापि सुखदुःखसाक्षात्कारः, तत्साधनार्थपरिग्रहश्च, प्राप्नोतीति चेत्, न, वैशेष्यात्, विशेषस्य भावो वैशेष्य तस्मात्, सर्वरूपत्वमान्दरूपत्व स्व- (मर्थः ?) कर्तृत्व विशेषः, तद्भावो ब्रह्मणि वर्तते, न जीवे, इति जीवस्यैव भोगः, न ब्रह्मणि इति, वैशेष्यपदादयमर्थः सूचितः, अपेक्षित एव भोगः, नानपेक्षित इति, न तु तस्य भोगाभाव एव, अप्रिमाधिकरणविरोधात्, यथेन्द्रियाधिष्ठातृदेवतानाम्, तत्त्वमस्यादिवाक्येन जीवस्यापि तथात्वे तस्यापि तद्वदेव भविष्यति । सम्भोगप्राप्तिरिति चेत्, न, वैशेष्यात् । 1-2-8 V. S. Anu Bhashya

4 ब्रह्मक्षत्रमृत्यूना भोग्यत्वेन ग्रहणादत्ता भगवानेवेति सिद्धम् । Anu Bhashya

सर्वरता सर्वभोक्ता सर्वनियन्तेति सर्वरूपत्वान् भगवति दोषः । 2-3-41 Anu Bhashya अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता प्रभुश्च च । गीता

BRAHMAN IS FREE FROM ANY FAULTS.

Now we have to consider the first and the foremost objection to the view that Brahman is Kartri. The existence of evil with the perfect knowledge goodness wisdom and power of the Supreme Nirguna Brahman becomes inexplicable, if this view is accepted. The same objection appealed to Vyasa, Vallabha, and his son Vitthala in a different form. The objection with them assumes the form that if Nirguna Brahman is the sole independent doer, it would be liable to the faults of being partial to those who live a happy life and cruel to others who are miserable. Such a fault would appear to be a serious objection to Brahman's being recognized the highest, and but for which the conception of Brahman as the most powerful active agent-Nirankusa-Kartri-would degenerate into the atheistic view of the instrumentality of the karma of the Mimamsakas or the similar Buddhistic view of the non-existence of any sort of pleasure or pain. Hence to avoid this objection Vyasa, Vallabha and Vitthala approach this question from different standpoints and all try to show that the independent Kartri-Nirankusa Kartri is without any such faults.

The occasion to answer this objection which Vyasa gets is to remove an objection raised by a Sankhya in 2-1-34-V. S. This is the first time when Vyasa has to pronounce his own opinion on the point. So without entering into details to explain away the objection of the opponent, or to let him feel the nature of the Glorious Brahman, Vyasa answers it by saying that the Supreme Brahman is not responsible for the phenomena of happiness and misery that are to be seen in the world, because the Supreme Brahman allots fruits to the human souls according to their individual actions. To illustrate it, Vallabhacharya says that the Great Creator is the cause, just as rain is to the cultivation of crops; while karma or individual action is the real and essential cause as seed is to it. A Vedic passage also teaches the same thing. 'The Lord makes him do good actions whom he wishes to raise high and bad ones whom he desires to lower down.' 'He becomes holy by holy actions and sinful by sinful ones.'

1 'वैश्वदेवो नृणां भवति, मापेक्षयात्, तथाहि दशरथेति । जीवानां कर्मानुरोधेन सुखदुःखे प्रयच्छति, नृष्टिदः भगवान्, राजाश्च कर्म. अशुभाप्यम् २-१-३४.

3. एष हि एव साधु कर्म कारयति तं य एभ्यः लोकेभ्यः उन्नयति, अमाधु कर्म कारयति तं य एभ्यः लोकेभ्यः अधोनिनीयति ।

3 पुण्यं वै पुण्येन कर्मणा भवति पापं पापेन कर्मणा ।

Thus Vyasa likes to suggest that Brahman is not liable to the faults of cruelty or partiality. When thus the difficulty is clearly solved by the words of the Vedic texts' one is surprised why Vyasa should have taken the trouble of introducing this Sutra. Again this is not his final judgment for he refers to the same question further on in two places where he clearly seems to advocate the supreme despotism of the will of Brahman Nirguna. But it appears that the Sutrakara has some reasonable grounds to introduce this sutra. Firstly, he wants to convince his opponent that his Brahman is neither cruel nor unjust, nor dependent on the karma, though assigning rewards and punishments according to it. Though giving fruits according to karma it is to the supreme Glory of the highest Brahman that it is free from any such ties. And even though this sutra has been introduced by Vyasa to explain away the objection of the opponent, one cannot fail to perceive the true insight of the learned author to again and again emphasise the fact that there is nothing incongruous in Brahman, or if it appears, it speaks of the glory of the highest Brahman. To this very conclusion he refers further on as we shall presently see.

The next occasion on which Vyasa touches this very question is in the third pada of the second chapter of his Brahma Mimamsa. While describing the human soul, he attributes the individual activity of the human soul to Brahman the supreme; the primary source of the activity too is Brahman and not Jiva, and thus when the activity of the human soul depends on the Supreme Nirguna Brahman, it would be more in consonance with reason to believe that it is the supreme Lord rather than human soul—that is the cause of all activity—and hence of pleasure and pain. Thus Vyasa is again confronted by the same difficulty, as here he mentions individual effort of the human soul as the reason for the unequal distribution of happiness and misery. His judgment here is not at a great variance from what he has pronounced before, but the perusal of it in some details, will surely repay the trouble.

The Supreme¹ Lord pays regards to the efforts made by a

1. कृतप्रयत्नापेक्षस्तु विहितप्रतिषिद्धावैयर्थ्यादिभ्यः । 2. ३ 42 V S

ननु वैयर्थ्येनैवृण्वयोरनं परिहारः । ४४ । प्रयत्नपर्यन्तं जीविकृत्यम्, ४४ यथा बालः पुत्रं यतमानः पदार्थगुणदोषौ वर्णयन्नपि तत्प्रयत्नाभिनिवेशं दृष्ट्वा तथैव कारयति, सर्वत्र तत्कारणत्वाय तदानीं फलदातृत्वे या इच्छा तामेवानुवदति, उन्निनीपति, अधो निनीपति, अन्यथा विहितप्रतिषिद्धयोर्वैयर्थ्यापत्तेः, अप्रामाणिकत्वं च, फलदाने कर्मापेक्षः, कर्मकारणे प्रयत्नापेक्षः, प्रयत्ने कामापेक्षः, कामे प्रवाह्यापेक्षः इति मर्यादा रक्षार्थं वेदः चकार, ततो ब्रह्माणि न दोषगन्धोऽपि, न चानिश्चरत्वं, मर्यादा मागस्य तथैव निर्माणात्, यत्रान्यथा स पुष्टिमध्य इति । Anu Bhasya. ।

These are however rare cases. The maids of Gokul illustrate the point. Really speaking this srishti is a self-creation¹-atma-srishti. The supreme is the subject and the object; and as one does neither become cruel nor unjust to oneself, Brahman is neither unjust nor cruel. Injustice and cruelty only appear to our limited vision of mind. Brahman as a matter of fact is both merciful and just. This is a conclusion, as said before, suggested from what Vyasa taught before. In 2-1-14, he taught that the cause and the effect, the part and the whole were one; so this creation, this soul (Jiva) was non-different,—Akatinaba from Brahman, hence the question was solved then. The question of injustice, cruelty or partiality arises where there is duality, and there being no such thing here, the question does not rise at all.

Goswami Vitthalanatha Dikshita son of Vallabhacharya elucidates the point in question so clearly as to leave no room for any doubt. He looks upon the whole universe to be a mere sport-Lila of the Brahman Nirguna. From² the moment the Supreme Nirguna Brahman desired to be many, He made efforts to have His sport. Everything was subordinated to this sport-Lila. He therefore fixed, 'from the beginning to the time when one attains Moksha-emanicipation--this will be done by this human soul and this fruit He shall give to this Jiva-human soul.' Hence the supreme Lord is termed the Vakta dictator, karta-author and Abhikshata-protector of law. Everything is done by the Divine Will for the eternal sport. The Vedic³ passage intimating that the supreme Lord according as His desire is to

1. आत्ममष्टेनैवैषम्यं नैषम्यं चापि विद्यते ।

स आत्मानं स्वयमकुरुतेति श्रुते, जगति नानाविधान् मज्जमपि न विषमो भवति, नापि पुर कर्म कुर्वन्नि निषणो भवति, चरारादन्येपि दोषा परिह्रियन्ते, ××× अत आत्ममष्टेरित्येव हेतु, सृष्ट तु लोकादयनुसारि, अन्यथा, कन्मन उपपत्तेरित्याधिरण विरुद्धयेत । 1. 78. तस्वदीप

2. एकोऽहं बहु स्यामिति प्रवचं समनेच्छया हि भगवान् कीदृशे कृतप्रयत्नः, तर्हाहि कीदृश मुख्या, अन्यस्तर्हमुपमर्जनीयुतम्, तथाच तदपेक्षो भगवान् विचित्रात्मानुभवार्थं एव य करिष्यति तमेव करिष्यामीति स्वयमेव यथादां चकार, स्वकृतमेतुपरीप्सयेति, धर्ममेतूनां वक्ता कर्ताभिरक्षित-त्यादिवाच्यभवनोऽयमवसीयते, ततश्च स्वकृततद्रक्षणाय शापनाय च वेदं चकार, तथा च जीवोपादन समरे एव एनं जीवमास्मिन् देशे अस्मिन् काले एतत्प्रयुक्तप्रवृत्तिनिवृत्तिमन्त विधाय एतदेतत्कर्म दाहनामीति आभोक्षं प्रतिज्ञाय विचारितवानिति, तदनुसारंण्य ते तथा भवन्तीत्येवप्रकारेण कृतो य प्रोणार्थं प्रयत्न उद्यमो जीवादिबैचित्र्यादिररणे तदपेक्ष. तर्ह्यान एव कारयति भगवान्, कुत एतत् यतो यागोऽर्चितस्य, प्रतिषिद्धस्य विप्रहननादि स्वर्गनाशमाधर्येनार्थर्यमेव भवेत्, अन्येभ्यश्चर्यश्च वागविवृते पत्न्यादये चोक्तन्यादेन तद्वैयर्थ्यं स्यात्, आदिपदाद् विनापि कर्म तादृक्कृतमपि नात् एव, अत श्रुतिरपि कर्मकारणे कन्मदानेच्छामेवदनुपरेनापुनरिति, यमुनिनीयति, अपोनिनीयतीति । विद्वन्मन्त्रम्.

3 न ह मा. रक्ष वरुण, भुक्तिः सा सुता मन्दु विभीरुः अचिन्ति अस्ति उदायोन् कनीरम उदात्त । VII. 46-6. (कर्मो)

raise or throw down a human soul, makes him do good or bad actions, confirms the view taken by the son of Vallabhacharya. Another passage¹ from the Veda in which the perfectly innocent child-like sage declaring that he was not the author of evil, it was not in his power to do the wrong, but it was either the destiny, or wine, or anger, or gambling or unconsciousness, whatever it might be, the supreme Lord who was near him was more responsible for his wrong doing, because it was He who guided him in that direction, teaches the same thing. Hence it is that a Brahman² daily prays to Lord Savitri to guide his thoughts 'The soul of all and the internal ruler of men' lends support to this same view. Lord Krishna³ teaches the same thing when He declares to Arjuna that happiness, misery, Bhava, Bhava, fear fearlessness, abhaya, sense of equality, satisfaction, penance charity glory, censure all these of human souls are due to Him; 'The Lord His power moves all beings sitting in their heart,' deprives a human soul of the independence of his activity, and teaches the supreme government of the Divine Will in the order of the Universe. The author of Vedānta Sūtras also declares that the whole universe is merely a sport on the part of the Lord Supreme. In the creation of the universe the Supreme Brahman has no other motive except the Līla-sport. All these quotations go to confirm the view of Viṭṭhalanātha Dīkṣita. They all declare that all this is the eternal sport of the Supreme Nirguna Brahman. Thus being a mere self-willed sport of the divine Nirguna Brahman there is not the least trace of the partiality and cruelty. With a view that this sport may not be dry-urasa—the supreme Brahman⁴ makes efforts itself and makes a human soul-jīva—do similar efforts and then gives him his deserved fruits. Thus Nirguna Brahman manifests itself free from all short-comings.

Thus Vyasa, Vallabha, and Viṭṭhala solve the same problem in the best way, the latter going a step further in elucidating the point. Technically the first solution is called *adhi Bhautika* the

1 धियो यो न प्रचोदयात् । 2 अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम् । 3 सुखं दुःखं भवो भवो भयं चाभयमेव च, अहिंसा समता तुष्टिः तपोदानयशोऽयशः, भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधा । ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति । (गीता)

4 Viṭṭhalanātha explains the कृतप्रयत्नावेक्ष of the sūtra 2-3-42 as the प्रयत्न क्रियापूर्वकालीनात्मधर्म of Brahman itself, which suggests itself from the preceding sūtra-word परात्—referring to Brahman. Vallabhacharya takes it as जीवकृतप्रयत्नावेक्ष । Both ultimately refer to Divine Will अयमपि पक्षः स्वकृतप्रयत्नादयथा एव हेतुत्वेन कथनात्, मर्यादाकरणे च प्रौढेच्छाम् कृते हेतुन्तरस्याममवात्, अस्मदुक्तात् नातिरिच्यते, × × क्रियापूर्वकालीनात्मधर्मस्यैव प्रयत्नशब्दात्प्रयत्नेन वक्तुमुचितत्वात् न धर्माधर्मौ तद्वाच्यौ, किंच, त्वदुक्तप्रकारे 'विधिनिषेधावैर्यथार्थादिभ्यः' इत्येव स्यात् न तु विहितेयादीति दिक् । विद्वन्मण्डनम्. This remark of Goswami Viṭṭhalanātha deserves to be weightily considered.

second adhyatmika while the third adhidaivika. All of them ultimately come to this conclusion that it is the Divine Will that is at the bottom of all activity. The human soul has to consciously or unconsciously play the part assigned to him by Lord and after playing which to return to the abode of eternal bliss from where he has come. This whole universe with all its diversities opinions and activities is the grand eternal Drama composed by the Greatest Artist, and higher the devotion of human soul rises the better he understands the divine element working through every nook and corner of the universe. The immense diversity and inequality vanishes away from his sight, in the immense diversity he sees the perfect harmony. He ceases to attribute his independent activity to be the cause of pleasure or pain. The distribution of happiness and misery is done by Supreme Nirguna Brahman according to its divine will for the eternal sport. Thus understanding the human soul becomes free from his narrow ideas of pleasure and pain. His vision becomes deep and enlightened. Getting an insight into the greatness and goodness of the Lord and realising his own littleness, he becomes charmed of the Divine Fair, forgets his individuality and consequently his sorrow and misery—and then in full joy sings the glory of the Great God.

The swarupa of Brahman as conceived by Vallabhacharya has been described. Unlike Sankara, he accepts Brahman to be abode of all attributes, even contradictory ones, Brahman is all-deer, the first and final cause of all and the primary enjoyer of all, Brahman is free from any faults which may appear to accrue to it through its all pervading activities-sarva-kartri-tya. It must have been noticed how the faults of partiality and cruelty are set aside by Vyasa, Vallabhacharya and his son. Vyasa gives karma-sapeksha or jiva-krita-prayatsapeksha individuals karma or effort as the reason why Brahman is Nirdosh-innocent. Vallabhacharya gives Atma-Srishti and his son, divine sport-Lila to set aside the same objection. Thus it will be clear that there is no valid reason against the view that Brahman Nirguna-alone-without necessity is all-deer. Well does Vallabha say in his Subodham 'fault-dushya or object of fault-dushya—whatever is Brahman Hari himself all these contradictions fully adorn here only.' All the three believe that Brahman is pure free from maya—and its nature is such as possesses even contradictory attributes, thereby they all unite in singing the eternal glory of the Divine Fair.

1. दा सिद्धि दूषण नात्र दूषण वर्जित इति गता । विद्वत्कृष्ण मंडिति सर्वमंत्रा शोभते ॥
गुणोपदेशो हि विद्वत्कृष्णः ।

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે

૨. જગત, જીવ, અત્યામી, અક્ષર દત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.

૩. જીવે અવિદ્યાથી કંપેનો અહન્તામમતાત્મક સસાર મિથ્યા છે.

૪. જીવ આણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અશ છે, વ્યાપક નથી.

૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.

૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમદાશપન્ન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે

૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.

૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોષ્ટ શકે જ નહિ

GRATIS.

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya' by Mr. Mulchandra T. Telivala, B. A., will be posted to any gentleman applying to—

Humam Street,
Bombay, 1

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEFVANDAS SEPTN.